ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى

维吾尔古典音乐

قۇمۇل مۇقاملىرى

哈密木卡姆

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇمۇل
ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت باشقارمىسى تۈزدى
خەلق مۇزىكا نەشرىياتى نەشر قىلدى

新疆维吾尔自治区哈密地区文化处编
人民音乐出版社出版

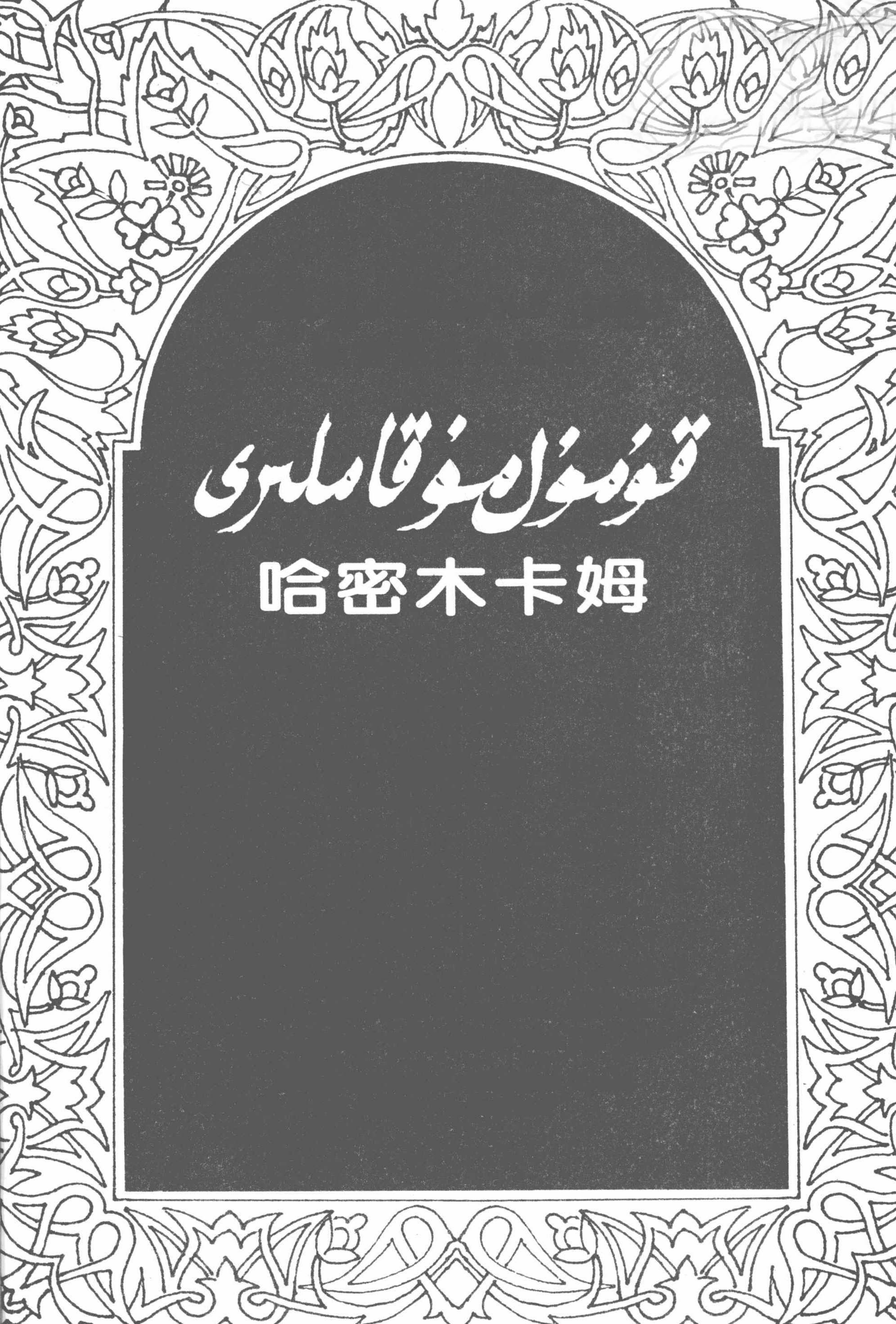
ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى

维吾尔古典音乐

قۇمۇل مۇقاملىرى

哈密木卡姆

قۇمۇل مۇقاملىرى
哈密木卡姆

哈密木卡姆

新疆维吾尔自治区哈密地区文化处编

*

人民音乐出版社出版

（北京翠微路2号）

新华书店北京发行所经销

北京市美通印刷厂印刷

787×1092毫米　16开　752面乐谱及文字　4面插图　47印张

1994年8月北京第1版　1994年8月北京第1次印刷

印数：1－2,500册

ISBN 7-103-01218-0/J·1219　　定价：200.00元

باش مۇھەررىر: قادىر ئابلىز
مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: جاڭ گوچۈەن،

نوتىفا ئالغۇچىلار: جاڭ گوچۈەن، ئىسھاق سوپى ، ماچېڭشياڭ.
نوتىلارنى تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچى: ۋاڭ بىڭلىيەن، جاڭ گوچۈەن.
نۇسرەت ۋاجىدىن.
تېكىستلەرنى رەتلىگۈچى ۋە بېكىتكۈچى: ئابلىزئىسمائىل، قادىر
ئابلىز
خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغۇچى: خاۋ گۈەنجۇڭ

主　编：哈德尔·阿不列孜
副主编：张国权

记　谱：张国权、伊沙·克索皮、马成翔
曲谱校订：王秉琏、张国权、努斯来提·瓦吉丁
歌词整理、校订：阿不列孜·司马义
　　　　　　　　哈德尔·阿不列孜
汉文翻译：郝关中

ئومۇمى مۇندەرىجە

总　目　录

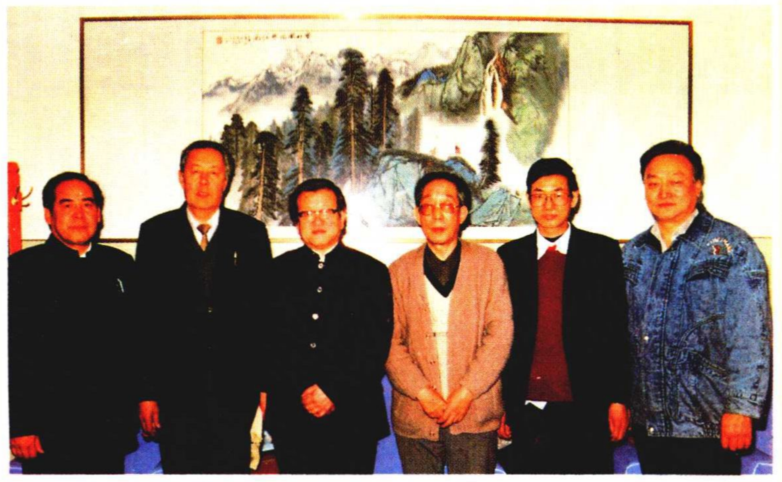
哈密麦西莱甫（油画）
（克里木·纳斯尔丁作）

قۇمۇل مەشرىپى (ماي بوياق)
(ئابدۇكېرىم نەسىردىن سىزغان)

哈密民间“青苗麦西莱甫”
（阿不都西库尔作）

قۇمۇل خەلق ” كۆك مەشرىپى “
(ئابدۇشۇكۇرسىزغان)

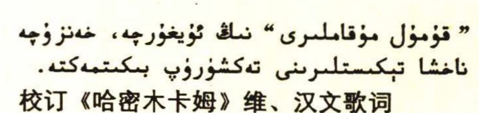
” قومۇل مۇقاملىرى “ نىڭ ناخشا تېكىستلىرىنى رەتلىگەن، تەرجىمە قىلغان ۋە مۇزىكىسنى نوتىغا ئالغانلار سولدىن: قادىر ئابلىز، ئابلىز ئىسما-ئىل، ۋاڭ بىڭلىيەن، خاۋ گۇەنجۇڭ، ماچېڭشـ-ياڭ، جاڭ گوچۇەن.

《哈密木卡姆》歌词整理、翻译和记谱人员左起:哈德尔·阿不列孜、阿不列孜·司马义、王秉琏、郝关中、马成翔、张国权。

” قومۇل مۇقاملىرى “ نىڭ ئارگىنالىنى مۇزاكى-رە قىلماقتا.

讨论《哈密木卡姆》书稿

” قومۇل مۇقاملىرى “ نىڭ ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ناخشا تېكىستلىرىنى تەكشۈرۈپ بېكىتمەكتە.

校订《哈密木卡姆》维、汉文歌词

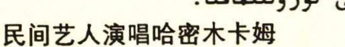

1990-يىلى ” قومۇل مۇقاملىرى “ نىڭ ئۇي-غۇرچە تېكىستلىرىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىشكە قاتناشقان خادىملار خىزمەت ئۈستىدە.

1990 年，参加校订《哈密木卡姆》维文歌词的人员在工作中

1982-يىلى قۇمۇل مۇقاملىرىنى ئۈنئالغۇ-
لېنتىسىغا ئېلىشقا قاتناشقان خەلق ئەلنەغ-
مىچىلىرى ۋە خىزمەتچىلەر.
参加1982年哈密木卡姆录音工作
的民间艺人和采录人员

خەلق ئەلنەغمىچىلىرى قۇمۇل مۇقاملى-
رىنى ئورۇنلىماقتا.
民间艺人演唱哈密木卡姆

قۇمۇل مۇقاملىرى سەھنىدە.
哈密木卡姆在舞台上

كىرىش سۆز

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر

1

ئارخېئولوگىك تەكشۈرۈشلەر نەتىجىسى ھازىرقى شىنجاڭ زېمىنىنىڭ (جۈملىدىن، ئۇنىڭ شەرقىي دەرۋازىسى قۇمۇل دىيا-رىنىڭ) ئۇزۇن يىللىق تارىخقا ئىگە ئىكەنلىكىنى، شۇ ئۇزاق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا، بۇ زېمىندە ماددىي ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ بىر قەدەر بالدۇر باشلانغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. بو-لۇپمۇ، چاڭئەن (ھازىرقى شىئەن) دىن شەرقىي رىم ۋە يېقىن شەرققىچە سوزۇلغان قەدىمكى «يىپەك يولى» نىڭ مۇشۇ زېمىندىن ئۆتكەنلىكى ۋە تۆت بۈيۈك مەدەنىيەت (يەنى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك، ھىند، يۇنان ۋە مىسوپوتامىيە مەدەنىيەتلىرى)، ئۈچ بۈيۈك دىن (بۇددا، خىرىستان، ئىسلام دىنلىرى)، ئۈچ بۈيۈك تىل (ئال-تاي-ئورال، ھىند-ياۋروپا ۋە خەنزۇ-شىزاڭ تىللىرى) سىستېمى-سىنىڭ مۇشۇ يەردە بىر-بىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، بىر-بىرىگە تە-سىر كۆرسىتىپ، بىر-بىرىگە ئۆتۈشكەنلىكى نەتىجىسىدە، بۇ زې-مىن دۇنيانىڭ ئەڭ قەدىمكى مەدەنىيەت ئوچاقلىرىدىن بىرى بولۇپ قالغانىدى. ماددى مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ئۇنىڭ ئىنكاسى بولغان مەنىۋى مەدەنىيەتمۇ راۋاج تېپىپ، كىشىنى ھەي-ران قالدۇرارلىق سەۋىيىگە ئېرىشكەنىدى. ئەنە شۇ مەنىۋى مەدەنى-يەتنىڭ ئەڭ پارلاق نەمۇنىلىرىنىڭ بىرى ئەجداتلىرىمىز تەرىپىدىن

يارىتىلغان باي ۋە جىلۋىدار مۇزىكا مەدەنىيىتىدۇر.

تارىخىي ماتېرىياللار شۇنىڭدىن دالالەت بېرىدۇكى، مىلادى 1-ئەسىردىن بۇرۇنلا ھازىرقى شىنجاڭ زېمىنىدە سۇلى (قەشقەر)، ئۇدۇن (خوتەن)، كۇسەن (كۇچا)، قوجۇ (تۇرپان)، ئىۋىر-غول (قۇمۇل) نەغمىسى دەپ ئاتالغان مۇزىكا سەنئىتى مەيدانغا كېلىپ، ھەتتا ئەتراپقا تەسىر كۆرسىتىشكە باشلىغان. مىلادىدىن بۇرۇنقى 2-ئەسىردە بەربات (پىپا) نىڭ ھازىرقى شىنجاڭدىن شەرقتە ئىچكى ئۆلكىلەرگە، غەربتە پارس ۋە ئەرەپلەرگە تارقالغانلىقى، خەن سۇلالىسى دەۋرىدە ياشىغان لى يەننىيەننىڭ ئۇيغۇر ئەجداتلىرى ئىشلىگەن «مۇقدۇر» نەغمىسى ئاساسىدا 28 كۈي ئۆزلەشتۈرۈپ، ئۇنى ھەربىي ئوركېستىرغا سەپلىگەنلىكى، مىلادى 6-ئەسىردە كۇسەنلىك مۇزىكا پىرى سۇجۇپ ئىچكى ئۆلكىلەرگە بېرىپ كۇسەن نەغمىسىنى ۋە ئۇنىڭ نەزەرىيىسىنى كەڭ تارقاتقانلىقى، تاڭ دەۋرىدە ياشىغان گاۋ شى، سىڭ سىڭ، يۈەن جېن، بەي جۈيى، ۋاڭ جيەن، لى دۈەن قاتارلىق بىرمۇنچە شائىرلارنىڭ قەدىمكى ئۇيغۇر ئەجداتلىرى تەرىپىدىن يارىتىلغان ناخشا-ئۇسسۇللار ھەققىدە يازغان مەدھىيىلىرى بۇنىڭ دېلىلىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھازىرقى شىنجاڭ زېمىنىنىڭ قەدىم زامانلاردىن تارتىپلا «ناخشا-ئۇسسۇل ماكانى» دەپ ئاتالغانلىقى ھەرگىز تاسادىپىي ھال ئەمەس. دەرۋەقە، ناخشا-ئۇسسۇل ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قان-قېنىغا سىڭىپ كەتكەن ۋە ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان ئاتا مىراس ئەنئەنىسى بولۇپ، يېڭى تۇغۇلغان بوۋاق بۆشۈككە تېڭىلگەن كۈندىن باشلاپلا ئانىسىنىڭ ئەللەي كۈيىنى ئاڭلاشقا باشلايدۇ، ئۇ تاكى ئالەمدىن ئۆتكەنگە قەدەر ناخشا-ئۇسسۇل دۇنياسى ئىچىدە ياشايدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ شادى-خوراملىقمۇ ناخشا، غەم-قايغۇسىمۇ ناخشا، ئارزۇ-ئارمانىمۇ ناخشا، سۆيگۈ-مۇھەببىتىمۇ ناخشا، غەزەپ-نەپرىتىمۇ ناخشا بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. شۇڭا، يەتتە ياشتىن

يەتمىش (ھەتتا سەكسەن-توقسان) ياشقىچە بولغان ئۇيغۇرنىڭ ناخ-
شا ئېيتالمايدىغىنى، ئۇسسۇل ئوينىيالمايدىغىنى بولمايدۇ. بۇنى
ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بىر ئالاھىدىلىكى دېيىش مۇمكىن. شۇنىڭ
ئۈچۈن، ئۇيغۇر ئەلنەغمىسى تۈپ ماھىيىتىدىن كەڭ خەلق ئاممى-
سىنىڭ ئىجادى. ھەتتا شۇنداق ھاللار بولىدىكى، مەلۇم ناخشا كۈي
ياكى تېكىستلەرنى ئىجاد قىلغان خەلق قوشاقچىلىرى بىلەن بەس-
تىكار (كومپوزىتور) لارنىڭ ناملىرىمۇ مەلۇم زاماندىن كېيىن
ئۇنتۇلۇپ كېتىپ، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرى خەلق ئىجادىغا ئايلىنىپ
كېتىدۇ. شۇ نۇقتىدىن نىسپىي قىلىپ ئېيتقاندا، ئات-جۇنى مەلۇم
بولغان قوشاقچى، بەستىكار ۋە رەققاسلارنىڭ ئەسەرلىرى كەڭ
خەلق ئاممىسىنىڭ ئىجادىغا تامچە-تامچە بولۇپ قوشۇلۇپ پۈتۈن
بىر ئۇيغۇر ئەلنەغمىسى دېڭىزىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەن.

مىلادى 16-ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى يەكەن خانلىقى دەۋرىدە
ياشىغان مۇزىكا پىرلىرى قېدىرخان يەركەندى بىلەن مەلىكە ئاماز-
نىساخان ئەنە شۇ بىپايان سەنئەت دېڭىزىغا خۇددى جاسارەتلىك
غەۋۋاسلاردەك شۇڭغۇپ كىرىپ، ئۇنىڭدىن بىباھا دۇرى-گۆھەر-
لەرنى تېرىپ چىقىپ، ئۇلارنى مۇزىكا ئىلمىنىڭ قانۇنىيەتلىرى
بويىچە رەتلەپ مۇئەييەن بىر سىستېمىغا سالدى ۋە ئۇلارنى يۇرۇش-
لەشكەن ئون ئىككى چوڭ بۆلەككە ئايرىپ ھەر بىرىنى بىر «مۇ-
قام» دەپ ئاتىدى. شۇنداق قىلىپ، ھازىرقى كىلاسسىك ئۇيغۇر
ئون ئىككى مۇقامى شەكىللەندى.

2

«مۇقام»-ئەرەپچە سۆز بولۇپ، بىرىنچىدىن، ئورۇن، مەر-
تىۋە، دەرىجە؛ ئىككىنچىدىن، كۈي، ئاھاڭ ياكى ناخشا دېگەن
مەنىلەرنى بېرىدۇ. مۇزىكا ئىلمىدە بۇ سۆزنىڭ ئەنە شۇ ئىككىنچى

مەنىسى ئىشلىتىلىپ، مۇئەييەن بىر سىستېمىغا چۈشۈرۈلگەن ۋە يۇرۇشلەشتۈرۈلگەن چوڭ ھەجىملىك نەغمىلەر «مۇقام» دەپ ئا-تالغان. ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن، ئەرەپ مەدەنىيىتىنىڭمۇ تەسىرىگە ئۇچرىدى. بۇ، ئالدى بىلەن تىل ھادى-سەسىدە ئىپادىلەندى. ئىلىم-پەن ۋە ئەدەبىيات ساھەلىرىدىكىگە ئوخشاشلا، مۇزىكا سەنئەتىدىمۇ ئەرەپ-پارس سۆزلىرى كۆپلەپ ئىستىمال قىلىنىدىغان بولدى. ھەتتا كىشلەرنىڭ ئىسىملىرىمۇ ئەرەپچە قويۇلىدىغان ھالەتكە يەتتى. شۇنىڭ ئۇچۇن، ئۇستاز قې-دىرخان يەركەندى بىلەن مەلىكە ئامانىسساخانىنىڭ ئۇيغۇر ئەلنەغمە-لىرىنى «مۇقام» دەپ ئاتىشى ۋە ھەر مۇقامغا ئەرەپچە ياكى پارسچە سۆزلەر بىلەن نام بېرىشى ھەيران قالارلىق ھادىسە ئەمەس. شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئۆتۈش لازىمكى، قېدىرخان يەركەندىدىن تاكى يېقىنقى زامانلارغىچە ئۇيغۇر كىلاسسىك ئون ئىككى مۇقامىنىڭ ھەممەناملىرى ئەرەپچە ياكى پارسچە دېيىلىپ كەلگەن بولسىمۇ، شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر ئالىملىرىنىڭ يېقىنقى بىر نەچچە يىللىق تەتقىقاتى نەتىجىسىدە 12 مۇقام ناملىرىنىڭ ھەممىسىلا ئەرەپچە ياكى پارسچە ئەمەس، ئۇلارنىڭ بىر قىسمىنىڭ قەدىمكى ئۇيغۇرچە سۆزلەردىن ئېلىنغانلىقى مۇئەييەنلەشتى. بۇ پاكىتلار ئۇيغۇر مۇ-زىكا مەدەنىيىتىگە «مۇقام» دىگەن ئەرەپچە سۆزنىڭ كىرىپ قېلى-شى ياكى مەلۇم بىر زامان ھەر بىر مۇقامغا ئەرەپچە ياكى پارسچە ناملار تامغىسىنىڭ بېسىلىپ قېلىشىغا قاراپلا «ئون ئىككى مۇ-قام» ئۇيغۇرلارغا ئەرەپلەر ياكى پارسلاردىن كەلگەن دىگەن گەپلەر-نىڭ نەقەدەر ئورۇنسىز ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. دەرۋەقە بىر ئۇيغۇر ئۆزىگە ئەرەپچە ئىسىم قويۇپ، ھەتتا ئەرەپچە سۆزلەپ، ئەرەپچە كېيىنىپ ئالغان تەغدىردىمۇ ھەرگىز ئەرەپ بولۇپ قالماي-دۇ. چۈنكى ئۇ مىللىي پىسخىكىسى (مىجەز-خۇلقى)، ياشاش ئۇسۇلى، پىكىر قىلىش تەرزى بىلەن يەنىلا ئۇيغۇردۇر.

ھەممىدىن مۇھىمى قېدىرخان يەركەندى بىلەن مەلىكە ئاماننىساخان 12 مۇقامنى ئەرەپ-پارس زېمىنىدە ياشىغۇچى خەلقلەرنىڭ مۇزىكا بايلىقىدىن ئەمەس، دەل ئۆزلىرى ياشاپ تۇرغان زېمىن—تەڭرى تاغلىرىنىڭ ئەتىراپىدىن، يەركەن دەريا ۋادىسى، دولان يېزىلىرى، تارىم ئويمانلىقى، تۇرپان ۋە قۇمۇل بوستانلىقى، قىسقىسى ئۇيغۇرلار ياشىغان كەڭ زېمىندىن قېدىرىپ تاپتى ۋە ئۇيغۇر مىللىي پسىخىكىسى، تەپەككۇر ئۇسۇلى، ياشاش ۋە سۆزلەش تەرزى بويىچە رەتلەپ سىستېمىغا سالدى، ھالبۇكى، ئۇلارنىڭ بۇ بايلىقنى تېپىشىغا يۇقىرىدا بايان قىلىنغان سۇلى (قەشقەر)، ئۇدۇن (خوتەن)، كۇسەن (كۇچار)، قوجۇ (تۇرپان)، ئىۋىرغول (قۇمۇل) نەغمىلىرى تارىخىي مەنبە بولدى. چۈنكى، ئۇلار رەتلىگەن ئۇيغۇر كىلاسسىك ئون ئىككى مۇقامى ئەنە شۇ قەدىمكى ئۇيغۇر ئەجدادلىرى ياراتقان مۇزىكا سەنئىتىنىڭ داۋامى ۋە راۋاجىدۇر.

3

ھازىرقى قۇمۇل مۇقاملىرىمۇ، قەدىمكى ئىۋىرغول نەغمىسىنىڭ داۋامى ۋە مۇئەييەن تارىخىي شارائىتتىكى راۋاجىدۇر.

ئىۋىرغول، قۇمۇل دىيارىنىڭ قەدىمكى جۇغراپىيىلىك نامى بولۇپ، 11-ئەسىردە ياشىغان ئۇيغۇر ئالىمى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ «تۈركى تىللار دىۋانى» ناملىق مەشھۇر ئەسىرىدە ئىزاھلىنىشىچە، «ئىۋىر» ئۈزۈنچاق ياكى ئۇچلۇق دېگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرىدىكەن. دەرۋەقە، قۇمۇلنىڭ شىمالىي قىسمىدىن باشلىنىپ، بوغاز ئەتراپىدا ئاياقلىشىدىغان غولغا نەزەر سالساق ئۇنىڭ ئۈزۈنچاق ياكى ئۇچلۇق شەكىلدە ئىكەنلىكىنى كۆرىمىز. شۇنىڭدىن «ئىۋىرغول» دېگەن نام كېلىپ چىققان بولسا كېرەك. خەنزۇتىلىدىكى «يىۋۇ-

لۇ» دېگەن سۆز «ئىۋىرغول» نىڭ ترانسكرىپسىيەسى (ئاھاڭ ئىزاھى) بولۇپ، شەرقىي خەن سۇلالىسى (مىلادى 1-ئەسىرنىڭ 70-يىللىرى) دىن باشلاپلا يازما ھۆججەتلەرگە كىرگۈزۈلگەن.

ئىۋىرغولدا مىلادىدىن بۇرۇنقى 2-ئەسىردىلا شەھەر بىنا بولۇشقا باشلاپ، دەسلەپ «كۇنمۇلى» دەپ ئاتالغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا تۈزۈلگەن «غەربىي دىيارنىڭ جۇغراپىيىلىك يەر ناملىرى» دېگەن كىتاپتا ئىزاھلىنىشىچە ھازىرقى قارا دۆۋە (توغرىسى قارا تۆپە) دە دەسلەپ بىنا بولغان شەھەر «قارامىل» دەپ ئاتالغان. «قارامىل»—يىراقنى كۆزىتىدىغان تۆپىلىك دۆڭ ياكى ئېگىزلىك دېگەن مەنىلەردە ئىكەن. 13-ئەسىردىن باشلاپ «قارامىل» سۆزى «قامىل» دەپ، كېيىنچە «قامۇل» ۋە ئاخىرىدا ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ فونېتىكىلىق قائىدىسى بويىچە «قۇمۇل» دەپ تەلەپپۇز قىلىنىدىغان بولغان. خەنزۇتىلىدىكى «خامى» (哈密) دېگەن سۆزمۇ ئەنە شۇ «قارامىل» (哈勒密勒) نىڭ قىسقارتىلىپ يېزىلىشى ئىكەن.

تارىخىي خاتىرىلەرگە قارىغاندا، ئىۋىرغول نەغمىسى سۈي، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرى، يەنى مىلادى 6-، 7-ئەسىرلەردىن باشلاپ، ئىچكى ئۆلكىلەرگە تارقىلىشقا ۋە كۇسەن نەغمىسى بىلەن بىر قاتاردا خان ئوردىلىرىدىن تارتىپ جامائەت سورۇنلىرىدا قىزغىن ئالقىش ۋە چوڭقۇر ھۆرمەتكە سازاۋەر بولۇشقا باشلىغان. بولۇپمۇ، تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە (مىلادى 6-، 7-ئەسىرلەر) شەرقتە چاڭئەن (ھازىرقى شىئەن)، غەربتە ئەرەپ خەلىپىلىرىنىڭ پايتەختى باغدات دۇنيانىڭ ئىككى چوڭ مەدەنىيەت-سەنئەت مەركىزىگە ئايلانغانىدى. خان ۋە خەلىپىلەرنىڭ موھتەشەم (ھەشەمەتلىك) ساراي-ئوردىلىرىدا دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن ئاتاقلىق مۇغەننى (نەغمە ۋە ناخشا ئۇستىلىرى) ھەم رەققاسلار (ئۇسسۇل ماھىرلىرى) بەس-بەستە ماھارەت كۆرسىتەتتى. يازما

ھۆججەتلەردە خاتىرىلىنىشىچە، مىلادى 6-ئەسىردە كۇسەننىڭ مۇ-زىكا پىرى سۇجۇپ چاڭئەنگە بېرىپ ماھارەت كۆرسەتكىنىدەك، مىلادى 7-ئەسىردە شاش (ھازىرقى تاشكەنت)، بۇخارا، سەمەر-قەند، كۇشانىيە ئەللىرىدىنمۇ چاڭئەنگە مۇزىكا ماھىرلىرى كېلىپ ماھارەت كۆرسەتكەن، شۇلارنىڭ بىرى سەمەرقەندلىك قۇتلۇق دىگەن مەشھۇر مۇغەننى ئىدى. بىراق، شۇنداق سورۇنلاردا يەنىلا كۇسەن نەغمىسى بىلەن ئىۋىرغول نەغمىسى ئالاھىدە ھۆرمەت ۋە ئىكرامغا سازاۋەر ئىدى.

بۇ چاغلاردا ئىۋىرغول نەغمىسى ئالىقاچان يۇرۇشلەشكەن چوڭ ھەجىملىك نەغمە سىستېمىسىغا يۈكسىلىپ ئىۋىرغول چوڭ نەغمىسى (يېجۇ داچۇي) دىگەن نام بىلەن شەرقتە خەنزۇ مۇزىكا سەنئىتىگە، غەربتە قوجۇ نەغمىسىگە تەسىر كۆرسىتىشكە باشلى-غان. شۇنىڭ ئۇچۇن، ئىۋىرغول نەغمىسىمۇ كۇسەن نەغمىسىگە ئوخشاشلا مىللەتلەر ئارا مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشتا مۇھىم رول ئوينىغان.

يۇقىرىدا بايان قىلىنغانلاردىن ئىۋىرغول نەغمىسىنىڭ ئۇزۇن تارىخقا ئىگە ئىكەنلىكىنىلا ئەمەس، سەۋىيە جەھەتتىمۇ يۇقىرى دەرىجىگە يەتكەنلىكىنى ۋە شۇ زاماندىكى خەنزۇ مۇزىكا سەنئىتىگە خېلى چوڭ تەسىر كۆرسەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ئالغىلى بولىدۇ.

4

ھازىرقى قۇمۇل مۇقاملىرى ئەنە شۇ ئىۋىرغول نەغمىسىنىڭ داۋامى ۋە راۋاجى سۈپىتىدە ئۇزۇن بىر تارىخىي دەۋرنى بېشىدىن كېچىرىپ، داۋاملىق تەرەققىي قىلىپ، بۈگۈنكى ھالەتكە يەتتى. بىر قىسىم مۇقامشۇناسلار قۇمۇل مۇقاملىرىنى ئۇيغۇر كىلاسسىك 12 مۇقامنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى دەپ ھېسابلايدۇ. دەرۋەقە،

قۇمۇل مۇقاملىرى بىلەن ئۇيغۇر كىلاسسىك 12 مۇقامى ئوتتۇرى-
سىدا نۇرغۇن ئورتاقلىقلار مەۋجۇت. ئەمما، قۇمۇل مۇقاملىرى،
جۈملىدىن باشقا يۇرتلاردىكى يەرلىك مۇقاملارنىڭ ئۇيغۇر كىلاس-
سىك 12 مۇقامى بىلەن مۇناسىۋىتى مەسىلىسى ئايرىم تەتقىق
قىلىشقا تېگىشلىك بىر تېما. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ ماقالىدا قۇمۇل
مۇقاملىرىنىڭ ئۆزىگە خاس بەزى ئالاھىدىلىكلىرى ئۈستىدىلا توخ-
تىلىمەن.

بىرىنچى، قەدىملىك، ھازىرقى قۇمۇل مۇقاملىرى قەدىمكى
ئىۋىرغول نەغمىسىنىڭ بىۋاستە داۋامى ۋە راۋاجى بولغانلىقى ئۇ-
نىڭ قەدىمىيلىكىنى بەلگىلىگەن. بۇ ھەقتە يۇقىرىدا بىرمۇنچە
تارىخىي پاكىتلار بايان قىلىندى.

ئىككىنچى، قۇمۇل مۇقاملىرى مۇزىكا تۈزۈلمىسى ۋە ئورۇن-
دىلىشى جەھەتتىكى ئۆزگىچىلىكى بىلەن باشقا جايلاردىكى مۇقام-
لاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىدۇ. مۇقامشۇناسلارنىڭ تەتقىقاتىغا قارى-
غاندا، قۇمۇل مۇقاملىرى 12 باش مۇقام، 19 چۇشۇرگە (ياكى
شۆبە)، 258 خىل ئاھاڭ ناخشىدىن ئىبارەت بولۇپ، ھەر بىر
يۇرۇش مۇقامنىڭ ئۆزى مۇقام (ياكى مۇقەددىمە)، ناخشا ۋە
ئۇسسۇللۇق ناخشىلاردىن تەركىپ تاپىدۇ. يالغۇز كىشىلىك غى-
جەك بىلەن باشلىنىدىغان مۇقام (مۇقەددىمە) ئۇزۇنغا سوزۇلماي،
پەقەت ئىككى ياكى ئۈچ كوبلېت تېكىست بىلەنلا ئاياقلىشىپ،
باشقا سازلارنىڭ تەڭكەشلىكىدە ناخشا باشلىنىدۇ، ئۇسسۇللۇق
ناخشىلار باشلانغان ھامان ئۇسسۇل ئوينىلىنىدۇ. مۇقاملارنىڭ
مۇتلەق كۆپچىلىكى ئۇسسۇللۇق ناخشا بولۇپ، ھەممە مۇقامنىڭ
ئىچىدە سەنەم، مەشرەپ نەغمىلىرى بولىدۇ. بەزى مۇقاملارنىڭ
ئورۇنلىنىشى مەشرەپ شەكلى بىلەن ئېلىپ بېرىلىدۇ. قۇمۇل
مۇقاملىرىدا تەزە، نۇسخە، سەلىقە، جۇلا، مەرغۇل قاتارلىق شە-
كىل ۋە تەركىپلەر بولمايدۇ.

ئۈچىنچى، قۇمۇل مۇقاملىرىدا ئېيتىلىدىغان ناخشا تېكىستلىرى پۈتۈنلەي دىگىدەك خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى مەنبە قىلغان، ھەتتا مۇقام ياكى مۇقەددىمە نەغمىلىرىمۇ شۇنداق، يەنى ئۇيغۇر كىلاسسىك 12 مۇقامىدىكىگە ئوخشاش ھەر بىر مۇقامنى مۇئەييەن بىر كىلاسسىك شائىرنىڭ مەلۇم غەزىلىنى تولۇق ئېيتىش بىلەن باشلاش شەرت قىلىنمايدۇ. مەلۇم بىر كىلاسسىك شائىرنىڭ غەزىلىنى ئېيتىشقا توغرا كەلگەن تەقدىردىمۇ، شۇ غەزەلنىڭ خەلق قوشاقلىرىغا ئايلىنىپ كەتكەن ياكى خەلققە چۈشۈنۈشلۈك بولغان قىسمەن مىسرالىرىلا ئېيتىلىدۇ. بۇ ھال قۇمۇل مۇقاملىرى تېكىستلىرىنىڭ ئاممىباپ بولۇشىغا زېمىن يارىتىپ بەرگەن.

تۆتىنچى، قۇمۇل مۇقاملىرىغا مەنبە بولغان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى مەزمۇنىنىڭ بايلىقى، شەكىل ۋە تۈرلىرىنىڭ خىلمۇخىللىقى، ئاھاڭلىرىنىڭ مۇڭلۇق ۋە يېقىملىقلىقى، تىلىنىڭ چۇچۇك ۋە خەلققە يېقىنلىقى، سان جەھەتتىمۇ كۆپ بولۇشلىقى بىلەن ئالاھىدە خاراكتېرلىنىدۇ. تولۇقسىز مەلۇماتلارغا قارىغاندا، قۇمۇل دىيارىدا توپلانغان خەلق قوشاقلىرى (جۈملىدىن قەھرىمانلىق داستانلىرى) تەخمىنەن 10 مىڭ كوبلىت، يەنى 40 مىڭ مىسرادىن ئوشۇق ئىكەن. بۇ قوشاقلارنىڭ بىر قىسمى پۈتۈن ئۇيغۇر يۇرتلىرىغا ئورتاق بولسىمۇ، خېلى كۆپ قىسمى قۇمۇل دىيارىنىڭ ئۆزىدە بارلىققا كەلگەن. بۇلارنىڭ ئارىسىدا ياچىبەگ، ئۆمەر باتۇر، ئىسلام بېگىم، زىنداندىكى توختاخۇن، تۆمۈر خەلپە، غۇجەنىياز ھاجى قاتارلىق خەلق قەھرىمانلىرىنىڭ سەرگۈزەشتىلىرى بايان قىلىنغان ئېپىك داستانلار ۋە ئايىمخان، سادىر پالۋان، قاسىم پالۋان قاتارلىق قەھرىمان شەخسلەر ھەققىدىكى قوشاقلار خېلى سالماقنى تەشكىل قىلىدۇ.

بەشىنچى، قۇمۇل مۇقاملىرىنىڭناملىرىمۇ ئۆزگىچە، يەنى ئۇيغۇر كىلاسسىك 12 مۇقامىنىڭ ناملىرى ئاساسىدا بىرمۇنچە

مۇقاملارغا يەرلىكناملار بېرىلگەن. ھەتتا كۆپ ھاللاردا مۇقاملار شۇ يەرلىكناملار بىلەن ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: چوڭ دۇر مۇقامى، ئۇلۇق دۇر مۇقامى، مۇستەھزات ياكى يالغۇز تويۇن مۇقامى، خۇپتى مۇقامى دىگەنگە ئوخشاش مۇقىم ناملاردىن باشقا، ئادەتتە چەبىيات مۇقامى جانىكەم، مۇشاۋرەك مۇقامى دەردىڭگە داگا، ئۇزھال مۇقامى دەردىلىڭۋا، ئىراق مۇقامى چوڭ دەردىڭ يامان، دۇگاھ مۇقامى كىچىك دەردىڭ يامان، راك مۇقامى سايراڭ بولبۇلۇم دەپ ئاتىلىدۇ.

ئالتىنچى، ئۇيغۇر مۇقاملىرى ئۇچۇن ئورتاق بولغان بىر خۇسۇسىيەت، يەنى مۇقاملارنىڭ خەلق روھى، خەلق پسىخىكىسى، مىجەز-خۇلقى، ئەدەپ-ئەردەم (پەزىلەت) ئامىللىرى بىلەن چەمبەرچەس باغلىنىپ، يۇغۇرۇلۇپ كېتىدىغان خۇسۇسىيىتى قۇمۇل مۇقاملىرىدا تېخىمۇ روشەن ئىپادىلىنىدۇ. بۇ، ئاساسەن مۇقام كۈيلىرىنىڭ بەزىدە مۇڭلۇق، ئەۋرىشىم، مۇلايىم ۋە سىلىقلىقىدا، بەزىدە قاينام تاشقىنلىق ئەزىم دەريادەك دولقۇنلىنىپ كىشى قەلبىنى قاتتىق ھاياجانغا سالىدىغانلىقىدا نامايەن بولىدۇ. ئادەتتە بىر غىجەك، بىر-ئىككى داپ بىلەنلا ئورۇنلىنىدىغان مۇقام كۈيلىرىنىڭمۇ كىشى قەلبىگە چوڭقۇر ئىستىتىك زوق بېغىشلاش ئىقتىدارىغا ئىگە ئىكەنلىكى شۇ سەۋەپتىن بولسا كېرەك.

شۇنىمۇ ئەسكەرتىپ ئۆتۈش لازىمكى، قۇمۇل مۇقاملىرى تېخى قېزىپ رەتلەش، قايتا ئىشلەش، تولۇقلاش ۋە ئىسلاھ قىلىش باسقۇچلىرىنى بېشىدىن تولۇق ئۆتكۈزمىدى. شۇڭا، ئۇنىڭدا مەلۇم دەرىجىدە ئىپتىدائىلىق ئامىللىرى مەۋجۇت. ئەگەر ئىلمىي ئاساستا قايتا ئىشلەپ، يەنە بىر بالداق يۇكسەلدۇرۇلسە، تېخىمۇ قىممەتلىك مىللىي مىراسقا ئايلىنىشى چوقۇم.

ئاخىرىدا، «قۇمۇل مۇقاملىرى» ناملىق بۇ كىتاپنى تېكىست، تەرجىمە، ئىزاھ ۋە نوتىلىرى بىلەن نەشرگە تەييارلاپ،

كەڭ جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرگەن دوستلارغا چىن قەلبىمدىن تەشەككۈر ئېيتىمەن، ئۇلارنىڭ بۇ قىممەتلىك ئەمگە-كىنى كۆپچىلىك خەلق مەڭگۈ قەدىرلەيدۇ.

1993-يىل، سېنتەبر، قۇمۇل.

序　　言

阿·乌铁库尔

一

多年来考古发掘的结果证明，现在我们称做“新疆”的这块地方，包括它的东大门哈密绿洲，具有十分古老的历史；在悠久的历史发展过程中，在这一片广袤的土地上，物质文明和精神文明都产生得很早。由于它处于连接古代长安和东罗马帝国以及近东地区的“丝绸之路”的中心地段，世界四大古老文明（华夏文明、印度文明、希腊文明、美索不达米亚文明），三大宗教（佛教、基督教、伊斯兰教）和三大语系（阿尔泰—乌拉尔语系、印欧语系、汉藏语系），都曾在这儿撞击汇流，以至互相影响，互相渗透，使这儿成为世界上最古老的文化熔炉之一。与物质文明发展的同时，精神文明在这儿也十分发达，达到了令人惊叹的高度。这种精神文明最光辉的典范之一，即是由我们的祖先创造的丰富多彩的音乐文化。

历史文献告诉我们，远在公元1世纪前，在现在的新疆这块土地上，就产生了后来被称做“疏勒乐”、“于阗乐”、“龟兹乐”、“高昌乐”、“伊州乐”的音乐艺术，而且对周围的地区产生了影响。公元前2世纪，龟兹的乐器琵琶，向东传入了中原地区，向西传入了安息帝国。汉武帝的乐师李延年，曾把维吾尔人的先民创造的乐曲《摩诃兜勒》，改编为28支曲调，做为军中乐曲。公元6世纪时，龟兹乐师苏祇婆到中原地区，传播了龟兹乐和龟兹音乐理论。唐代著

名诗人高适、岑参、王建、元稹、白居易、李端等，在自己的诗篇里，高度赞扬了维吾尔人的先民创造的音乐舞蹈。所有这些，都是上述情况的明证。由此可见，人们自古以来就把新疆这块地方称做“歌舞之乡”，并非出于偶然。

的确，音乐和舞蹈做为维吾尔人民世代相传的遗产，深深渗透于他们的脉管之中。一个维吾尔人，当他呱呱堕地之时，在襁褓之中就开始听母亲唱的摇篮曲，直至他离开人世，一直生活在歌和舞的世界里。维吾尔人民的喜和忧、爱和恨、理想和愿望，往往都是通过歌声来表达的。因此，维吾尔族人民，从三尺孩童，到百岁老人，无人不会唱歌，无人不会跳舞。可以说，这是维吾尔民族的一大特点。基于这种原因，我们认为，维吾尔族乐舞，就其实质来说，是广大人民群众的集体创作。历史上常常有这样的情况：一个歌手或是乐师，创作了一支新歌，歌曲流传一定的时间之后，作者的名字被人们忘记，作品则变成了民间艺术，在世上广为流传。这就是说，世世代代许多的有名有姓的歌手、乐师、舞蹈家的作品，涓涓滴滴地汇聚于人民创作的长河，从而又形成了维吾尔民族乐舞的海洋。

生活于公元16世纪末的叶尔羌汗国的音乐大师凯迪尔汗·叶尔羌迪和阿曼尼莎王妃，如同英勇无畏的采珠人一样，潜入维吾尔艺术海洋的深底，从那儿采撷出无价的音乐珍宝，并按照音乐科学的规律，将它们加以整理，纳入一定的系统，把它们分成了成套的十二个部分，每个部分称为一个“木卡姆”。现在被称为“维吾尔十二木卡姆”的古典音乐，就此形成了。

二

“木卡姆”一词，源出阿拉伯语，它有两层意思：一是“位置、

地位、等级”；一是“曲调、歌曲、乐曲”。在音乐学上，使用该词的第二层含义，把置于一定系统的、成套的大型乐章，称之为“木卡姆”。

维吾尔民族在接受伊斯兰教之后，也受到了阿拉伯文化的影响。这一点，首先表现在了语言方面。如同学术界、文学界一样，在音乐艺术上也大量使用了阿拉伯、波斯词语。甚至在日常生活里，连人的名字都用了阿拉伯的词语。由此可见，音乐大师凯迪尔汗·叶尔羌迪和阿曼尼莎王妃，把维吾尔族乐章称做“木卡姆”，并给每个木卡姆起了一个阿拉伯语，或是波斯语名字，是毫不足怪的现象。

在这儿需要指出的是，从叶尔羌汗国时期直到近代，人们都认为木卡姆的名称全是阿拉伯、波斯语。然而，近年来，新疆的维吾尔族学者们通过研究证明，十二木卡姆的名称，并不全是阿拉伯、波斯语；其中的一部分，来自古代维吾尔语言。这一点表明，由于维吾尔族音乐文化中渗入了“木卡姆”这一词语，由于每个木卡姆在某一个时代盖上了阿拉伯文、波斯文的印记，就把十二木卡姆说成是来自阿拉伯和波斯的东西，是何等的荒谬！正像一个维吾尔人，尽管戴了阿拉伯人的帽子，起了阿拉伯人的名字，甚至讲着阿拉伯话，我们却不能把他当成阿拉伯人，因为，就他的心理状态、生活习性、思维方式而言，仍然是维吾尔人。

最根本的一点是，凯迪尔汗·叶尔羌迪和阿曼尼莎王妃，并非从生活于阿拉伯、波斯土地上的人民的音乐宝库中发掘出了十二木卡姆，而是从他们自己生活的土地上，从天山南北，从叶尔羌河谷，从刀朗农村，从塔里木盆地，从吐鲁番和哈密绿洲，一句语，是从维吾尔人民生活的广阔土地上发掘出来的，并按照维吾尔人的心理状态、思维方式、生活习性、语言习惯加以整理，使之系统化的。他们发掘、整理的这一音乐宝藏，其历史源头是我们上面提到过的“疏勒乐”、“于阗乐”、“龟兹乐”、“高昌乐”和“伊州乐”。这是因

为，经过他们发掘、整理的维吾尔古典音乐，即是维吾尔族古代先民所创造的上述音乐艺术的继续和发展。

三

现代的哈密木卡姆，是古代“伊州乐”的继续和在一定的历史条件下的发展。

“伊州”是哈密在唐代的古称。这一地理名称来自汉代的“伊吾卢”或“伊吾”。而“伊吾卢”又是“Iwir ɣol”的汉文译写。

11世纪的维吾尔学者马赫穆德·喀什噶里在他的名著《突厥语辞典》里，把“Iwir”一词解释为“狭长形的，尖形的”。“ɣol”一词，在古代维吾尔语中又有“河道、河谷”的意思。当我们看看从哈密北部延伸到南湖一带的谷地时，就会发现这一片土地确实呈现出“狭长形”或“尖形”。也许“伊吾卢”（Iwir ɣol）就是由此而得名的。这一名称，早在公元1世纪后半叶，就见之于汉代的历史文献了。

远在公元前2世纪，在伊吾卢就开始筑城了，起初，这儿被称做“昆莫”或“昆吾”。据成书于清代中叶的《西域同文志》一书的解释，在现在的喀拉都拜（五堡）最早修筑的城堡，叫做“karamil”，意为“瞭望墩”或“望远台”。到了13世纪，“karamil”变成了“kamil”或“kamul”，最后变为“kumul”。至于汉语里的“哈密”，则是“哈勒密勒”（karamil）的省略。

从历史文献来看，伊州乐于隋唐时期，亦即公元6至7世纪，即开始传入中原地区，与龟兹乐一起，在宫廷和民间受到热烈欢迎。唐代的长安和西方大食国的首都报达（巴格达），是当时世界文化艺术的两个中心。世界各地的著名音乐家和舞蹈家，纷纷来到中国皇帝和大食哈里发的豪华宫廷里，竞相表演自己的绝技。据历史记载，如

同 6 世纪时，龟兹音乐大师苏祗婆到长安表演了绝技一样，在 7 世纪时，又有不少音乐舞蹈艺术家从当时石国（今塔什干）、安国（今布哈拉）康国（今撒马耳罕）何国（今库沙尼亚）来到长安，表演了自己高超的艺术。其中之一，就是著名的康国音乐家康昆仑。然而，在这种场合里，龟兹乐和伊州乐仍然受到特殊的尊敬。

当时，伊州乐已经发展成为成套的、大型的、系统化的乐章，被称做“伊州大曲”。它向东流传，影响了汉族的音乐艺术，向西传播，对高昌乐产生了影响。由此可见，伊州乐和龟兹乐一起，在我国各民族的文化交流中，发挥了极为重要的作用。

由上述情况，我们可以看出，伊州乐不仅具有悠久的历史，而其艺术水平也达到了相当的高度，并对汉族音乐艺术的发展产生了影响。

四

现在的哈密木卡姆即是在继承伊州乐的基础上，经历了漫长的历史过程，不断发展而达到今天的状况的。一些木卡姆学家认为，哈密木卡姆是维吾尔古典十二木卡姆的一个组成部分。诚然，哈密木卡姆和维吾尔古典十二木卡姆之间，存在着不少共同之处。至于谈到哈密木卡姆以及其他地区性木卡姆和维吾尔古典十二木卡姆之间的关系，那是需要专门进行研讨的课题。我们在这儿仅就哈密木卡姆独具的一些特点，谈谈自己的看法。

（一）哈密木卡姆的特点之一是它的古老性。现代哈密木卡姆是古代伊州乐的直接继承和发展这一历史现实，决定了它的古老性特点。关于这一点，我们在上文中已经进行了阐述。

（二）哈密木卡姆的音乐结构及其演出方式，以其独具的特色，明显地区别于其他地区的木卡姆。木卡姆学家们的研究表明，哈密

木卡姆包括十二个木卡姆乐章（分为19个分章），258首曲调。每一套木卡姆由一首散板序唱、若干首歌曲和歌舞曲组成。以哈密艾捷克单独伴奏的序唱，只唱一两段歌词即开始收尾，随即开始转入多种乐器伴奏的歌曲。接着，转入歌舞曲，人们开始翩翩起舞。乐章的绝大部分是歌舞曲，每一木卡姆乐章中，都有赛乃姆和麦西莱甫乐曲。这就是说，哈密木卡姆的演出，基本上采取麦西莱甫的形式。在哈密木卡姆中，没有维吾尔古典十二木卡姆中包含的太孜、诺斯哈、色里凯、珠拉、麦尔古勒等音乐成分。

（三）哈密木卡姆的歌词，几乎全部采用民间文学作品。在散板序唱中，也只零散地采用古典诗人的一两个诗段，并不像维吾尔古典十二木卡姆那样，在每一乐章一开头的序唱中必须采用某一位古典诗人完整的诗篇做为前题。即使采用古典诗人的诗作，也只选取已经在民间流传的、通俗易懂的一些片断。这一点又为哈密木卡姆歌词的通俗化奠定了基础。

（四）做为哈密木卡姆歌曲源泉的民间口头文学，又具有内容丰富、形式多样、曲调优美动听、语言甜美而大众化诸多特点。在哈密，民间文学的蕴藏量极为丰富。据不完全统计，在哈密地区搜集到的民歌，包括民间叙事诗在内，已经超过了一万多段，总计四万余行。尽管这些民歌的一部分，在整个维吾尔人居住的地区都有流传，但其中的很大一部分，却为哈密维吾尔人所独创。在这些民歌中，以亚奇伯克、乌买尔巴图尔、伊斯兰伯克、监狱里的托合塔洪、铁木尔海里派和加尼亚孜等英雄人物的不幸遭遇为题材的叙事诗，和以阿依木汗、英雄沙迪尔、英雄喀斯木等历史人物为题材的歌谣，占有相当的比重。

（五）哈密木卡姆的名称也独具特点，亦即在维吾尔古典十二木卡姆的名称基础上，给一些木卡姆乐章，另起了个地区性名称。多数情况下，哈密木卡姆就是以这些地区性名称流行的。例如，除了

《琼都尔木卡姆》、《乌鲁克都尔木卡姆》、《穆斯台赫扎特木卡姆》（或《亚勒吾孜托云木卡姆》）、《胡甫提木卡姆》等固定的乐章名称之外，通常又把《切比亚特木卡姆》称做《加尼凯姆》，把《穆夏威莱克木卡姆》称做《医治你心病的良药》，把《乌孜哈勒木卡姆》称做《代尔迪瓦》，把《都尕木卡姆》称做《（小）你让我好苦》，把《伊拉克木卡姆》称做《（大）你让我好苦》，把《拉克木卡姆》称做《唱吧，我的夜莺》。

（六）维吾尔木卡姆音乐共有的一个特点是，它和维吾尔人的民族精神、民族心理、民族习俗、民族道德风尚紧密地结合在一起，融为了一体。这一特点，在哈密木卡姆中体现得尤为明显，从而使它的音乐时而委婉哀怨，如泣如诉，时而又像江河奔泻，震人心弦。通常用一把艾捷克，一两面手鼓演奏的歌曲，也具有赋予人心灵以强烈美感的魅力。究其原因，或许与它的上述特点不无关系吧。

需要说明的是，哈密木卡姆的研究工作，仅仅处于起步阶段，还没有经历发掘、整理、充实、加工、改编的整个过程，因而，在它身上存在着一定程度的原始因素。如果能将它进行科学的加工，把它提到一个新的高度，这必将会变为更加珍贵的民族遗产，造福于人民。

《哈密木卡姆》一书即将和广大读者见面了。对参加编辑、整理、记谱、翻译等工作的朋友们，我表示衷心的感谢。人民会永远记着他们有意义的劳动。

1993年9月　哈密

نوتىلار مۇندەرىجىسى

بىرىنچى، چوڭ دۇر مۇقامى

(يۇردۇم ئالەم مۇقامى)

2 ـ چۇشۇرگە 58

ئىككىنچى، ئۇلۇق دۇر مۇقامى

(هاي-هاي ئۆلەن مۇقامى)

ئۈچىنچى، مۇستەهزات. مۇقامى
(يالغۇز تويۇن مۇقامى)

تۆتىنچى، چارگاھ مۇقامى

2 ـ چۇشۇرگە 116

بەشىنچى، خۇپتى مۇقامى

1 ـ چۇشۇرگە 125

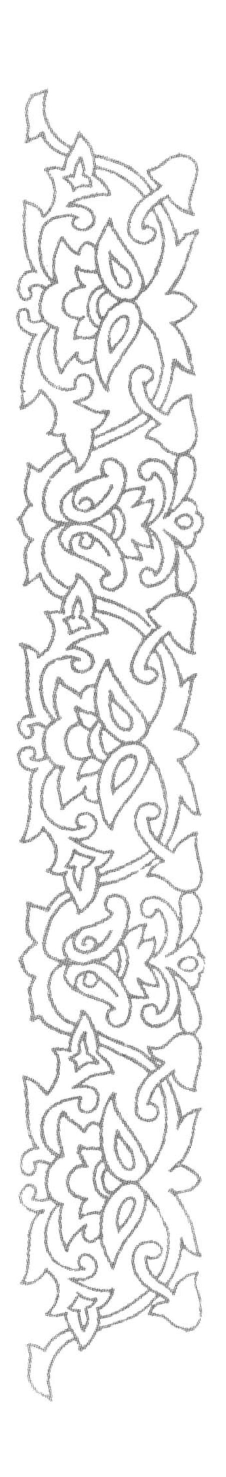
2-چۇشۇرگە 145

ئالتىنچى، چەببيات مۇقامى

(جانىكەم مۇقامى)

يەتتىنچى، مۇشاۋرەك مۇقامى
(دەردىڭگە داگا مۇقامى)

سەككىزىنچى، ئۇزھال مۇقامى

(دەردىلىۋا مۇقامى)

توققۇزىنچى، دۇگاھ مۇقامى
(كىچىك دەردى يامان مۇقامى)

ئونىنچى، دولان مۇشاۋرەك مۇقامى

ئون بىرىنچى، ئىراق مۇقامى

(چوڭ دەردى يامان مۇقامى)

ئون ئىككىنچى، راك مۇقامى

(سايراڭ بۇلبۇلۇم مۇقامى)

曲谱目录

一、琼都尔木卡姆（我走遍天下）

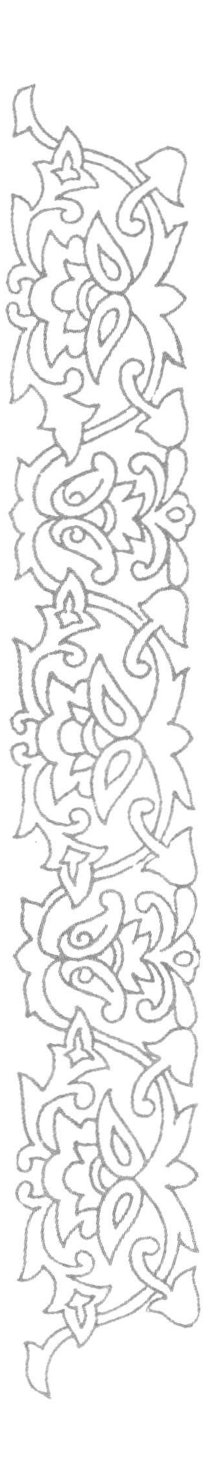

五、胡甫提木卡姆

六、切比亚特木卡姆（加尼凯姆）

七、穆夏威莱克木卡姆（医治你心病的良药）

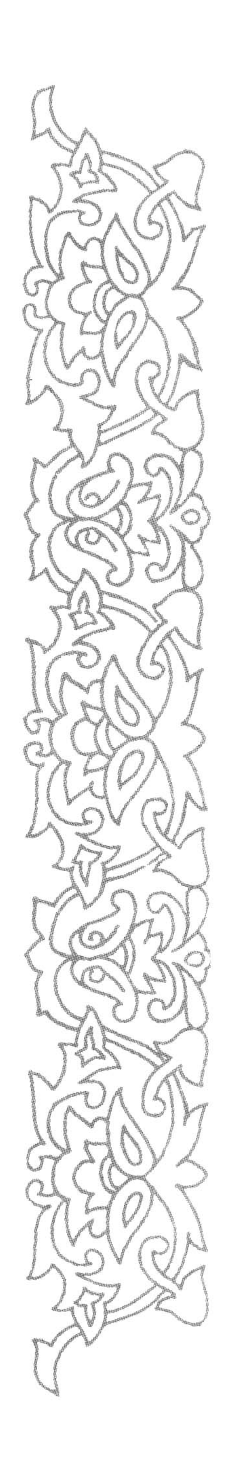
八、乌孜哈勒木卡姆（代尔迪里瓦）

九、都尕木卡姆（［小］你让我好苦）

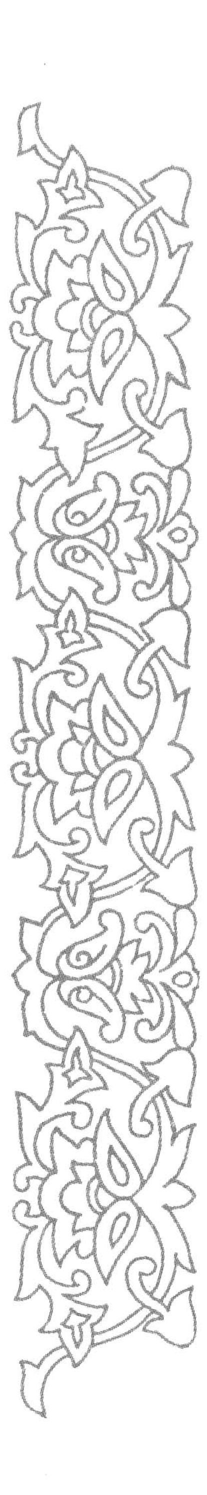
十、多浪穆夏威莱克木卡姆

十一、伊拉克木卡姆（［大］你让我好苦）

十二、拉克木卡姆（唱吧，我的夜莺）

琼都尔木卡姆

(يۇردۇم ئالەم مۇقامى)

(我走遍天下)

بىرىنچى، چوڭ دۇر مۇقامى

(يۇردۇم ئالەم مۇقامى)

一、琼都尔木卡姆
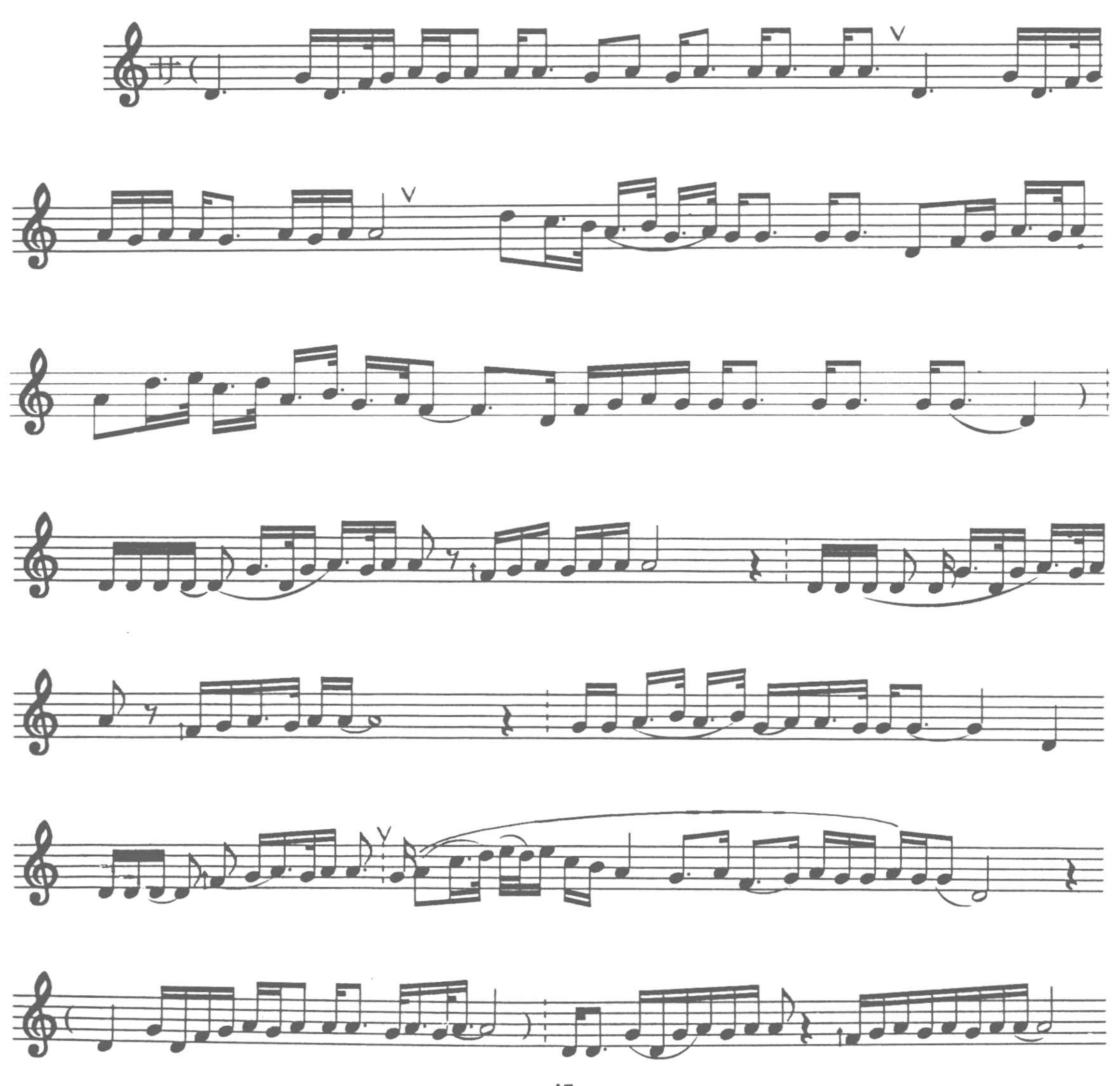
(我 走 遍 天 下)
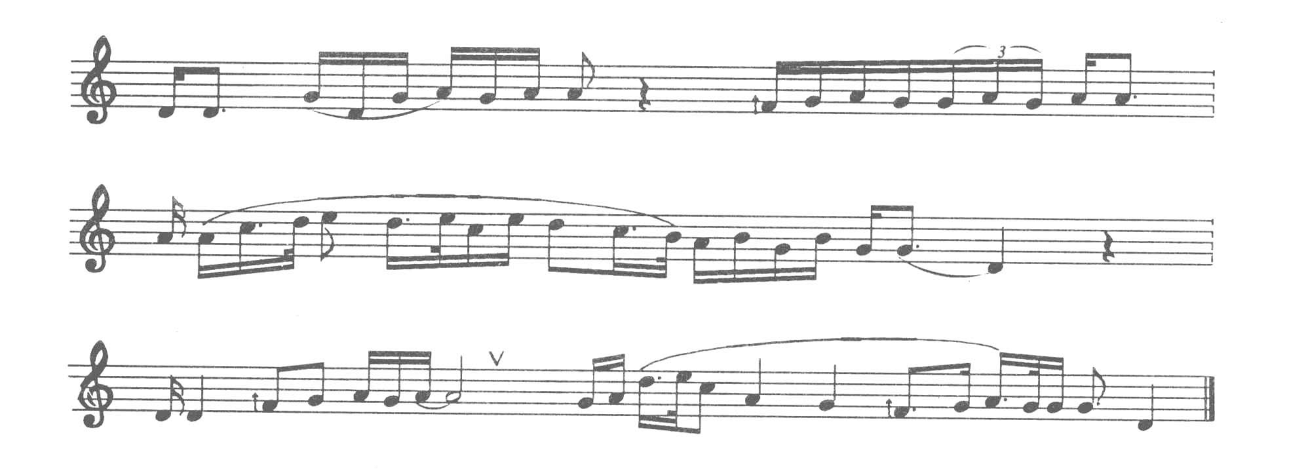
1-چۇشۇرگە

第 一 分 章

1. مۇقام

1. 散 序

2. يۇردۇم ئالەم

2. 我 走 遍 天 下
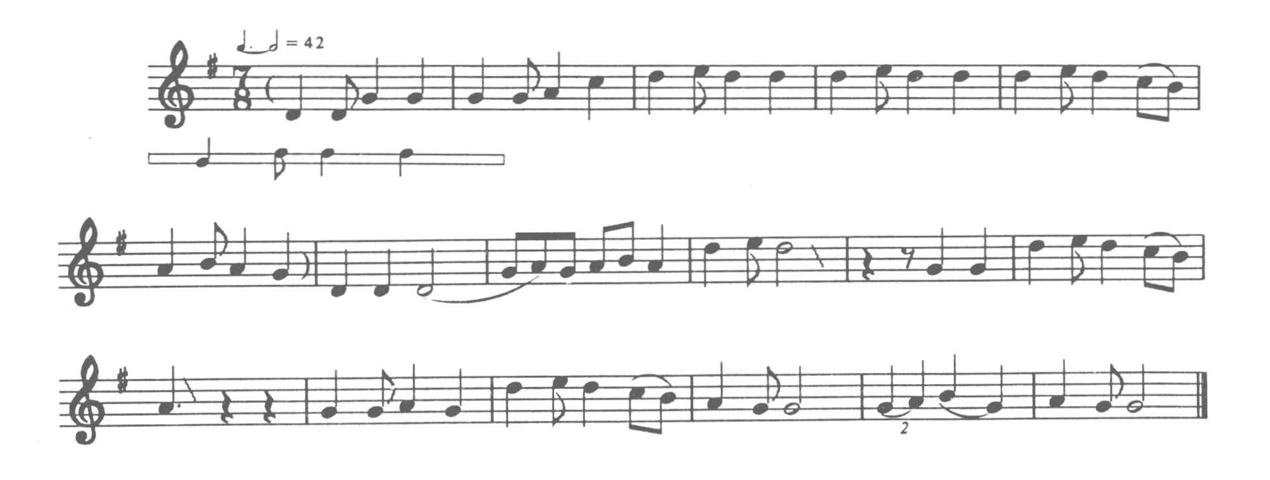
♩. ♩ = 42

1.

2.
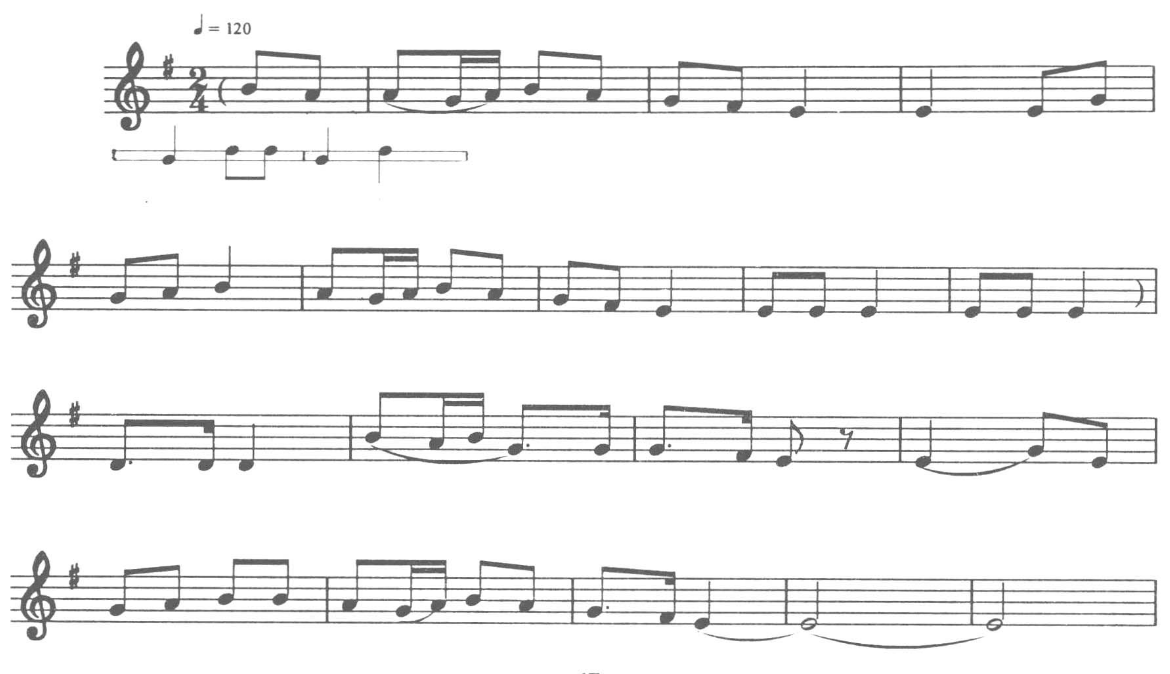
3. يارەنلەر يار ئۆلتەردى

3.情人要了我的命

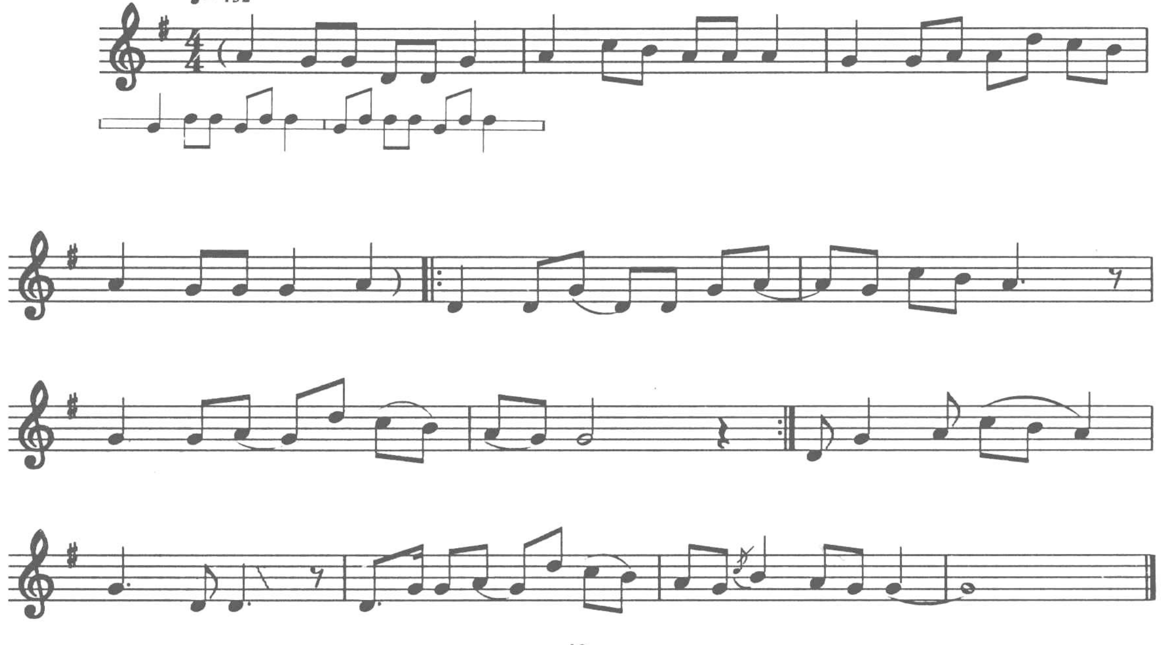
4. ۋەدىسى يالغان بىگۇاپا

4.言而无信的负心人

5. جېنىم ئوتۇڭ سىنىڭ

5.你的情火真厉害
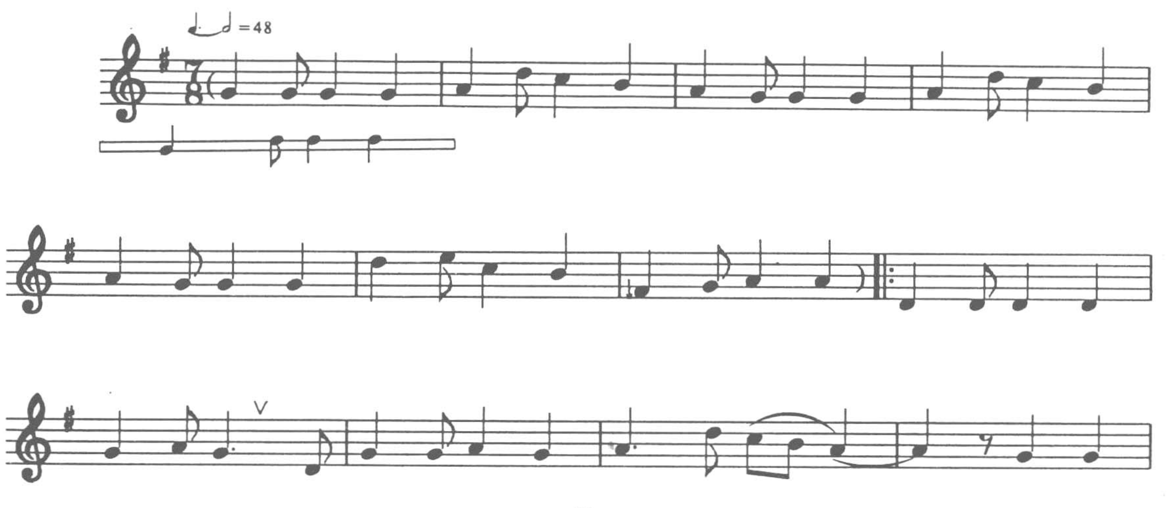

6. خوش دەردى يامان
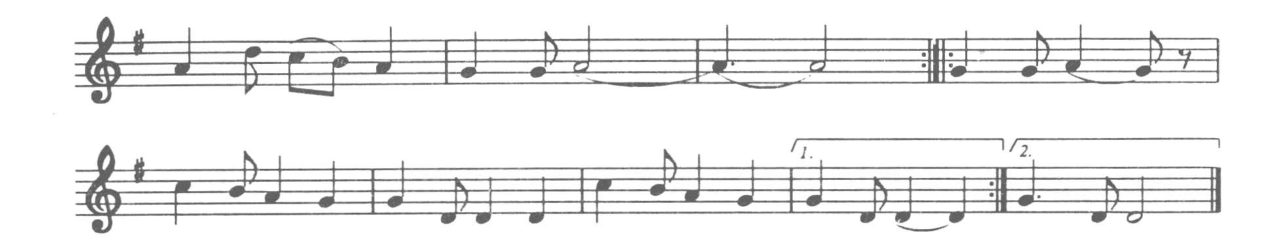
6.害得人好苦

♩= 132

7. ئاھۇ يارەي
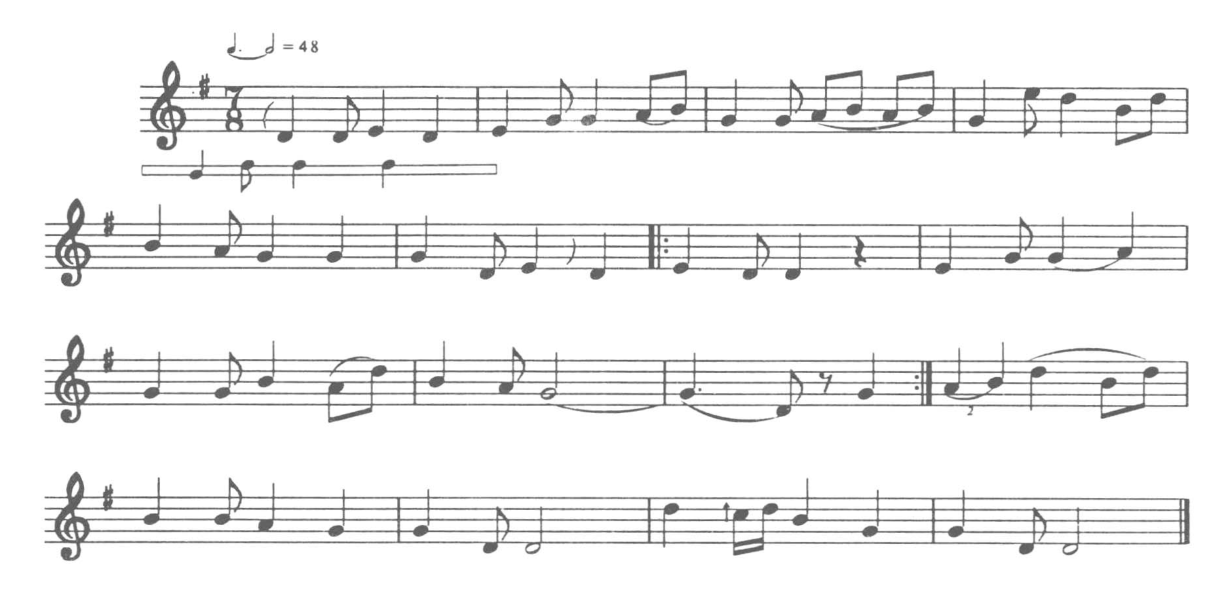
7.啊呼，亚莱
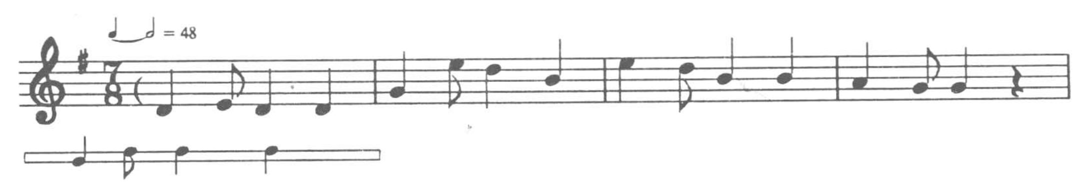

8. زىرو-زەۋەر قىلىدۇ
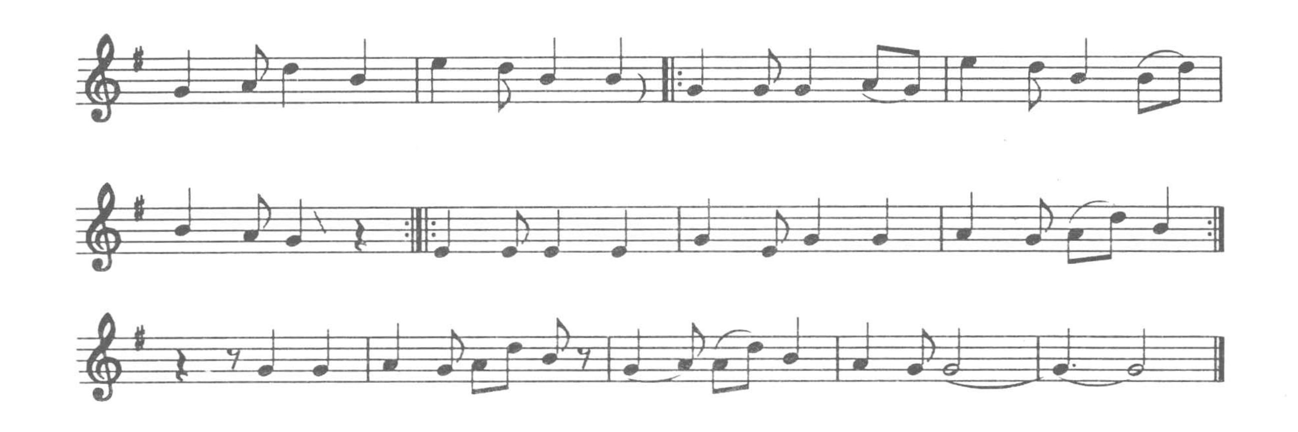
8. 让我神魂颠倒了

9. لائىلاھە قۇدرىتىڭدىن قورقىمەن

9. 主啊，我怕你的威风

10. داغى پەريادەي

10. 真 痛 苦 啊

♩=180
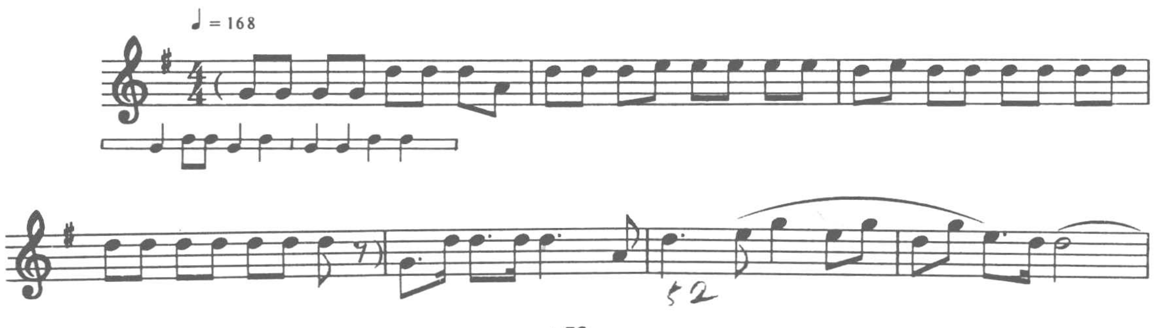
11. سەھەر ناخشىسى

11.晨　歌

♩= 180

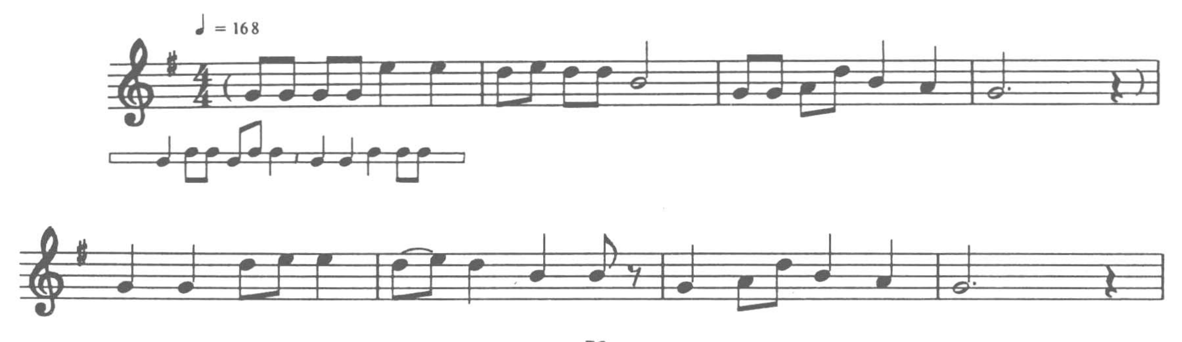
12. سەگدىل يار-يارەي

12.铁石心肠的情人
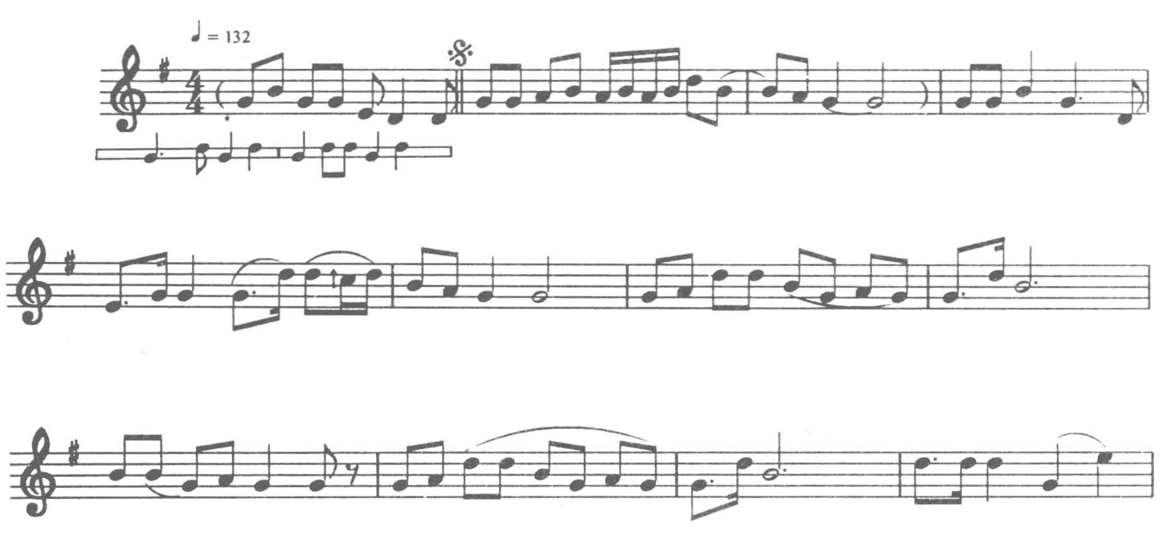

13. شاپتولنىڭ شېخى پەس
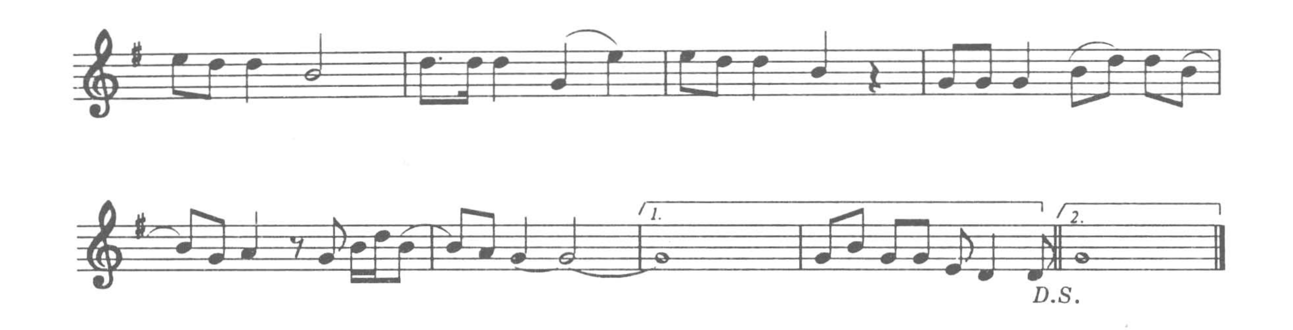
13.桃树枝儿垂得低低

14. يار سېنىڭ قەلەندەرىڭ بولاي

14.情人，我愿做你的乞丐

15. شاپىرىم ئويناڭ

15.仙女呀，尽情地玩吧

♩=138
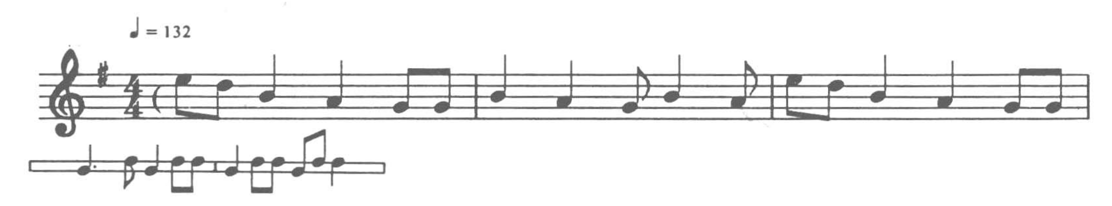
16. يار خارابىگمەن

16.情人呀，是你毁了我

♩ = 138
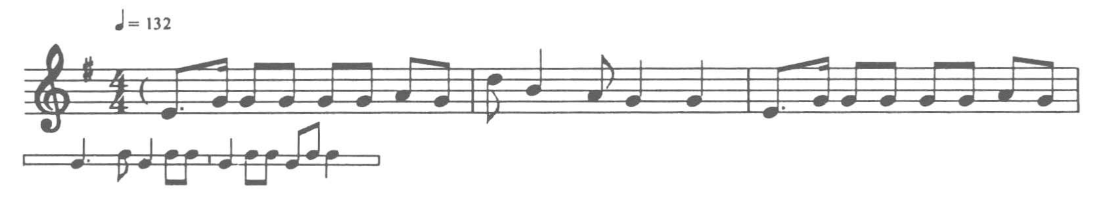
17. گىلاڭ تاغلاردىكى مۇزلار
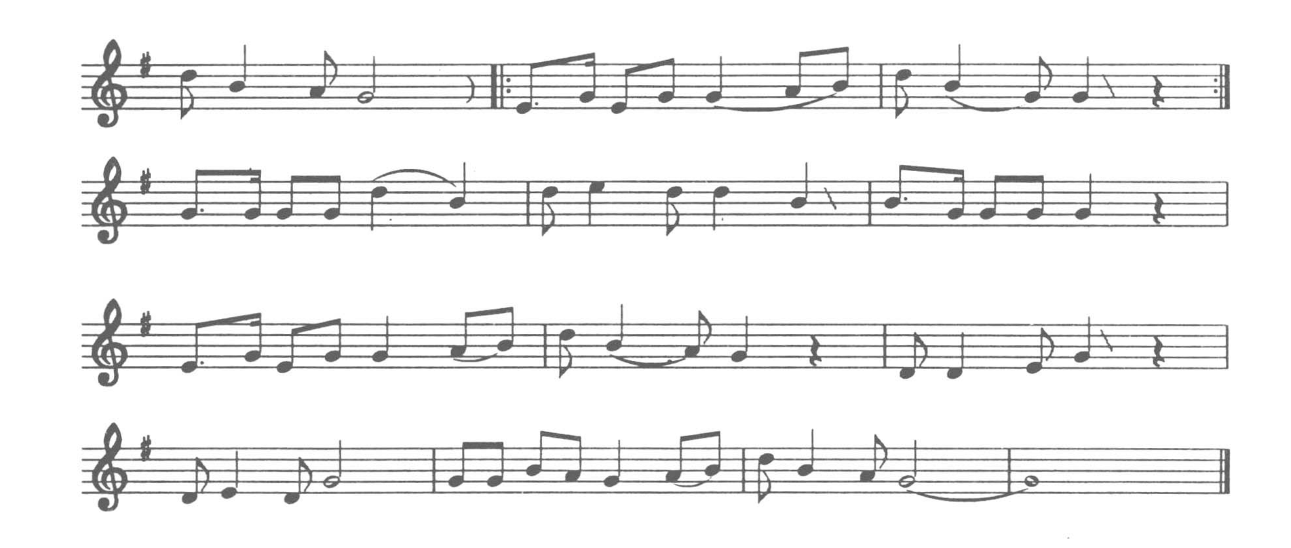
17.陡峭的山岗上结了冰

18. خانلار ئاغىچام

18.尊贵的太太们
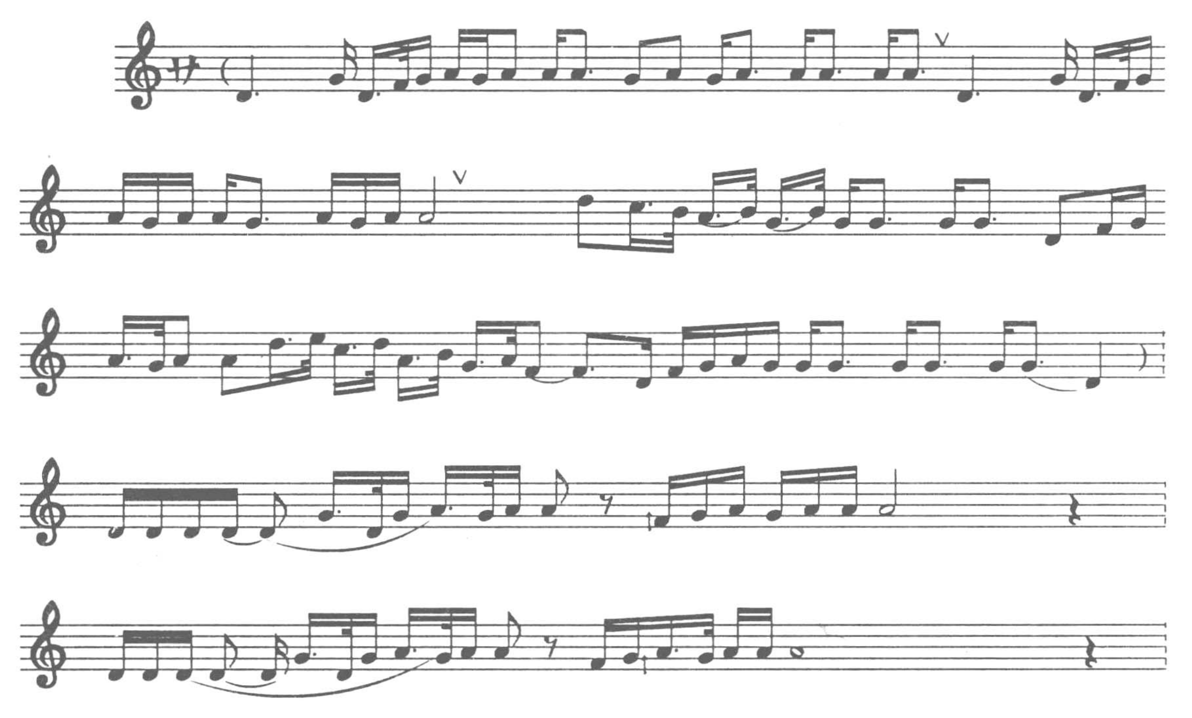

2-چۇشۇرگە

第 二 分 章
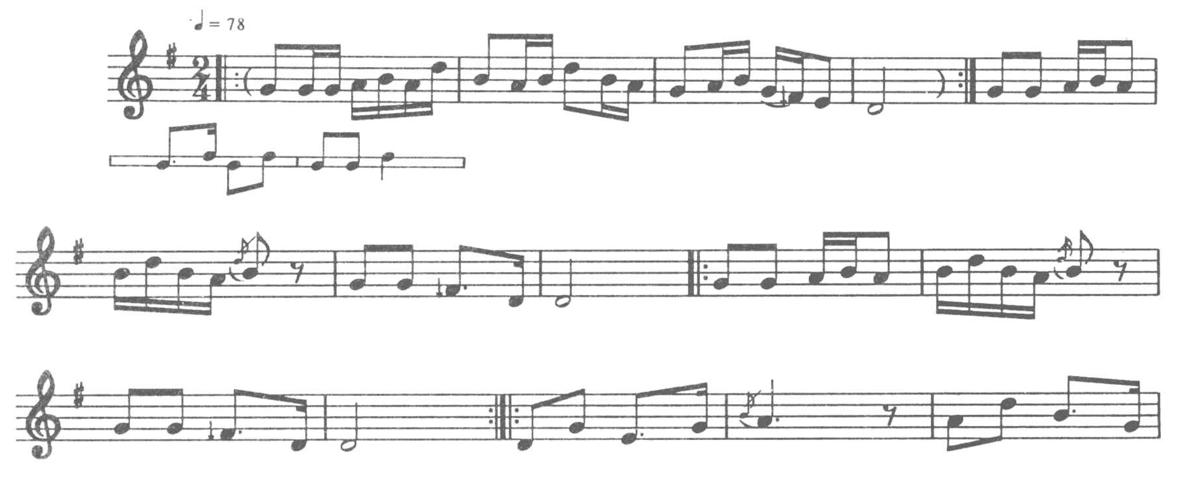
1. مۇقام
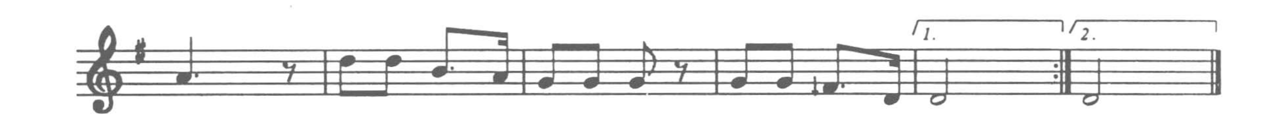
1. 散　　序

2. ئۆرگىلىدۇ پەلەك
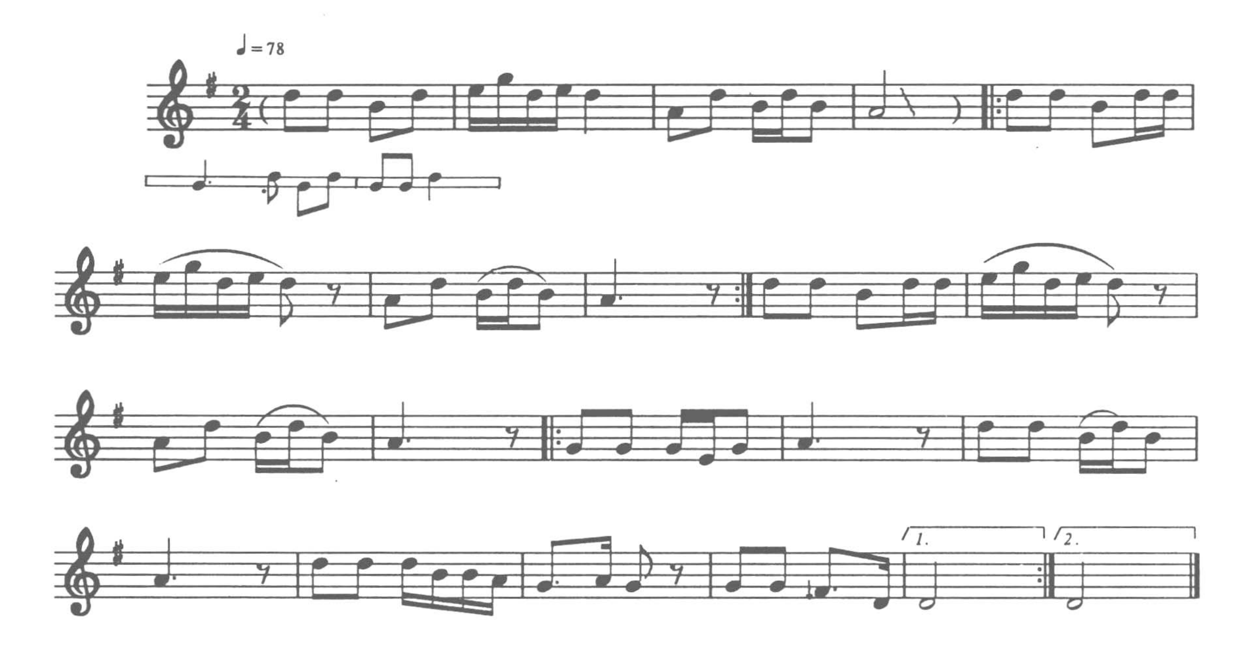
2.苍 天 在 旋 转
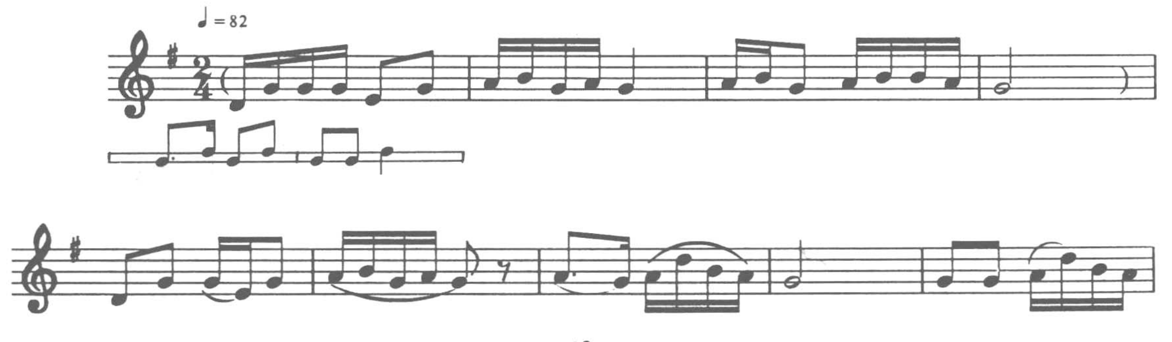

3. ئۆلۈۋاكتىمىز

3.我 快 要 死 了

4. شەر-شەردە ئويناڭلار
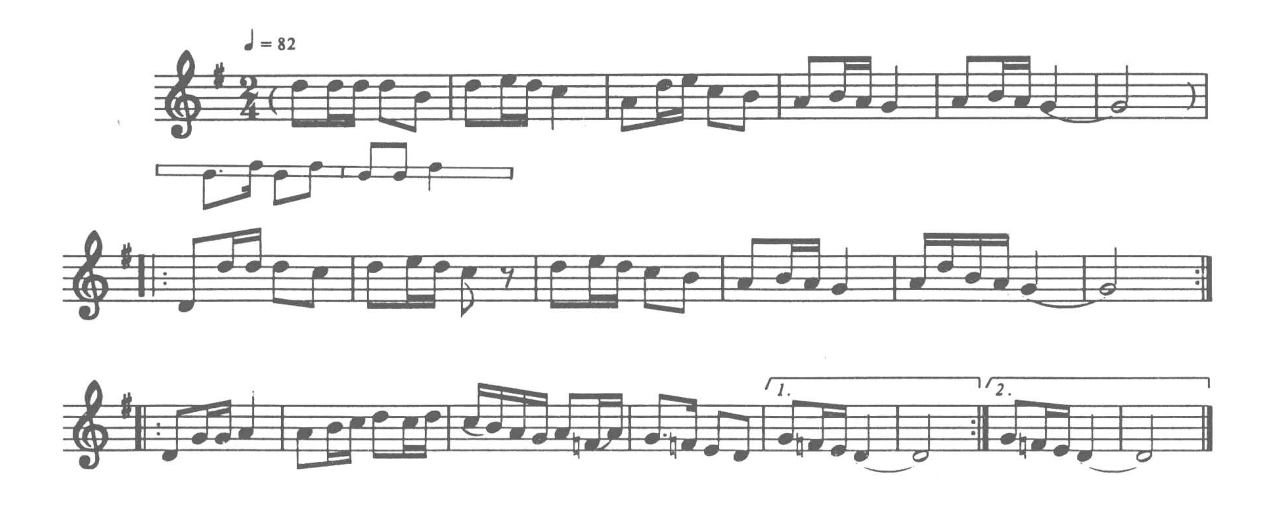
4.到 处 去 玩 吧
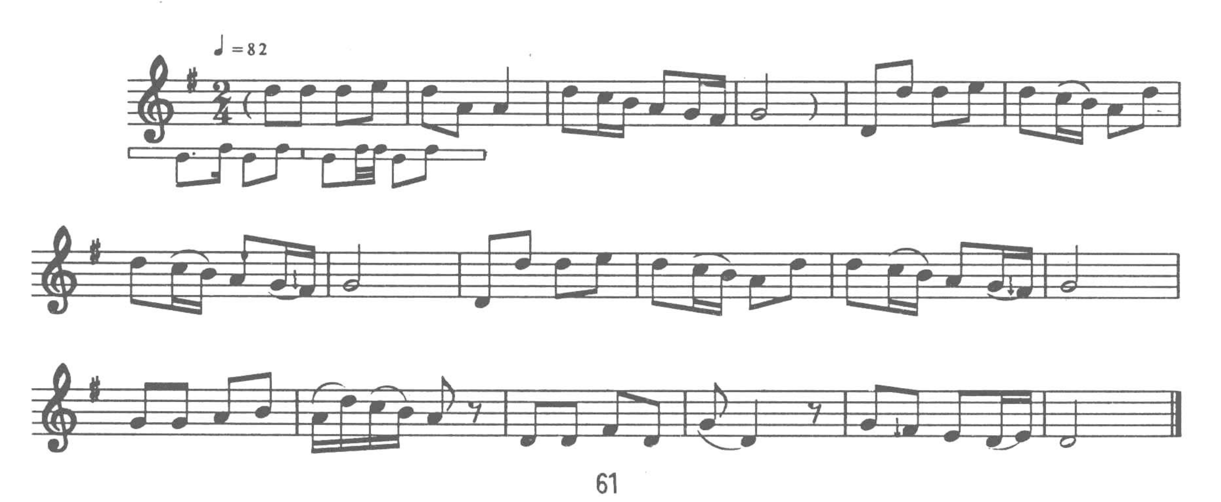

5. سىز ياخشى، بىز ياخشى

5.你好，我也好

6. بالىخان

6.巴　　拉　　汗
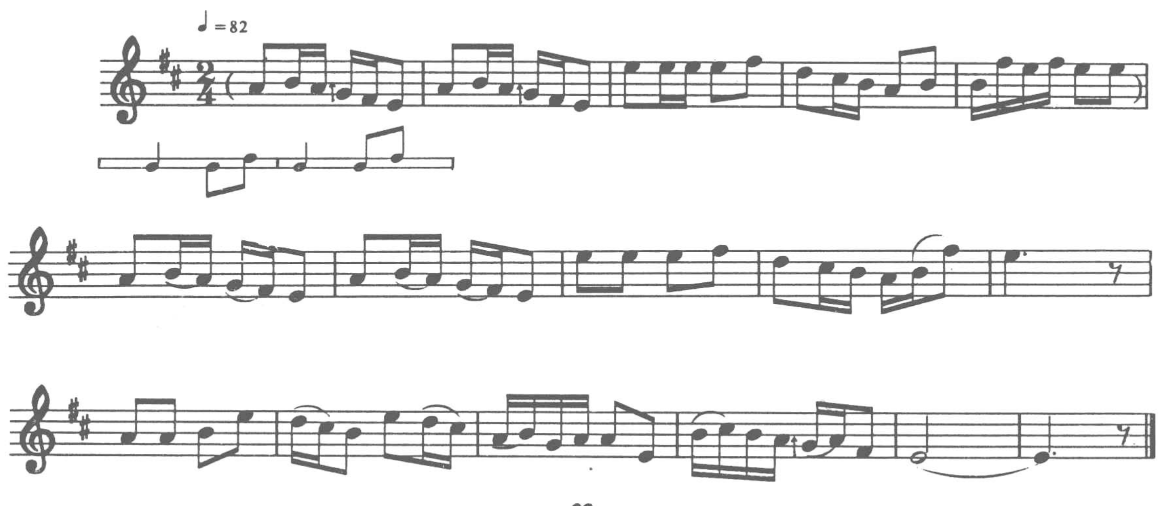

7. ئوي ئويلايسەن

7.你老是在默默沉思

♩ = 82
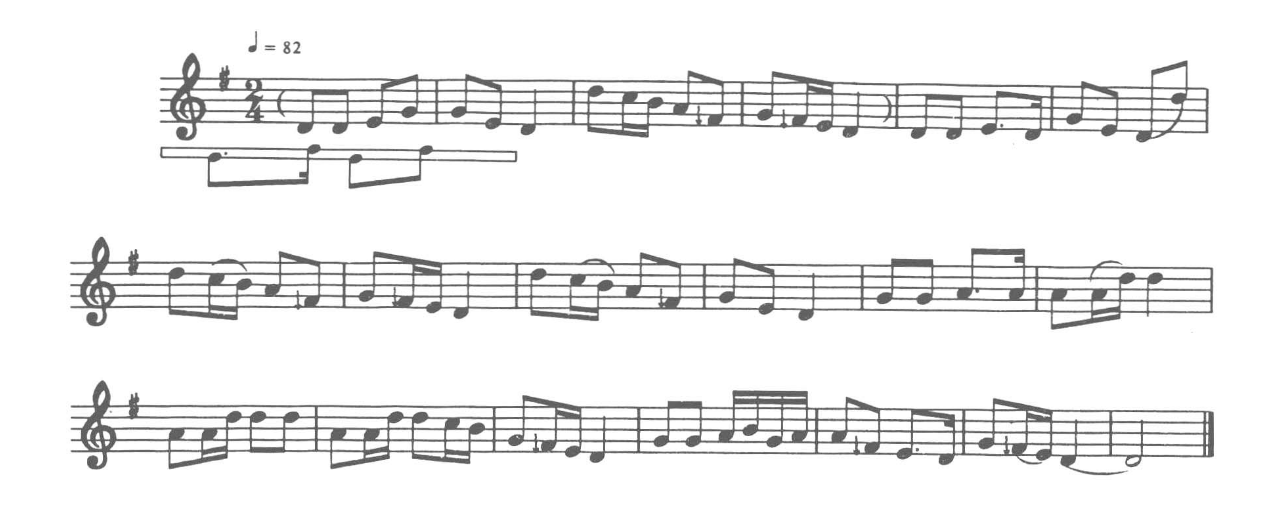
8. يېڭى باغنىڭ گۈللىرى

8.新花园的花朵
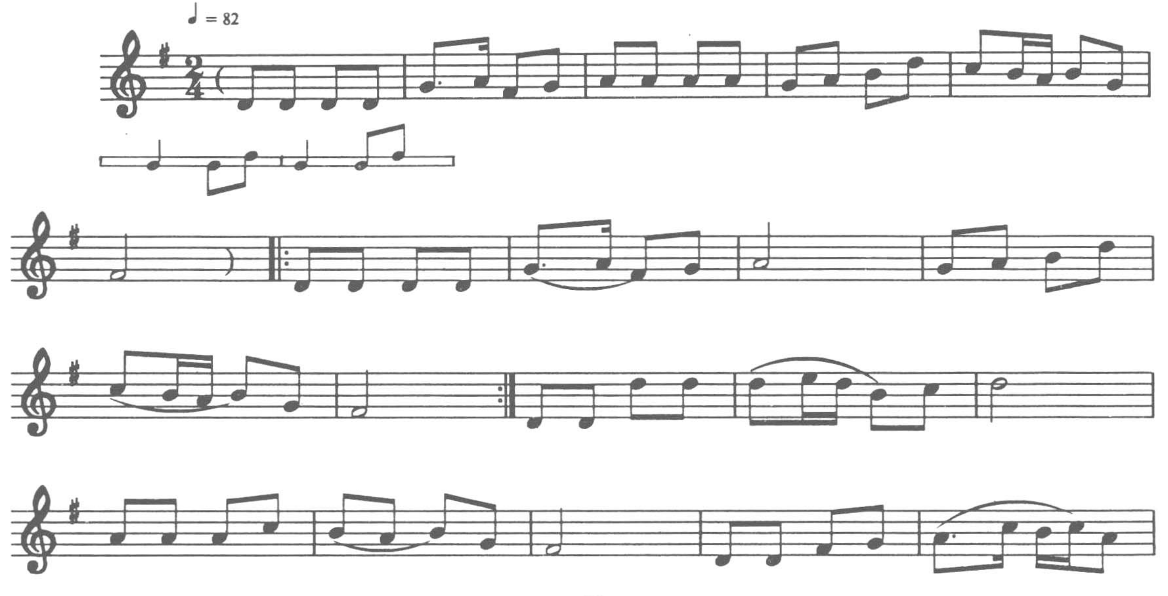

٩. ياراتقان جايدا بىر گۇلخان
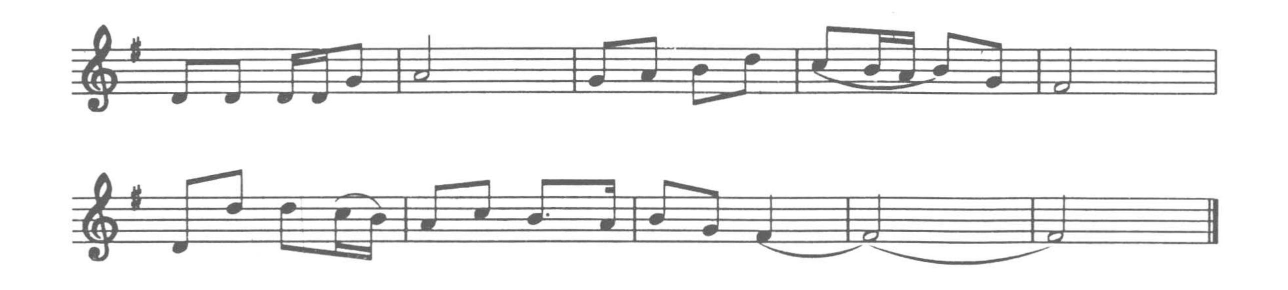
9.有情人的地方就有火

١٠. چاقچاق گېپىڭىز بار
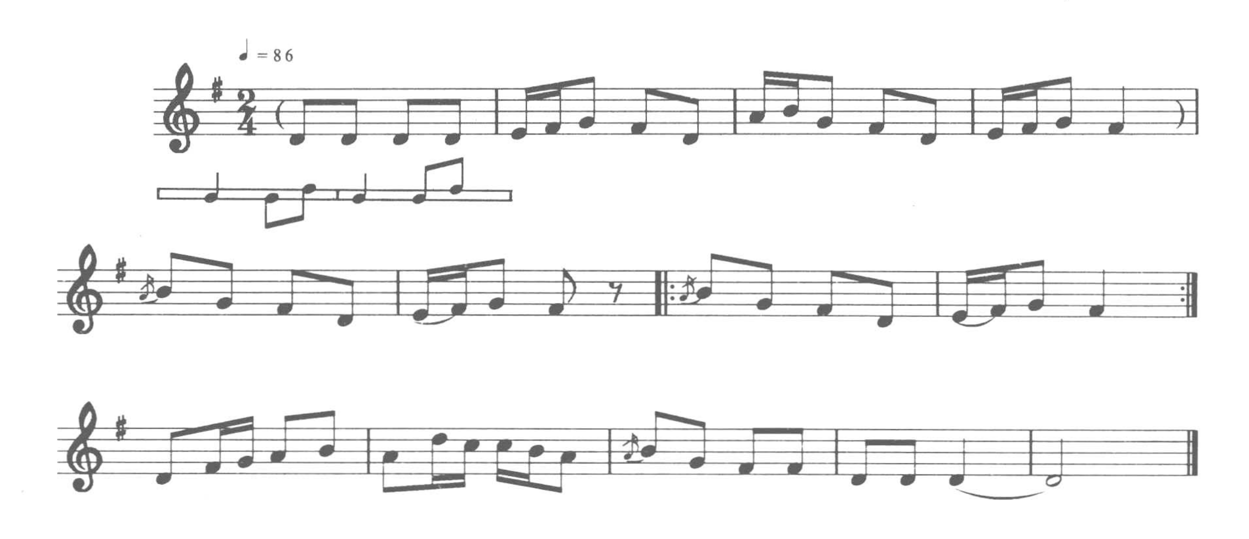
10.你总是喜欢调笑人
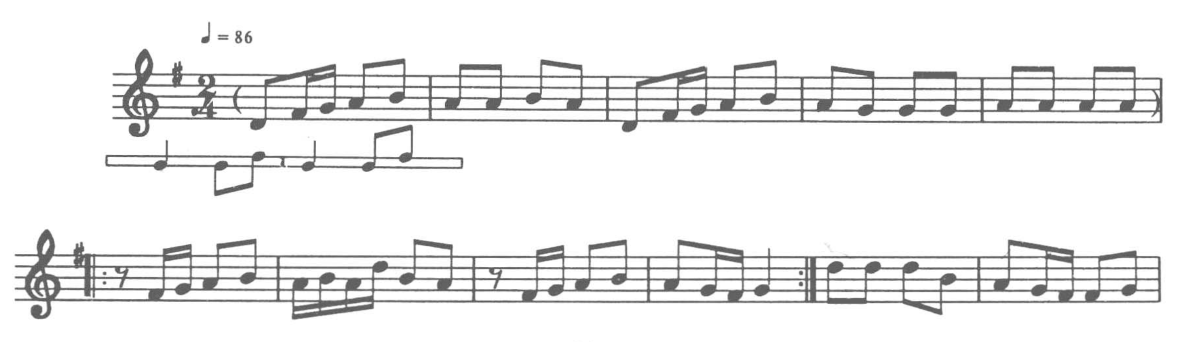

11. موتۇر خەينىك پۆپىكى بار
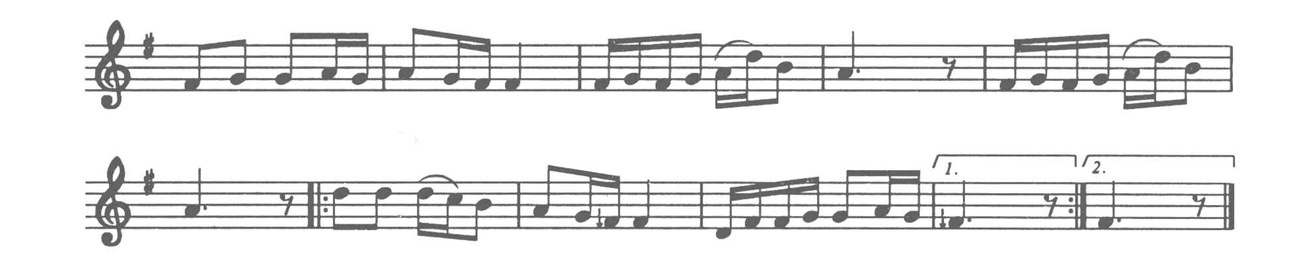
11.猫头鞋上缀着缨子

12. ئاچا-ئاچا جېنىم ئاچا
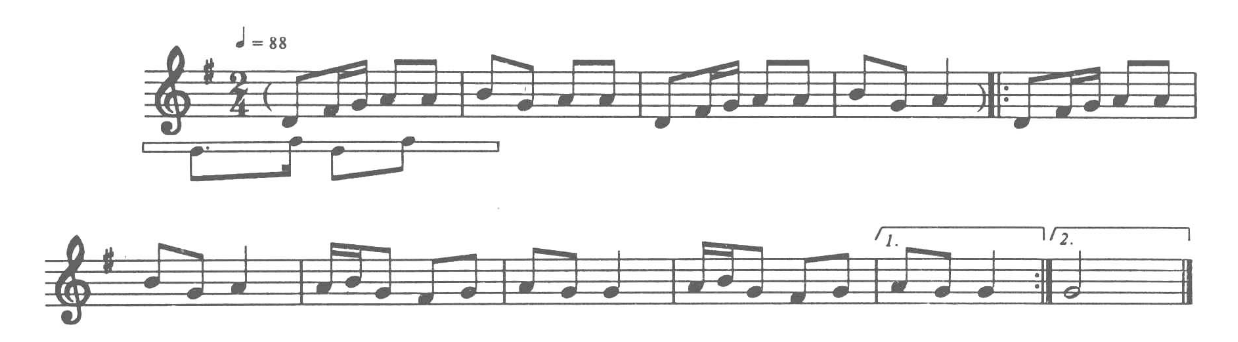
12.大姐，大姐，好大姐
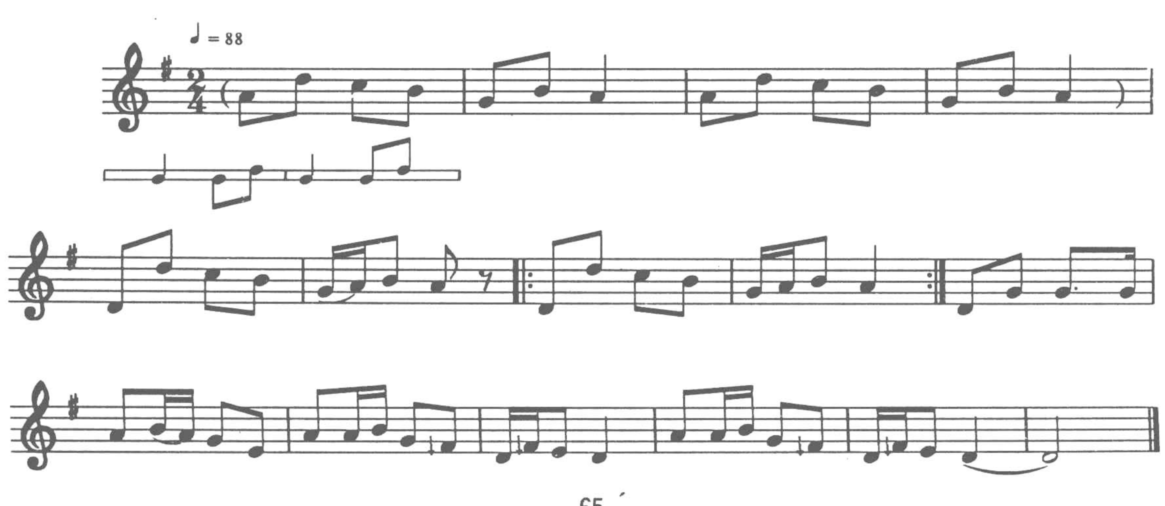

13. بۇرگەم

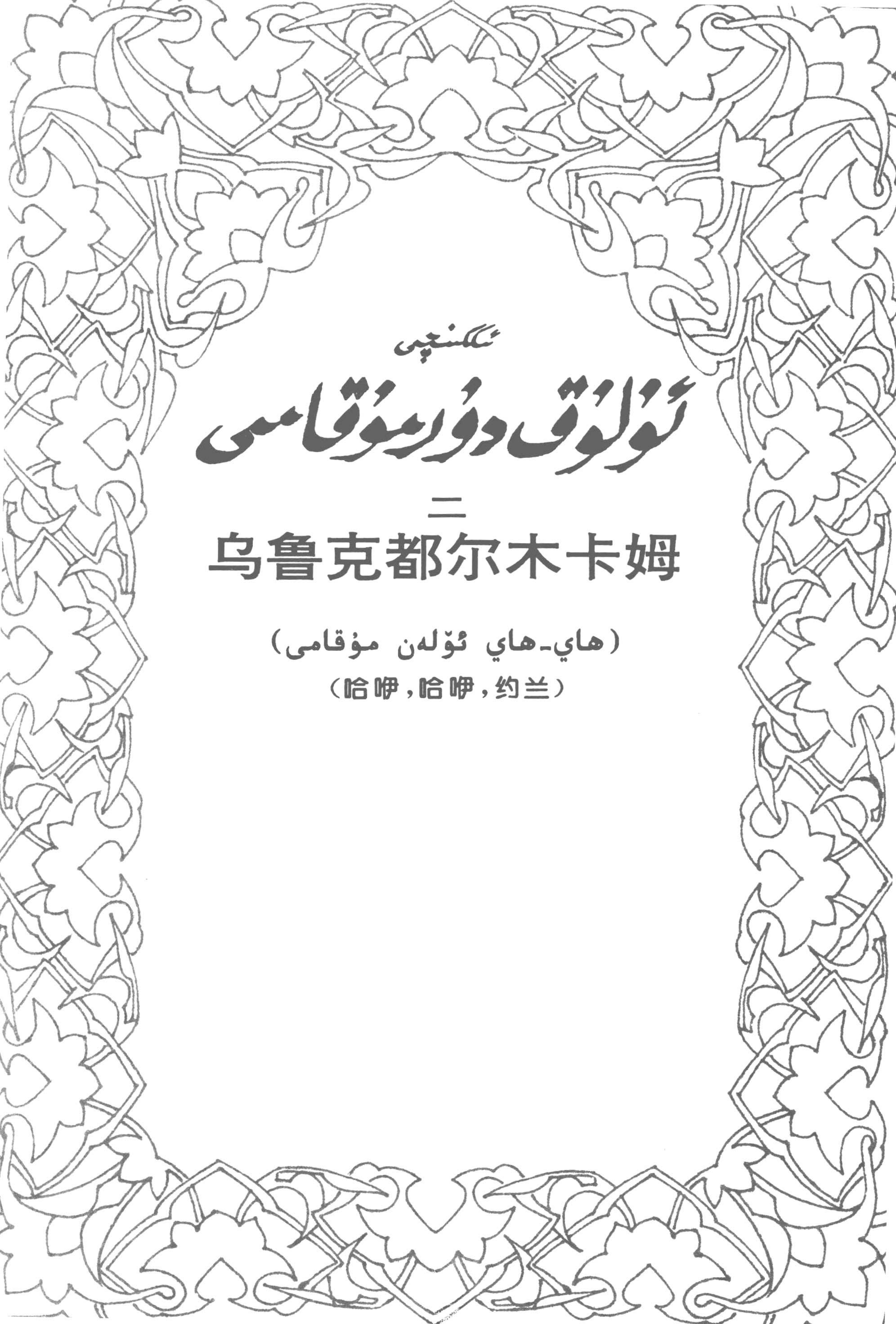
13.跳　　蚤

14. يارىم-يارىم دوس

14.情人呀情人，我的朋友

ئىككىنچى

ئۇلۇق دۇرمۇقامى

二

乌鲁克都尔木卡姆

(هاي-هاي ئۆلەن مۇقامى)
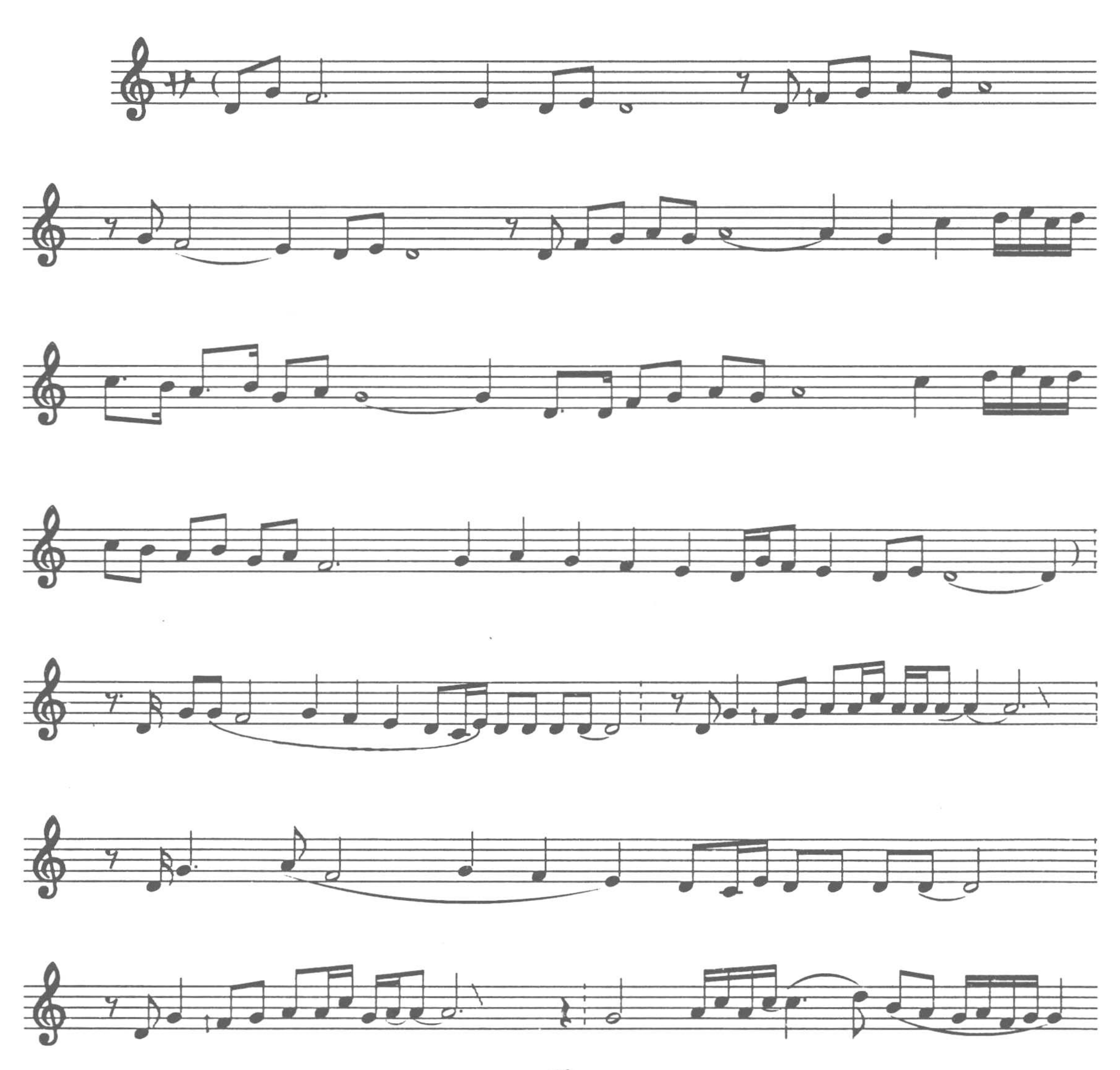
（哈咿，哈咿，约兰）

ئىككىنچى، ئۇلۇق دۇر مۇقامى
(ھاي-ھاي ئۆلەن مۇقامى)

二、乌鲁克都尔木卡姆
(哈咿，哈咿，约兰)

1. مۇقام
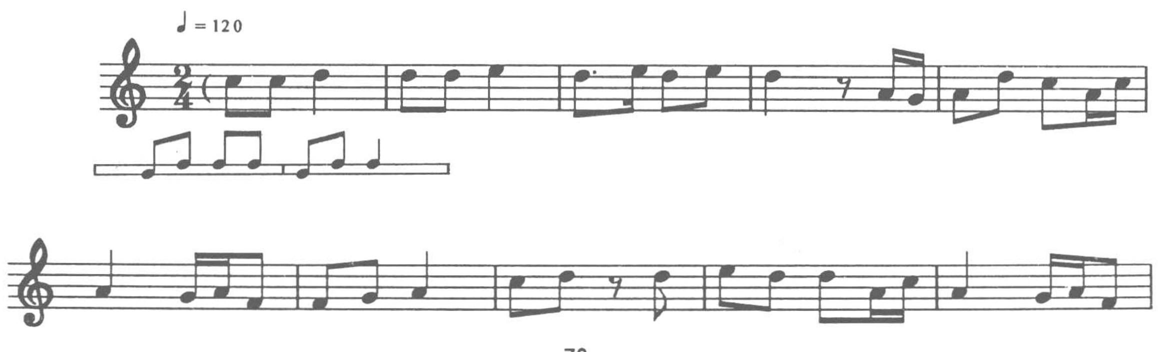
1.散　　序

2 . دىلۋە كىجان
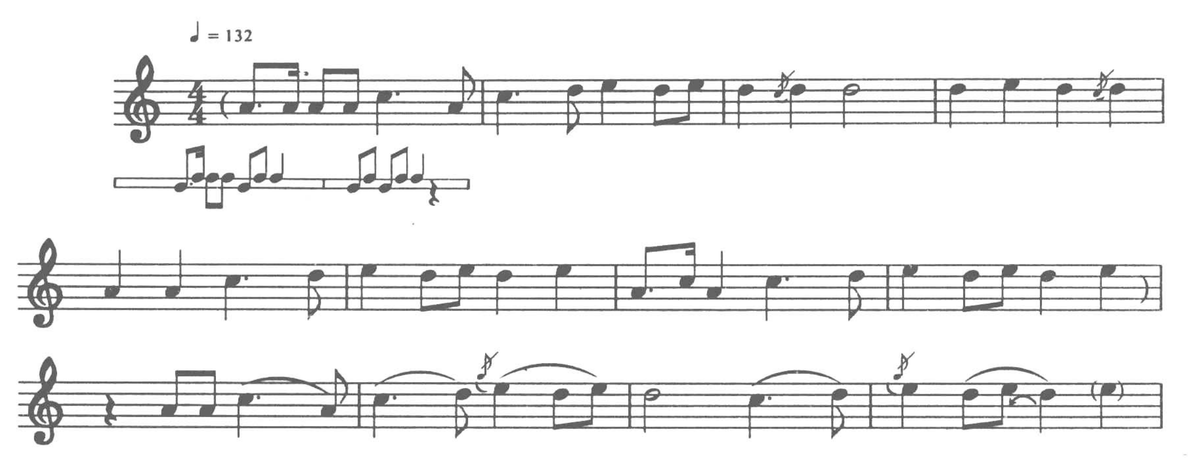
2.迪丽威克江
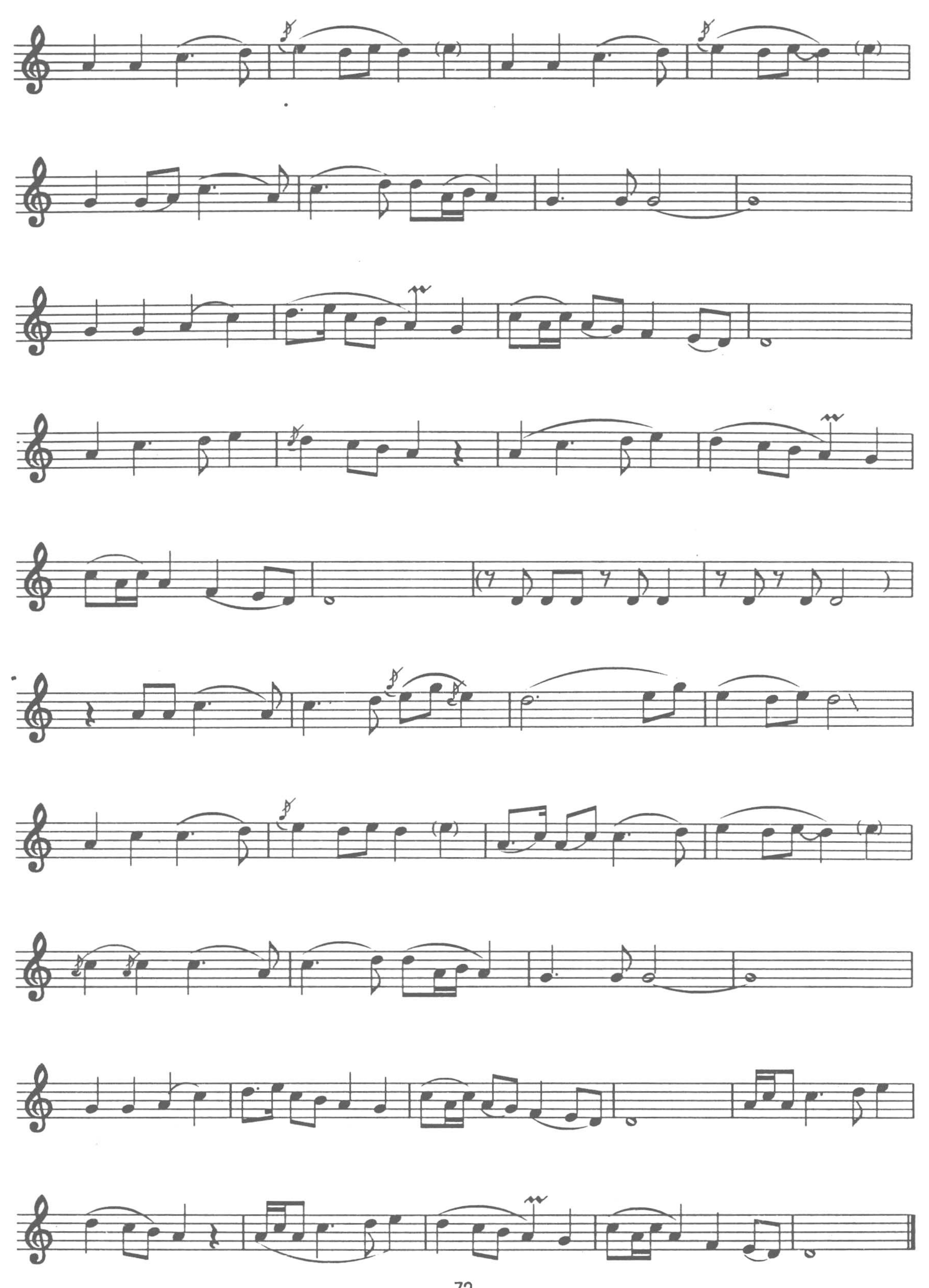
♩ = 120

3. دوس غۇجام ئاللىيەي

3. 多斯霍加木——阿里耶
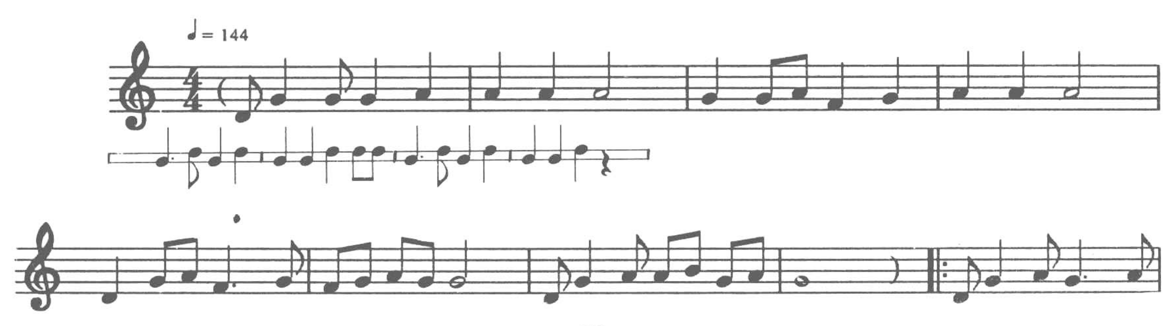

4. هاي-هاي ئۆلەن
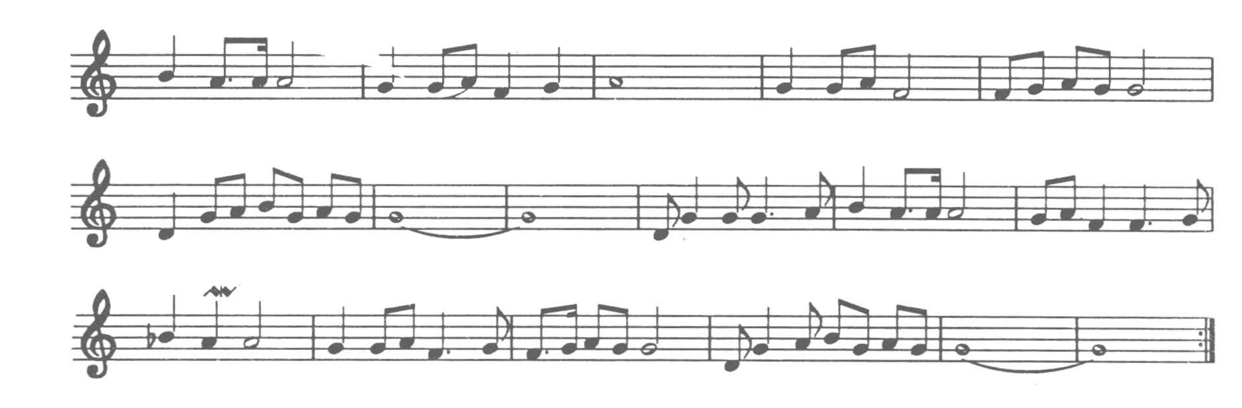
4. 哈咿，哈咿，约兰

♩ = 144

5. يەللى

5. 耶　　里
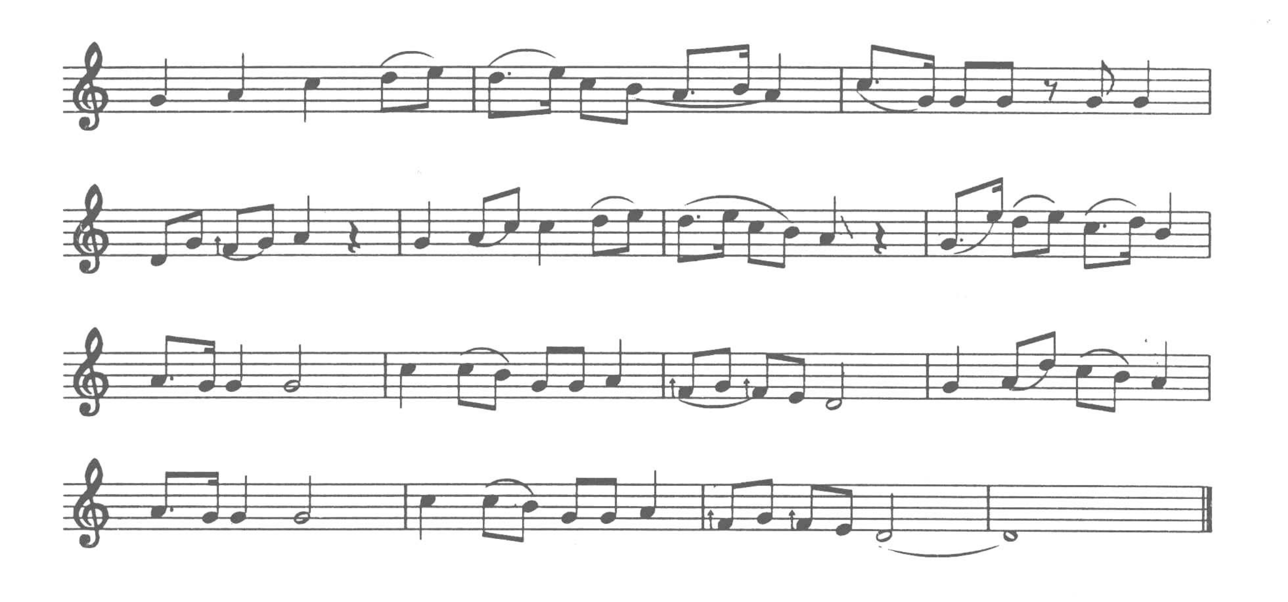

6. يارسەنەم

6.亚尔赛乃姆
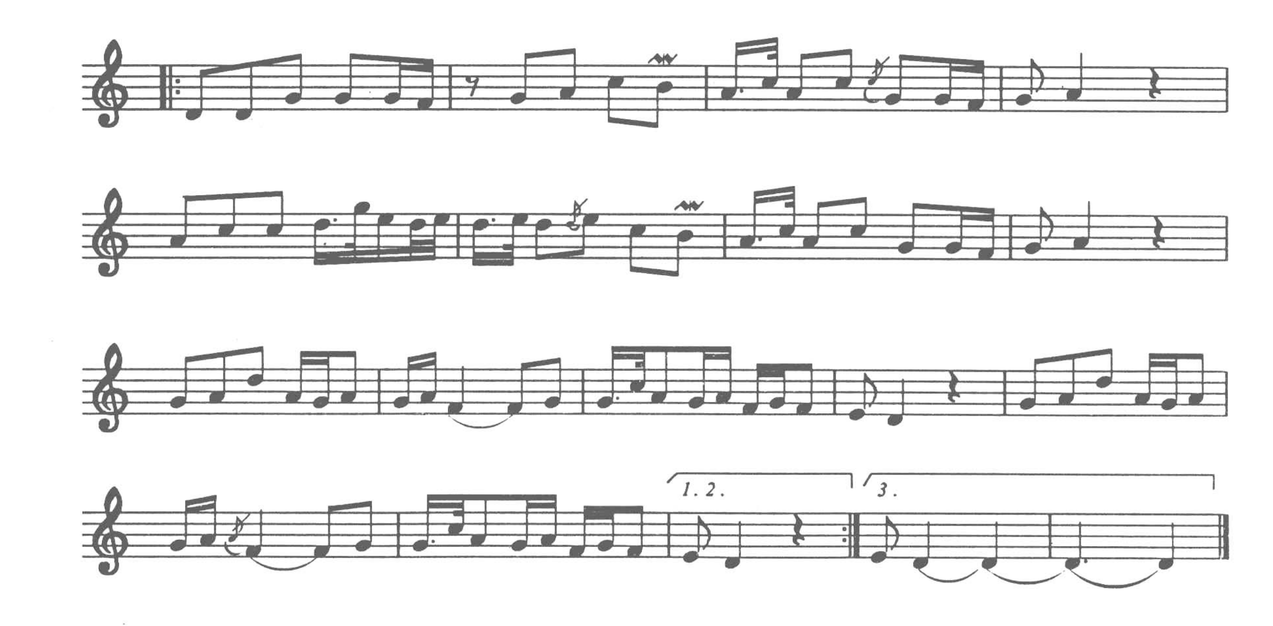
♩ = 144

7. ئاللا سەن شا

7.安拉，你是主宰

♩. ♩ = 36
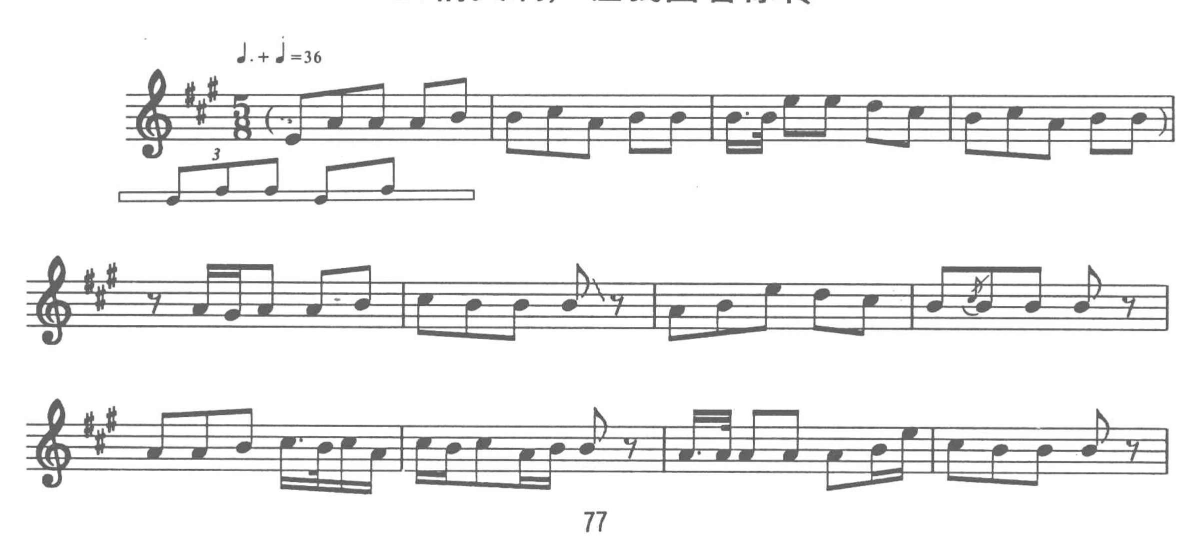

8. داغ-دوغوداق
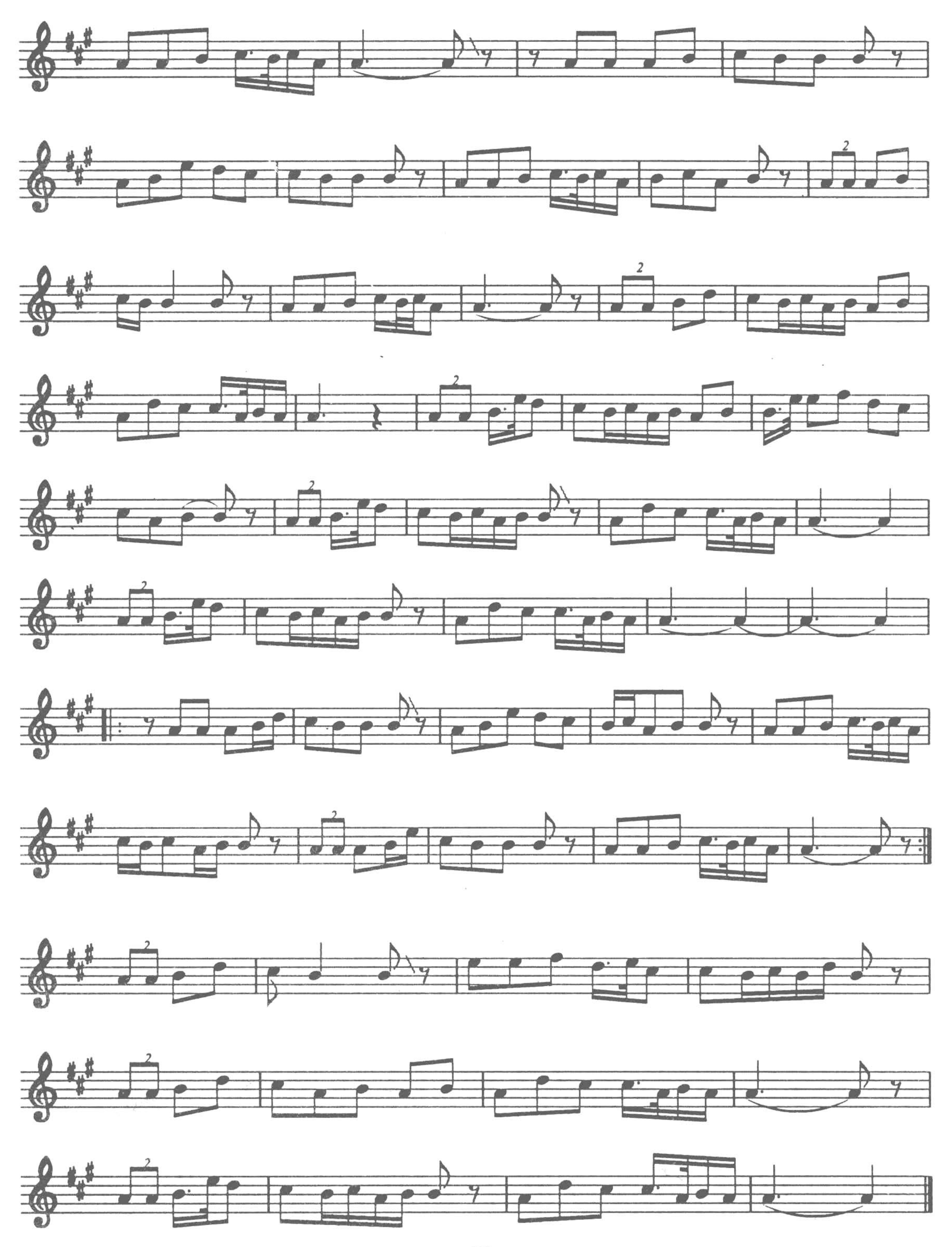
8. 达赫——都古达赫

♩=66

.9 ئۆرگلەي مەشۇغۇم
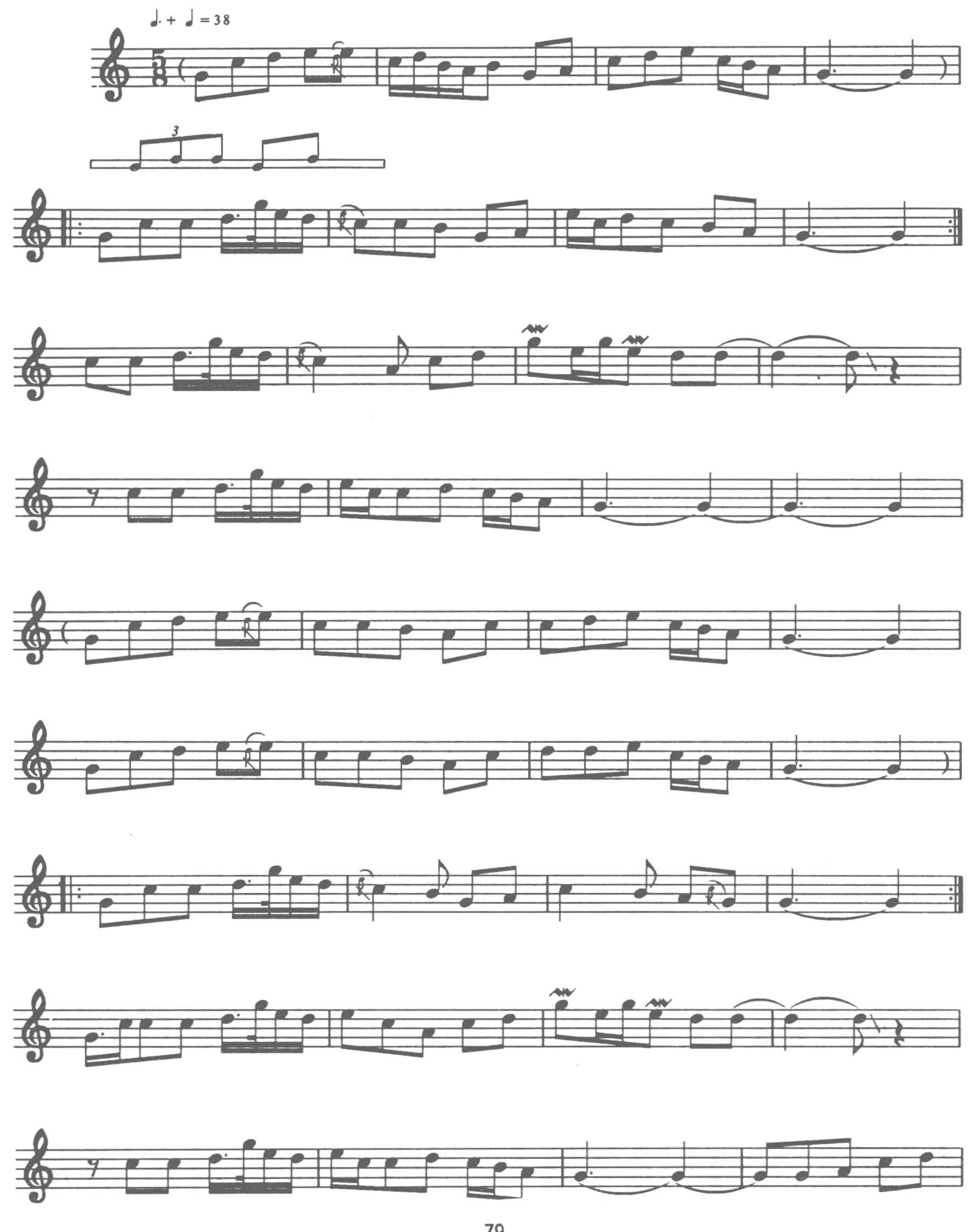
9.情人啊，让我围着你转

10. كىچىك ئالتۇنجان

10.〔小〕阿勒同江

11. ۋاي جېنىم شەرۋازخان

11.啊，亲爱的谢尔瓦兹汗

♩. + ♩ = 38

D.C.

ئۈچىنچى

مۇستەھزات مۇقامى

三

穆斯台赫扎特木卡姆

(يالغۇز تويۇن مۇقامى)

（亚勒吾孜托云）
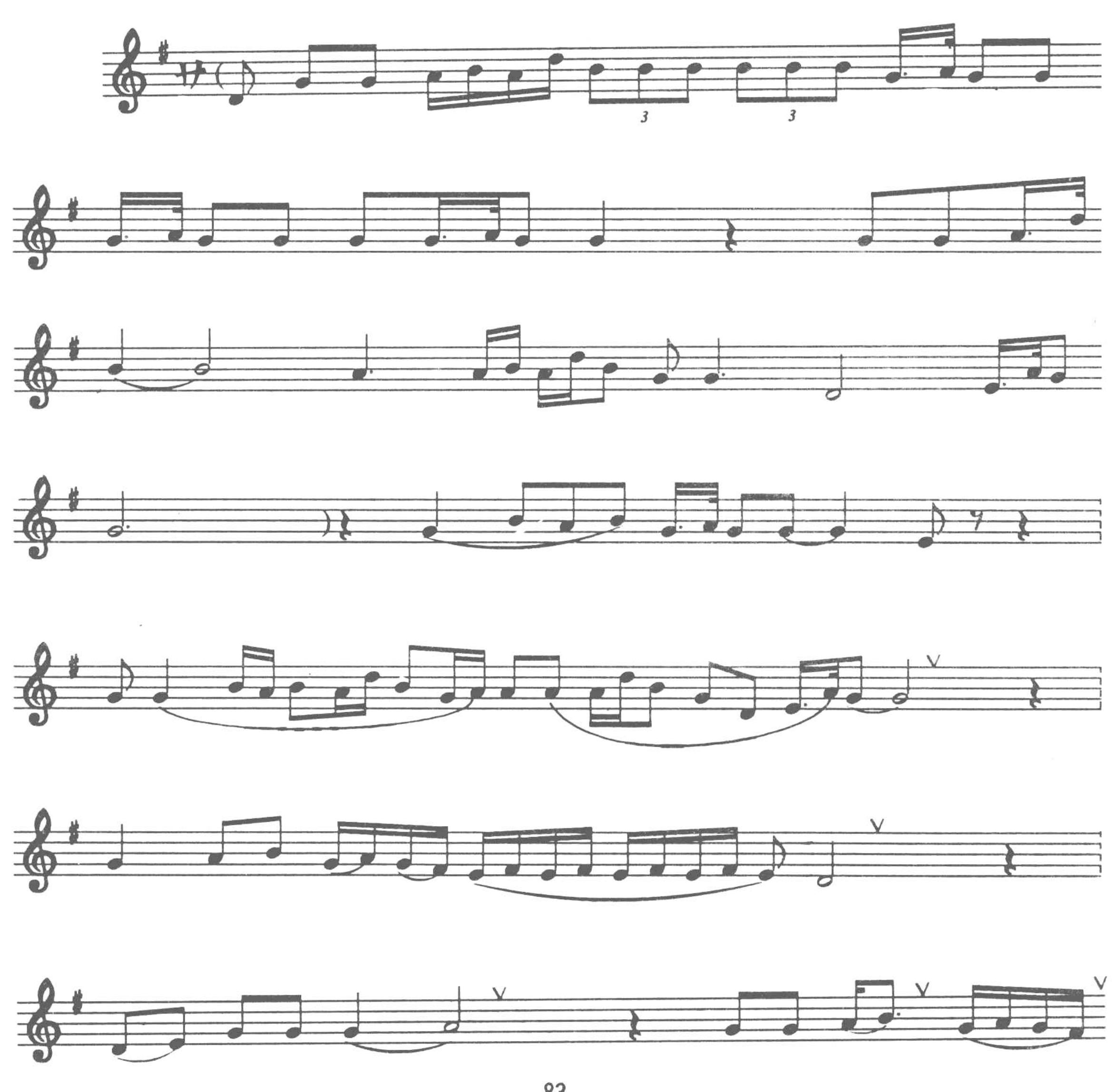

ئۇچىنچى، مۇستەهزات مۇقامى
(يالغۇز تويۇن مۇقامى)
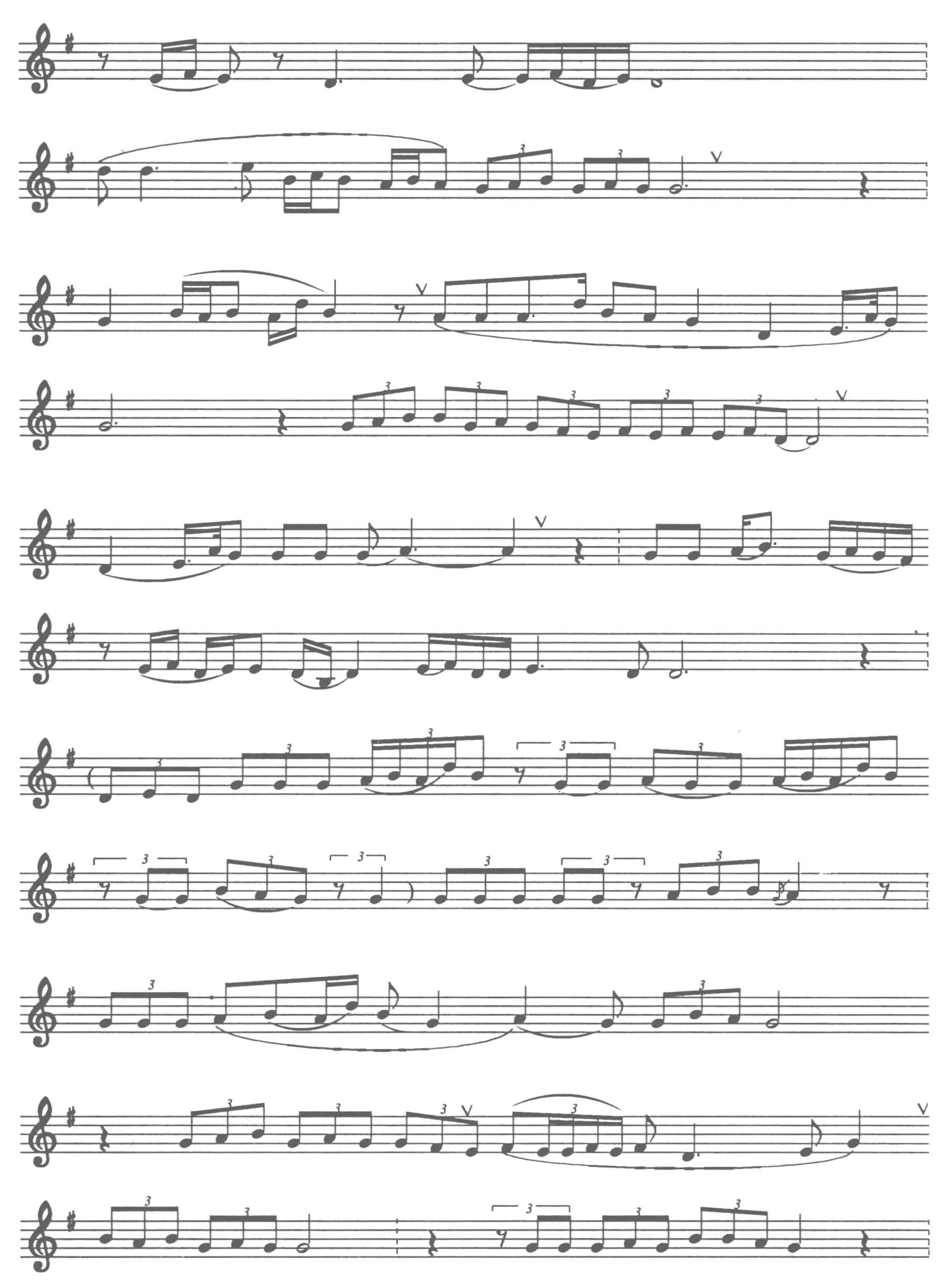
三、穆斯台赫扎特木卡姆
（亚勒吾孜托云）
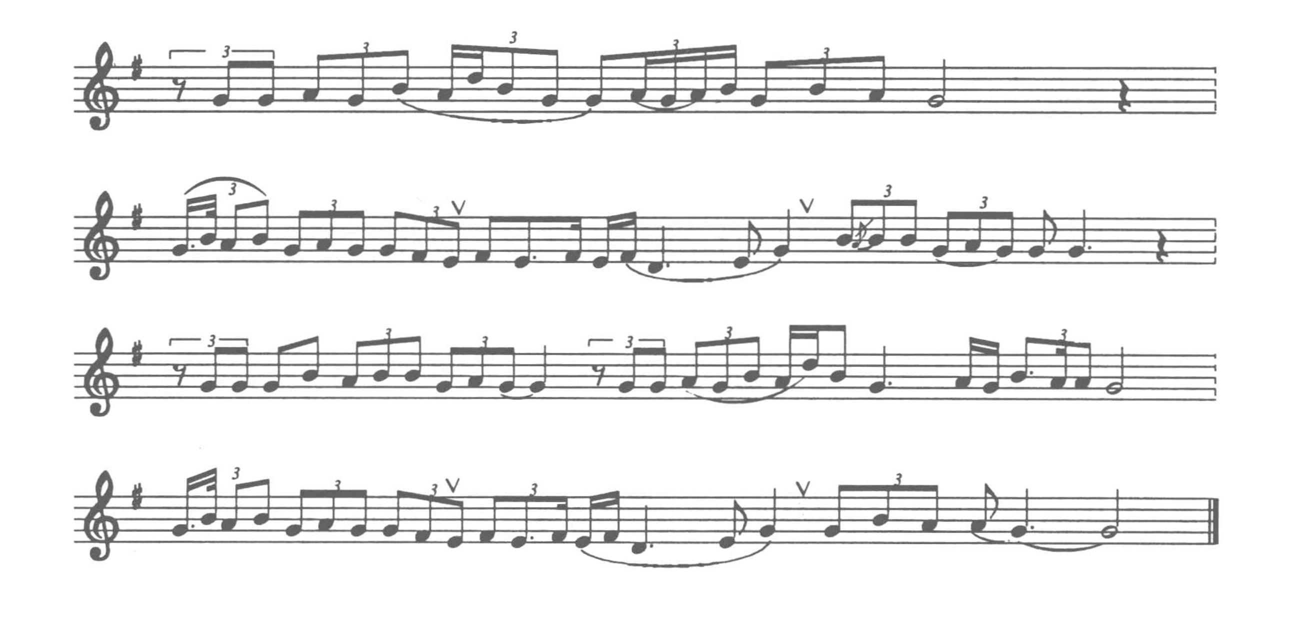
1-چوڭ نەغمە

第 一 分 章

1. مۇقام
1.散　　序

3
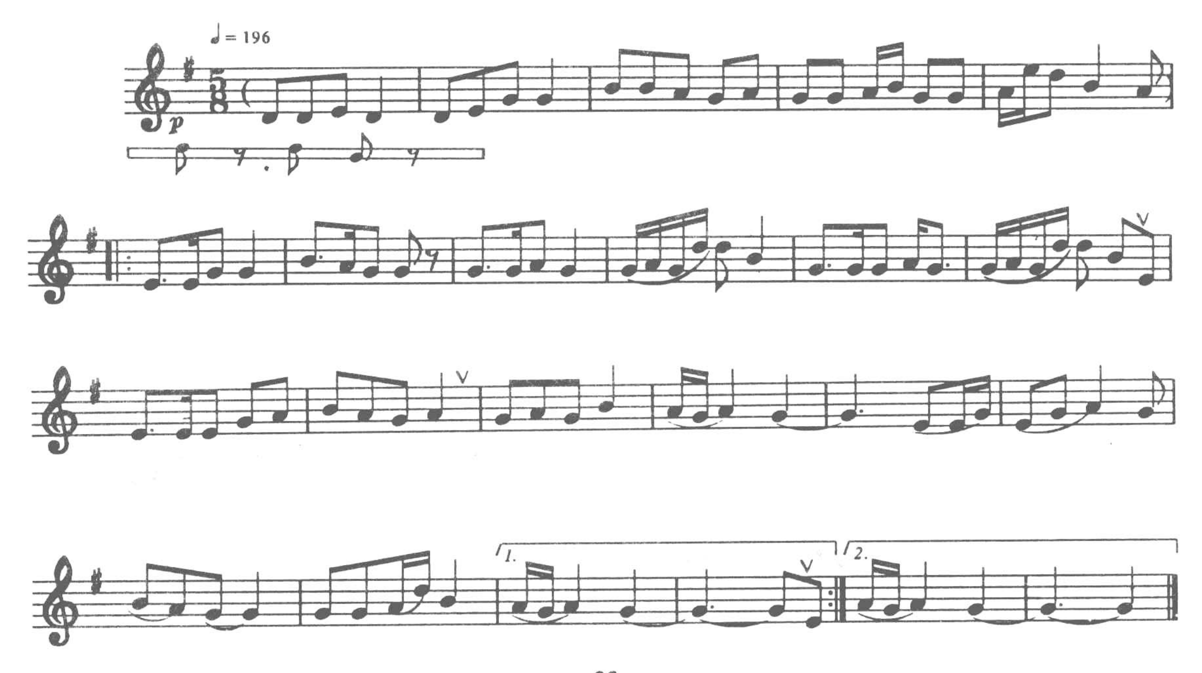

2. زالمى خۇنخار

2. 嗜 血 的 暴 君

♩= 192
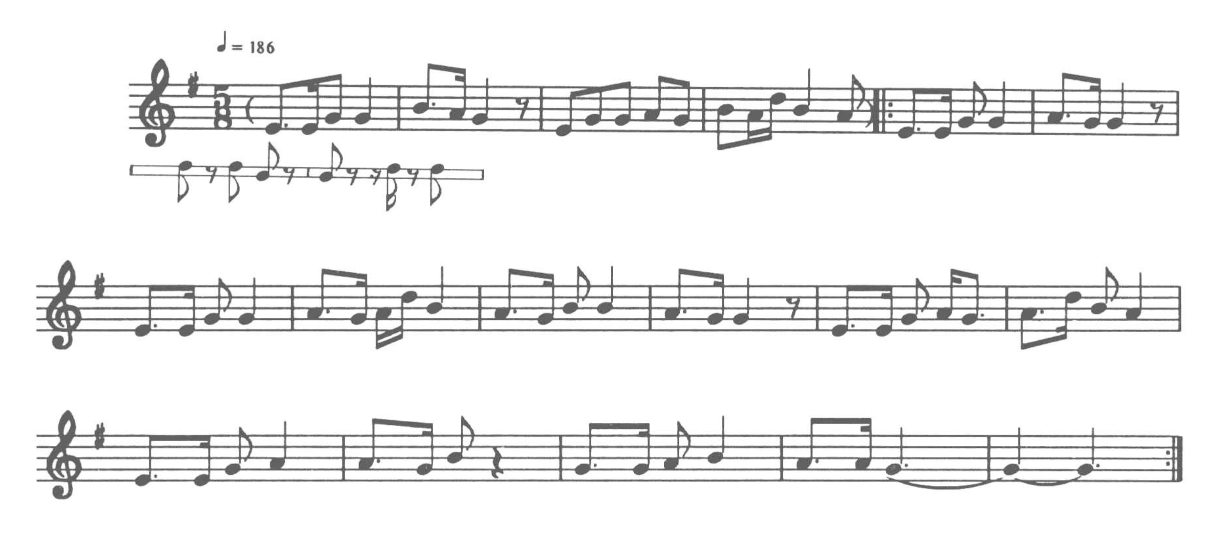
3. ياﻟﻐﻮﺯ ﺗﻮﻳﯘﻥ

3.亚勒吾孜托云
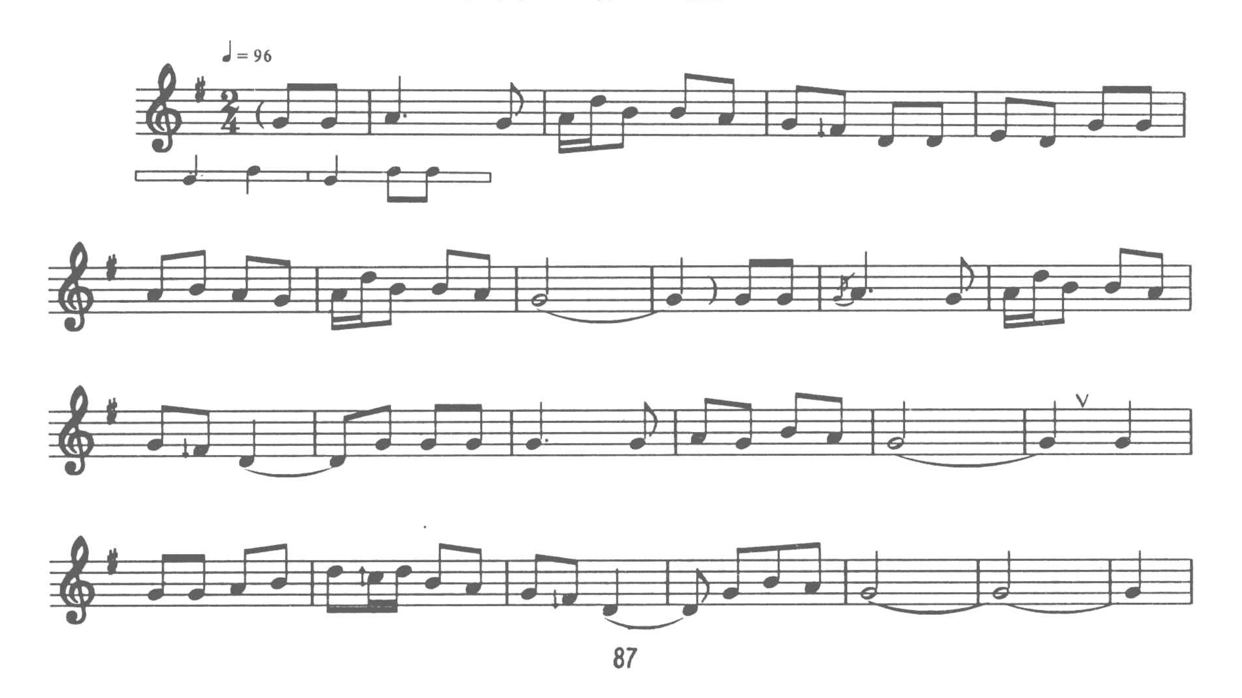

4. ئاللا خارابگمەن
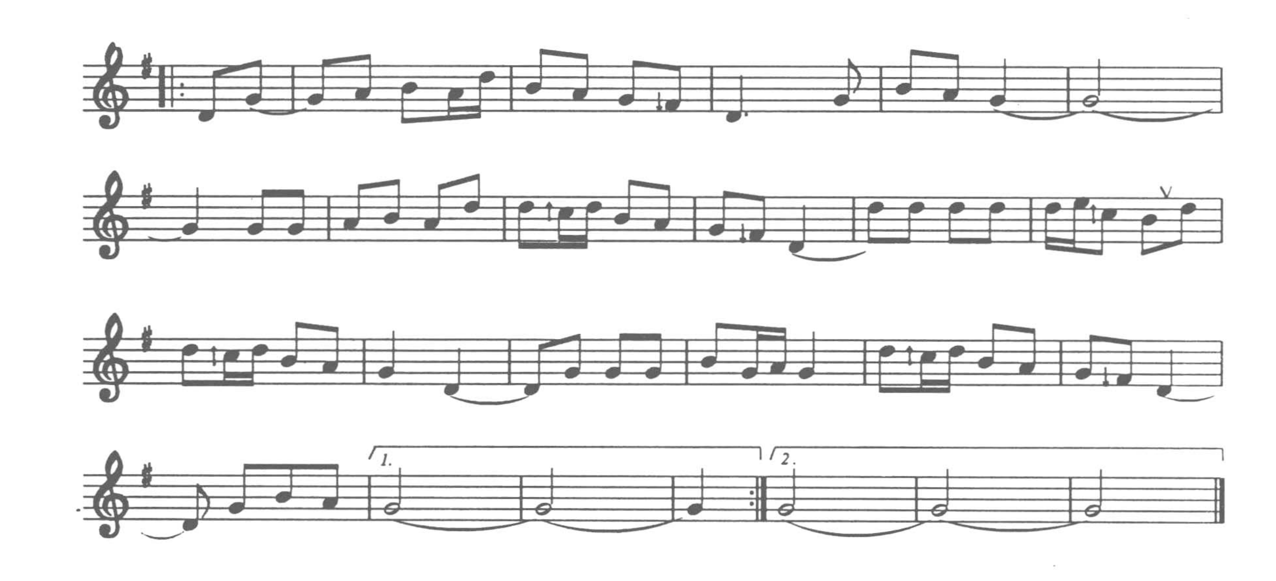
4.安拉啊，你毁了我

5. ئايجان

5.阿　依　江
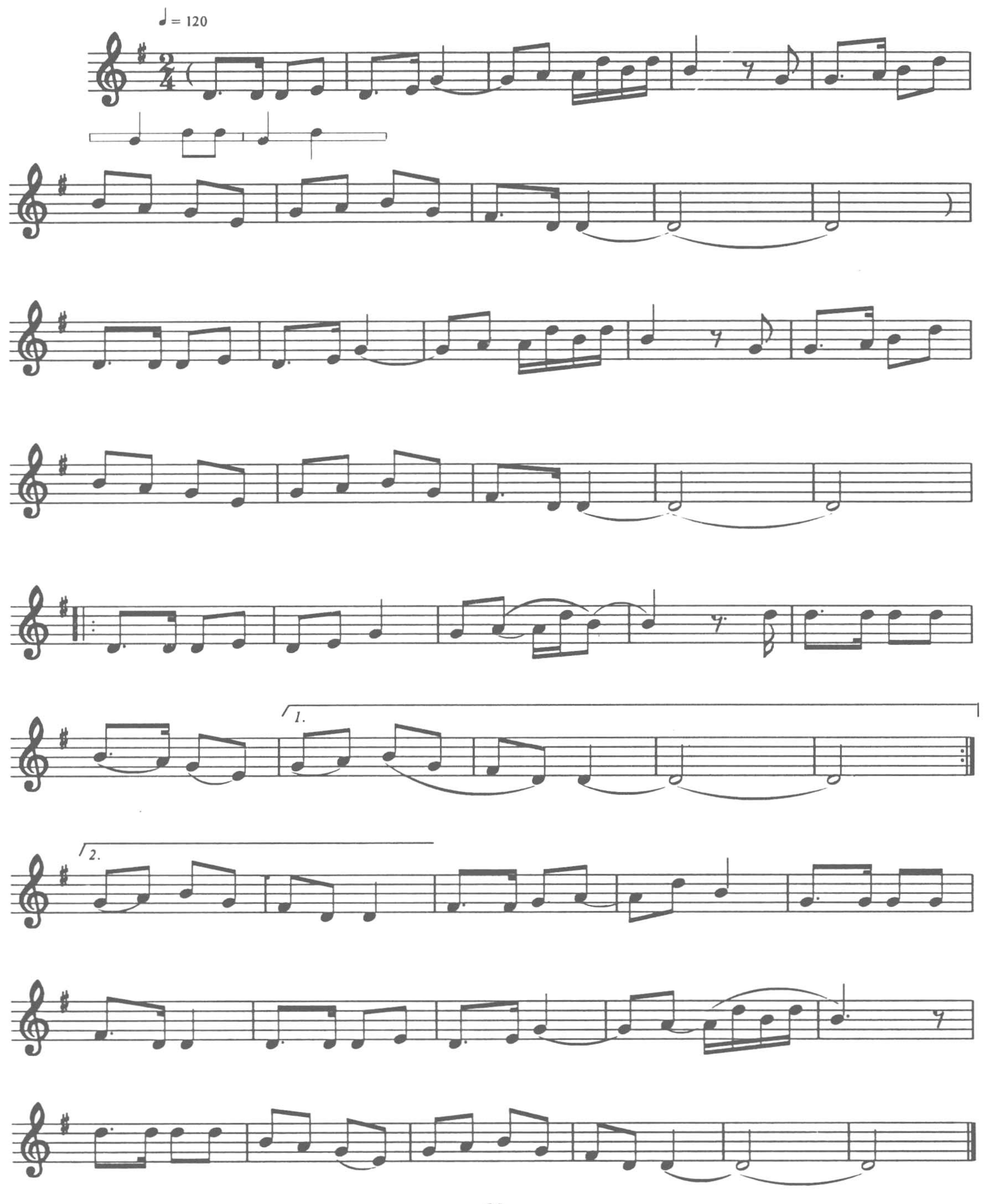

6. كىچىك دىلبىرىم

6.〔小〕迪丽拜尔

♩. ♩ ♩ = 48
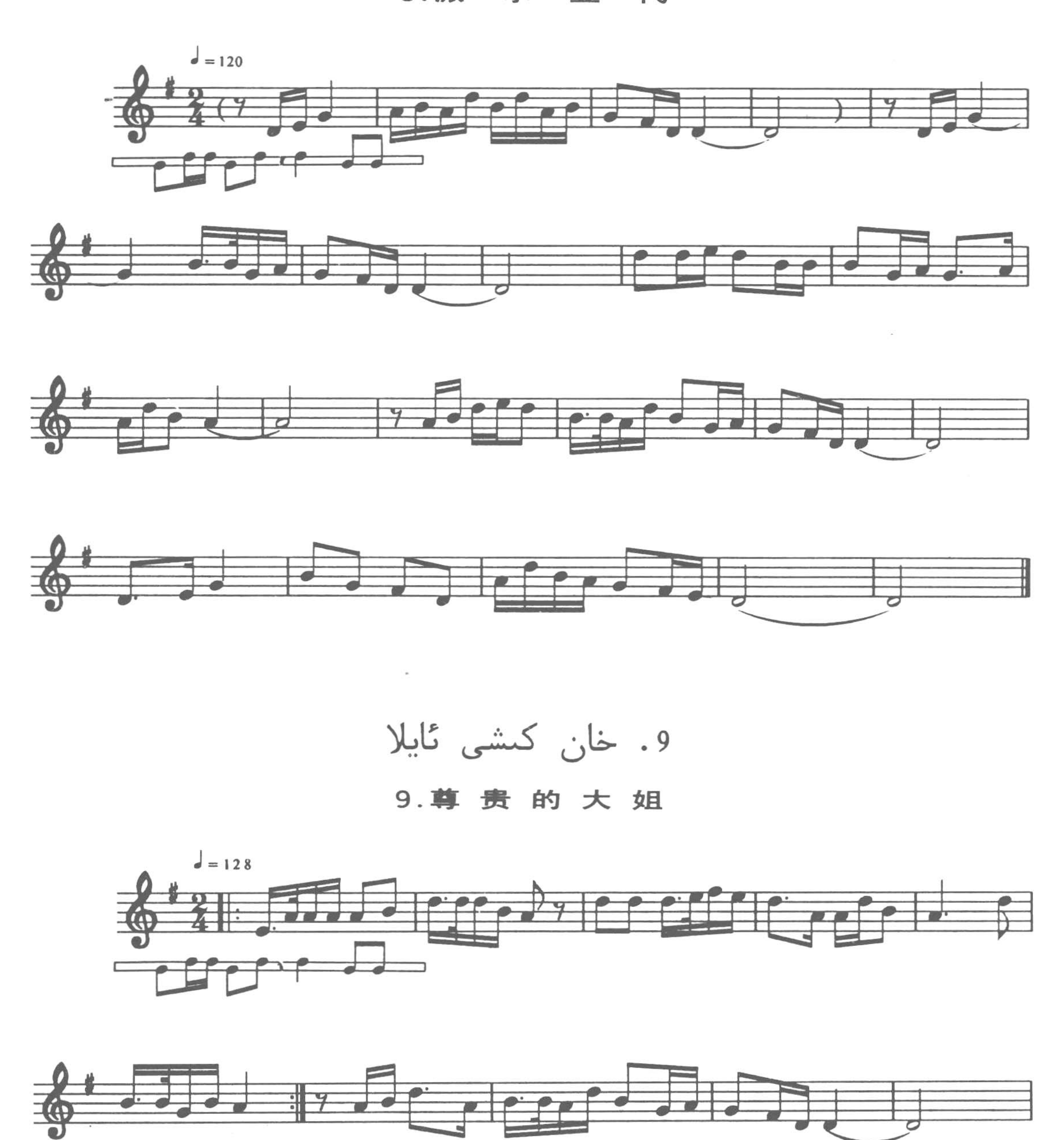
7. باپتا كۆينەكلىك جۇگان

7. 穿布衫的少妇

8. پەريادە

8.派 尔 亚 代
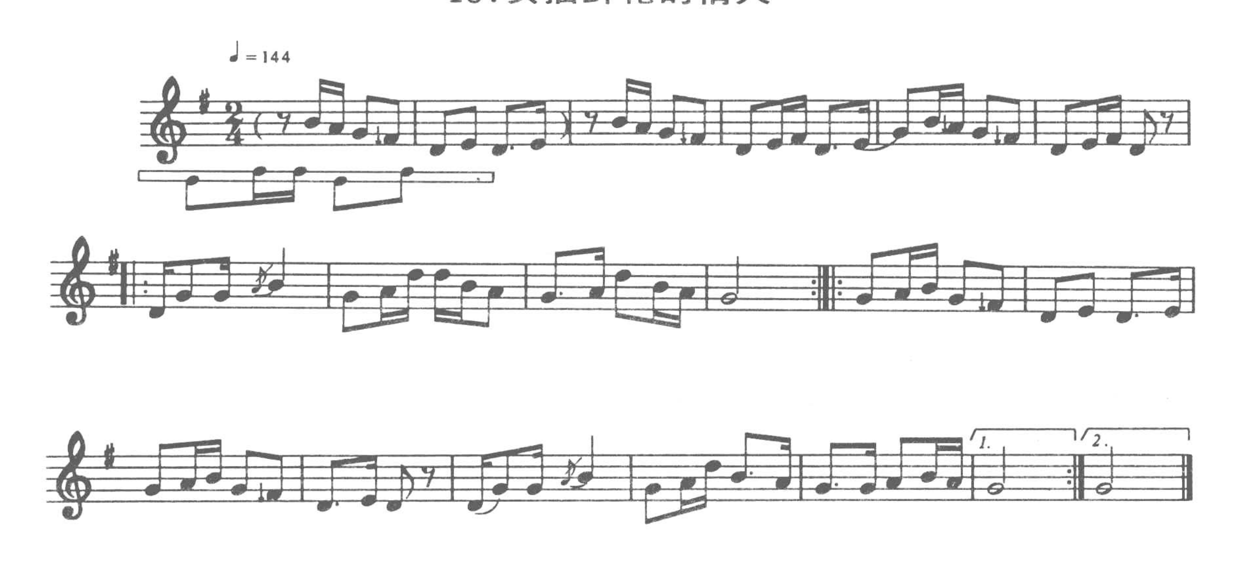

9. خان كىشى ئايلا

9.尊 贵 的 大 姐
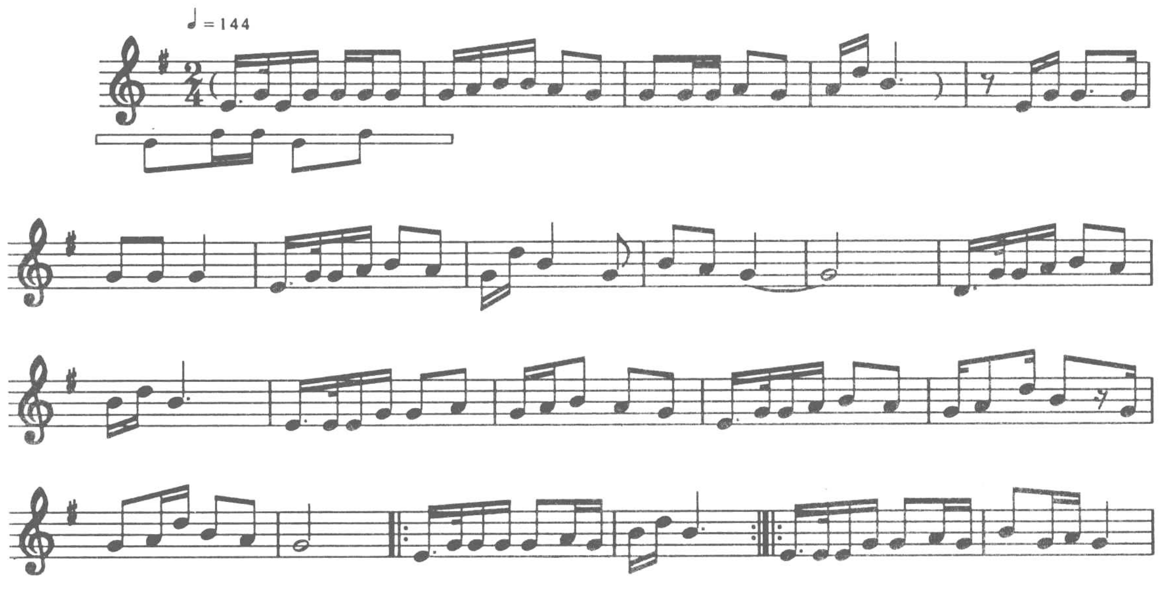
10. گۈل قىسقان مېنىڭ يارىم

10. 头插鲜花的情人

11. دوس ئانار خان
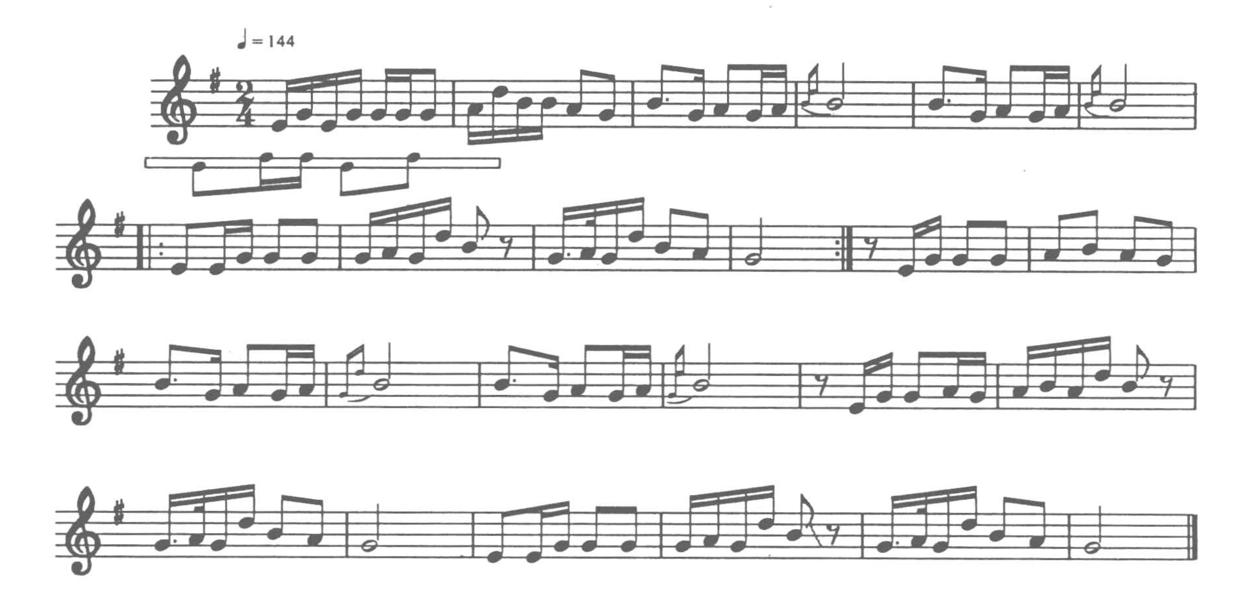
11. 友好的阿娜尔汗
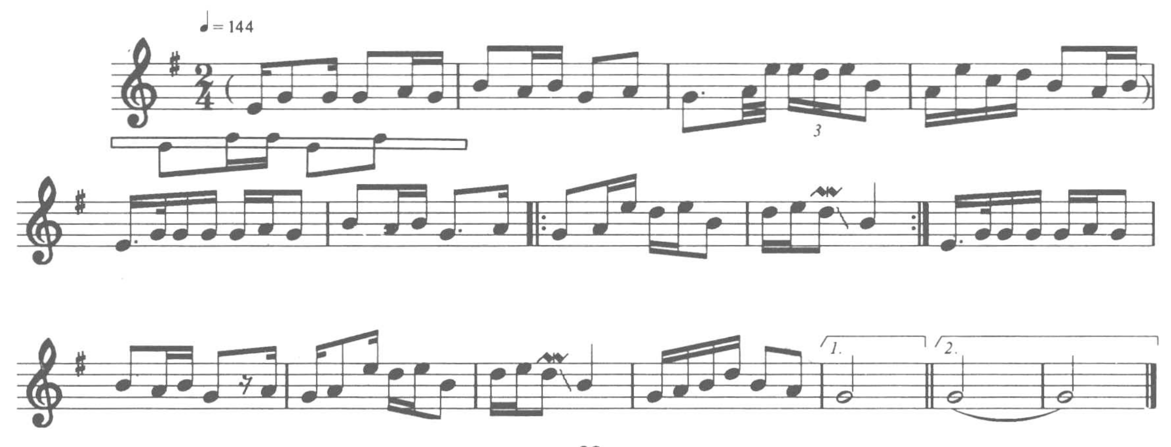

12. شاپىرىم ئويناڭ

12.〔小〕仙女呀，尽情地玩吧

13. شەرىڭدە گۈلزارەي

13.你的城里有一丛花
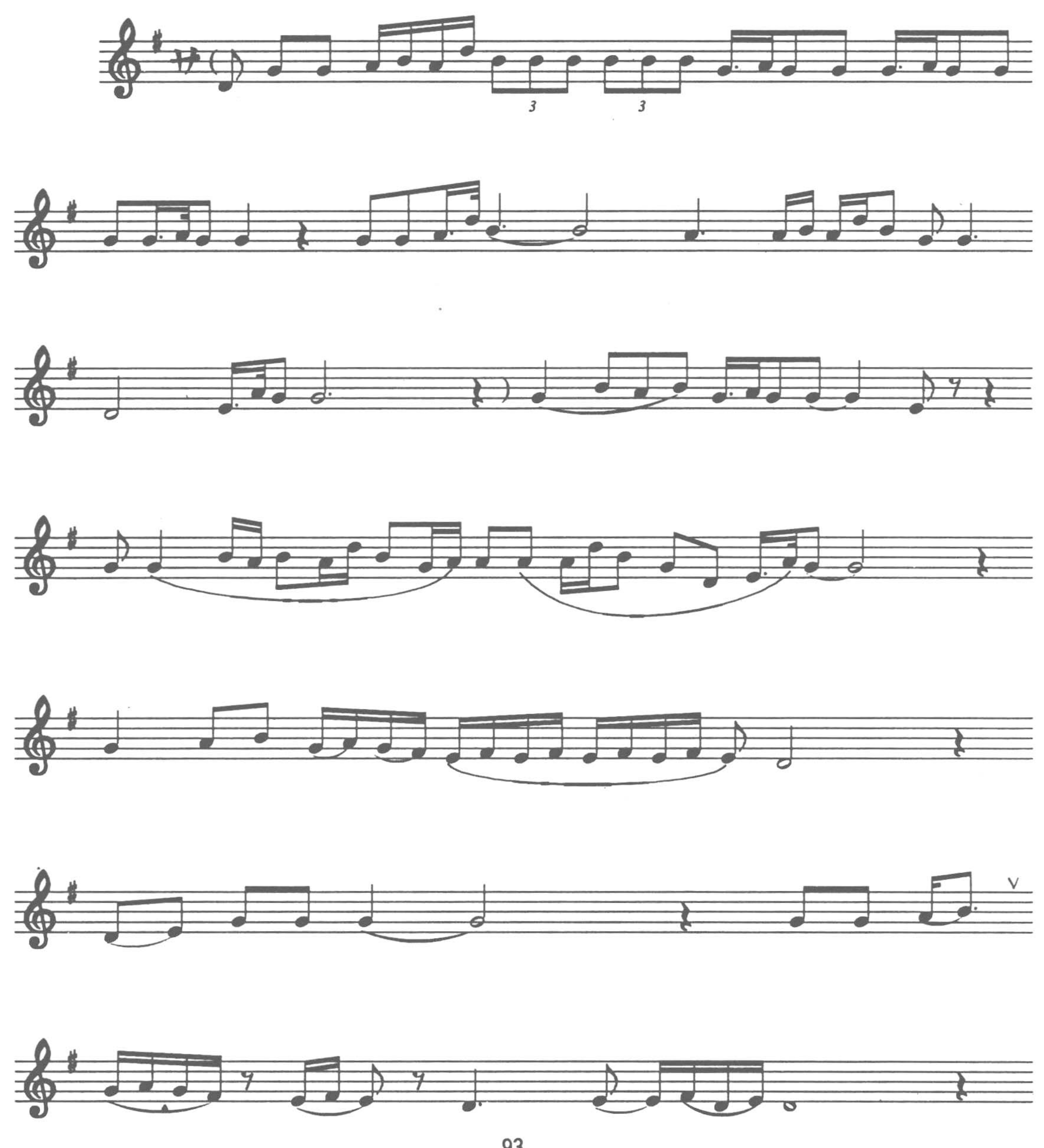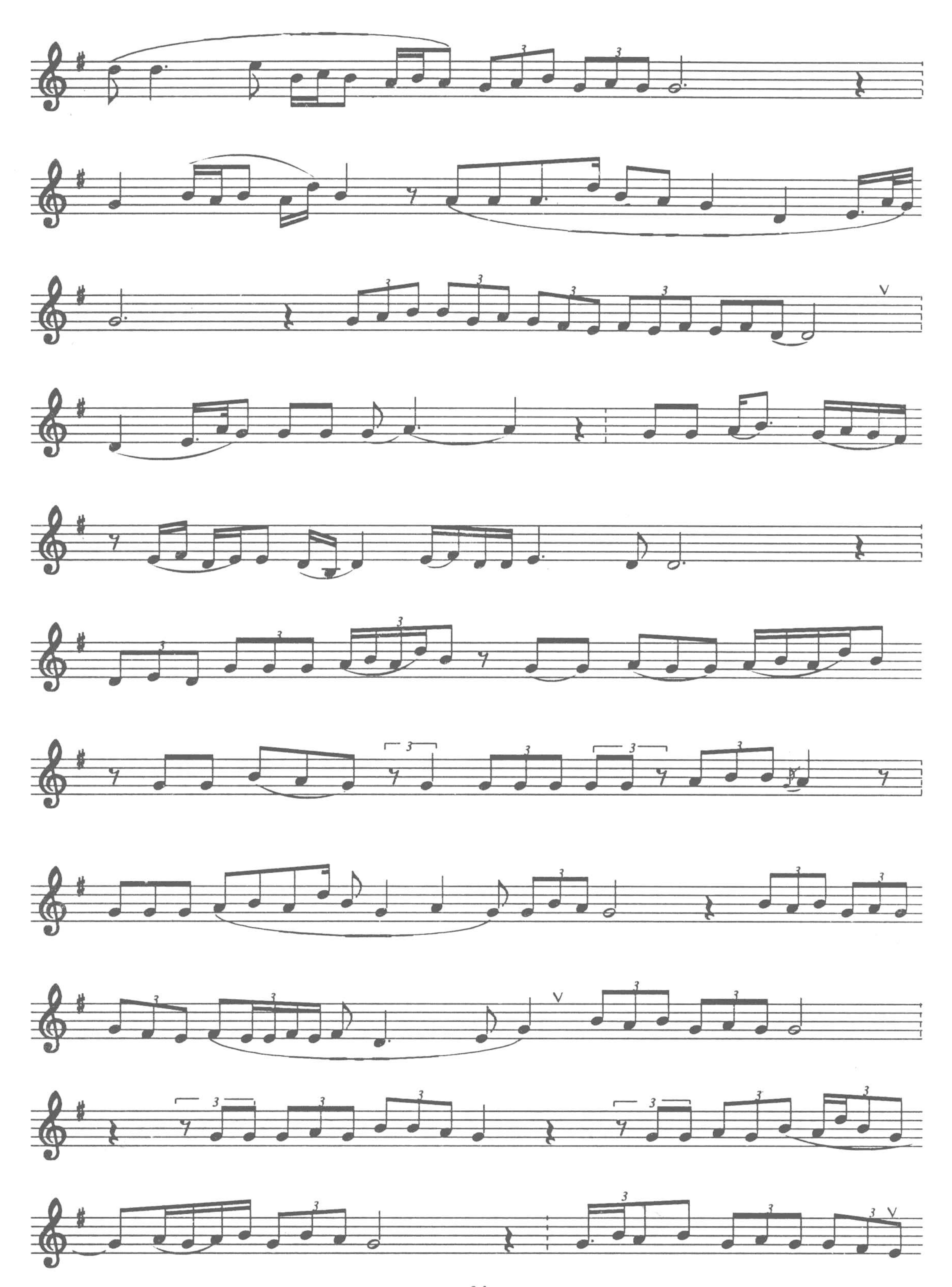

2-چۇشۇرگە
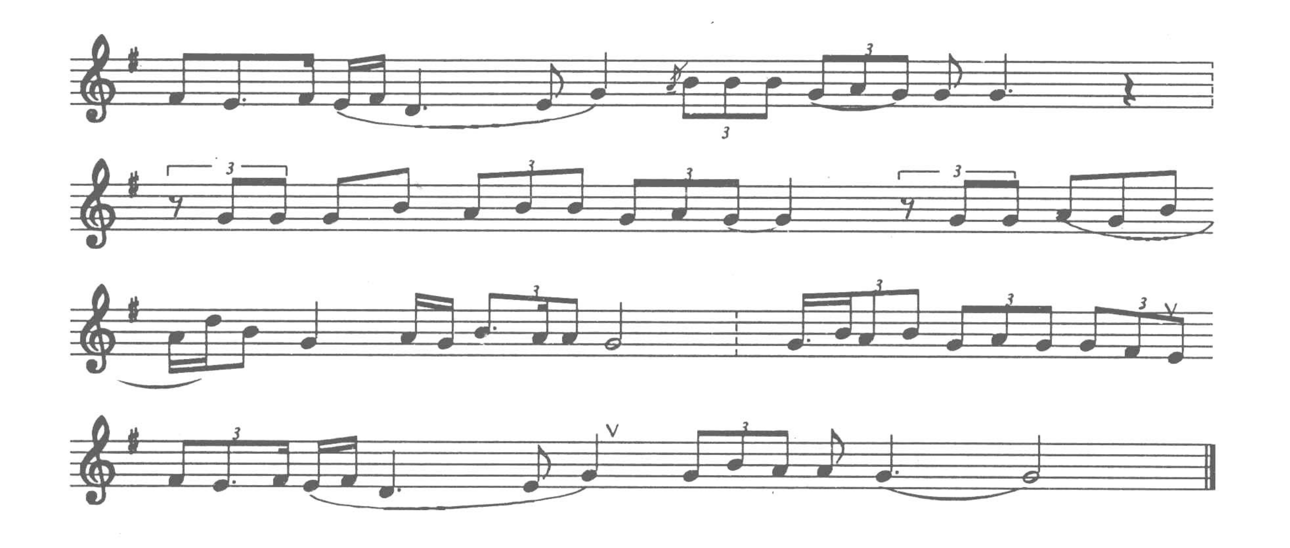
第二分章

1. مۇقام

1.散 序
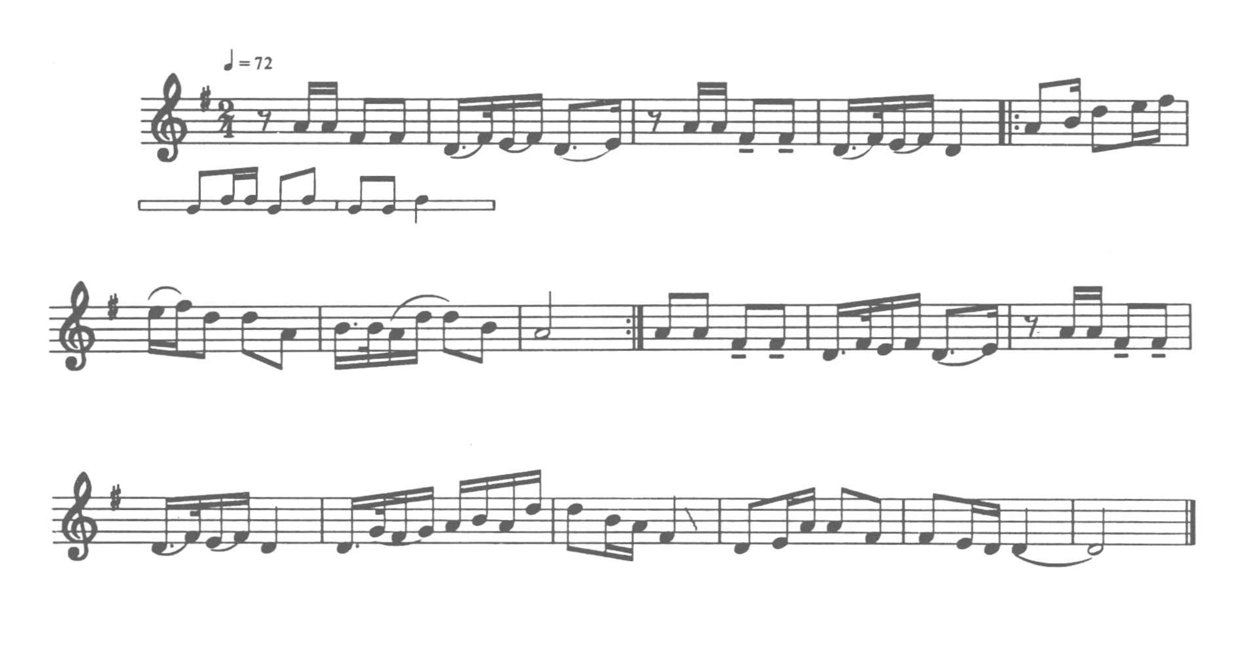

2. ئاي خېنىم-ئالتۇن خېنىم

2.月亮般的小姐，金子般的小姐

♩= 72
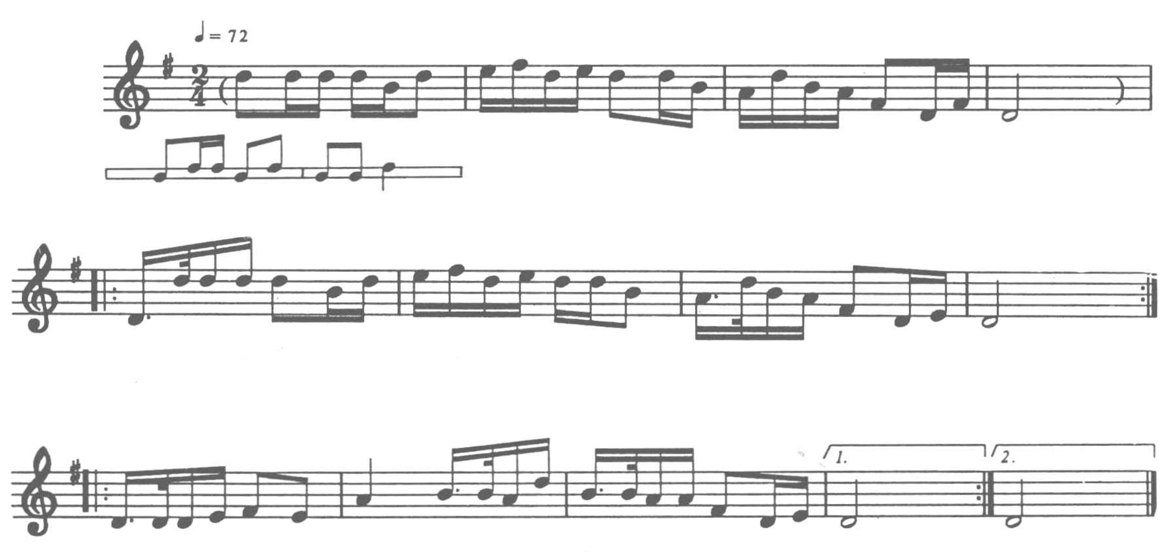
3. نوم ناخشىسى

3.淖毛湖之歌
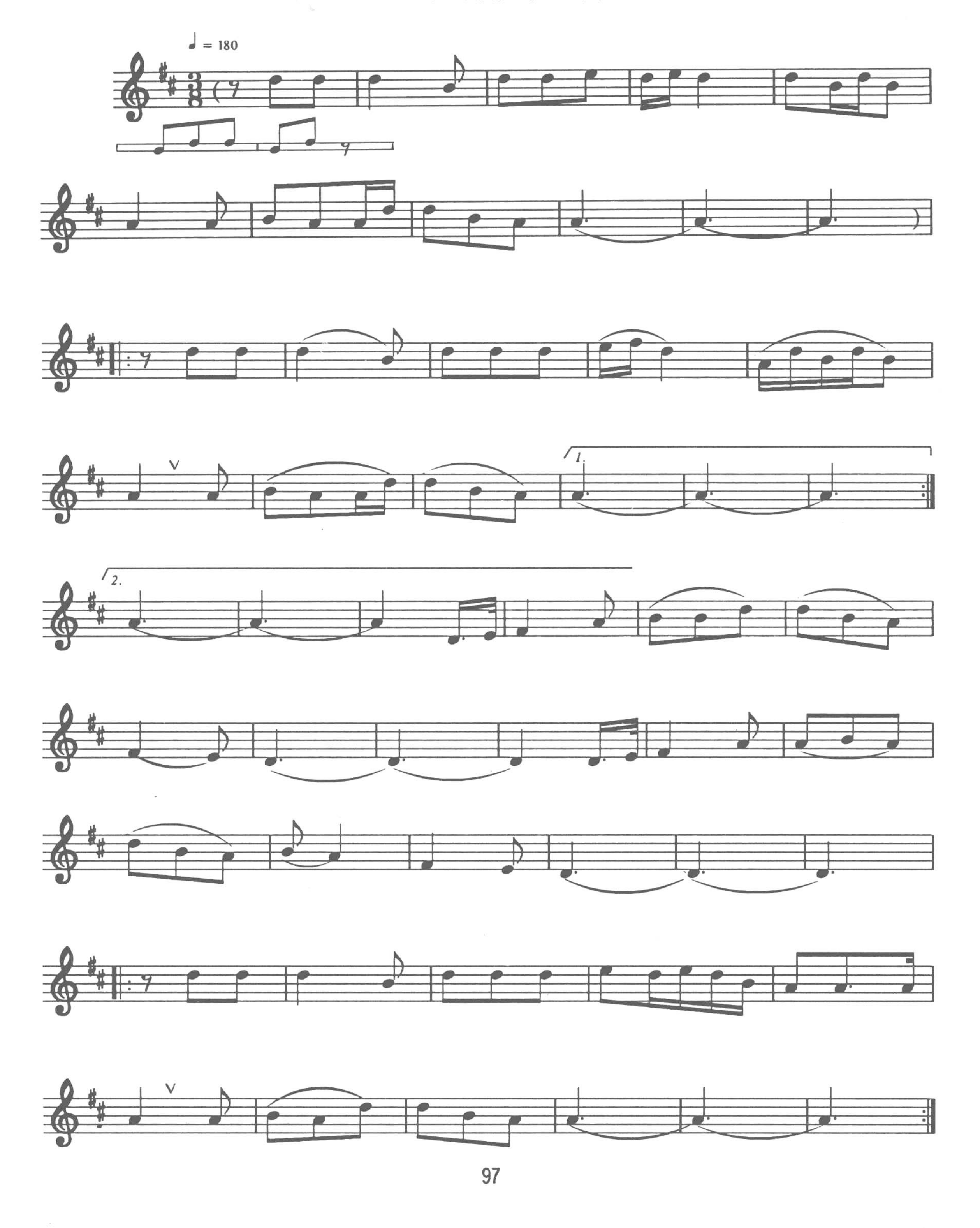

4. نوبەر گۈليار

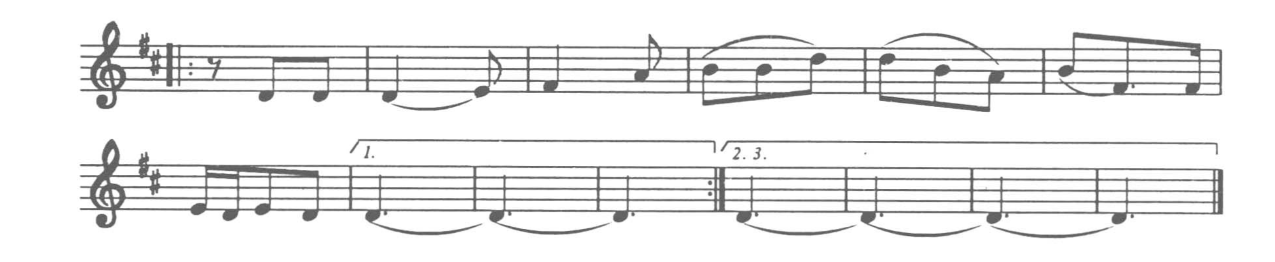
4.年轻的朋友

5 . دەربەدەر ئۆلدۈم

5.我在流浪中死去
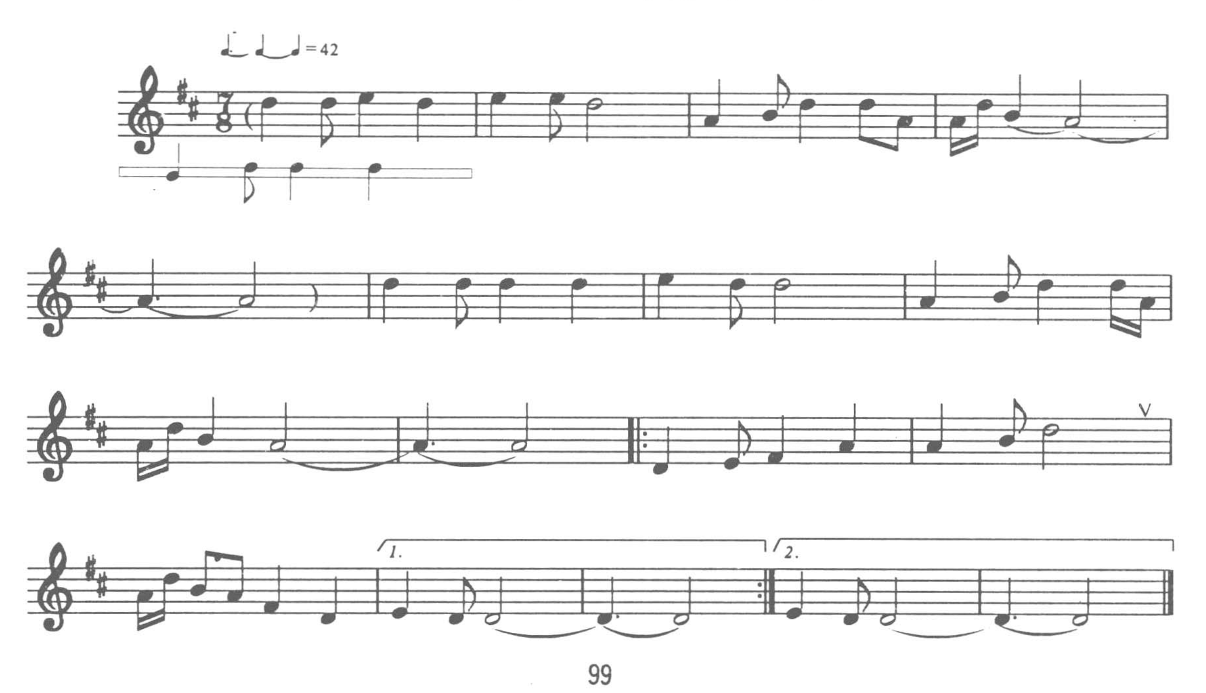

6. دىلۋېرىم

6.迪 丽 拜 尔

♩. ♩ ♩=36

7. ئاللا نادانڭمەنەي

7.安拉啊，我是个愚昧之人

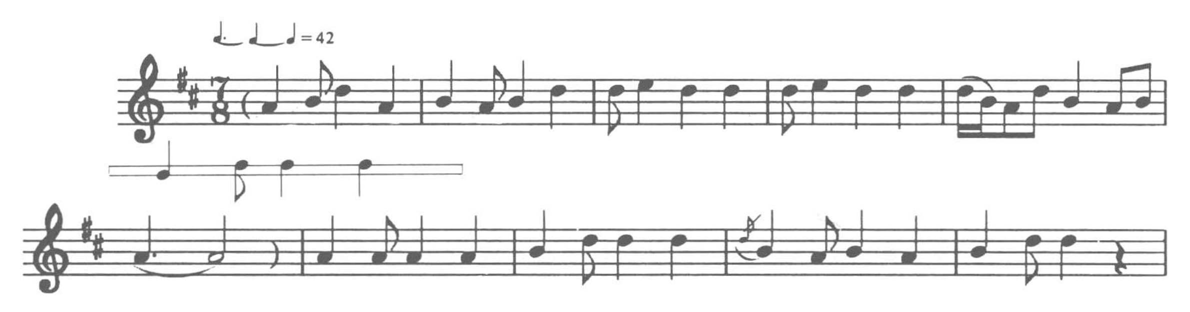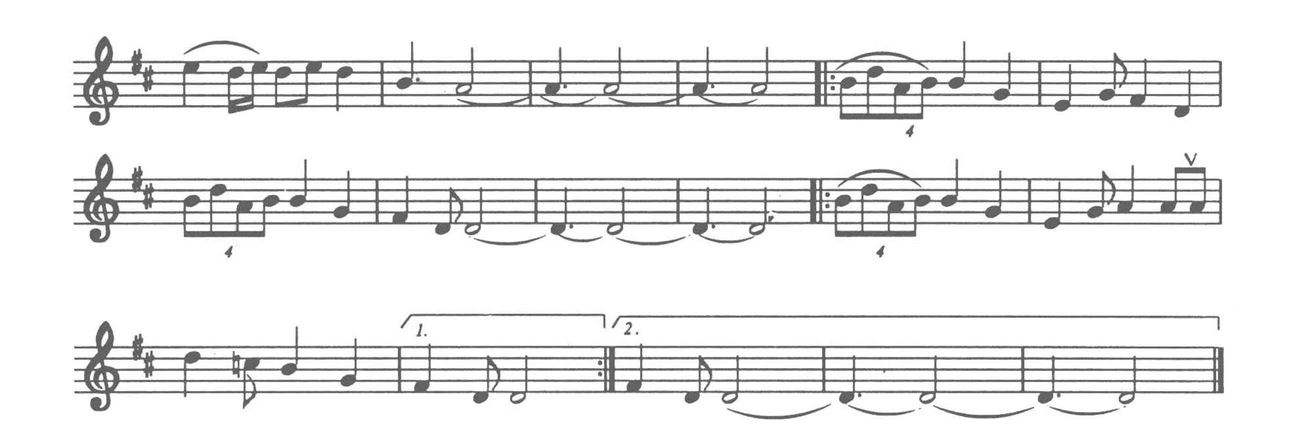

8. يار سېنىڭ دەردىڭدىدۇر

8. 情人哪，你让我好苦

9. پەپەلگزار

9. 派派里格扎尔

10. چوكان ئايلام خېنىمەي

10. 年 轻 的 大 嫂

= 42

11. ئايرەي
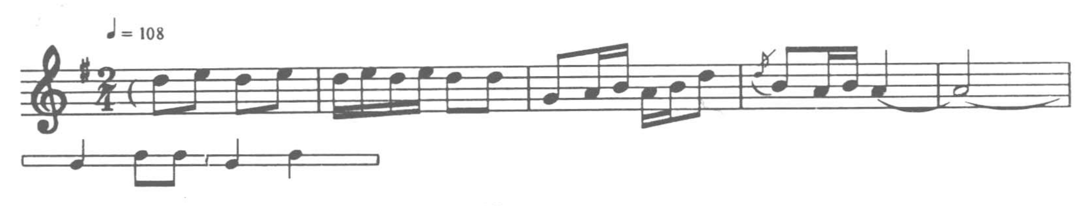
11.阿 依 莱
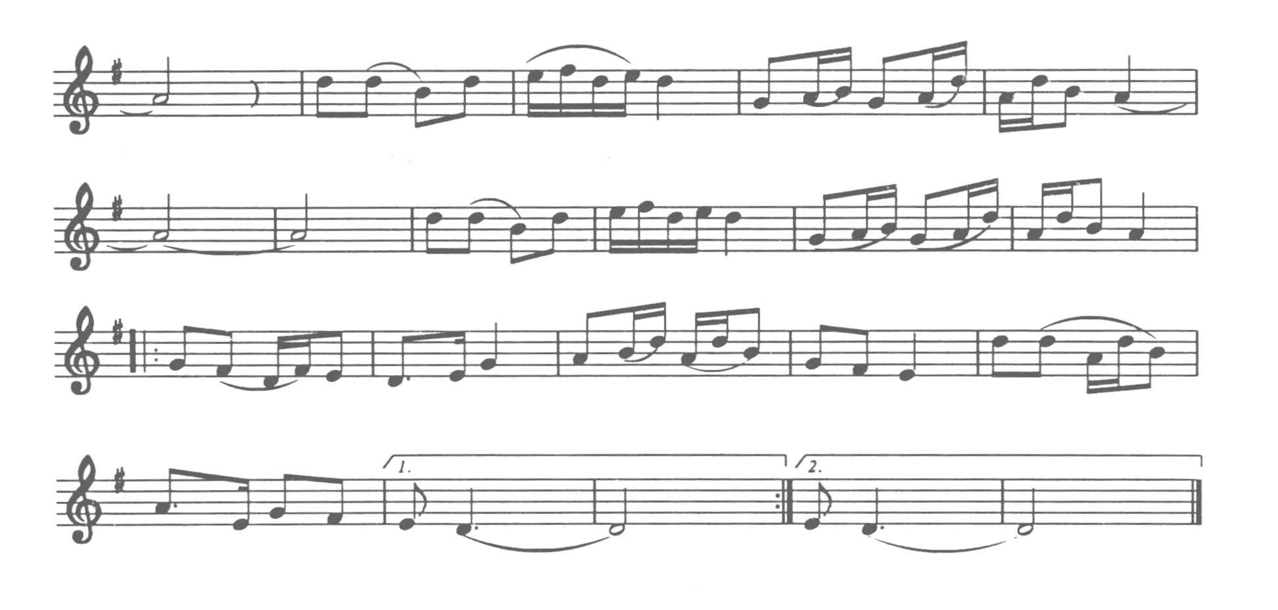
♩ = 108

12. ئايرىلدۇق ئاداۋەتتە (تۆمۈرخەلپە ناخشىسى)

12.怀着怨仇分手了

(铁木尔·海立派之歌)

13. بىر گۈلى رەنامۇ سىز

13.你莫非是一朵月季花

♩=120

D.S.
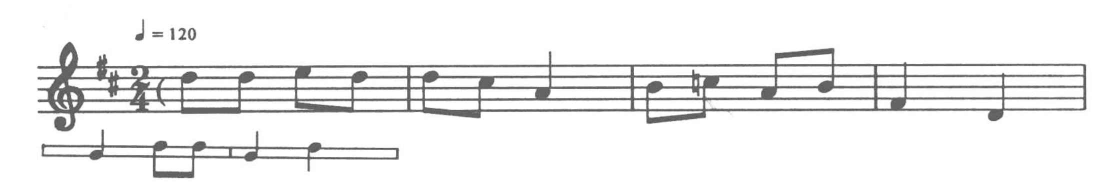
14. جانىم ئاللا دوس
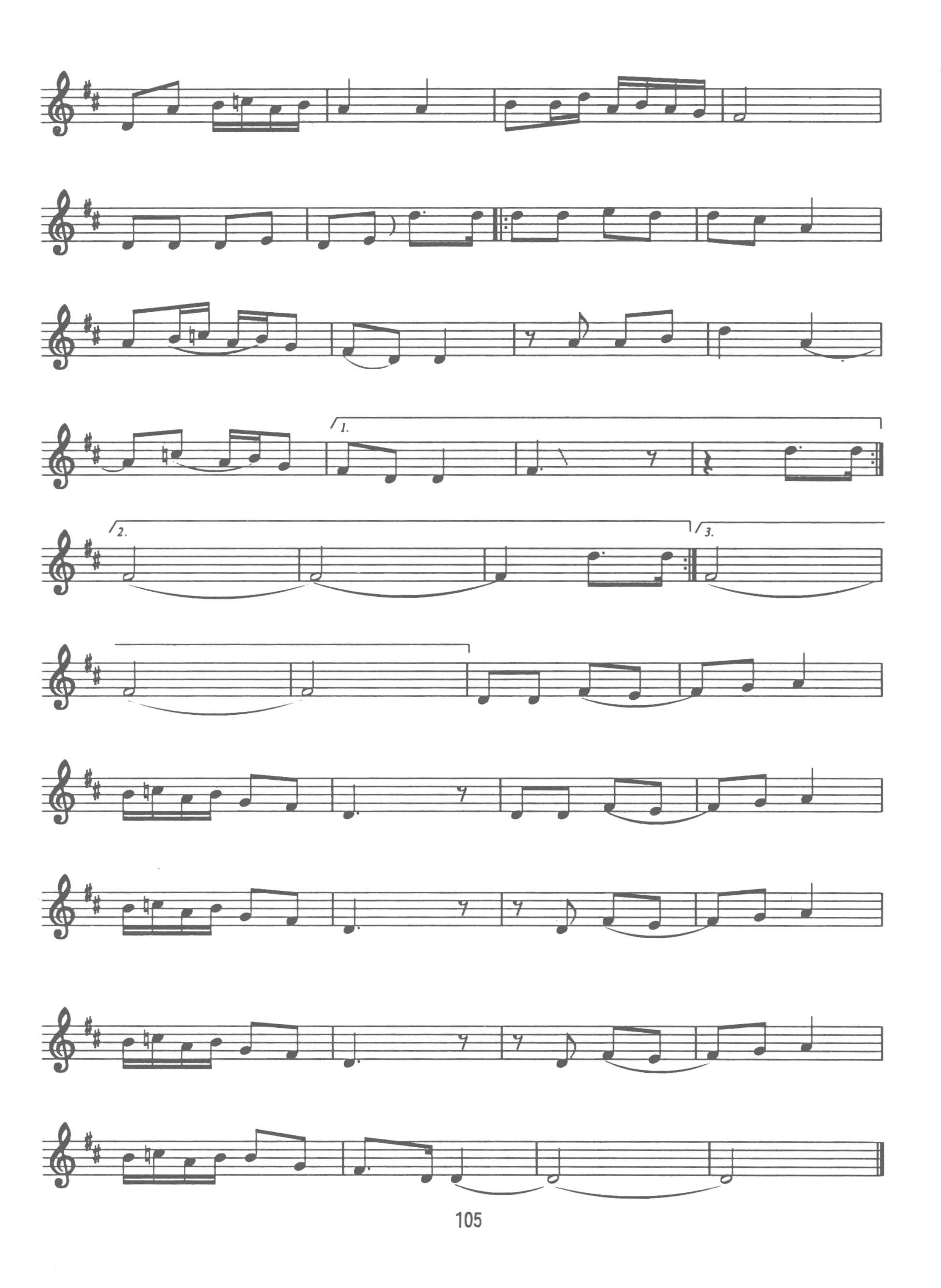
14.加尼木亚拉多斯

♩= 120

15. يۇلغۇن چېچىكى سايدا

15.红柳花开在沙滩上

1.
2.
3.
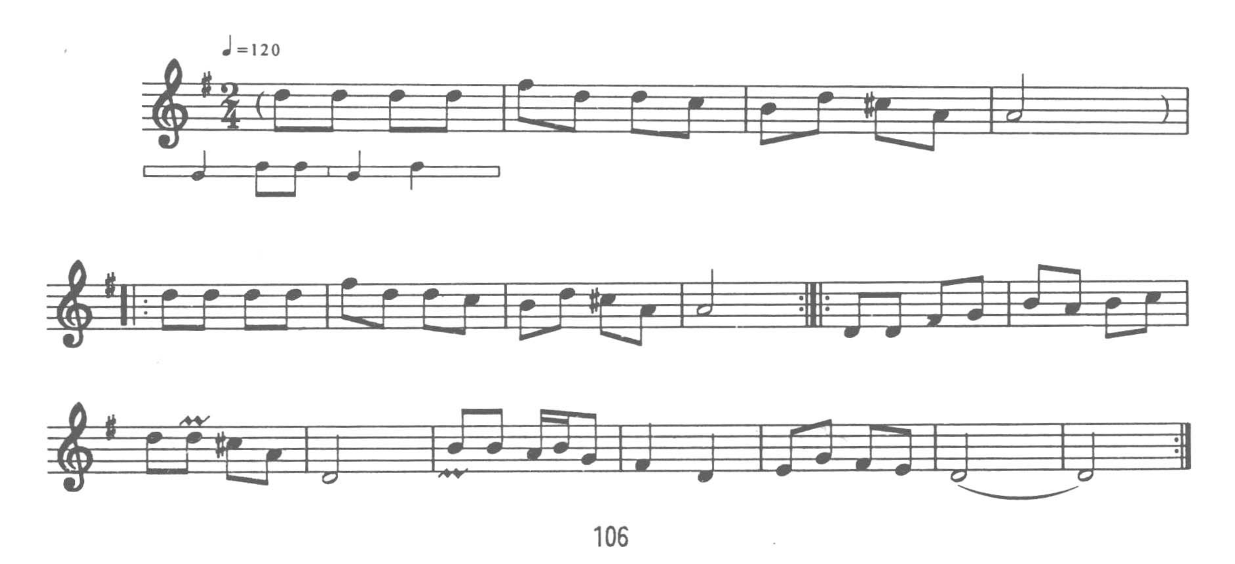
16. مازلىق

16.甜 蜜 的 情 人

♩=120

17. مەشوغۇم

17.我 的 情 人

تۆتىنچى

چارگاھ مۇقامى

四

恰尔尕木卡姆

تۆتىنچى، چارگاھ مۇقامى
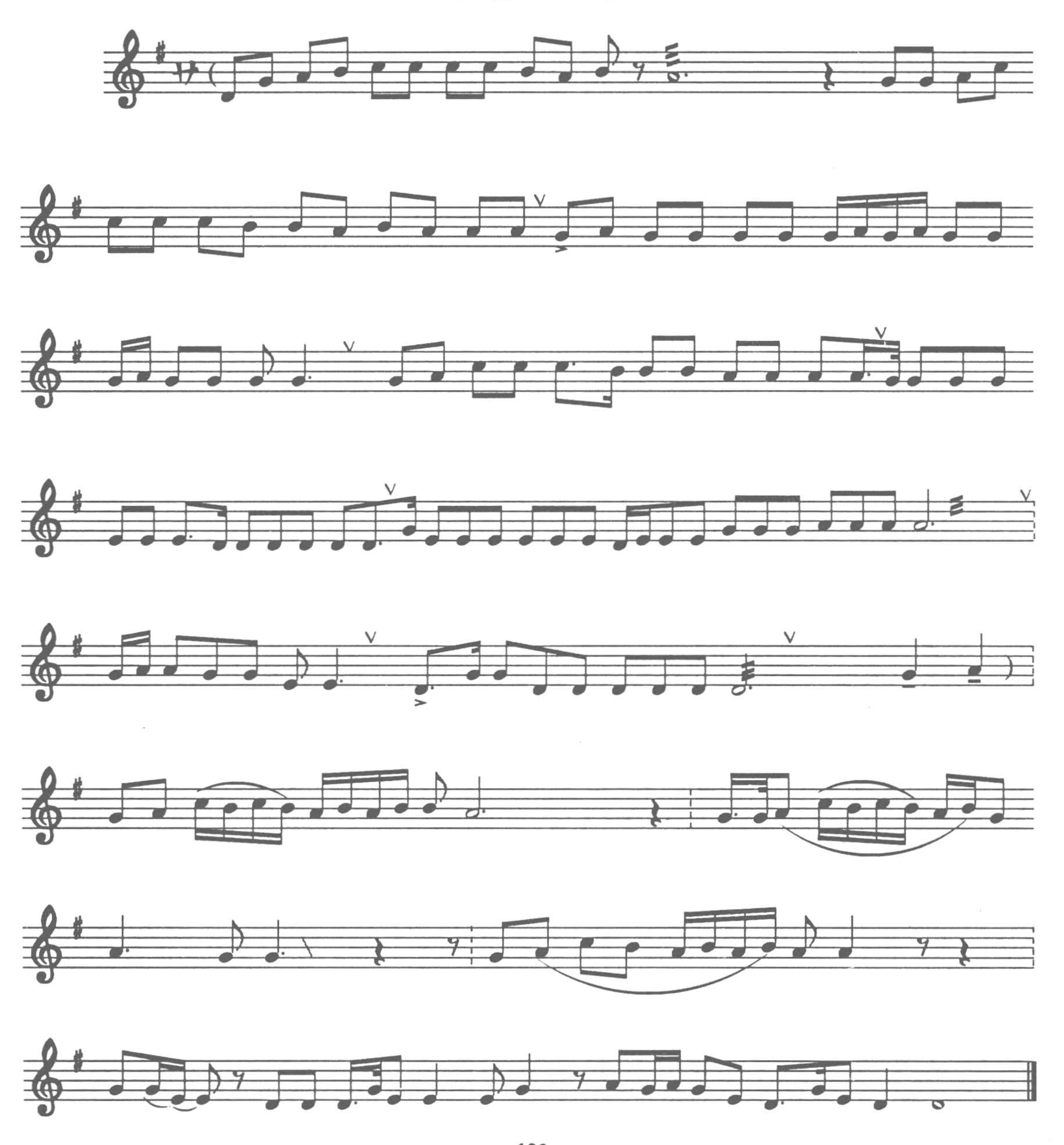
四、恰尔尕木卡姆

1-چوڭ نەغمە

第一分章

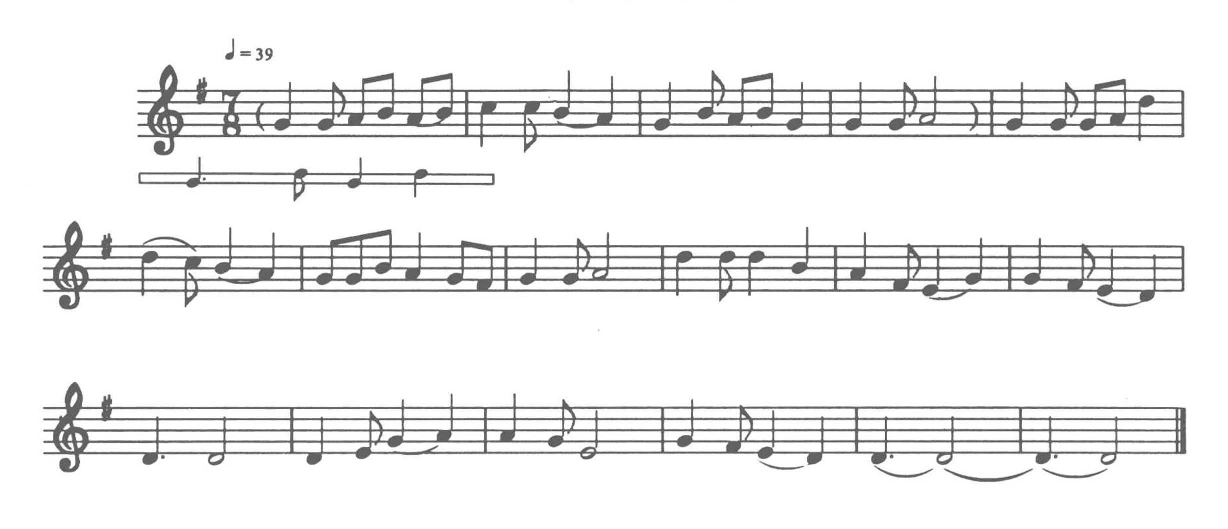
1. مۇقام

1.散　　序
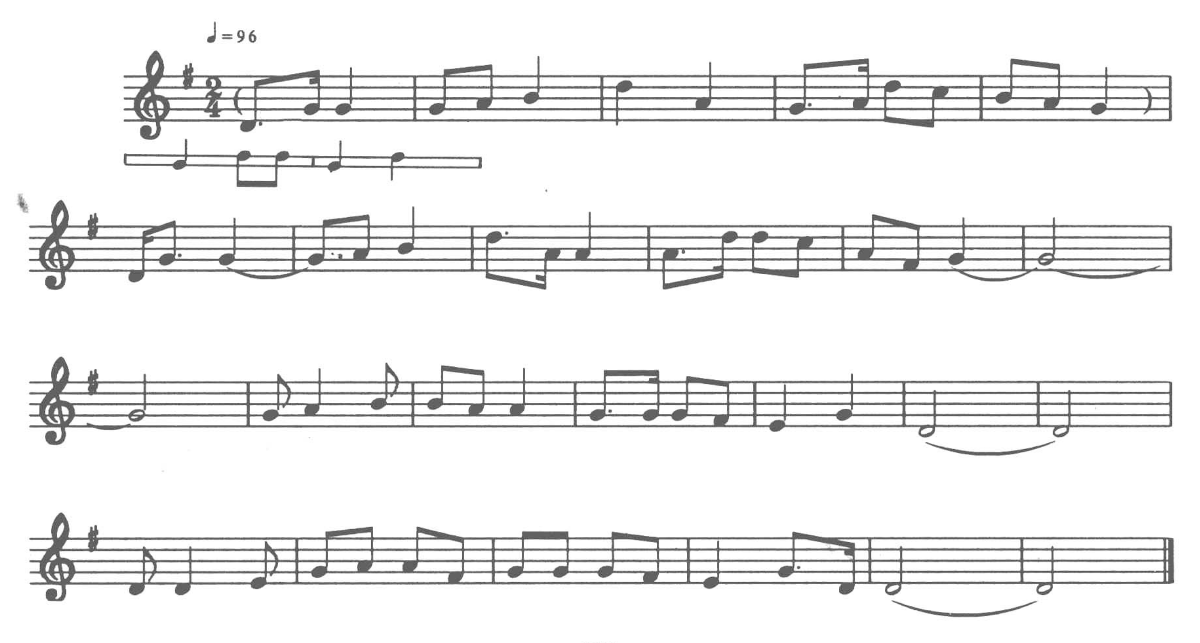

2. ئىككى يېرىم باغ

2.两 个 半 花 园

3. ۋاي جېنىم جېنىمەي

3.啊, 我的小亲亲
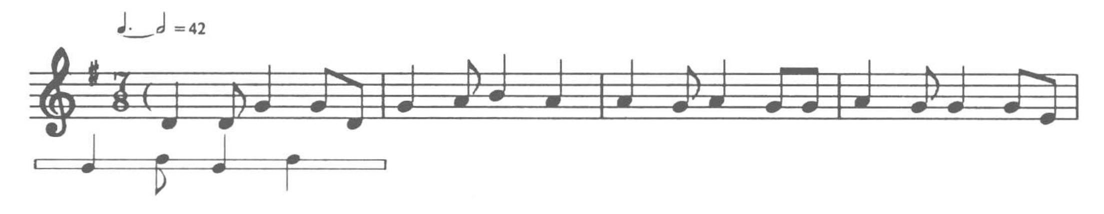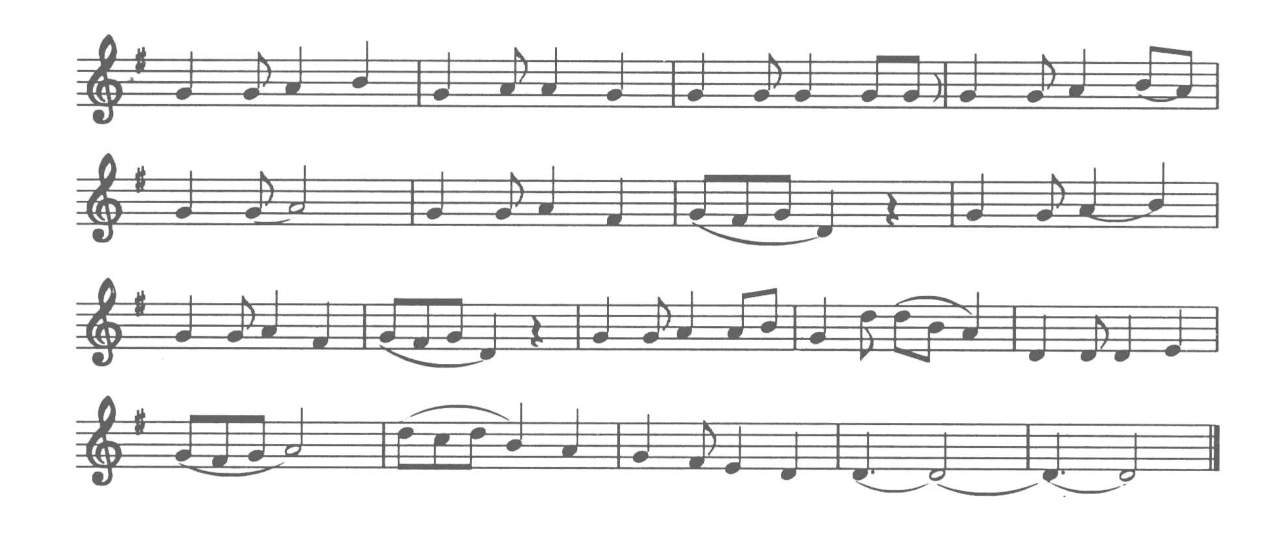

4. ھەزرەت

4.艾 孜 莱 提

5. ئەي نادان
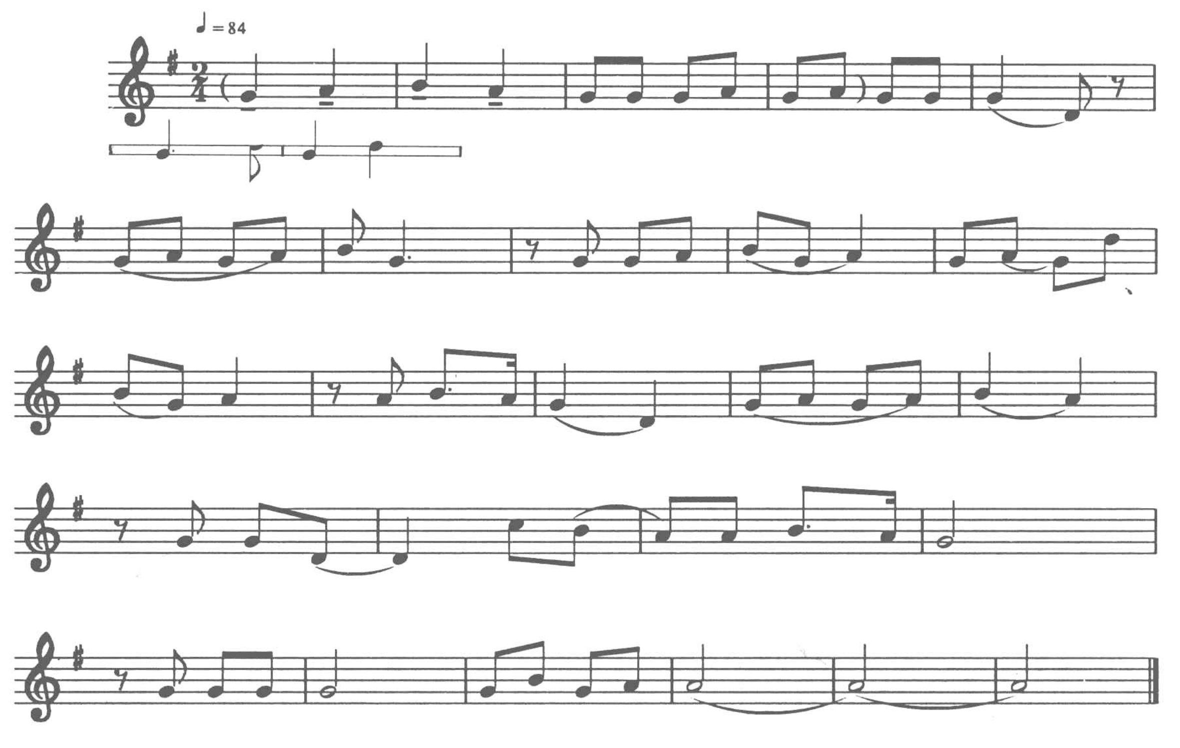
5.哎，傻 小 子

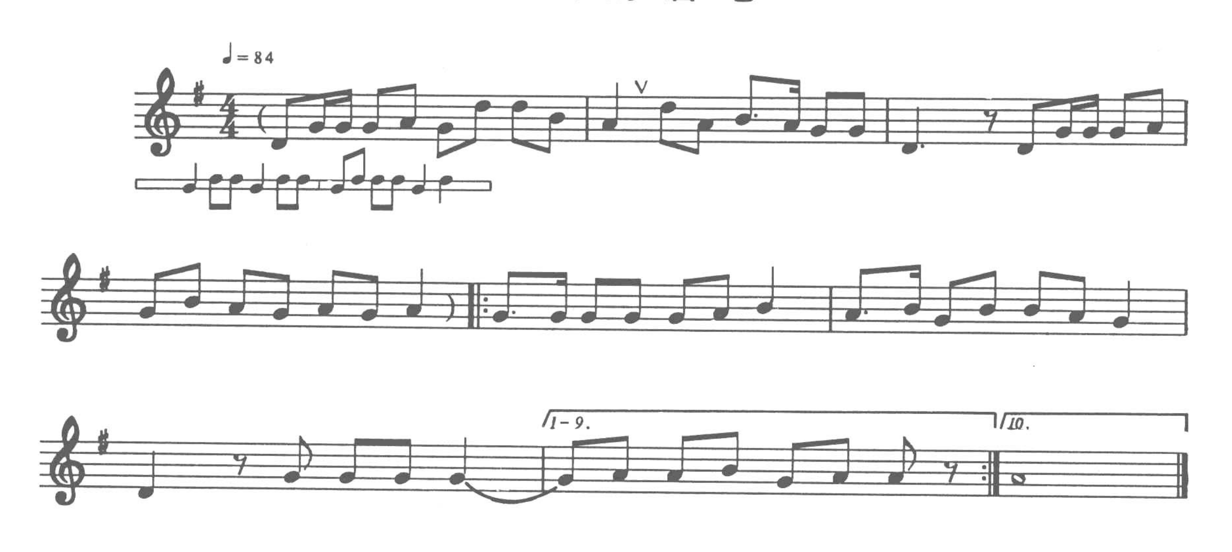
6. سەپتە راگا

6.赛普塔拉朵
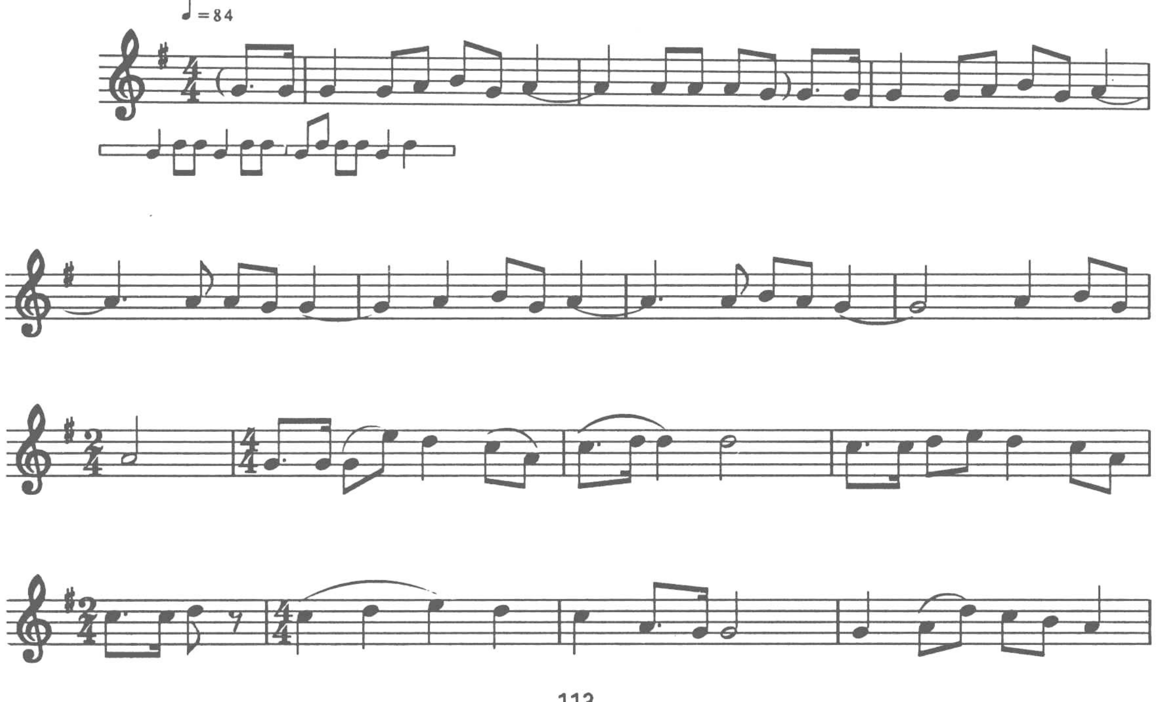

7. قىيما-قىيما قاشلىرى
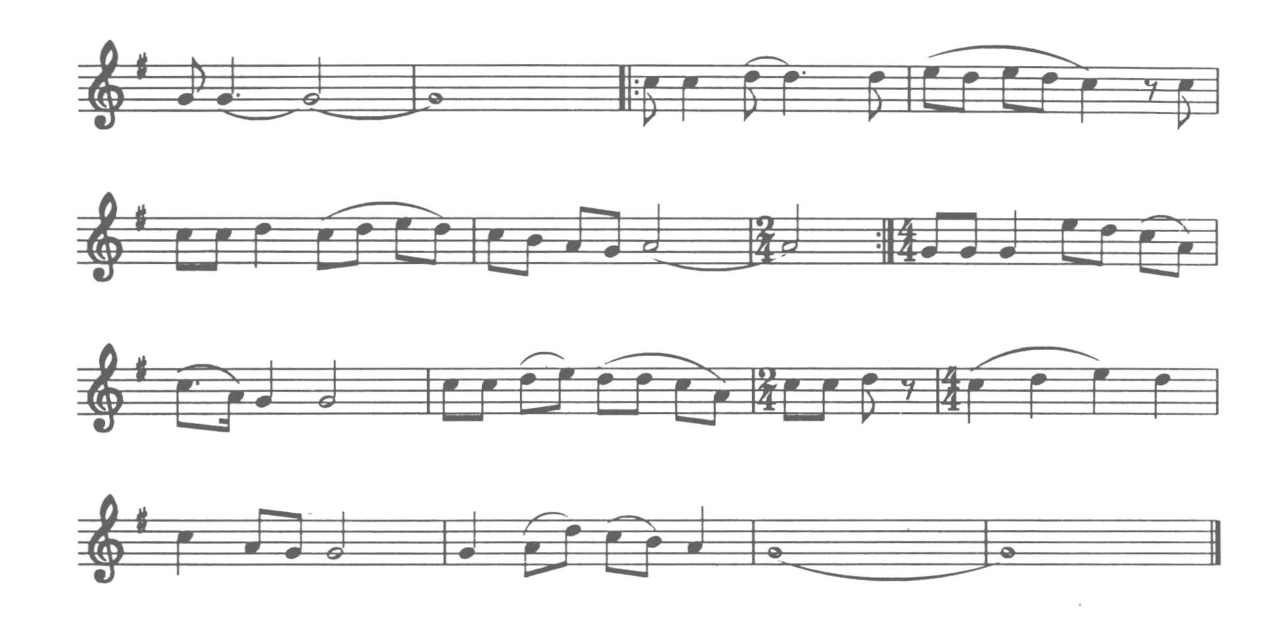
7.纤 美 的 眉 毛

8. بىدەت

8.比 代 提
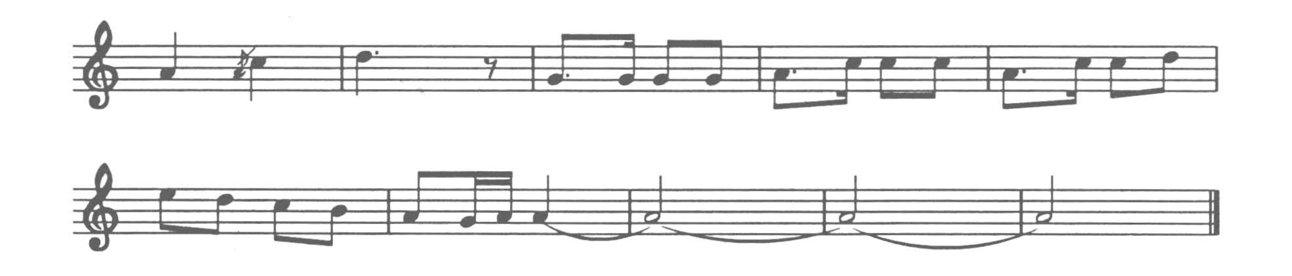

9. كىچىك بىر گۈلى رەنامۇ سىز

9.〔小〕你莫非是一朵月季花

♩= 102

10. شىشلىشىپ ئويناڭ ئازادە

10.舒舒畅畅地玩吧
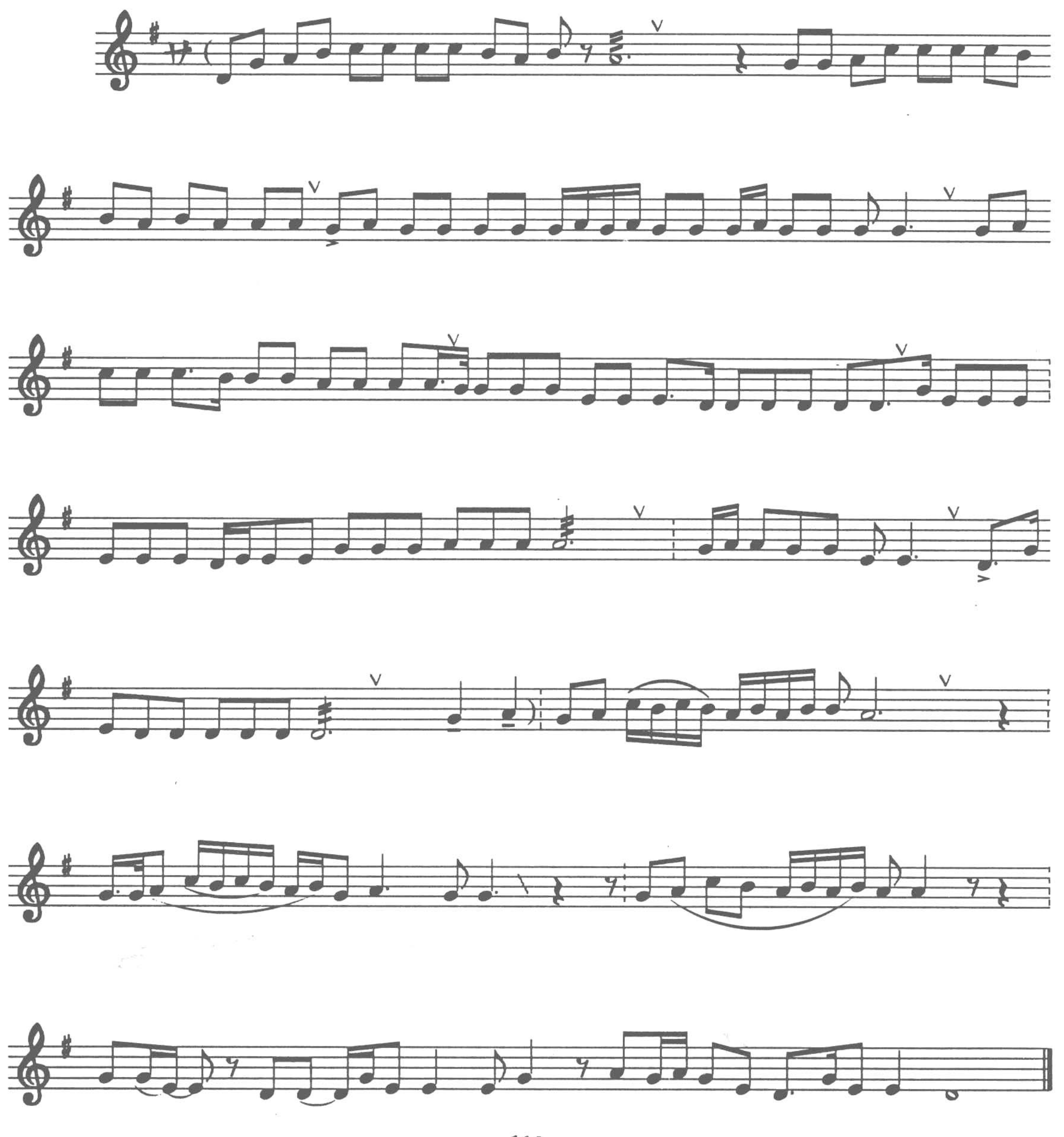
♩ = 128

2-چۇشۇرگە

第二分章

1. مۇقام

1.散　　序
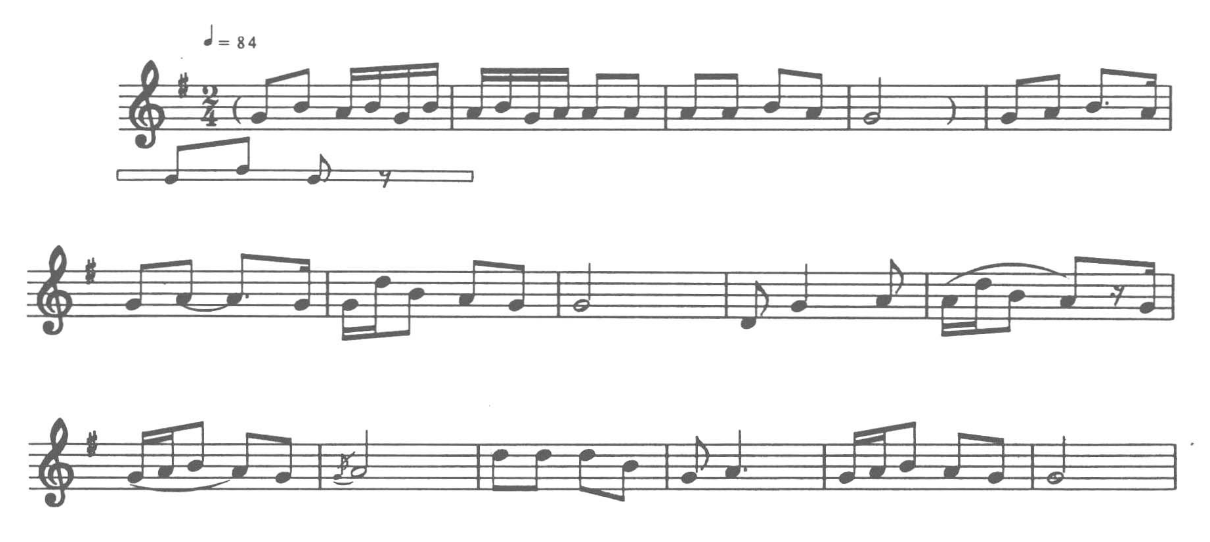

2. سەيلىخان
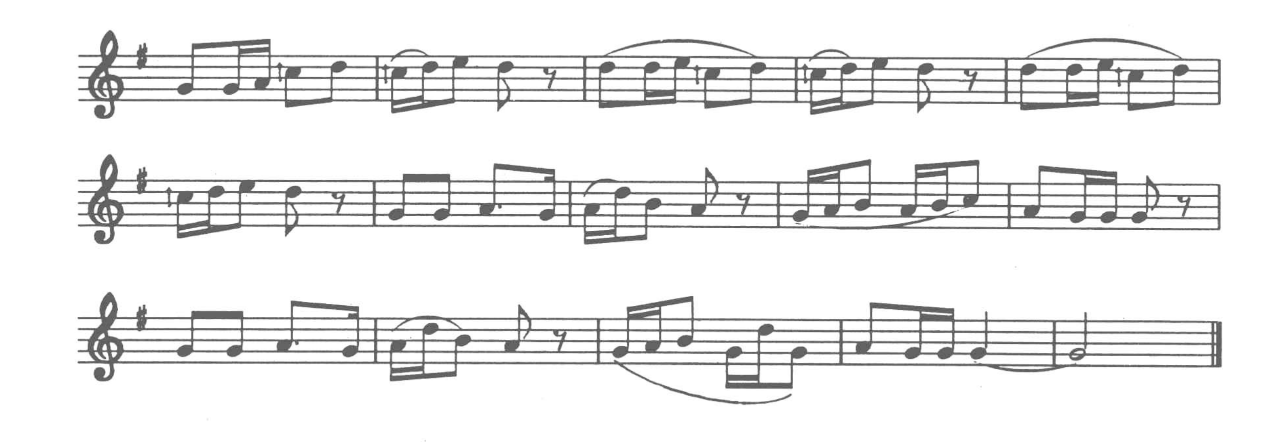
2.萨　依　丽　汗

♩= 172

3. نازىر كۇم
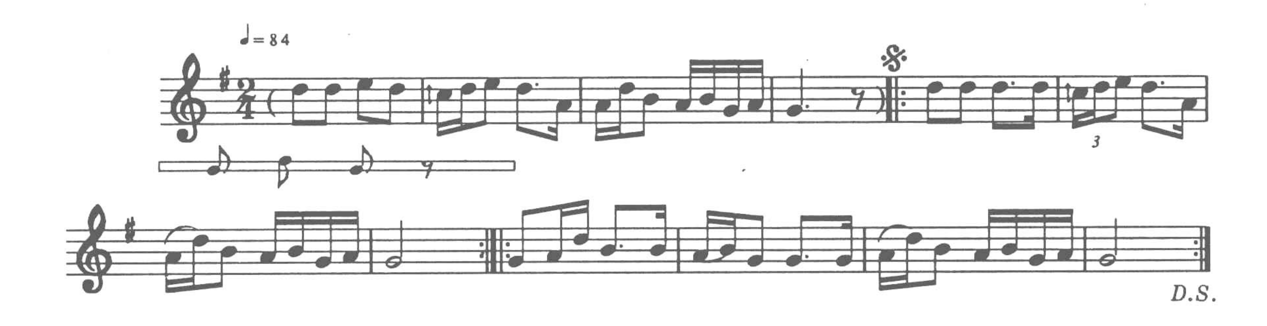
3.纳　孜　尔　昆
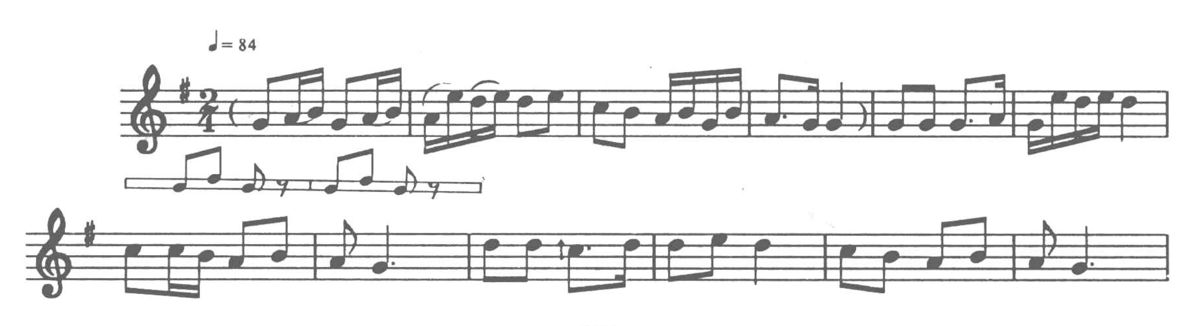

4. غۇربەتلىك زامان بولماس ئەدى
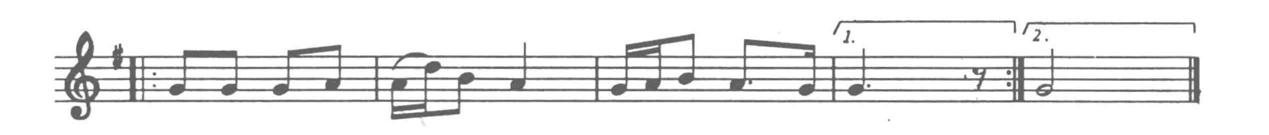
4. 苦难岁月不会永世不变

5. قاراقۇش ئۇلتۇرۇر
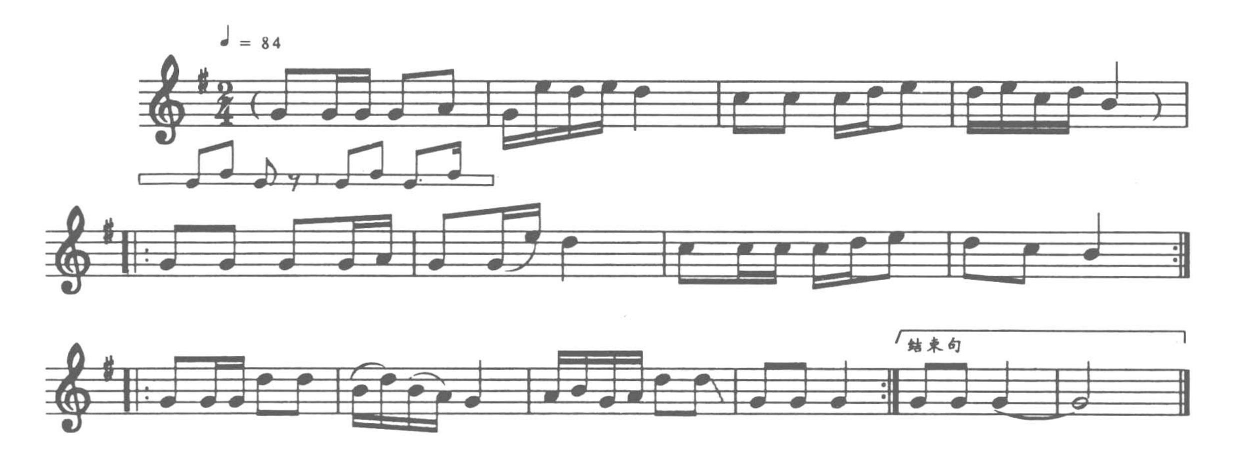
5. 黑　八　哥
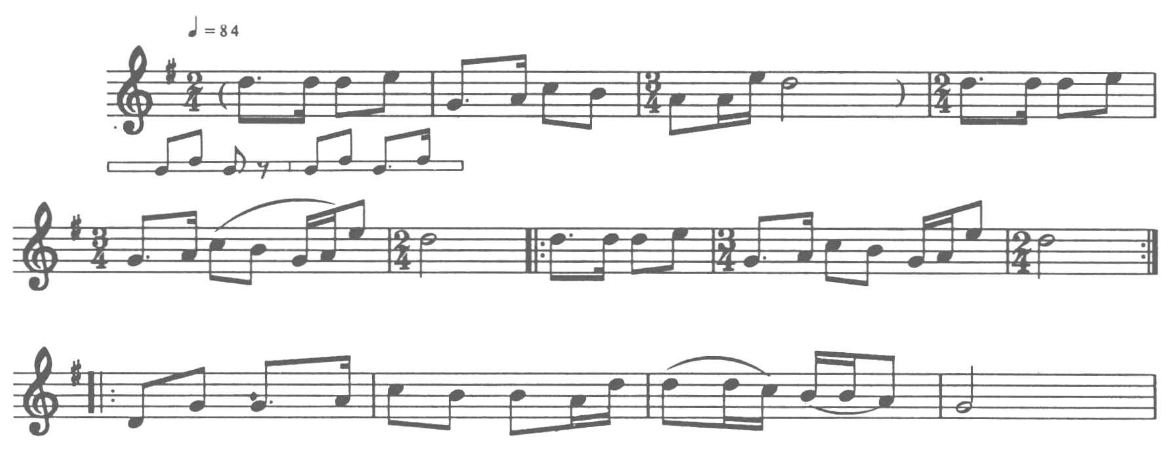

6. ساماۋەرىم بولسىدى

6.我愿有一只火壶

7. گۈل مەشۇق
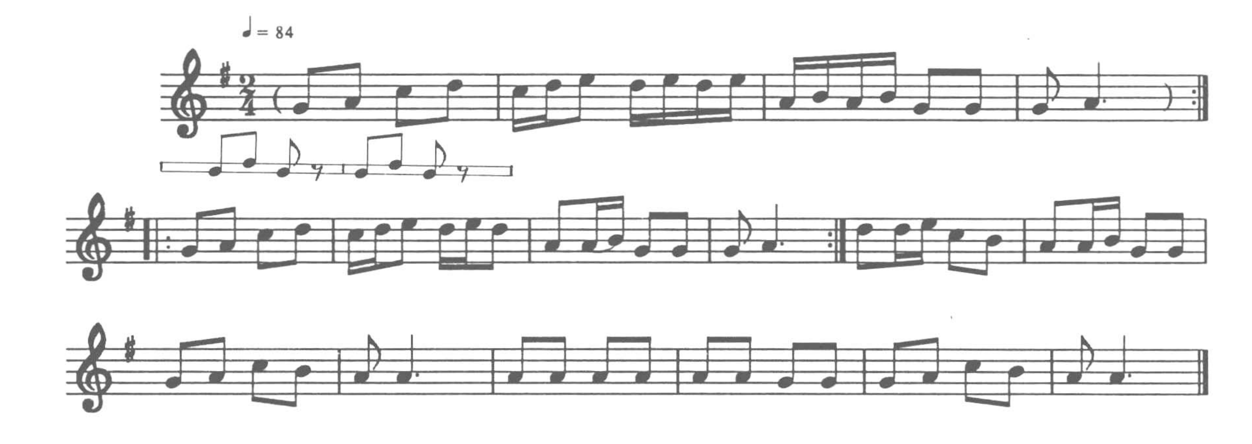
7.花 样 的 美 人
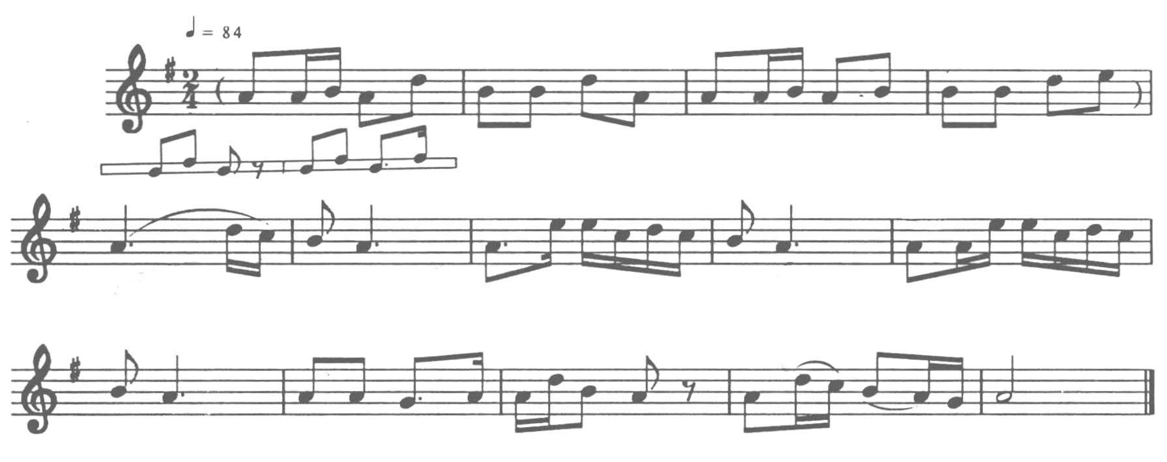

8. نادانەي-نادان

8. 傻瓜呀，傻瓜
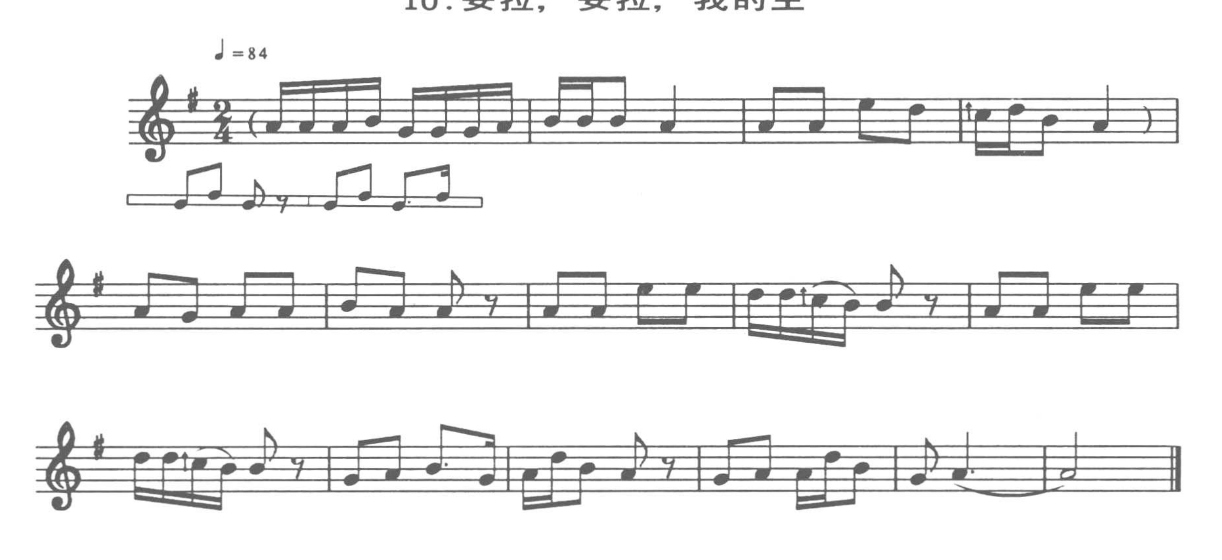

9. بەلىجان

9. 拜 里 江
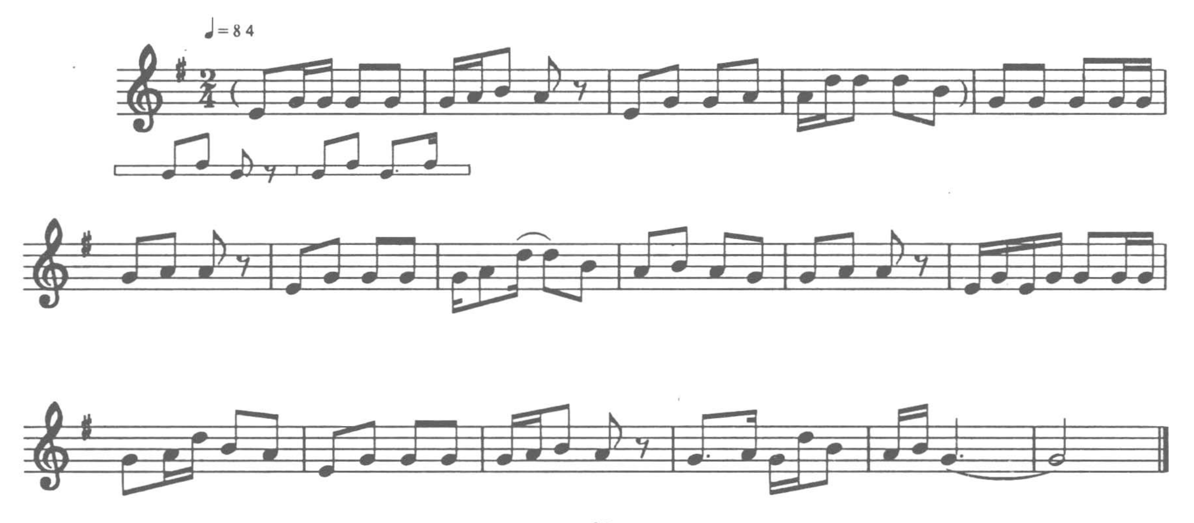

10. ئېگىمەي ئاللەي-ئاللەي

10.安拉，安拉，我的主

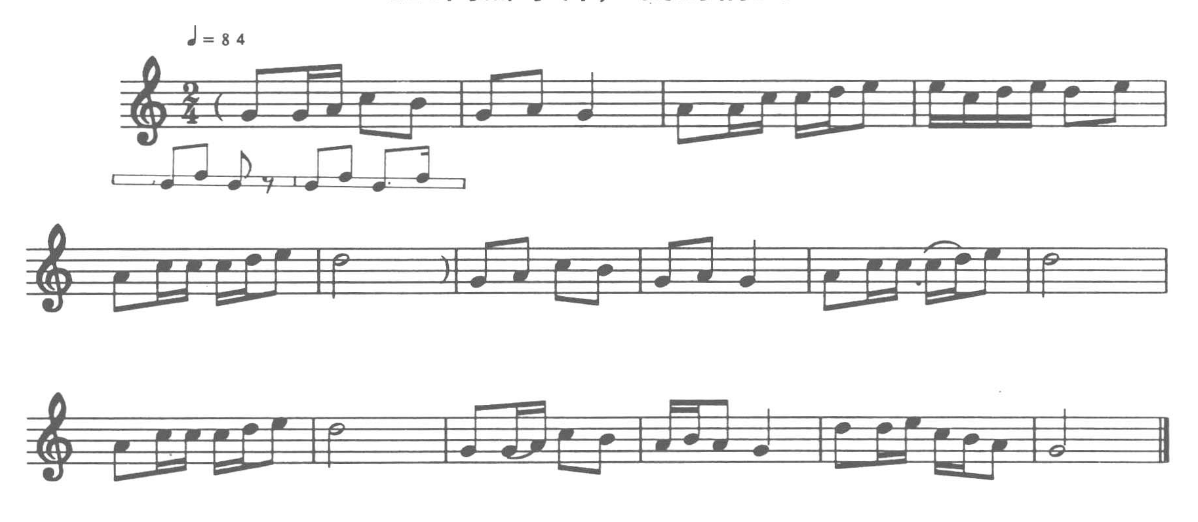
11. دوس لەيلۇك يار

11.亲爱的莱依龙
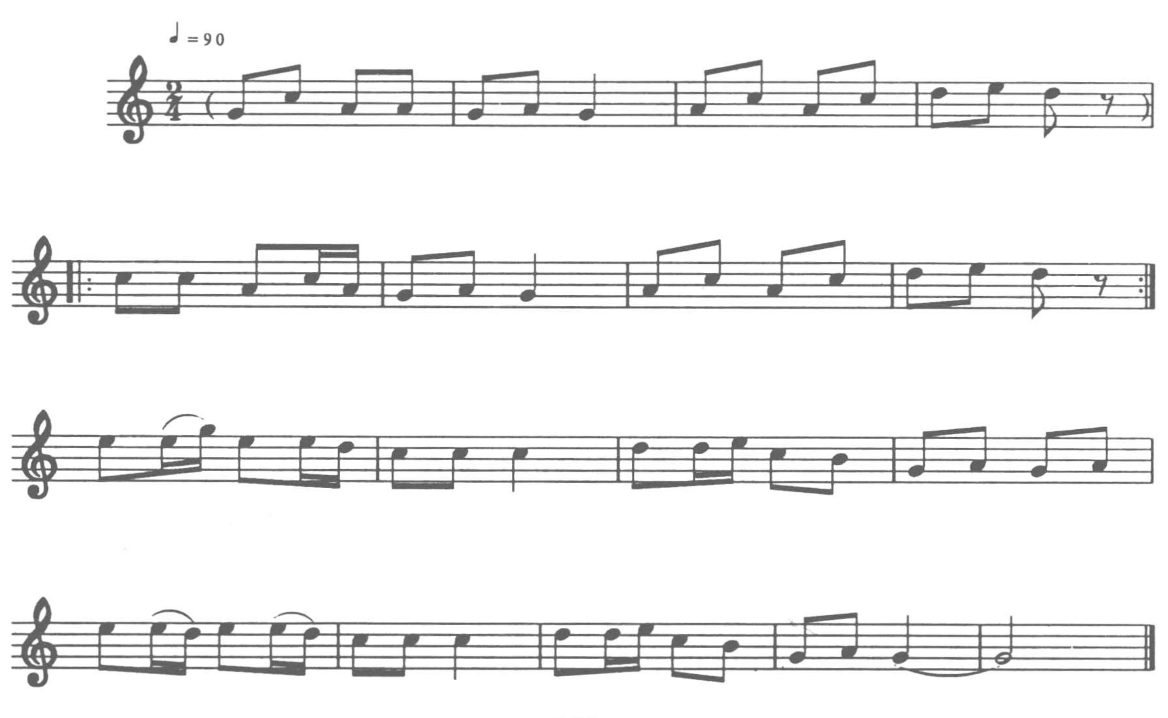

12. ئانارخان يارىم دوس

12.阿娜尔汗，我的情人

13. قايدا بارسام قايىۇر باشىم

13.走到哪儿都晕头转向

بەشىنچى

ھۇپتى مۇقامى

五

胡甫提木卡姆

بەشىنچى، خۇپتى مۇقامى
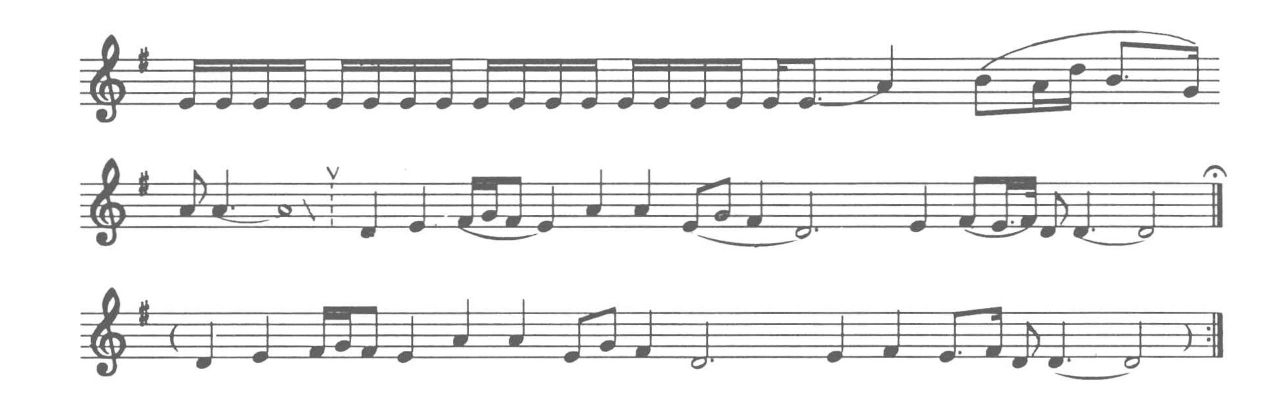
五、胡甫提木卡姆

1-چوڭ نەغمە

第一分章

1. مۇقام
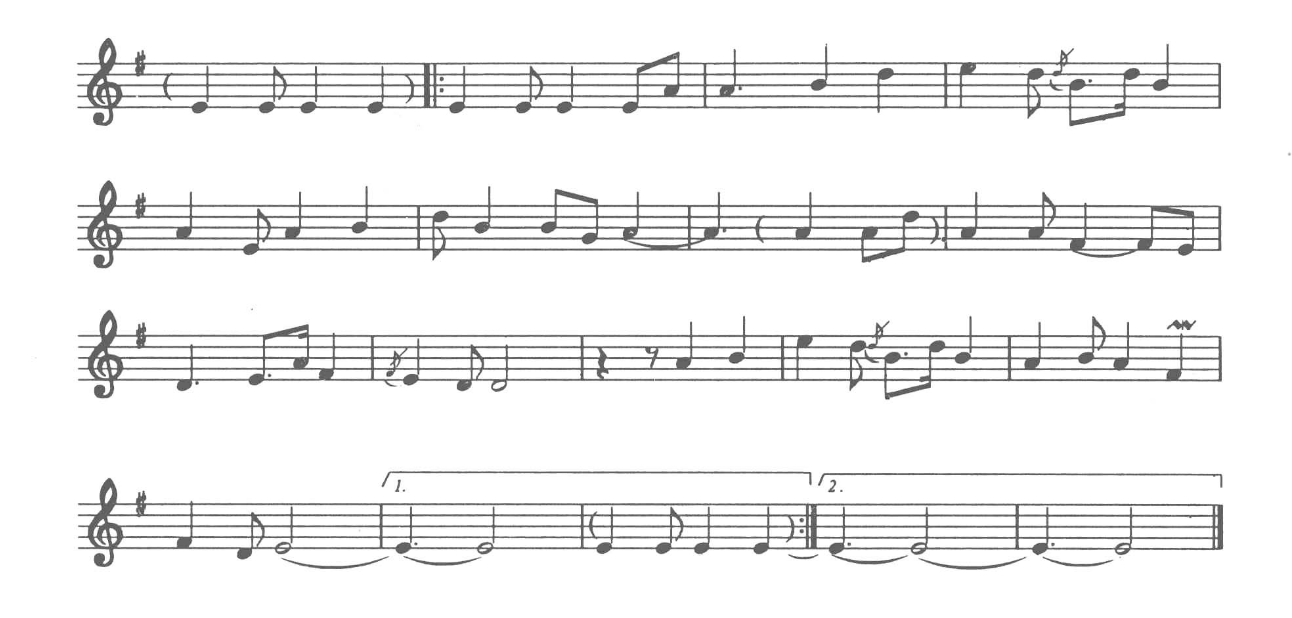
1.散 序

2. بەلىرەي
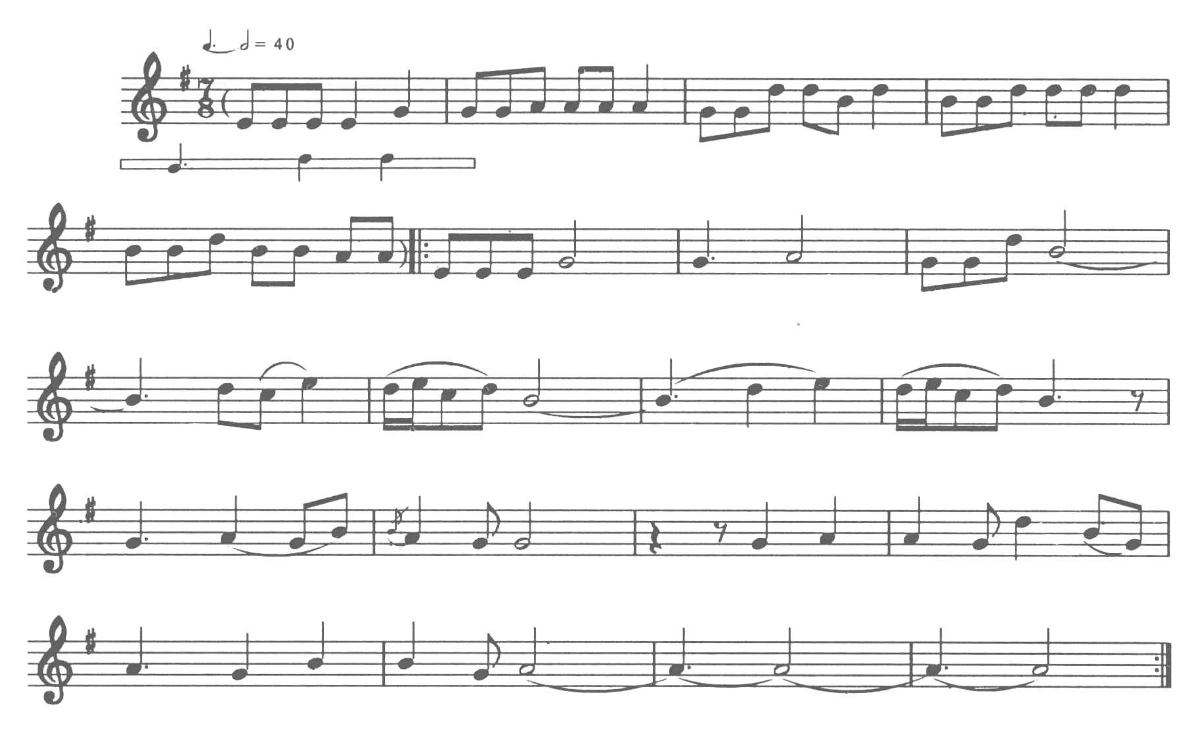
2.拜 里 莱

♩. ♩ = 40

3. بەگلىرەي

3.拜 格 里 莱
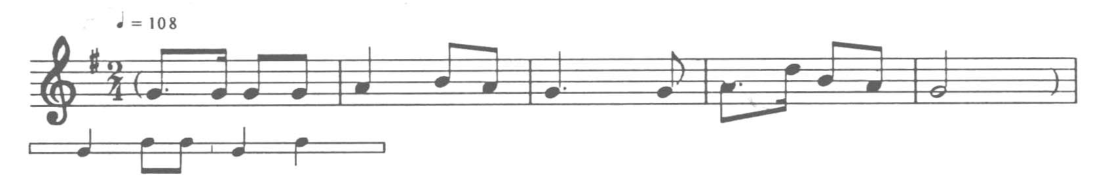

4 . غېرىپ ئاتام

4.可 怜 的 父 亲

D.S.
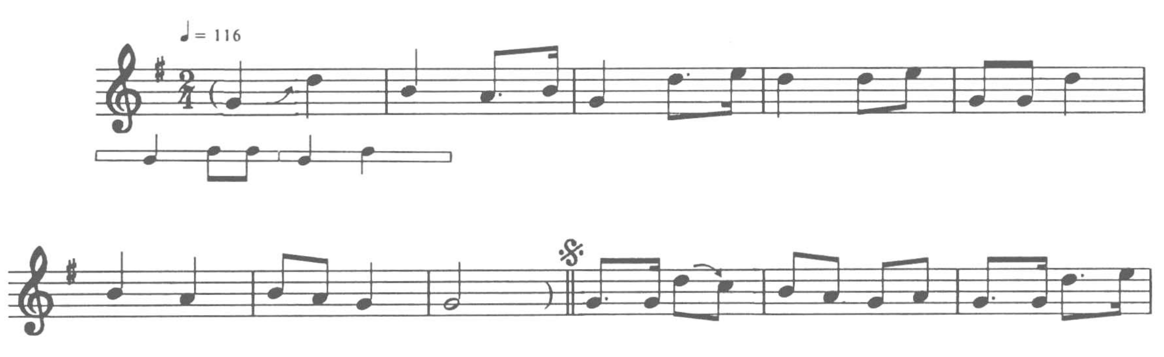
5 . پىراقمۇ گۈل

5.是花？ 还是灾难？

6. يارىمغا مەن ئارزۇ

6. 我对情人满怀希望

1.

2.
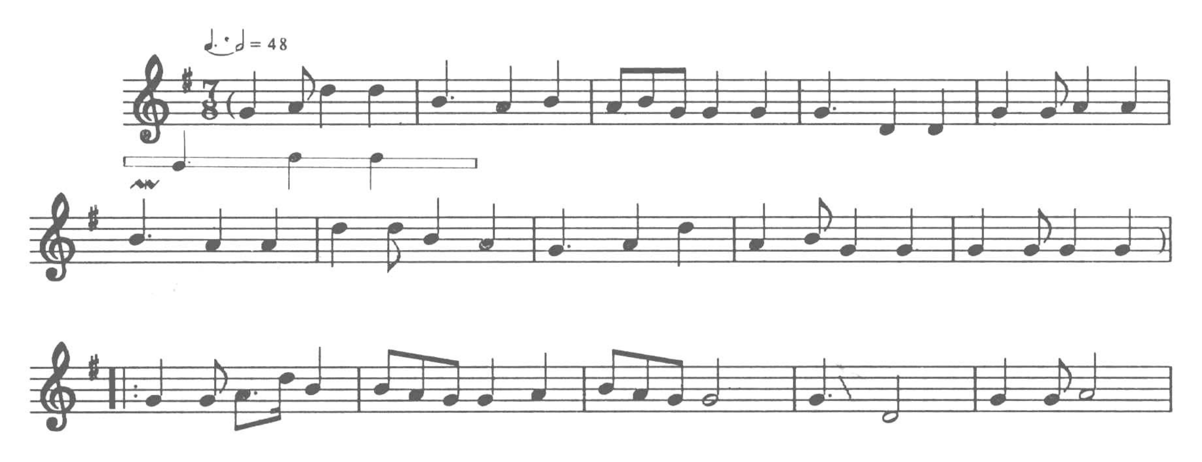
1.

D.S.

2.
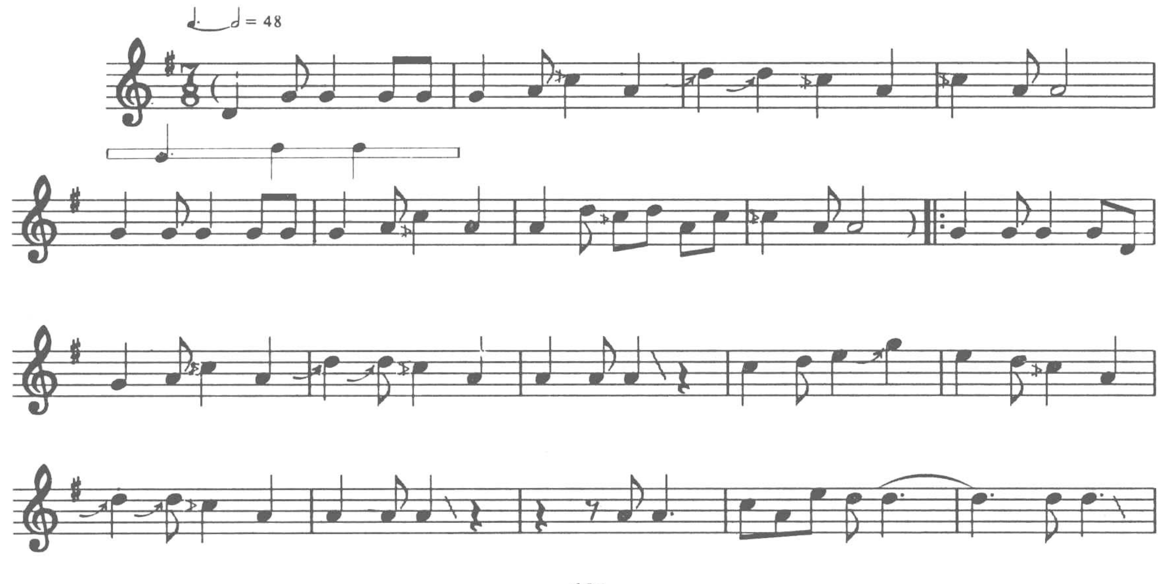
7 . يارەي جېنىمەي
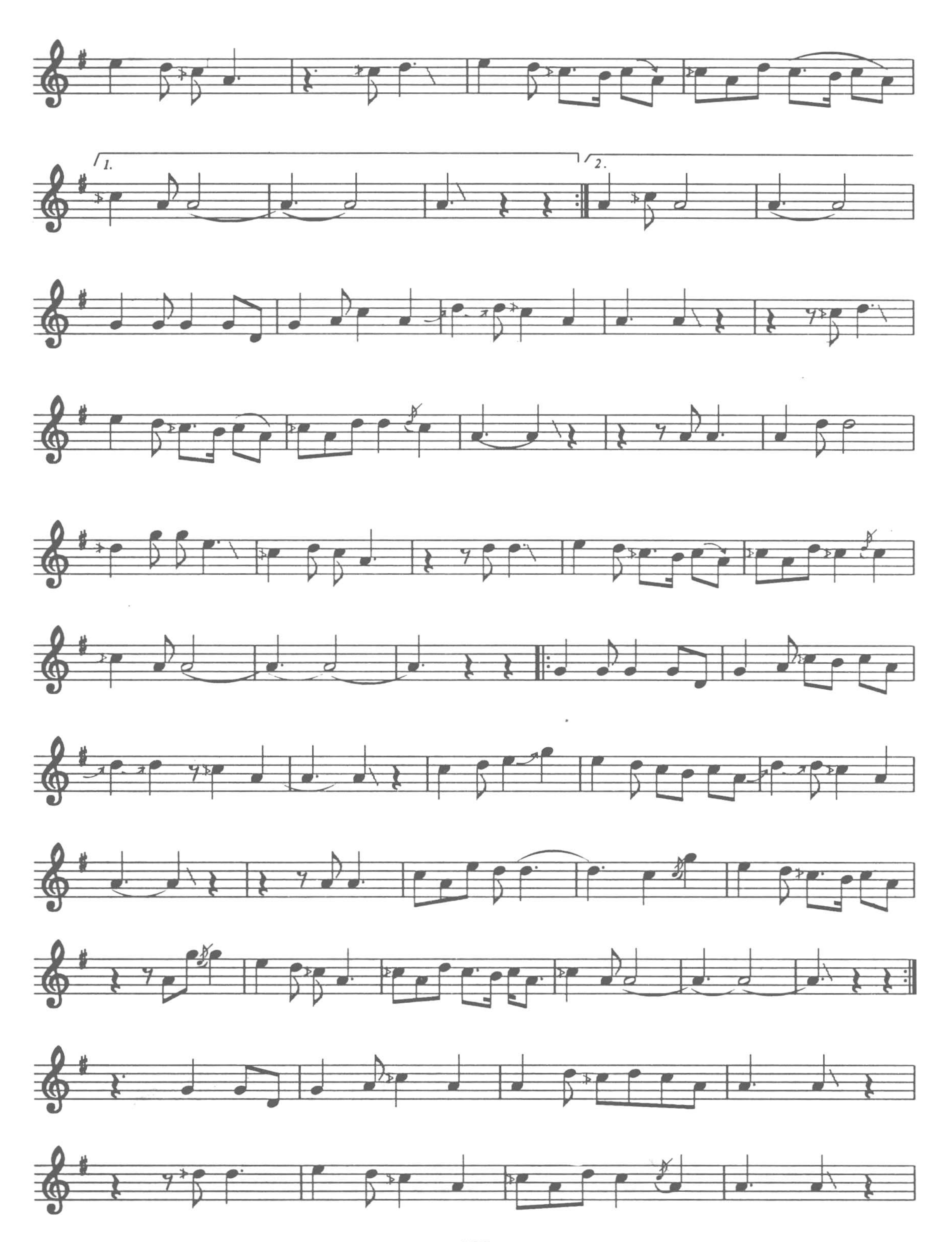
7.情人哪，心爱的
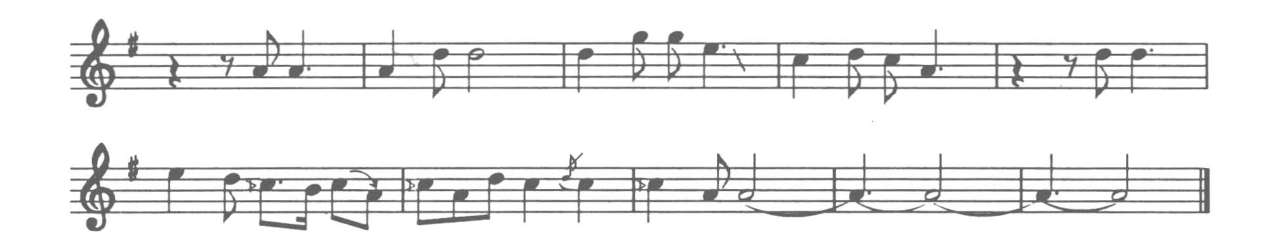

8. بىدەت يارەي

8.没有烦恼的情人
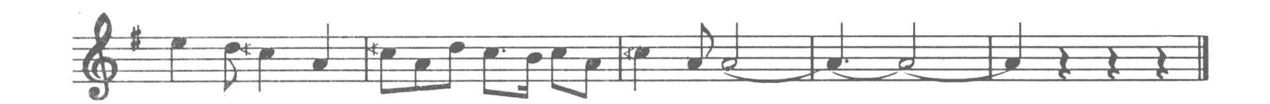

1.
2.

9. يادەت ئاللا

9.惦记着我吧，安拉

= 48
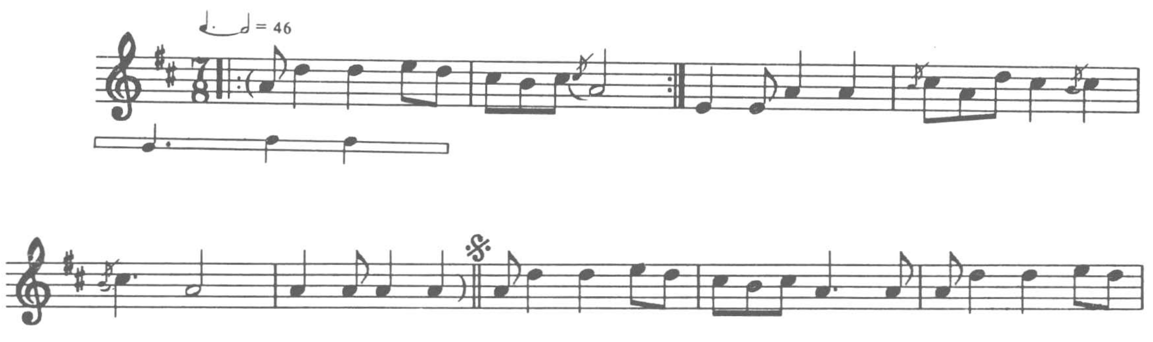

10. گۇلۋانىخان (پىچاق چاقماق ئاسمايمەن)

10.古 丽 瓦 尼 汗

♩ = 120

11. كىچىك سايراڭ بۇلبۇلۇم
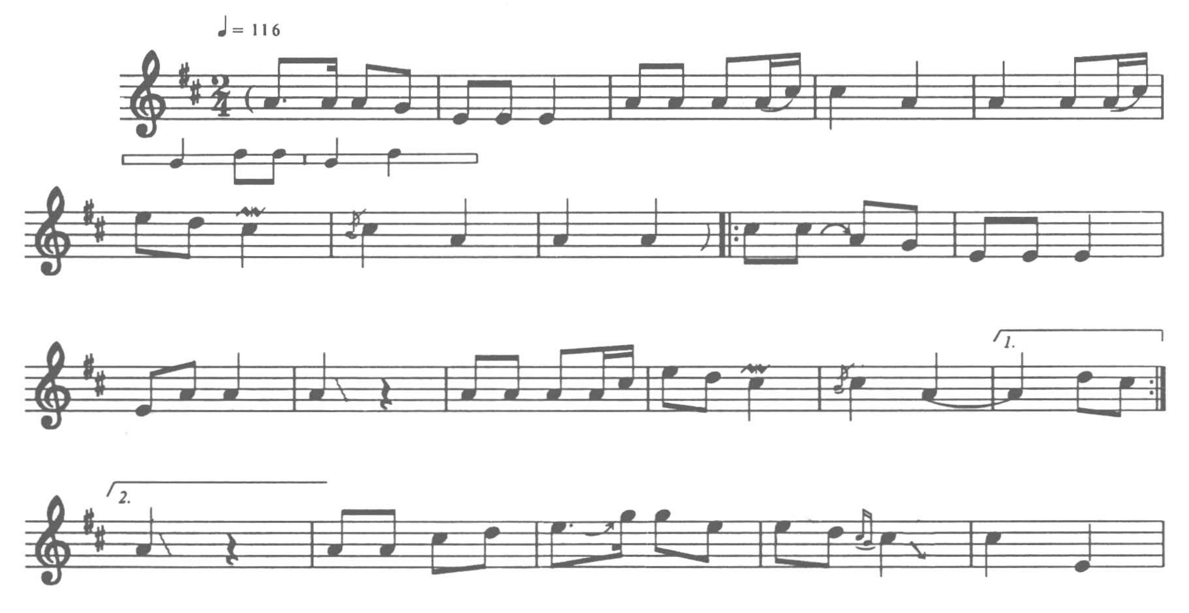
11.〔小〕唱吧，我的夜莺

D.S.
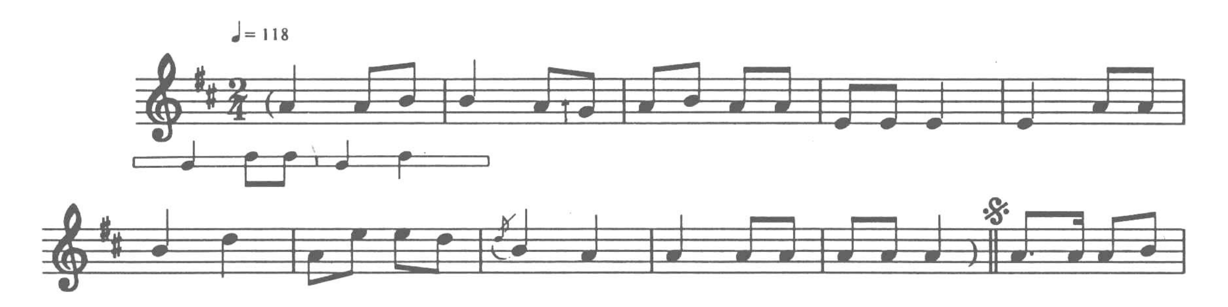
12. كىچىك ئەي نادان
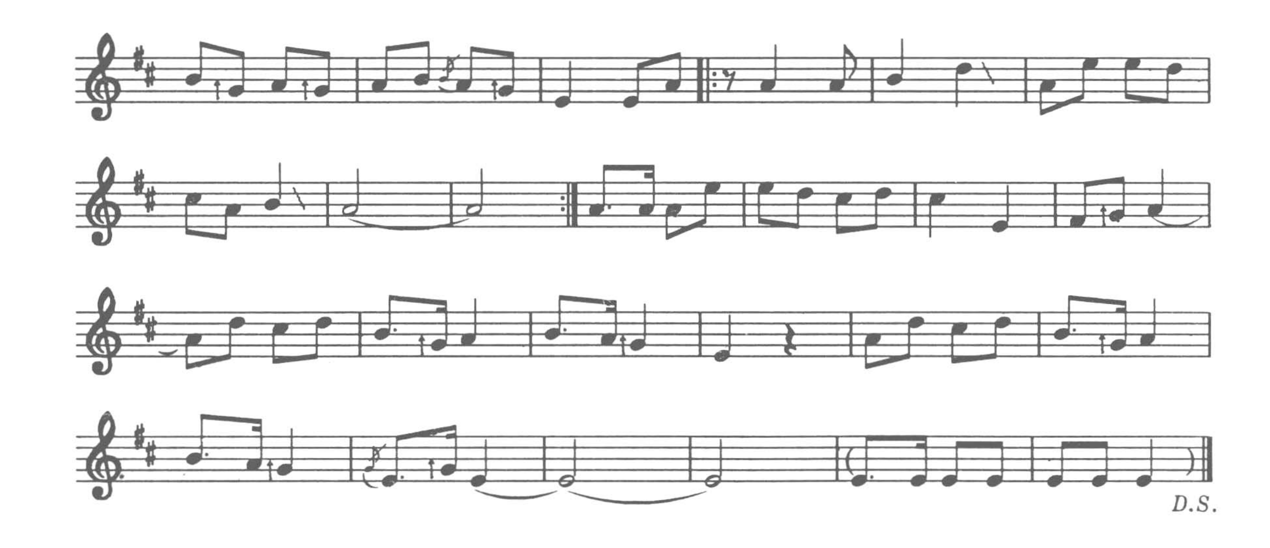
12.〔小〕哎，傻小子

13. ئاللا كېرەم رازىقۇل

13.养育万物的慷慨安拉

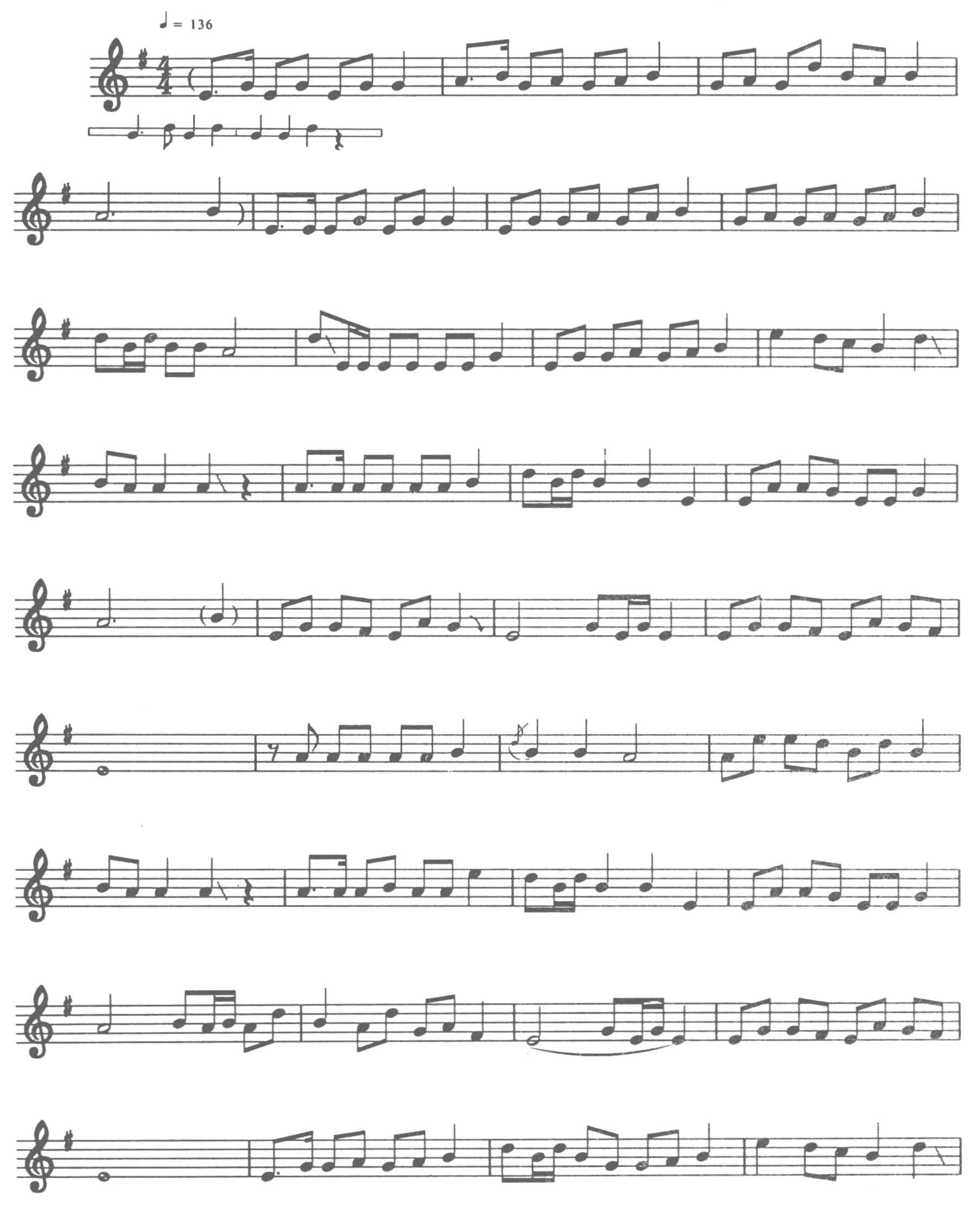
14. ۋاي-ۋاي جېنىمەي

14.哎呀，哎呀，亲爱的

♩= 112
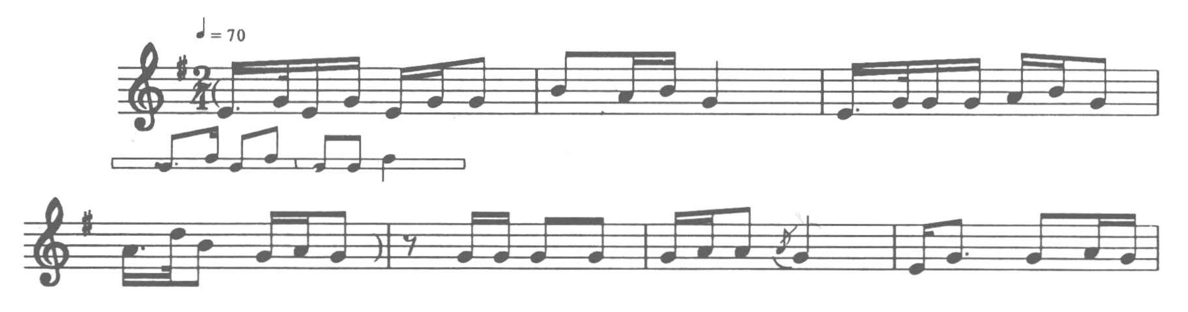
15. بولسا قاناتىم
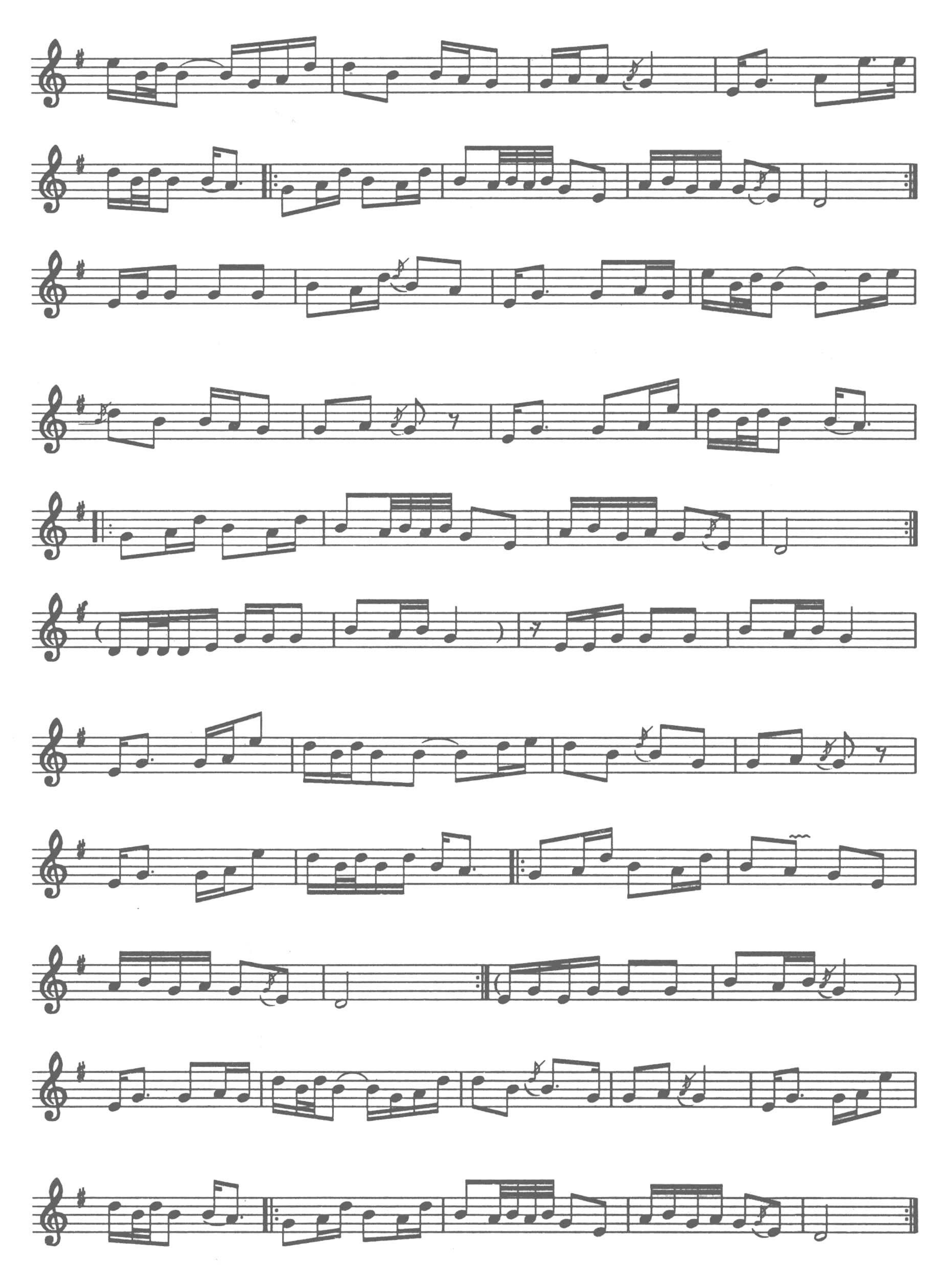
15. 我愿长上翅膀

16. شەرى خۇمارى

16.山 里 洪 巴

17. نىزەرلەرمۇ-نىزەرلەر
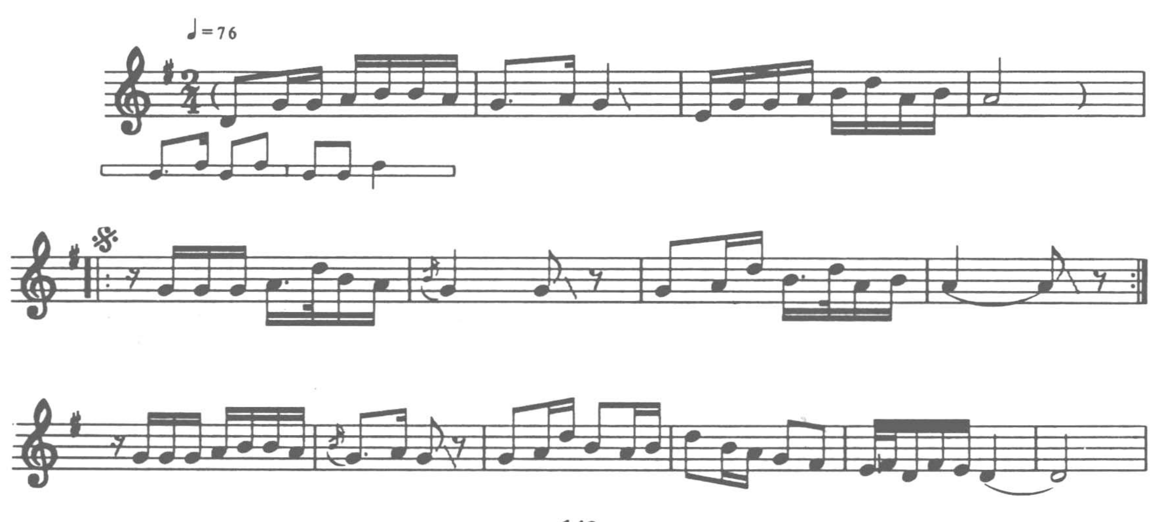
17.聂兹尔呀聂兹尔
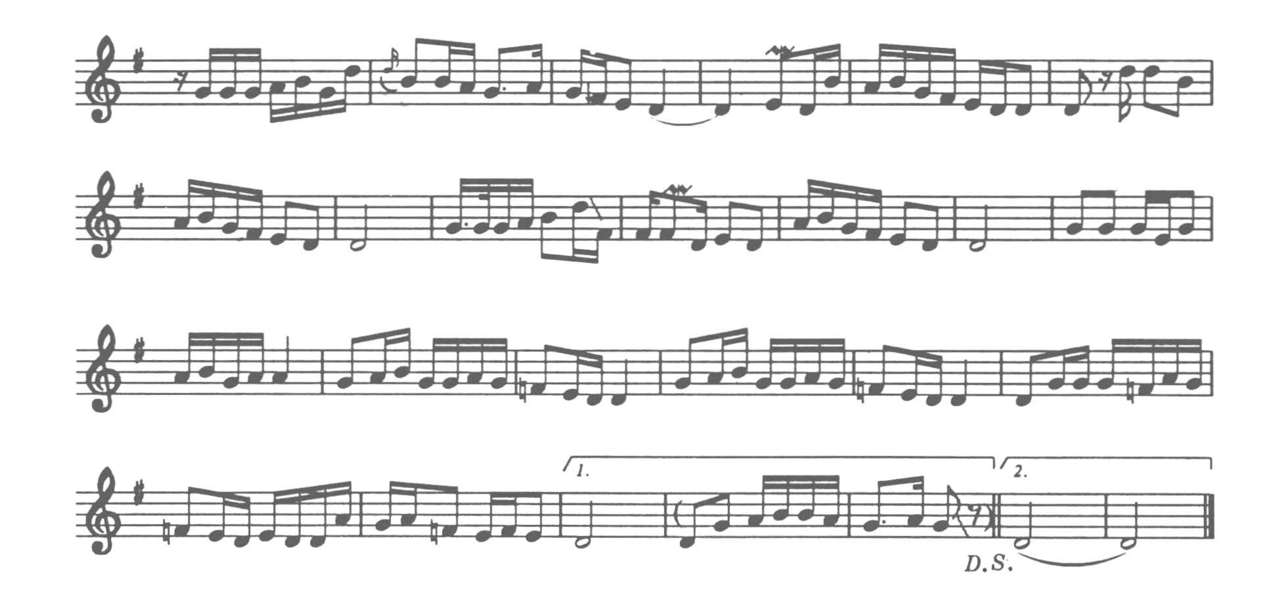
♩= 72

D.S.

18. چىڭ مۇدەن

18.青　　牡　　丹
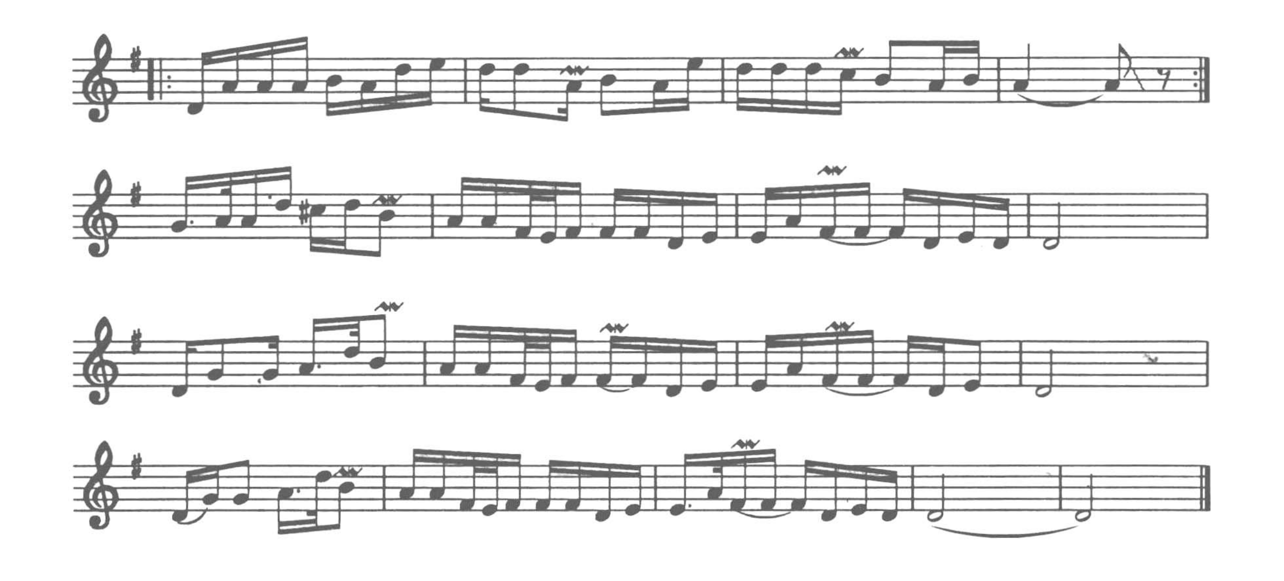

19. ئاھ ئۇراي خۇدايىمغا

19.我向真主哀告

♩ = 78

20. شاۋانخان

20. 夏　婉　汗

♩=80

D.S.

21 . ياندۇرغان چىراغمسەن

21 . 你是我的明灯

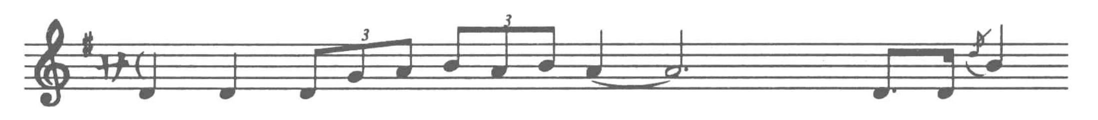
♩=80
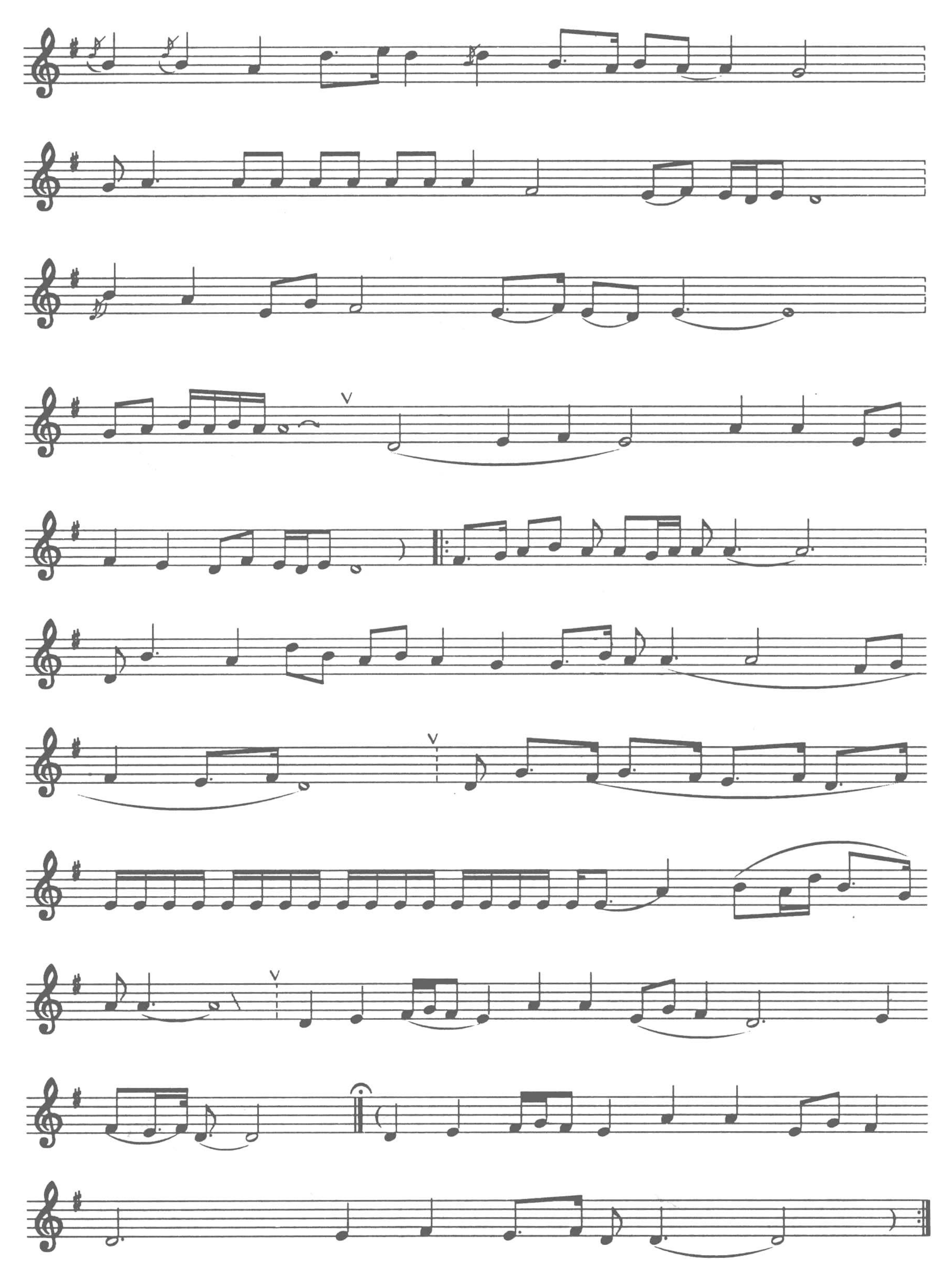
2-چۇشۇرگە

第 二 分 章

1 . مۇقام

1 . 散　　序
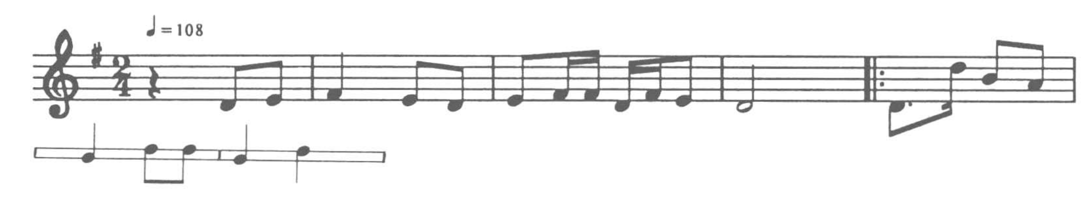

2. جانغا شۇنداق قىلسىلا

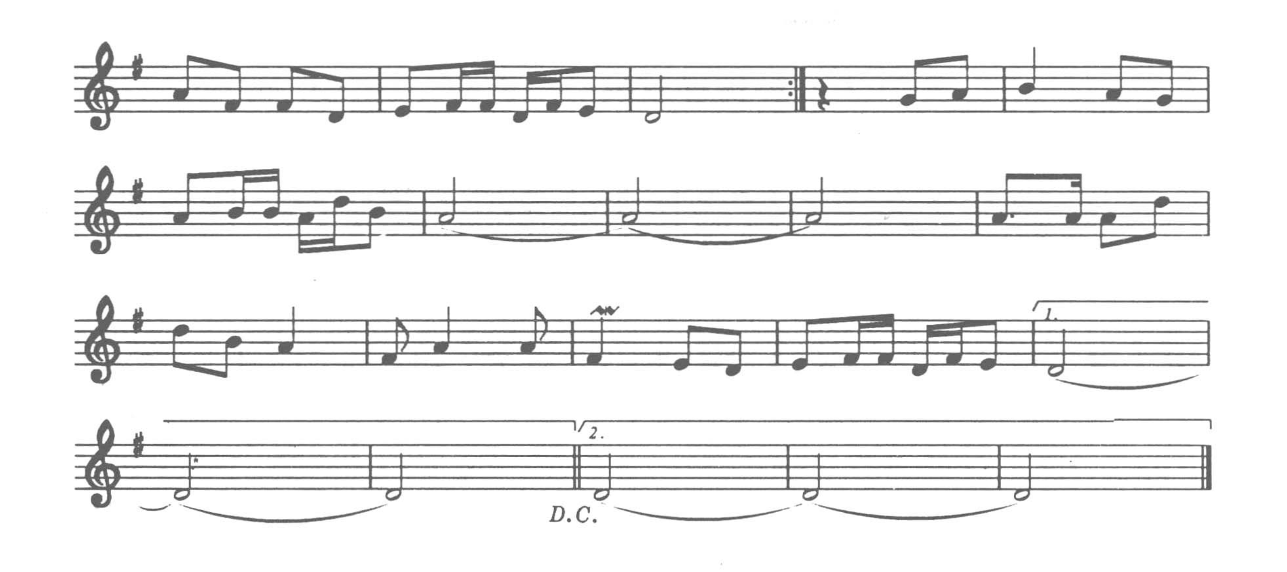
2.就这样对待一条命吧

♩= 120

3. جان دوستۇم جېنىم دوستۇم

3.好朋友啊，亲爱的朋友

4 . ئوتۇڭ ياخشى، دەردىڭ يامان

4.你折磨人真厉害

♪ = 216
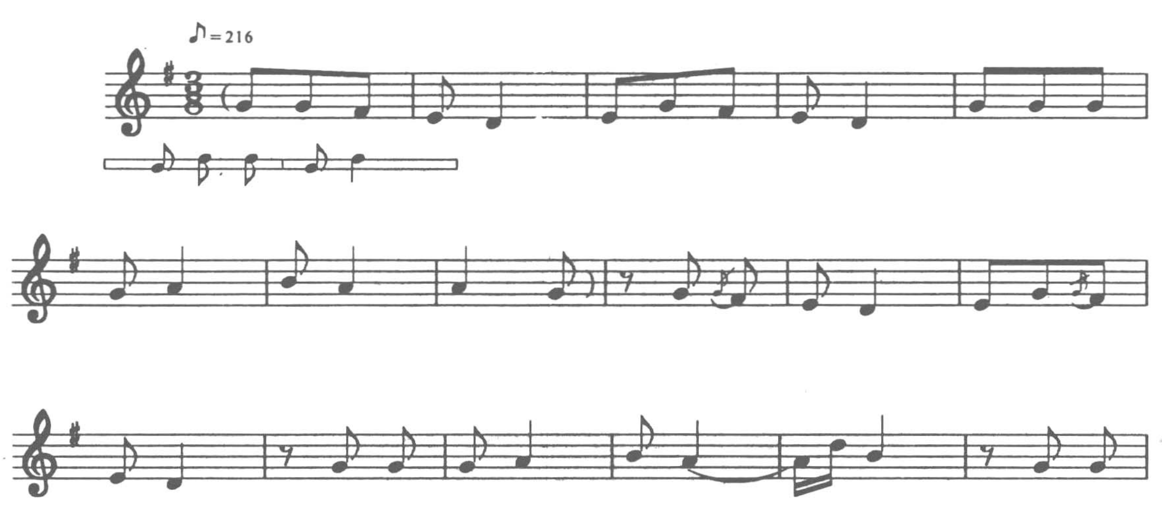
5. جېسىم-جېنىمەي
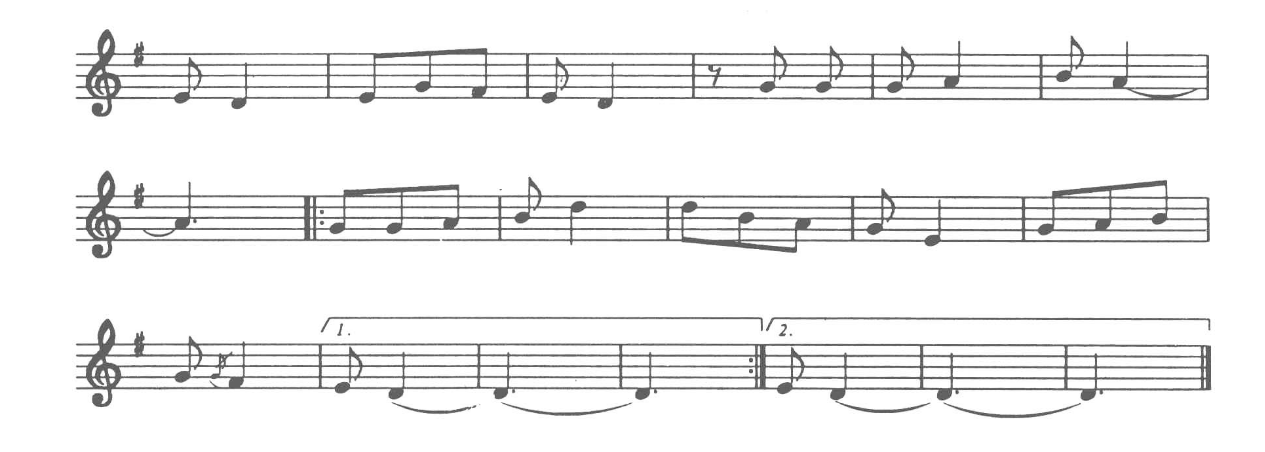
5.亲爱的呀，亲爱的

♪=216

6. يارغا دەسكارە

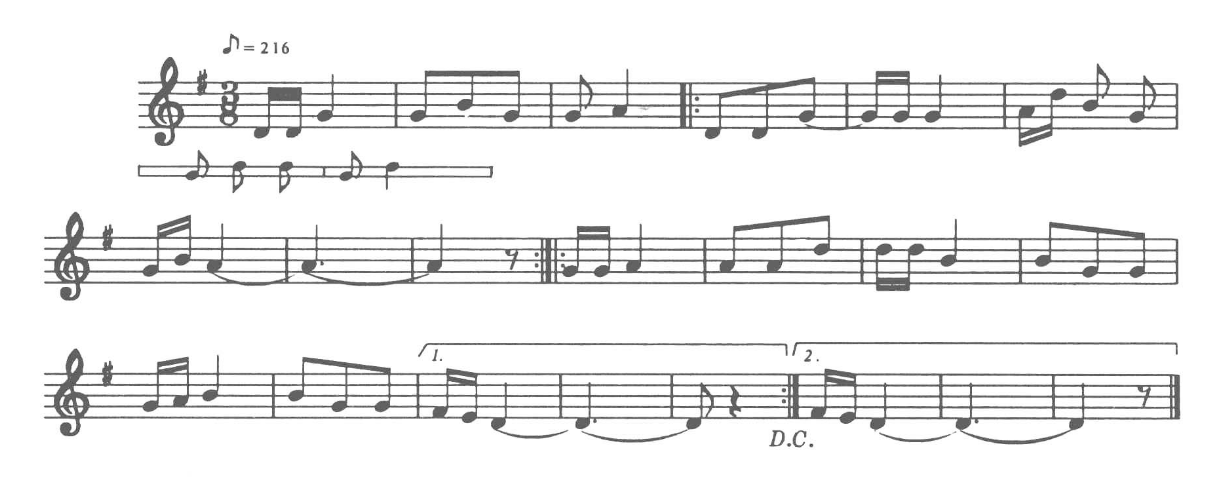
6.亚尔哈·代斯卡莱

7. سوُنَنەي ناخشىسى
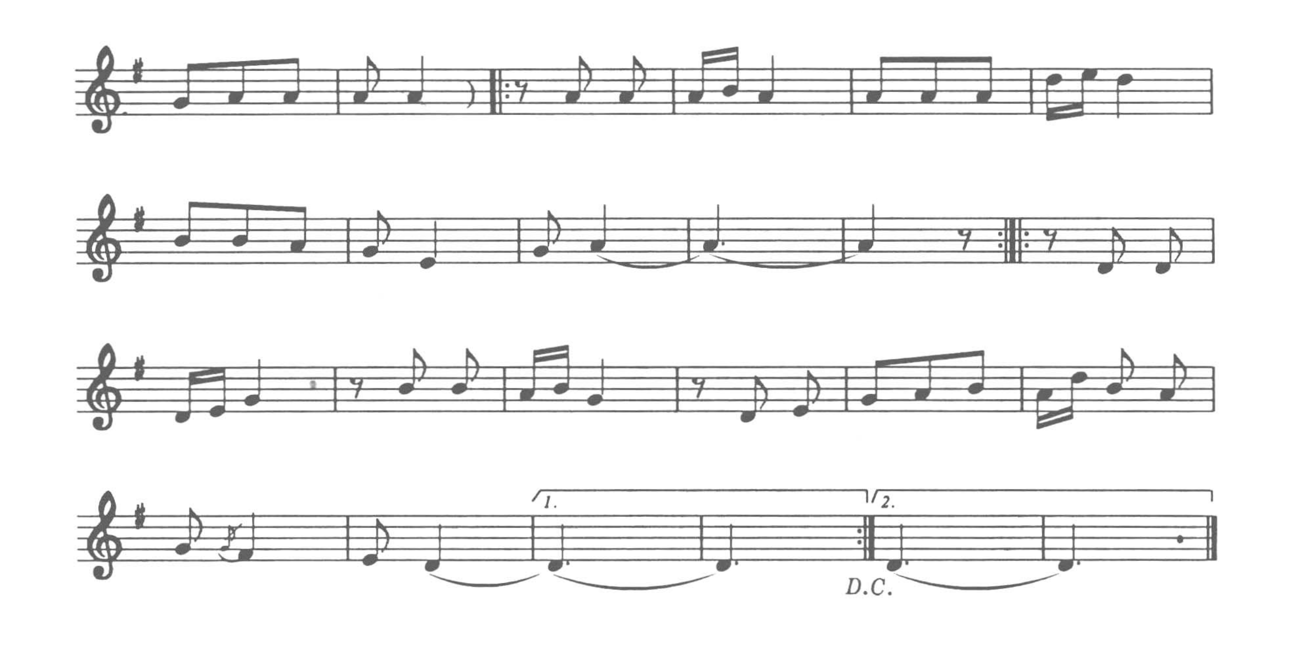
7. 唢　呐　歌

8. هەيرا نوُم
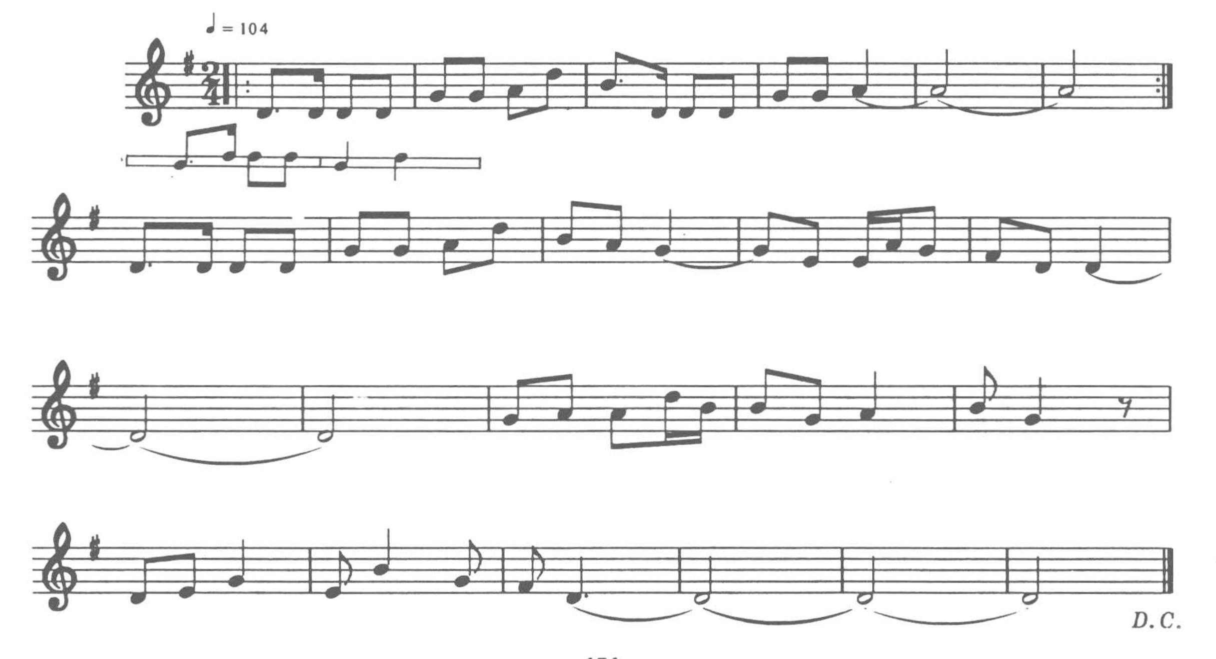
8. 海　拉　侬

9. گۈل قېشىدا ئايىسخان

9.阿依丝汗坐在花坛边
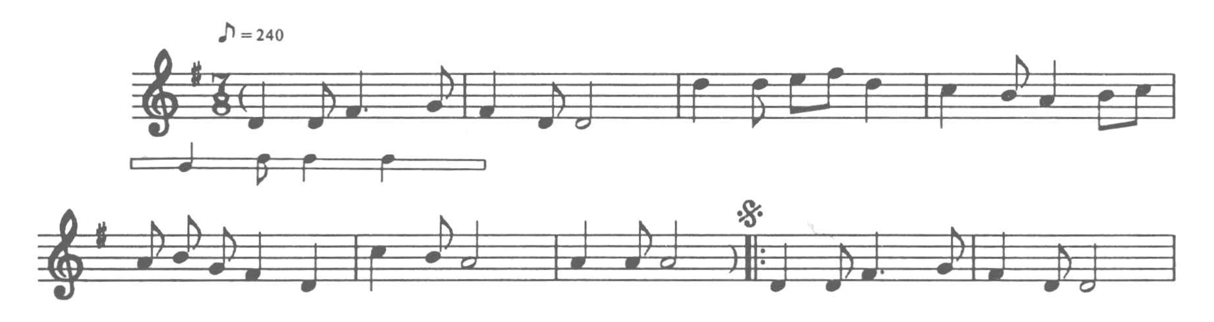

10. ئالتۇنجان
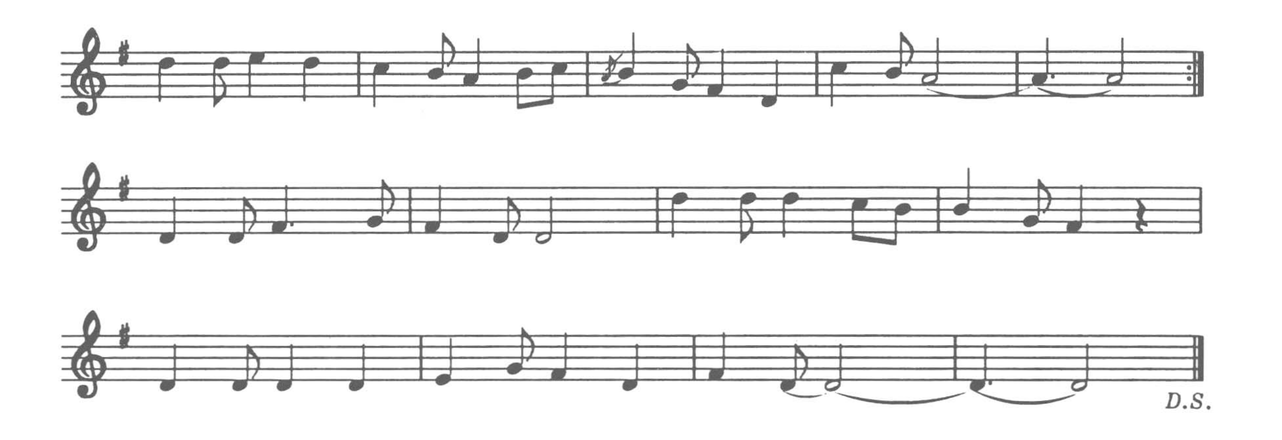
10. 阿　勒　同　江

♪ = 240

11. ئەرۋالا كېرەم ئاللا
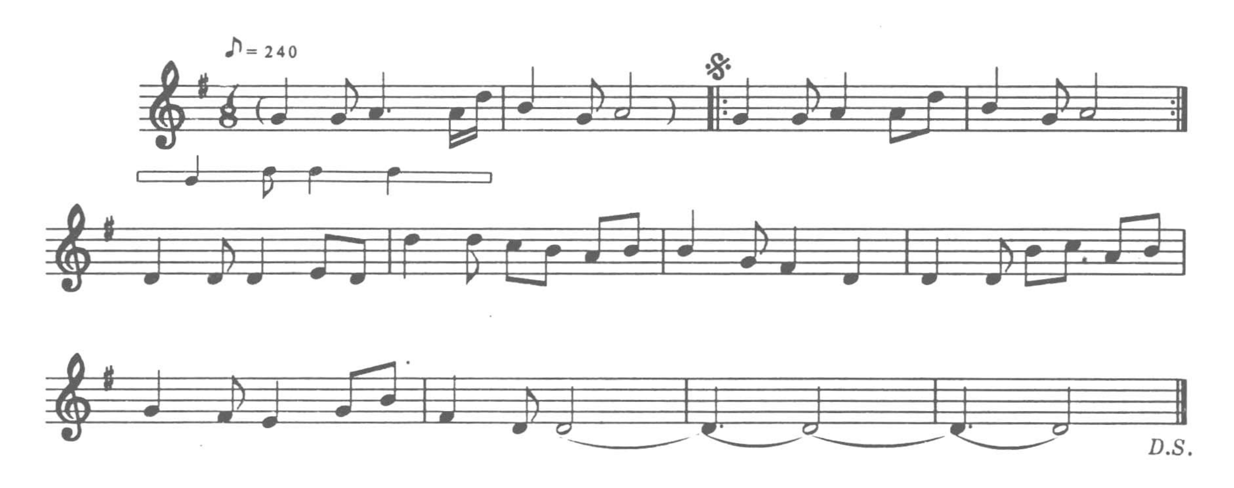
11. 仁恕的安拉，请保佑
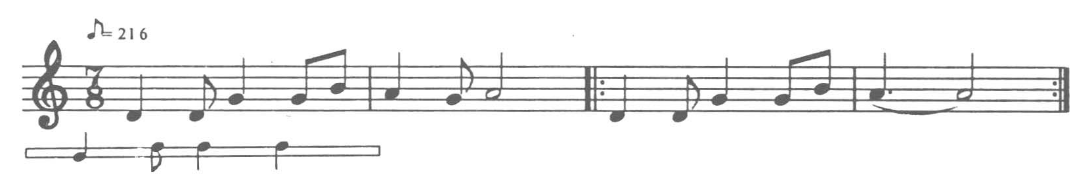

12. بەسەي يەملا ساسۇگمۇ
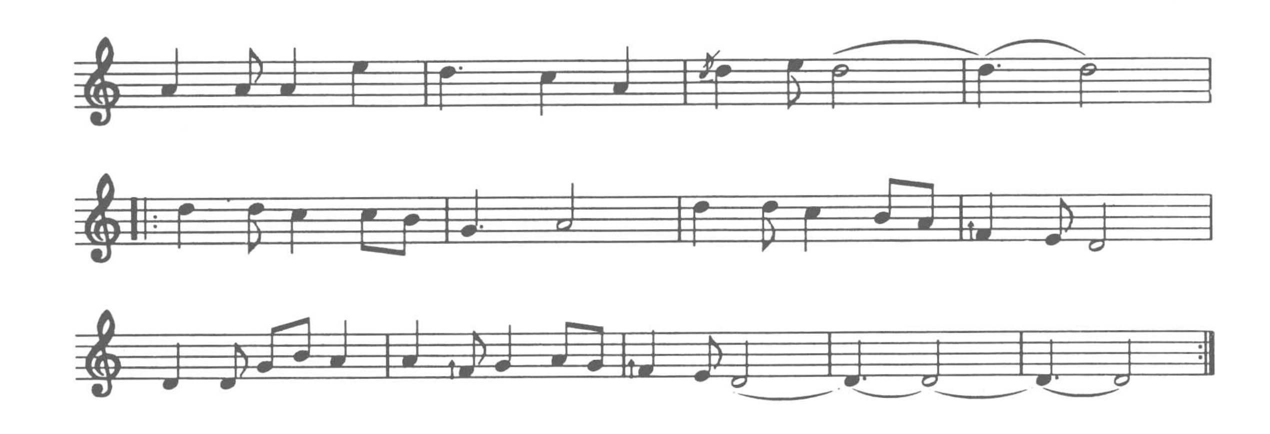
12.你想吃白菜还是沙葱

13. ئاللا-ئاللا يار بارمۇ

13.安拉，安拉，情人好么

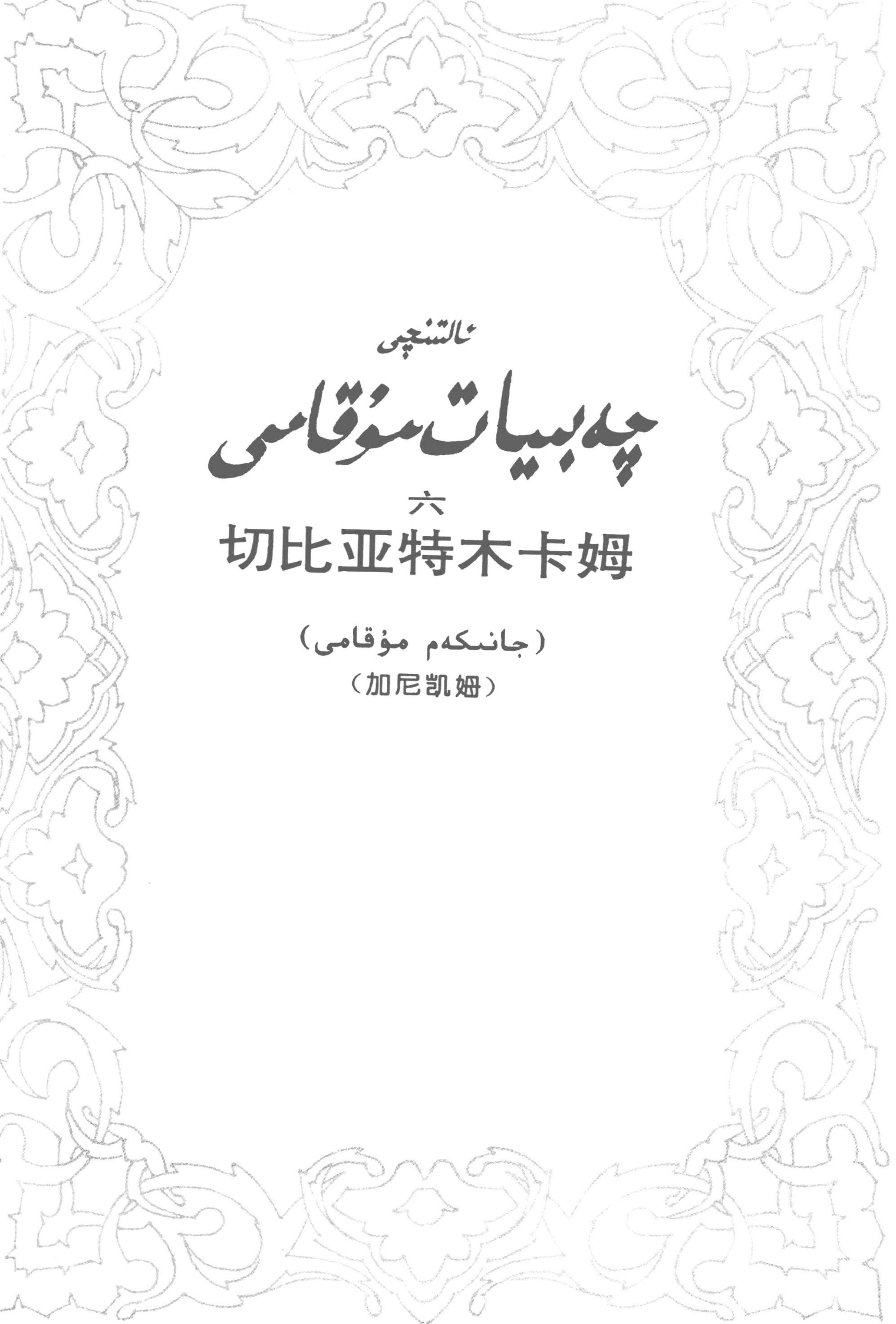

14. هاي-هاي نادان

14.哎呀，哎呀，傻瓜

♩=216

ئالتىنچى

چەببيات مۇقامى

六

切比亚特木卡姆

(جانكەم مۇقامى)

(加尼凯姆)

ئالتىنچى، چەبىيات مۇقامى

(جانكەم مۇقامى)

六、切比亚特木卡姆
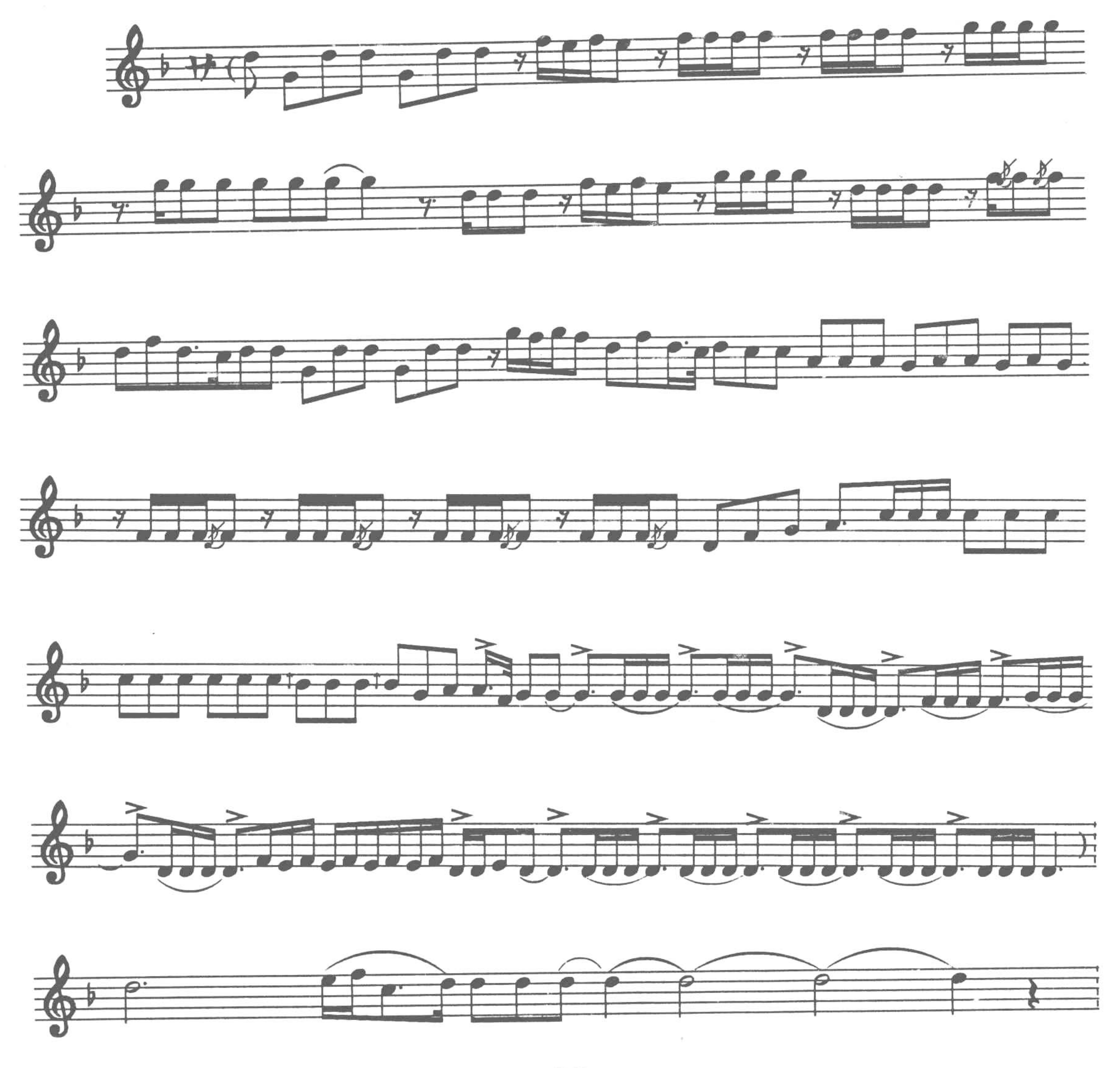
（加　尼　凯　姆）
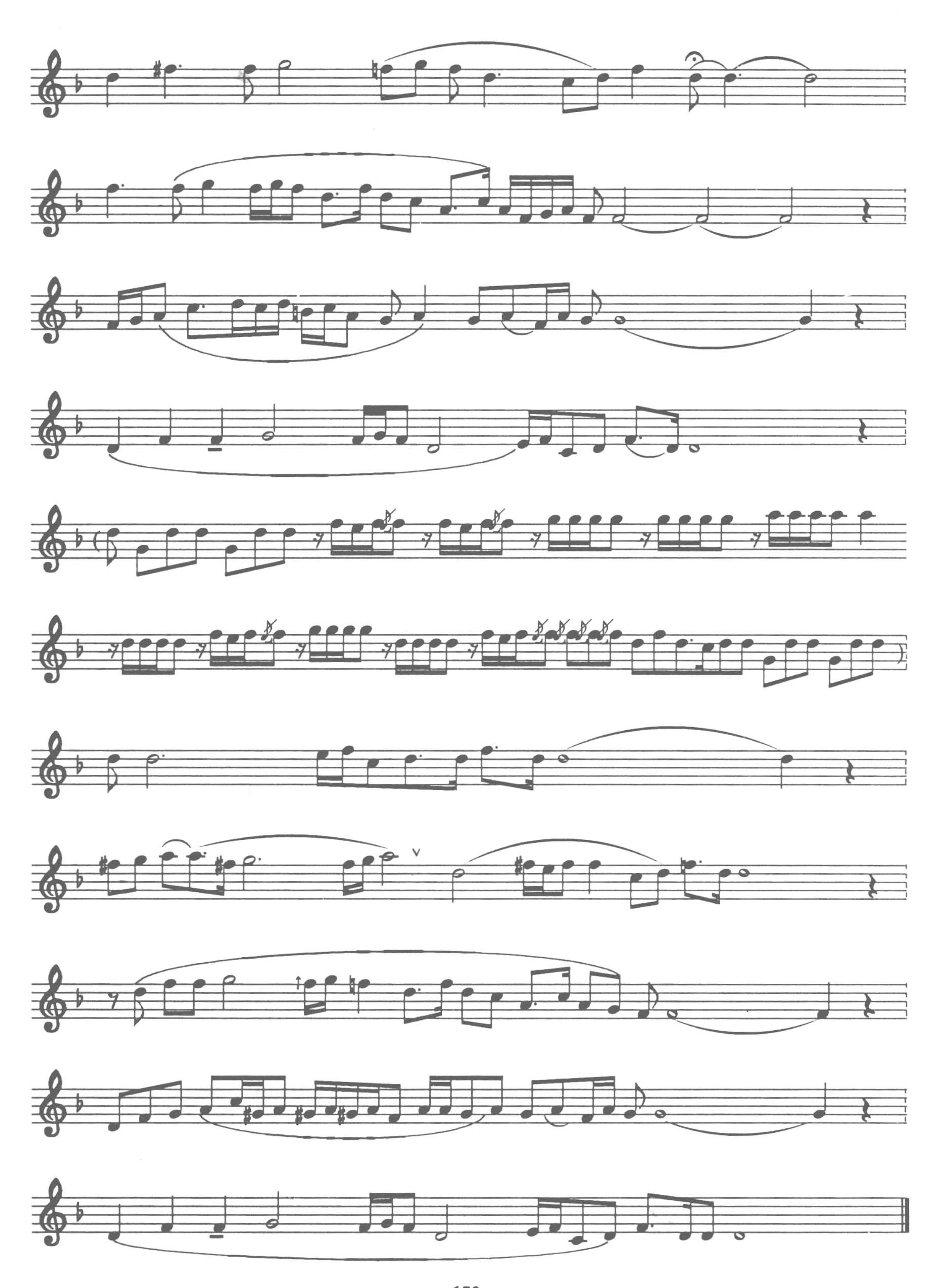
1-چوڭشۇرگە

第一分章

1. مۇقام
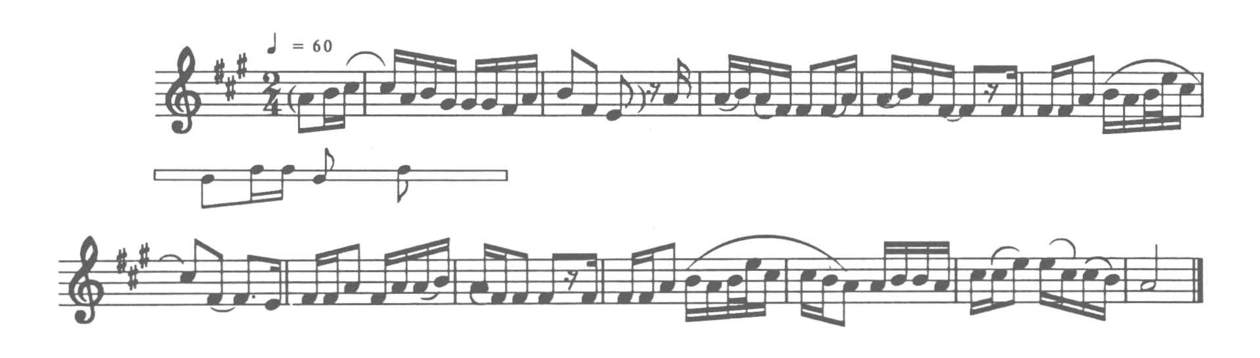
1.散　　序

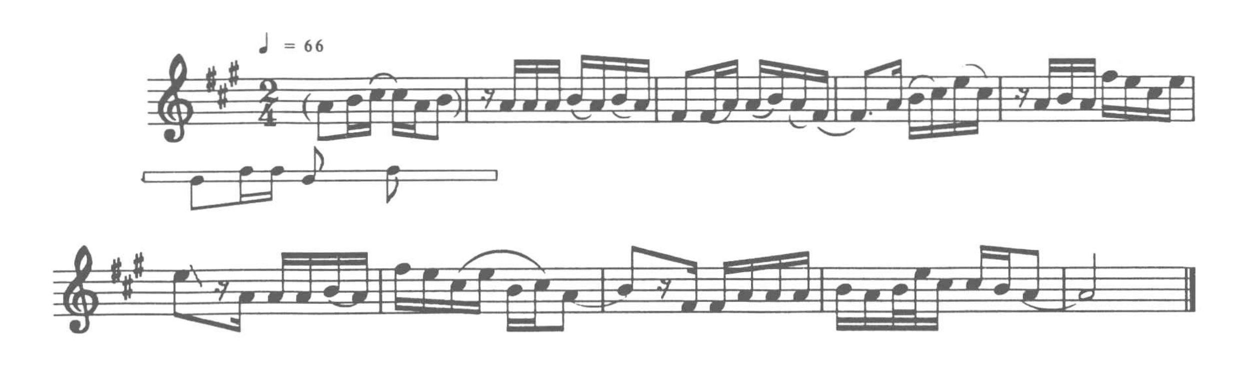
2. چوڭ جانكەم

2.〔大〕加尼凯姆
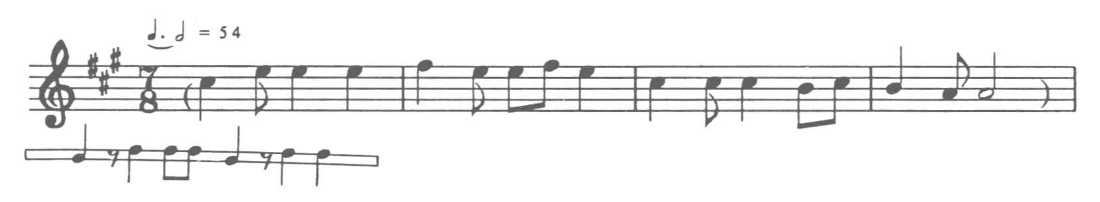

3. كىچىك جانكەم

3.〔小〕加尼凯姆

4. سىنىڭكى دەردىك
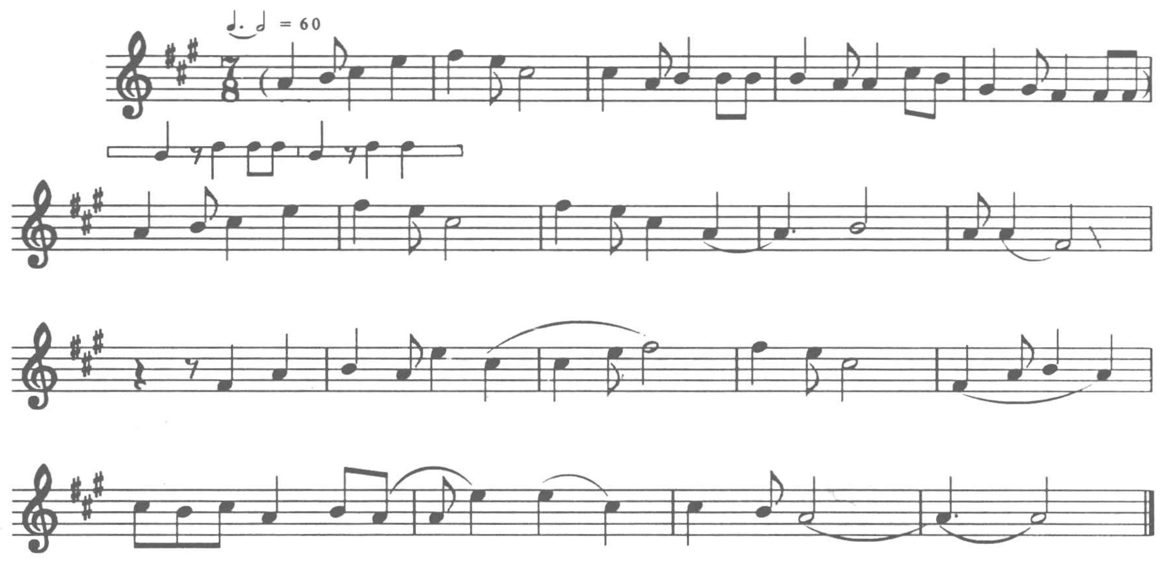
4.你带来了痛苦

5. جانوم

5. 加 依

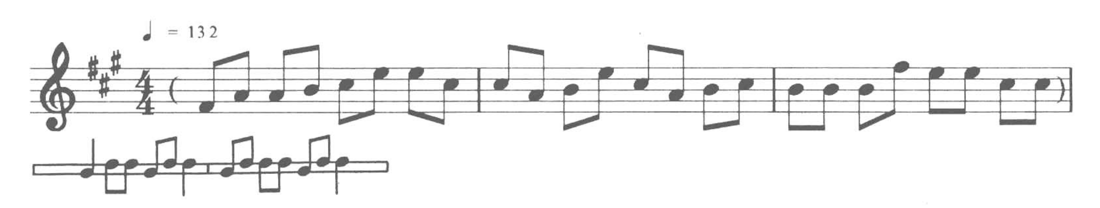
6. يارم بلەن مەن باردم
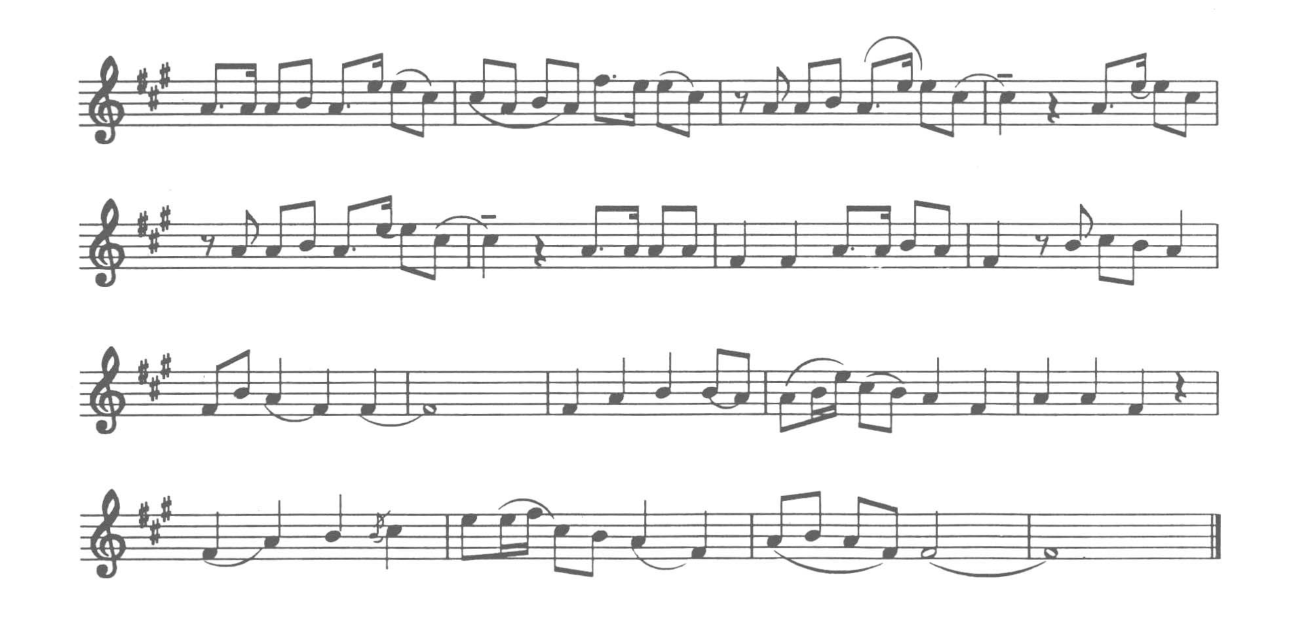
6.我和情人同去了

♩ = 126

7. زەم-زەم

7.再 木——再 木
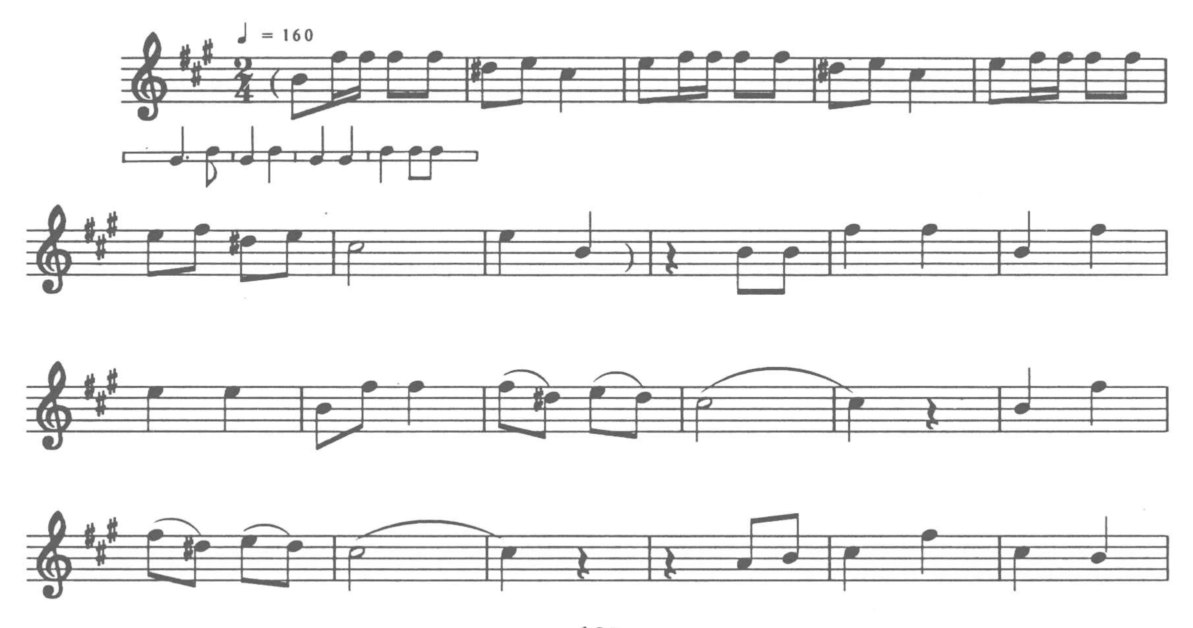

8. لەۋلىرىڭ بولاي
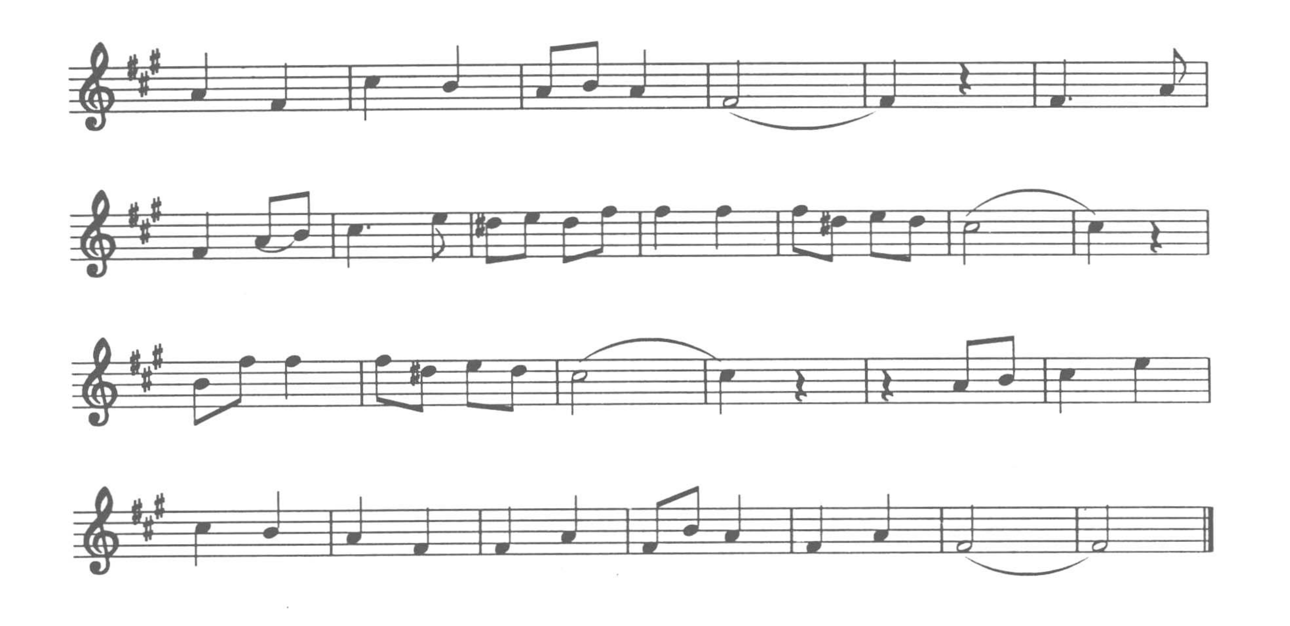
8. 我愿做你的红嘴唇

♩ = 150

9. شپا بېرڭ جانمغا

9. 请给我一剂良药

10. گۈلنى كۆرۈڭلار

10.去看花儿吧

♩ = 144

11. شەرۋازى

11.谢 尔 瓦 兹

♩ = 162

1. 2.
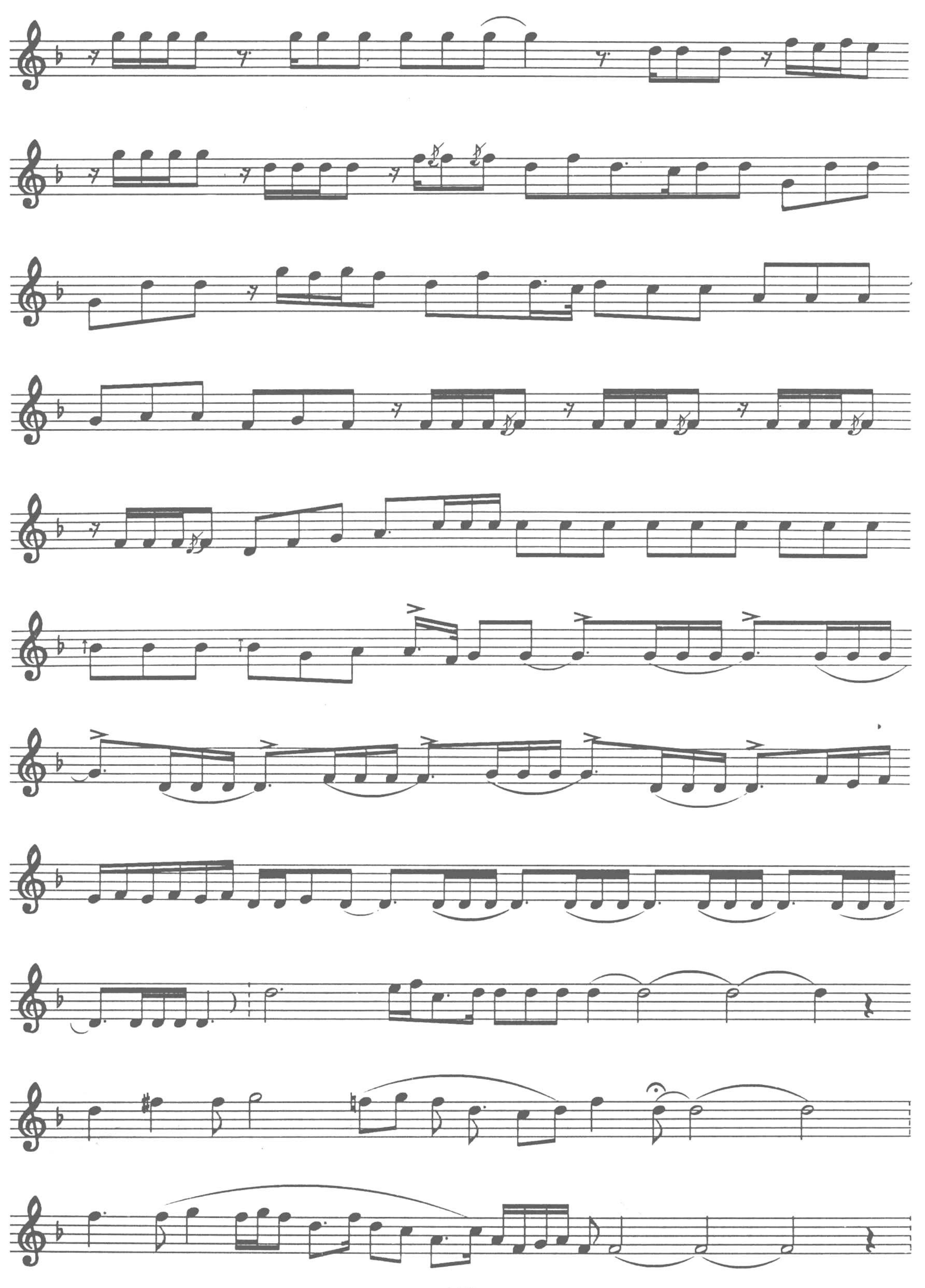
2-چۇشۇرگە
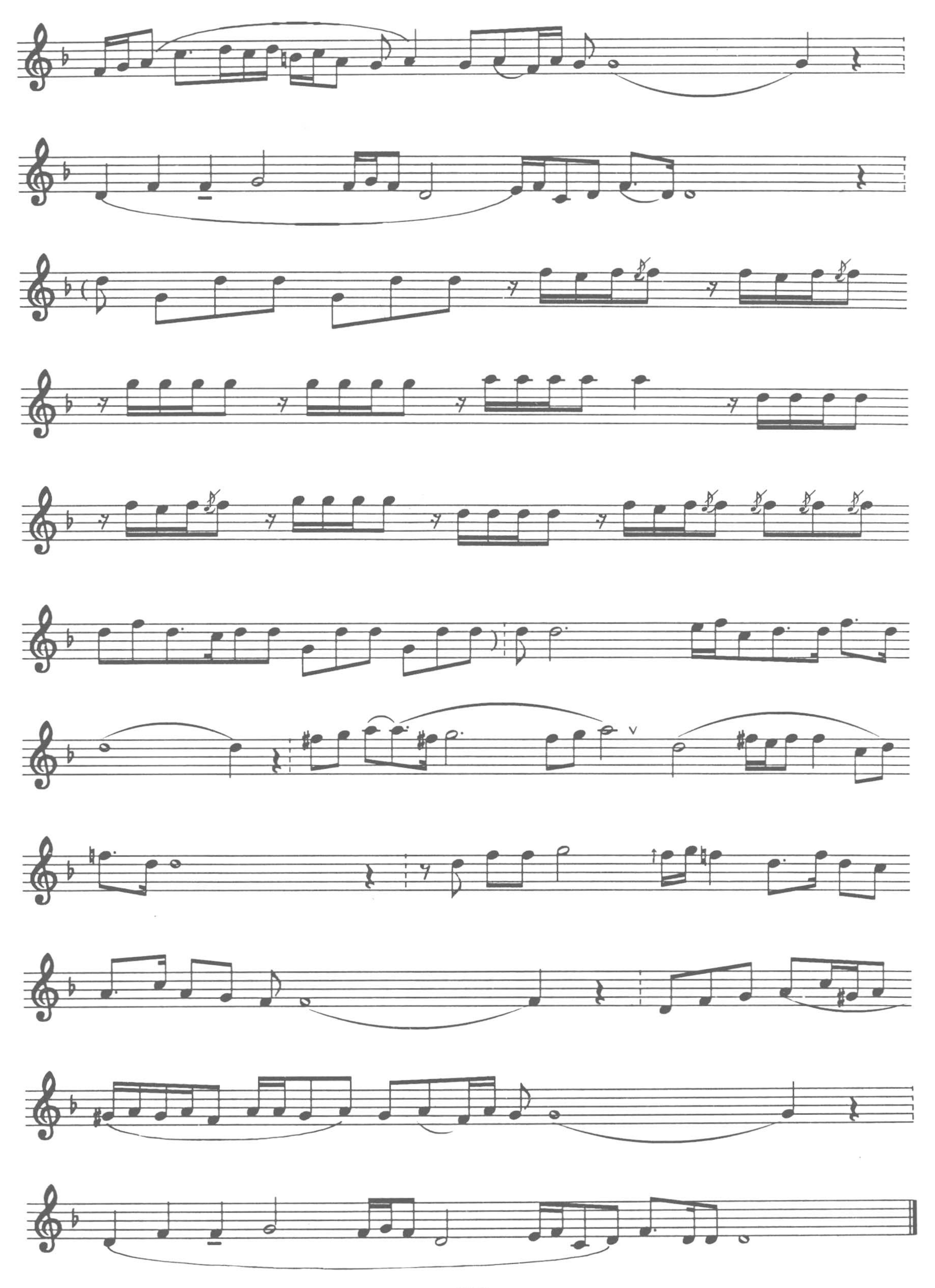
第 二 分 章

1. مۇقام

1.散 序
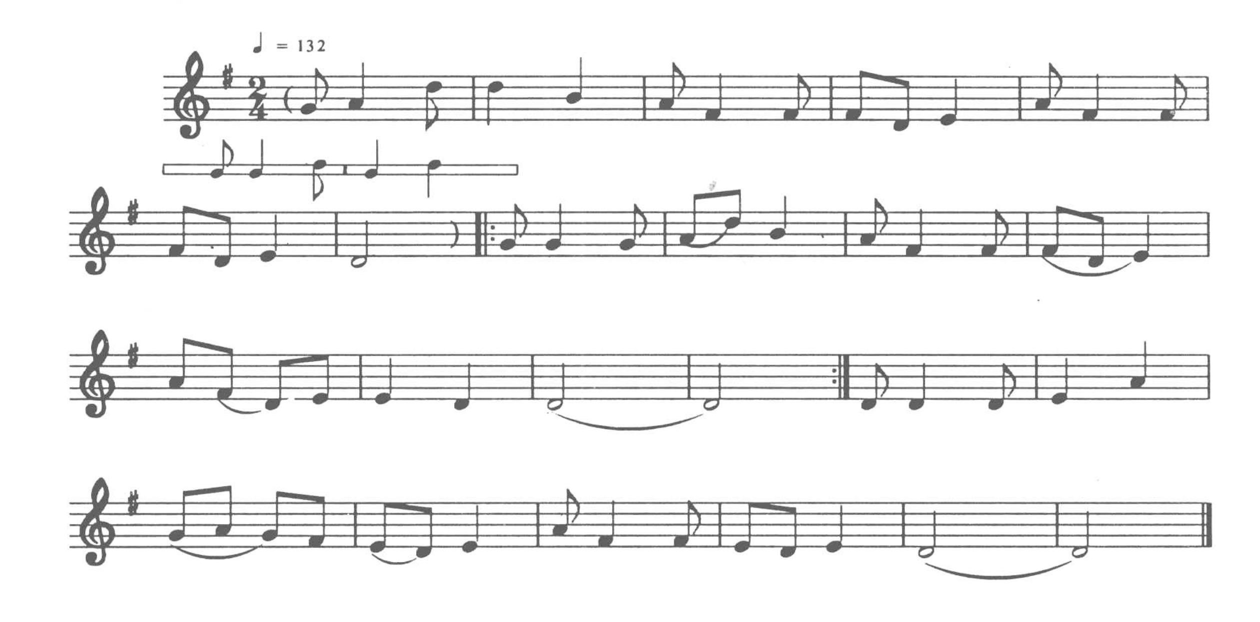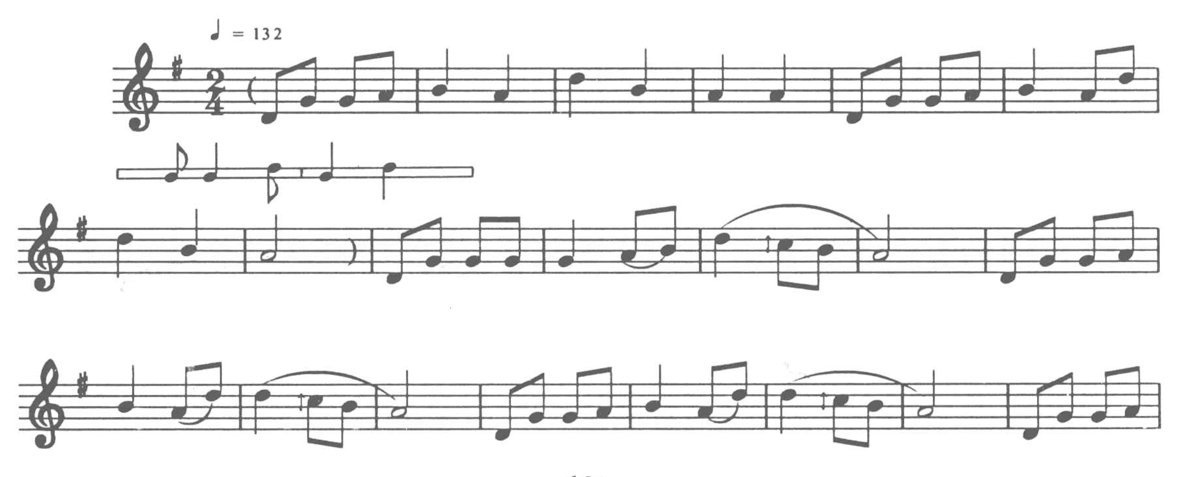

3. جانىم ئايلىناي دەيمەن
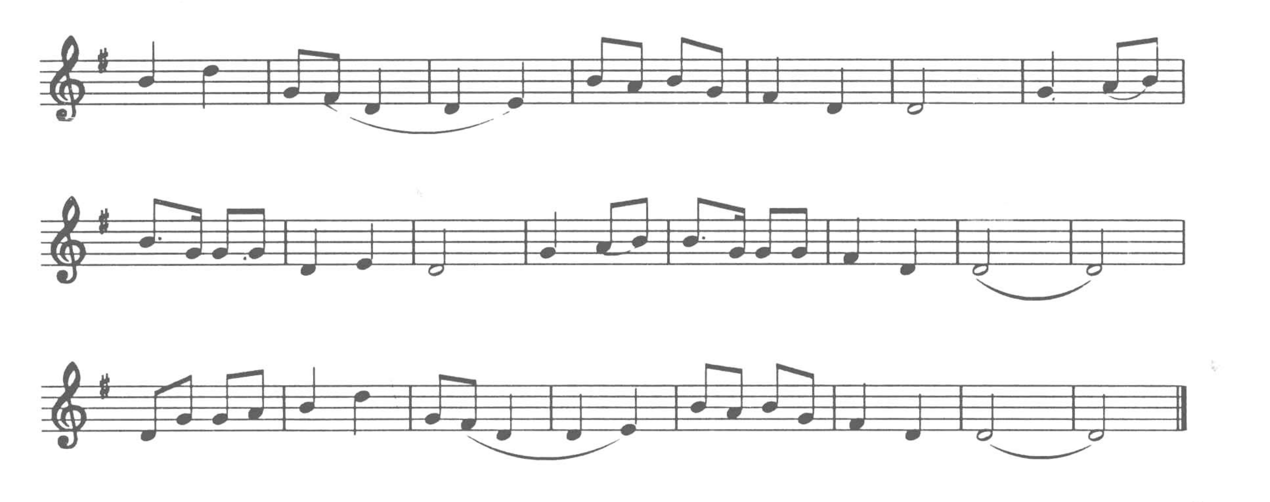
2.威力无比的造物主

2. قۇدرەتلىك

3.亲爱的，我为你倾倒
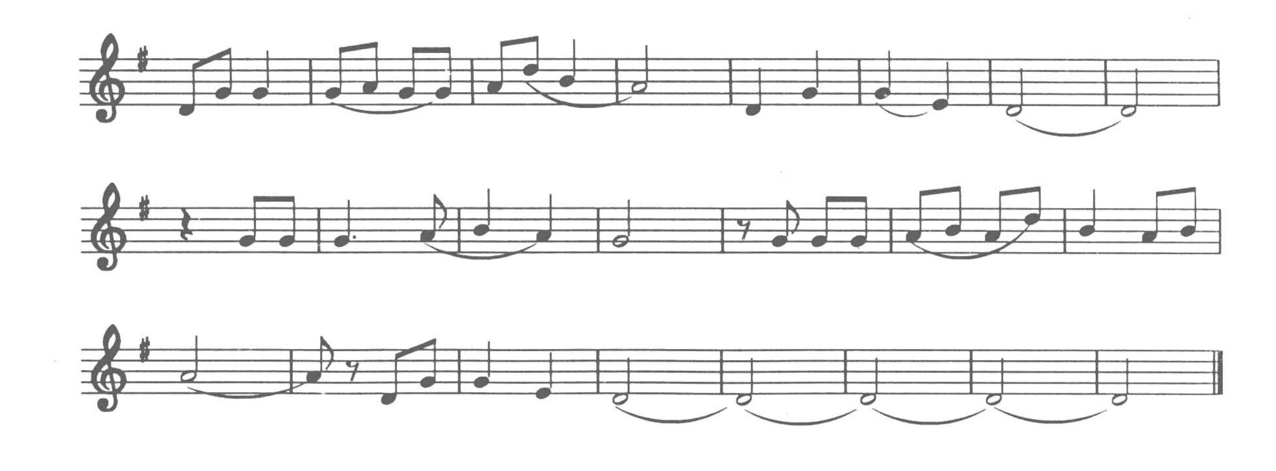

4. بۇ مېنىڭ بەختىم

4.这是我的命运

♩ = 150

5. شاڭ ناخشا (هەي-هەي)

5.嗨 咿， 嗨 咿

♩ = 150
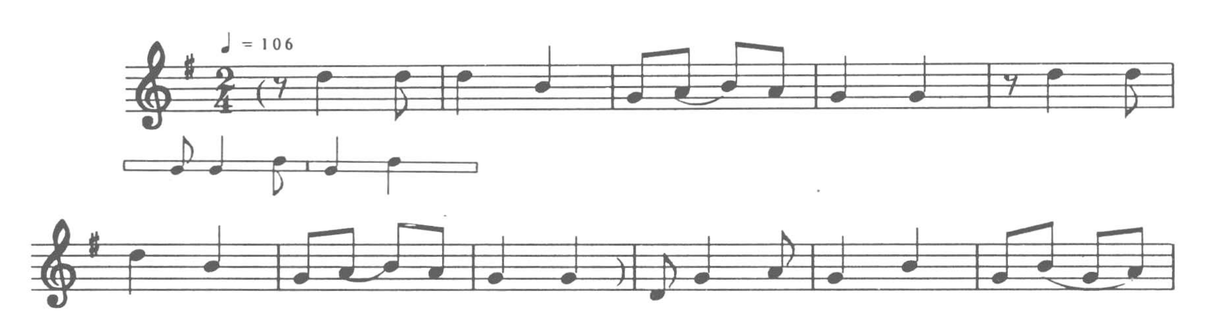
6. ۋاي خېنىم سۈزۈك چىراي
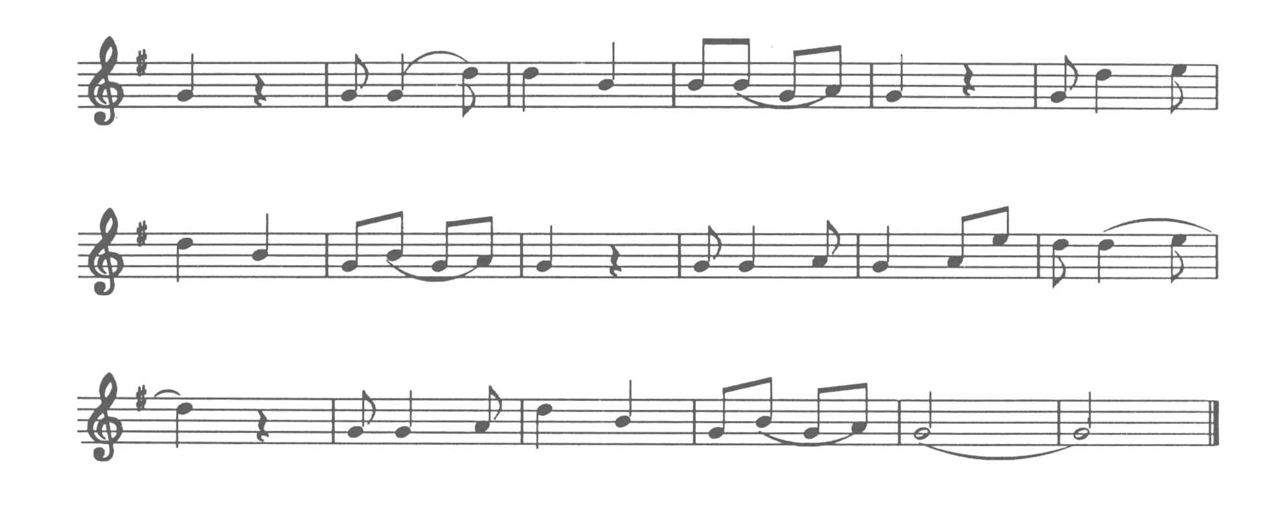
6.你的脸儿多白净

♩ = 126

7. كىچىك تۆرەم بار

7.〔小〕吐 然 巴
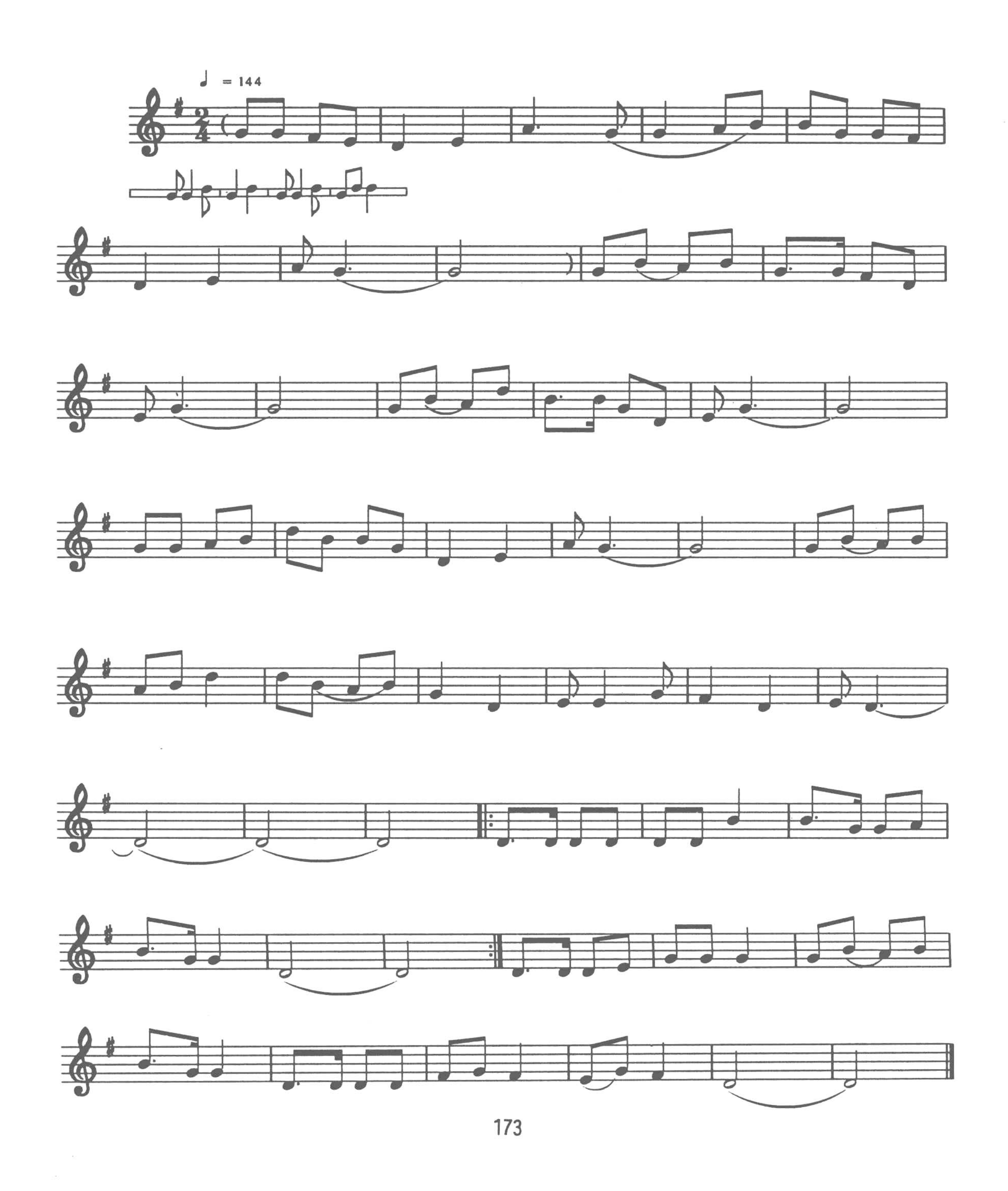

8. ئاللەي

8.阿　莱　依

♩ = 150

.9 خۇمارىم

9. 呼　玛　尔
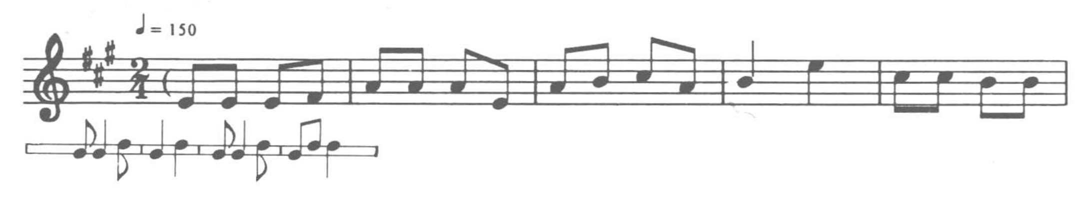

.10 گۆلۋانىخان

10.古　丽　婉　汗

♩= 144

.11 جانىم بولسىلا
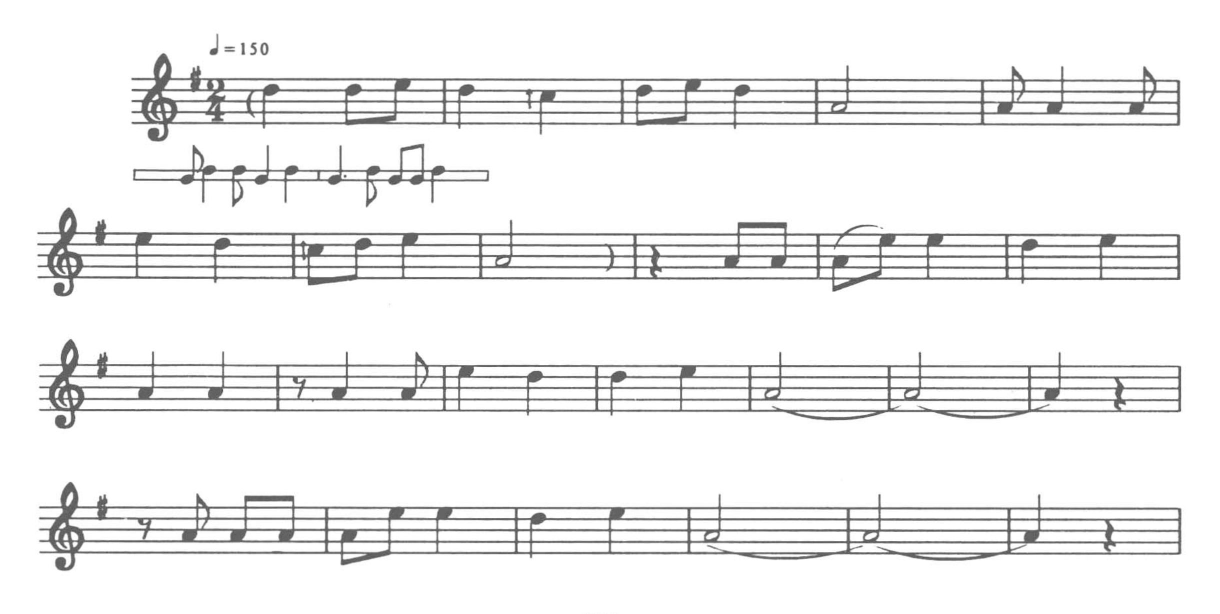
11.愿你做我的小亲亲

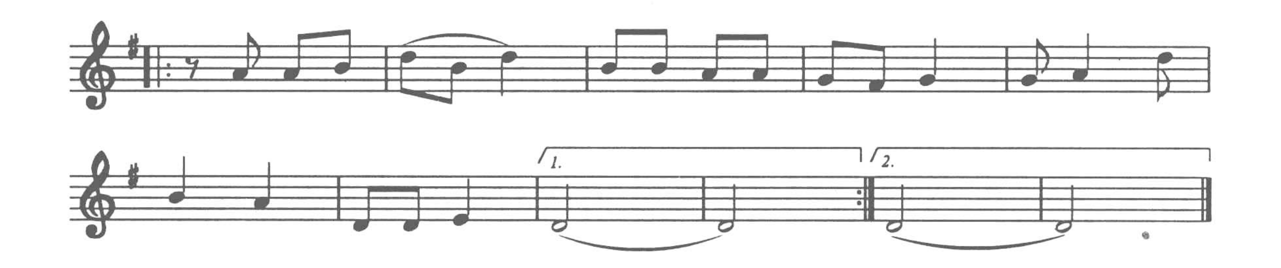

結尾

12. چوڭ تۆرەم بار

12.〔大〕吐 然 巴
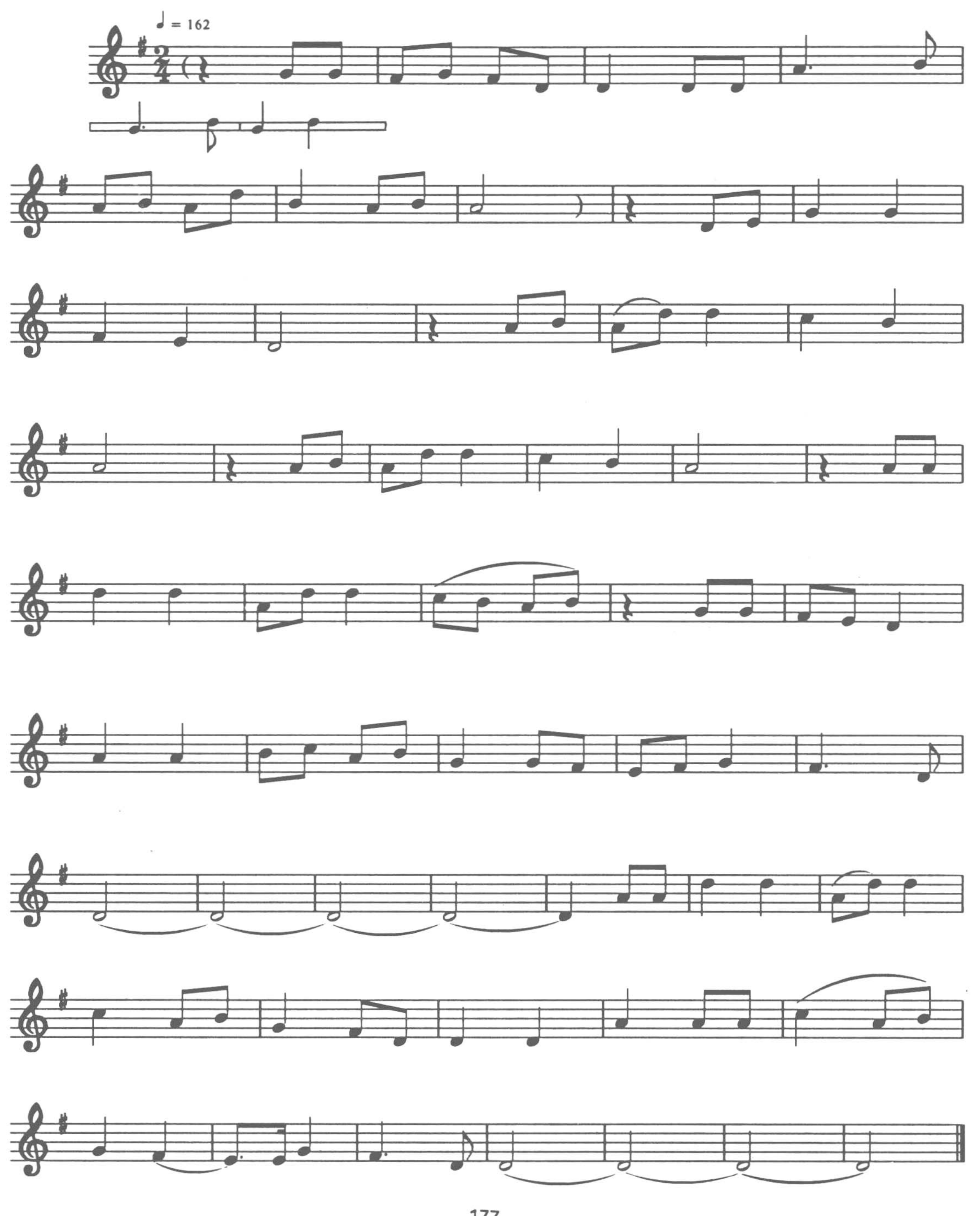

13. جېنىم ئاغىچام

13.亲爱的太太

♩ = 150
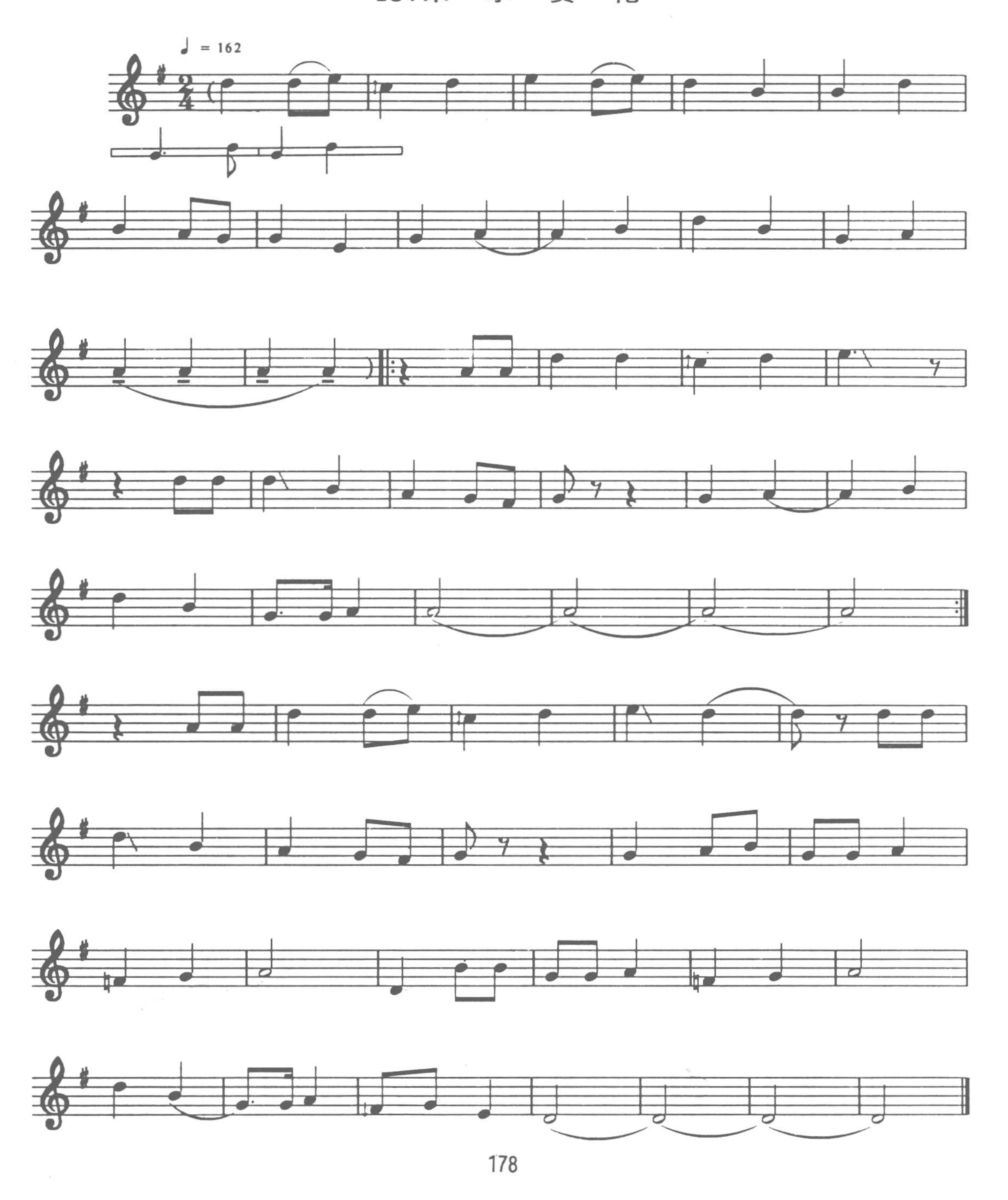
14. يۇمۇلاق جۇگان

14.滚圆的媳妇

15. مىرزانگۇل

15. 米 尔 赞 花

يەتتىنچى

مۇشاۋىرەك مۇقامى

七

穆夏威莱克木卡姆

(دەردىڭگە داگا مۇقامى)

(医治你心病的良药)

يەتتىنچى، مۇشاۋرەك مۇقامى

(دەردىگگە داگا مۇقامى)

七、穆夏威莱克木卡姆
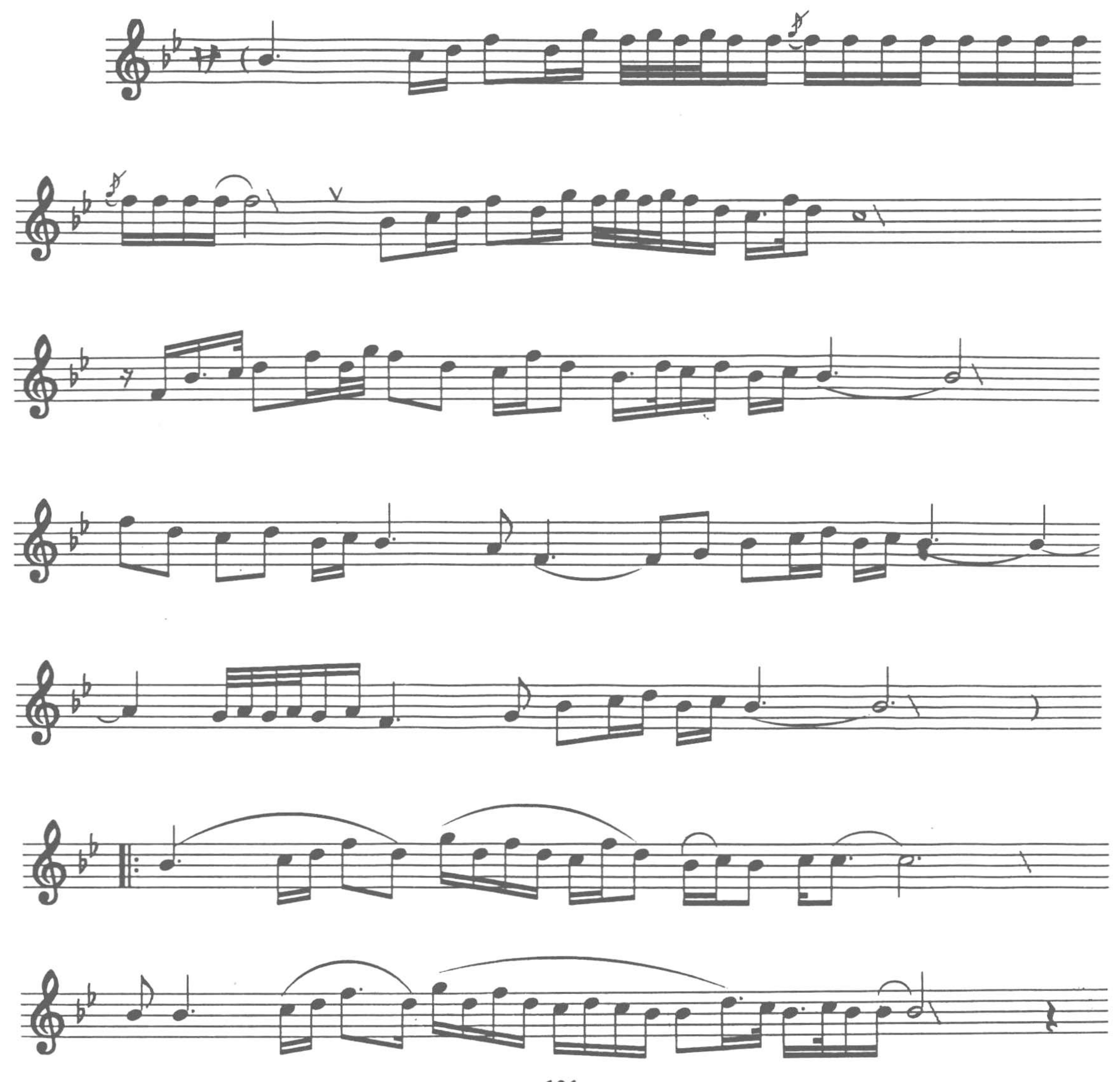
（医治你心病的良药）
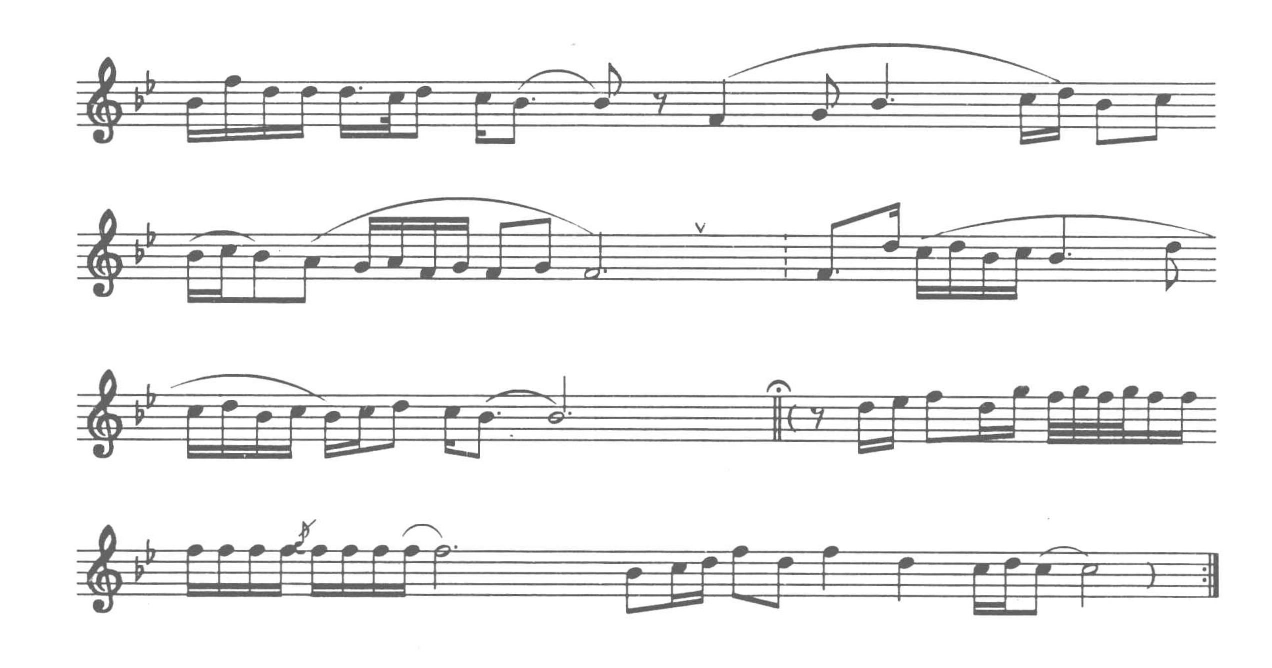
1-چوڭشۇرگە

第一分章

1. مۇقام

1.散　序
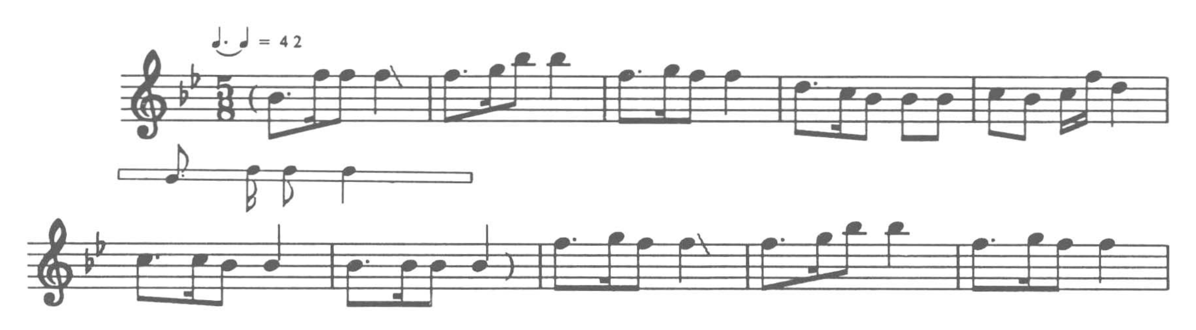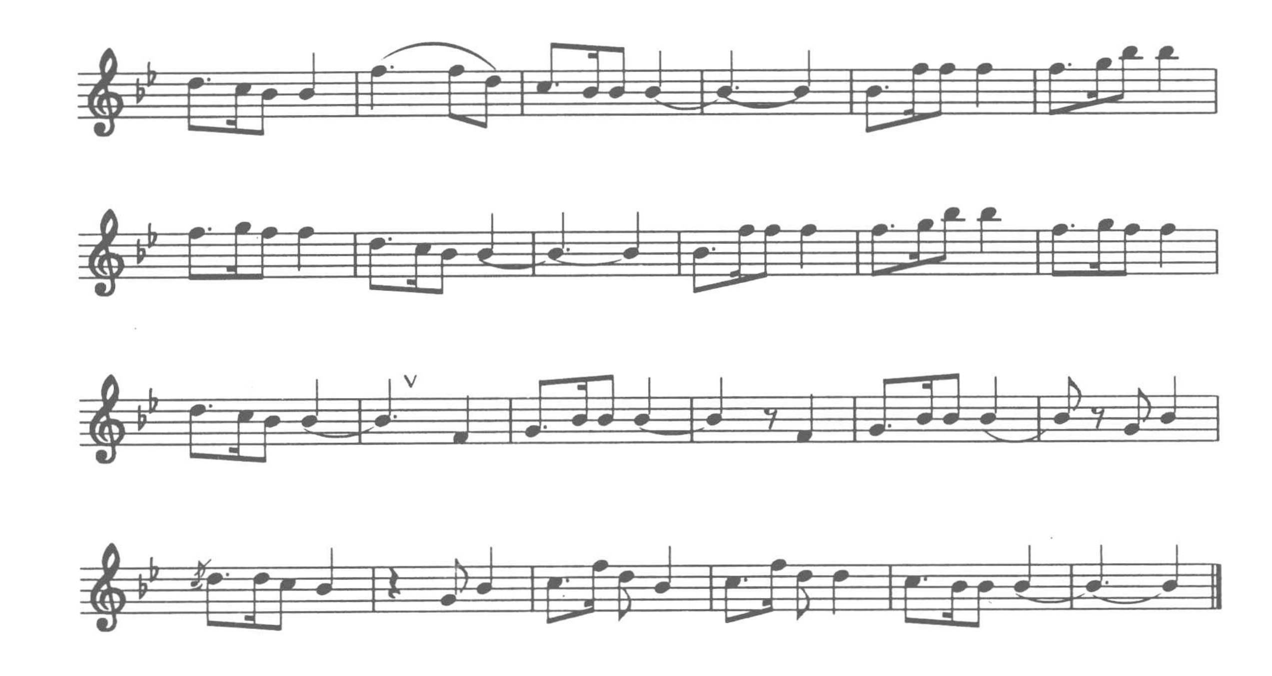

2. دەردىڭگە داگا

2.医治你心病的良药

3 . يارىم ھەق

3.真主和我相伴
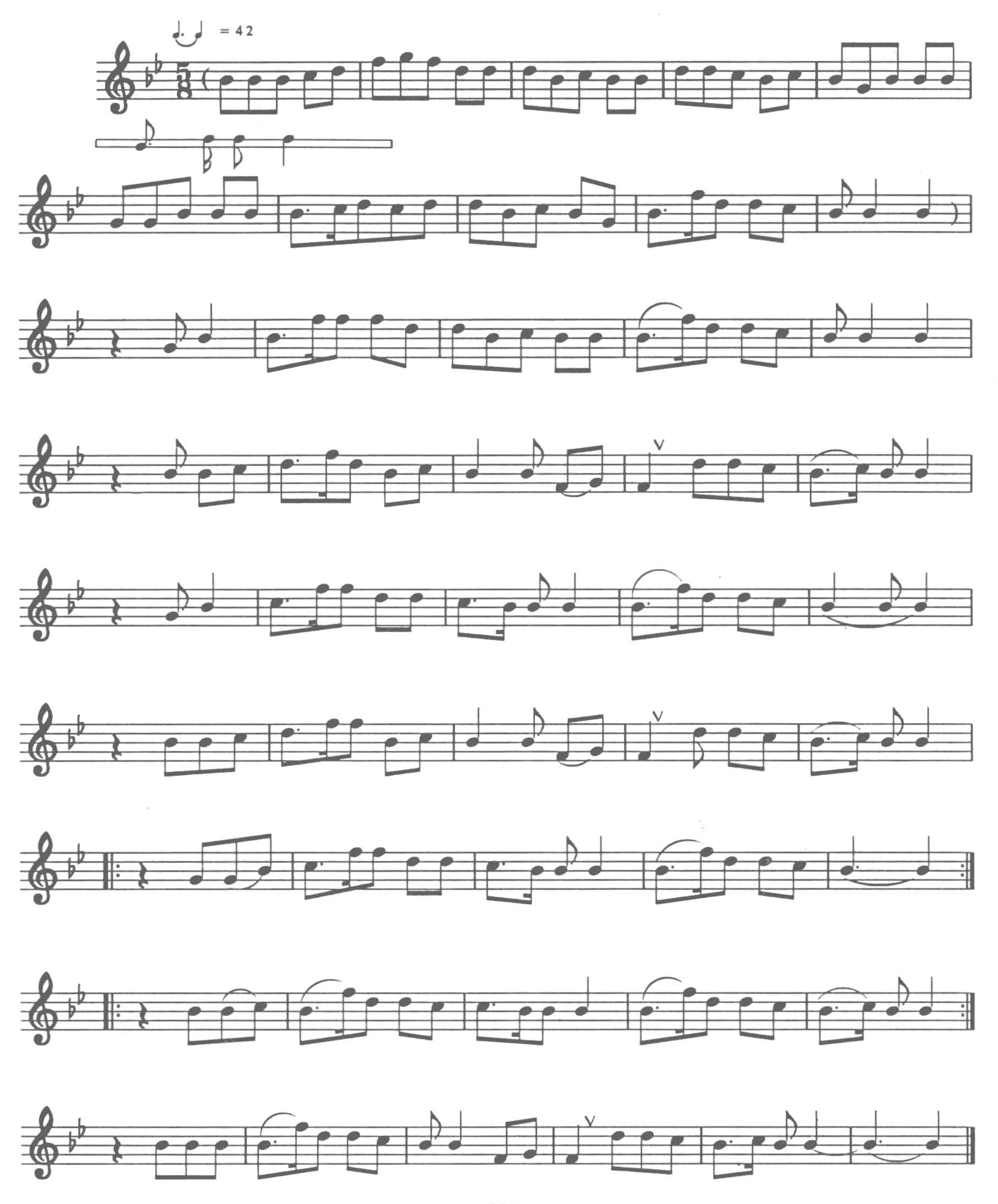

4. ئانار گۈلمەن داغمەي

4.我 是 石 榴 花

♩. ♩ = 42
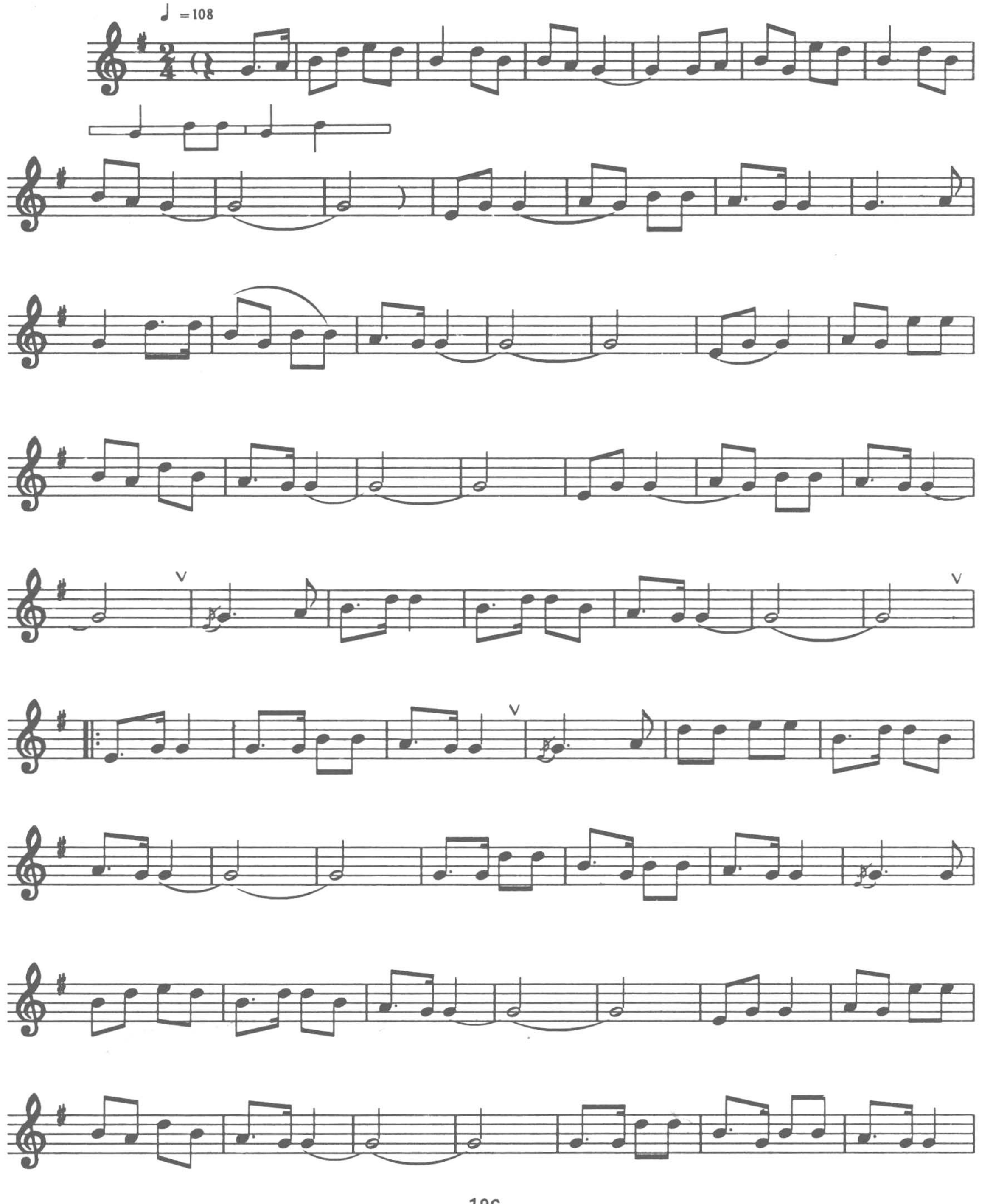
5. ھەبيار
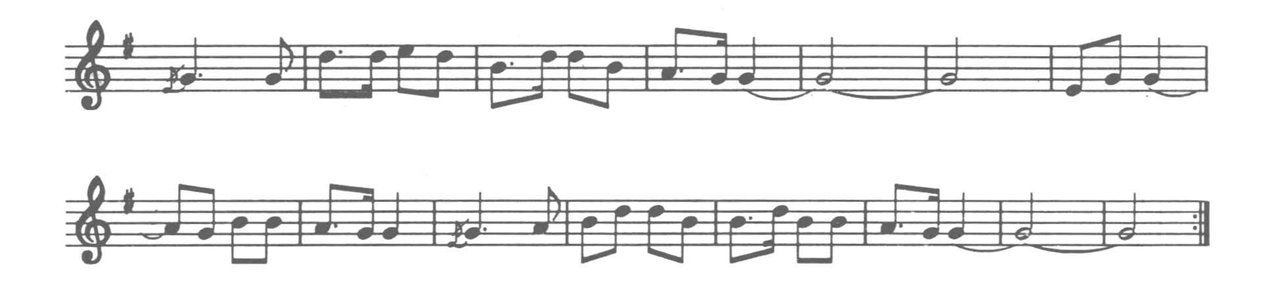
5.狡猾的情人

6. ئايدا چىققان يارەي

6.一月只来一次的情人

7. ئىگىز دالاڭ
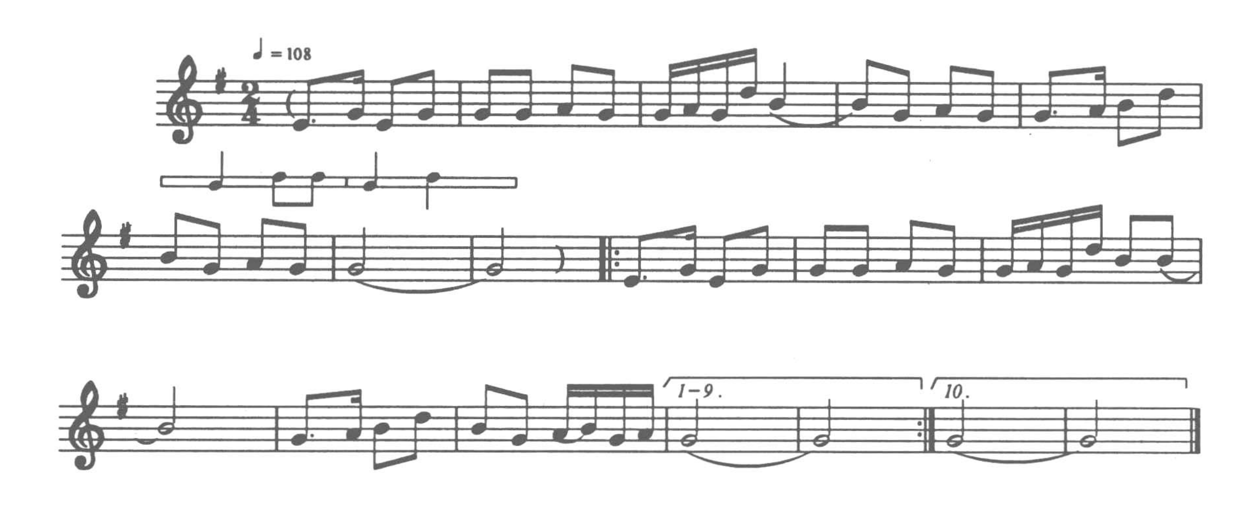
7. 高 高 的 楼 房

♩ = 108
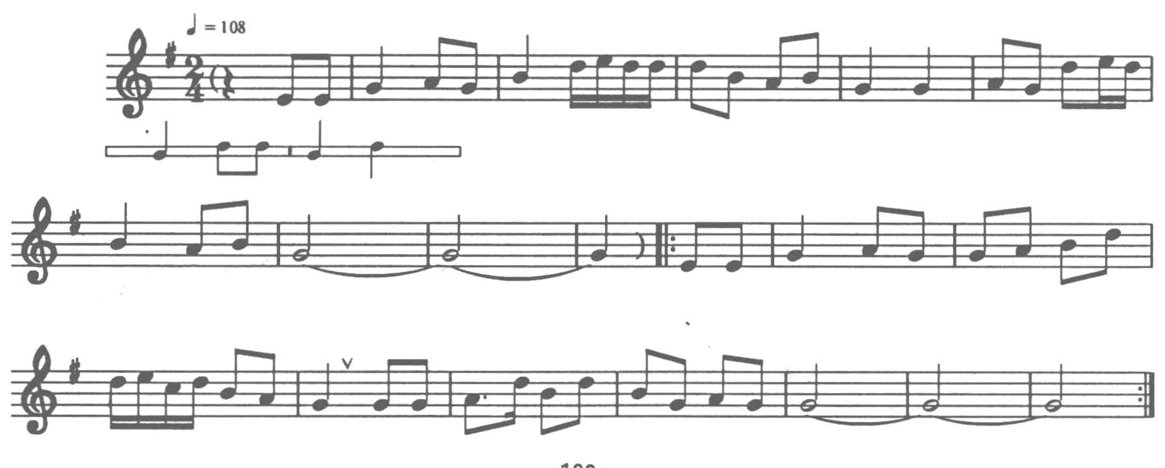

8. سەن پادىشاسەن
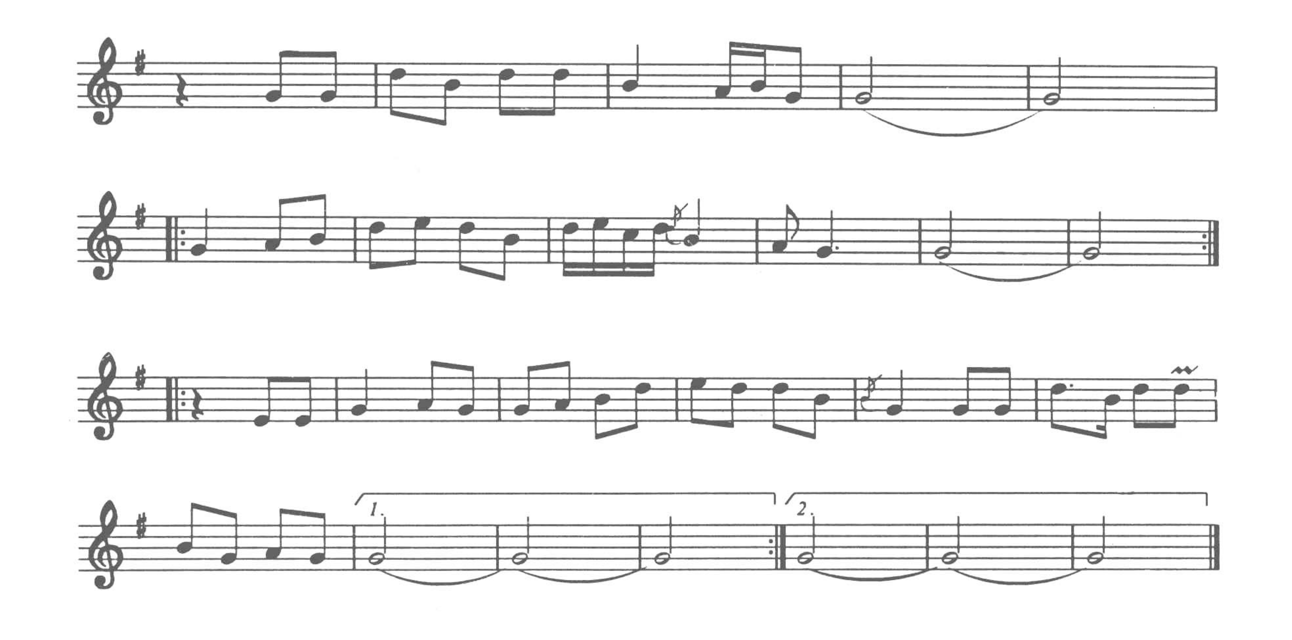
8.你 是 帝 王

9. ئالايىم جان ئالايىم
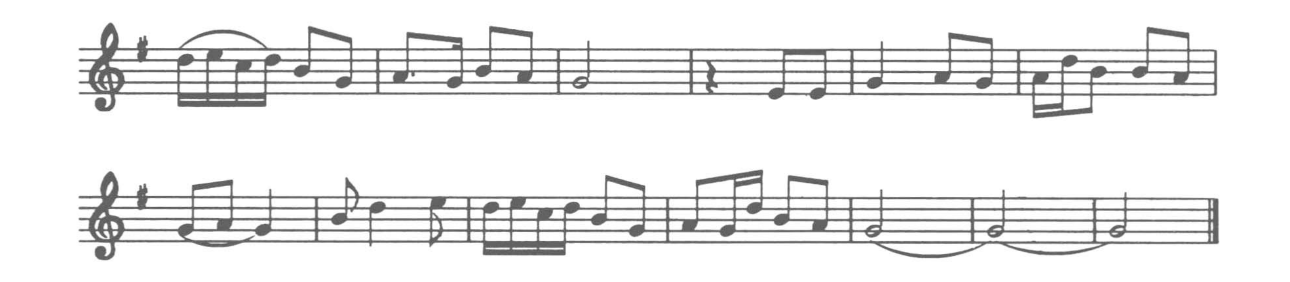
9.阿 拉 依 姆

10. ئايلا جوُگان

10.年 轻 的 大 嫂
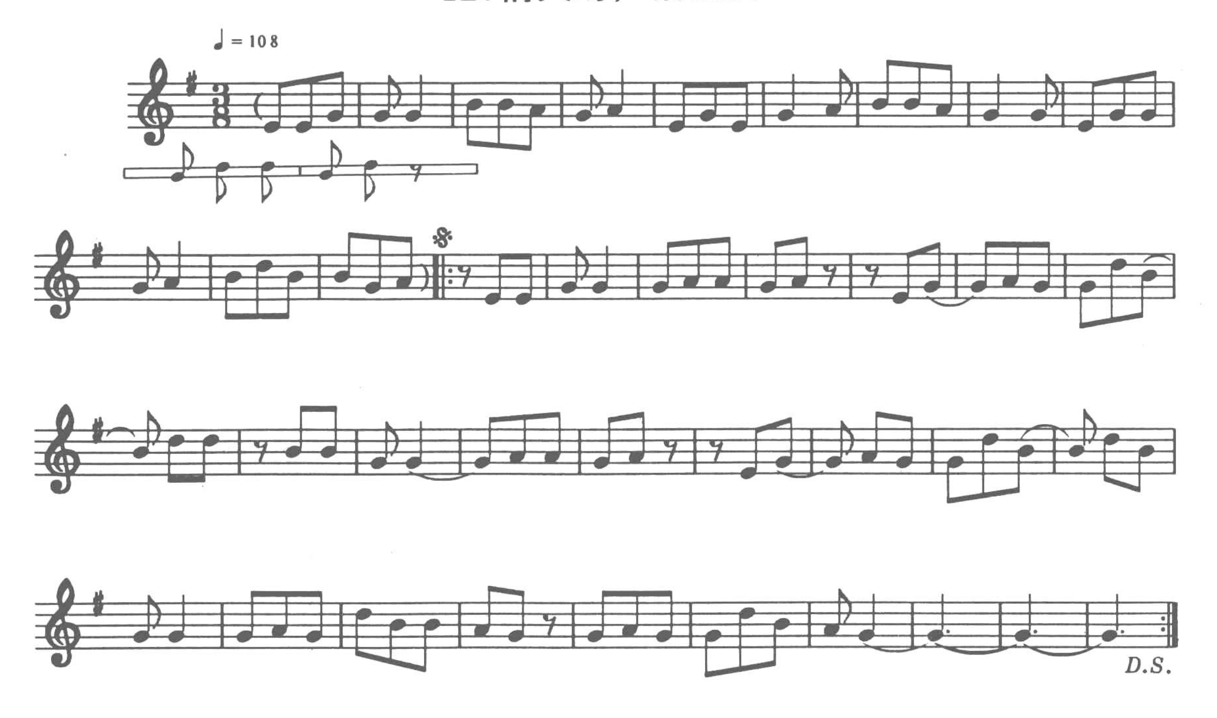

11. ياچبەك

11.亚 奇 伯 克

♩ = 120
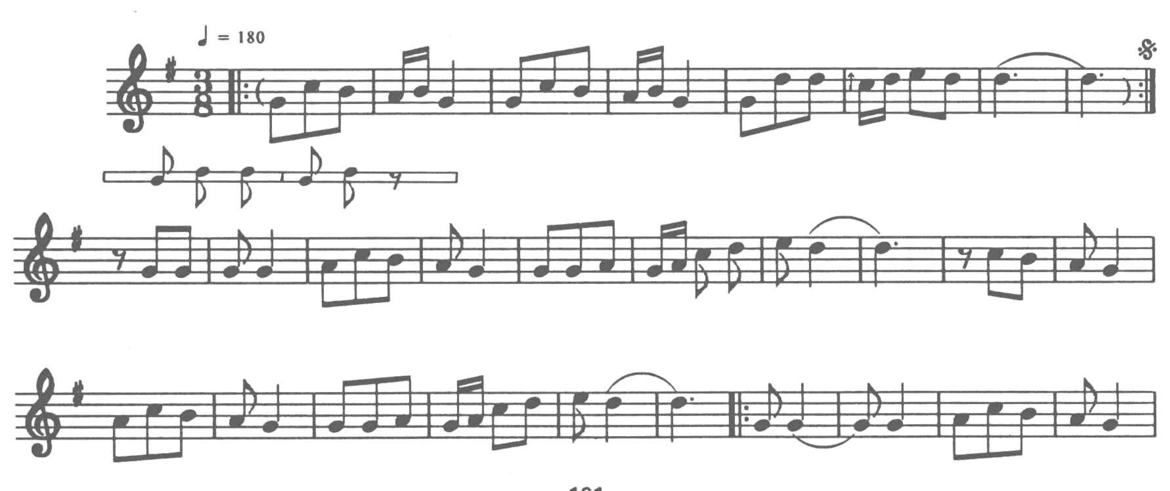
12. يار ئەگىل-ئەگىل

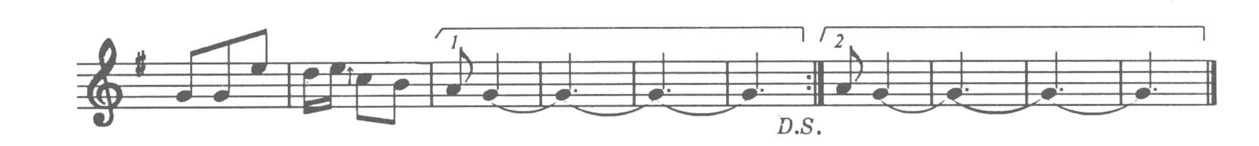
12.情人呀，躬躬身

13. پۆتاساچ خانلار

13.大 辫 子 小 姐

14. قالغاچ قارا

14.燕子穿着黑衣裳
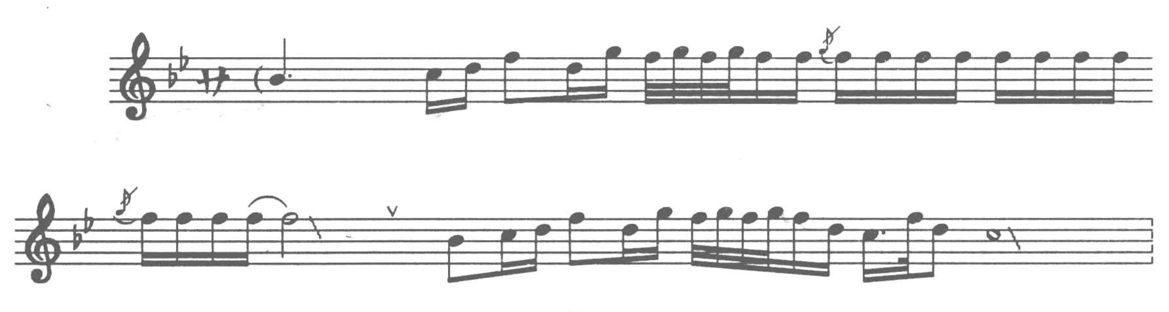
♩=144

2-چۇشۇرگە

第 二 分 章
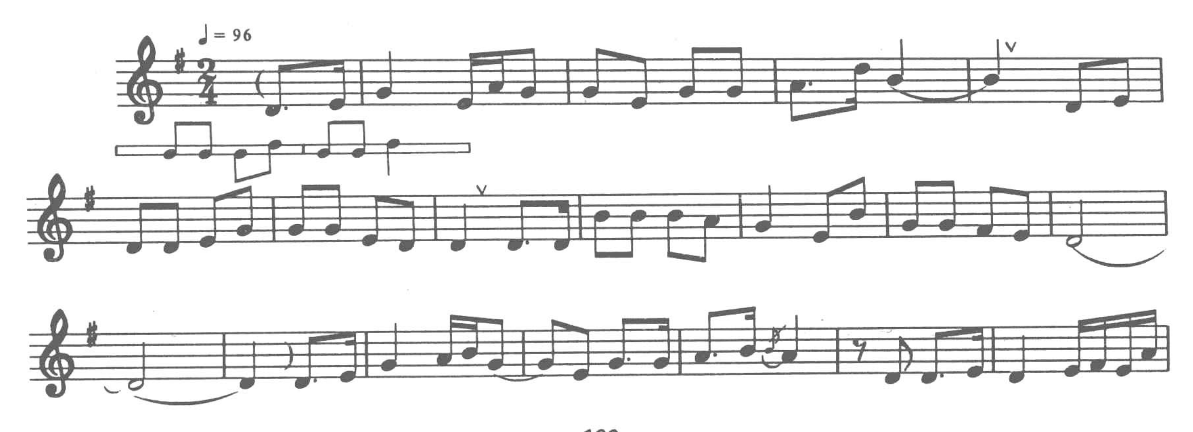
1. مۇقام
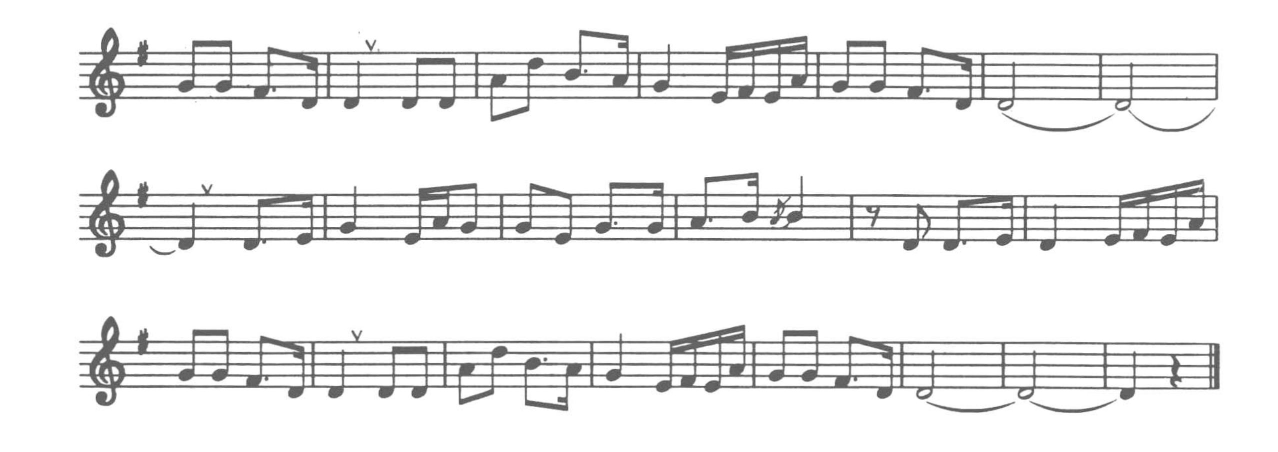
1.散　　序

2. شەمشۋا تەركىپ
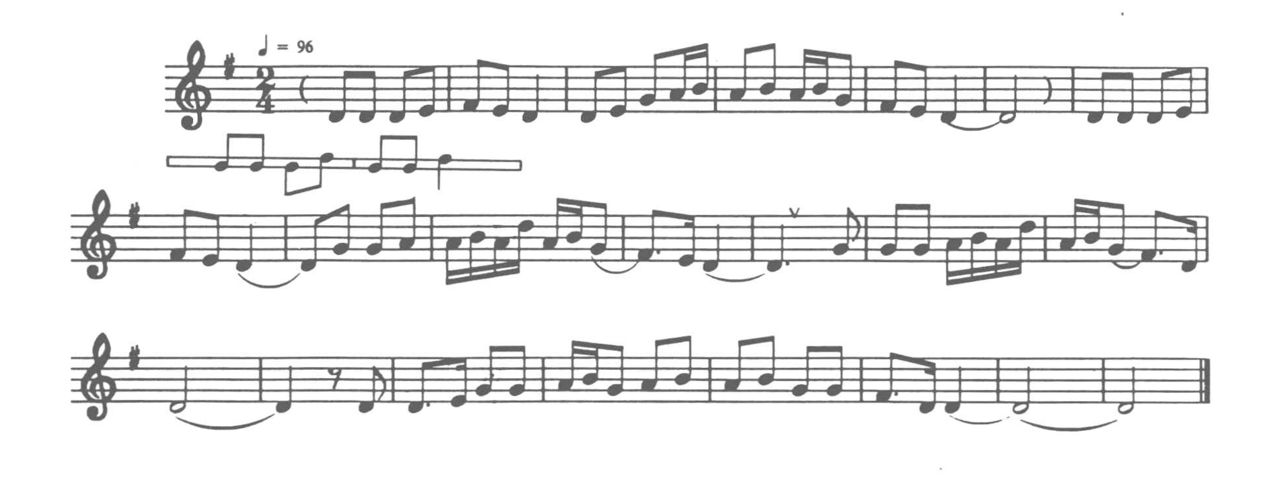
2.谢姆西娃篇
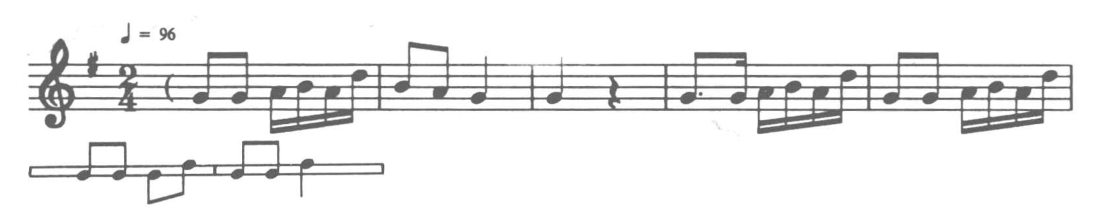

3. زىۋدە تەركىپ
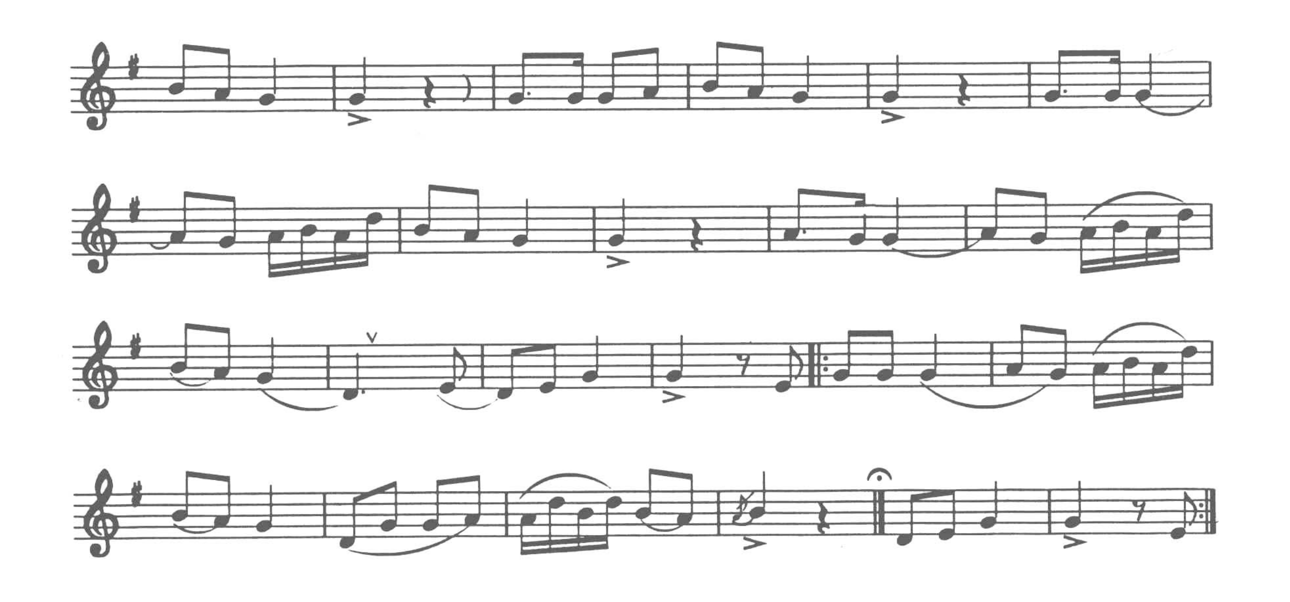
3. 孜　威　黛　篇

4. خۇمار تەركىپ

4. 呼　玛　尔　篇
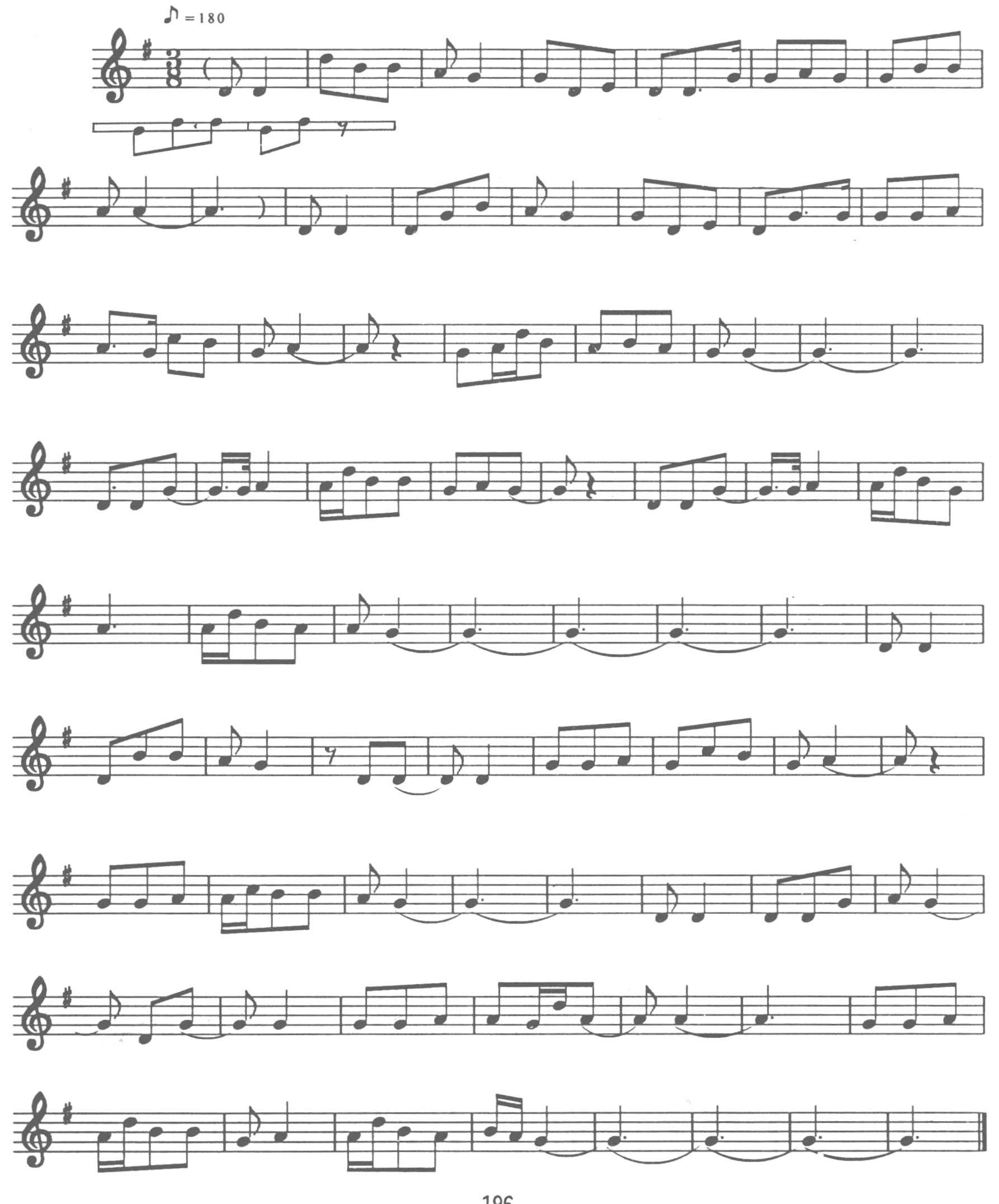

5. خۇجۇرتى تەركىپ

5.呼居尔吐篇

♪ = 180
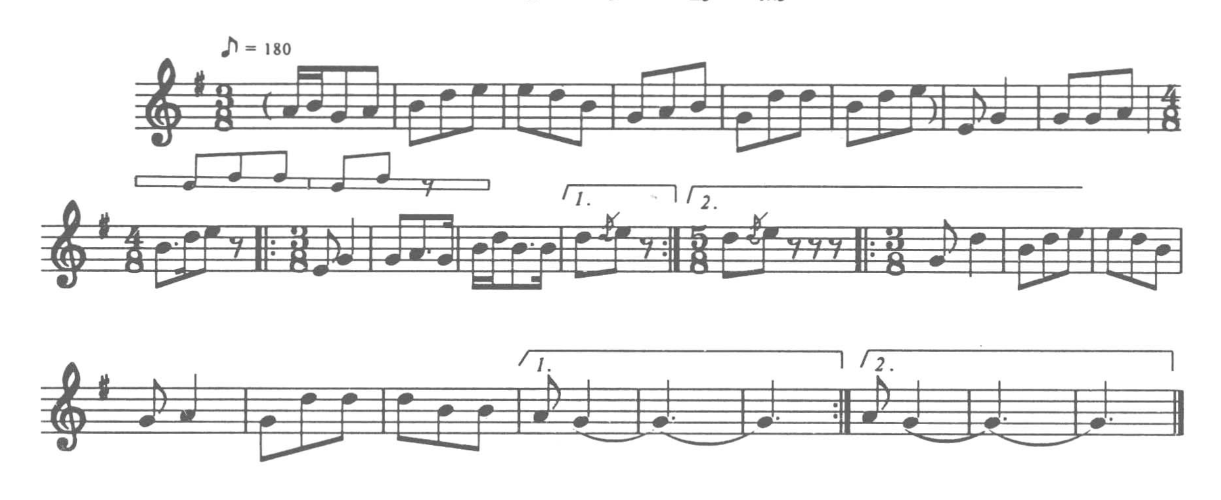
6. تۆمۈر قىز تەركىپ

6.吐木尔克孜篇
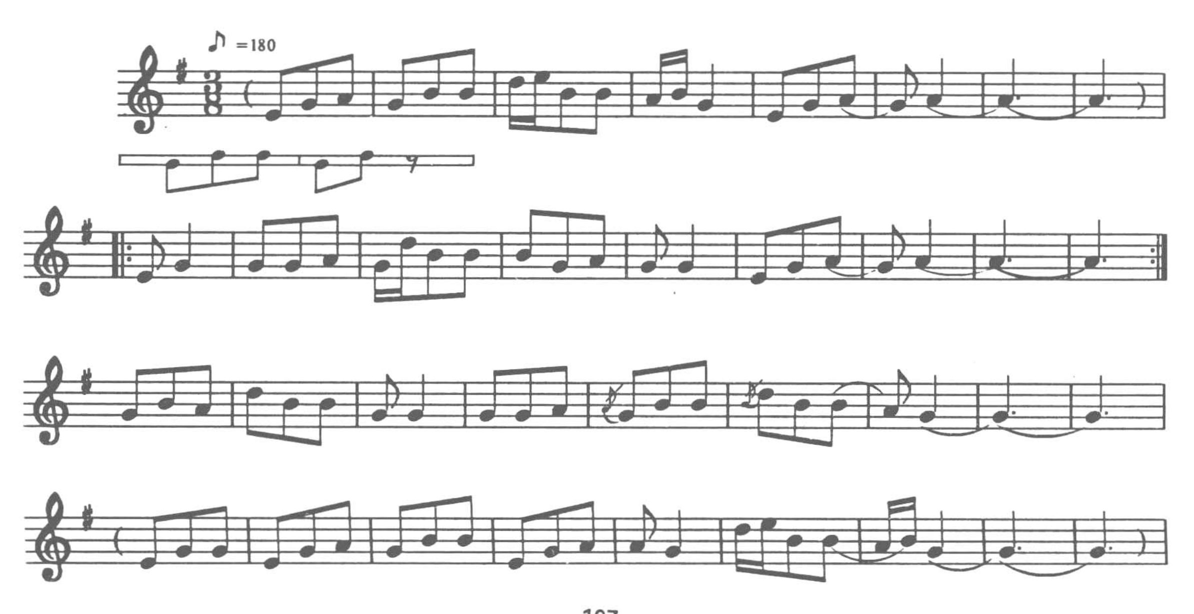

7. ئىشاغى تەركىپ

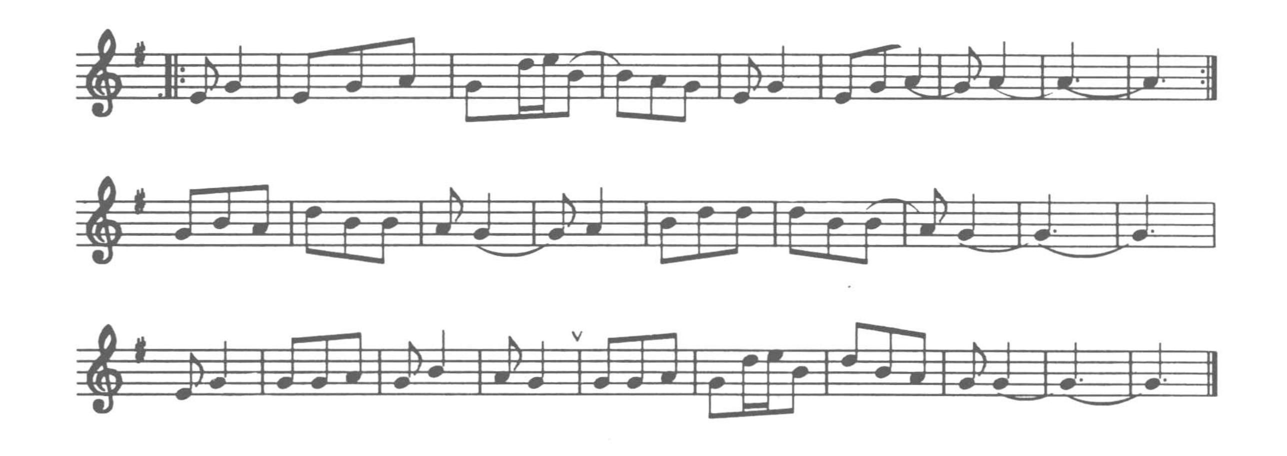
7.伊 沙 噶 篇

8. پولداڭ تەركىپ

8.泡 尔 当 篇
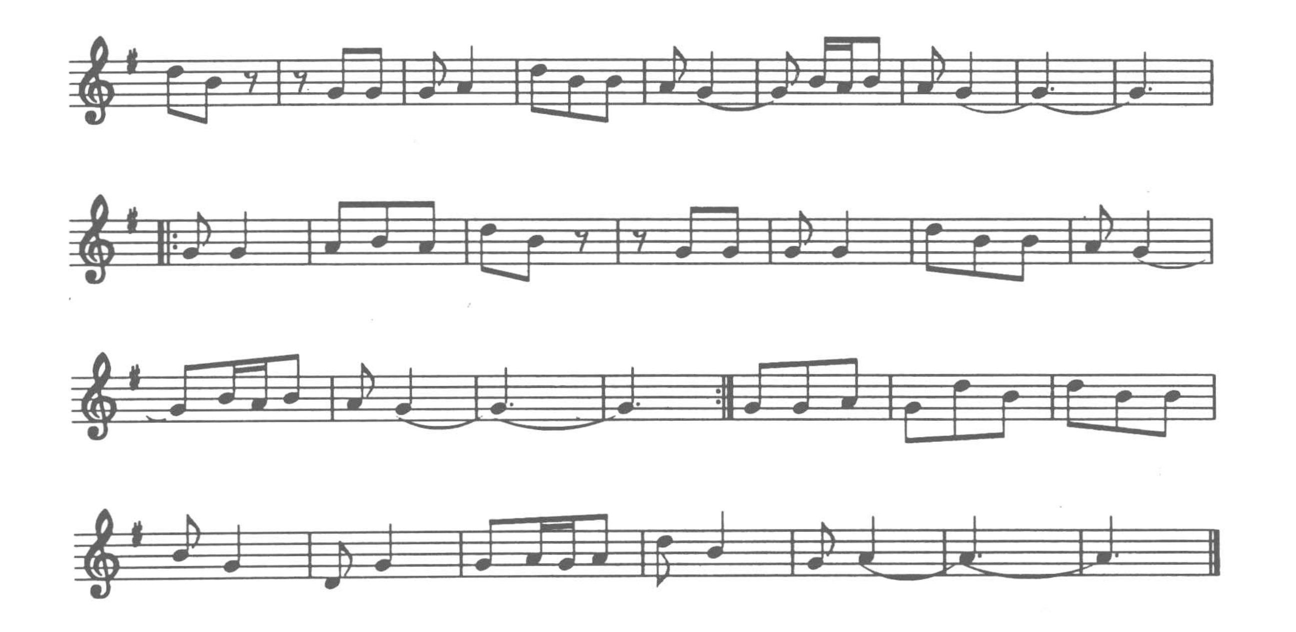

9. جانوم-داغوم

9.加 依 —— 达 洪

♪ = 180

10. ئاللا يارىم

10. 哎呀，我的情人

♪ = 180
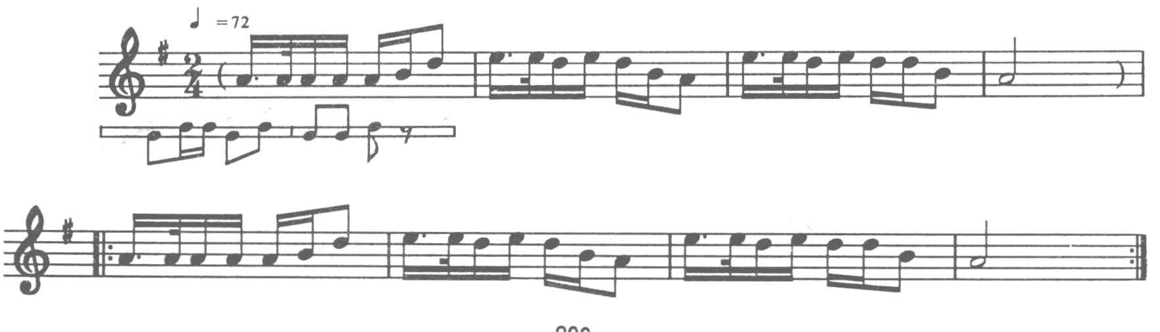
11. داغ-داغۇداق
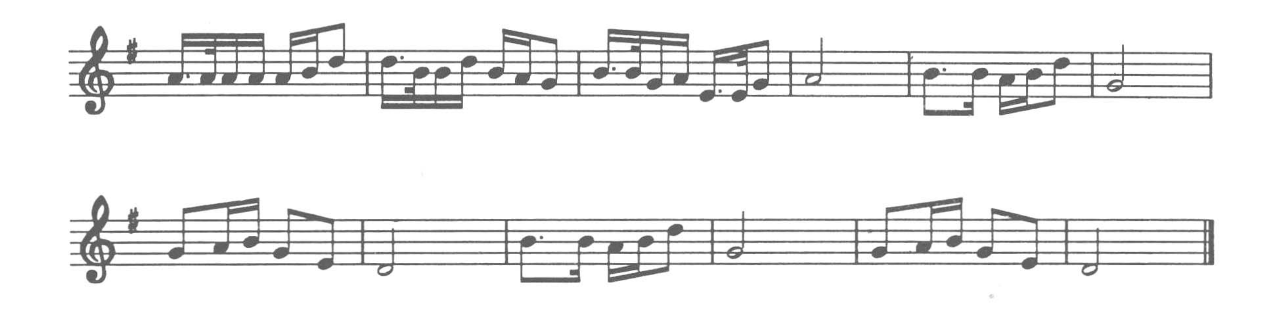
11. 达赫—— 达古达克

♪=180

12. بەندەم دگەن ئاللا

12. 惦记着仆民的真主

13. ئاھۇم يارەي خانلار بار

13.哎呀，情人，你原来有娘子

♩. = 180

سەككىزىنچى
ئۇززال مۇقامى
八
乌孜哈勒木卡姆
(دەردىلىۋا مۇقامى)
(代尔迪里瓦)

سەككىزىنچى، ئۇزھال مۇقامى

(دەردىلىۋا مۇقامى)

八、乌孜哈勒木卡姆
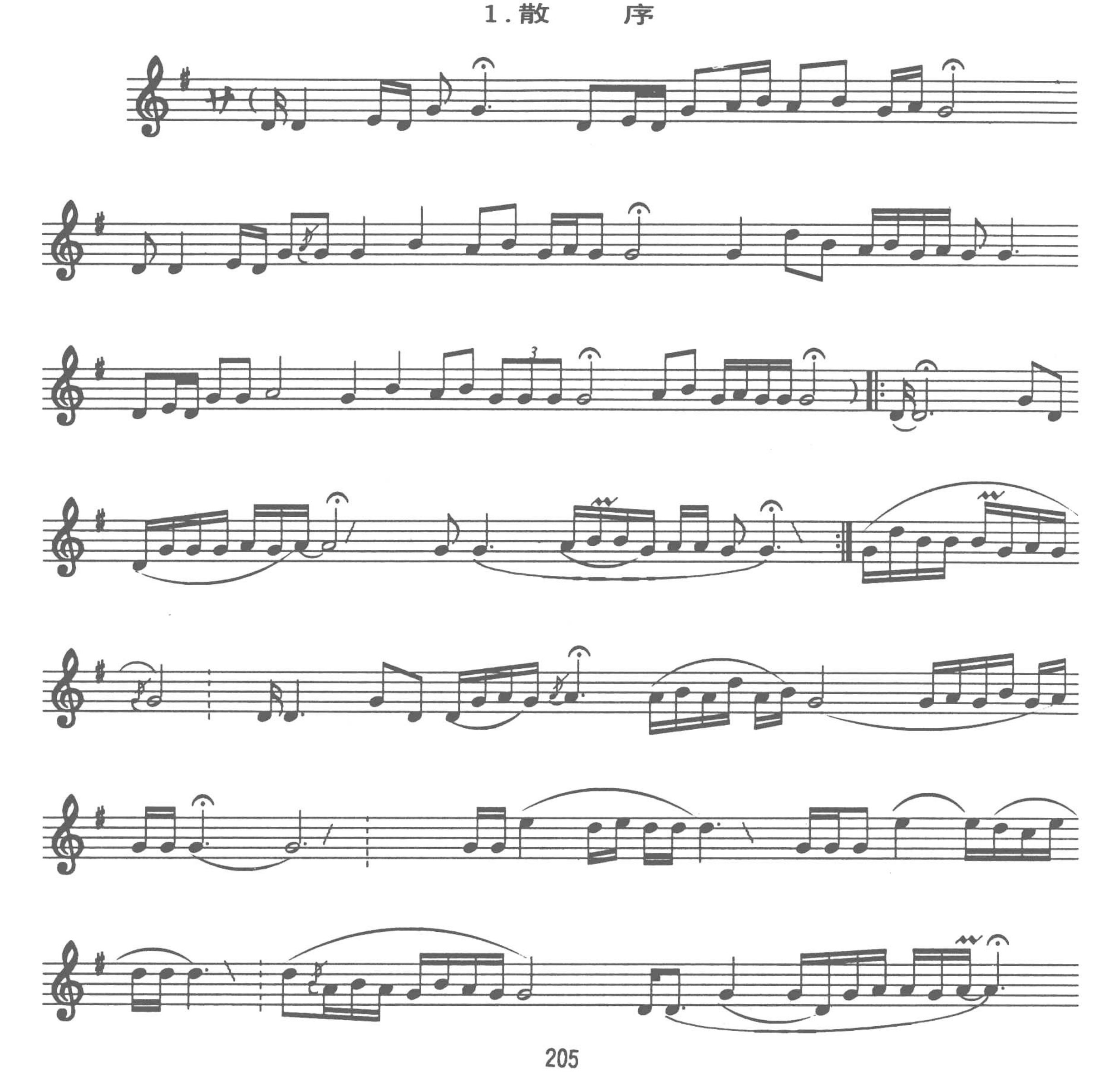
(代 尔 迪 里 瓦)

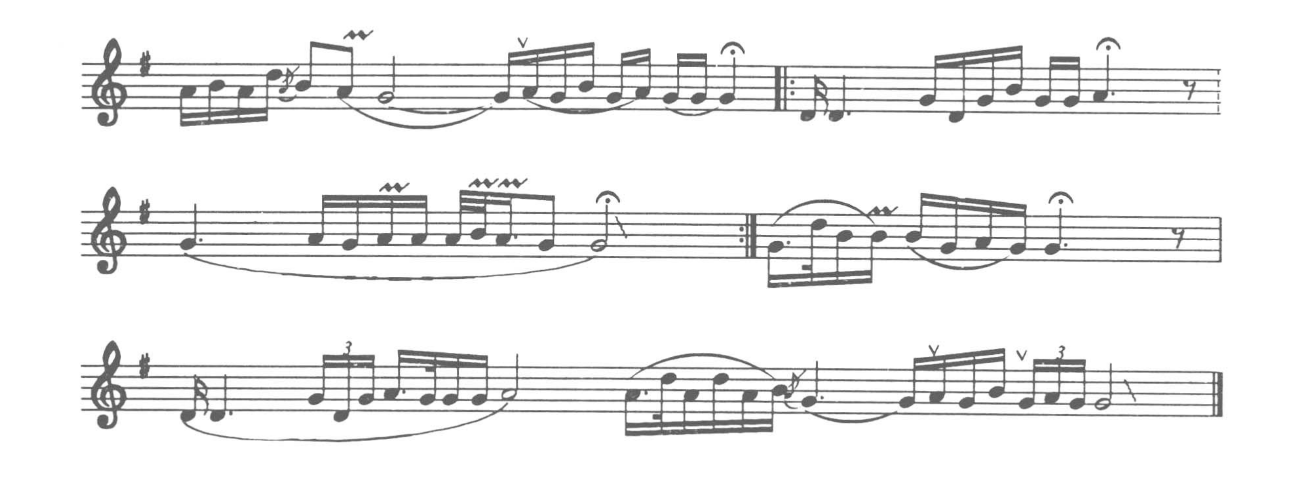
1-چۇشۇرگە

第 一 分 章

1. مۇقام

1. 散　　序

2 . دەردىلىۋادىن

2.代尔迪里瓦丁
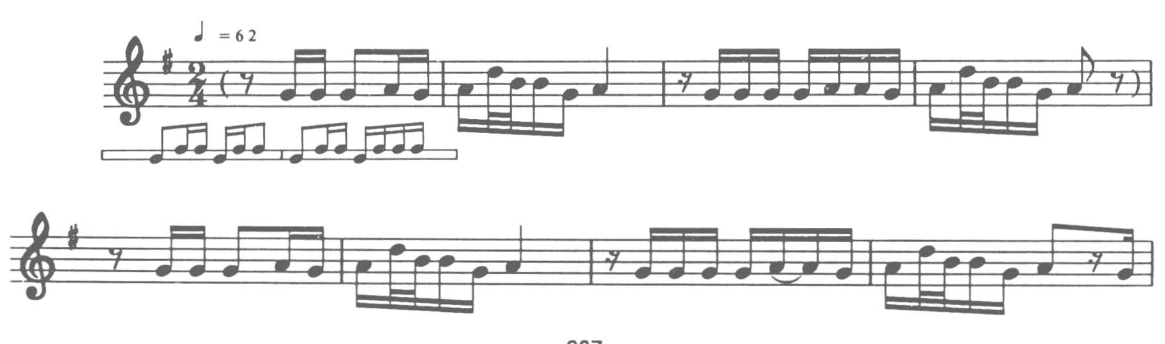
♩. ♩ = 46
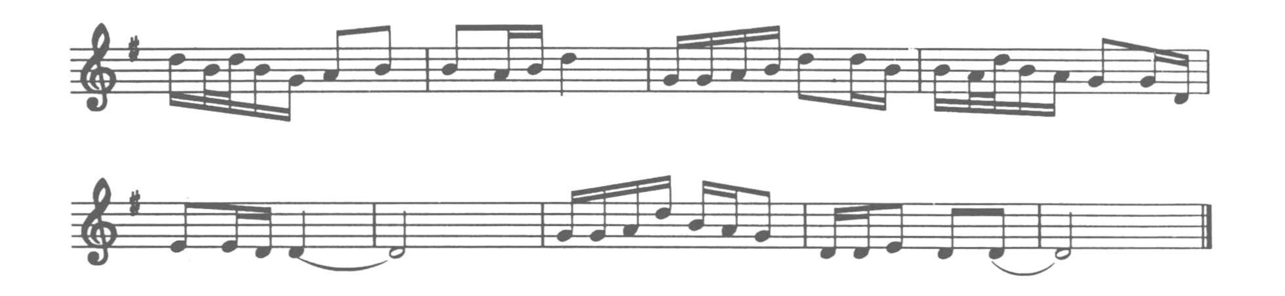
3. دەردىڭ يامان

3.你让人吃尽了苦头

4. ھېچلا كىم شەيدا ئەمەس
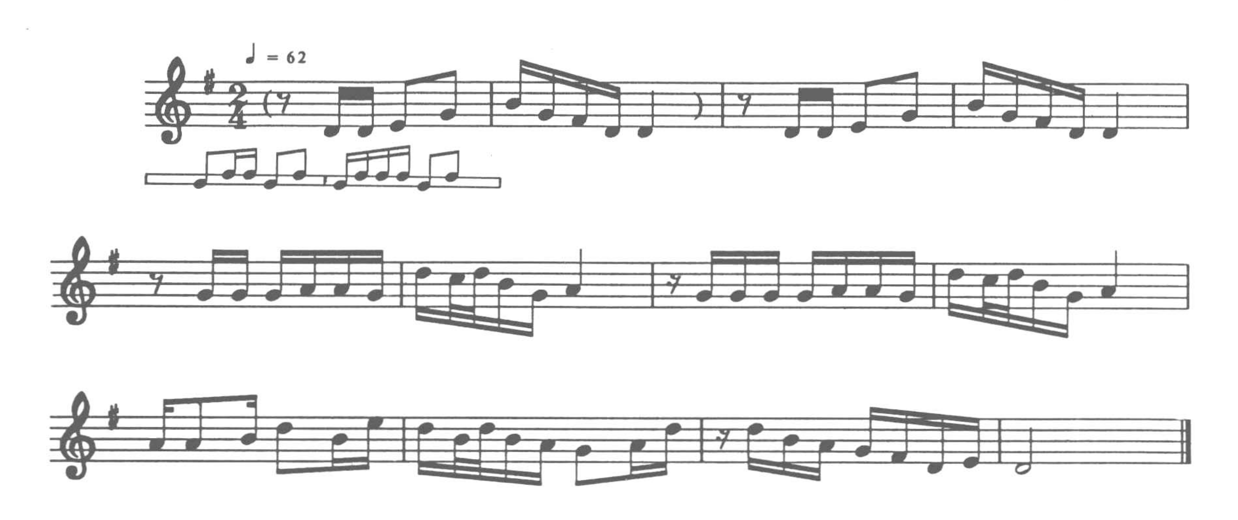
4.谁也不像我神魂颠倒
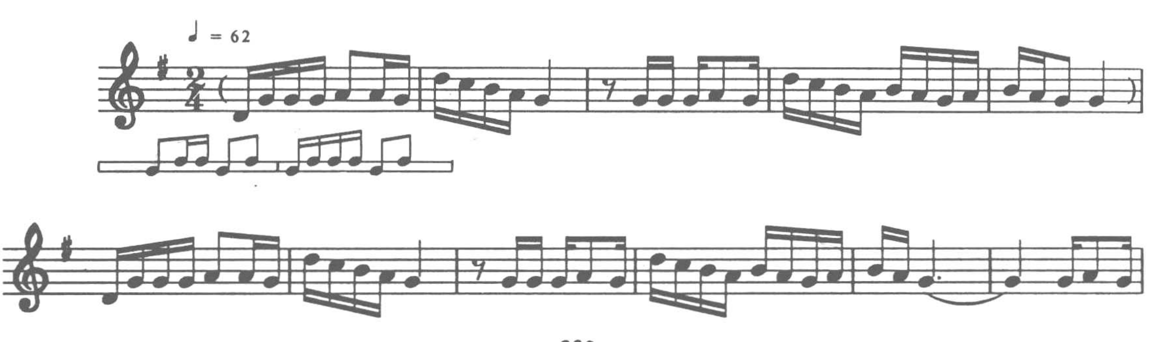

5. تيەنگۇا يەي شگۇا
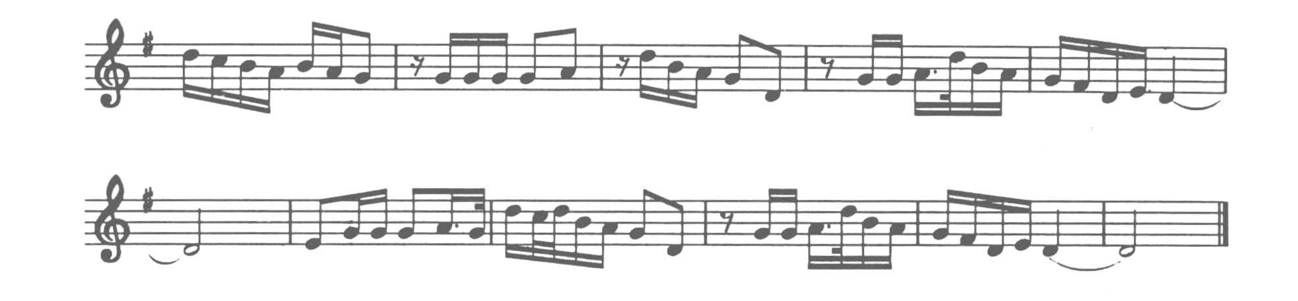
5.甜 瓜 哟 西 瓜

6. ئايپرەي

6.阿 依 莱

7. دىلبىرىم

7.我的心上人

♩ = 62
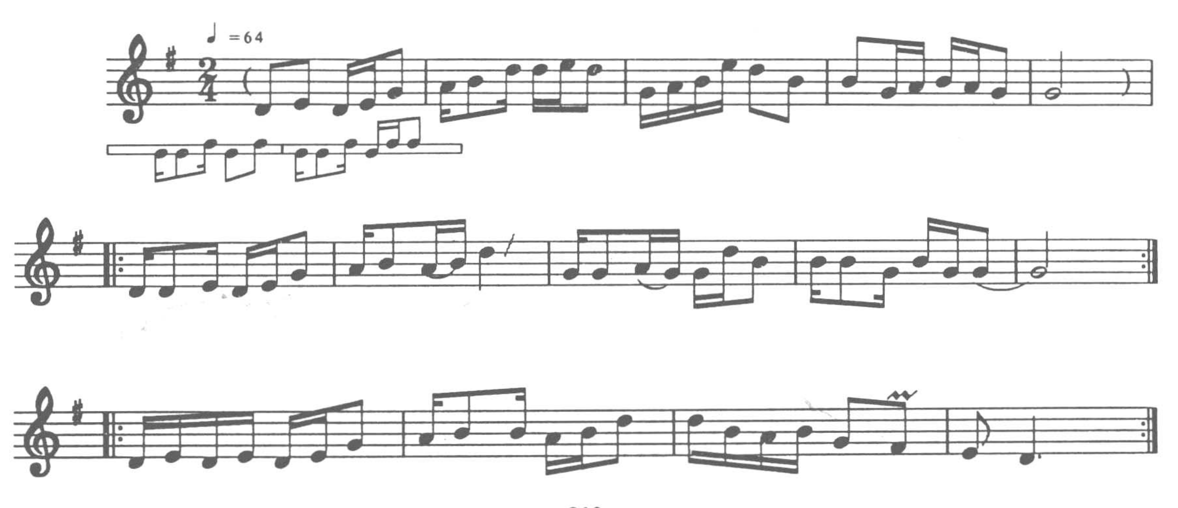
8. ئەلەمخان مەستانە

8.魅人的艾莱木汗

♩ = 62
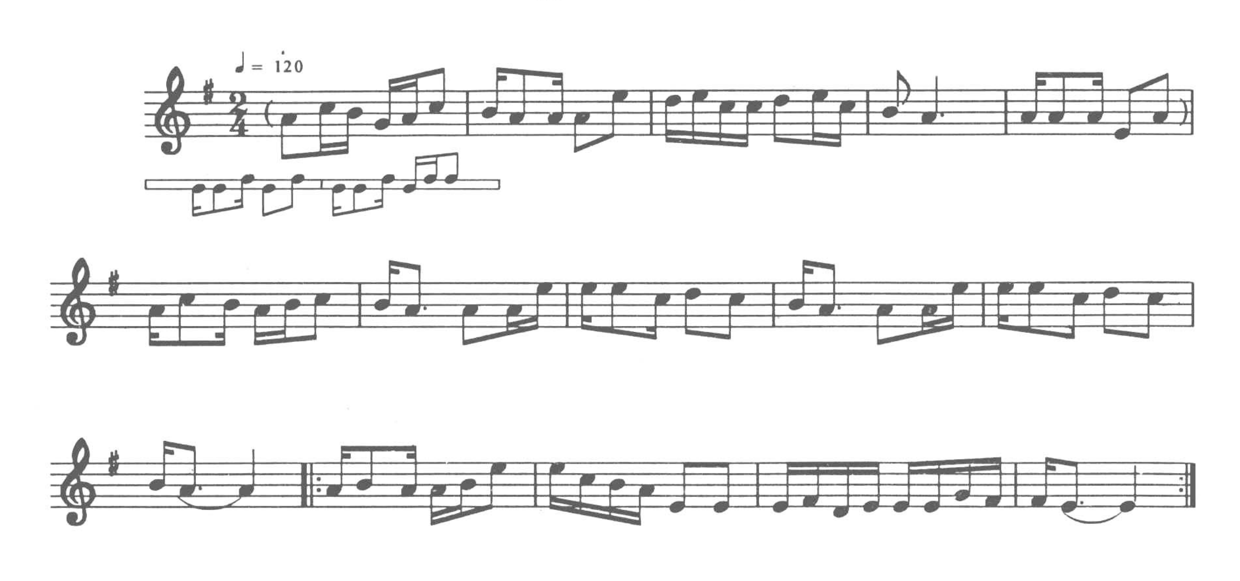
9. سارىخان

9.莎　蕾　汗
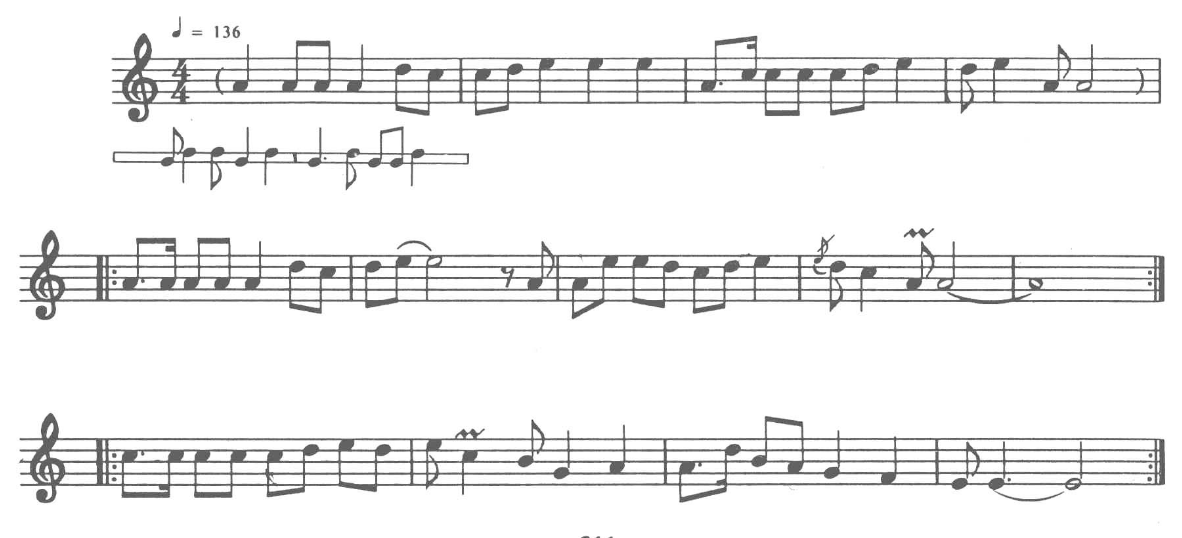

10. قارا كۆز

10.黑　眼　睛

11. ۋاي دەرت ئەلەم

11.哎呀，好苦啊
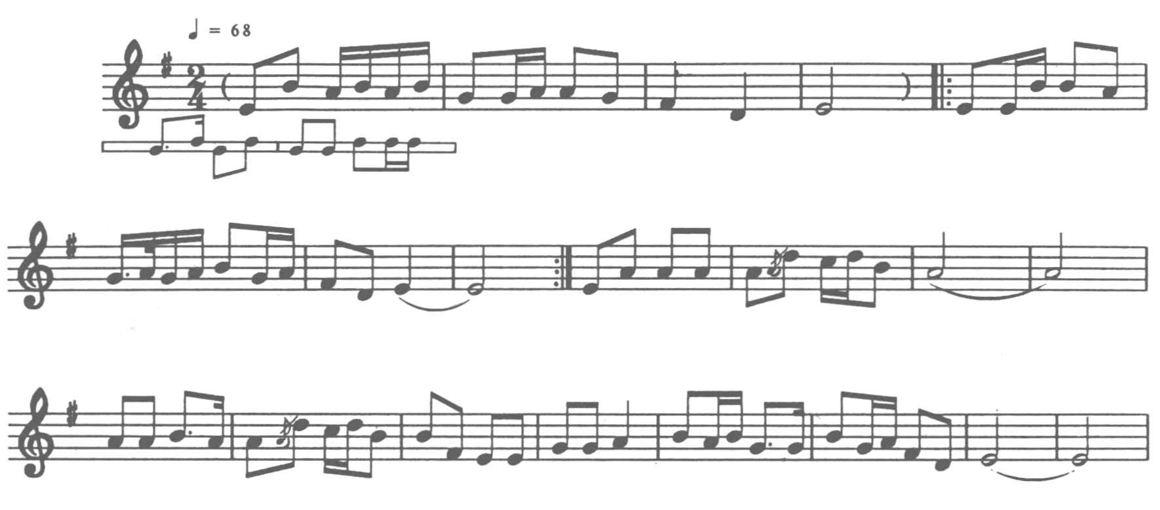

12. ھەزرەت مازارىم بار

12. 圣墓把我保佑

♩ = 132
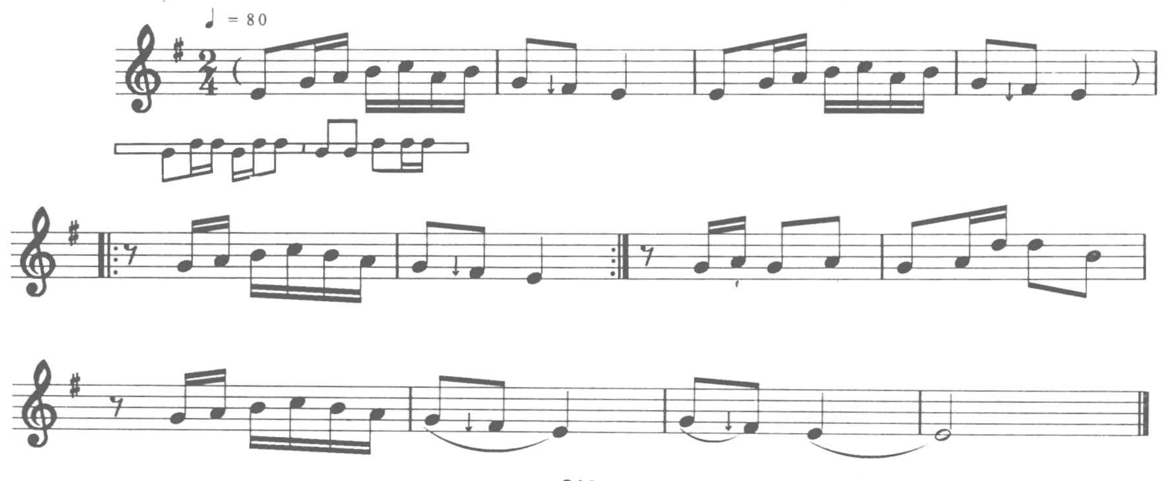
13. شېرىن جانلار ئايلانسۇن

13. 让生命为你倾倒

14. ئايارەي

14.阿　亚　莱
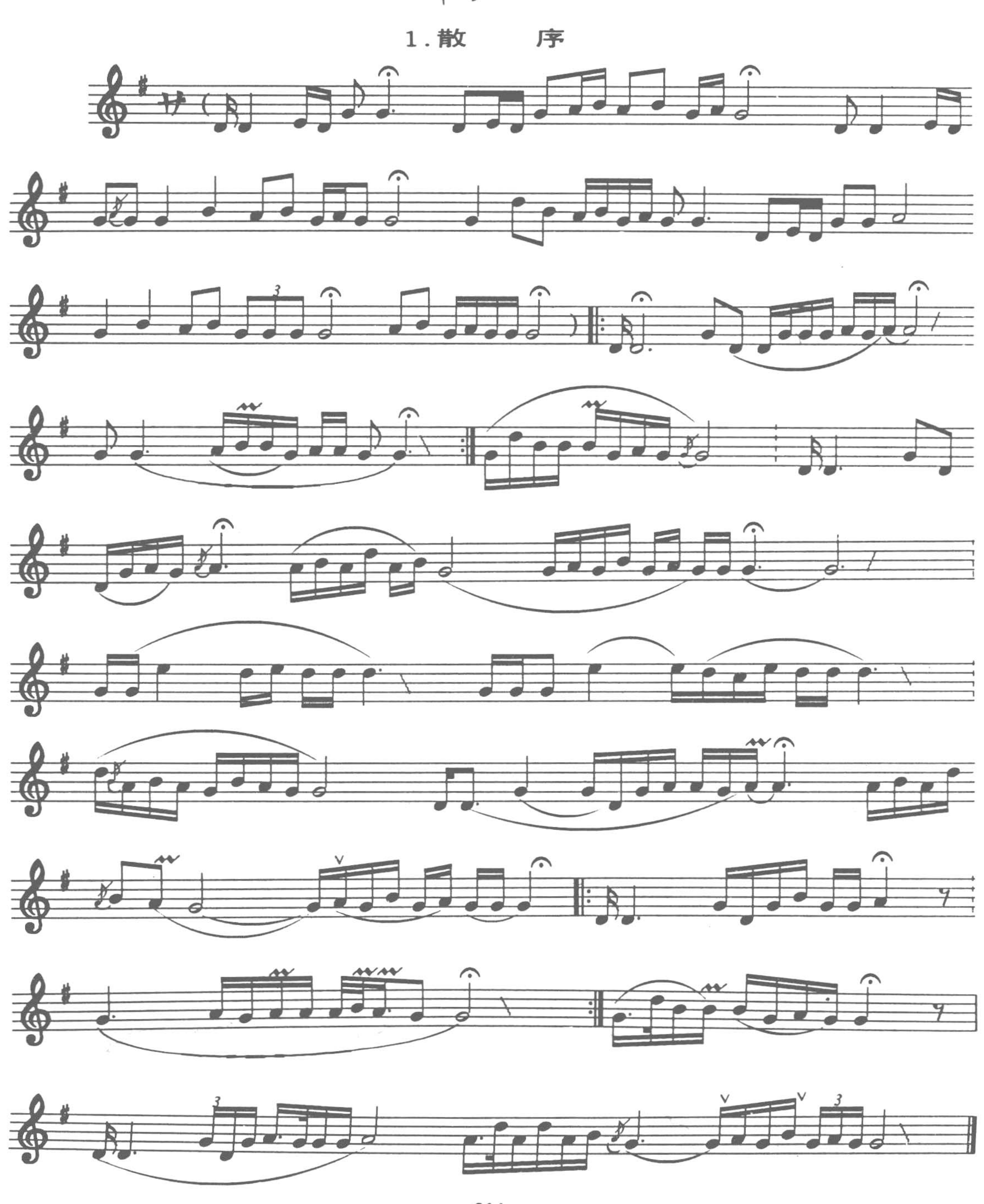

2-چۇشۇرگە

第二分章
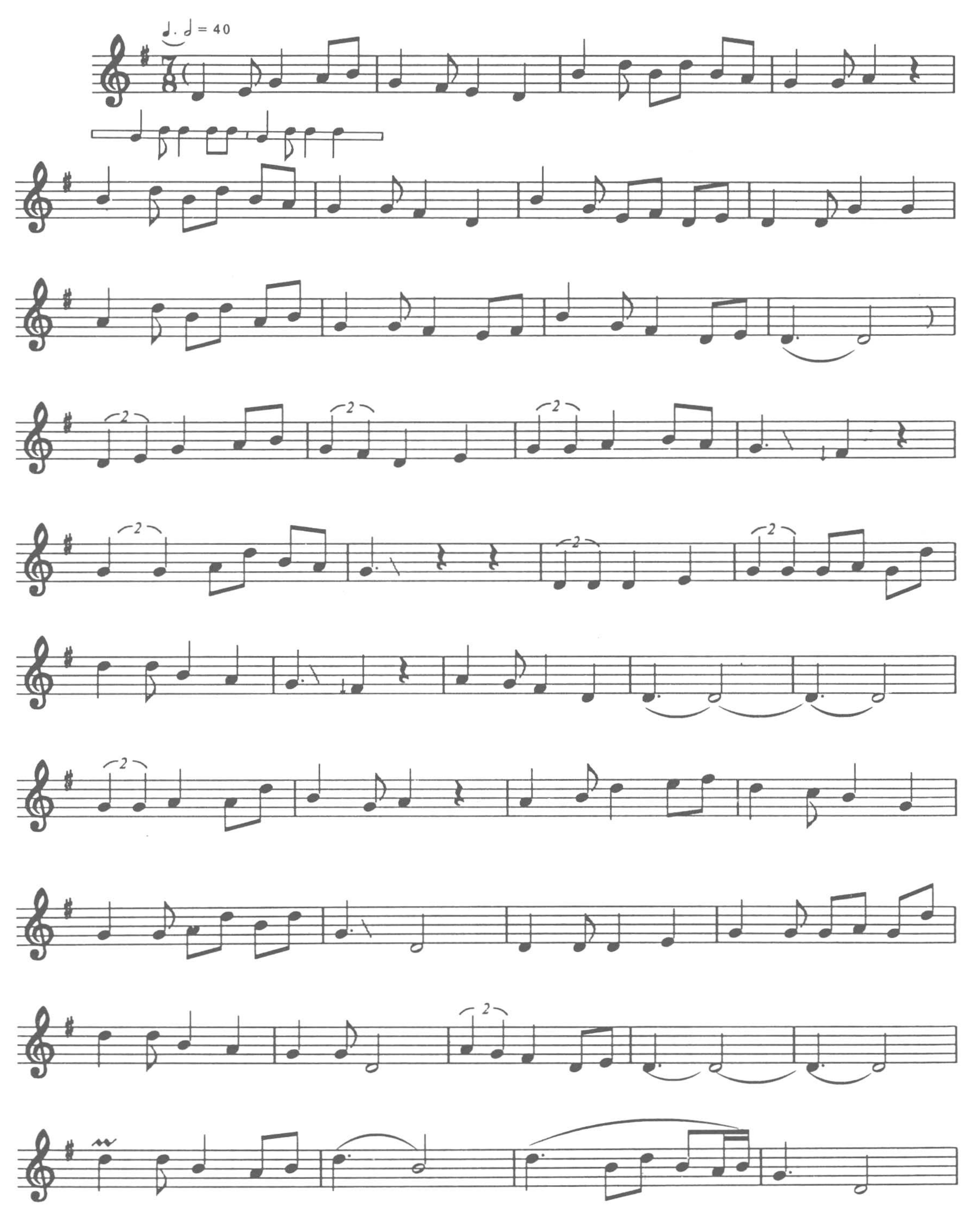
1. مۇقام
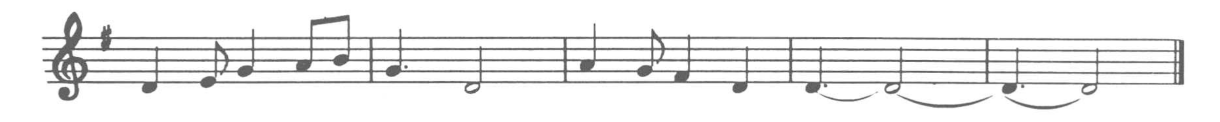
1. 散　　序

2. ئاي بىدەت

2.唉，比 代 特
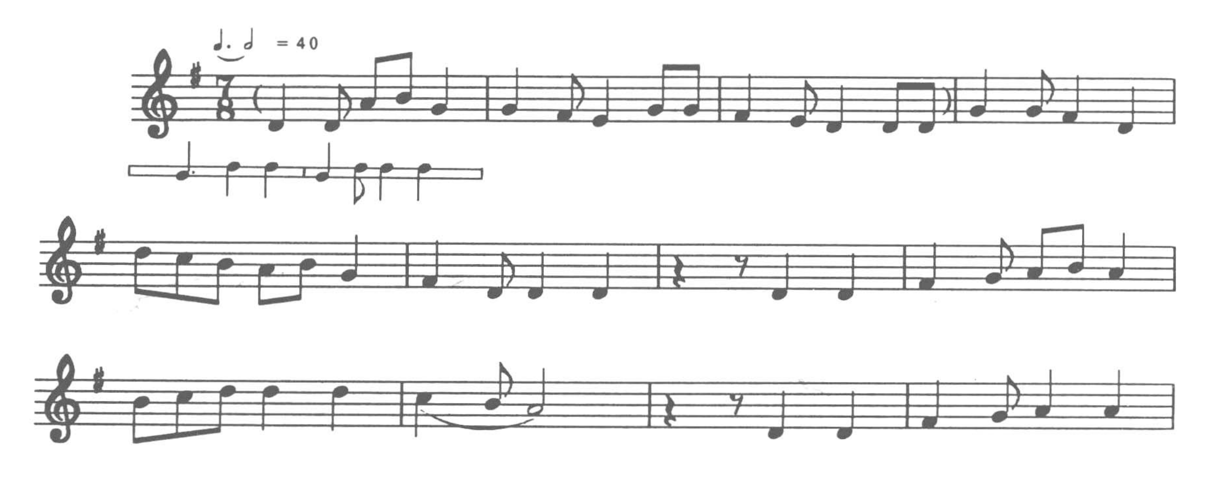

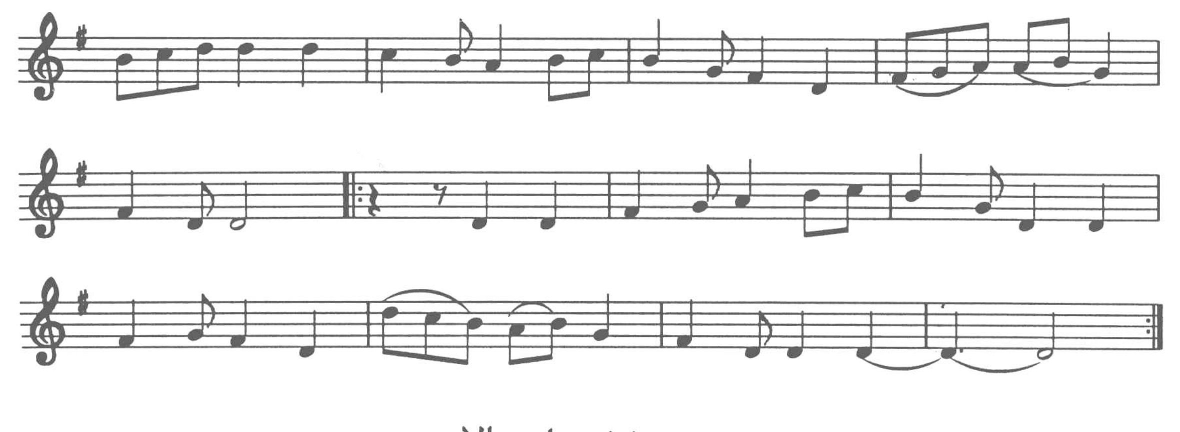
3. كەمبەغەل ناخشىسى

3.穷 苦 人 之 歌

4. زىۋالرەي
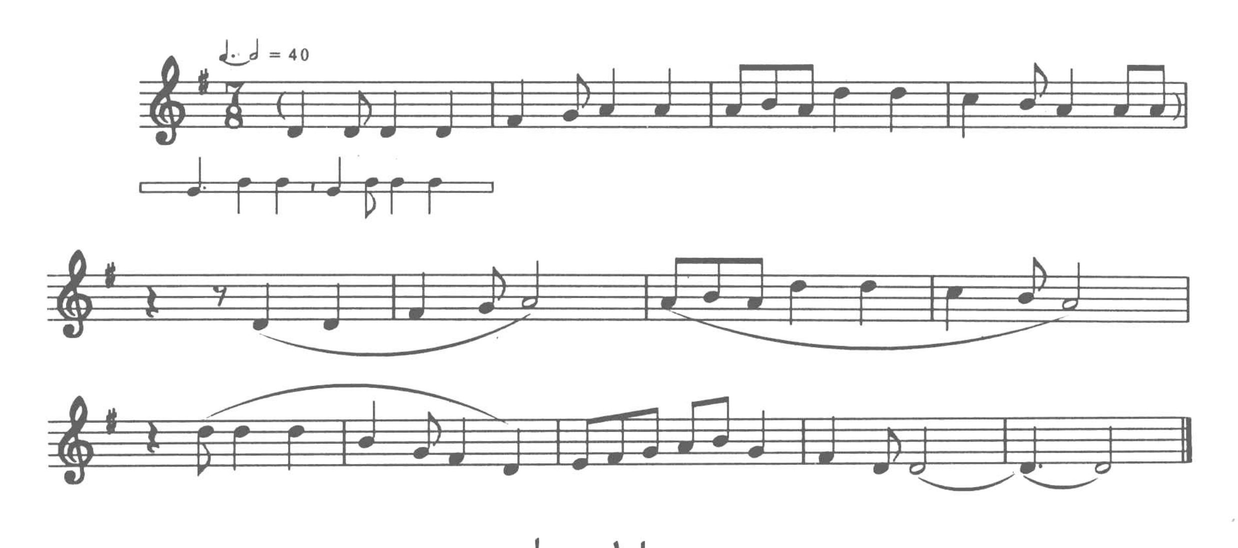
4.孜 瓦 利 莱
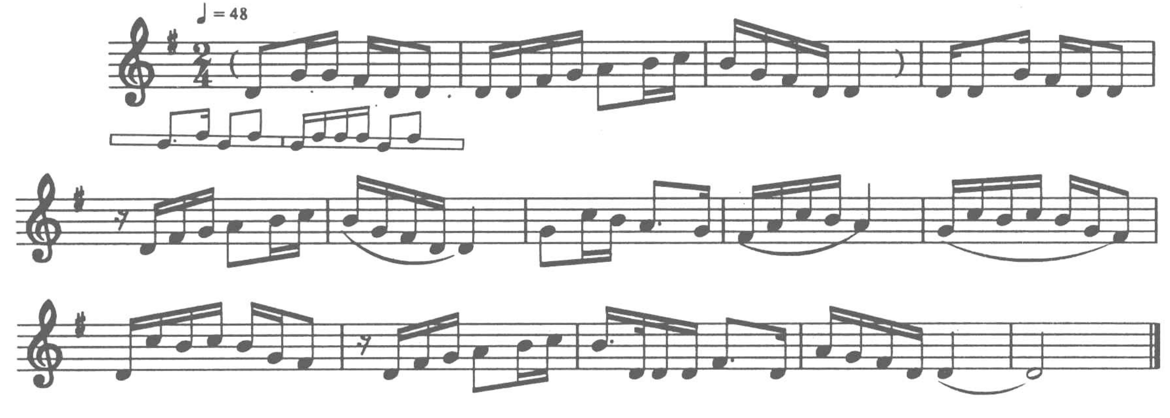

5. خانلارغا سالام

5.向情人们致礼

6. نادان يارەي

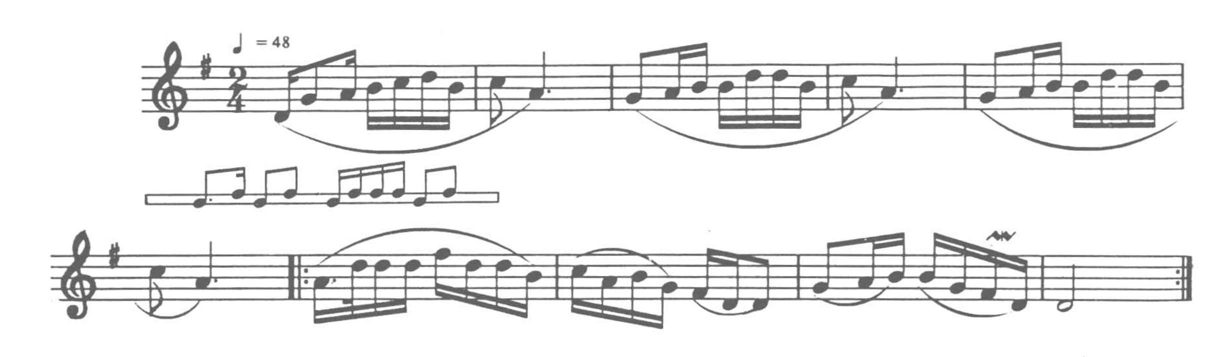
6.愚 蠢 的 情 人

7. خۇماركۆز ئەللەيھۇ
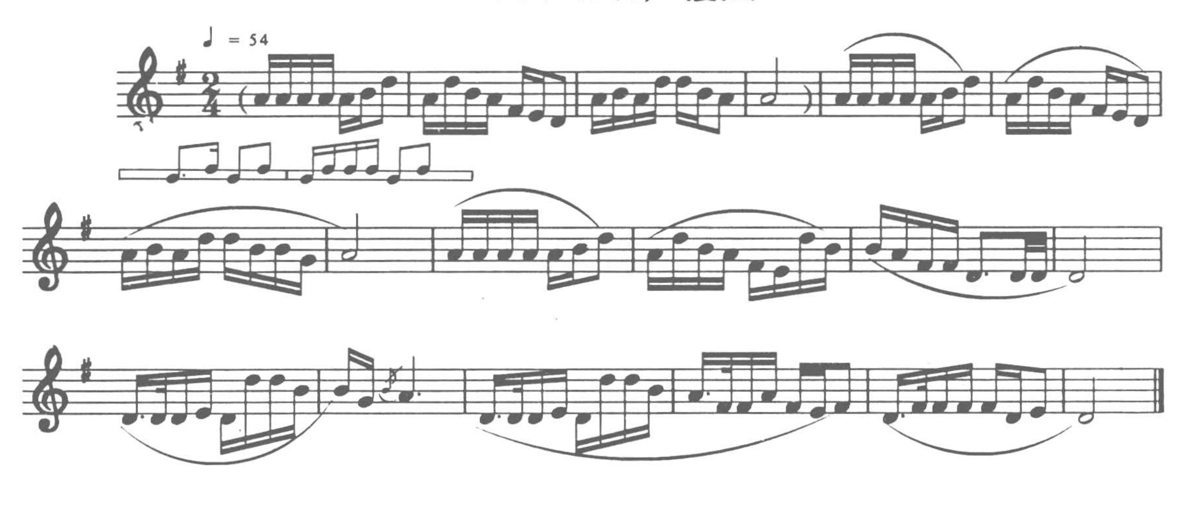
7.魅 人 的 眼 睛

（苏图克·博格拉汗）

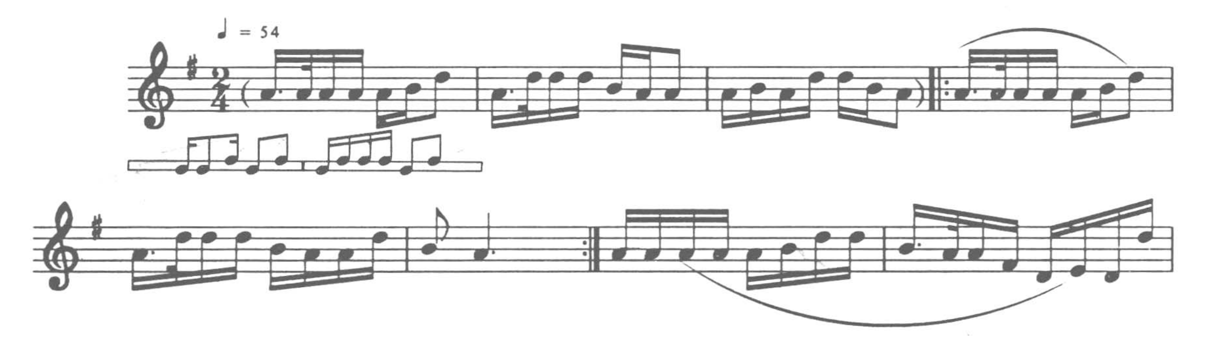
8. ئوينىۋالاي نادان

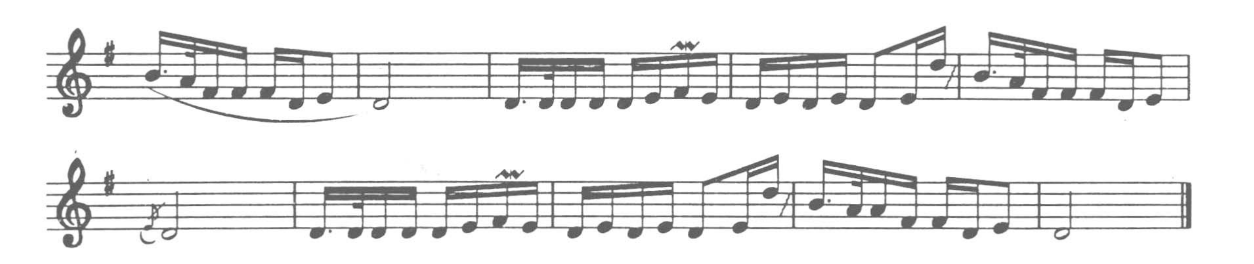
8.让我来玩玩，傻瓜

9. ئالمىخان

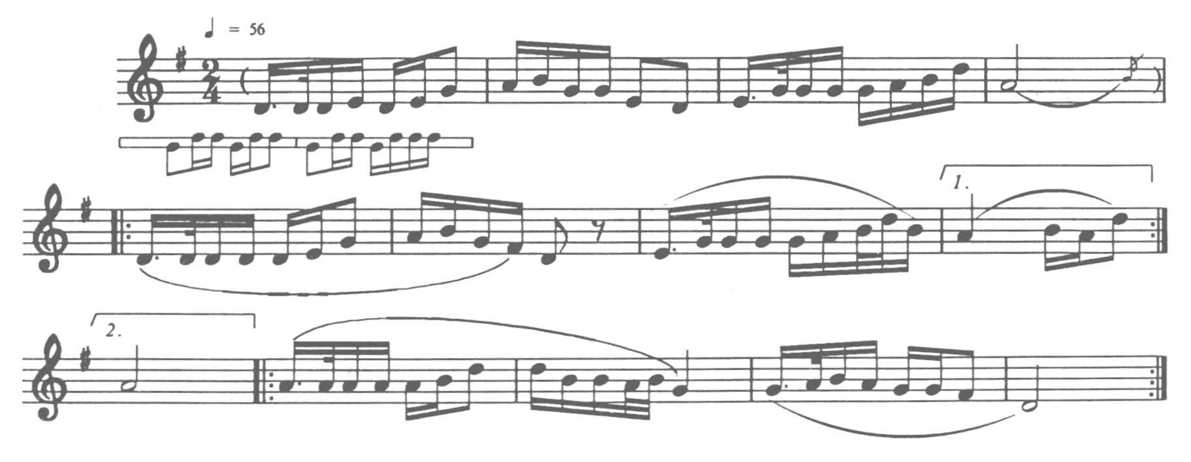
9.阿 拉 木 汗
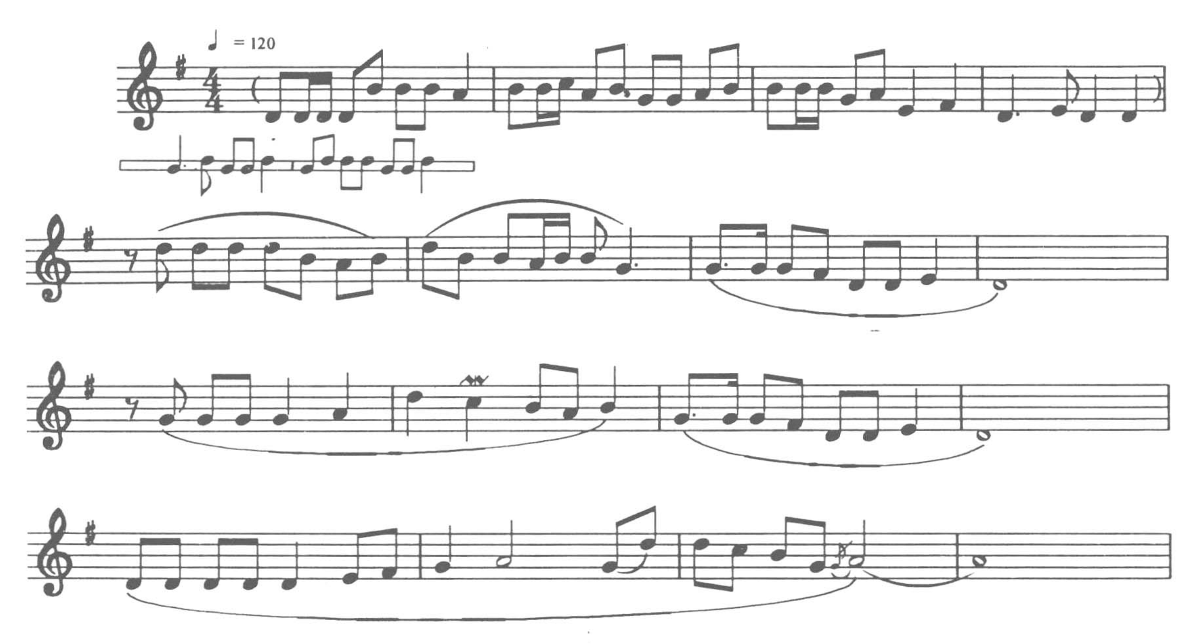

10. ئايسخان
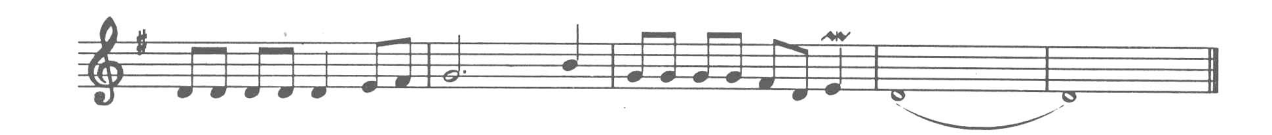
10.阿 依 丝 汗

11. مانا كەلدى گۈلزارەي

11.你瞧，这不是花坛么

12. يار-يارەي

12.亚 尔，亚 莱

♩ = 62

توققۇزىنچى

دۇگاھ مۇقامى

九

都尕木卡姆
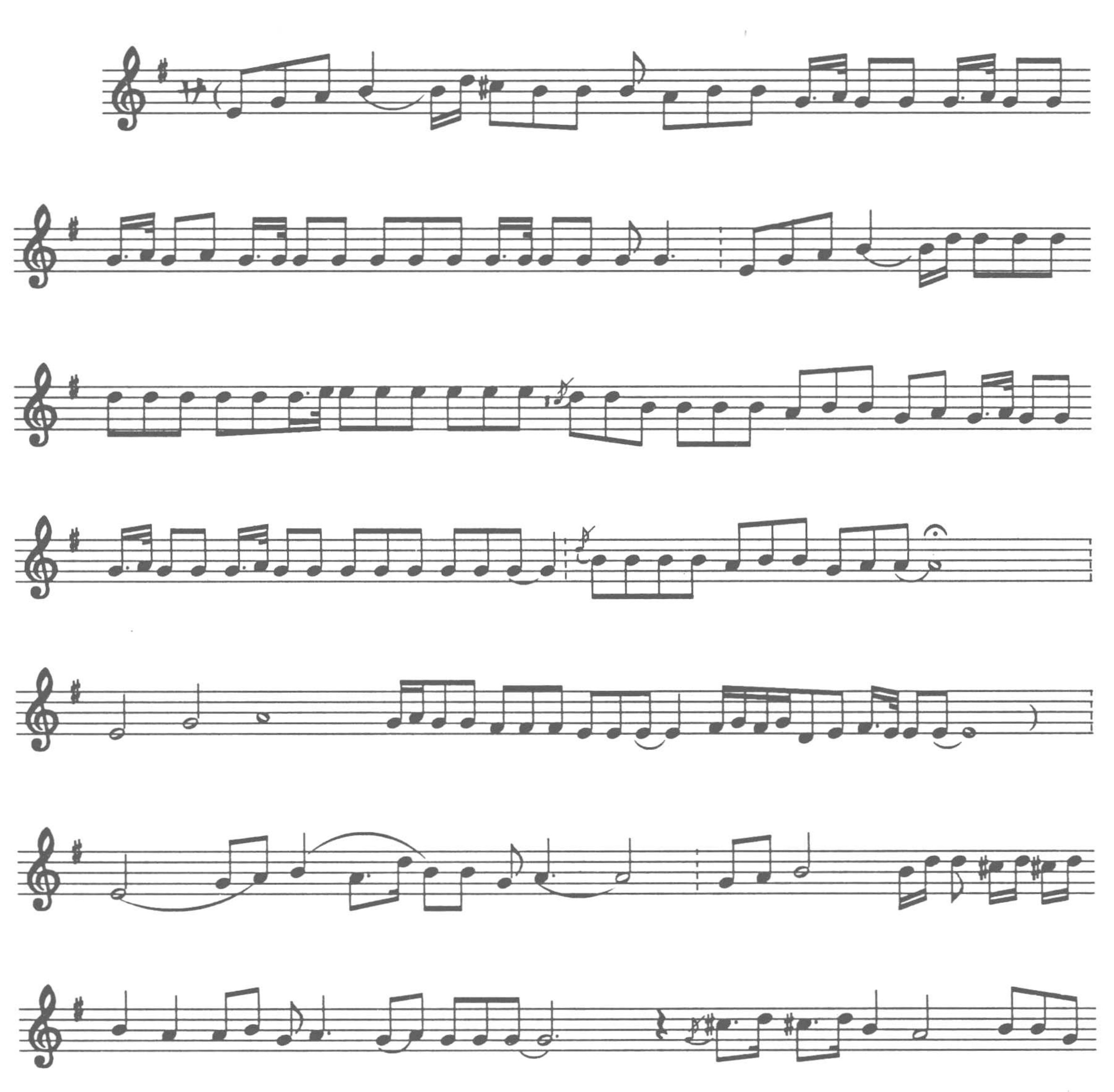
(كىچىك دەردى يامان مۇقامى)

(［小］你让我好苦)

توققۇزىنچى، دۇگاھ مۇقامى
(كىچىك دەردى يامان مۇقامى)
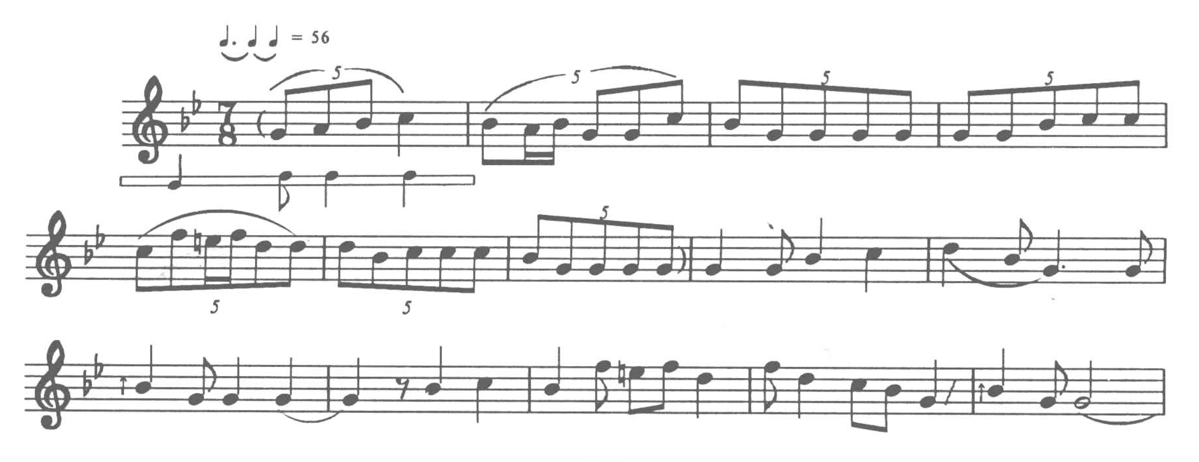
九、都尕木卡姆
（〔小〕你让我好苦）
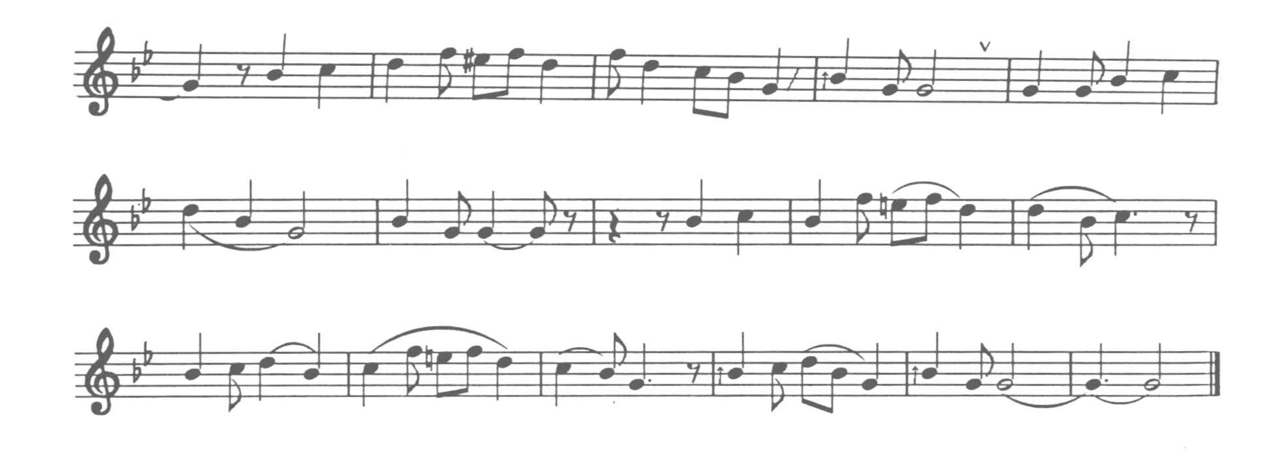
1. مۇقام
1.散　　序

2. كىچىك دەردى يامان

2.〔小〕你让我好苦

3. تاماكى بايان

3.塔玛克巴颜

4. ئىسلام بېگىم
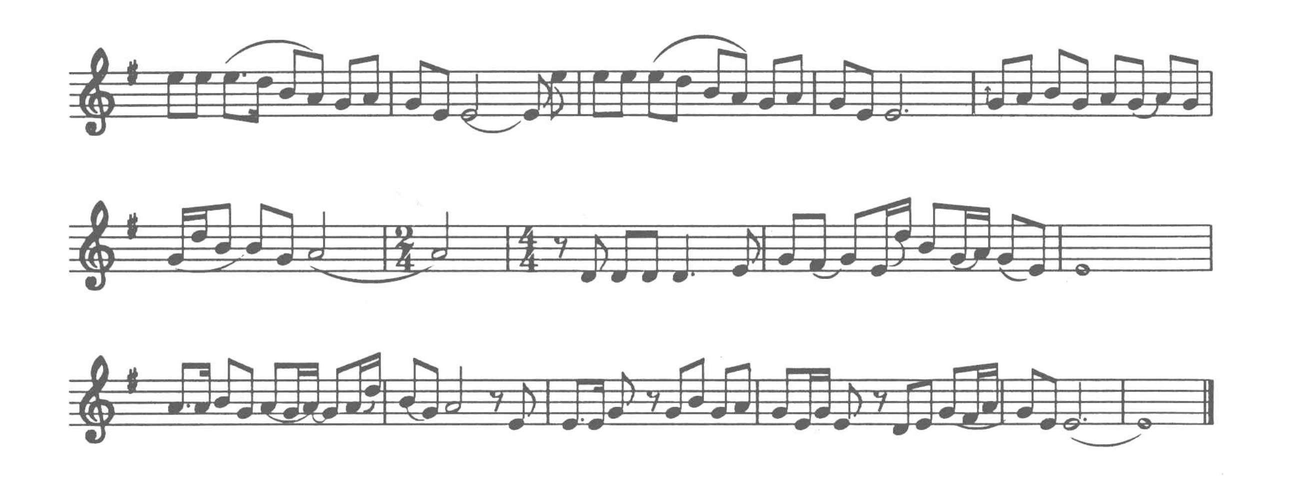
4.伊 斯 兰 伯 克

♩.♩ = 44

5. ئەيۋا نادان

5.艾 依 瓦 纳 丹

6. شەربا نۇم

6.谢 尔 瓦 侬

♩ = 150
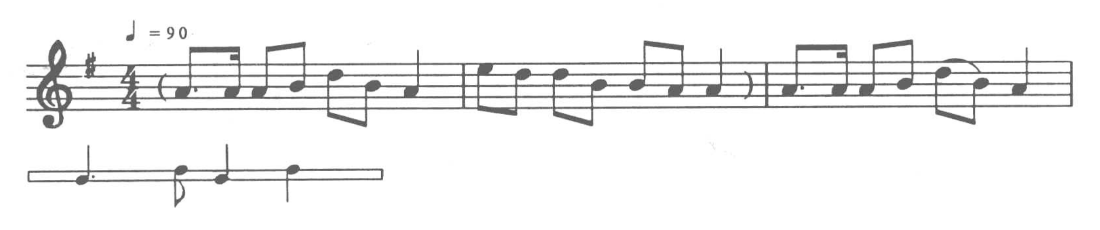
7. زالىم يارەي
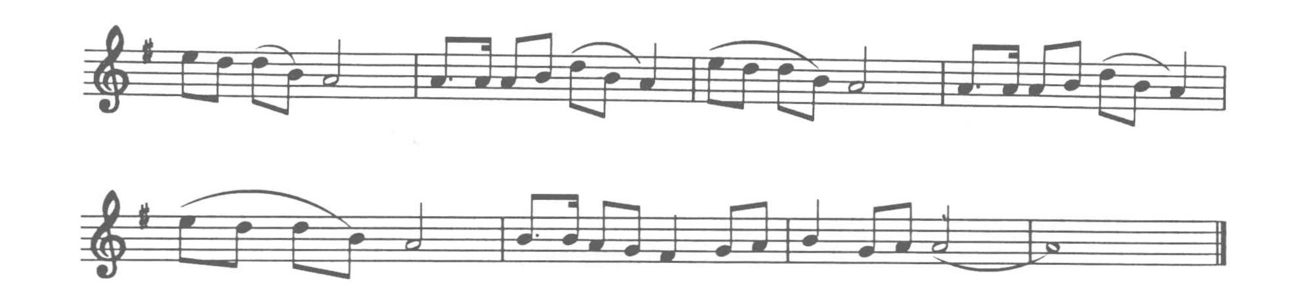
7.冷 酷 的 情 人

♩ = 160

8. بارسىلا كەلمەيدىلا
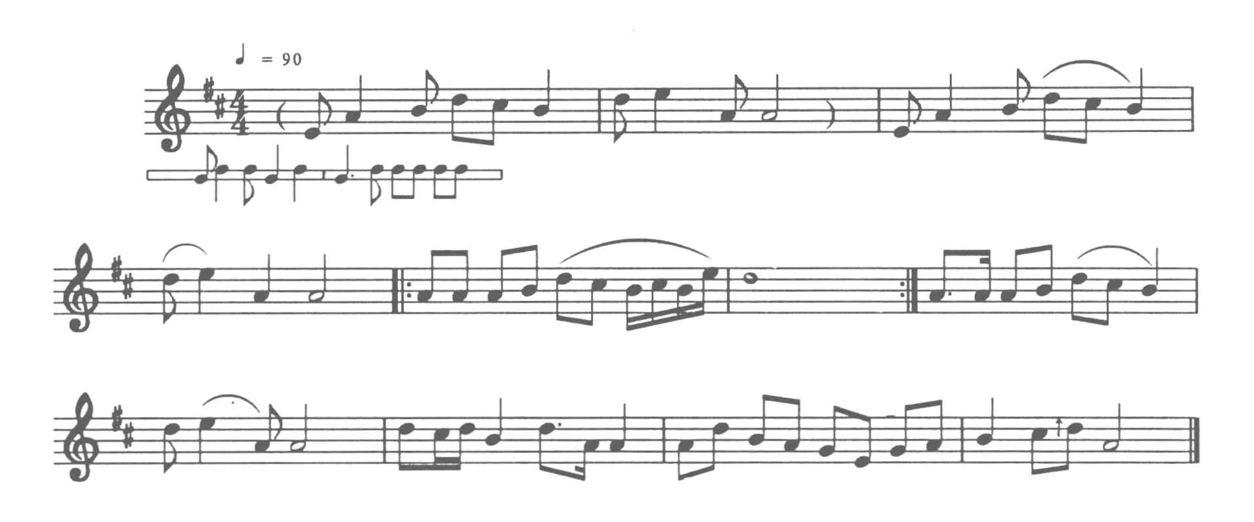
8.你走了一去不返
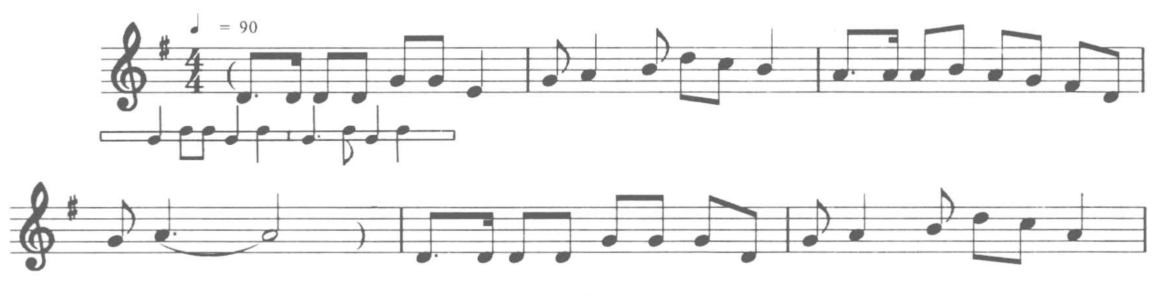

9. تاجىخان
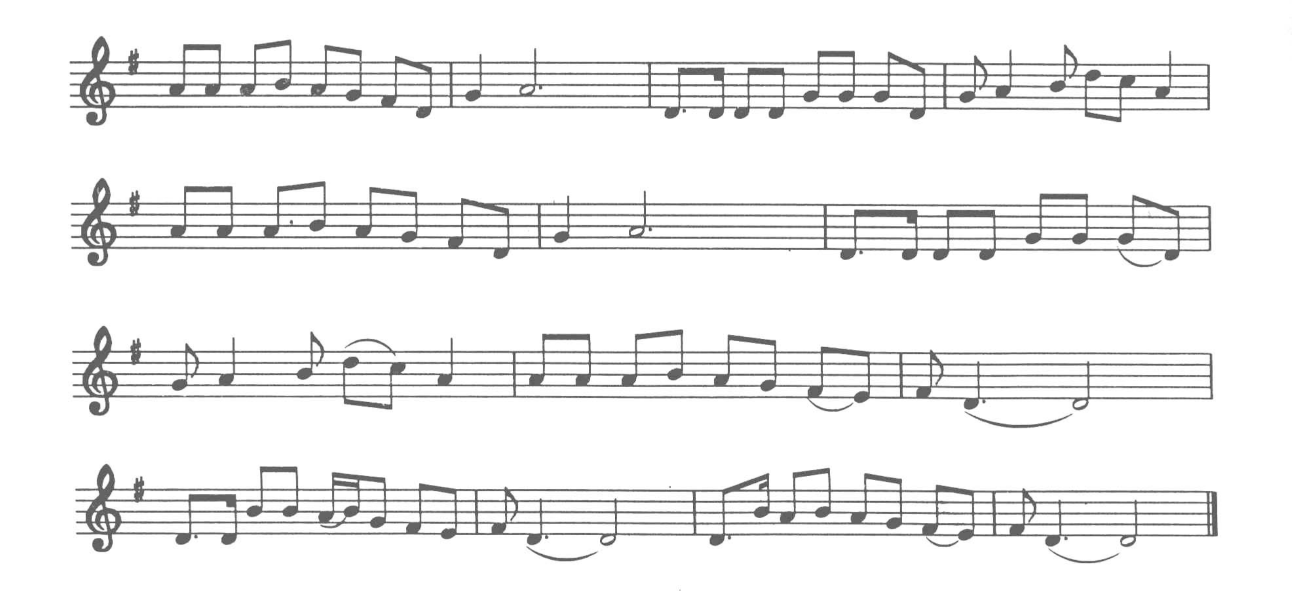
9.塔　吉　汗

10. زىۋا كوچا

10.孜　瓦　库　恰

11. شڭشڭشا

11. 星 星 峡 之 歌

♩ = 96

ئونىنچى

دولان مۇشاۋىرەك مۇقامى

十
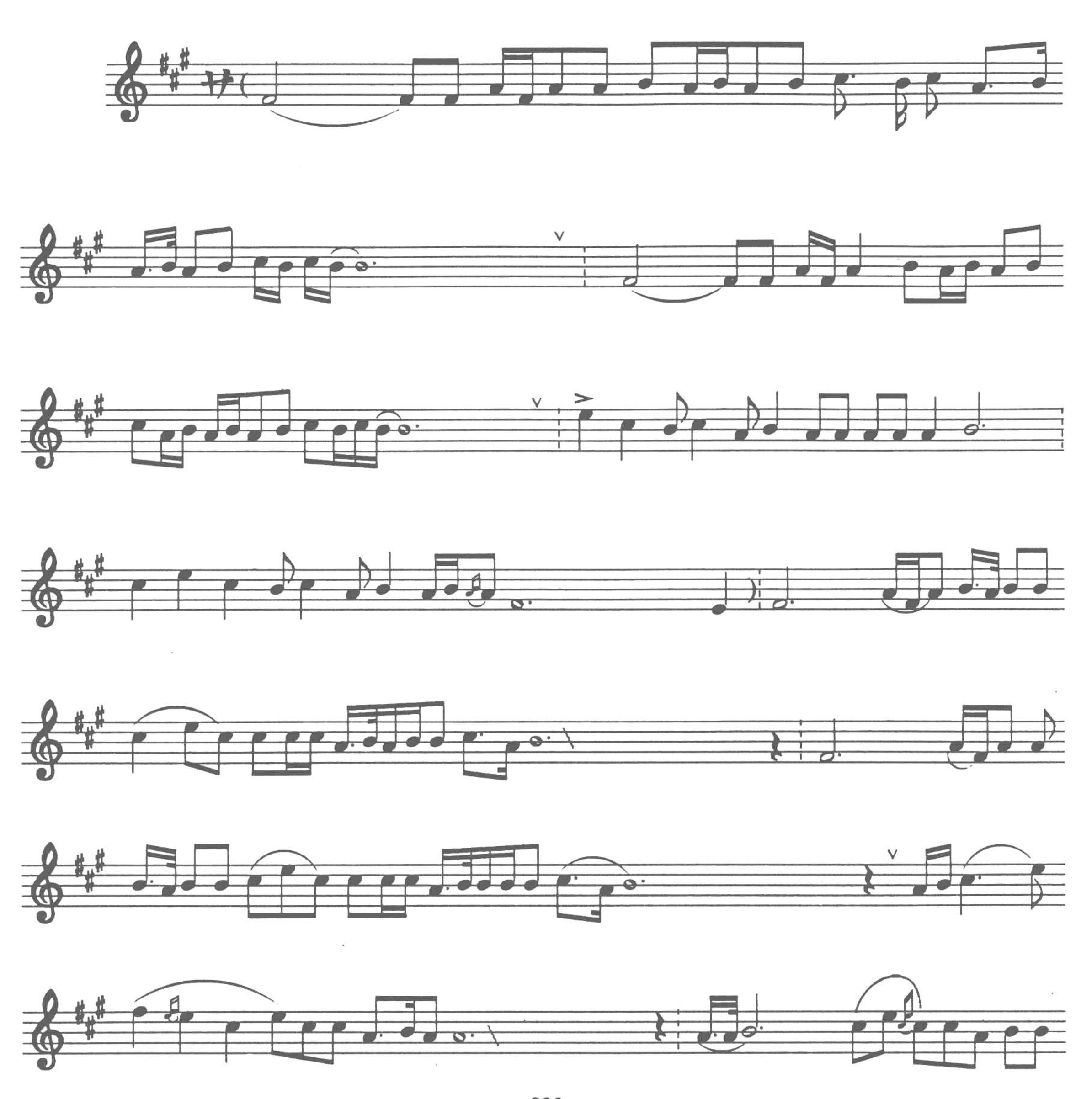
多浪穆夏威莱克木卡姆

ئونىنچى، دولان مۇشاۋرەك مۇقامى

十、多浪穆夏威莱克木卡姆
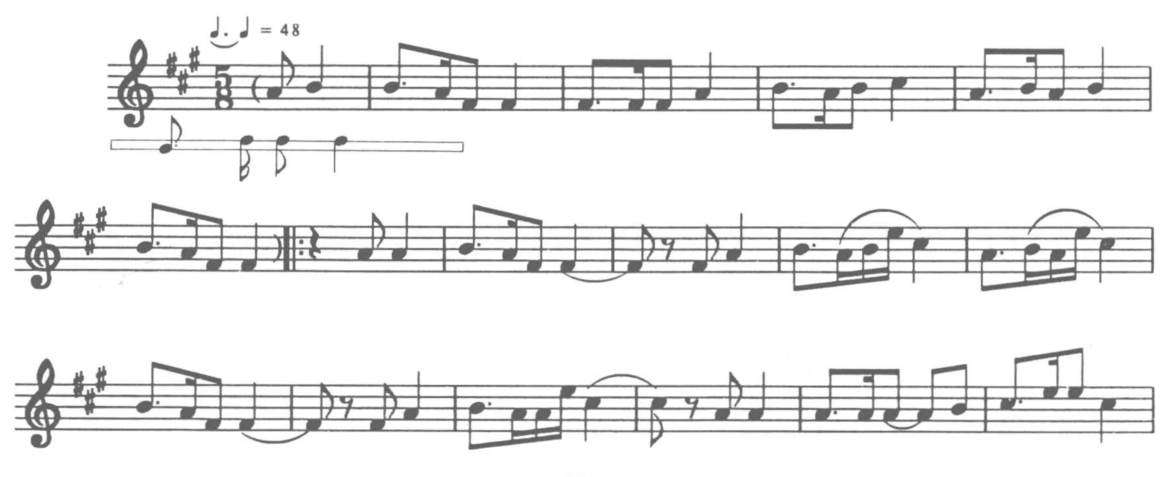
1. مۇقام
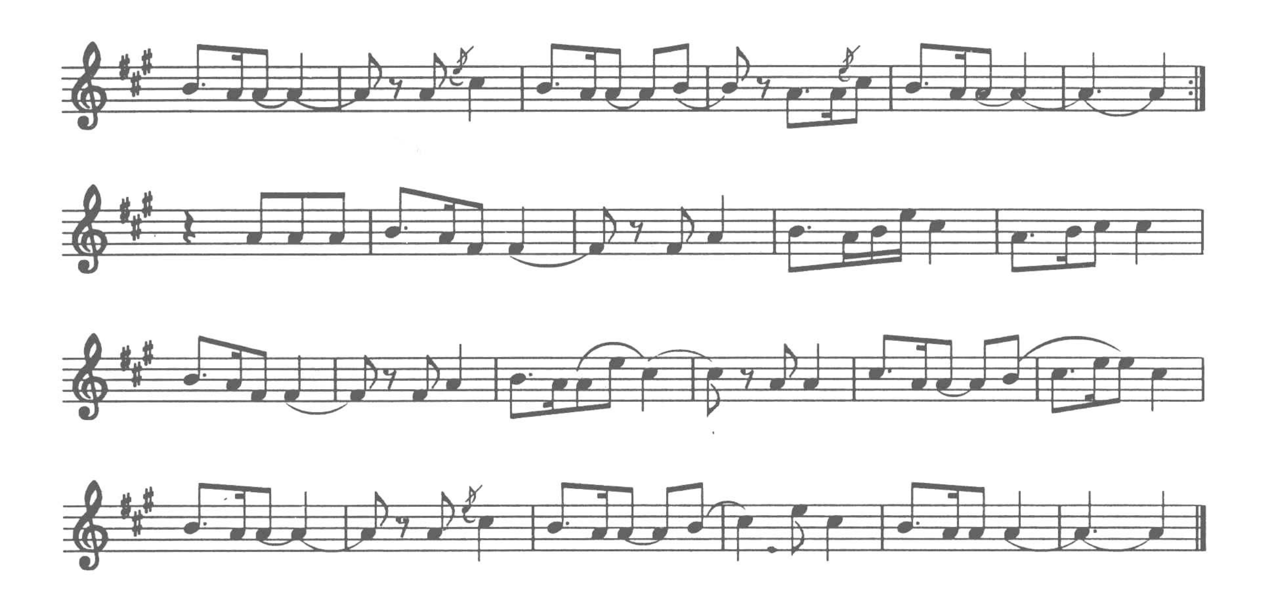
1.散　　序

2. مەستانە قەلەم قاشلىق

2.苇笔一样魅人的眉毛

3 . كىچىك سايراڭ بۇلبۇلۇم

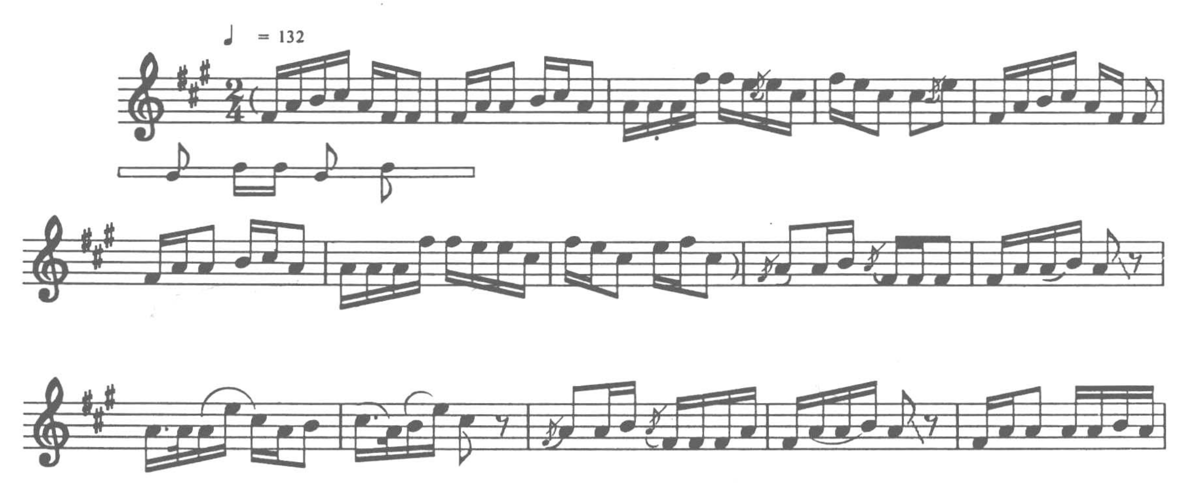
3.〔小〕歌唱吧，夜莺

♩. ♩ = 48

D.S.
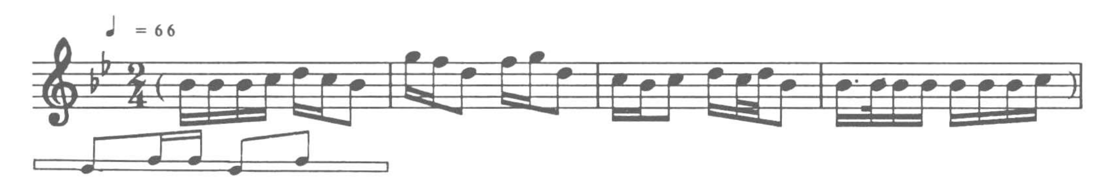
4. شەرۇللا سەنەم يارەي

4. 谢鲁拉，赛乃姆亚莱

5. ئوڭ قولۇمدا جۇگزام
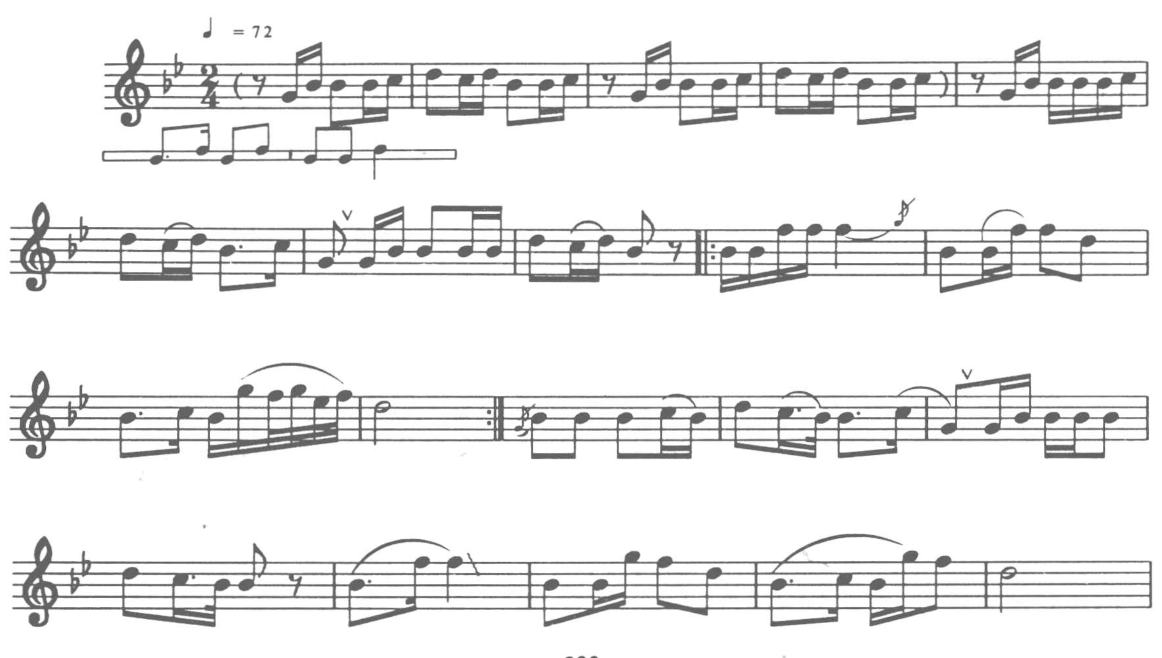
5.我在右手里端着盅子
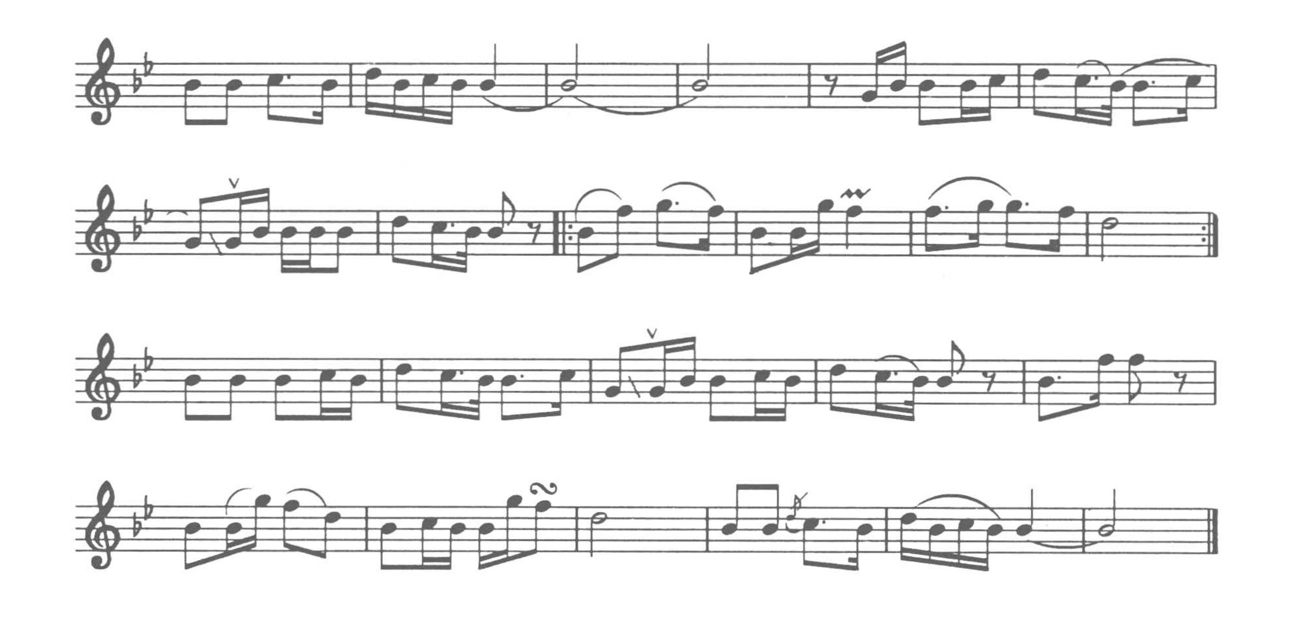

D.S.

6. زىندان تېمى ئېگىز تام

6.监狱四周围着高墙
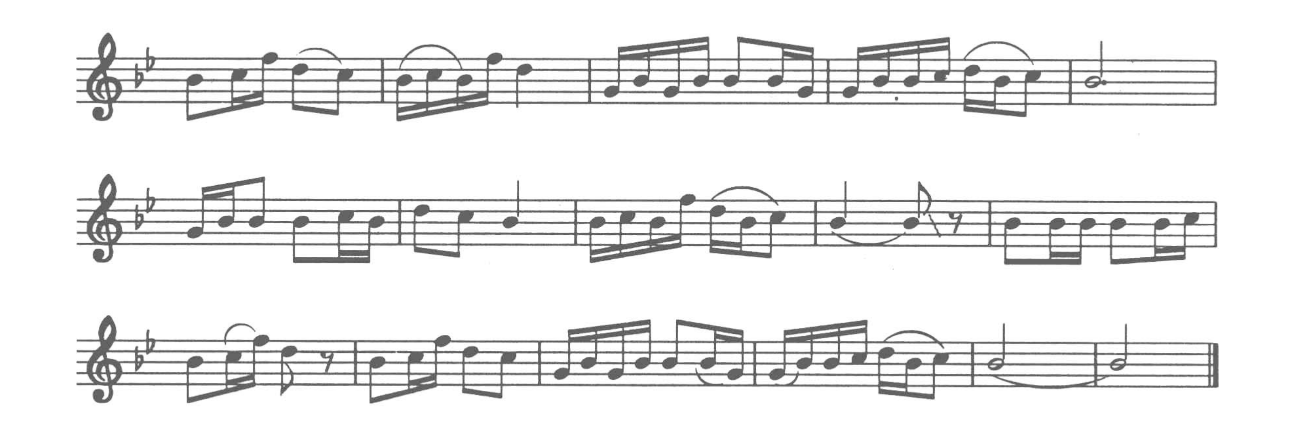

7. ۋاي جېنىمەي

7.哎呀， 我的亲亲
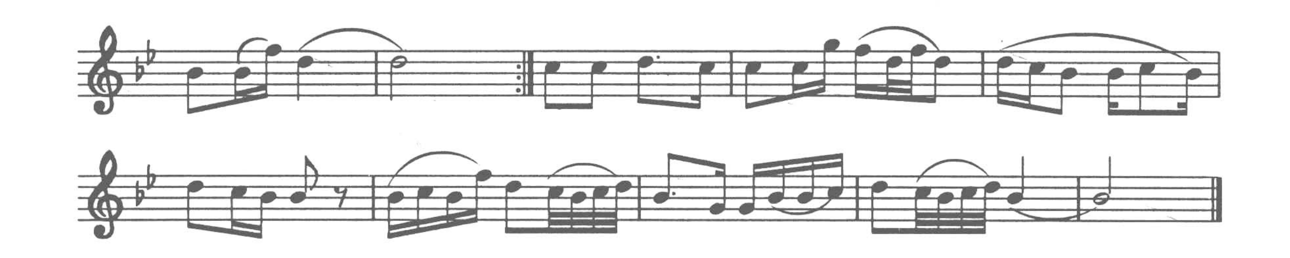
♩ = 76

8. يار ئاللا

8.亚 尔 安 拉
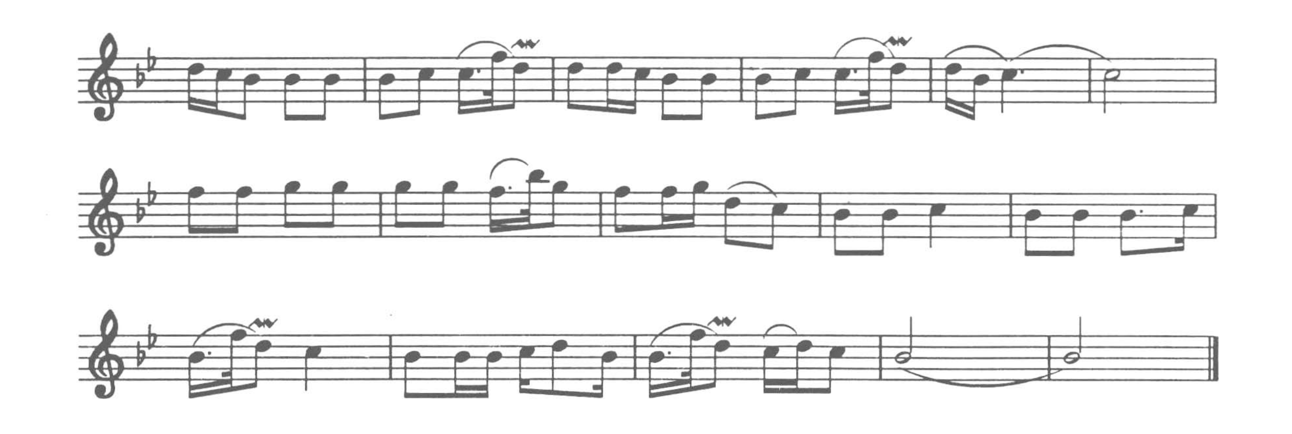
♩ = 76

9. ئايخان مەشۇق

9.情 人 阿 依 汗
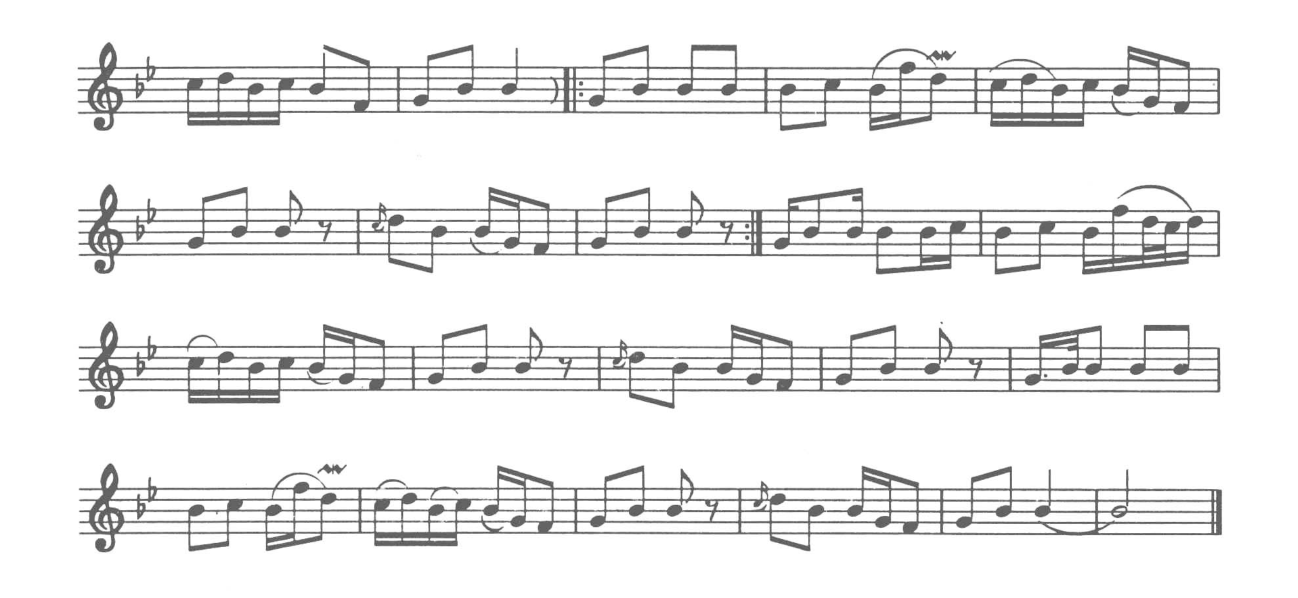
♩ = 96

10. جەرەن يە

10.吃 黄 羊 肉 吧

♩ = 92

11. ئالتۇن پاشاخان

11. 金子般的帕夏汗

♩ = 92

D.S.

ئون بىرىنچى

ئىراق مۇقامى

十一

伊拉克木卡姆

(چوڭ دەردى يامان مۇقامى)
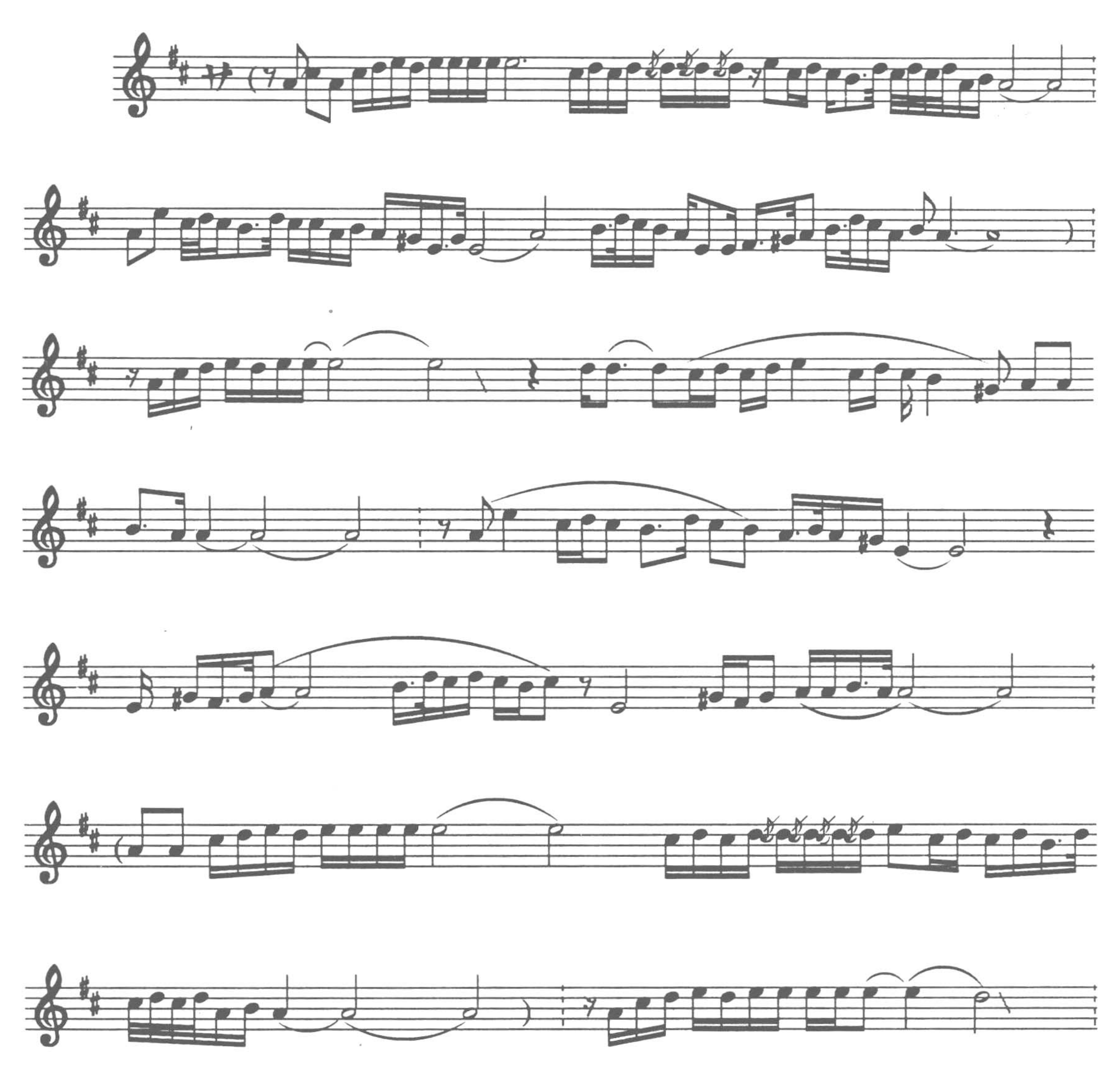
([大]你让我好苦)
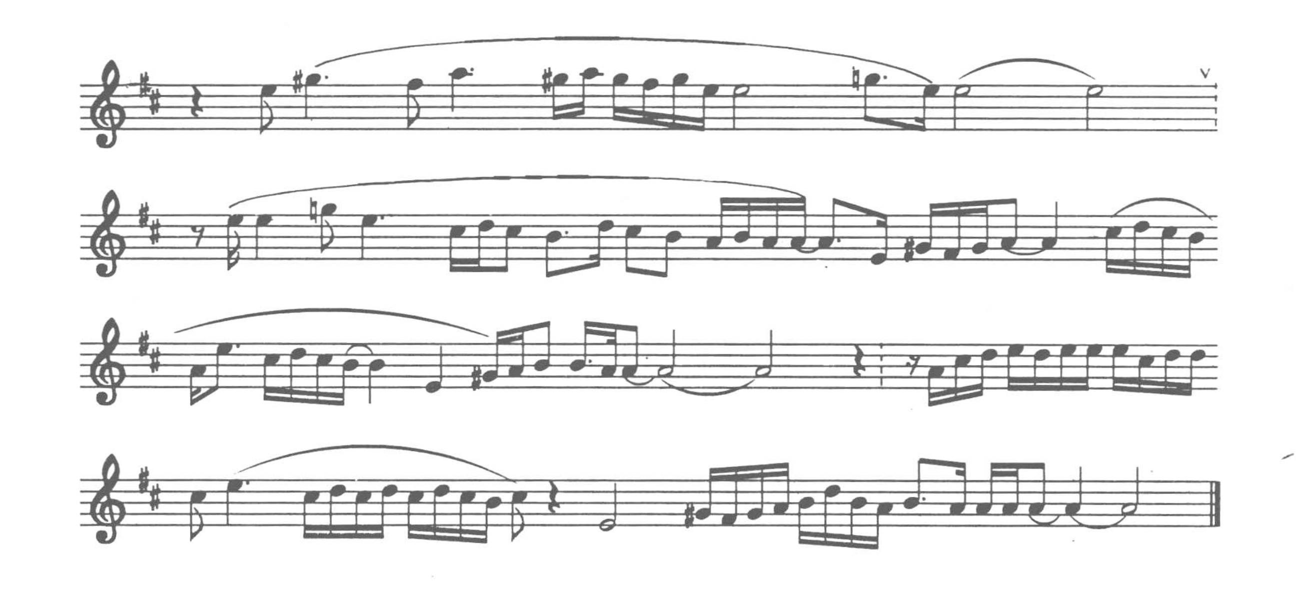
ئون بىرىنچى، ئىراق مۇقامى
(چوڭ دەردى يامان مۇقامى)

十一、伊拉克木卡姆
（〔大〕你让我好苦）

1. مۇقام

1.散　　序
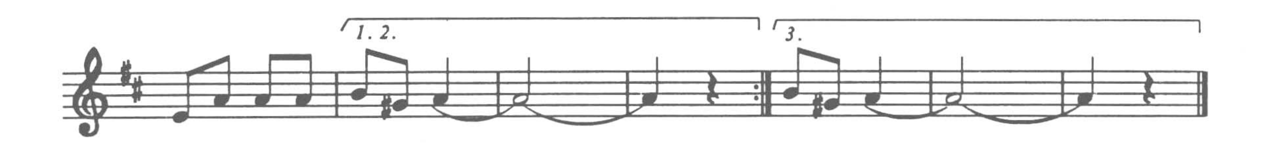

2. دەردىڭ يامان

2.你 让 我 好 苦

♩ = 120
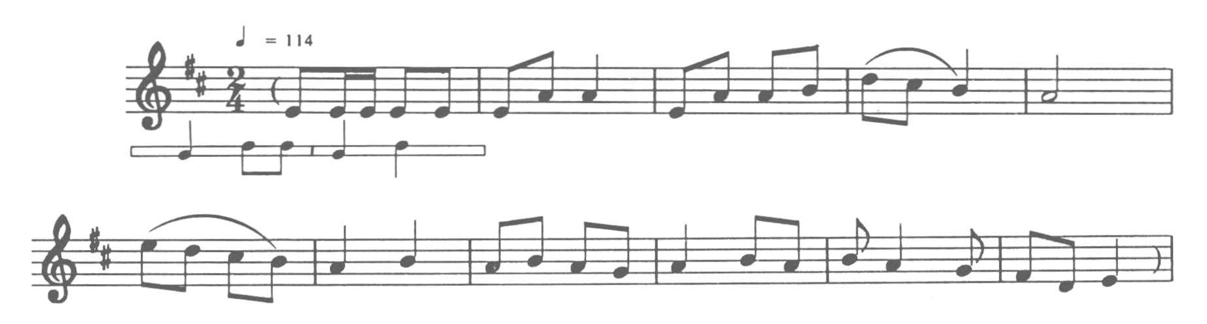

3. جېنىمەي
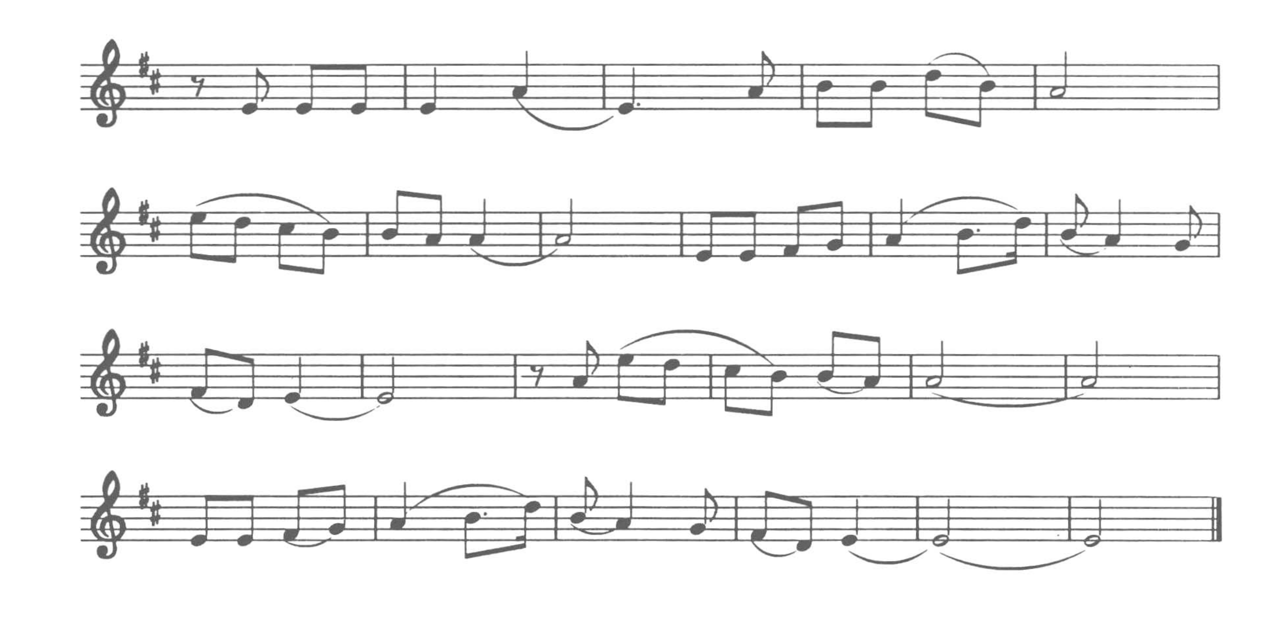
3.我 的 小 亲 亲

♩ = 114

4. مۇزاتتا يوق ئىكەن

4.穆扎特河里没有流澌

5. ئېمرىقىم

5.我 心 爱 的 人 儿

♩ = 114
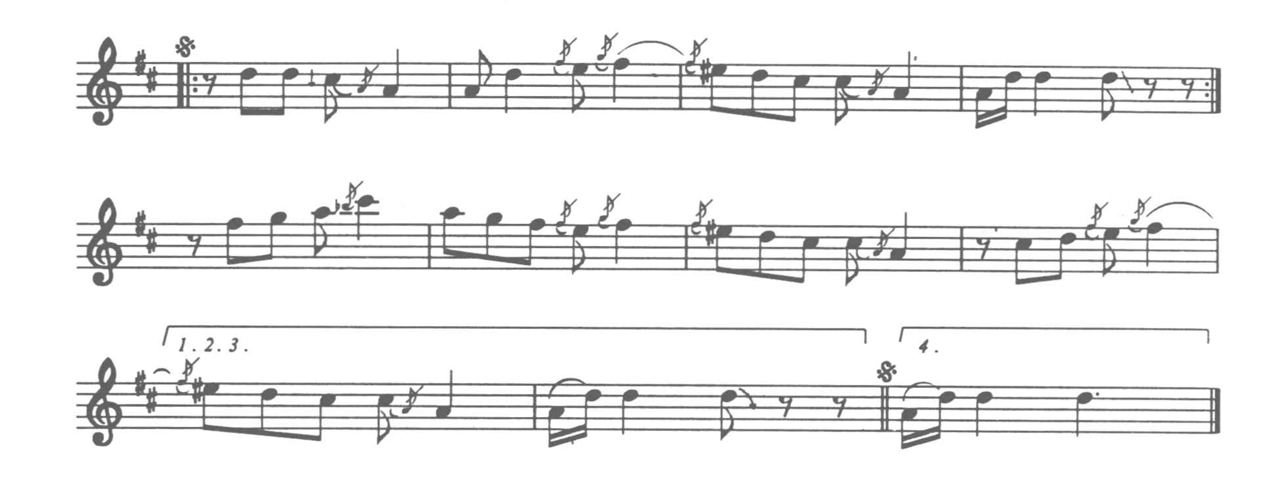
6. ئەي ھوٗت

6.哎，胡特

7. بەجىن پىچاق ئەينالەم

7.北京刀子是我的伙伴
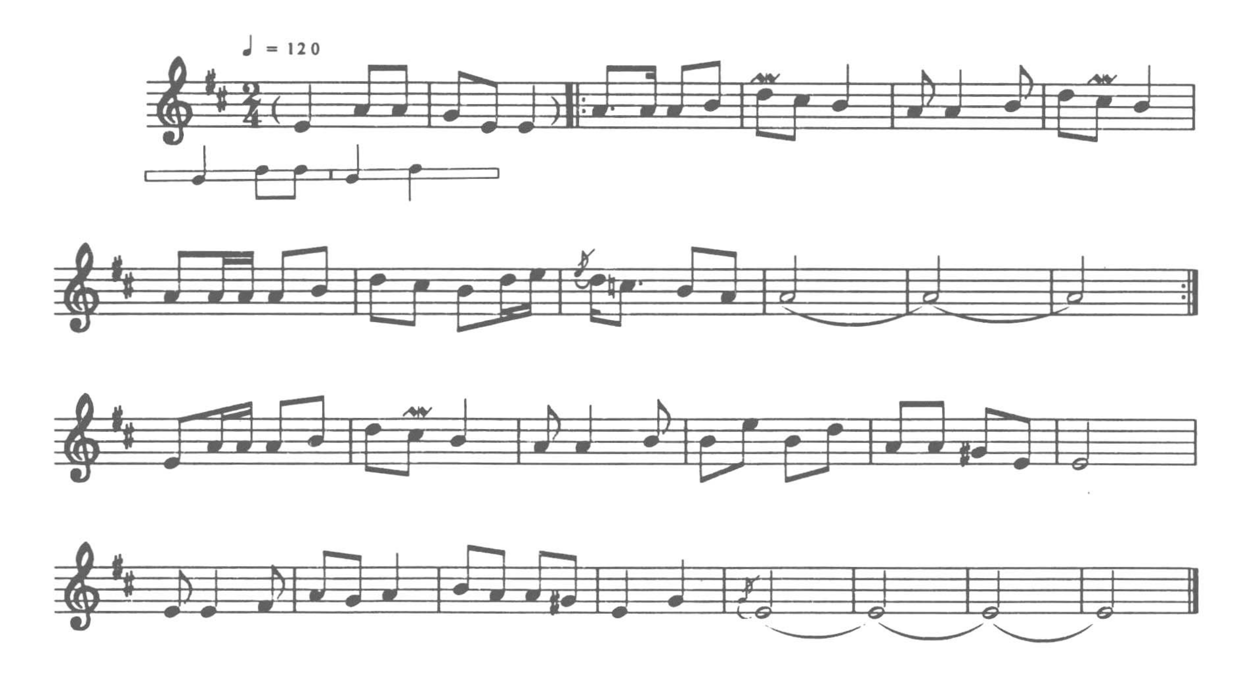

8. ئوتتۇك يامان نىياز خېنىم

8. 情火燎人的尼亚孜小姐

♩ = 120
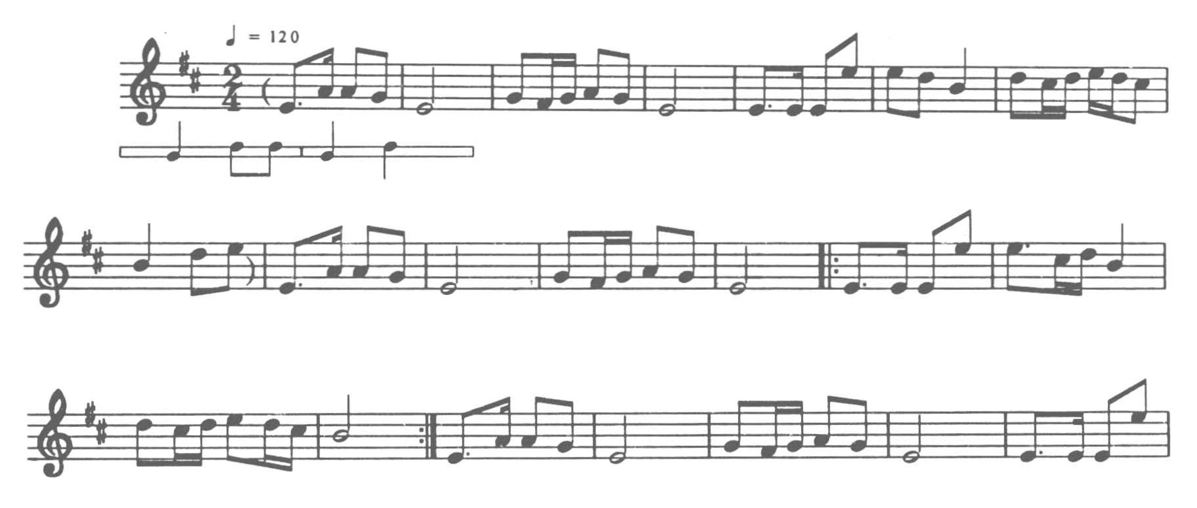
9. بىر كۆرسەم جامالىڭنى

9. 让我看看你的美容

10. كىچىك ئايلا جۇگان
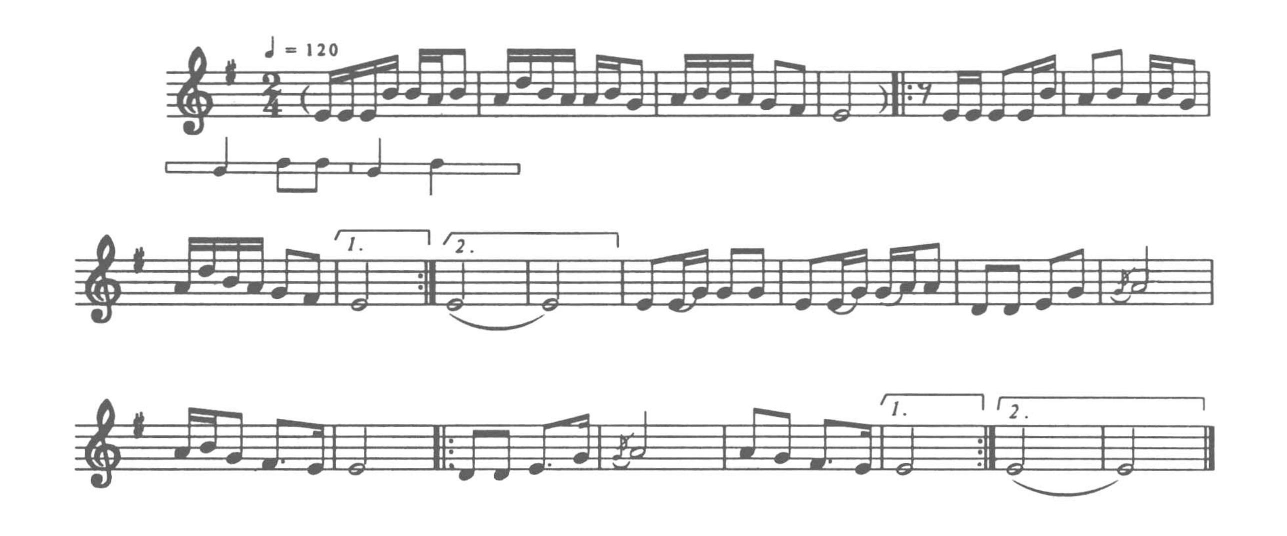
10.〔小〕年轻的大嫂
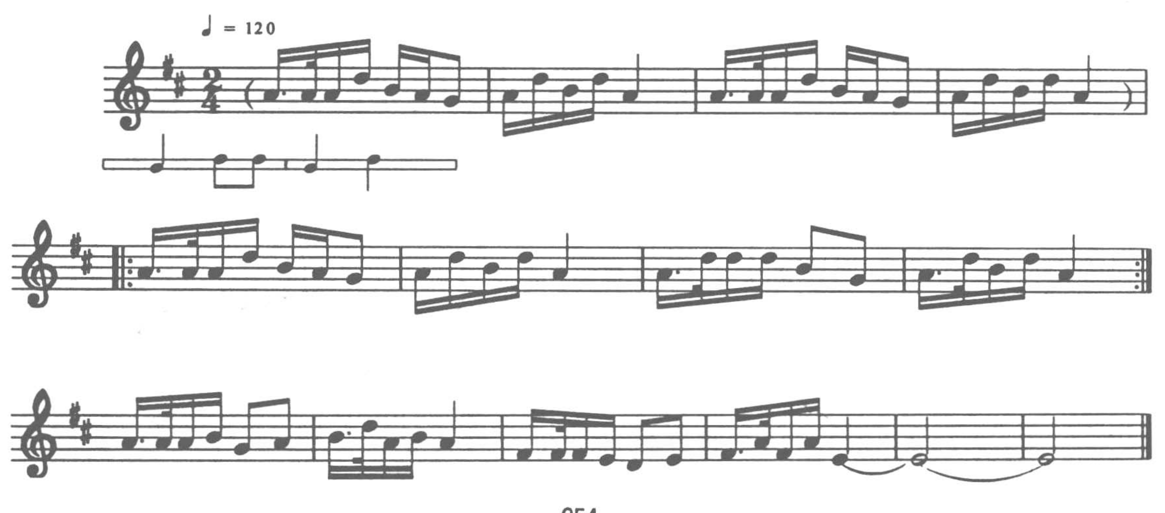

11. ھەق ئاللايىمەي

11. 安拉啊，我的主宰
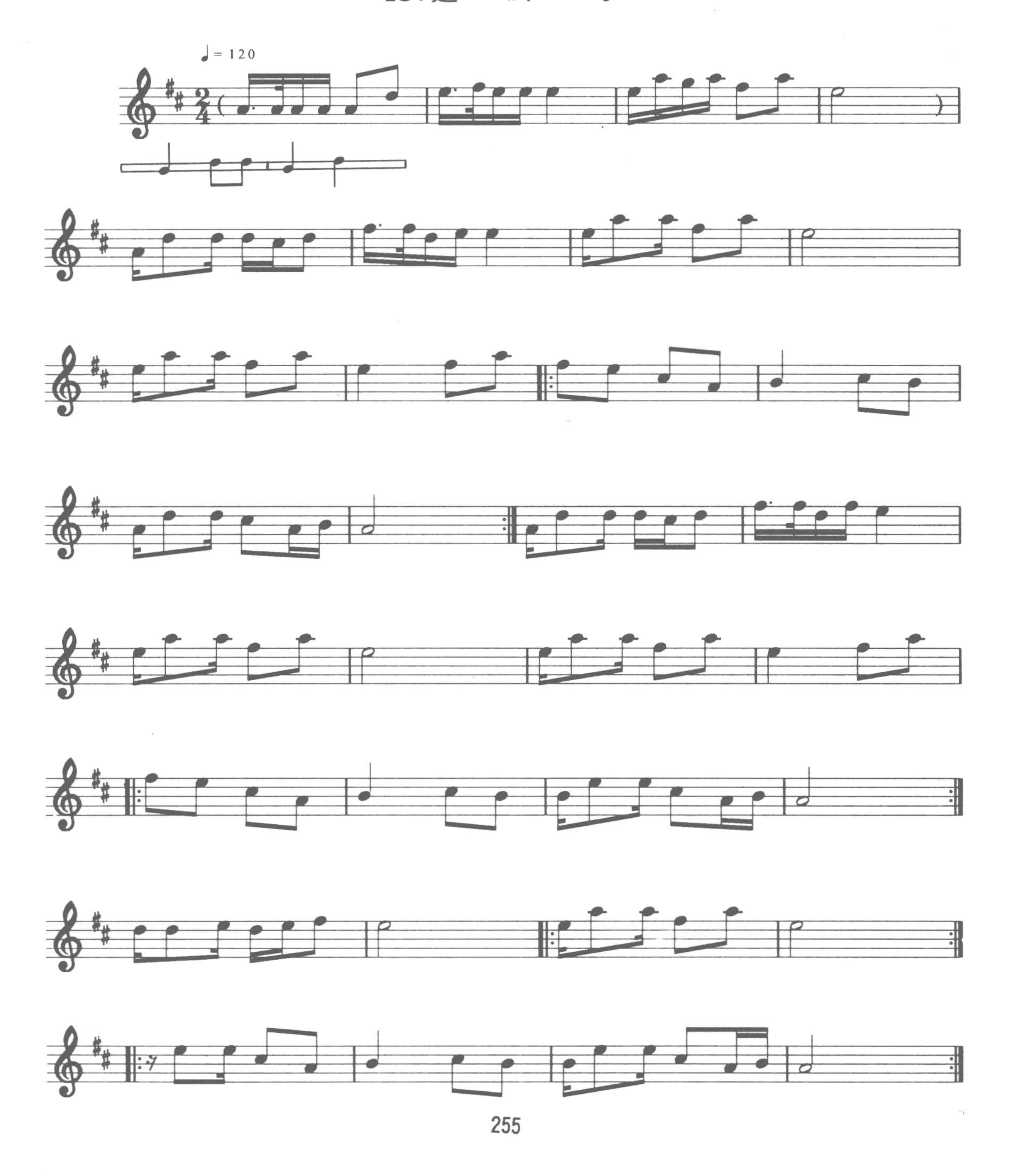

12. شەدىياك

12. 欢　　庆
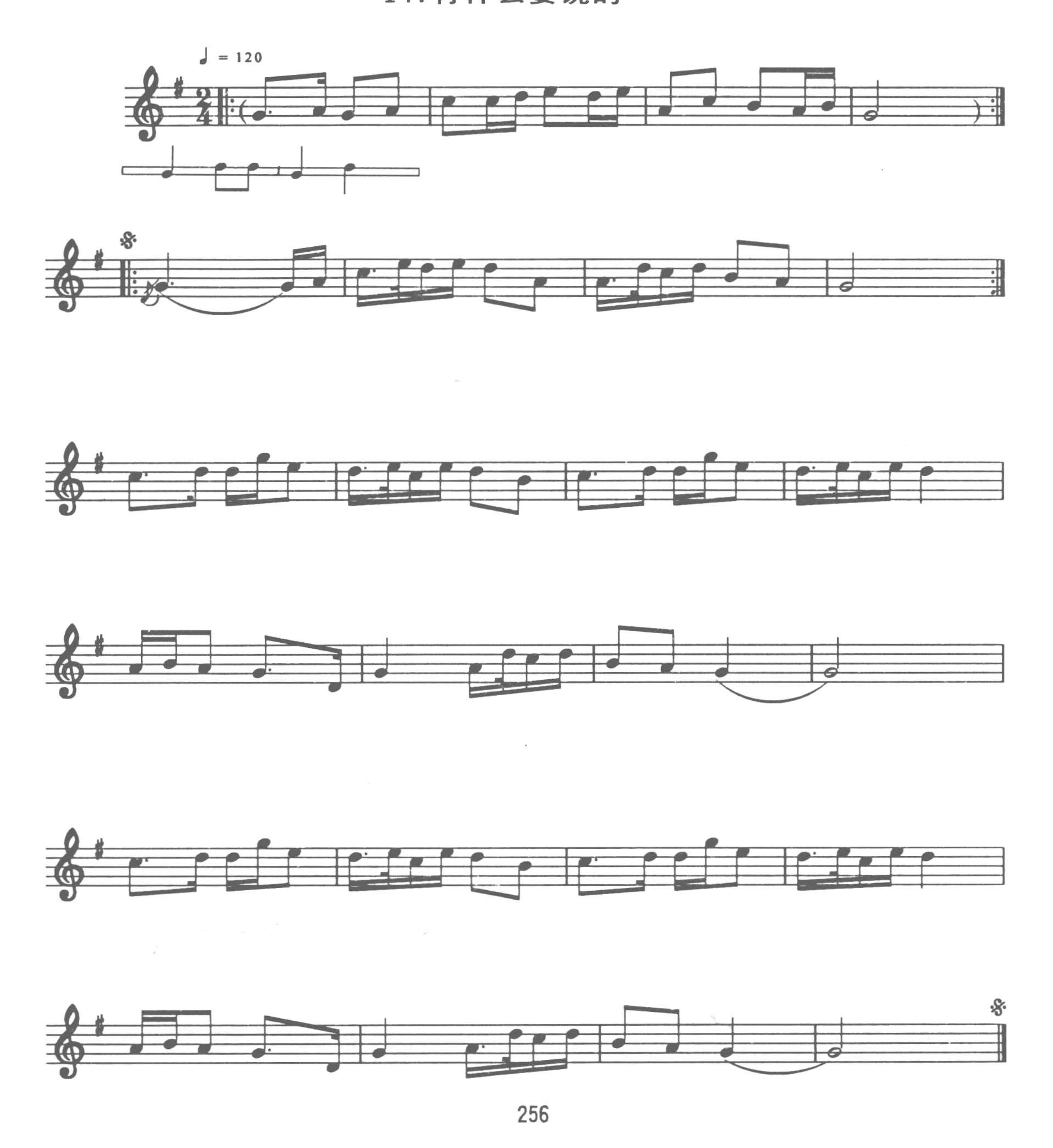

ئېتىم شاگىتۇ .13

13.蹩 脚 马

14. گەپ بارەي نىمە گەپ بار

14.有什么要说的

ئون ئىككىنچى

راك مۇقامى

十二
拉克木卡姆

(سايراڭ بۇلبۇلۇم مۇقامى)
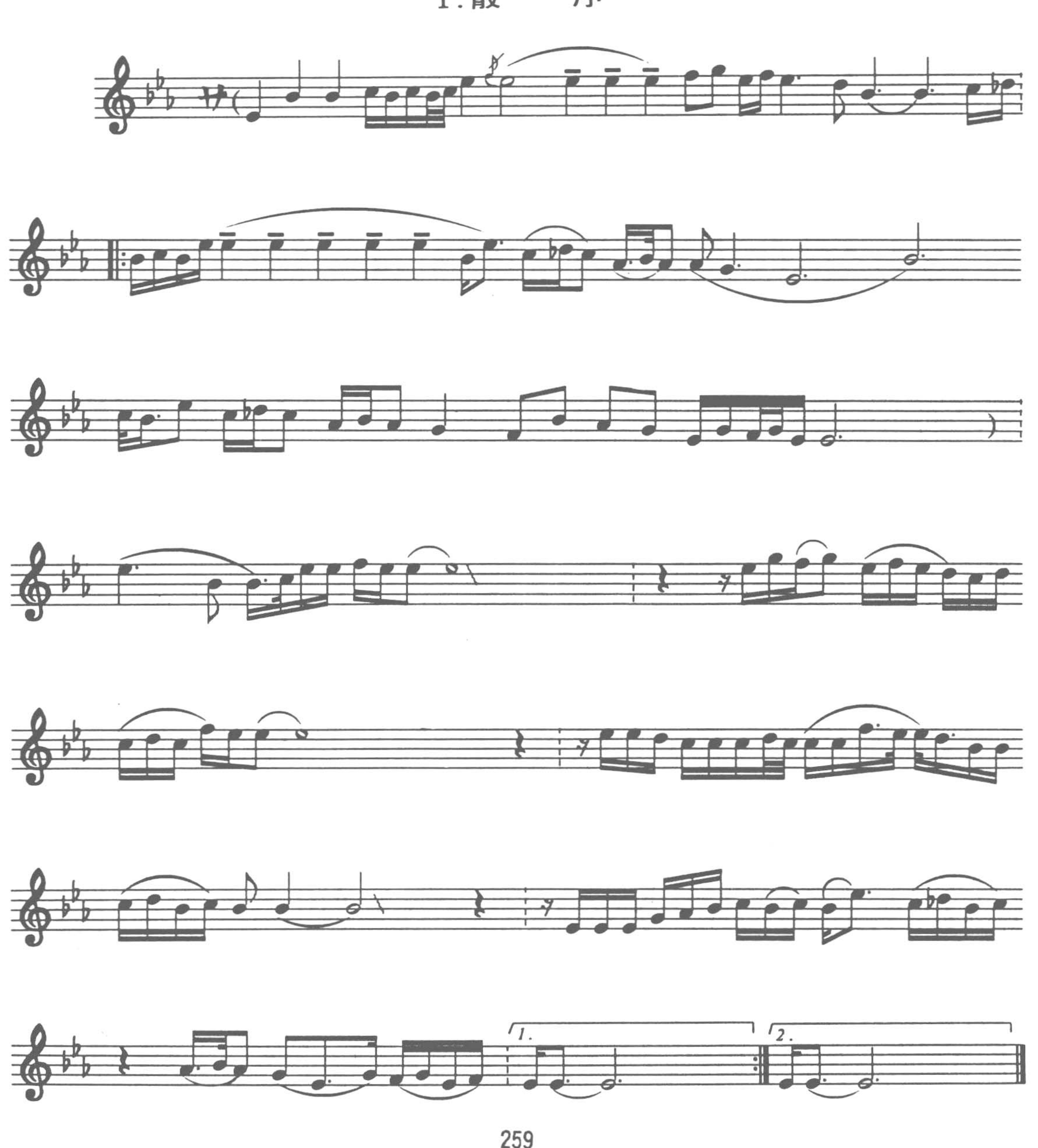
（唱吧，我的夜莺）

ئون ئىككىنچى، راك مۇقامى
(سايراڭ بۇلبۇلۇم مۇقامى)

十二、拉克木卡姆
（唱吧，我的夜莺）
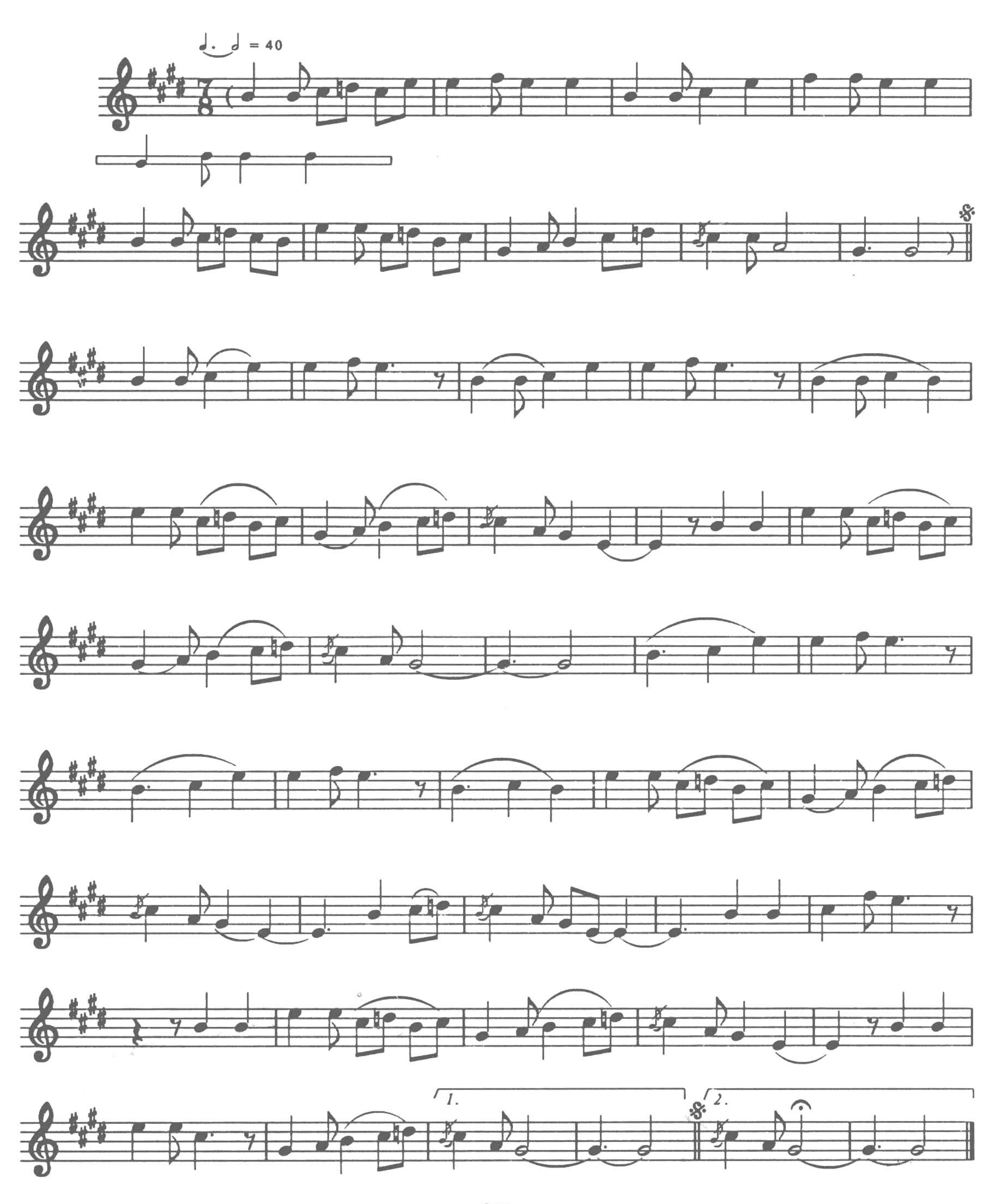
1. مۇقام

1. 散　　序

2. سايراك بۇلبۇلۇم

2. 唱吧，我的夜莺

3. كەكلىك

3.锦　　鸡

♩ = 114

1.

2.

D.S.

4. شەرۋازى قۇربانىڭ بولاي
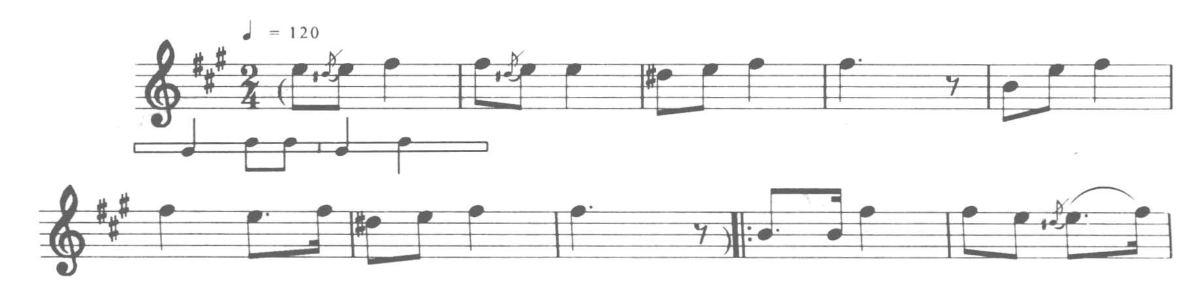
4.谢尔瓦兹，让我为你献出生命

5. كىچىك شەرۋازى قۇربانىڭ بولاي
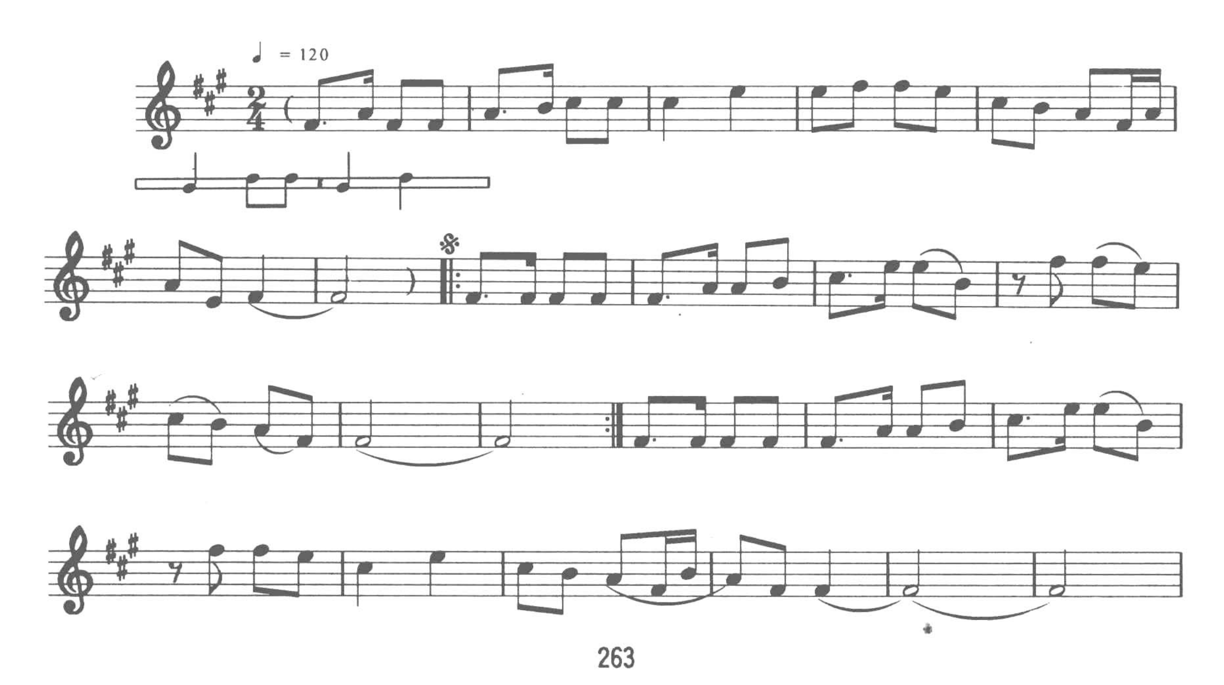
5.〔小〕谢尔瓦兹，让我为你献出生命

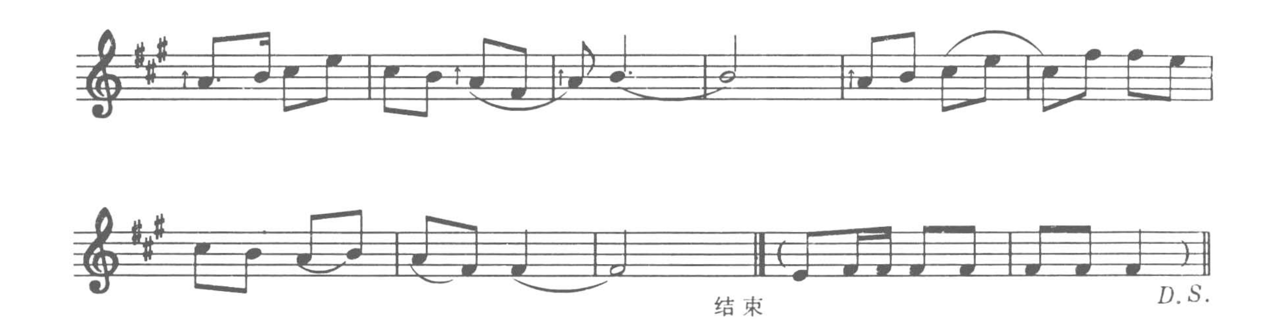
♩ = 120

6. جان گۈلچەرىخان

6.亲爱的古丽切莱汗
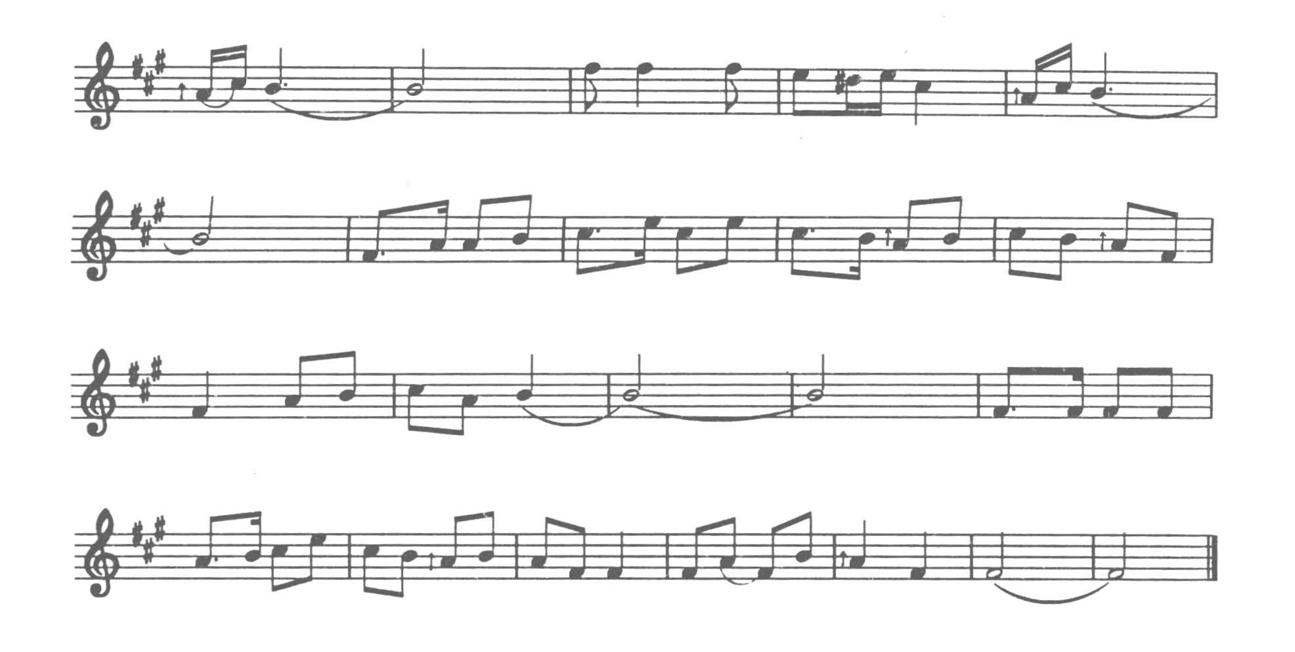

7. مەستان داغمەي

7.麦斯坦——达格麦

♩ = 124
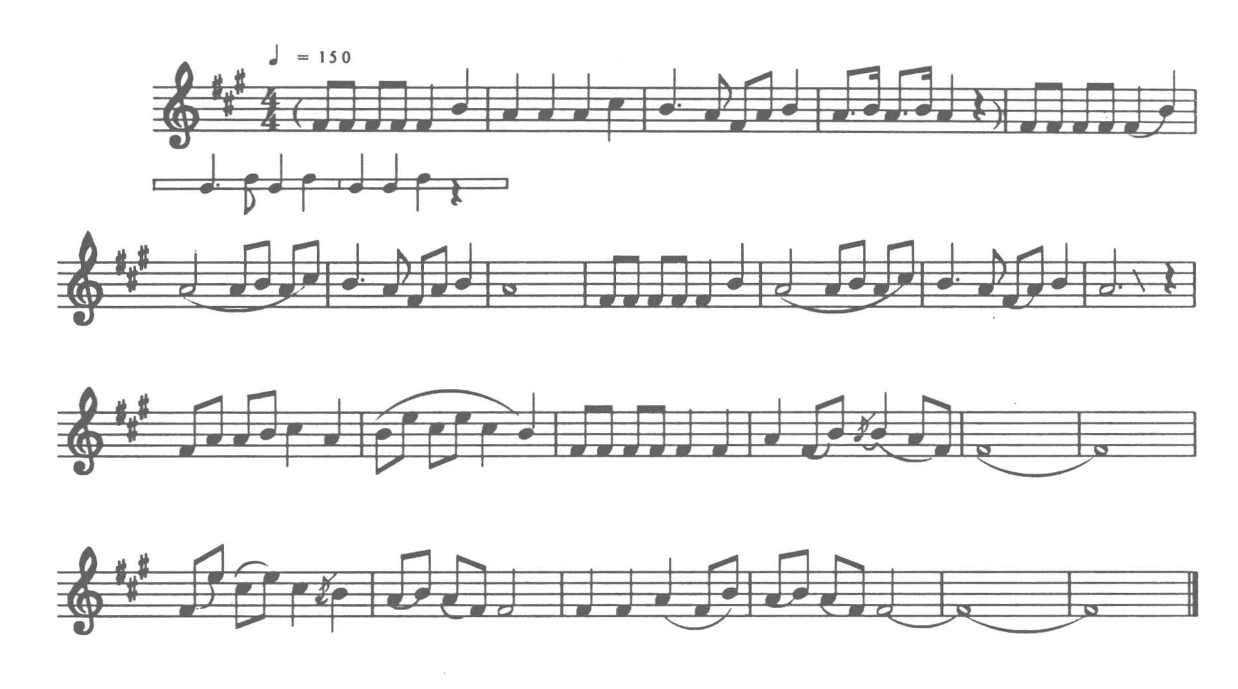

8. هايت قلىدۇ، هۇيت قلىدۇ

8.哈咿，呼咿

♩ = 132
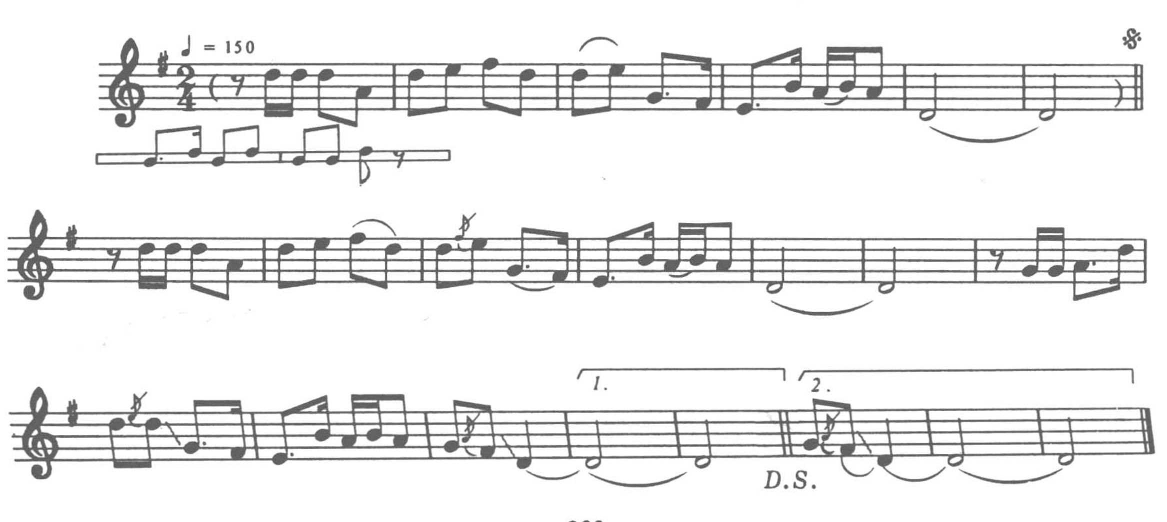
9. ئەسەلەيخان

9.艾 丝 莱 汗

10. گۈلمەشۇق

10.花 样 的 美 人
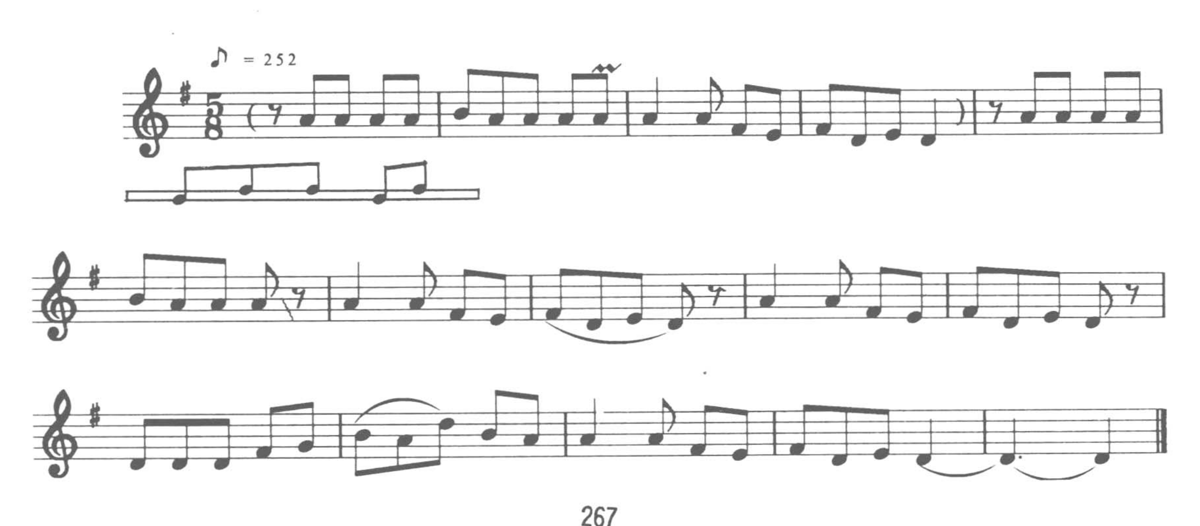

11. لەتپە

11.莱　提　派

♪ = 252

12. بۇلبۇل قىز

12.夜　莺　姑　娘

بەلگىلەر ھەققىدە ئىزاھات

♯ —— ناخشا ۋە مۇزىكىنىڭ ئەركىن ئىختىيارى ئودار بىلەن ئېيتىلىدىغان ھەم ئورۇنلىنىدىغان ئابزاسىغا ” ♯ “ بەلگىسى قويۇلۇدۇ.

⌐ —— ئاۋازنى يېرىم كۆتۈرۈش بەلگىسى بولۇپ، ئورۇنلىغاندا يېرىم ئاۋاز چارەك گرادوس يۇقىرىغا كۆتۈرۈلىدۇ. كۆ-تۈرۈلىدىغان ئاۋازنىڭ سول تەرىپىگە ” ⌐ “ بەلگىسى قو-يۇلىدۇ.

⌐ —— ئاۋازنى يېرىم چۈشۈرۈش بەلگىسى. ئورونلىغاندا يېرىم ئاۋاز چارەك گرادوس تۆۋەنگە چۈشۈرۈلىدۇ. چۈشۈرۈ-لىدىغان ئاۋازنىڭ سول تەرىپىگە ” ⌐ “ بەلگىسى قويۇلى-دۇ.

↓ ↑ ——نوتىدا ئاۋازنىڭ سەل كۆتۈرۈلىشى ۋە سەل پەسىيىشى ” ↑ “ ” ↓ “ بەلگىلىرى بىلەن كۆرسىتىلىدۇ. ” ↑ “ ئاۋازنىڭ سەل كۆتۈرۈلىشىنى ئىپادىلەيدۇ. ” ↓ “ ئاۋازنىڭ سەل پەسىيىشىنى ئىپادىلەيدۇ. ئاۋاز مەيلى كۆتۈرۈلسۇن، ياكى پەسەيسۇن، ئۇ يېرىم ئاۋاز دەرىجى-سىگە بېرىپ يېتەلمەيدۇ.

V —— نەپەس ئېلىش بەلگىسى بولۇپ، ناخشىنىڭ تېكىست جۈمە-
لىسى ئېنىق بولمىغان ياكى نەپەس ئېلىش قىيىنراق
بولغان بۆلەك ئاستىغا يېزىپ قويۇلىدۇ.

~~~ —— تىترەش ئاۋاز بەلگىسى. ئۇيغۇر مۇقامىدا ئورنى مۇ-
قىم بولمىغان، روشەن هالدا يۇقىرى ۋە تۆۋەنگە تىترەي-
دىغان ئاۋازلار نوتىدا "~~~" بەلگە بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

↘ ↗ (⟍ ⟋) —— تېيىلغاق ئاۋاز بەلگىسى. (⟋) ↗
كۆرسەتكۈچ بەلگىسى ئاۋازنىڭ يۇقىرىغا تېيىلىدىغانلى-
غىنى كۆرسىتىدۇ. (⟍) ↘ كۆرسەتكۈچ بەلگىسى ئاۋاز-
نىڭ تۆۋەنگە تېيىلىدىغانلىغىنى كۆرسىتىدۇ. باشلىنىشى
مۇقىم، ئاخىرلىششى مۇقىم بولمىغان تېيىلغاق ئاۋاز
مونداق ئىپادىلىنىدۇ: ↗5 (يۇقىرىغا تېيىلىدۇ) ↘5
(تۆۋەنگە تېيىلىدۇ). ئاخىرىسى مۇقىم، باشلىنىشى مۇ-
قىم بولمىغان تېيىلغاق ئاۋاز مۇنداق ئىپادىنىدۇ:↗5
(يۇقىرىغا تېيىلىدۇ)، ↘5 (تۆۋەنگە تېيىلىدۇ).
باشلىنىشى ۋە ئاخىرلىششى مۇقىملاشقان ئىككى ئاۋاز
ئوتتۇرىسىدىكى تېيىلغاق ئاۋاز مۇنداق ئىپادىلىنىدۇ: 5 i̇
(5 دىن i̇ غا تېيىلىدۇ).

ﭑ —— ئېگىزگە دولقۇنلىتىش بەلگىسى. مەسىلەن: 6، ئەمىلى
ئېيتىلغاندا (ئورۇنلانغاندا) 676· ياكى 6i̇6· بولۇپ
ئېيتىلىدۇ ياكى ئورۇنلىنىدۇ.
~~~

ﺍ — تۆۋەنگە دولقۇنلىتىش بەلگىسى. مەسىلەن: $\overset{\text{ﺍ}}{6}$ ، ئەمەلى ئىپتىلغاندا (ئورۇنلانغاندا) 656· ياكى 65656· بولۇپ ئىپتىلىدۇ ياكى ئورۇنلىنىدۇ.

( ) — پاۋۇز، مەرغوللار ۋە ئاياقلىشىش نوتىدا "( )" بەلگىسى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

∽ — ئۆز ئورنىغا قايتىش بەلگىسى. مەسىلەن: $\overset{\backsim}{6}$ ناخشىدا ئىپتىلغان ياكى مۇزىكىدا ئورۇنلىغاندا 7656 ياكى 76566 ئىپتىلىدۇ ھەم ئورۇنلىنىدۇ.

42 = ♩♩ ياكى 42 = ♩♩♩. سەككىزگە بۆلۈنگەن ئاۋاز بىر ئودار بولغاندا ھەربىرتاكتتا يەتتە ئودار بولىدىغانلىقىنى، يەتتە ئودارنى بىرلىك قىلغاندا بىرمىنوتتا 42 بىرلىك بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

♩♩, ♩♩♩♩ —ئۈچ ئودارلىق ئىككى ھەم تۆت ئۇلانغان ئاۋاز.

ئۇيغۇر موقامىدا ھەرخىل رىتىمدىكى موزىكىلارنى توغرا ئىپادىلەش ۋە تەشكىللەش ئۈچۈن ئۈچ ئودارلىق ئىككى ئۇلانغان ئاۋاز (♩♩)، ھەم تۆت ئۇلانغان ئاۋاز (♩♩♩♩) شەكلى دائىم ئىشلىتىلىدۇ.

𝅗𝅥 + 𝅗𝅥. ——$\frac{5}{8}$ ئۇداربىلەن يېزىلىدۇ، ئەملىيەتتە ئېيتىلغاندا (ئو-

رۇنلىغاندا) ئەملى ئۇنىمى $\frac{2}{4}$ ئۇدار | X X $\overset{3}{\frown}$XXX | غا

يېقىن كېلىدۇ. قۇمۇل " ئۇلۇق دۇر مۇقامى " نىڭ 9-10-11-ئاھاڭلىرى بۇخىل ئۇدار شەكلىدە تۈزۈلگەن.

ئىشلىتىش نوتىسىنى داپ سىزىقلىق قوش

ئىككىنچى سىزىق

بىرىنچى سىزىق

ئۇسولى: ——قوش سىزىق داپ چېلىشتىكى نوتىلار بەل-گىسى. بىرىنچى سىزىققا يېزىلغان نوتىلارنى ئوڭ قول (ياكى سول قول) بىلەن داپنىڭ ئوتتۇرىغا چالىدۇ. " دوڭ " ئاۋاز چىقىدۇ. ئىككىنچى سىزىققا يېزىلغان نوتىلارنى ئوڭ قول (ياكى سول قول) بىلەن داپنىڭ گىرۋىگىگە چالىدۇ. " تاك " ئاۋازى چىقىدۇ.

符 号 说 明

艹——节拍自由的散唱。

‡——半升音（升高半个半音），标在音符的左方。

ᑊ——半降音（降低半个半音），标在音符的左方。

↑↓——不够半音的微升（稍升）、微降（稍降），标在音符的左方。

V——呼吸号，只用在唱词断句不清或换气不易掌握的地方。

～——游移音，表示并不固定在一个音位，而作明显上、下游移的音。

↗ ↘（╱ ╲）——滑音记号，用↗或╱表示上滑，↘或╲表示下滑。起音确定，迄音不确定的滑音记为：5↗（上滑），5↘（下滑）。起音不确定，迄音确定的滑音记为：↗5（上滑），↘5（下滑）。起音、迄音都确定的记为：5 i（从5滑到i）。

𝆗——上波音，如 6，实际唱（奏）为 676· 或 6i6·。

𝆘——下波音，如 6，实际唱（奏）为 656· 或 65656·。

（ ）——前奏、间奏、尾奏加记圆括号。

∽——回音，如 6，实际唱（奏）为 7656 或 76566。

♩.♩=42 或 ♩.♩♩=42，表示以八分音符为一拍，每小节有7拍，每7拍为一个单位，每分钟42个单位。

♩♩（二连音），♩♩♩♩（四连音）——三拍子的二连音和四连音。在维吾尔木卡姆乐曲中，为较准确的表现各乐音在节奏方面的组织情况，常使用将三拍子二等分的二连音（♩♩）和四等分的四连音（♩♩♩♩）。

♩. + ♩ ——以$\frac{5}{8}$节拍记谱，实际演唱(奏)效果接近于 $\frac{2}{4}$ | $\overset{3}{\underline{\text{X X X}}}$ $\underline{\text{X X}}$ |，哈密“乌鲁克都尔木卡姆”中的曲9、曲10、曲11就是这种节拍。

——用以标记维吾尔族手鼓演奏的两线谱，第一线的音符表示用右手（或左手）击鼓心，发出“冬”声，第二线的音符表示用右手（或左手）击鼓边，发出“达”声。

تېكستلەر مۇندەرىجىسى

بىرىنچى، چوڭ دۇر مۇقامى
(يۇردۇم ئالەم مۇقامى)

1-چۇشۇرگە 291

2ـ چۇشۇرگە 310

ئىككىنچى، ئۇلۇق دۇر مۇقامى

(هاي ـ هاي ئۆلەن مۇقامى)

ئۈچىنچى، مۇستەھزات مۇقامى
(يالغۇز تويۇن مۇقامى)

تۆتىنچى، چارگاھ مۇقامى

بەشىنچى، خۇپتى مۇقامى

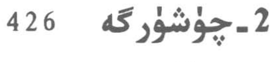
ئالتىنچى، چەببيات مۇقامى

(جانىكەم مۇقامى)

2-چۇشۇرگە 426

يەتتىنچى، مۇشاۋرەك مۇقامى

(دەردىڭگە داگا مۇقامى)

1-چۇشۇرگە 437

سەككىزىنچى، ئۇزھال مۇقامى
(دەردىلىقۋا مۇقامى)

1. چوشۇرگە 459

2. چوشۇرگە 468

تۇققۇزىنچى، دۇگاھ مۇقامى
(كىچىك دەردى يامان مۇقامى)

ئونىنچى، دولان مۇشاۋرەك مۇقامى

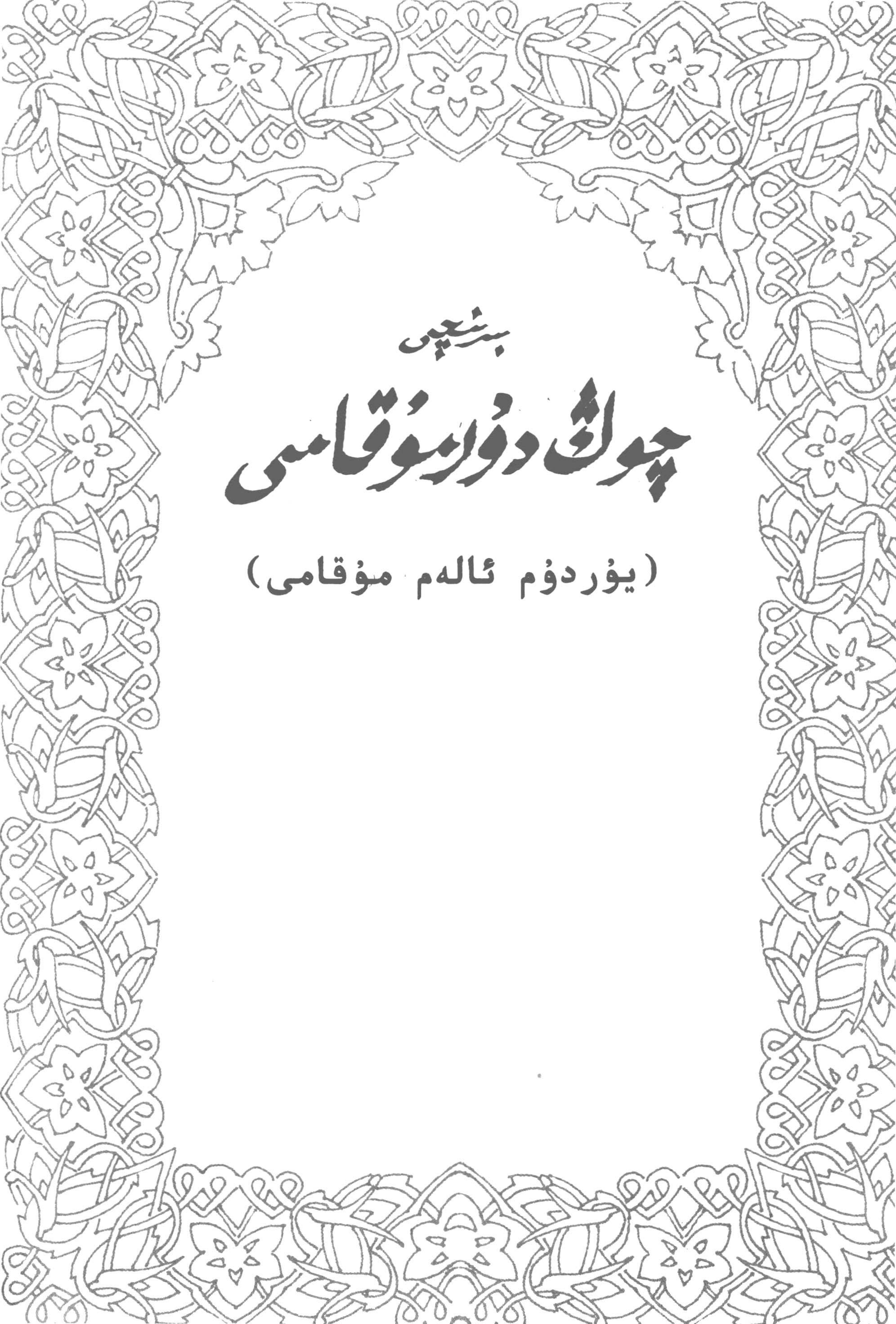

ئون بىرىنچى، ئىراق مۇقامى
(چوڭ دەردى يامان مۇقامى)

ئون ئىككىنچى، راك مۇقامى
(سايراڭ بۇلبۇلۇم مۇقامى)

بەشىنچى

چوڭ دۇر مۇقامى

(يۇردۇم ئالەم مۇقامى)

بىرىنچى، چوڭ دۇر مۇقامى
(يۈردۈم ئالەم مۇقامى)

1-چۈشۈرگە

1. مۇقام

نە ئېرەنلەر پىنھان بولدى،
بۇ دۇنيادىن مۇسۇلمانلار.
قارا يەر ئاستىغا كىردى،
ھەممە خانۇ-خاقانلار.

قايتارما:
جانان ئەي... بى باقى ئالەم.

تېۋىپلەر تاپمىدىلەر،
بۇ ئۆلۈمنىڭ دەردىگە دەرمانلار.
نە دەپدۇرلەر خالايىقلار،
خازان بولدى گۈلستانلار.

2. يۈردۈم ئالەم

يۈردۈم ئالەمنى كەزدىم،
سوردۇم بارچىدا غەم بار.
غەمسىز كىشى ئالەمدە،
ياراتقان خۇدايىم بار.

مېنى ئۆلتۈرگىدەك ئەمدى،
ئوقۇيدۇرمەن ئىمانىمنى.
قىيامەت-قايىم بولغاندا،
نە دەپ ئېيتاي جاۋابىمنى.

ساناقلىق سەككىز ئاي بولدى،
جۇدا بولدۇم شۇ يارىمدىن.
يۈرۈگۈم خۇن بولۇپ ئاقتى،
سېنىڭ دەردىڭ پىراقىڭدىن.

3. يارەنلەر يار ئۆلتۈردى

يارەنلەر يار ئۆلتۈردى كۆردۈڭلەرمۇ؟
ئەندىرجان سايىسىدا سوردۇڭلارمۇ؟
ئەندىرجان سايىسىدا كىملەر بارىكەن؟
خان غوجام دەستارىدا[1] گۈللەر بار ئىكەن.
خان غوجام توخۇلىرى چىللاشىدۇ،
مۇستاپا كارۋان بەگلەر يىغلاشىدۇ.

مەن ئۆلسەم ئۆلۈگۈمنى تاغقا قويۇڭلار،
تاغ يولى يىراق كەلسە باغدا قويۇڭلار.
يۈزۈمنى قىبلە سايان ئاچىپ قويۇڭلار،
باشىمغا بىر دەستە گۈل ساچىپ قويۇڭلار.

مەن ئۆلسەم ئاتىم ئۆچەر،
باشىمدىن شامال ئۆتەر، بوران ئۆتەر.
مېنى دىگەن دوستلىرۇم، ئاللا دوستلىرۇم،
باشىمدىن يىغلاپ ئۆتەر، قاخشاپ ئۆتەر.

---

[1] دەستار — سەللە.

مەن ئۆلۈپ لەھەتتە ياتسام،
كىم بولۇر يارەنلىرىم؟
قول كۆتۈرۈپ قىلسا دۇئانى،
خوش بولۇر روھناتلىرىم.

بۇ ئۆلۈمنىڭ ھەيۋىتىدىن،
قورقىدۇر جانىم مېنىڭ.
قاراڭغۇ لەھەت ئىچىدە،
نە كېچەر ھالىم مېنىڭ.

بۇ ئۆلۈم يالغۇز ئۆلۈم،
بارچىغا كەلگەن ئۆلۈم.
ھەزرەتى ئادەم ئاتامنى،
يەر قوينىغا ئالغان ئۆلۈم.

4. ۋەدىسى يالغان بىگۇپا

قاراقاش ئۇلتۇرسەن،
باغدا ئېچىلغان گۇلدەك،
ساڭا ئىچىم كۆيىدۇ،
قەپەزدىكى بۇلبۇلدەك.

قايتارما:
ئاللا چاققان يارەي،
ۋەدىسى يالغان بىگۇپا ئايارەي.

قارا قاشىم بار مېنىڭ،
كۆيدۈرمە قاش لازىم ئەمەس.
بىر ئاداشىم بار مېنىڭ،

ئىككى ئاداش لازىم ئەمەس.

قاشقاراسى بولمىسا،
قەشقەر دىگەن قانچە يىراق.
ئۇپا-ئەڭلىك بولمىسا،
ئايدەك جۇگان ئىتقا يالاق.

قاشنى قاشقا ئۇلىسا،
بۇغدايغا باغلىق بولغىدەك.
يېڭى يار تۇتقان كىشى،
سودايى ئاغرىق بولغىدەك.

قارا قاشنىڭ باغدا،
گۈللەر ئېچىلدى رەڭمۇرەڭ.
قارا قاش قاۋۇل يىگىت،
بۇغداي ئۆڭلۈك سەۋزەرەڭ.

5. جېنىم ئۇتۇڭ سېنىڭ

مەن مەلەڭگە بارمايمەن،
مەلەڭدىكى ئىتلىرىڭ يامان.
بارسامۇ كۆرۈشمەيمەن،
كۆرۈشسەك ئۇتۇڭ يامان.

قايتارما:
ئاي دەرت يامان، (ئايارەي)
جېنىم ئۇتۇڭ سېنىڭ داغلار. (ئايىرەي)

يارىم ئىتلىرىڭ يامان،
ئالدىم قولۇمغا تاشنى.

دوس-دۈشمەن ئاراسىدا،
ئەمدى كۆرۈڭ ئويناشنى.

مەن باردىم كېچە بىلەن،
ئېرىقنىڭ ئىچى بىلەن.
يىگىت قولى باغلاندى،
جۇگاننىڭ چېچى بىلەن.

قېشىڭ شوختۇر، قېشىڭ شوختۇر،
قېشىڭدىن كىرپىگىڭ شوختۇر.
سېنىڭدەك گۈزەل جانان،
جاھان سەھراسىدا يوقتۇر.

6. خۇش دەردى يامان

تەڭدىر ئاللا سۇبھانالла،
تاغنى ياراتتى.
تاغ ئىچىنى قاراڭغۇ دەپ،
ئاينى ياراتتى.

قايتارما:
خۇش دەردى يامان،
جېنىم ئۆتۈك سېنىڭكى داغلار.

تەڭدىر ئاللا سۇبھانالла،
ھالىم تەڭ بولدى.
يار قاشىغا باراي دىسەم،
توخۇ چىللادى.

قەنتى-ناۋات ئاغزىڭدىدۇر،

شكەر لېۋىڭدە.
سېرىق زەپەر قات ئاچىلۇر،
باسقان ئىزىڭدا.

سېرىق زەپەر ياخشى گۈلدۇر،
ئۇزاق ئاچىلۇر.
مەن يارىمنى كۆندە كۆرسەم،
كۆڭلۈم ئاچىلۇر.

تاللاي-تاللاي تاللىۋالدىم،
تالدىن چوكەننى.
باغ ئارىلاپ ئىلغىۋالدىم،
سېرىق زەپەرنى.

7. ئاھۇم يارەي

بارغۇچىدىن ئاڭلىسام،
كەلمىگىدەك يارىم مېنىڭ.
قايدا بولسا بارلا بولسۇن،
ئۆلمىسۇن يارىم مېنىڭ.

يار بۇ يەردىن كەتكىلى،
مېنىڭ مۇندا تۇرغۇمۇ يوق.
كۆندۈزى خىيال قىلىپ،
كېچىلىرى ئۇيقۇمۇ يوق.

ياغلىغىم يارىمدا قەپتۇ،
ئىنىلاپ-ئىنىلاپ يۈرگىدەك.
كېچىلىرى ئۇخلىماي،
كۆندۈزى تىللاپ يۈرگىدەك.

كۆيە-كۆيە كۆل بولۇرمەن،
ياغلىقىڭغا تۈگ مېنى.
ھەر سېغىنغاندا مېنى،
ئاچىپ، ئاچىپ كۆر مېنى.

8. زىرو-زەۋەر قىلىدۇ

ئەۋۋەل دۇنيا يوق ئىدى،
پەيدا بولدى.
پاچىق بىلەن سۈرەتنى،
ئادەم قىلدى.

زارى زۇلۇم بەندەڭگە،
سالما خۇدا.
بىر ياخشىنى بىر يامانغا،
بۇيرۇما خۇدا.

زىرو-زەۋەر قىلىدۇ،
غەمزەڭ[1] مېنى.
ئۆلتۈرىدۇ-تىرگىزىدۇ،
دەردىڭ مېنى.

ئېلىپ بويلۇق ئاي سەنەم،
ئاتىڭ نەدۇر.
ئاتقىنەڭنى بىلمەيمەن،
زاتىڭ نەدۇر.

---

① غەمزە — نازلىنىش.

9. لائىلاھە قۇدرىتىڭدىن قورقمەن

لائىلاھە قۇدرىتىڭدىن قورقمەن،
ياشقىنە ئولان بېشىمدىن قورقمەن.
ياشلىقىمدا كۆپ گۇنا قىلغان ئۈچۈن،
ئاخىرى دوزاق ئوتىدىن قورقمەن.

قايتارما:
(جانىم) قورقمەن. (ئاي بىدەت يارەي)

ساقىدا[1]تاۋۇز تېرىپ ئۈندىمىكىن،
پەلكى-پەلەككە يەتتىمىكىن.
سوراڭلار ئاشقىلارنىڭ ئۇستازىدىن،
مۇرادى-مەقسىدىگە يەتتىمىكىن.

ئىلىكىدە[2]قوغۇن تېرىپ،
قاپاق باراڭلىق قىلدىلا.
ئاخشىمى چىللاپ قويۇپ،
ئەجەپ ساراڭلىق قىلدىلا.

10. داغى پەريادەي

سىم-سىم ئارىلاپ يامغۇر ياغدى،
تاغلارنى بويلاپ-تاغلارنى بويلاپ.
كۆرەر كۆزۈم كۆرمەس بولدى،
يولۇڭغا قاراپ-يولۇڭغا قاراپ.

---

[1] ساقا — قۇمۇلنىڭ شەرقىدىكى يەرنامى.
[2] ئىلىكى — قۇمۇلنىڭ جەنۇبىدىكى يەر نامى.

قايتارما:
داغى پەريادەي، سىنىڭ ئۇستۇندۇر،
گۇلشەن داغمەي.

ئېگىز-ئېگىز تاغ باشىدىن،
سىرىلدىم تۆزگە-سىرىلدىم تۆزگە.
بىلەرسىزمۇ بىلمەسسىزمۇ؟
ئاشىق مەن سىزگە-ئاشىق مەن سىزگە.

ئېگىز-ئېگىز تاغ باشىدىن،
سىرىلدىم تۆزگە-سىرىلدىم تۆزگە.
قىزىل گۇلنىڭ غۇنچىسىدەك،
ئېگىلدىم سىزگە-ئېگىلدىم سىزگە.

ئاتام بىلمەس ئانام بىلمەس،
مېنىڭ ھالىمنى-مېنىڭ ھالىمنى.
ئۇستۇن خۇدا ئىگەم بىلۇر،
سارغايغانىمنى-سارغايغانىمنى.

ئاتام سورىسا، ئانام سورىسا،
تاغلاردا دەڭلا-تاغلاردا دەڭلار.
بىر كۆزى ياش بىر كۆزى قان،
يىغلايدۇ دەڭلا-يىغلايدۇ دەڭلار.

11. سەھەر ناخشىسى

بارسىلا بىللە بارايلى،
ئايرىلىپ قالغان يامان.
ئايرىلغانغا كىم ئۆلۈپتۇ،
خەقنىڭ بەد نامى يامان.

قايتارما:
ئاللا يامانەي.

بارسلا كەلمەيدىلا،
ياغلىقلىرى قالسۇن ماڭا.
يىغلىسام ياشمنى ئەرتەي،
ھەمرا بولسۇن ماڭا.

يار بىلەن ئويناپتىمەن،
سۇندى مېنىڭ نازۇك قولۇم.
يارنىڭ ياغلىقىدا،
تاڭسام ساقايمايدۇ قولۇم.

كەچ بولۇپ يۇلتۇز چىقىپتۇ،
مەن قاچان ئۆيگە ياناي.
بىرگىنە ئالما بېرىڭ،
يولداش قىلىپ ئۆيگە ياناي.

يۇقىرى باراي دىسەم،
ئالدىمدا بىر توغرى داۋان.
قايرىلىپ ياناي دىسەم،
يارنىڭ ئوتى ئاندىن يامان.

دوستقا دوس قىلدىڭ مېنى،
دۈشمەنگە دوس قىلدىڭ مېنى.
بىر قاراپ، ئىككى كۈلۈپ،
ئايرىلغۇسىز قىلدىڭ مېنى.

دۆلىتىمنىڭ بارىدا،

دوسمۇ دوس، دۈشمەنمۇ دوس.
باشقا دەرت كەلگەن زاماندا،
جان قېرىنداش جانىمغا دوس.

دوستلىرىم مەندىن زېرىكتى،
دۈشمىنىم سەنمۇ زېرىك.
سەن ئىشەنگەن تاغلىرىڭدا،
ھەرگىزمۇ ياتمايدۇ كىيىك.

12. سەڭدىل[1] يار-يارەي

گۈلمىدى-غۇنچىمىدى،
يارىم سېنىڭ باشىڭدىكى؟
كېچىدە تونالمىدىم،
كىملەر ئىدى قاشىڭدىكى؟

قايتارما:
سەڭدىل يار-يارەي، زالىم يار-يارەي،
چىنتاش كۆزلۈك يارلىرىڭ، مەن بولاي،
ئا... يارەي... ئاي داغىمەي، جېنىمەي.

كېچە كەلگەن مەن ئەمەس،
قوغنىنى[2] چەككەن مەن ئەمەس.
كېچە يېنىڭغا كىرىپ،
لېۋىڭگە سۆيگەن مەن ئەمەس.

سەن قاچان تۈنلۈككە كەلدىڭ؟

---

[1] سەڭدىل — تاش يۈرەك.
[2] قوق — ئىشك.

مەن قاچان ئۈن بەرمىدىم؟
سەن كىرالماي، مەن چىقالماي،
ئۆرتىنىپ قان يىغلىدىم.

يارنى تۇتتۇم دەپتىمەن،
ئىچىمگە ئوتنى سەپتىمەن.
ئىچىمگە ئوتنى سەپ قويۇپ،
قىنارىنى بىلمەپتىمەن.

يارىلا يەي، يارىلا،
ئىچىمگە ئوتنى سالدىلا.
ئوتلىرىنى ئالسىلا،
مەندىن بۆلەككە سالسىلا.

ئوتلىرى قىلدى كاۋاپ،
باغرىمنى يېرىپ باقسىلا.
سۇ قۇيسام ئۆچمەيدۇغۇ،
بەجىن[①]گۇيا سى ياقسىلا.

13. شاپتۇلنىڭ شېخى پەس

كېتەرىڭنى بىلگەن بولسام،
يولدا تۇرۇردۇم.
يىغلاپ-قاخشاپ قالغىنىمدىن،
بىللە بارۇردۇم.

قايتارما:
ۋاي-ۋاي جېنىمەي، شاپتۇلنىڭ شېخى پەس،

① بەجىن — بىيجىڭ.

ۋاي-ۋاي جىنىمەي مۆگسى ئاندىنمۇ پەس.
ياخشىلارغا سۆز سالسام، يەردە قويمايدۇ نەس.
زالىم يار-يارەي، شىرىن يار-يارەي،
چىنتاش كۆزلۈك يارلىرىڭ مەن بولاي،
ئايارەي، ئاي داغىمەي، جىنىمەي.

بارغىنىڭدىن-تۇرغىنىڭدىن،
كەتكىنىڭ ياخشى.
يار دەردىنى تارتقىنىڭدىن،
ئۆلگىنىڭ ياخشى.

كېلەمدۇ دەپ تاما قىلما،
كەتكىنىم شۇدۇر.
ئاشىق ئويناپ مۇرادىمغا،
يەتكىنىم شۇدۇر.

14. يار سىنىڭ قەلەندەرىڭ بولاي

مەن بىلمىنى باغلىدىم،
قىل بىلەنەي سىم بىلەن.
سەن كېتەرسەن، مەن قالۇرمەن،
ئۆيدە يالغۇز كىم بىلەن.

قايتارما:
يار سىنىڭ قەلەندەرىڭ، (جىنىمەي)
بولۇپتىمەن-بولۇپتىمەن.
ئالتە ئايدىن، ئالتە يىلدىن،
مەن سىنىڭ كويىڭدىمەن.

تاققا چىقتىم تال ئۈچۈن،

قۇرغۇي بالاسى بار ئۈچۈن.
ئالتە ئاي ئوتۇڭدا كۆيدۈم،
سەن بالالىق يار ئۈچۈن.

ئالتە ئاينى، ئالتە يىلنى،
ئالتە كۈنچە بىلمىدىم.
دۇنيادا مىڭ يار تۇتۇپ،
بىر سېنىڭدەك بىلمىدىم.

تاققا چىقتىم كېيىك ئاتتىم،
تاغچى پالگانلار بىلەن.
ئۆمرۈم زايا ئۆتەمدۇ،
قەدىر بىلمەس يار بىلەن.

تاققا چىقىپ ياتالمىدىم،
تاغدىن كېيىك ئاتالمىدىم.
ئارزۇلاپ تۇتقان يارىنىڭ،
قوينىدا ياتالمىدىم.

تاققا چىقتىم بىر كۈنى،
كۆرۈپ قالدىم تۈلكىنى.
خۇدا بۇرسا تېچ بولساق،
كۆرۈشەرمىز بىر كۈنى.

15 . شاپىرىم ئويناڭ

بارايلى دىمەدۇقمۇ،
تۇرايلى دىمەدۇقمۇ.
شەرتىمىز قىزىل ئالما،
چىشلىشىپ يىمەدۇقمۇ.

قايتارما:
جېنىم ئويناڭ، نادان ئويناڭ.

يار بارسا بارايلىمۇ،
يولدا تورايلىمۇ.
چىقماس يارنى ساقلاپ،
ئەۋارە بولايلىمۇ.

خۇمارىمما-خۇمارىم،
خۇمارىمدىن ئايرىلدىم.
خۇمارىمنى دەپ بېرىپ،
تۇمارىمدىن ئايرىلدىم.

قوغۇن پىلىگى ئىزدەپ،
تاۋۇز تاپمەن يارىم.
سەن يارىمدىن ئايرىلىپ،
يالغۇز ياتىمەن يارىم.

ئايرىلغىلى ئۈچ كۈندۇر،
يارنىڭ دەردى مۈشكۈلدۇر.
بىلمەيمەن نىچۈك ھالدۇر،
چىرايىم سېرىق گۈلدۇر.

مۇنداقمۇ بولۇرمەنمۇ،
شۇم تەلەي بولۇرمەنمۇ.
سۆيگەن ياردىن ئايرىلىپ،
سارسىلىپ[1] قالۇرمەنمۇ.

---

[1] سارسىلىپ — خارلىنىپ.

دەردىم مېنىڭ تولادۇر،
ئىچىمگە پاتماي تۇرادۇر.
بىگۇيا يارىم مېنىڭ،
دادىمغا يەتمەي تۇرادۇر.

16. يار خارابىڭمەن

يۇقىرى بارغانسېرى،
يارىمنى مەن كۆرگەنسېرى.
سەن مېنى ئەۋارە قىلما،
مەن كۆڭۈل بۆلگەنسېرى.

قايتارما: ......
ئاي خارابىڭمەن كىم بارەي خەستەن،[1]
خەستەنگە ئېلىپ باردى سېنى ئۇلار.
سۇنغان ساپاق ئايلالا،
سېنى قايدىن تاپاي جېنىمەي.

يۇقىرى باراي دىسەم،
ئالدىمدا بىر توغرا داۋان.
قايرىلىپ ياناي دىسەم،
يارنىڭ ئوتى ئاندىن يامان.

ئۆلۈپتۇ دەپ ئاڭلىدىم،
يەمشى دىگەن سايلاردا.
كۆز يېشىم دەريا بولدى،
ناماز دىگەر چاغلاردا.

---

[1] خەستەن — قەستەن.

سىنىڭ ئۈتىك نىمدۇر،
مېنىڭ ئۈتىم مارىيە.
قارا پاخلان شورپىسى،
قاملاشمىسا دورا يە.

باغدا ئالما پىشىپتۇ،
يەرگە توك-توك چۈشۈپتۇ.
قاملاشمىغان يىگىتكە،
ئەجەپ كۆڭلۈم چۈشۈپتۇ.

ئېرىقىڭدا سۇ يوققۇ،
بىلىقلارغا نە بولۇر.
بارچە خەقلەر ئوينىپتۇ،
بىز ئوينىساق نە بولۇر.

17. گىلاك تاغلاردىكى مۇزلار

يارى دەيدۇ-يارى دەيدۇ،
ياردا يوقتۇر گۇپا.
يار ئۈتىنى ئاتىماڭلا،
قىلىدۇ جانغا جاپا.

قايتارما:
ئاي ... بى. بى دەرت گىلاك تاغلاردىكى مۇزلار
ئاي ... بى. بى دەرت سەرۋەگلەردىكى[1] قارلار.

كېچىلەپ تامنى تېشىپ،

[1] سەرۋەك — قومۇلدىكى تاغ ئىسمى.

يالاڭ ئاياق سۇنى كېچىپ.
سېنى دەپ كەلمىدۇقمۇ،
بۇرۇنقى يارلاردىن كېچىپ.

ئاتا-ئانام كۆيە تاغ،
ئۆلۈپ كىتەرىنى بىلمىدىم.
بۇ مېنىڭ ئولان[1] بېشىم،
يىتىم قالۇرنى بىلمىدىم.

ئاتالىقلار-ئانالىقلار،
دەستە-دەستە گۈل ئىكەن.
ئاتاسىزلار-ئاناسىزلار،
كۆيۈپ ئۆچكەن كۈل ئىكەن.

ئاتا دىگەن تاغ ئىكەن،
ئانا دىگەن باغ ئىكەن.
ئاتا-ئاناسى بولمىسا،
ئېتىۋارى يوق ئىكەن.

ياخشى ئاتا مەندە يوق،
ياخشى ئانا مەندە يوق.
ئېغىر قورساق كۆتۈرۈپ،
تۇققان ئانام ئەمدى يوق.

ئاققىنە گۈمبەز ئىچىدە،
ئاقىرىپ ياتقان ئانام.
چۆرىسىگە گۈل تېرىپ،
بىزنى غېرىپ قىلغان ئانام.

---

① ئولان — ئەركىن.

18. خانلار ئاغچام

قارا-قارا قاشلارىڭ،
يەلپۈنەدۇ ساچلارىڭ.
ساڭا نىمە دەرت كەلدى،
تۆكىلەدۇ ياشلارىڭ.

قايتارما:
جانلىرىم خانلا ئاغچام ئوينايدۇ نادان باللا.

يارىمنىڭ قارا ساچى،
چۇشۇپتۇ ياڭاقىغا.
يارىمنى سۆيەرمەن دەپ،
ئۆلەيمۇ تاياقىغا.

قاشىڭنىڭ قاراسىدىن،
كۆزلىرىڭگە كۆيدۇممەن.
بوينۇڭغا گىرە سېلىپ،
لەۋلىرىڭگە سۆيدۇممەن.

قاشىڭ ئەسلى قارادۇر،
ئوسما قويغۇنۇڭ يالغان.
مەن كۆيسەم ساڭا كۆيدۇم،
سېنىڭ كۆيگىنىڭ يالغان.

قاشىڭنىڭ قاراسمۇ،
كۆزۈڭنىڭ ئالاسمۇ.
مېنى يارغا قوشمىغان،
خۇدانىڭ بالاسمۇ.

قاشلىرى قارا ئىكەن،
ھەممە خەق قارايدىكەن.
ئۆيلىرىگە باراي دىسەم،
دۈشمەنلىرى مارايدىكەن.

قاشلىرىڭ قارا-قارا،
كىرپىكلىرىڭ زىرو-زەۋەر.
يار ئۇتۇڭدا مەن كۆيەرمەن،
سەن يۈرۈيسەن بىخەۋەر.

2-چۈشۈرگە

1. مۇقام

خۇدايا خۇداۋەندە نە دەپ بۇ ئالەمنى بەنا قىلدىڭ،
نە سەۋەپتىن ئادەملەرگە بۇ ئۆلۈمنى ئاشنا قىلدىڭ.

2. ئۆرگىلىدۇ پەلەك

ئايمۇ تۈشتى ئويمانغا،
كۈنمۇ تۈشتى ئويمانغا.
ئەيلىمىز تۈشۈپ قەپتۇ،
اينىڭ قىزى ئايخانغا.

قايتارما:
ئۆرگىلىدۇ پەلەك، چۆرگىلىدۇ پەلەك،
كىمنىڭ يارىسەن ئالتۇن، قايىرىپ سۆيگىدەك.

كۆڭلۈم چۈشتى كۆڭلۈڭگە،
كىردىم سىنىڭ كەينىڭگە.
ساق بېشىم ساراڭ بولدى،
يارىم سېنىڭ دەردىڭدە.

ئىگىز تاققا چىققاندا،
يۆلەپ قويغان گۈنايىم بار.
كۆيۈپ قالدىم دىگەندە،
سۆيۈپ قويغان گۈنايىم بار.

يارىم ئۆتتى يانىمدىن،
كۆيدۈرۈپ ئۆتتى جانىمدىن،
ئۆلمەي تىرىك ئايرىلدۇق،
جاندىن ئېزىز يارىمدىن.

3 . ئۆلۈۋا كېتىمىز

داپنى مەن چالغان بىلەن،
ناخشىنى مەن ئېيتالمىدىم.
ئىچىمدە دەردىم تولا،
يارىم ساڭا ئېيتالمىدىم.

قايتارما:
ئۆلۈۋاكېتىمىز، كۆيۈۋاكېتىمىز.
خۇدايىم بۇيرۇسا، مۇراتقا يېتىمىز.

ئىچمەيمەن هاراقىڭنى،
تۇتقانىڭغا هەشقاللا.
ئاشىقسىز يۈرەلمەيدۇ،
يېڭى ئۆسمە ياش باللا.

تاغمۇ تاغلارنى كېزىپ،
مەن كەزمىگەن تاغ قالدىمۇ.
يار ئۈچۈن مەن تارتمىغان،
جەبرى-جاپالار قالدىمۇ.

قايتارما:
ئەجدادۇر قېشىم،
شەيدادۇر بېشىم.
(ۋاي) دەريا بولۇپ،
(ۋاي) ئاقتى يېشىم.

4. شەر-شەردە ئويناڭلار

شوتا قويدۇم شاتۇتقا،
بىز مۇساپىر بۇ يۇرتقا.
مۇساپىرنى خار كۆرمەڭ،
قايتىپ كېتىمىز يۇرتقا.

تاغنىڭ بېشى تۇمانسىز،
كۆيۈپ قالساق تۇيمايسىز.
بىزنى سىزگە قوشمىغان،
كۆڭلى قارا ئىمانسىز.

قوي ئۆلۈپ قويلا ئۆلۈپ،
قوزىسى مەرەپ قالمىسۇن.
يار ئۆلۈپ يارلا ئۆلۈپ،
ئاشىغى يىغلاپ قالمىسۇن.

تاققا چىقمىز ئەمدى،

ئىرغاي كېسمىز ئەمدى.
ياخشى ياردىن ئايرىلىپ،
يالغۇز ياتمىز ئەمدى.

5. سىز ياخشى بىز ياخشى

ئۇنداق ئەتمەڭلار مېنى،
مۇنداق ئەتمەڭلار مېنى.
ئاقىبەت لازىم بولۇرمەن،
تاشلىۋەتمەڭلار مېنى.

قايتارما:
سىز ياخشى، بىز ياخشى،
ئوينىغلى نادان ياخشى.

گۈلمۇ دەپ سۆيدۈم سېنى،
كۆلدىن بىتەر قىلدىڭ مېنى.
سۆيگۈنۈم ئالەمدىن ئاشتى،
ئەمدى سۆيمەسمەن سېنى.

كۆيمىسەم كۆيدۈردىڭ،
يىراقتىكى قارچۇغا كۆز.
بىر قېتىم سۆيمەي تۇرۇپ،
قىلدى مېنى ئالەمگە سۆز.

يار بىلەن خەلى تېپىپ،
ئولتۇرسىلا بىردەمگىنە.
قوپسىلا باغرىم كۆيەدۇ،
ئولتۇرسىلا يۈرەككىنە.

6. بالىخان

يارىمنى كۆردۈم،
مەستانە بولدۇم.
خەقتىن يوشۇرسام،
ئاشكارە بولدۇم.

يارىم كېلىپتۇ،
ماڭا ئىرادە.
سالغان ئۇتلارى،
ئۇندىن زىيادە.

باغدا سېرىق گۈل،
ھەر باغدا بولماس.
ھەر باغدا بولسا،
سېنىڭچە بولماس.

سەندەك قىزىل گۈل،
باغدا ياتامدۇ؟
سورايمەن باغۋەندىن،
پۇلغا ساتامدۇ؟

7. ئوي-ئويلايسەن

ئوي ئويلايسەن، ئوي ئويلايسەن،
ئويچىمىدىڭ سەن؟
يان باغرىدا يېتىپ قاپسەن،
قويچىمىدىڭ سەن؟

قايتارما:
شولما[1]شولايدۇ، (بالىخان)
كاڭشاڭدا ئوينايدۇ.[2]
يارنى تاپقاندا، (بالىخان)،
كۆڭلىنى ئولايدۇ.

يارىڭ قەيەرگە كەتتى؟
يار قېشغا كەتتى.
بېرىۋالسا كەلمەيدۇ،
مۇرادىغا يەتتى.

قارا دەيدۇ، قارا دەيدۇ،
قارا مەندە يوق.
قارامۇقىنىڭ قاسراغىدەك
گۇنا مەندە يوق.

8. يېڭى باغنىڭ گۈللىرى

ئۇ مەلەڭدىن-بۇ مەلەڭگە،
ئويناي دەپ كەلدىم.
بارمۇ مەيلىڭ، يوقمۇ مەيلىڭ،
بىلەي دەپ كەلدىم.

مىنگەن ئاتىم چىلان تورۇق،
قىيىندا ئىگەر.
قاشى قارا يارىنىڭ ئوتى،
يۈرەككە تېگەر.

---

① شولما — شۇرلما، قوناق.
② كاڭشاڭ — كاڭ ئۈستى.

ئاتام سەنسەن ئانام سەنسەن،
گۈلنىڭ ناۋاتى.
مىنگەن ئاتىڭ كەيگەن تونۇڭ،
يارنىڭ دۆلەتى.

ئېتىم جەدە، ئېتىم جەدە،
مىنگەنىم نەدە.
غانجۇغامدا بەش جىڭ هاراق،
ئىچكەنىم نەدە.

9. يارانقان جايدا بىر گۈلخان

كەتمەكنى خىيال ئەيلەپ،
باغىڭ بىلەن يول سالدىم.
مەشرەپنى تولا ئويناپ،
يارىمغا ئوگال سالدىم.

قايتارما:
يائاللا ئەرۋالا، يارانقان جايدا بىر گۈلخان.

چاقىم چاقىدا قالدى،
ئىگەم خانىدا قالدى.
كىچىكلىكتە سۆيگەن يار،
ئۆزىنىڭ شەرىدە قالدى.

10. چاقچاق گىپىڭىز بار

مەن بۇ يەرلىك ئەمەسمەن،
يەرنى-سۇنى بىلمەسمەن.
يەرنى-سۇنى بىلگەندە،

باغلىساڭمۇ تۇرماسمەن.

قايتارما:
چاقچاق گېپىڭىز بار يارەي،
شاڭخو سۆزىڭىز بار.
ياردىن خەۋىرىڭ يوق زىۋاسەن،
ياردىن خەۋىرىڭ يوق ئۆزەڭ بىلسەن.

مەن بۇ يەرگە كەلمەستىم،
باشلاپ كەلگەن ئىبىراھىم.
ئاشىق بىلەن مەشۇقنى،
ئايرىۋەتكەن خۇدايىم.

تون تىكتىم تويىۇڭغا،
چىنەپ كەستىم بويىۇڭغا.
خۇدايىمغا تاپشۇردۇم،
مارەك بولسۇن تويىۇڭغا.

11. مۇتۇر خەيىنىڭ[1] پۆپىكى بار

يارىم بەرگەن ئالمىنى،
بىلمەي تۇرۇپ ئەپتىمەن.
كۆڭۈل بەرمىگەن يارنى،
كۆڭۈل بەردى دەپتىمەن.

قايتارما:

---

[1] مۇتۇرخەي — ئەينى ۋاقىتدا مەنجۇ ئاياللىرى كىيدىغان پۆپۈكلۈك ئاياق.

ئەرلا-ئەرلا كەيچەندا،[①]
موتۇر خەينىڭ پۆپكى بار.
ئاخشاملىققا مەن باراي،
يۇلتۇز بولمىسا ئاكىڭىز بار.

يارىم بەرگەن بەش ئالما،
بەشىلىسى قوينۇمدا.
ئۇخلاپ چۆچۈپ ئويغانسام،
يارنىڭ قولى بوينۇمدا.

ئالمىنى بەردىم قولۇڭغا،
كۆيۈپ قالدىم بويۇڭغا.
ئۈچ كۈن بولدى كەلمىدىڭ،
قاراپ قالدىم يولۇڭغا.

12. ئاچا-ئاچا جېنىم ئاچا

ئالمىنى ئاتتىم دەرياغا،
لەيلىمەيدۇ چۆكمەيدۇ.
يىگى يارنىڭ ئوتلارى،
يالتىرايدۇ ئۆچمەيدۇ.

قايتارما:
ئاچا-ئاچا جېنىم ئاچا،
بالام يوق دەپ يىغلايسەن.
مېنى بېقىۋالساڭچۇ.
هويلاڭدىكى قوش تېرەككە،

---

① ئەرلا-ئەرلا كەيچەندا — تەتەي خېنىمنىڭ پۇتى چوڭ دىگەن مەندە بولۇپ، ئەينى چاغدىكى بەگ، ئامباللارنىڭ خوتۇنلىرىغا هەجۋى قىلىپ ئېيتىلغان.

شاخ ئېتىۋالساڭچۇ.

ئالمىنى بېرىك دەيسىز،
بەرسەم كىم بىلەن يەيسىز؟
يار قەدىرىنى بىلمەيسىز،
تاشلىۋەتسە يىغلايسىز.

13. بۇرگەم

بۇرگەم-بۇرگەم بىر باتۇر،
باسما يوتقاندا ياتۇر.
بۇرگەمنى سۇغا سالسام،
كۆزلىرىنى ئالايتۇر.

بۇرگەمنىڭ بۇرۇتلارى،
ئالماستىن تۇياقلارى.
بۇرگەمگە قاراپ باقسام،
دىڭگايغان قۇلاقلارى.

بۇرگەمنى بوغرا ئەتتىم،
تارتىپ بۇرنىدىن ئەتتىم.
ئالتە ئايلىق ئوزۇق ئارتىپ،
يارىم بىلەن مىنگەشتىم.

چۇ دىسەممۇ ماڭمايدۇ،
خېھ دىسەممۇ ماڭمايدۇ.
توپىلاڭنى كۆرسە يېتىۋالدۇ،
پاتقاقنى كۆرسە پېتىۋالدۇ.

ئاچچىغىم شۇڭا كېلىپ،

تارتىپ بوغۇزلىۋەتتىم.
ئاتمىش چارەك ياغ چىقتى،
يەتمىش چارەك گۆش چىقتى.

ئاڭمۇ بەردىم بىر چارەك،
بۇڭمۇ بەردىم بىر چارەك.
قالغىنىنى نەزىر ئەتتىم،
شىرىسى ماڭا قالدى.

شىرىسىنى ئاپىرىپ،
ئەيسا كۆنچىگە بەردىم.
ئەيسا كۆنچىدىن ئېلىپ،
مۇسا كۆنچىگە بەردىم.

ئاتمىش كۈندە ئاشلانسۇن،
يەتمىش كۈندە رۇسلانسۇن.
ئايلالارغا ئويماقلىق،
ئاخۇنلارغا غىلاپلىق.
يېرىم كۆن ئېشىپ قالدى،
ئۆتۈكچىگە بەردىم.

14. يارىم-يارىم دوس

كەتمەكچى بولۇپ قالدۇق،
يار كېتەمدىكىن بىللە؟
يار كەتسە بىللە كېتەيلى،
ئويۇن كۈلكىسى بىللە.

سېنىڭ بىلەن مەن باراي،

دۆربەجىنگىچە[1] يارىم.
ئۈمىت قىلسىلا ئويناىلى،
جانلار چىققىچە يارىم.

ئۆستەڭدىكى تاللارنى،
كىملەركېسىپ كەتكەندۇر؟
كۆڭۈلدىكى يارلارنى،
كىملەر سۆيۈپ كەتكەندۇر؟

هوگانى تۇمان باستى،
ئاينى كۆرگىلى بولماس.
كۆڭلۈمگە گۇمان تۈشتى،
يارنى سۆيگىلى بولماس.

---

① دۆربەجىن ـــ قۇمۇلنىڭ شەرقىدىكى جاي ئىسمى.

ئىككىنچى
ئۇلۇق دۇر مۇقامى
(هاي-هاي ئۆلەن مۇقامى)

ئىككىنچى، ئۇلۇق دۇر مۇقامى
(هاي-هاي ئۆلەن مۇقامى)

1. مۇقام

ئەي سىنىڭ ئىشقىڭدا دىلبەر،
يۈرەكىم قىپ-قىزىل قاندۇر.
مۇھەببەت ئوتىدا كۆيگەن،
كۆڭۈل ھەردەم پەرىشاندۇر.

قايتارما:
جانام ئا... بى... بى... بى غېرىپ ئادەم.

سىنىڭ ئىشقىڭدا ئەي دىلبەر،
ئەجەپ دىۋانىلەر بولدۇم.
بۇ جاھاندا خالايىققا،
بىسى[1]ئەپسانىلەر بولدۇم.

2. دىلۋەكىجان

جۈپ ئۈزۈك قولۇمدا تۇرسا،
دۇنيانى يايلاپتىمەن.
بىردەم ئايرىلماس شۇ يارىمنىڭ،
ئوتىغا پايلاپتىمەن.

---

[1] بىسى — تولىمۇ.

قايتارما:
ئايىرەي ئۇتىغا پايلاپتىمەن.

سېغىنىپ تۇرۇمەن مەن سېنى،
قانچە يىراقتا بولسىلا.
ئاچىلۇرمەن غۇنچە رەڭلىك،
بىرلا قاراپ قويسىلا.

3. دوس غوجام ئاللىيەي

سەن سەن مېنى سەن،
خارابى قىلدىڭ مېنى سەن.
كۆيەر ئۇتلارغا سېلىپ،
كاۋابى قىلدىڭ مېنى سەن.

قايتارما:
ئايىرەي ئاي داغىمەي،
دوس غوجام ئاللىيەي.

سەن مېنىڭ يارىم ئەمەسمۇ،
ئارا تامدا سۆزلىگەن.
يېنىدا يارى تۇرۇپ
يىراقتىكىنى كۆزلىگەن.

4. هاي-هاي ئۆلەن

هاي-هاي ئۆلەن، هاي ئۆلەن،
باشلادىلا.
گۈلنى ئېلىپ چىمەنگە،
تاشلادىلا.

ھاي-ھاي ئۆلەن، ھاي ئۆلەن،
گۈل قايدا بار؟
بىر ياخشىغا بىر يامان،
ھەر جايدا بار.

ھاي-ھاي ئۆلەن، ھاي ئۆلەن،
ئىز كېلىدۇ.
قىزىل تونىنى پۈركۈنۈپ،
قىز كېلىدۇ.

پۈركەنمە قىز پۈركەنمە،
كىم كۆرىدۇ.
قارا ساچنى سەن تاراپ،
كىم ئۆرىدۇ.

5. يەللى

ئەۋۋەل ئادەم يوق ئىدى،
پەيدا قىلدى يار سەنەم،
پاچىق بىلەن سۈرەتنى،
ئادەم قىلدى يارسەنەم.

يۈسۈپ بىلەن زىلەيخا،
بولسا كىشى يارسەنەم.
ئاشىق ئوتىنى ئۆلاردىن،
سورسا كىشى يارسەنەم.

يۈسۈپ بىلەن زىلەيخا،
قېرىندىلا يارسەنەم.
ئاشىق ئوتىنى ئالەمگە،

تېرىدىلا يار سەنەم.

6 . يار سەنەم

ئېلىپ بويلۇق ئاي سەنەم،
ئاتىڭ نە دۇر يار سەنەم.
ئاتقۇنەڭنى بىلمەيمەن،
زاتىڭ نە دۇر يار سەنەم.

سەكرەپ ئۆتكەن جەرەننى،
سەككىز دەڭلار يار سەنەم.
سەككىز قىزنىڭ بىرىنى،
سىڭلىم دەڭلار يار سەنەم.

سىڭلىم-سىڭلىم تويۇڭنى،
تويلاپ كەلدۇق يار سەنەم.
يىراق-يىراق يەرلەردىن،
قۇتلاپ كەلدۇق يار سەنەم.

سىڭلىم-سىڭلىم ساچلىرىڭ،
يەرگە تېگەر يار سەنەم.
قىزلار چاچلىق بولغاندا،
ئەرگە تېگەر يار سەنەم.

يىغلىماڭ قىز يىغلىماڭ،
تويىڭىز بولدى يار سەنەم.
ئالتۇن بىلەن جابدۇنغان،
ئۆيىڭىز بولدى يار سەنەم.

قىز كېلىدۇ خىرامان،

يارى بىلەن يار سەنەم.
قىز ئانىسى يىغلايدۇ،
باغرى بىلەن يار سەنەم.

قىزىل-قىزىل پىيازنىڭ،
پوستى تولا يار سەنەم.
ئۆيلەنمىگەن يىگىتنىڭ،
دوستى تولا يار سەنەم.

سۇ ئاستىدا قايچاڭنى،
دات بېسىپتۇ يار سەنەم.
ئاتاڭ بىلەن ئاناڭنى،
غەم بېسىپتۇ يار سەنەم.

ئۇقتەك ئۇچقان بېغىرتاق،
سەپەردىشىم يار سەنەم.
مارەك بولسۇن تويۇڭغا،
خۇش ئاداشىم يار سەنەم.

جەۋرى-زۇلۇم بەندەڭگە،
سالما خۇدا يار سەنەم.
بىر ياخشىنى يامانغا،
بۇيرۇما خۇدا يار سەنەم.

7. شاسەن ئاللا

ئاي ئايلىمدا، كۈن كەينىمدە،
ھەسرەت ئىچىمدە.
كۆيۈپ تۇرغان ئوتنى سالدىڭ،
مېنىڭ ئىچىمگە.

ئۇيان قايرىل بۇيان قايرىل،
يار سايان قايرىل.
تاپقان تەرگىنىڭنى بېرىپ،
ياماندىن ئايرىل.

ئاتام سەنسەن ئانام سەنسەن،
گۈلنىڭ ناۋاتى.
مېنگەن ئاتىم كەيگەن تونۇم،
يارنىڭ دۆلتى.

8. داغ-دۇغۇداق
(كۆرپە جۇۋا)

كۆرپە جۇۋا بارا جۇۋا،
زەمباقى تاشلىق.
مېنىڭ ئاندا بىر يارىم بار،
قەمبەرخان ئاتلىق.

قايتارما:
ئاي بى دەردىڭ يامانەي،
داغ-داغۇداق، سەن يارنىڭ ئوتلارىڭ يامانەي.

كۆرپە جۇۋىنى سوقلادا،
كەيسە ياخشىراق.
ئاشىق كىشىنى مەشرەپتە،
سۆيسە ياخشىراق.

كۆرپە جۇۋىنىڭ ئىتىكى،
مولۇك بولسىچۇ.

ئاشىق كىشىنىڭ ئۆيى،
بۇلۇڭ بولسىچۇ.

9 . ئۆرگىلەي مەشۇغۇم

يارىمنى كېلىپتۇ دەپ،
يۈگرەپ چىقاي باشىم بىلەن.
يارىمنىڭ باسقان ئىزىغا،
سۇ سېپەي ياشىم بىلەن.

قايتارما:
ئۆرگىلەي مەشۇغۇم،
چۆرگىلەي مەشۇغۇم-مەشۇغۇم.
كەچ بولدى خېنىم ياتلى مەشۇغۇم،
ھەر بالا كەلسە تاتلى مەشۇغۇم.

يارىمنىڭ مىسقالىنى،
مىڭ سەرگە ئالسام ئاز ئەمەس.
يارىمنىڭ خۇمارى كەلسە،
بېشى ئاغرىپ سۆزلىمەس،

دىل بىلەن تۈككەن تۈگۈشنى،
قول بىلەن بولماس يېشىپ.
ئەپلىشىپ قالغان كۆڭۈلنى،
قىل بىلەن بولماس كېسىپ.

قالغاچ ئۇچساڭمۇ ئۇچ،
ئۇچساڭ مېنىڭ يانىمدىن ئۇچ.
قاناتىڭغا خەت پۈتەي،
ئالغاچ بېرىپ يارىمغا تۇت.

قالغاچ تۇنلۇككە كەلدى،
ئۇيقۇدىن كۆزۈڭنى ئاچ.
ئۇيقۇدىن نىمە چىقادۇ،
ئولتۇرۇپ كۆڭلۈڭنى ئاچ.

قالغاچ قارا نىمە،
قاناتىدىن ئايرىلمىسۇن.
قىز بالا ئاجىز نىمە،
ئاناسىدىن ئايرىلمىسۇن،

10. كىچىك ئالتۇنجان

يارىم بەرگەن ئۈزۈكنى،
ئوك قولۇمدا ساقلايمەن.
يارىم سەن ئۆلۈپ كەتسەڭ،
ئەرۋايىڭنى يوقلايمەن.

قايتارما:
ئاھ ئۇراي خۇدايىمغا،
يەتكۈزگىن مۇرادىمغا.

چىراقلار ئۆچەي دەپتۇ،
پەرلەپ قويسا كۆيمەمدۇ.
بىزنىڭ يارلا كەلمەپتۇ،
چىللاپ قويسا كەلمەمدۇ.

11. ۋاي جېنىم شەرۋازىخان

چىنە بەجىندىن چىقۇر،
تاماكا لەمجىندىن چىقۇر.

كۆيگى ئەمدى بېسلدى،
دەردى ئۆلگەندە چقۇر.

قايتارما:
ۋاي جېنىم شەرۋازىخان،
باغدا شاپتۇلا ئانارخان.

تەمبۇرۇم جىغ-جىغ قىلادۇر،
ئىچىدە ماش بارمكن.
بىزنى كۆيدۇرگەن يارلارنىڭ،
باغرىدا تاش بارمكن.

غىرجىگىمنىڭ دەستىسى،
ئۆردەك بېشى، كەكلىك قېشى.
يېڭى يار تۇتقان كىشى،
كۆز ئاشغى، كۆڭۈل خوشى.

تال كېسىپ، تاللار كېسىپ،
تالنى قويۇپ جىگدە كېسىپ.
كۆڭلىڭىز قانداق چىدايدۇ،
بىر كېلىپ تاشلاپ كېتىپ.

ئالما بەرسەم يەمدىلا؟
شاپتۇلا بەرسەم يەمدىلا؟
ئالما يوق، شاپتولا يوق،
ئاخىر نادامەت يەمدىلا؟

ئونچىنچى
مۇستەھزات مۇقامى
(يالغۇز تويۇن مۇقامى)

ئۈچىنچى، مۇستەھزات مۇقامى
(يالغۇز تويۇن مۇقامى)

1-چوشۇرگە

1. مۇقام

بۇ دۇنيادىن ئۆتۈپ كەتتى،
ئەشۇنداق شاھدى بەرنا.[1]
چىمەنلەر ئىچىدە گۈل قالغاي،
نە شاخى غۇنچىسى رەنا.

قايتارما:
جانام ئى... بى... بى... بى باقى ئالەم.

بۇ دۇنيادىن ئۆتۈپ كەتتى،
ئەشۇنداق ئىلمي رەھمەت خەيرۇل ئاببار.
ئۆلۈمگە چارىلار يوقتۇر،
چۈنكى خالىقۇل جەببار.

ئاشۇ گۈل شاخى رەنا،
جاھاندا ئەجەپ زىلۋا ئىدى.
پىراقىدا زار يىغلاپ،
كۆزلىرىم دەريا ئىدى.

---

① بەرنا — ياش، چىرايلىق، كېلىشكەن.

2. زالىمى خۇنخار[1]

ئوتلار چىقلىپ گۈلدۈرلىگەن،
رەھدە[2] ئەمەستۇر، چەرخ ئۈستىدە ھەربا.
ئاھىم ئوتىنىڭ شىددەتىدىن،
بەرگەن سادايى ئول گۈمبىزى دەرگاھ.

3. يالغۇز تويۇن

يالغۇز تويۇن[3] بىر پارچە تاغ،
ئاسماننى تەپكەن.
ئۆزى ئۇلۇق كۆڭلى پىقىر،
سۇلارنى سەپكەن.

يالغۇز تويۇن بىر پارچە تاغ،
بۇلۇتنى قورغان.
ئاتمىش ئالتە كودەكلەرنى،
بوغدايدەك ئورغان.

يالغۇز تويۇن يالغۇز جۇڭزا،
ئۆزى شوخوزا.
ياتقان يېرى ئالتۇن خادا،
كۆمۈش موخازا.

يالغۇز تويۇننىڭ ئارقىسى،
قاپقارا سايدۇر.

---

① خۇنخار — قانخور.
② رەھدە — چېقىن چېقىش.
③ يالغۇز تويۇن — جاي ئىسمى.

ئۆمەر باتۇر منگەن ئاتى،
كۆك ئالا تايدۇر.

كۆك ئالا تاينى منىپ،
بايلارنى[1] باسقان.
بىرمىڭ بىر يۈز قالماق كۆرۈپ،
كەينگە قاچقان.

ئۆمەر باتۇر خوي ئەر ئىدى،
ئالەمدىن ئاشقان.
مەن-مەن دىگەن يارەنلەرنىڭ،
ھالىنى سورىغان.

4 . ئاللا خارابىڭمەن

يارى تۇتتۇم دەپتمەن،
ئىچمگە ئوتنى سەپتمەن.
ئوتىنى سىلىپ قويۇپ،
قينارىنى بىلمەپتمەن.

كەتتى يار كۆڭلى قارا،
كىلەمسەن يارىم دىمىدى.
چىنىگە چاينى قۇيۇپ،
ئىچەمسەن يارىم دىمىدى.

كەتتى دەپ كۆڭلىگنى بۇزما،
كۆڭلى سەككىز يارىغا.
جىگدىسى چۆكەن پۇرايدۇ،

---

[1] باي — جاي ئىسمى.

ۋەدىسى يالغانغا.

5. ئايجان

قاشلىرى قىيغان قەلەمدەك،
بويلىرى تالدەك يېرىم.
شۇنچە خەق ئاراسىدا،
سىز تولۇن ئايدەك يېرىم.

ئاي بىلەن كۈن دوس ئىكەن،
چولپانغا ھەمرا يوق ئىكەن.
ئاخۇنۇمدىن سورىسام،
ئاشىققا نىكاھ يوق ئىكەن.

ئاشىقى دەيدۇ مېنى،
چىن ئاشىقى دەيدۇ مېنى،
ئاشىقى يوق نىمىدەك،
خەقلەر يۈرۈتمەيدۇ مېنى.

6. كىچىك دىلبىرىم

دىلبىرىم كەتتى يىراققا،
ئۆتى مەندىن كەتمىدى.
ئاھ ئۇرۇپ زار يىغلىسام،
دادىم خۇداغا يەتمىدى.

قايتارما:
دىلۋە دىلبىرىم، دىلۋە ئۆكجان ئايلا جېنىمەي.

دىلبىرىم مەندىن يىراق،

دىلبىرىمدىن مەن يىراق.
دىلبىرىم قېشىمغا كەلسە،
ياندۇرۇرمەن شام-چىراق.

خەستە جانىم كۆيە-كۆيە،
ھېچلا تاقەت قالمىدى.
رو چۈشۈندەك سارغىيىپ،
ئۇچارغا ھالىم قالمىدى.

رو چۈشۈن بولسا كىشى،
قانات قېقىپ ئۇچسا كىشى.
دۇنيانى مىڭ چۆگىلەپ،
ئۆز يارىنى تاپسا كىشى.

قاش قارىسى مەندە دەپ،
قاشىڭغا مازۇز بولمىغىن.
بارچە دۆلەت مەندە دەپ،
دۆلەتكە مازۇز بولمىغىن.

7. باپتا كۆيىنەكلىك جۇگان

باغدا بىر گۈل بار ئىدى،
ئالتۇن باھالىق گۈل ئىدى.
تۈگمىسى ئېچىلمىغان،
يارىمغا لايىق گۈل ئىدى.

قايتارما:
جېنىم-جېنىمەي، باپتا كۆيىنەكلىك جۇگان،
ئەجەپ يامان دەردى بار،
ساچى گۈللۈك شۇ جۇگان.

سىز خېنىم يامانلىماڭ،
ياخشى-ياماننى كىم بىلۇر.
ئىككى ياخشى بىر بولۇپ،
ساينى تېرسا گۈل بولۇر.

ساغرىپ ئۈنگەن دىرەكنىڭ،
سايىسى بولماس ئىكەن.
يار ئۈچۈن كۆيگەن يۈرەكنىڭ،
دارىسى بولماس ئىكەن.

قىش كۈنى ئوغا چىقىپ،
سوخسۇرنى كۆرگەن بارمىدۇ.
ئۆز ياردىن ئايرىلىپ،
شەرىگە يانغان بارمىدۇ.

8. پەريادە

ئات مىندىم كۆرەڭ قاشقا،
چاپتۇردۇم شىغىل تاشقا.
ھەركىمنىڭ يارى باشقا،
ئوخشامدۇ قەلەم قاشقا.

ئاتىم بولسا ئىللادىن،
يۈگەن باغى تىللادىن.
خۇدا بىزگە بۇيرۇماپتۇ،
قېشى قارا يارلاردىن.

ئاسمانغا چىقاي دەمسەن؟
بۇلۇتقا مىنەي دەمسەن؟

ئۆزى كۆيمگەن يارنى،
يىغلاپ كۆيدۈرەي دەمسەن؟

دەرتىنىڭ تولىسى كەتتى،
مەن ئاتىمنى ساتمايمەن.
بۇ ئالەمدە تارتقاننى،
ئاخىرەتتە تارتمايمەن.

ئاتنى مىندىم ئىگەرسىز،
تاقىغا چىقتىم يۈگەنسىز.
يارى تۇرۇپ يار تۇتقان،
يۈزى قارا ئىمانسىز.

9 . خان كىشى ئايلا

ھاۋادىكى لاچىننى،
قوندۇراي بىلەكىمگە.
يارنىڭ ئەمچىكى دورا،
ساغدۇراي يۈرەكىمگە.

قايتارما:
دوس بەكلىرەي، خېنىم كىشى ئايلا.

ھاۋادىكى لاچىننىڭ،
قاناتىدا تۈكى يوق.
چىرايلىقتا كۆيمەڭلار،
چىرايلىقتا كۆپا يوق.

بۇلۇت ئەگىپ كەتمەيدۇ،
ئىگىز تاغدىكى قاردىن.

ئون بەش كۆنلۈك ئالەمدە،
كۆڭلۈم ئاغرىدى ياردىن.

ھوگدا بۇلۇت كۆڭلۈم،
دۇنيادىن نۇمۇت كۆڭلۈم.
يار باقمىغىدەك ئەمدى،
يارنى ئۇنۇت كۆڭلۈم.

10. گۈل قىسقان مېنىڭ يارىم

ئىگىز تاقتا چىققاندا،
قولىڭىزدىن مەن تارتقان.
بار ئويۇننى سىز ئويناپ،
ئوگالنى[1]مەن تارتقان.

قايتارما:
گۈل قىسقان مىنىڭ يارىم،
قاراپ تۇرغان سىنىڭ يارىڭ.

ئىگىز تاقتا چىققاندا،
يۆلەپ قويغان گۇنايىم بار.
كۆيۈپ قالدىم دىگەندە،
سۆيۈپ قويغان گۇنايىم بار.

11. دوس ئانارخان

ئانارخان ئۆزى ئوبدان،
ئانىسى يامان.

---

① ئوگال — ئوۋال.

ئەرتە-ئاخشمى باراي دىسەم،
ۋەدىسى يالغان.

قايتارما:
دوس ئانارخان، جان گۇلچەرىخان.
گۇلچەرىخان ئۆلۈپ كەتسە،
قالماس تەندە جانەي.

قارالىسام كۆرۈنمەيدۇ،
كارىز دەرەخى.
بىزنىڭ يارنى كۆرسەتمىگەن،
يولنىڭ يىراقى.

قارالىسام كۆرۈنمەيدۇ،
دۇنيانىڭ ئۇچى.
دۇنيا دىگەن ئەسكى راۋات[1]،
مەن بىر ئۆتكۈنچى.

يىراق بولسا، يېقىن بولسا،
قارارىم يوقتۇر.
مەن يارىمنى كۆرۈپ ئالسام،
ئارمانىم يوقتۇر.

يىراق بولۇپ، يېقىن بولۇپ،
داۋانى يوقتۇر.
ئىككى ياخشى بىر بولسا،
يامانى يوقتۇر.

---

① راۋات — ئۆتەڭ، قونالغۇ.

12. كىچىك شاپىرىم ئويناق

بارۇر مەن دەپ تۇرۇر مەن دەپ،
يالغاندىن ئېيتقان.
بارۇر-كېلۇر يوللىرىغا،
ئازغان تېرىتقان.

بارغانلاردىن، تۇرغانلاردىن،
سېنى سورايمۇ؟
سېنىڭ ھالىڭ نە كەچتى دەپ،
ئۆزەم بارايمۇ؟

بارغان بىلەن ئېلىپ بولماس،
سايىنىڭ تاشىنى.
دەرت كەلگەندە سۈگرۈپ بولماس،
كۆزنىڭ ياشىنى.

13. شەرىڭدە گۈلزارەي

ئاتنى مىندىم ئايلىمچە،
ئېلىپ ئۇردى يانىمچە.
يىگى يارچە يار تۇتسام،
ئويناتمىدى مەيلىمچە.

يارىمنى كۆرەرمەنمۇ،
ئاغزىغا سۆيەرمەنمۇ.
ياندا كىشى بولسا،
دەرت بولۇپ يانۇرمەنمۇ.

يارىم ئۆتتى يانىمدىن،
كۆيدۈرۈپ ئۆتتى جانىمدىن.
ئۆلمەي تىرىك ئايرىلدىم،
جاندىن ئېزىز يارىمدىن.

يارىم ئېيتىدۇ ناخشا،
تىڭشاپ ياتىمەن ئۆيدە.
چىقاي دىسەم چارەم يوق،
يىغلاپ ياتىمەن ئۆيدە.

يارىم كېتىمەن دەيدۇ،
كەتكۈزگىلى قويمايمەن.
يولىغا مۇنار سېلىپ،
ماڭدۇرغىلى قويمايمەن.

ئۆستەڭ ياقىلاپ چىقسام،
مىراپ سەپتۇ كۆۋرۈكنى.
مەن ئۆزەمچە كۆيگەنمۇ،
يارىم سەپتۇ كۆيۈكنى.

2. چۇشۇرگە

1. مۇقام

تامامى كۆرگەن ئاشىقلار،
قىيامەت دەستىدە يىغلار.
بېشىمنى سەجدىگە قويۇپ،
دىگەيمەن سۇبھانە رەببىيەل ئەلا.

قايتارما:
جانام ئۆلمەيدىغان كىم بار.

يىگىتلىك كەتتى ئىلكىمدىن،
قېرىدىم قىلمىدىم تۆۋە.
گۇنا بىلەن ئۆتۈپ ئۆمرۈم،
ئادا بولغانغا يىغلايمەن.

2. ئاي خېنىم-ئالتۇن خېنىم

تەرىپاتىڭنى ئىشىتىپ،
مەنمۇ كەلدىم كۆرگىلى.
كۆرمىگەنلەر كۆرۈۋالسۇن،
ھەسرىتىڭدىن ئۆلگىلى.

قايتارما:
ئاي خېنىم-ئالتۇن خېنىم،
ئالتۇن بويۇڭدىن ئۆرگىلەي.

كۆرگىلى كەلگەن بولساڭ،
ئولتۇر قېشىمدا بىر زامان.
بىر زامان ئولتۇرمىساڭ،
پۇشمان قىلۇرسەن ھەر زامان.

يار بىلەن خەلى تېپىپ،
ئولتۇرسىلا بىر دەمگىنە.
قوپسىلا باغرىم كۆيەدۇر،
ئولتۇرسىلا يۈرەككىنە.

كۆرگىلى كەلدىڭمۇ يار،

كۆيدۈرگىلى كەلدىڭمۇ يار.
كۆيۈپ ئۆچكەن ئوتلىنى،
ياندۇرغىلى كەلدىڭمۇ يار.

3. نوم ناخشىسى

يار دەردىدە ئەۋارە،
بولدى يۈرىكىم پارە.
ئۆزەڭ بىلسەن يارىم،
بۇ دەرتكە نىمە چارە.

ئاتلارنى توقۇپ قويدۇق،
تۆش ئۈلاڭنى تارتماي.
بۇ دەرتلەرنى كىم تارتسۇن،
سېنىڭ بىلەن مەن تارتماي.

ھاللار كەلدى باشىمغا،
كىشى كەلمەيدۇ قاشىمغا.
كىشى كەلسىدى قاشىمغا،
خەت بەرسەم ئاداشىمغا.

نوم دىگەننىڭ يۇرتىدا،
يۇلغۇن-توراقنىڭ سانى يوق.
ھاۋا ئىسسىق، جارى قاتتىق،
خەلقنىڭ ئىمكانى يوق.

نوم دىگەننى نوم دىمەڭلار،
نوم دىگەن زىندان ئىكەن.
يوللىرى قاڭغۇرۇ تىكەن،
خەلقلىرى ئالۋاندىكەن.

مەن قومۇلغا كېتمەن،
نوملىرىڭ قالسۇن ساڭا.
دۆلىتىڭنى تولا كۆردۈم،
رۇخسىتىڭ بولسۇن ماڭا.

رۇخسىتىڭنى چاقىقان بەر،
رۇخسەت سورىماستىن بۇرۇن.
ئىككى پەشنى قىستۇرۇپ،
يولغا چىقماستىن بۇرۇن.

كېتەرىڭگە كېتەرسەن،
يادىگار بەرگىل ماڭا.
يادىگارىم شول ئەمەسمۇ،
ياخشى خۇيلارىم ساڭا.

4. نوبەر گۈليار[1]

نەدەپ ئىچتىم خام بوزاڭنى،
تۇتتى كۆكسۈمنى.
زۇلۇم بىلەن ئايرىۋەتتى،
خۇمار كۆزۈمنى.

قايتارما:
نوبەر گۈليار، بەرگىسى ئانار، بەرگىنى بەرمەسمەن،
سۇنغاننى يازماسمەن،
سۇنغاننى يازغاندا كۆڭلىنى قويماسمەن.

---

[1] نوبەر — يېڭى يېتىلگەن چاغ.

کیگەش بلەن ئچمەپتمەن،
کۇچلۇك هاراقنی.
تۇنلۇك بلەن تۇشۇمەن دەپ،
یدىم تایاقنی.

یگەن تایاق مینىڭ بولسا،
مەیلم ئۆزەمنىڭ.
سەکسەن قامچا ئۇرغان بلەن،
یارىم ئۆزەمنىڭ.

5. دەربدەر ئۆلدۇم

مەن ئۆلۇپ لەهەتتە یاتسام،
کىم مینی یاد ئەیلسۇن.
دوستلرىم غەمکىن بولۇپ،
دۇشمەنلرىم شات ئەیلسۇن.

قایتارما:
دەربدەر ئۆلدۇمغۇمەن،
ئۆلگەنلەرگە کۆیدۇمغۇمەن.
بەرگىڭ سینىڭ ئانار،
شاخىڭ سینىڭ چنار.

دوستلرىم مەندىن زیرىکتی،
دۇشمنىم سەنمۇ زیرىك.
سەن ئشەنگەن تاغلرىڭدا،
برمۇ یاتمایدۇ کییك.

یولدىن ئۆتکەن شۇ کییکنىڭ،
ئزی بولغاي، بولمغاي.

يار ئۈچۈن يگەن تاياقنىڭ،
زەخمى بولغاي، بولمغاي.

شۇ سىنىڭ نە ھالىڭ،
قول سىلىپ يول مىڭىشىڭ.
يولدا ھارغان كىيىكتەك،
ھەرتەرەپكە قارىشىڭ.

6. دىلۋەرىم

ئات مىنىپ سەھراغا چىقساڭ،
قامچا دەستىڭ مەن بولاي.
ھەممە خەقنىڭ كۆزى سەندە،
تىل تۇمارىڭ مەن بولاي.

قايتارما:
ئاي دىلۋە يارى، دىلۋە دىلۋەرىم ئايلا جېنىمەي.

ئات مىنىپ، كىمخاپ كىيىپ،
قۇش قۇشلىماق قانچە ئىش.
ئۆز ئىشىنى ئۆزى بىلىپ،
قىلغان كىشى مەردانەمىش.

ئات مىنىپ، كىمخاپ كىيىپ،
يارىم مېنى كۆيدۈرگىدەك.
ئىچمىسەم رەنجى خۇمار،
ئاخىر مېنى ئۆلتۈرگىدەك.

سەن قاپاقتىن كېلىسەن،
چىرايلىقىم كۆزى خۇمار.

ساڭا تىلىم تەگمىسۇن،
ئېسىۋالغىن تىل تۇمار.

سەن قاياقتىن كېلىسەن،
مەن يىغلىسام سەن كۈلىسەن.
ھەممە ئىشنى بىلىسەن،
ئوتقا سېلىپ كۆيدۈرىسەن.

سەن تىرىك دەمسەن مېنى،
مەنغۇ تىرىك ئۆلگەندىمەن.
تىرىك ئۆلگەن يارىمنىڭ،
ئوتىدا كۆيگەندىمەن.

7. ئاللا نادانىڭمەن

ياخشى ئاتا مەندە يوق،
ياخشى قېرىنداش مەندە يوق.
ئېغىر قورساق كۆتۈرۈپ،
تۇققان ئانام ئەمدى يوق.

ياخشى ئاتا بولمىسا،
ياخشى ئانا بولمىسا،
مەن يېتىم قانداق قىلاي،
تۇققان قېرىنداشىم بولمىسا.

ئاتامۇ ئۆلۈپ كەتتى،
ئانامۇ ئۆلۈپ كەتتى،
بىر تۇققان قېرىنداشتىن،
كۆڭۈل بۆلۈنۈپ كەتتى.

دەرتكە توشتۇم، غەمگە توشتۇم،
تەلۋە بولدۇم بۇ سۆپەت.
يا بالامۇ، يا قازامۇ،
كەلدى خۇدا بۇ كۆلپەت.

بارمىغۇرەي، بارمىغۇر،
بارغان يېرىدىن كەلمىگۈر.
بىزنى يولغا قاراتتى،
جۇگان دىگەن يەر ئالغۇر.

8. يارىم سىنىڭ دەردىڭدىدۇر

تۇرا باشىغا چىقىپ،
تۇرۇپ ئېيتاي ناخشىنى.
كۆڭلۈمدىكى يارىم يوق،
كىمگە ئېيتاي ناخشىنى.

قايتارما:
يارىم سىنىڭ دەردىڭدۇر،
بىلەمسەن نىچۈك هالدۇر؟
يارنىڭ دەردى مۈشكۈلدۇر،
چىرايىم سېرىق گۈلدۇر.

يارىم بەرگەن ئالمىنى،
ئالما بەردى دەپتىمەن.
كۆڭۈل بەرمىگەن يارنى،
كۆڭۈل بەردى دەپتىمەن.

دەردىم تولا ئەيتايمۇ،
هالىم تولا ئەيتايمۇ.

ئۇچىمدىكى دەردىمنى،
يارىم ساڭا ئەيتايمۇ.

كېتەر مەنغۇ-كېتەرمەنغۇ،
كۆزۈڭدىن يۇتەرمەنغۇ.
هەر قانچە يامان بولسام،
يادىڭغا بېتەرمەنمۇ.

دەردىم بارغۇ دەردىم بار،
باشىمدىكى ساچىمدەك.
دەرت تارتماي ئۆلۈپ كەتسەم،
هاۋادىكى لاچىندەك.

9. پەپەلىگىزار

ئاي خېنىم ئالتۇن خېنىم،
ئوتۇڭدا كۆيدۈم پاھ-پاھ.
ئاي يۈزۈڭنى كۈندە كۆرسەم،
قىچار ئىتىڭنى كاھ-كاھ.

قايتارما:
ئاي پەپەلىگىزار،[1]
ئۈنچە بىلەن لەيلىگىزار.
ئاي يۈزۈڭگە يارىشا،
ئۈپا بىلەن ئەڭلىگىزار.

ئاي خېنىم بىر باقسىنا،
كۆزۈڭنى چوك-چوك ئاچسىنا.

---

① پەپەلىگىزار — پەدەز قىلىشقا خۇشتار دىگەن مەنىدە.

كىرپىگىڭ دالدا قىلسا،
كەرگىدە كىرىپ ئاچسىنا.

مىنى بۇندا سىنى ئۇندا،
ئىنتىزار ئەتكەن خۇدا.
بەندىسىگە سالمىغاي،
تىرىك جۇدالىقنى خۇدا.

ياخشىلىقنىڭ باغىدا،
دوسمۇ-دوس دۈشمەنمۇ دوس.
باشقا هال كەلگەن كۈنى،
جان قېرىنداش باشىمغا دوس.

10. چوكان ئايلام خېنىمەي

ۋاي خېنىم ئالتۇن خېنىم،
كىمنىڭ يارى بولدىلا؟
هېلىدىن يوق ئىدىلا،
ئەمدى پەيدا بولدىلا.

قايتارما:
ئاي يارەي، ئاي داغىمەي، چوكان ئايلام خېنىمەي

قارا قاش-قارامۇ قاش،
باغدا تىپپىشقان بىر ئاداش.
ئالدىدا يالغان ئىدۇق،
ئەمدى بولايلى چىن ئاداش.

تال چىۋىق، زىلۋا چىۋىق،
بويۇڭغا تىلىم تەگمىسۇن.

سىنىڭدىن باشقىنى دىسەم،
تىلىم ئىمانغا كەلمىسۇن.

سەن قاياقتىن كېلىسەن،
چىرايلىقىم كۆزى خۇمار.
ساڭا تىلىم تەگمىسۇن،
ئېسىۋالغىن تىل تۇمار.

11. ئايرەي

بۇ دۇنيادا ئۈچ نەرسە بار،
ئىزدىسەم تېپىلماس.
بىرى ئاتا بىرى ئانا،
بىرىسى قېرىنداش.

قېرىنداشنى يەرگە سېلىپ،
تېرىسام ئۈنمەس.
كۆز ياشىمنى دەريا قىلىپ،
سۇغارسام قانماس.

ئاتام سەنسەن، ئانام سەنسەن،
گۈلنىڭ ناۋاتى.
مىنگەن ئاتىم، كەيگەن تونۇم،
يارنىڭ دۆلەتى.

12. ئايرىلدۇق ئاداۋەتتە
(تۆمۈر خەلپە ناخشىسى)

ھوگا بۇلۇت ئۈستۈمدە،
دۈشمەن مېنىڭ قەستىمدە.

مەن حۇداغا راس بولسام،
دۇشمەن ئاياق ئاستىمدا.

قايتارما:
ئايرىلدۇق ئاداۋەتتە، داۋايىم قىيامەتتە.

ئۈچ كۇرە بۇغداي تارتتۇق،
ھەممە خەققە ئۇن بولدى.
تۆمۈر خەلپە دىگەن باتۇر،
ئۇن ئىككى تاقىغا باش بولدى.

تۆمۈر خەلپە تەۋرىدى،
ئاسماندىكى يۇلتۇزدەك.
چەندارىننى[1]ئويلاتتى،
جاڭگالدىكى تۇڭگۇزدەك.

ئاقچۇق سىيى ئوپۇركەن،
چەندارىن دىگەن چوقۇركەن.
پالگانلار تاغدىن چۈشسە،
چەندارىن بەك قوقۇركەن.

خويما كاتتا جەڭ بولدى،
كۆشۈتى دىگەن دەندە.
جىڭتەي[2]دىگەن دارىن،
سىيىپ ئۆلدى شۇدەمدە.

---

① چەندارىن ـــ ئىسمى چەن گۇاڭخەن، يۇەن داخۇا تەرىپ-
دىن تۆمۈر خەلپە قوزغىلىڭىنى باستۇرۇشقا ئەۋەتىلگەن لەش-
كەربېشى.

② جىڭتەي ـــ بارىكۆلدە تۇرۇشلۇق لەشكەربېشى يى شىڭفۇ-
نى كۆرسىتىدۇ.

چېرىكلەرنىڭ ئۆلكى،
چىڭ خاڭ مياۋغا پاتمىدى.
چەندارىنىڭ ئەسكىرى،
يەرلەر تېپىپ ياتمىدى.

شا مەخسۇتنىڭ[1] خەت چىقتى،
جۇڭجاڭلارنى بەرسۇن دەپ.
تۆمۈر خەلپە جاۋاپ بەردى،
ئۇرۇشار بولسا كەلسۇن دەپ.

يۈەن داشۇەيمۇ[2] كەلگەندە،
تولا سوقتى داڭ-داڭنى.
تاغچىلارمۇ ئەر ئىكەن،
تارتىپ ئالدى جۇڭجاڭنى.

تۆمۈر خەلپە كەتتىغۇ،
ئۇرۇمچىگە يەتتىغۇ.
دۈشمەنلەرگە ئالدىنىپ،
زەردە بىلەن كەتتىغۇ.

ئۇرۇمچىنىڭ يولىدا،
ئاتمىش يەردە بۇلاق بار.
تۆمۈرنى ئېلىپ چىقسا،
ھەر كۆڭلىكى سوراق بار.

---

① شامەخسۇت — قۇمۇل ۋاڭ جەمەتىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ھۆكۈمرانى.

② يۈەن داشۇي — ئەينى ۋاقىتتا تەختتىن چۈشۈپ قۇمۇلدىن ئۆتكەندە، قوزغىلاڭچىلارنى باستۇرغان شىنجاڭنىڭ سابىق سەركەردىسى — يۈەن داخۇانى كۆرسىتىدۇ.

تۆمۈرنى ئېلىپ چىقىپ،
ئاتمىش يەردىن چاپتۇردى.
يۈزى قارا شا مەخسۇت،
پالگانىلارنى ئاتتۇردى.

قوراي يولى ھەيۋەتلىك،
ئۈنىڭ ئىچى زارەتلىك.
مۇرادىغا يەتمىگەن،
تۆمۈر خەلپە رەمەتلىك.

13. بىر گۈلى رەنامۇ سىز

سەن قاياقتىن كېلىسەن،
مەن يىغلىسام سەن كۈلىسەن.
ھەممە ئىشنى بىلىسەن،
ئوتقا سېلىپ كۆيدۈرىسەن.

قايتارما:
بىر گۈلى رەنامۇ سىز،
باغدا ئېچىلغان گۈلمۇ سىز.

سەن قاياقتىن كېلىسەن،
چىرايلىقىم كۆزى خۇمار.
ساڭا تىلىم تەگمىسۇن،
ئېسىۋالغىن تىل تۇمار.

قارا غوللارنىڭ سۈيى،
قاراڭغۇ باغلارغا ئاقۇر.
بىگۇپا كىشىنىڭ يارى،
يۈرەككە ئوتلارنى ياقۇر.

باغدا شاپتۇلا پىشپتۇ،
يىمىدىم بىر تال ئىكەن.
يار مېنى خىل كۆرمىدى،
ئۆزى كىچىك نادان ئىكەن.

مەن كىچىك نادان چېغىمدا،
ئاشنا بولدۇم ساڭا.
سىنىماي كۆڭۈل بېرىپ،
خارى-زار بولدۇم ساڭا.

قۇربان ئايلاردا كېلىك،
مەن بۇلاي قۇربانىڭىز.
مەن نىچۈك قۇربان بولاي،
قۇربان بولسۇن شۇ يارىڭىز.

قۇربان ئاينىڭ بېشىدا،
سەن ھوجراڭغا چىللىدىڭ.
ماڭا قىلغان ياخشىلىقنى،
ھېچ كىشىگە قىلمىدىڭ.

تاشلىۋەتمەڭ يار مېنى،
بىر كۈنى كېرەك بولۇرمەن.
دۈشمىنىڭنىڭ ئالدىدا،
ساڭا تىرەك بولۇرمەن.

14 . جانىم ياللا دوس

ئاستا-ئاستا ماڭسەن،
دەرياغا كۆۋرۈك سالسەن.
بىر قاراپ، ئىككى كۈلۈپ،

ئىچمىگە ئوتنى سالسەن.

قايتارما:
جانىم ياللا دوس، خانىم ياللا دوس،
كەلگەن قازاغا، (ۋاي) چارە يوق.

ماڭسەن بىر-بىر بېسىپ،
دەريا سۈيىدەك ئايرىلىپ.
مۇنداقمۇ باغرىڭ قاتارمۇ،
باقمىدىڭ بىر قايرىلىپ.

ئوتلىرى قىلدى كاۋاپ،
باغرىمنى يېرىپ باقسىلا.
سۇ قۇيسام ئۆچمەيدۇغۇ،
بەجىن گوياسى ياقسىلا.

بىر بۆلەيمۇ جانىمنى،
ئىككى بۆلەيمۇ جانىمنى.
شىشىدە ساندۇق ياساپ،
ساقلاپ سۆيەيمۇ يارىمنى.

جېنىمنىڭ جانانىسى،
يۈرۈگۈمنىڭ تەڭ يامىسى.
مەيلىمچە ئويناتمىغان،
يارىمنىڭ قەينانىسى.

15. يۇلغۇن چېچىكى سايدا

ئالمىلىق باققا كىرىپ،
بىر ئالمىنى ئىرغاتتىلا.

ئالما ساقلىغان جۇگاننى،
زارمۇ-زار قاخشاتتىلا.

قايتارما:
ئالما چىچىكى باغدا،
يۇلغۇن چىچىكى سايدا.
قىز قاچۇر، يىگىت قوغلار،
جىگدە پۇرىغان چاغدا.

ئالما گۈلى گۈل بولامدۇ،
باشقا ساچسا بىر قۇچاق.
كىشىنىڭ ياري يار بولامدۇ،
ئۆلگىچە جانغا پىچاق.

ئالما گۈلى گۈل بولامدۇ،
ئېچىلىپ تۇرغان بىلەن.
خەقنىڭ يارى يار بولامدۇ،
ھېجىيىپ تۇرغان بىلەن.

باققا كىرىپ ئالما يەڭ،
باغنىڭ ئالمىسى بىزنىڭ.
كۆڭۈل بەرسىڭىز بىزگە،
جاندىن بۆلكى سىزنىڭ.

ئالما بەرسەم يېمەيسىز،
شاپتۇلا بەرسەم يېمەيسىز.
يارىم يوق دەپ يىغلايسىز،
بىزنى كۆزگە ئىلمايسىز.

16. مازىلىق[1]

سەن مېنى يار ئەتمىسەڭ،
ئالەمدە مەن يارسىز ئۆتەي.
كۆيگىنىمنى بىلمىسەڭ،
باغرىمنى يېرىپ كۆرسۈتەي.

قايتارما:
جېنىم مازىلىق، خېنىم مازىلىق،
نىمە ئانچە مازىلىق.
چېپىنى دەملەپ قويۇپ،
قايماققا كەتكەن مازىلىق.

ئىزدىمەس كۆڭلۈم سېنى،
ئىزدىگەنىنىڭ يارى بول.
كىم سېنى يارىم دىسە،
بېرىپ شۇنىڭ گۈلزارى بول.

ئاپپاق ئۆپكىدەك يارىم،
تاۋار كۆرپىدەك يارىم.
ھېلىقى قىلغان خۇيلىرىغا،
قورساق كۆپكىدەك يارىم.

يول بويىدا ئۆيىڭىز،
قىرچىن تالدەك بويىڭىز.
ئەجەپ كەلمەس بولدىڭىز،
كىمدىن ئاغرىدى كۆڭلىڭىز.

---

[1] مازىلىق — مەززىلىك مەنىسىدە.

17 . مەشۇغۇم

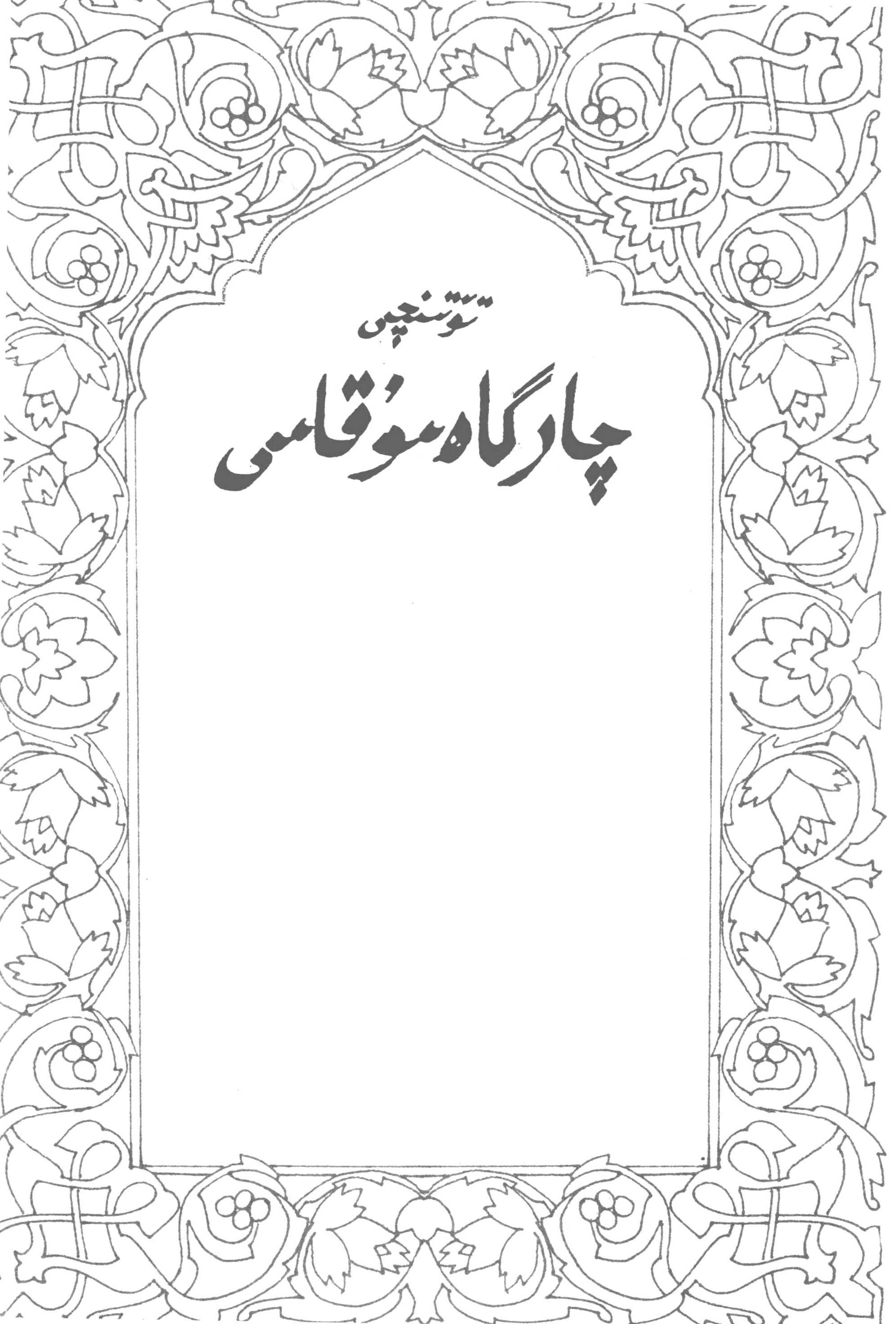
گۈل قىسپمۇ چىقمايسەن،
باغىڭدا گۈلۈڭ يوقمۇ؟
چىرايىڭنى ئاچمايسەن،
كۆڭلۈڭدىكى يار يوقمۇ؟

قايتارما:
خېنىم مەشۇغۇم-جېنىم مەشۇغۇم،
بىر سۆيۈپ ئالاي، قاراكۆز مەشۇغۇم.

ئاتنى قاڭتىرىپ قويۇپ،
باغدا قاتار ئوينايلى.
قەدىر بىلگەن ئاشىققا،
جاننى خەجلەپ ئوينايلى.

گۈل قېتىنى ئويناڭلار،
ياخشى يارنى تاشلىماڭلار.
ئەقدە ساقلىغان ياردىن،
ئۈمىت ئۈزمەي ئويناڭلار.

ئارمىز يېقىن بولسا،
تىلىم بىلەن دان بەرسەم.
كۆڭلۈمدىكى يارىمنىڭ،
قۇچاغىدا جان بەرسەم.

تۆتىنچى

چارگاھ مۇقامى

تۆتنچی، چارگاھ مۇقامی

1-چۇشۇرگە

1. مۇقام

ئەجەپ دەرماندە[1]دۇرمەن،
تۇت قولۇمنی یا رۇسۇلللا.
ھىدایەت بلەن كۆرسەتكىل،
یولۇمنی یا رۇسۇلللا.

قايتارما:
جانام ئا... بی... بی... بی... دەردەي.

دلىم تاشتىن ئىرور قاتتىق،
نەسھەت كارى قىلمايدۇ.
ھىدايەت نۇرى بلەن،
ئاچقىل دلىمنى يا رۇسۇلللا.

2. ئىككى يېرىم باغ

موللىنى قايدىن بلۇرسەن،
دەستۇردا قەلمى.
يېڭى يارنىڭ دەردى تولا،
كونا يارنىڭ ئەلمى.

---

[1] دەرماندە — ئازاپ-ئوقۇبەت.

يېڭى يارنى يار دىمەڭلار،
يېڭى يار ئالدامچىدۇر.
يېڭى يارنىڭ ئالدىدا،
كونا يار ئالۋانچىدۇر.

ئاق تىرەكنىڭ تۈۋىدە،
مېنىڭ يارىم سازەندىدۇر.
سازىدا ئۈن بېرىدۇ،
دىدار كۆرۈشمەك نەدىدۇر.

3. ۋاي جېنىم-جېنىمەي

ئۈيىنغۇچ ئۇبدان نىمە،
يازلىقى بار قىشلىقى يوق.
يېڭى يار ئۇبدان نىمە،
ئاغزىدا بار كۆڭلىدە يوق.

ئۈيىنغۇچنى يەرگە سالسام،
كېچە چۈشتى خەمكى.
بىزنىڭ يار يىراقتا كەتتى،
خېلا باردۇر كەلمكى.

ئۈيىنغۇچتەك ساغرىپ،
ياتسام كېلىپ بىر كۆرمىدىڭ.
ھەق تائالاغا مىڭ شۈكۈر،
سەن كەلمىدىڭ، مەن ئۆلمۈدۈم.

ئۈيىنغۇچتەك ساغرىپ،
يۈرسەم سېنىڭ ئالدىڭدا مەن.
خالى يەرلەرنى تېپىپ،

ئېيتسام ساڭا ھالىمنى مەن.

4. ھەزرەت

گۈلى زەپەر بويلۇغۇم،
كۆرگۈم كېلىدۇ دەربەدەر.
چۈشۈمدە كۆرسەم سېنى
ئوڭۇمدا سۆيگۈم كېلەر.

قايتارما:
ئاي خېنىم، ئالتۇن خېنىم ھەزرەت،
ئالتۇن بويۇڭدىن ئۆرگىلەي.

گۈلى زەپەر بويلۇغۇم،
سايلارغا سەپتۇ بېغىنى.
ئۆزى يىراقتا كېتىپ،
يۈرەككە سەپتۇ دېغىنى.

قارا كۆز بىرە-بىرە،
پىروزا كۆز ھەر يەردە بار.
قارا كۆزنىڭ ئالدىدا،
پىروزا كۆز تىرناقچە بار.

يارغىنەم گۈل بېرىدۇ،
باغدا تۇرۇپ يەڭ ئىچىدە.
گۈلنى مەن قانداق ئالاي،
شۇنچە خالايىق ئىچىدە.

يارغىنەم كەتتى يىراقتا،
ئوتلارى مەندىن كەتمىدى.

ئارقىدىن باراي دىسەم،
دادىمغا يارىم يەتمىدى.

5 . ئەي نادان

نەچچە تۈلا تىۋىپ بولسا،
بىلەكنى باقۇر.
يار ئاغرىقى يۈرەكتىدۇر،
ئۇنى كىم تاپۇر.

ئۈچتىن ئىككى تۈگمە تۈگدۈم،
ئالتە ئەمەسمۇ.
ئالتە ئايدىن ئەگەشكىنىم،
زايا ئەمەسمۇ.

قانداق قىلاي، نىچۈك قىلاي،
يارىم كەتكىدەك.
ئالتە ئايدىن ئەگەشكىنىم،
زايا كەتكىدەك.

6 . سەپەراگا

قارچۇغام قۇشلار سىنى،
ياخشىغا تۈش، ياخشىغا تۈش.
كۆللەردە ئۆردەك تولا،
ئىلغاپ بىرىپ سوخسۇرغا[1] تۈش.

سۇدا سوخسۇر بولغىچە،

---

[1] سوخسۇر — بىر خىل سۇ هايۋىنى.

چۆللەردە ئۆردەك بولسچۇ.
دوس-دۈشمەن بەدنامگە،
يارىم ۋاپادار بولسچۇ.

باغدا پاختەك، سۇدا ئۆردەك،
ئۇچۇپ سۈيزەپ يۈرگىدەك.
مەن يارىمنى ئاگلىسام،
هەر يەردە ئوييناپ يۈرگىدەك.

7. قىيما-قىيما قاشلىرى

كۆرگىلى كەلدىڭمۇ يار؟
كۆيدۈرگىلى كەلدىڭمۇ يار؟
كۆيۈپ ئۆچكەن ئوتلىنى،
ياندۇرغىلى كەلدىڭمۇ يار؟

قايتارما:
يار خاراپ ئەتتىڭ مېنى، (يەي)
جىگەر كاۋاپ ئەتتىڭ مېنى. (جېنىمەي)
قىيما-قىيما قاشلىرى،
يەلپۈنەدۇ ساچلىرى. (جېنىمەي)

كۆرگىلى كەلگەن بولساڭ،
ئولتۇر قېشىمدا بىر زامان.
بىر زامان ئولتۇرمساڭ،
پۇشمان قىلۇرسەن هەر زامان.

سۇ كېلەمدۇ ساي بىلەن،
ئۆي پۈتەمدۇ لاي بىلەن.
ئۆمرۈم شۇنداق ئۆتەمدۇ،

كۆڭلى قارا يار بىلەن.

8. بىدەت

كۆيىدۇ جانىم مېنىڭ،
يوقتۇر خەۋەر دائىم سېنىڭ.
رەھمى قىلساڭ ئۇتنى ئالغىن،
كۆيمىسۇن جانىم مېنىڭ.

قايتارما:
ئاي... بى... بى... دەرت داغىمەي.

ئالمىدەك رەڭدار ئىدىم،
رەڭگىمنى سارغايتتى پىراق.
ئىزدىسەڭ يېنىڭدىمەن،
ئىزدىمىسەڭ كەتتىم يىراق.

يۈرۈگۈم ئالما ئەمەس،
سەن ئۈزۈپ ئوينايدىغان.
خالىساڭ چىشلەپ قويۇپ،
خالىمىساڭ تاشلايدىغان.

9. كىچىك بىر گۈلى رەنامۇسىز

ئالمىلىق باققا كىرىپ،
بۇ ئالمىنى يەمدۇ كىشى.
غۇنچىدەك يارى تۇرۇپ،
ئۇ لالمىنى دەمدۇ كىشى.

قايتارما:
بىر گۈلى رەنامۇسىز،
باغدا ئېچىلغان گۈلمۇسىز.
سىزگە ئىچىم كۆيىدۇ،
قەپەزدىكى بۇلبۇلمۇسىز.

ئالمىلىق باققا كىرىپ،
ئالمىنى ئىرغاتتىلا.
ئالما ساقلىغان جۇگاننى،
زارمۇ-زار قاخشاتتىلا.

ئالمىنى ئىرغاتتىلا،
شاپتۇلنى شىلدىرلاتتىلا.
ئۆتى يوق بىھۇش يىگىتكە،
ئوت سېلىپ ئويغاتتىلا.

10. شىشلىشىپ ئوينالك ئازادە

ئازادە گۈللەر ئازادە،
شايى-شەلپەر بازادە.
قولۇڭدا بەش پۇلۇڭ يوق،
نىمىش قىلىسەن بازادە.

قايتارما:
شىشلىشىپ ئويناڭ ئازادە.

مېھمانغا باردۇق چارباغقا،
ئۈچ كىشى مىندۇق بىر ئاتقا.
بالىسى ئويۇن بىلەن،

ئاتسى قالدى ئۇياتقا.

تۇخۇم كۆمدۈم ئوچاققا،
قىزىغاندۇ بۇ چاققا.
يىراقتىكى شۇ يارلار،
سېغىنغاندۇ بۇ چاققا.

دەرتلەر كەلدى باشىمغا،
كىشى كەلمەيدۇ قاشىمغا.
كىشى كەلسىدى قاشىمغا،
خەت بەرسەم ئاداشىمغا.

دەردىم بارغۇ دەردىم بار،
باشىمدىكى ساچىمدەك.
دەرت تارتماي ئۆلۈپ كەتسەم،
هوگادىكى لاچىندەك.

2-چوشۇرگە

1. مۇقام

ئاتام مېنى، ئانام مېنى،
جاپا-ئەمگەك بىلەن باققان.
ئېزىز باشىمنى ياد ئەيلەپ،
مازارلارغا چىراق ياققان.

ئەزەلدىن تا ئەبەت دوستلار،
بىلىڭلار ئاللاھۇ دەپ كەلدىم.
تىلىمدا رەببىيەل ئەلا،

ئېزىز دىدارى دەپ كەلدىم.

2 . سايلىخان

بارغىچە باغ بىلەن باردىم،
يانغىچە تاشلىق بىلەن.
خوش تولا داغلار كۆتەردىم،
قاپقارا قاشلىق بىلەن.

قايتارما:
سايلىخان سايلاردا ھەمرايىڭ بولاي،
ئايلا خېنىم چۆللەردە يولداشىڭ بولاي.

گۈلمىدى ئاچىلغىلى،
بەرگىمىدى ساچىلغىلى.
ۋەدىمىز شۇنداقمىدى،
ئۆلمەي تىرىك ئايرىلغىلى.

گۈل ئاچىلسا نە بولۇر،
بەرگى ساچىلسا نە بولۇر.
ئېتقادلىق يار بىلەن،
داغقى چىقسا نە بولۇر.

سەن سېغىنىدىڭمۇ مېنى،
ئەجەپ سېغىنىدىمغۇ سېنى.
سەن قەيەرگىدە سېغىنىدىڭ،
مەن يۈرەكىمدە سېنى.

3. نازىركوم

قاشڭنى قارا كۆردۇم،
تال بويۇڭنى تۇز كۆردۇم.
ئاخشام كۆرگەن بويۇڭنى،
كېچە ياتىپ چۈش كۆردۇم.

قاشڭنىڭ قارىسى قۇندۇز،
ئاينىڭ يېنىدا يۇلتۇز.
مۇرادىمغا يەتكەندە،
خوش بولمەن كېچە-كۈندۈز.

قاشڭنى كامان ئەيلەپ،
ئاتقان ئوقۇڭ مەرگەندۇر.
دەردىڭنى تولا تارتىپ،
چىقمىغان شېرىن جاندۇر.

قېشڭنىڭ قاراسمۇ،
كۆزۈڭنىڭ ئالاسمۇ.
سېنى بىزگە قوشمىغان،
خۇدانىڭ بالاسمۇ.

4. غۇربەتلىك زامان بولماس ئىدى

غۇربەتلىك-غېنىمەتلىك زامان بولماس ئىكەن،
قىزىل گۈللەر تىكەنگە ئاشنا بولماس ئىكەن.

كەپتەرنىڭ هارامزادىسى مۇلاقچى بولۇر،
جوگانلارنىڭ هارامزادىسى شاللاقچى بولۇر.

قوشقاچ قېرسا جاغ-جاغچى بولۇر،
جوگانلار قېرسا يالغانچى بولۇر.

كەپتەر قېرسا تومشۇقلىرى كالتا بولۇر،
جوگان قېرسا ئالمالىرى خالتا بولۇر.

توخونى كۆرۈك سەھەردە پەريات قىلدۇ،
ھايۋان چېغىدا دوستلارنى شۇ ياد قىلدۇ.

5 . قاراقۇش ئۇلتۇرۇر

قاراقۇش ئۇلتۇرۇر، ھوجرا ئىچىدە،
قىزىل گۈل ئاچىلۇر، باغلار ئىچىدە.

مۇزاتتا يوق ئىكەن، مۇزنىڭ گاداسى.
كىشگە يوقكەن، كىشىنىڭ گۇپاسى.

گۇپايىك بولسا يار، چەندان ئىۋەرسەم.
تىلىمنىڭ ئۇچىدا، نامە ئىۋەتسەم.

نامەگنى ئوقۇپ، كەلسەم قاشىڭغا.
دۇئا دەگلا مېنىڭ، قەلەم قاشىمغا.

ئاتنى توقۇگلار، كېلىپ بۇ يەرگە.
مىنىپ چاپايلى، تۆۋەن خوتەنگە.

تۆۋەن خوتەننى، سەرپايە قىلدۇق.
سەكسەن تۆگەگنى، قاتارى قىلدۇق.

قاتارى قلغان، سىنىڭ ئىشىڭدۇر.
مەستانە قلغان، قاشى كۆزۈڭدۇر.

قەلەمدەك قاشلرىڭ، ئايدەك جامالىڭ.
كۆيەر ئوتقا سىلىپ، نەدۇر خىيالىڭ.

كۆيۈپ كەتتى مىنىڭ، ۋاي ئۇستىخانىم.
تۈگەپ كەتتى مىنىڭ، بىخەستە جانىم.

سەمەرقان يولىدا، تالدەك قومۇش بار.
ئۆزى ئۇندا تۇرۇپ، بۇندا نىمىش بار.

6. ساماۋەرىم بولسىدى

ساماۋەرىم بولسىدى،
چايلىرى قايناپ تۇرسىدى.
بىر چىنە چاينى ئىچكىچە،
يارىم ئويناپ تۇرسىدى.

قايتارما:
كەل ئوينايلى كەل خانىم،
خۇرسەن بولۇپ ئوينايلى.
ئوينىمايسەن، كۈلمەيسەن،
ئۆتكەن ئۆمرۈڭنى بىلمەيسەن.
ئۆتكەن ئۆمرۈك ئۆتىۋاكەتتى،
ئون ئىككى ياشتا قىز بىلەن.

ساماۋەرنىڭ سازىمەن،
چۆلدە ئۇچقان غازىمەن.
دۈشمەن بىلەن جەڭ قىلىپ،

ئۆلگىنىمگە رازىمەن.

ئىگىز تاغنىڭ ئارقىسىدا،
خۇدا سالغان شەرلەر بار.
دۈشمەن بىلەن جەڭ قىلىپ،
جۇڭجاڭ ئالغان ئەرلەر بار.

7. گۇل مەشۇق

مەن بىر ئاني ئادەم،
پەت ئۇرساڭ خۇدايىم بار.
سەن ساقلىمىساڭ مېنى،
ساقلىغۇچى ئىگەم بار.

قايتارما:
دوس قىلىۋالدىم كۆڭلۈڭنى (يەي) گۇل مەشۇق،
كىمنىڭ يارى بولساڭ بول.

خەق مېنى يامان دەيدۇ،
بىلمەيمەن يامانلىقنى.
كەچ يېتىپ، سەھەر قوپۇپ،
تىلەيمەن ئامانلىقنى.

تام ئۈستىگە تام سالدۇق،
شامالغا دالدا بولسۇن دەپ.
يار ئۈستىگە يار تۇتتۇق،
يۈرەككە پايدا بولسۇن دەپ.

8. نادانەي نادان

گۇل بارەي گۇل بار،
زاراڭزىدا گۇل بار.
كېۋەز شاخى ئىرغاڭلايدۇ،
يارىنىڭ قېشىدا كىم بار.

گۇل بارەي گۇل بار،
شاخىدا بۇلبۇل بار.
ئىككى قولىدا كەشتە ياغلىق،
هارامزادە قىز بار.

گۇل بارەي گۇل بار،
كىملەر تېرىغان گۇل بار.
ساپاقلىرى قىزىل-يېشىل،
يارىم تېرىغان گۇل بار.

كېۋەز تېرىدىم تۈزدە،
ئاچىلدى كەچ كۈزدە،
سىزنىڭ كۆزىڭىز بىزدە بولسا،
بىزنىڭ كۆزىمىز سىزدە.

تال چۋىقنى ئېگىۋا ئېلىپ،
مېنى سوقاي دەمسەن.
ئاتا-ئاناسى يوق باللار دەپ،
ئاناي تاپاي دەمسەن.

تال چۋىقنى ئېگىۋا ئېلىپ،
مېنى سوقالمايسەن.

ئاتا-ئانىسى يوق باللار دەپ،
ئاناي تاپالمايسەن.

ئاندا بولايمكىن،
مۇندا بولايمكىن.
يارىم ئۇندا يالغۇز بولسا،
ھەمرا بولايمكىن.

ئاندامۇ بولماسمەن،
بۇندامۇ بولماسمەن.
يارىم ئۇندا يالغۇز بولسا،
ھەمرامۇ بولماسمەن.

9. بەلىجان

قاراقاش كىردى بازارغا،
قىشنى بازار ئېتىپ.
ھېچ ئىش كەلمەس قولۇمدىن،
يار خىيالىمغا يېتىپ.

قايتارما:
بالىجان، يادوس ھەمراجان،
جېنىم دەستەرىخان.
كۆرۈشكەن يەرلىرىڭ،
ئاز قالدى بۇ جان.

مەن بازارغا بارمىسام،
ھەپتىدە بولمايدۇ بازار.
يار قاشىمدا بولمىسا،
گېلىمدىن ئۆتمەيدۇ غىزا.

مەن بازارغا بارمسام،
قاشىم بازارغا تارتىدۇ.
چوڭ قىزنىڭ بەرمىسەڭ،
كىچىك قىزىڭ قاش ئاتىدۇ.

ئاق ئەلەم قىزىل ئەلەم،
يارىمنىڭ قېشى قەلەم.
ھېچ كىشىگە كەلمىسۇن،
بىزلەرگە كەلگەن دەرت ئەلەم.

10. ئىگىمەي ئاللەي-ئاللەي

ئاتلارنى قويۇپ بەردۇق،
كۆرۈنگەن تالا-تۈزگە.
بارساڭلار سالام دەڭلار،
بىزنىڭ يار قارا كۆزگە.

ئاتىم ئويناپ سۇندۇردى،
قوش باشلىق ئىگەرىمنى.
ئېيتمىغانغا بولمايدۇ،
ئىچىمدىكى دەردىمنى.

ئات مىنسەم مىنالامسەن؟
يۈگەرسەم يېتالامسەن؟
مەن زورۇمغا ئالغاندا،
سەن تاقەت قىلالامسەن؟

11. دوس لەيلۈك يار

يۇقىرىدىن شامال چىقىپ،

ئۆرۈۋەتتى باراڭنى.
توسغىلى بولمايدۇ،
كۆكۈل دېگەن ساراڭنى.

يۇقىرىدىن شامال چىقسا،
گۈل شېخىنى قايرىيدۇ.
خۇدا قوشقان يارىمنى،
دۈشمەن قانداق ئايرىيدۇ.

12. ئانارخان يارىم دوس

بىز تۇرپانغا چىققاندا،
ئالتىنچى ئايدا روزىدى.
غېرىپلىق ئىسەرقىلدى،
ئاتا-ئانام بولسىدى.

مەن سەپەرگە چىققاندا،
يار ئىشكىدە قالغان.
قاچان كېلىسەن يار دەپ،
قارا كۆزگە ياش ئالغان.

مەن ئالۋاڭغا ماڭغاندا،
ئامان بول دېگەن يارىم.
خوشلۇشۇپ سۆيۈپ قويسام،
ئارمان يوق دېگەن يارىم.

13. قايدا بارسام قايۇر باشىم

يارىم بىلەن ئىككىمىز،
بىر مەلىدە چوڭ بولغان.

باشتا ۋەدىمىز شۇنداق،
ئايرىلماسقا دوست بولغان.

قايتارما:
قايدا بارسام قايۇر باشىم،
يولدا يوقتۇر يولداشىم.

ئېشىك ئالدى باراڭلىق،
چۆمۈچ ساپتۇ چىرايلىق.
شۇنچە خەق ئاراسىدا،
مېنىڭ يارىم چىرايلىق.

يورغا ئاتنىڭ يورغىسىنى،
مىنىپ-چېپىپ بىلەرسىز.
بۇ دۇنيانىڭ راھىتىنى،
يار قوينىدا بىلەرسىز.

بەشىنچى

غۇيتى مۇقامى

بەشنچى، خۇپتى مۇقامى

1-چۇشۇرگە

1. مۇقام

سەھەردە ئويغىنادۇرمەن،
يىلاندەك تولغىنادۇرمەن.
ئۆلۈم يادىمغا يەتكەندە،
خۇدا دەپ ياتلىنادۇرمەن.

قايتارما:
جانام ئەي بى··· بى··· بى يارەببىيەل ئەلا.

سەھەردە سايرىغان بۇلبۇل،
خۇداغا نالە قىلمامدۇ.
مۇساپىرغا كۆڭۈل بەرسەڭ،
ساۋابى ئاندا بولمامدۇ.

2. بەلىرەي

ئەيتىپ-ئەيتىپ كىردىم چۆلگە،
قولۇمنى سىلىپ.
بىزنى دىگەن ياخشى يارلار،
شەرىدە غېرىپ.

ئاللا يارىم خىيالىڭنى،

بىلىپ بولمايدۇ.
ئايدەك يۈزىڭ، چولپان كۆزۈڭ،
تونۇپ بولمايدۇ.

ئاللا يارىم خىيالىڭنى،
بىلىپ بولمايدۇ.
سىلەر يۈرگەن كوچالاردا،
يۈرۈپ بولمايدۇ.

ئاللا يارىم بۇ يايلاقنى،
قانداق يايلايسەن؟
ئۆزەڭ ئويناپ، ئۆزەڭ كۈلۈپ،
كىمگە لايلايسەن؟[1]

ئاللا يارىم بۇ يايلاقنى،
قانداق يايلايسەن؟
ئۆزەڭ كىچىك، ئاشىغىڭ چوڭ،
قانداق ئوينايسەن؟

3. بەگلىرەي

قارا ئاتىنىڭ قارا يايلى،
قارا ئاغامچا.
ئىگەر-يۈگەن چۆلدە قالدى،
بېلىمدە قامچا.

يۈگەن-نوختا قالغان يەردە،
تونۇم قېلىپتۇ.

---

[1] لايلاش — قېيداش.

كۆڭلى قارا شۇ يارلاردىن،
كۆڭلۈم قىلىپتۇ.

ئاتام سورىسا، ئانام سورىسا،
يۈرۈيدۇ دەڭلار.
كۆزى ياشتا، كۆڭلى غەمدە،
ئويلايدۇ دەڭلار.

ئىتىگىمگە قان تۆكۈلدى،
قان ئەمەس ياشىم مېنىڭ.
دوس دۈشمەن ئاراسىدا،
پاتمىغان باشىم مېنىڭ.

4. غېرىبۇى ئاتام

سېنىڭ ئۈچۈن ياتسام ياتاي،
ئۈچ يىل زىنداندا.
ئۈچ يىل زىندان ئۈچ كۈنچە يوق،
باغۇ-بوستاندا.

قايتارما:
يېسرى ئاتام،غېرىبۇى ئانام
چوكانسىز قىلىڭ، خانلارغا سالام.

سېنىڭ ئۈچۈن مەن جانىمنى،
داڭغا داڭلىدىم.
قىلغان ئەتكەن ئىشلىرىڭنى،
خەقتىن ئاڭلىدىم.

5. پىراقمۇ گۈل

جانىمۇ بەرگەن خۇدايىم،
بىركۈن ئامانەتنى ئالۇر.
نە مۇشەققەتلەر بىلەن،
سالغان ئىمارەتلەر قالۇر.

جانىۋار تاپسا تىرەكنى،
بىردەم ئۇچۇر، بىردەم قونۇر.
ئارزۇلۇقنىڭ ئارزۇسى،
يارنى كۆرگەندە قانۇر.

جانىۋارنىڭ ھالىنى،
قونغان تىرەكلەردىن سوراڭ.
بىز غېرىپنىڭ ھالىنى،
كۆڭۈل يېقىن ياردىن سوراڭ.

6. يارىمغا مەن ئارزۇ

بىر سېلىم تاماكىنى،
يارىم ئەۋەتىپتۇ ماڭا.
ئىچىمگە چوغنى سېلىپ،
داغلاپ ئەۋەتىپتۇ ماڭا.

قايتارما:
بىرگە-بىر زارۇ يارىمغا مەن ئارزۇ،
يانىڭدىكى قاشىڭدىكى چىلىم سالادۇ.

مەن تاماكا تارتىمەن،

دەردى بالانى تارتمەن.
بىر سىلىم تاماكنى،
يارىم بىلەن تەڭ تارتمەن.

تاماكنى سىز تارتسىز،
ئىسلىرى بىزگە كېلۇر،
ئاشقلىقنى سىز قىلسىز،
دەرتلىرى بىزگە كېلۇر.

نەدىكى گەپنى قىلىپ،
ئەندىشگە قالدى كىشى.
چەككىلى تاماكا يوق،
مۇڭداشقىلى نەدە كىشى.

نەدە كۆردۇم مەن سىنى،
تاماكا سال دەيسەن مىنى.
مەن ئاتاڭنىڭ قۇلمىدىم،
مەن سىلىپ سەن تارتقىلى.

7. يارەي جىنىمەي

قاينام بۇلاق قاينىغاندەك،
يارىمنىڭ كۆزى.
شىكەر-ناۋات چاينىغاندەك،
سۆزلىگەن سۆزى.

قەنتى-ناۋات ئاغزىڭدادۇر،
شىكەر لېۋىڭدە.
سېرىق زەپەر قات ئىچلۇر،
باسقان ئىزىڭدا.

سېرىق زەپەر ياخشى گۈلدۇر،
كەچكۈز ئاچىلۇر.
مەن يارىمنى كۈندە كۆرسەم،
كۆڭلۈم ئاچىلۇر.

8. بىدەت يارەي

تالالاي-تالالاي تاللىۋالدىم،
تالدىن چوكەننى.
باققا كىرىپ تاللىۋالدىم،
سېرىق زەپەرنى.

قايتارما:
يادىڭدىمەن يادەت ئاللا، (ئاللا)
ئاخىرى بىركۈن ئۆلەرمىز.
قىلمىدىڭ ۋاپا سەللاللا،
ئۆلەرمىز خار-زار. (يارەي)

ئەقلىم ھەيران بولۇپتۇرمەن،
شۇبۇ كۈنلەردە.
كېچە ياتىپ ئۇيقۇم كەلمەس،
ئۇزاق تۈنلەردە.

ئاللادۇرسەن رازىدۇرمەن،
ئالساڭ جانىمنى.
بىر ئاللادىن تىلەيدۇرمەن،
كۆڭۈل شادىمنى.

9. يادەت ئاللا

ئوقەت قلمدىڭ دەيدۇ،
ئۆينىڭ چوڭىدىن باشلىق.
ئېرىقتىكى لاي سۇدەك،
كېتىپ بارىدۇ ياشلىق.

قايتارما:
يادىڭىدىمەن يادەت ئاللا،
قلمدىڭ ۋاپا سەللاللا.
ئاللا ئاخرى بىر كۈن ئۆلەرمىز،
ئۆلەرمىز خارۇ-زار.

ئوقەت قلمدىڭ دەيدۇ،
جان كۈندە چېچەكلەمدۇ.
كېچىسى پەلەك تارتىپ،
كۈندۈزى خەمەكلەمدۇ.

10. گۈلۋانىخان (پىچاق چاقماق ئاسمايمەن)

پىچاق چاقماق ئاسمايمەن،
پىچاق چاقمىغىم داڭدا.
يار يېنىدا مەن ياتقان،
ئاقسارايدىكى چاڭدا.

ئاقسارايدىكى چاڭدا،
يارىم بىلەن مەن ياتقان.
ئايرىلىپ كېتەي دىسەم،
دەردىنى تولا تارتقان.

كەلمگەن يەرگە كېلىپ،
ئەندىشگە قالدى كىشى.
تارتقىلى تاماكا يوق،
ئوينىغىلى نەدە كىشى.

نەدىكى گەپنى قىلىپ،
ئەندىشگە قالدى كىشى.
چەككىلى تاماكا يوق،
مۇڭداشقىلى نەدە كىشى.

11. كىچىك سايراڭ بۇلبۇلۇم

كەتتى يار كۆڭلى قارا،
كېلەمسەن يارىم دېمىدى.
چىنىغا چاينى قۇيۇپ،
ئىچەمسەن يارىم دېمىدى.

قايتارما:
سايراڭ بۇلبۇلۇم، گۈلنىڭ بەرگىدە،
جانلار قاخشىسۇن، يارنىڭ دەردىدە.
يارنىڭ دەردىدە، ئەي غوجام ئاللىيەي.
سايراڭ بۇلبۇلۇم بىر گۈلۈڭ بولاي،
سايراپ شاخىڭدا بۇلبۇلۇڭ بولاي.

كەتتى دەپ كۆڭلۈڭنى بۇزما،
كۆڭلى سەككىز يارىغا.
نىمە دەپ بەردىم كۆڭۈلنى،
ۋەدىسى يالغانىغا.

چىننى بەرمەڭ نادانغا،
چېكىپ ئۇيناپ سىندۇرۇر.
بىگۇاپا كىشىنىڭ يارى،
قاچان كۆڭۈلنى تىندۇرۇر.

چىننى سۇنۇق دىمەڭلار،
چىنىدىن كۆڭلۇم سۇنۇق.
يار بۇ يەردىن كەتكىلى،
دۇنيا ماڭا قاراڭغۇلۇق.

12. كىچىك ئەي نادان

كۆڭلۇم تۈشتى كۆڭلۈڭگە،
كىردىم سىنىڭ كەينىڭگە.
ساق بېشىم ساراڭ بولدى،
يارىم سىنىڭ دەردىڭدە.

قايتارما:
ئەي نادان... يارىم سىنىڭ دەردىڭدە.

قاراقۇشقا دان بەرسەم،
دان قەدرىنى بىلمەس.
نادانغا كۆڭۈل بەرسەم،
كۆڭۈل قەدرىنى بىلمەس.

قارا قۇچقاچ بولۇپ سايراپ،
سىنىڭ يولۇڭغا مەن قاراپ.
كۆزىنىڭ گۆھرى ئاقتى،
سىنىڭ كويۇڭدا مەن يىغلاپ.

13. ئاللا كېرىم رازىقۇل

تۈنۈگۈن چۈش مەلىدە،
ئىككى جۇگان چىقتى سۇغا.
قاپاقلىرى لايغا پېتىپ،
ئالمىلىرى ئاقتى سۇغا.

قايتارما:
ئاللا كېرەم رازىقۇل،
رەببىم ئاللا كېرەم خالىقۇل.

ئاخشامقى ھارامزادە،
يارىم بىلەن گەپلەشتى.
مېھمان دەپ قويۇپ بەرسەم،
ئويناپ ھەددىدىن ئاشتى.

جانىمۇ بەرگەن خۇدايىم،
بىر كۈن ئامانەتنى ئالۇر.
نە مۇشەققەتلەر بىلەن،
سالغان ئىمارەتلەر قالۇر.

14. ۋاي-ۋاي جېنىمەي

يار باغدا ئېچىلغان،
ئانار گۈلىنىڭ نازى مەن.
ھەر تەرەپكە يول سالغان،
بىگۇپانىڭ يارى مەن.

يارىم بارمىغان تويغا،

مەن سورىماي بارالمايمەن.
يارىنىڭ كۆڭلى بەك نازۇك،
چاي قۇيۇپ ئالالمايمەن.

كەچ بولۇپ زاگال بولدى،
يارىمغا ئۇگال بولدى.
جالانى ئۇزۇن سىلىپ،
قۇرغۇيدەك جۇگان بولدى.

قۇرغۇي بالىسى ئالىم،
لاچىن بالىسى زالىم.
مەن سىزگە كۆيۈپ قالدىم،
قانداق قىلىسىز يارىم.

15. بولسا قاناتىم

بىدىلىكمۇ-بىدىلىك،
بىدە يولىدا جىگدىلىك.
مېنىڭ ئاندا بىر يارىم بار،
قىلىدۇ خۇداغا بەندىلىك.

قايتارما:
(ۋاي-ۋاي جېنىمەي) بولسا قاناتىم،
ئۇچسام ھاۋاغا.
ئەرزىمنى ئېيتاي، قادىرخۇداغا. (ۋاي-ۋاي جېنىمەي)

بارۇرىڭنى باغدا كۆردۇم،
يانۇرىڭنى كوچىدا.
كوچىدا باسقان ئىزىڭ،
بولدى كۆزۈمگە توتىيا.

جىگدىلىكمۇ-جىگدىلىك،
ساقا[1]يولىدا جىگدىلىك.
ئارزۇلاپ تۇتقان يارىم،
ھەممە خەلققە بەلگىلىك،

زەر بىلەن زەنجىرىسى،
ئالتۇن بىلەن پەنجىرىسى.
جىڭغىراپ ئۈن كېلىدۇ،
قىز بوينىدا قاڭغۇرىسى.

قاڭغۇراڭنى ماڭا بەر،
ئەلەم قىلاي، قەلەم قىلاي.
قايسى باغنىڭ گۈلى بولساڭ،
بېرىپ شۇڭا سالام قىلاي.

16. شەرى خۇمارى

ئاتام بولسا بىر كۆرسەم،
ئانام بولسا بىر كۆرسەم.
ئاتام بىلەن ئانامنىڭ،
ئاياقىدا مەن ئۆلسەم.

ئاتاممۇ ئۆلۈپ كەتتى،
ئاناممۇ ئۆلۈپ كەتتى.
بىر تۇققان قېرىنداشتىن،
كۆڭلۈم بۆلۈنۈپ كەتتى.

نالى لەيدى لوتوكى،

---

① ساقا — قۇمۇلنىڭ شەرقىدىكى جاي ئىسمى.

تۇرپان لەيدى لوتوكى.
لوتوگچە تودىسا،
خۇاجۇ، خۇيجۇ، جاڭپىزا.

خۇاجۇ، خۇيجۇ ساجاچەن،
ئەرلياڭ، ئەرچەن، ئەرفۇڭبەن.
يوچەندى لويى كاڭشاڭزو،
مويو چەندى لويى دىشازو.

17. نىزەرلەرمۇ-نىزەرلەر[1]

نىزەرلەرمۇ نىزەرلەر،
تاغدىن-تاققا كېزەرلەر.
تاغدىن تاققا كەزگەندە،
بېلىق بولۇپ سۇزەرلەر.

ئالتاي باقتىم قويۇڭنى،
بىر كۆرمىدىم بويۇڭنى.
كۆرسەتمىسەڭ كۆرسەتمە،
بۆرە يىسۇن قويۇڭنى.

تاغدىن چۈشتۈم تويۇڭغا،
توغ يۇقمىسۇن بويۇڭغا.
ئاتا-ئاناڭ خوي مازۇز،

---

[1] نىزەر — موشۇئەسرنىڭ 30-يىللىرى بېشىدا، شىنجاڭ هوكومىتى قۇمۇل ۋاڭىنىڭ ئىمتىيازلىق هوقۇقىنى بىكارقىلىغاندىن كېيىن ۋاڭ جەمەتىدىكى نەزىر غوجىلار توپىلاڭ كۆتەردى، ئۇلار هۆكۈمەت ئارمىيىسى تەرپىدىن تار-مارقىلىنىپ، سەرگەردان بولۇپ هەممىلا جايلاردا يۈردى. بۇ قوشاق شۇ ۋەقەگە قارىتىلىپ توقۇلغان.

قىرچىن تالدەك بويۇڭغا.

18. چىك مودەن

يارىم بولسا يار قايدا،
سەندەككىنە يار قايدا.
يار باغرىدا مۇز توڭدى،
ئېرىتقىلى يار قايدا.

قايتارما:
ئالليەي شەرۋازى، ھازىر بولۇڭلار،
باتۇر بولۇڭلار.
كەلسە دۈشمەنلەر، تەييار تۇرۇڭلار.

قاشىم تارتىدۇ مېنىڭ،
قەشقەردىن كېلەر يارىم.
يارىم ئۆزى كەلمىسە،
خالتىسى كېلەر دائىم.

بىزنىڭ يارنىڭ ئۆيناشى،
قوراي تاغنىڭ باشى.
قولدا پەرەڭ ياغلىق،
قارا كۆزىدە ياشى.

19. ئاھ ئۇراي خۇدايىمغا

ئانداق دىسلە ماقۇل،
مۇنداق دىسلە ماقۇل.
كۈزلۈككە پىشار شاپتۇل،
كېلىپ يىسلە ماقۇل.

قايتارما:
ئاي جېنىم يارەي،
ئاھ ئۇراي خۇدايىمغا.
مەستان داغىمەي،
يەتكۈزۈڭ مۇرادىمغا.

نەگە دىسەڭ مەن باراي،
دۆربەجىنگچە يارىم.
ھىممەت قىلسىلا ئۈينايلى،
جانلار چىققىچە يارىم.

باغىڭدىكى ئالماڭدىن،
شاپتۇلاڭ ئەجەپ تاتلىق.
ئاغزىڭدا ناۋات بارمۇ،
بىر سۆيسەم ئەجەپ تاتلىق.

20. شاۋانخان

ئۇ يان ئۆتىدۇ لەيلى،
بۇ يان ئۆتىدۇ لەيلى.
مەيلىڭ بولسا كەل يارىم،
ئۈينىغىلى ئۆي خەلى.

قايتارما:
كۆزلىرى مەستان شاۋانخان قايدىن بولۇرسەن؟
يانا شۇندىن بولۇرمەن.

ياز بولسا ئېچىلامدۇ،
ئاق لەيلى، قىزىل لەيلى.
يار سۆيەمدۇ-سۆيمەمدۇ،

يارنىڭ ئۆزىنىڭ مەيلى.

ئۇ يان ئۆتىدۇ بىر گۈل،
بۇ يان ئۆتىدۇ بىر گۈل.
باغنىڭ يېنىدىكى يولدىن،
سايراپ ئۆتىدۇ بۇلبۇل.

يارىمنىڭ ئىپتى لەيلى،
ماڭا بارمىكىن مەيلى.
بولسا، بولمىسا مەيلى،
مەن يارنىڭ قەلەندەرى.

21. ياندۇرغان چىراقىمسەن

بىزنىڭ ئۆيلىرىمىز باشتا،
بەلگىسى قارا تاشتا.
ئانچە مەيلىڭ يوق ئىكەن،
نىمىشقا ئوينىغان باشتا؟

يار بۇلۇڭدا ياتقاندا،
پەنجىرەڭدىن ئاتتىم تاش.
باغرىم سۇ بولۇپ ئاقتى،
بىر باقساڭچۇ قەلەم قاش.

قارا-قارا قاشلارىڭ،
يەلپۈنەدۇ ساچلارىڭ.
ساڭا نىمە دەرت كەلدى،
تۆكۈلەدۇ ياشلارىڭ.

2-چۇشۇرگە

1. مۇقام

سېنىڭ ئىشقى بازارىڭدا،
مىڭ ئاشىقلار ئارا سەۋدا.
ئۇلار سودا بىلەن ھەيران،
جاھان بازارىڭدا مىڭ بىر غەۋغا.

يارانتى ھەزرەتى ئادەمنى،
ۋۇجۇت ئەيلەپ ئۇشبۇ ھوگانى.
سېلىپ ئىشقىدا كۆرسەتتى،
يۇسۇپكە ئول زىلەيخانى.

قايتارما:
ئى... داغ... بى... بى... بى داغىمەي.

2. جانغا شۇنداق قىلسىلا

قاش ئاتارىم كېلىدۇ،
كىرپىك سالارىم كېلىدۇ.
قولىدا خو جۇگزىسى،
ھاراق تۇتارىم كېلىدۇ.

قايتارما:
جانغا شۇنداق قىلسلا، (جېنىمەي)
يانا شۇنداق قىلسلا. (يەي)
ئۆلەيمۇ مەن، (نەي)

يارنىڭ دەردىدە ئاللا يارىمەي.

يىگى ئايدەك كۆرۈنۈپ،
غايىپ بولۇرنى بىلمىدىم.
ئالتە كۈن مېھمان بولۇپ،
تاشلاپ كېتەرنى بىلمىدىم.

كەلمىگەن يارلا كېلىپ،
رەھمە قىلىپ ئۆتتى ماڭا.
سەن مېنىڭ يارىم تۇرۇپ،
شۇنىڭچە يوق رەھمىڭ ماڭا.

3 . جان دوستۇم-جېنىم دوستۇم

جان دوستۇم-جېنىم دوستۇم،
ئايمخان مېنىڭ دوستۇم.
ئايمخان ئۆلۈپ كەتسە،
كىم بولۇر مېنىڭ دوستۇم.

جان دوستۇم جېنىم دوستۇم،
خوش كەلدىڭ بۇ يانىمغا.
يار باقمىغىدەك ئەمدى،
دورا يەي بۇ جانىمغا.

دەرتلەر كەلدى باشىمغا،
كىشى كەلمەيدۇ قاشىمغا.
كىشى كەلسىدى قاشىمغا،
خەت بەرسەم ئاداشىمغا.

تاغدىن تۈشكەن لاي سۇنى،

سۇزۇپ ئىچكەن ئەر بارمۇ؟
دەرتلەر كەلدى باشمغا،
مۇڭداشقىلى يار بارمۇ؟

4 . ئوتۇڭ ياخشى، دەردىڭ يامان

ھاۋادا پارچە بۇلۇت،
يامغۇر يېغىپ ئۆتكىنى يوق.
ئىككى ئاشىق بىر بولۇپ،
مۇرادىغا يەتكىنى يوق.

قايتارما:
ئايارەي، ۋاي داغەي،
ئوتۇڭ ياخشى، دەردىڭ يامان.

ھاۋادا پارچە بۇلۇت،
ياغسا يامغۇر، ياغمىسا يوق.
يار دىگەن كۆڭلى قارا،
كەلسە كېلۇر، كەلمىسە يوق.

ھاۋانىڭ گۈلدۈرى بار،
ئەسلى ئۇنىڭ يامغۇرى يوق.
يارنىڭكى ئاغزىدا بار،
ئەسلى ئۇنىڭ كۆڭلىدە يوق.

5 . جىنىم-جىنىمەي

ساي تۈۋەن يۈرۈپتىمەن،
ساچتى ئاياقىمغا تىكەن.
يارنى دەپ يۈرۈپتىمەن،

يار ماڭا باقماس ئىكەن.

قايتارما:
جېنىمەي، خېنىمەي.
گۈلمۇ دەپ باستىم تىكەننى،
تارتىدۇرمەن دەردىنى.
بىلسەم ئىدىم، باسماس ئىدىم،
تارتماس ئىدىم دەردىنى.

ئارا تامنى[1] باغ دىمەڭلەر،
ئارا تام بېھىش ئىكەن
ئۈستىنىدە قار ياغادۇر،
ئاستىنى كىشمىش ئىكەن.

تاغمۇ-تاغلاردىن ئىگىز،
باغداش دىگەننىڭ تاغلىرى.
ئۈستىنىدە قار ياغادۇر،
ئاستىدا گۈلباغلىرى.

سەن مېنىڭ يارىم ئەمەسمۇ،
ئارا تامدا سۆزلىگەن.
مەن سېنىڭ يارىڭ تۇرۇپ،
باشقىلارنى كۆزلىگەن.

6. يارغا دەسكارە

ئاي ئايلىمدا، كۈن كەينىمدە،

---

① ئارا تام — قۇمۇلنىڭ شەرقىغا جايلاشقان شا مەخسۇت ۋاڭنىڭ يازلىق داچىسى.

ھەسرەت ئىچىمدە.
چىقماس ئۇتنى ماڭا سالدىڭ،
دەردىم ئىچىمدە.

ئۇ مەلەڭدىن بۇ مەلەڭگە،
كەلدىم سەيلەڭگە.
بارمۇ مەيلىڭ، يوقمۇ مەيلىڭ،
ئالغىن مەيدەڭگە.

ئۇ مەلەڭدىن، بۇ مەلەڭگە،
يوللار بارمىكىن.
يارئاغرىغى بولۇپتۇرمەن،
دورا بارمىكىن.

7. سۇننەي ناخشىسى

ئالما گۈلى گۈل بولامدۇ،
باشقا ساچسا بىر قۇچاق.
خەقنىڭ يارى يار بولامدۇ،
ئۆلگىچە جانغا پىچاق.

ئالما گۈلى گۈل بولامدۇ،
ئىچىلىپ تۇرغان بىلەن.
خەقنىڭ يارى يار بولامدۇ،
ھىجىيىپ تۇرغان بىلەن.

باغچا-باغچا گۈل تىرىپ،
بىر باغچا گۈلگە توشمىدى.
شۇل خۇدانىڭ تەغدىرىدۇر،
بىزنى يارغا قوشمىدى.

8. ھەيرانوم

بارۇر لاچىن تۇرۇر لاچىن،
سالسام ئالادۇر.
مەن ئۆلگەندە لاچىنمنى،
خانىم ئالادۇر.

مىنىڭ يارىم چۇغى[1] كىچىك،
چىرايى كۈلگەچ.
يار ئۆيىگە دارىپ ئۆتتۈم،
يارىمنى كۆرگەچ.

9. گۈل قېشىدا ئايىسخان

دىلبىرىم كەتتى يىراققا،
ئوتى مەندىن كەتمىدى.
ئاھ ئۇرۇپ قان يىغلىسام،
دادىم خۇداغا يەتمىدى.

قايتارما:
جانىم يەتمىدى،
دىلبىرىم گۈل قېشىڭدا ئايىسخان.

دىلبىرىم مەندىن يىراق،
دىلبىرىمدىن مەن يىراق.
دىلبىرىم قېشىمغا كەلسە،
ياندۇرارمەن شام-چىراق.

---

① چۇغى — تەن قۇرۇلۇشى

بۇلبۇل سايرىدى كەتتى،
كاككۇك سايرىدى كەتتى.
ئون بەش كۆنلۈك ئالەمدە،
كىم مۇرادىغا يەتتى.

10. ئالتۇنجان

ئاتلاردىن ئايرىلدۇق،
ئانلاردىن ئايرىلدۇق.
قىزىل گۈل غۇنچىسىدەك،
ياخشى ياردىن ئايرىلدۇق.

قايتارما:
ئايرىلغانغا ئۆلمەيمەن، (نەي) (ئالتۇنجان)
ئەقدەمگە يىغلايمەن.

ئورمىنى تولا ئوروپ،
قولۇم تېشىلىپ ئاقتى.
ئاتامدىن كىچىك قېلىپ،
بىچارە ئانام باقتى.

دەرتىنىڭ تولىسى كەتتى،
مەن ئېتىمنى ساتمايمەن.
بۇ ئالەمدە تارتقاننى،
ئاخىرەتتە تارتمايمەن.

11. ئەرۋالا كېرىم ئاللا

مېنى يارىمدىن ئايرىغانلار،

ئۆزى ياردىن ئايرىلسۇن.
قولى تۇتماس، كۆزى كۆرمەس،
ئېزىز جاندىن ئايرىلسۇن.

ئاسماندىكى كۆك لاچىن،
كۆرمەي تورغا چۈشەمدۇ.
ئادەم بالىسى باشىغا،
ئېغىر كۈنلەر چۈشەمدۇ.

12. بەسەي يەملا ساسۇخمۇ

دەرتلەر كەلدى باشىمغا،
كىشى كەلمەيدۇ قاشىمغا.
كىشى كەلسىدى قاشىمغا،
خەت بەرسەم ئاداشىمغا.

قايتارما:
بەسەي يەملا ساسۇخمۇ،
لوم خەجلەملا ئالتۇنمۇ.

دەرت كەلگەندە تاتۇرمىز،
تەمكە دىگەن خۇمارنى.
پۇلغا سېتىۋەپ بولماس،
كۆڭۈلدىكى شۇ يارنى.

دەرتىنىڭ تولىسى كەتتى،
مەن ئاتىمنى ساتمايمەن.
بۇ ئالەمدە تارتقاننى،
ئاخىرەتتە تارتمايمەن.

13 . ئاللا-ئاللا يار بارمۇ؟

يارىم باققا چىللايدۇ،
كىرسەم باغدا ياتمايدۇ.
كېلىڭ يارىم ئوينايلى،
پۇشمان ئاسىق قاتمايدۇ.[1]

قايتۇرما:
ئاللا-ئاللا يار بارمۇ؟
كۆرۈنگەن تاغدا قار بارمۇ؟

ئالمىنى ئاتتىم دەرياغا،
لەيلىمەيدۇ-چۆكمەيدۇ.
يېڭى يارنىڭ ئوتلارى،
يالتىرايدۇ، ئۆچمەيدۇ.

قايتارما:
ئاللىمۇ ئاللا چىڭگىلماچ-چىڭگىلماچ،
بىزنىڭ يارلار قەلەم قاش.

14 . هاي-هاي نادان

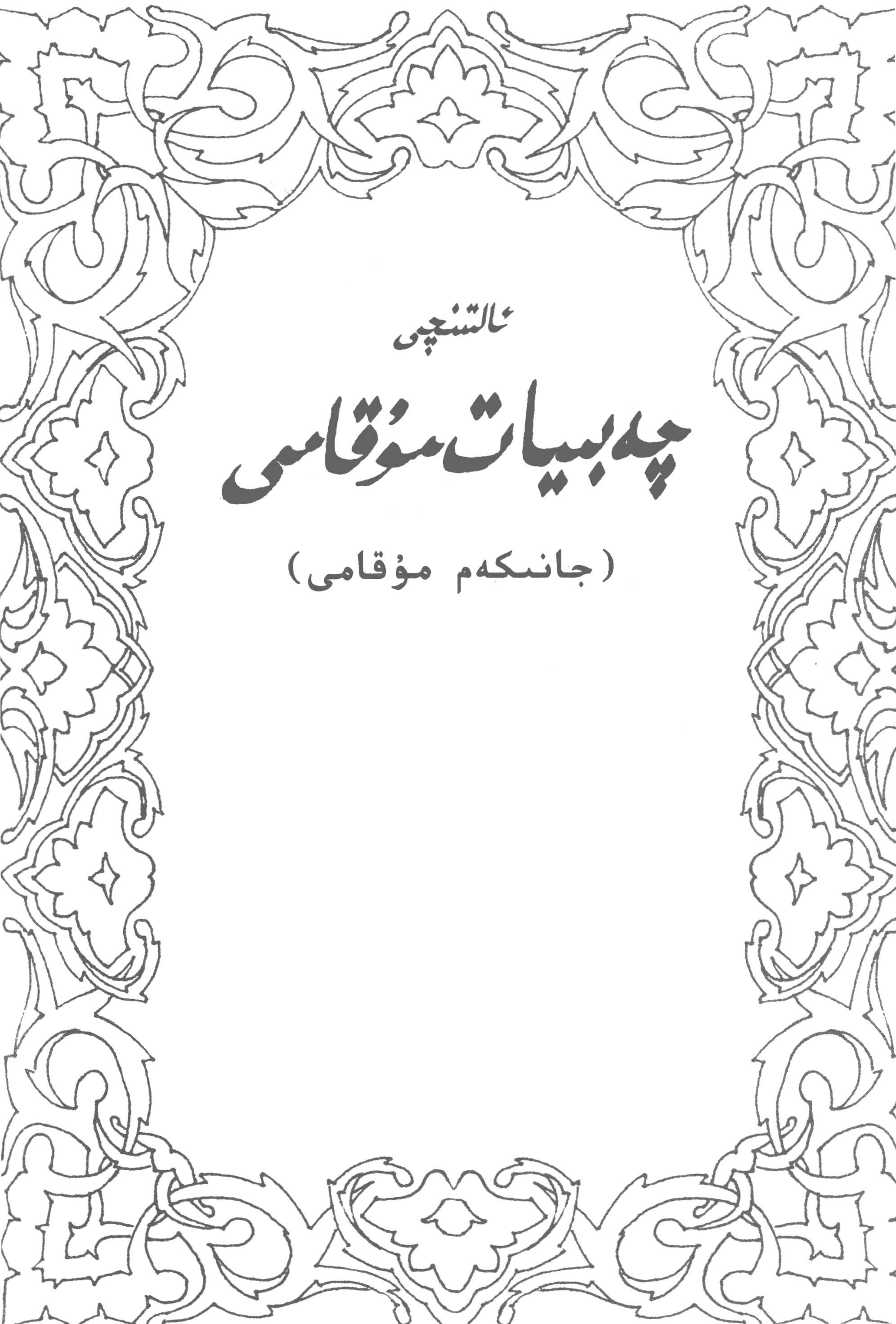
كۈەز ئۈزدۈم-كۈەز ئۈزدۈم،
ياخشىلاپ ئۈزدۈم.
ياخشى كىشى يامانلامدۇ،
بىر ئېغىز سۆزدىن.

---

① ئاسىق قاتمايدۇ — ئەسقاتمايدۇ.

پەس-پەسكىنە ياپىلاق ئۆرۈك،
ساغاردى پىشتى.
كىلەمدىكىن-كەلمەمدىكىن،
قەرەلى توشتى.

بۈگۈنمىكىن، ئەتىمىكىن،
يارىم كەتكىدەك.
ئالتاي يازدىن ئەگەشكىنىم،
بىكار كەتكىدەك.

ئالتىنچى

چەببىيات مۇقامى

(جانىكەم مۇقامى)

ئالتىنچى، چەبىيات مۇقامى
(جانىكەم مۇقامى)

1-چوشۇرگە

1. مۇقام

ئىلاھىم رەھمىتىڭ كەڭدۇر،
گۇناھىم تاغ بىلەن تەڭدۇر.
گۇنا كۆپدۇر، ساۋاپ ئازدۇر.
كەچۈرگەيسەن خۇداۋەندا.

قايتۇرما:
ئى داغ بى. بى. بى دەردەي.

ئىلاھىم مەن خاتا قىلدىم،
بۇ جانىمگە جاپا قىلدىم.
يامان ئىشنى تولا قىلدىم،
نە قىلغايمەن خۇداۋەندا.

2. چوڭ جانىكەم

قارالسام كۆرۈنمەيدۇ،
كارىز داراخى.
بىزنىڭ يارنى كۆرسەتمىگەن،
يولنىڭ يىراقى.

ئاتلار ئورۇق يوللار يىراق،

كۆزلەردىن ئۆچتى.
ئاتنى سىمىز ساقلىغانلار،
قۇش بولۇپ ئۇچتى.

ئاق بوز ئاتىم سۆمەرمەيدۇ،
ئېگىز ئوتىدا.
يۈرەك باغرىم پايلىمايدۇ،
يارنىڭ ئوتىغا.

ئاتىم بولسا سىمىز بولسا،
توقۇسام مىنسەم.
يارىم بولسا قېشىمدا بولسا،
ئوينىسام كۈلسەم.

3. كىچىك جانىكەم

قارالسام كۆرۈنمەيدۇ،
دۇنيانىڭ ئۇچى.
دۇنيا دىگەن ئەسكى راۋات،
مەن بىر ئۆتكۈنچى.

سىنىڭ ئۇچۇن مەن جانىمنى،
داڭغا داڭلىدىم.
قىلغان ئەتكەن ئىشلىرىڭنى،
خەلقتىن ئاڭلىدىم.

ئاپپاق سۇلتان جىنازاڭغا،
بۇلبۇل قونۇپتۇ.
ئايدەك يۈزۈڭ چولپان كۆزۈڭگە،
تۇپراق قونۇپتۇ.

سىنى كۆرسەم سىنى كۆرسەم،
كويىڭدا ئۆلسەم.
يار قىشىڭدا چىقسا جانىم،
خۇدادىن كۆرسەم.

4. سىنىڭكى دەردىڭ

دۇنيا بىر پەلەك،
باشلاردىن ئەگىپ ئۆتكىدەك.
يۈزى، كۆزى قىزىل ئالا،
بۈركۈت ئالغان تۈلكىدەك.

قايتارما:
سىنىڭكى دەردىڭ،
ۋاي جېنىمەي، ۋاي ۋاي خېنىمەي.

ئىللەتنى ماڭا،
سەپتۇ خۇدايىم نە قىلاي.
يەنە تەغدىر خۇداغا،
مەن نىچۇك چارە قىلاي.

ئاھ ئۇرماڭ يارىم،
يۈرىكىڭىزنى قان تۇتار.
ئۆلسىڭىز سىزگە زىيان،
مېھرىبانىڭىز يار تۇتار.

5. جانۇم

ئاتلارنىمۇ ھايدايدىكەن،
مۇز داۋان بىلەن.

بىر ياخشىنى قىنايدىكەن،
بىر يامان بىلەن.

چىللاڭ توخۇ، چىللاڭ خوراز،
يارىم ئويغانسۇن.
ئۇخلاپ چۆچۈپ ئويغانغاندا،
يارنى ياتلانسۇن.

ئۇيقۇم كەلدى، ئۇيقۇم كەلدى،
كۆزۈم سۈزۈلدى.
بوينۇمدىكى تۇمارىمنىڭ،
بېغى ئۈزۈلدى.

بوينۇمدىكى تۇمارىمنىڭ،
بېغى ئەۋرىشىم.
مەن سىزلەرگە نىمە قىلغان،
جىنىم ئاداشىم.

6. يارىم بىلەن مەن باردىم

كىچىككىنە پەنجىرەڭدىن،
ئىككويلەن پاتتۇق.
قىلماس ئىشنى قىلىپ قويۇپ،
دەردىنى تارتتۇق.

قايتارما:
يارىم بىلەن مەن باردىم،
باغدىن گۈل ئۈزۈپ ياندىم.
يارىم ئۇندا يار تۇتسا،
مەن ئۇمىد ئۈزۈپ ياندىم.

ئاقتى ياشىم، تامدى ياشىم،
شىشىلەر باشىم.
مەن ئۆلگەندە ياخشى يىغلاڭ،
جېنىم ئاداشىم.

لاپ ئاڭلىماڭ[1] يامان ئىكەن،
ياردىن ئايرىلغان.
سۆيگەن ياردىن ئايرىلىپ،
سەۋدايى بولغان.

7. زەم-زەم

يارنىڭ ھەيران بېغىدا،
ساقلىغان كەپتەرى بار.
كۆڭلىنى خەققە بېرىپ،
ماڭا ئەجەپ گەپلەرى بار.

قايتارما:
زەم-زەم، ئاخشام باراي دەمسەن،
ئاخشام بېرىپ ئەتە ياناي دەمسەن.

ئالما گۈلى نارىدىن،
كۆڭلۈم قېلىپتۇ ياردىن.
مەن نىچۈك ئۈمت ئۈزەي،
ئانارگۈلدەك ياردىن.

ئاخشىمى ئارا كەلگىنىڭ،

---

① لاپ ئاڭلاش ــ يالغاننى ئاڭلاش.

ئۆزەڭنى ئارۋۇ[1]قىلغىنىڭ.
سۆز قىلالماي تۇرغۇنۇڭ،
ئەقلىڭنى جورالماي[2]تۇرغىنىڭ.

شۇنچە پىرىز[3]قىلىپ،
ھەرگىز قولۇمنى سۇنمۇدۇم.
شۇ مېنىڭ پىرىزلىكىمدىن،
ئاخىرى جۇدا بولمۇدۇم.

ئەۋرىشىمنى چىرماپ ئالسام،
مەن يارىمنىڭ بويىنىغا.
چار يىلاندەك تولغۇنۇپ،
كىرسەم يارىمنىڭ قويىنىغا.

يولدا ياتقان چار يىلانغا،
مەن نىچۈك زەنجىر سالاي.
سۈرە ياسىننى ئوقۇپ،
شەيتانغا مەن جەۋرى سالاي.

8. لەۋلىرىڭ بولاي

ئاسمانلار ئالاڭلاپتۇ،
يۇلتۇزلار شالاڭلاپتۇ.
مەن يارىمغا نىمە قىلغان،
يار مەندىن يامانلاپتۇ.

قايتارما:

① ئارۋۇ — ئەرتىۋارلاش.
② جورۇش — ئىشلىتىش.
③ پىرىز — پەرھىز.

لەۋلىرىڭ بولاي، شاخىڭغا قوناي.
سايىراپ-سايىراپ گۈل شاخىڭدا بۇلبۇلۇڭ بولاي.

ئۈستۈڭ ئالدى ئانارگۈل،
ئاتنى باغلا مىراقۇل.[1]
چىللىغاندا كەلمىگەن،
ئۆزى كەلگەن ناماقۇل.

ئۈستۈڭ ئالدى تال-تاللا،
شاخ-شاخىدا مارجانلار.
يار قەدرىنى بىلمەيدۇ،
يېڭى يارچى ياش باللار.

لەپ-لەپ ئۇچىدۇ سارلار،
قارىمايدىغۇ يارلار.
قارىمىسا قارىماس،
ئەسلى بىگۇپا يارلار.

ئاسمانغا چىقاي دەمسەن؟
بۇلۇتنى مىنەي دەمسەن؟
ئۆزى كەلمىگەن يارنى،
چىللاپ كەلتۈرەي دەمسەن؟

9 . شىپا بېرىڭ جانىمغا

تاغ ئارىسىدا چاكاندىنىڭ،
موگىسى بولماس.
ئارچا بىلەن شەرتى بىردۇر،

[1] مىراقۇل — مىراخۇر، ئات باقار.

قىشۇ-ياز قۇرماس.

قايتارما:
يارىم-يارىم ۋاي شېرىن يارەي،
شىپا بېرىڭ جانىمغا،
يار دەردىگە يار دەرتمەن.

ئەقلىم دەيدۇ، ئەقلىم دەيدۇ،
ئەقلىم ئىماندىن.
ياركەلگىچە يىغلاپ-يىغلاپ،
كۆز ياشىم قاندىن.

بىز ئىككويلەن ئەۋۋەلدە،
نېمىلەر دىيىشكەن؟
سېرىق قۇچقاچ بالىسىدەك،
دانلار يىيىشكەن.

10. گۇلنى كۆرۈڭلەر

قارلىق تاققا قار يېغىپتۇ،
بوستاندا تۇمان.
يۈرەكىمدە ئوت كۆيەدۇ،
كۆڭلۈمدە گۇمان.

قايتارما:
گۇلنى كۆرۈڭلەر.

قارلار يېغىپ ياز بولمايدۇ،
ياتسام زىمىستان.
كەچكەن ھالىم كەچمگەيمۇ،

ياردىن ئايرىلسام.

ئېگىز-ئېگىز تاغ باشىدا،
چىراق كۆيەدۇ،
چىراق ئەمەس يارغىنامنىڭ،
باغرى كۆيەدۇ.

11. شەرۋازى

دەردىم تولا ئېيتايمۇ،
ھالىم تولا ئېيتايمۇ.
ئىچىمدىكى دەردىمنى،
يارىم ساڭا ئېيتايمۇ.

قايتارما:
ئاللايەي شەرۋازى،
ھالىمنى سورىساڭچۇ،
قېشى قارا مولايىم،
كۆنايىمدىن ئۆتسەڭچۇ.

سېنىڭ دەردىڭنى ئەيتايمۇ،
ئۆز ھالىمغا يىغلايمۇ.
دەرت-ئەلەمدە سارغايغان،
يېتىم ھالىمنى ئەيتايمۇ.

ئىچىم توشتى دەرتلەردە،
يىغلايمەن سەھەرلەردە.
ئۇچقىلى قانات بەرسە،
تۇرمايمەن بۇ شەھەرلەردە.

2-چۇشۇرگە

1. مۇقام

قىزىل گۈل تۈۋىدە سىنچاي،
ئىچىپ خۇمارى بولدۇم مەن.
سېنىڭدەك بىگۇپا يارغا،
ئەجەپ ئەۋارى بولدۇم مەن.

قېشىڭ دەيمۇ، كۆزۈڭ دەيمۇ،
سىياقىڭ قىلدى دىۋانە.
جاھان ئالەمدە بارمىكىن،
سېنىڭدەك ياخشى رەنانە.

2. قۇدرەتلىك

خۇش قۇدرەتلىك پەرۋەردىگار،
ئالەمنىڭ شاھى.
خۇدايىمغا يەتمەمدىكىن،
بەندىلەر ئاھى.

قايتارما:
شۇنداق يەردە بولسا غاپىل،
كەچتىم بۇ جاندىن.

بىزلەر يۈرگەن ئىگىز تاغلار،
باغداشىنىڭ تاغى.
يار قولىدا ئەنگۈشتىرى،

تىللادىن باغى.

قارلار يېغىپ ياز بولمايدۇ،
باغداشنىڭ تاغى.
دەرت كەلگەندە پايلىمايدۇ،
يۈرەكنىڭ باغى.

3. جانۇم ئايلىناي دەيمەن

ئەۋۋەل ئاخشام ئاي پاتتى،
توخۇ چىللاپمۇ تاڭ ئاتتى.
ئارزۇلاپ تۇتقان يارىم،
ئاران بىر كېچە ياتتى.

قايتارما:
يار-يار جانىم ئايلىناي دەيمەن،
يار-يار خانىم ئايلىناي دەيمەن.
ھەر ئىككىڭلا ئوخشاشلا،
قايسىڭدىن كېچەلەيمەن.

ئاسمانلاردا ئاي پاتتى،
بىر ۋاقلاردا تاڭ ئاتتى.
بىگۇاپانى يار تۇتسام،
يوللىرىغا قاراتتى.

ھوگا كۆلۈپ ئۆتتىمۇ؟
بۇلۇت كېلىپ ئۆتتىمۇ؟
يار ئۇستىگە يار تۇتۇپ،
بېشىڭ كۆككە يەتتىمۇ؟

4. بۇ مېنىڭ بەختىم

تاغمۇ-تاغلاردىن ئېگىز،
باغداش دىگەننىڭ تاغلىرى.
ئۈستىنىدە قار ياغادۇر،
ئاستىنىدا گۈل باغلىرى.

قايتارما:
بۇ مېنىڭ بەختىم، سۇ بولۇپ ئاقتىم.
ئېقىپ ئۆلەرمىز، كۆيۈپ ئۆلەرمىز.

زۆركىگە[1] چىقىۋىدىم،
كۆرۈندى قۇمۇل باغلىرى.
ئاھ ئۇرۇپ يىغلاۋىدىم،
سىرىلدى سەرۋەك[2] تاغلىرى.

ئاھ ئۇرارمەن، ئاھ ئۇرارمەن،
ئاھلىرىم تۇتقاي سىنى.
كۆز يىشىم دەريا بولۇپ،
بىلىقلىرىم يۇتقاي سىنى.

5. شاڭ ناخشا (ھەي-ھەي)

ھوگانىڭ تۇمانىدىن،
باشىم ئايلىنىپ كەلدىم.
ئېزدەگلەر سورىماڭلار،

---

① زۆركى، — قۇمۇل تاغلىرىنىڭ بىرى.
② سەرۋەك — قۇمۇل تاغلىرىنىڭ بىرى.

ياردىن ئايرىلىپ كەلدىم.

باققا كىرمەك كىشى بار،
گۈلنى ئۈزمەك ئىشى بار.
ئىككىمىزنىڭ ئاراسىدا،
بىرلا دۈشمەن كىشى بار.

6. ۋاي خېنىم سۈزۈك چىراي

تۇرنىلار قاتار-قاتار،
ئايدىڭدا تىزىلىپ ئۇچار.
كۆڭلىمدىكى يار بولسا،
يۈرۈگۈم راھەت تاپار.

قايتارما:
ۋاي خېنىم سۈزۈك چىراي،
ئوتتۇڭغا مەن قانداق چىداي.
ئاخشىمى ئايدىڭغا چىقىپ،
تاڭ ئاتقىچە تەمبۇر چالاي.

ئاقمۇ-ئايدىڭ كېچىلەر،
ئاپپاقمۇ ئايدىڭ كېچىلەر.
گۈل بىلەن رەيھان پۇرايدۇ،
يار بىلەن يۈرگەن كېچىلەر.

باغچا-باغچا گۈل تېرىپ،
بىر باغچا گۈلگە توشمىدى.
ئۇل خۇدانىڭ تەغدىرى،
بىزلەرنى يارغا قوشمىدى.

7. كىچىك تۆرەم بار

قىزىل-يېشىل مارجان كۆردۇم،
بېلەكىڭىزدە.
بېلىق بولۇپ ئوينىۋالاي،
يۈرەكىڭىزدە.

دەردىڭ بىلەن پىراقىڭدا،
ئۆلگىدەك بولدۇم.
شۇ ھالەتتە بولساڭ يارىم،
سۆيگىدەك بولدۇم.

8. ئاللەي

بىزنىڭ ئۆيلەر بۇلاقتا،
خۇرجۇن-قاچا ئۇلاقتا.
بىزنى دىگەن شۇ يارلار،
يامۇللاردا سۇلاقتا.

قايتارما:
ئاللا يارىمەي، كەلگەن بالاغا چارە يوق.

گۇلدۇر-گۇپپاڭ ئۇن كەلدى،
ئىشككە چىقىڭ كىم كەلدى؟
يۈگۈرەپ چىقسام ھىچ كىم يوق،
كۆڭلۈمدىكى يار كەلدى.

9 . خۇمارىم

خۇمارىمما-خۇمارىم،
خۇمارىمدىن ئايرىلدىم.
خۇمارىمنى دەپ بېرىپ،
شۇڭقارىمدىن ئايرىلدىم.

خۇمارىمما-خۇمارىم،
بوينۇمغا ئاسقان تۇمارىم.
ئاخشام ئىچكەن سىنچايغا،
يەنە تۇتتى خۇمارىم.

10 . گۈلۋانىخان

بىر بۆلەيمۇ يارنىنى،
ئىككى بۆلەيمۇ جاننىنى.
شىشىدا ساندۇق ياساپ،
ساقلاپ سۆيەيمۇ يارنىنى.

بارۇرغا يوللۇرۇم تۇزدۇر،
كېچە ماڭا كۈندۈزدۇر.
قويۇپ بەرسەڭ كېتەرمەن،
يارىم ئاندا يالغۇزدۇر.

11 . جانىم بولسىلا

كەتمەن كۆتۈرۈپ بېرىپ،
تۆتقان سۇلىرىڭ قايسى؟
بىزنى يامان دەپ بېرىپ،

تۇتقان يارلىرىڭ قايسى؟

قايتارما:
جانىم بولسىلا، خانىم بولسىلا،
بىر سۆيۈپ ئالاي رازى بولسىلا.

دەردى تولا شۇ يارنىڭ،
كۆڭلىنىڭ ئارامى يوق.
قاراپ باقسام شۇ يارغا،
مەن كۆرگەن چىرايى يوق.

دەردىم تولا ئەيتايمۇ،
ھالىم تولا ئەيتايمۇ.
يار مېنى تاشلاپ كەتتى،
ئۇگالىنى ئەيتايمۇ.

12. چوڭ تۆرەم بار

كەچ بولۇپ يۇلتۇز چىقىپتۇ،
مەن قاچان ئۆيگە ياناي.
بىرگىنە ئالما بېرىڭ،
يولداش قىلىپ ئۆيگە ياناي.

قايتارما:
ئايلا خېنىم چوڭ بولسىلا،
ئۇينايدىغان ئۆيلەر بار.

مەن قاچان چوڭ بولىمەن،
يارىم بىلەن تەڭ بولىمەن.
سۆزىگە سۆز ياندۇرۇپ،

دەردىگە دەرتمەن بولمەن.

13. جىنىم ئاغىچام

كىتەمدىلا خوش ئەمدى،
كىلەمدىلا سالامەت.
خۇدايىمغا تاپشۇردۇم،
بويلىرىنى ئامانەت.

ئىرىقتىكى لاي سۈنى،
كۆلگە باشلىماڭ يارىم.
ئەقلى ھوشىڭىز بولسا،
بىزنى تاشلىماڭ يارىم.

سىنىڭ دۇپپاڭنى مەن كەيسەم،
ساڭا ئوخشامدىمەن يارىم.
دۈشمەنىنىڭ سۆزى بىلەن،
سىنى تاشلامدىمەن يارىم.

14. يۇمۇلاق جۇگان

ناۋاتىنىڭ تاتلىقى باردۇر،
ئاتىنىڭ ئوبدىنى باردۇر.
سەن ئۆزەڭنى ماختايسەن،
سىنىڭدىن ئوبدىنى باردۇر.

قايتارما:
يۇمۇلاق-يۇمۇلاق قوش يۇمۇلاق،
سەن چىرايلىق مەن ئامراق،
يۇمۇلاق جۇگان ئايارەي.

ئېرىقنىڭ ئىچى لايدۇر،
دەسسىسەم لېغىلدايدۇ.
مەن يارىمنى كۆرگەندە،
يۈرۈگۈم جىغىلدايدۇ.

قىزىل گۈللەر ئاچىلۇر،
شاخ-شاخىغا يەتكەندە.
يار قەدىرى ئۆتۈلمەمدۇ،
يار يىراققا كەتكەندە.

ئاشىق بولۇمەن دەيدۇ،
جانغا كۆيسە بولمامدۇ.
ئادەم بالىسى تۇلا،
قەدر بىلسە بولمامدۇ.

15. مىرزانگۈل

يارىم بىلەن ئىككىيلەن،
بىر مەلىدە چوڭ بولغان.
باشتا ۋەدىمىز شۇنداق،
ئايرىلماسقا دوست بولغان.

قايتارما:
مىرزانگۈلۈم مىرزانگۈل،
قىسقان گۈلۈم ئالتۇن گۈل،
گۈلشەدىخان ئايارەي.

مەس قىلغانمۇ تاماكا،
خەس قىلغانمۇ تاماكا.
چىچىلىپ كەتكەن كۆگۈلنى،
يىغىۋالغان تاماكا.

يەتتىنچى

مۇشاۋىرەك مۇقامى

(دەردىڭگە داگا مۇقامى)

يەتتىنچى، مۇشاۋرەك مۇقامى
(دەردىڭگە داگا مۇقامى)

1-چوشۇرگە

1. مۇقام

تەكەببۇر ئەيلمەك ئىزھار،
ئىگىلگىن ئاسمانچە بولساڭ.
ئۆزەڭنى بارچىدىن كەم تۇت،
سۇلايمان پادىشا بولساڭ.

تەكەببۇر ئەيلدى شەيتان،
ئۇنىڭدىن رۇ سيا[1] بولدى.
قومۇشنى كۆرمىدىڭلەرمۇ،
باش چىقاردى بورىيا بولدى.

2. دەردىڭگە داگا

دەردىڭ نىمدۇر،
دەردى-پىراقىڭ نىمدۇر.
بىگۇيا يار ئالدىدا،
مىنىڭ گۇنايىم نىمدۇر.

قايتارما:

---

[1] رۇ سيا — قارا يۈز.

ئاي يارەي، ئاي ناۋاداغىمەي،
دەردىڭگە داگا، ئاغرىققا شىپالىق،
بەرگۈچى خۇدايىمەي.

نە گۇنايىم بار ئىدى،
يار ئايلىدا-يار ئايلىدا.
ھېچلا ئىش مەلۇم ئەمەس،
قىلغان ئىشىم يار ئايلىدا.

دەردىڭ نىمىدۇر؟
دەردى-پىراقىڭ نىمىدۇر؟
كىشىنىڭ يارىدا،
سېنىڭ تامايىڭ نىمىدۇر؟

3 . يارىم ھەق

تاغمۇ-تاغلارنى كېزىپ،
مەن كۆرمىگەن تاغ قالدىمۇ.
يار ئۈچۈن مەن تارتمىغان،
جەبرى-جاپالار قالدىمۇ.

قايتارما:
يارىم ھەي داغىمەي، دەردىڭگە داگا،
ئاغرىققا شىپالىق بەرگۈچى خۇدايىمەي.

4 . ئانارگۈلىمەن داغىمەي

ئۆرۈك ئوتۇننى قالاپ،
سۇنى سېپىپ ئۆچەرسىلە.
بىز غېرىپنىڭ ئوتنى،

ئويناپ كۆلۈپ ئۆچەرسلەر.

قايتارما:
يارەي ئانار گۆلۈم داغۇم،
گۆل بەرگىدىمەن.
خېنىم ئايلام جېنىمەي،
چوكان ئايلام خېنىمەي.

يارلار ئىچسە هاراقنى،
بىزلەرگىمۇ هاراق ئىچۈرۈر.
بەندىلەر قىلسا گۇنانى.
ئۇنى خۇدايىم كەچۈرۈر.

ئىچمە دەرلەر، ئىچمە دەرلەر،
ئىچمىگەنلەر قايدا بار.
ياخشىلار بىلەن هاراقنى،
ئىچسە يۈرەككە پايدا بار.

5. هەييار

قالىغاج قارا نىمە،
قاناتىدىن ئايرىلمىسۇن،
قىز بالا ئاجىز نىمە،
ئاناسىدىن ئايرىلمىسۇن.

قايتارما:
ياريار، هەييارەي،
قالىغاچ قارا باغرى ئالا.
موردىن چىققان تۈتۈندەك،
يارىمنىڭ كۆڭلى قارا.

قالغاچەي قالغاچ،
ئۇچساڭ مېنىڭ باشىمدىن ئۇچ.
قانىتىڭغا خەت پۈتۈرمەن،
ئاپىرىپ يارىمغا تۇت.

قالغاچ تۈنلۈككە كەلدى،
ئۈيۈقۇدىن كۆزۈڭنى ئاچ.
ئۈيۈقۇدىن نىمە چىقادۇر،
ئولتۇرۇپ كۆڭلۈڭنى ئاچ.

6 . ئايدا چىققان يارەي

كاككۇگۇم سايراپ ئۆتەر،
ئۈنى تاغلاردا غېرىپ.
بىز ئىككويلەن دوس بولايلى،
سىز مۇساپىر مەن غېرىپ.

قايتارما:
ئايدا چىققان يارەي،
ۋەدىسى يالغان (ۋاي خېنىم ئاي) بىگۇپا.

كاككۇگۇمنىڭ ئۈنىنى،
هەر يەردە ئاڭلاپ كېلىمەن.
يارىم بەرگەن پوتىنى،
بېلىمگە باغلاپ كېلىمەن.

7 . ئىگىز دالاڭ

ئۆيىڭىز يول ياقىسى،

ئىزدەپ چىقالمايدۇ كىشى.
ئۆزىڭىز خۇشخۇي جۇگان،
ئۈمىت ئۈزەلمەيدۇ كىشى.

قايتارما:
(ئايېرەي) ئىگىز دالاڭ يول ياقىسى،
(ئايىرەي) ئەگىپ ئۆتەلمەيدۇ كىشى.
ئىچى مارجان، تېشى ياقۇت،
ئۈمىت ئۈزەلمەيدۇ كىشى.

بۇ دالاڭ ئىگىز دالاڭ،
مەمۇدىخان ياتقان دالاڭ.
يېنىدا زاكىر خوجا،
بېلىدە زوچيۇ پوتا.

ئاتا-ئانامدىن ئېزىز،
چۆللەردە سۇ بەرگەن قاپاق.
بۇ مېنىڭ بىچارە كۆڭلۈم،
بىگۇپا يارغا قاراق.

8. سەن پادىشاسەن

تاشلىۋەتمەڭلار گادايىنى،
پادىشا بولماق بىلەن.
پادىشالىق كەتمەس ئىلكىڭدىن،
بىر قىيا باقماق بىلەن.

قايتارما:
سەن پادىشاسەن، مەن بىر گادايمەن
رەھمە ئەيلىسەڭچۇ بىچارىلەرگە.

دۆڭمۇ دۆڭ ئاراسىدا،
ئاتنى چىپىپ هارغان ئەمەس.
بەندىسىگە ئۇل خۇدايىم،
مۇنداق جازانى سالغان ئەمەس.

9. ئاللايىم جان ئاللايىم

كەندىر تۇۋىدە كەكلىك،
مەن يارىم بىلەن گەپلىك.
ئۇڭ يانىدا ساچى بار،
تولغاپ سۆيگىلى ئەپلىك.

قايتارما:
ئالىيەي ئالانۇرخان،
شەرىڭدە مۇساپىرمەن.

قاش-كىرپىك ئاراسىدا،
كۆزلىرىڭگە كۆيدۇممەن.
بوينۇڭغا گىرە سېلىپ،
لەۋلىرىڭگە سۆيدۇممەن.

قاشىڭنىڭ قاراسىمۇ،
كۆزۈڭنىڭ ئالاسىمۇ.
مېنى ساڭا كۆيدۈرگەن،
خۇدانىڭ بالاسىمۇ.

10. ئايلا جوگان

ئىگىز يەرگە دالاڭ،سالسام،
ئاراشتا قالدى.

قىشى قارا يار تۇتسام،
تالاشتا قالدى.

ئىگىز يەرگە چىقماڭ يارىم،
كۆرۈشتى دەيدۇ.
تال بويۇڭنى ئەگمەڭ يارىم،
سۆيۈشتى دەيدۇ.

ئىگىز يەرگە چىقماڭ يارىم،
يىقىلىپ ئۆلەرسىز.
چىرايلىققا كۆڭۈل بەرمەڭ،
كۆيۈپ ئۆلەرسىز.

11. ياچىبەك[1]

ئۆتكەن ئىدى ياچىبەك،
بۇلاڭ-تالاڭ زاماندا.
جۇڭغار بىلەن جەڭ قىلىپ،
ئۆلۈپ كەتتى ئارماندا.

قونتاجىنىڭ لەشكىرى،
قىلدى خەلققە سوروقلۇق.
سارسىپلىشتى يۇرت خەلقى،
ئۆي ماكانى تۇرۇقلۇق.

شۇندا چىقتى ياچىبەك،

---

① ياچىبەك ـــ 17-ئەسىردە قۇمۇلدا جۇڭغار ھۆكۈمرانى غالدان قونتاجىنىڭ قۇراللىق ئىستىلاسى ۋە ئېغىر زۇلۇمغا قارشى ئۇرۇش قىلغان خەلق قەھرىمانى. قۇمۇل خەلقى ئۇنى خاتىرىلەپ قوشاق ۋە داستانلاردا ئېيتىپ كەلگەن.

ئوڭ قولغا قورال ئەپ.
تاغلار ئارا يول سالدى،
ئارقىسغا پالگان سەپ.

ياچى دگەن بىر كىشى،
ئارقىسدا مىڭ كىشى.
ياچىغا بوي ئەگمىسە،
قۇتۇلالمايدۇ كىشى.

ياچى دگەن ياچىدۇ،
دۈشمەنگە نەيزە ساچىدۇ.
كىمكى يانسا ياچىغا.
ئېرباڭ بىلەن ياچىدۇ.

مڭلاپ چېرىك ئاتلاندى،
تۇتماق ئۈچۈن ياچىنى.
سالما تاشلاپ بويىنغا،
تۇتۇپ ئالدى ياچىنى.

داڭلىق باتۇر ياچىبەك،
قانات تاقاپ ئۇچتۇڭمۇ.
سامانچىنىڭ قولى بىلەن،
ئەمدى قولغا چۈشتۈڭمۇ.

سامانچىغا قارىدى ياچىبەك،
غەزەپلىك قىياپەتتە.
«كۆرۈشەرمىز» دىدى ئۇ،
ئۆلگەندە قىيامەتتە.

ئېلىپ ماڭدى ياچىنى،

ئۆلتۈرۈشكە بۇيرىدى.
ئاللا قۇلى دىگەن ئوغلى،
زارى يىغلاپ يۈگۈردى.

ياچبەك ئاخماق ئىكەن،
بىلىدە چاقماق ئىكەن.
ياچبەكنى ئۆلتۈرگەن،
جالالىق قالماق ئىكەن.

ھەسرەت بىلەن يۇرت خەلقى،
دۇگا قىلدى دوستىغا.
سامانچىنى ئۆلتۇرۇپ،
سامان تىقتى پوستىغا.

12. يارى ئىگىل-ئىگىل

ئاتام مېنى-ئانام مېنى،
بالام دىمىسۇن.
شۇ كويلارغا خۇدا سەپتۇ،
يامان دىمىسۇن.

ئاتام مېنى، ئانام مېنى،
نە دەپ تۇغدىكىن.
شۇ كۆنلەرگە قالارىمنى،
بىلمەدىمىكىن.

ئاتام مېنى چاخو قىلىپ،
يامبو تاپامدۇ؟
شۇ ھالەتتە ئۆلۈپ كەتسەم،
قۇمدىن تاپامدۇ؟

ئاتام بىلمەس، ئانام بىلمەس،
مېنىڭ ھالىمنى.
ئۇستۇن خۇدا ئىگەم بىلۇر.
سارغايغانىمنى.

13. پوتاساچ خانلار

يارىم بولساڭ سەھەر كەلگىن،
قۇرقماي ئۆلۇمدىن.
مەيلىڭ بولسا ئالغاچ كەلگىن،
جۇخۇار گۇلۇگدىن.

يارىم بولسا يېقىن بولسا،
يىراق بولمىسا.
ئۇنى كىشى يارىم دەرمۇ،
ھالىنى سۇرىمىسا.

14. قالىغاچ قارا

تولا قارىدىم ساڭا،
بىر قارىمىدىڭ ماڭا.
قارىمساڭ قارىما،
ئوگالىم بولۇر ساڭا.

يارىمنى كۆرەرمەنمۇ؟
ئاغزىغا سۆيەرمەنمۇ؟
ياندا كىشى بولسا،
دەرت بولۇپ يانۇرمەنمۇ؟

قالغاچ قارا نىمە،
قاناتىدىن ئايرىلمىسۇن.
قىز بالا ئاجىز نىمە،
ئاناسىدىن ئايرىلمىسۇن.

قالغاچ قارا بولۇر،
باغرى ئالا بولۇر.
ياشلىقتا بەرگەن كۆڭۈل،
ئۆلگىچە بالا بولۇر.

2-چۇشۇرگە

1. مۇقام

ناۋارىم خەنجىرى ھەردەم،
مېنى سەد پارەلەر[1] قىلدى.
قىزىل گۈلدەك يۈزۈڭنى،
كۆرمەي شەھدى كەربالا قىلدى.

خىيالىمدا سېنىڭ،
ۋەسلىڭگە يېتالماسمەن.
مەن ھەيران گەر ۋەسلىڭگە يەتسەم.
ئۇل پىرى كاملىنىڭ دۇئاسىدىن.

2. شەمشۇۋا تەركىپ

شەمشۇۋا تەركىپنى ئېيتسام،

---

[1] سەد پارە — يۈز پارە دىگەن مەنىدە.

سۇ بولۇر باغرىم مېنىڭ.
ياندۇرۇپ مەشرەپكە سالسام،
ئۆرتىلۇر جانىم مېنىڭ.

گۈلەمشۋا گۈلنى كۆرۈڭ،
بەرگى سايان قايرىلىدۇ.
بىگۇيا يارنى كۆرۈڭ،
ئۆلمەي تىرىك ئايرىلىدۇ.

توغۇچى شەرلەر ئىچىدە،
يوق ئىكەن سىزدەك جامال.
چوڭ-كىچىكنى كۆيدۈرۈپ،
شەيدايى قىلغان سىز جامال.

كۆيىدۇر جانىم مېنىڭ،
يوقتۇر خەۋەرداڭ سېنىڭ.
رەھمە قىلىپ ئوتۇڭنى ئالغىن،
كۆيمىسۇن جانىم مېنىڭ.

باغچىلارەي باغچىلار،
گۈللەر ئېچىلغان باغچىلار.
سىز خېنىم ئاڭلاپ تۇرۇڭ،
سىزلەرگە ئېيتقان ناخشىلار.

ناخشىنى ئېيتقان بىلەن،
ناخشىنىڭ قازاسى يوق.
يار بۇ يەردىن كەتكىلى،
يۈرەك-بېغىرنىڭ تازاسى يوق.

باغچە-باغچە گۈل تېرىپ،

بىر باغچە گۈلگە توشمىدى.
خوش خۇدانىڭ تەقدىرى،
بىزلەرنى يارغا قوشمىدى.

3 . زىنۆىدە تەركىپ

غىرجىگىنىڭ دەستىسى،
ئۆردەك بېشى، كەكلىك قېشى.
يېگى يار تۇتقان كىشى،
كۆز ئاشىغى، كۆڭۈل خۇشى.

ئاققىنە كۆينەك كىيىپسىز،
شايى كۆينەك داڭدىمۇ؟
ياردىن يارغا يۆتكىلىپ،
ئاۋازىڭ[1]ئەندى قاندىمۇ؟

ئاققىنە كۆينەك كىيىپسىز،
يېڭگە جىيەك تۇتۇپ.
يارىڭىز يوقمۇ جۇگان،
ئولتۇرسىز ئىگەك تۇتۇپ.

4 . خۇمار تەركىپ

يېگى ئايدەك كۆرۈنۈپ،
غايىپ بولارنى بىلمىدىم.
ئالتە كۈن مېھمان بولۇپ،
تاشلاپ كېتەرنى بىلمىدىم.

---

[1] ئاۋازىڭ — ئارزۇيۇڭ.

بەختى دۆلەت خۇيلىرىغا،
ئوت ياقارنى بىلمىدىم.
بارچىنى ياندۇرۇپ،
رەھمى قىلارنى بىلمىدىم.

5. خوجۇرتى[1] تەرىكىپ

ئايغا ئوخشايدۇ يۈزۈڭ،
چولپانغا ئوخشايدۇ كۆزۈڭ.
ھەسەل-ناۋات شورىغاندەك،
شۇ سىنىڭ شىرىن سۆزۈڭ.

گۈلنى كۆلگە بەردىلە،
گۈلنى تىكەنگە بەردىلە.
مەن خىلمنى تاپقىچە،
پەيلى يامانغا بەردىلە.

6. تۆمۈرقىز تەرىكىپ

ئاينى ئاسماندا دىسەم،
كوچىدا بىر ئاي بارئىكەن.
يارنى مەن قاۋۇل دىسەم،
ياردىنمۇ قاۋۇلى بارئىكەن.

ئايمىدۇر، ئايلامىدۇر،
ئايغا بۇلۇت دالدامىدۇر.
يار يىراقتىن كەلگىچە،
ئاققان يىشىم دەريامىدۇر.

---

[1] خوجۇرتى — قومۇل تاغلىرىدىكى بىر جاي ئىسمى.

ئاينىڭ ئايدىنى يوق،
ئاسماندا بۇلۇت بار ئۈچۈن.
يارنىڭ يادىدا يوق،
ياندا يارى بار ئۈچۈن.

7. ئىشاغى[1] تەركىپ

ھاۋانى تۇتتى تۇمان،
يارىم سىنىڭ ئوتۇڭ يامان.
ئۆلۈمگە ئەلەنجە[2] يوق،
تىرىك ئايرىلغان يامان.

يار تىرىك ئايرىلغىلى،
كىمنىڭ خىيالى بار ئىدى.
ئايرىۋەتتى شۇ خۇدايىم،
نە گۇنايىم بار ئىدى.

ھاۋادا يوقتۇر بۇلۇت،
نىمە تولا شەبنەمدۇر.
يارغىنەم ئالدىمدا يوق،
نىمە تولا بەدنامدۇر.

بىز شۇنداق يۈرۈمدىمىز،
قۇرۇقلا بەدنام كۆتۈرۈپ.
بوگۈن ئۆلسەكمۇ ئۆلەيلى،
بۆلەكتىن داغ كۆتۈرۈپ.

---

① ئىشاغى — ئەمەل نامى.
② ئەلەنجە — ئىلاجە، ئامال — چارە.

8. پولداك تەركىپ (ئەي هۇت)

كېچىسى ئۇيقۇمۇ يوق،
بارمۇ ئاشقىنىڭ پايدىسى.
كۈندۈزى ئەل غوغىسى،
كېچىسى يار سودىسى.

قايتارما:
ئەي هۇت، ئەي هۇت،
پەريادەي زالىم يارەي.

يار كېلىپ ئالدىمدىن ئۆتسە،
قاپقارا مۇڭلار ماڭا.
چۆرۈلۈپ يېنىمغا كەلسە،
تار كېلۇر دۇنيا ماڭا.

9. جانۇم-داغۇم

تال كۆكەردى، مايسا بولدى،
قول سېلىپ كەلسەڭچۇ.
جان چىقار هالەتكە يەتتى،
هال سوراپ كەلسەڭچۇ.

قايتارما:
جانۇمەي، داغۇمەي،
گۈلجان، لىگايەي شىگا.

تال ئۇچى تالغا يېتىشتى،
بەرگىسى چەندان يىراق.

مەيلىمىز سىزگە چۈشۈپتۇ،
نە قىلاي ئۆيلەر يىراق.

يول يىراقى بولسا بولسۇن،
كۆڭۈل يىراقى بولمىسۇن.
ئىككىمىزنىڭ ئاراسىدا،
ۋەدە يالغان بولمىسۇن.

ئالا ئات كىمنىڭ ئېتى،
مەمەتسىلىم كاھنىڭ[1] ئېتى.
ئۆزى بەجىندە تۇرۇپ،
ئالتۇن شىرەدە خېتى.

تاقفا چىقتىم تال ئۈچۈن،
قۇرغۇي بالىسى بار ئۈچۈن.
ئالتە ئاي ئوتتۇڭدا كۆيدۈم،
سېنىڭغا مەيلىم بار ئۈچۈن.

ئاغرىۋېدىم ئۆلگىلى،
يارىم كېلىپتۇ كۆرگىلى.
قوپقىچە يوقتۇر ماجالىم،
يارىمغا تازىم قىلغىلى.

10. ئاللا يارىم

ئاللا يارىم سەن كېۋەز بول،
مەن يۆگەي بولاي.
ئىرمالىشىپ چىرمالىشىپ،

---

[1] كاھ — ۋاڭ غوجام ئوردىسىنىڭ مۇھاپىزەتچىسى.

شاخىڭغا قوناي.

ئايمۇ كۆكتە كۈنمۇ كۆكتە،
چاقى پەلەكتە.
يارنىڭ كۆڭلى بۆلەك يەردە،
مەن بىر ئەمگەكتە.

قارا ئاتنىڭ قارا يايلى،
قارا ئاغامچا.
يۈگەن-نۇختا چۆلدە قالدى،
بىلمىدە قامچا.

11 . داغ-داغۇداق

ئايلار ئۆتتى، يىللار ئۆتتى،
پەريات قىلساڭچۇ.
مېنىڭ ئاندا يارىم بار دەپ،
خىيال قىلساڭچۇ.

قايتارما:
ئاي... بى... بى دەرت يارەي.
داغ-داغۇداق، سەن يارنىڭ ئۇتلىرىڭ يامانەي.

باردى دەيدۇ، تۇردى دەيدۇ،
مەيلىم ئۆزەمنىڭ.
سەكسەن قامچا ئۇرغان بىلەن،
يارىم ئۆزەمنىڭ.

12. بەندەم دىگەن ئاللا

قاشلىرىڭ قارا-قارا،
كىرپىكلىرىڭ زىرو-زەۋەر.
يار ئوتتۇڭدا مەن كۆيەرمەن،
سەن يۈزسەن بىخەۋەر.

قايتارما:
ئاي... بى... بەندەم دىگەن ئاللا،
ئاي قادىر ئىگەمسەن.

ئات-ئۇلاق تېپىلغىچە،
ئىشەك-ئۇلاق مىنىپ تۇرۇڭ.
ياخشى يار تېپىلغىچە،
يامان بىلەن يۈرۈپ تۇرۇڭ.

سىز يارىم يۈرۈپ تۇرۇڭ،
مەن خۇدايىمغا باقاي.
خۇدايىم بۇيرىغان كۈنى،
سىز يارىمغا باقاي.

13. ئاھۇم يارەي خانلارى بار

ياخشىنىڭ يادىگاسىنى،
كۆزۈڭنىڭ قېشىدا ساقلىغىن.
گۈلى بولسا بېشىڭغا سانچىپ،
غۇنچىسىنى ئىنلىغىن.[1]

---

[1] ئىنلاش — پۇراش، ھىدلاش.

قايتارما:
ئاھۇم يارەي، خانلارى بار،
يارنىڭ جۈپ ئانارى بار.

ياخشىنىڭ يادىگاسىنى،
كۆزۈڭنىڭ قېتىدا ساقلىغىن.
يامانىنىڭ گوسمە[1]سىنى،
ئاپىرىپ يىراققا تاشلىغىن.

تۈگمىنىڭ تىگەر بولسا،
بېغىشىڭنى قويدۇرما.
ئاشىغىڭدىن سۆز ئالساڭ،
دۈشمىنىڭگە تۇيدۇرما.

دوزاق يۈزلۈك دۈشمىنىڭدىن،
ئۇ يانمۇ قاچ، بۇ يانمۇ قاچ.
ئوتىغا پايلىمساڭ،
ئىتەك بىلەن سۇلارنى چاچ.

---

[1] گۆسمە — غەيۋەت، سۆز-چۆچەك.

سەككىزىنچى

ئۇززال مۇقامى

(دەردىلىۋا مۇقامى)

سەككىزىنچى، ئۇزھال مۇقامى
(دەردىلىۋا مۇقامى)

1-چوڭ نەغمە

1. مۇقام

ئەزەلدىن تا ئەبەت كۆڭلۈم،
قۇتۇلماس ئىشقى بالاسىدىن.
يۈرەكىم رەھنىلەر بولدى،
شۇ كۆڭۈلنىڭ ماجىراسىدىن.

قايتۇرما:
جانام ئاي... بى... بى... بى باقى ئالەم.

ئىشىت ئەرزىمنى ئەي دىلبەر،
يۈرەك-باغرىم كاۋاپ بولدى.
رەقىپلىرىم شادىمان بولدى،
ناۋارىمنىڭ جاپاسىدىن.

2. دەردىلىۋادىن

قىش كۈنى ئوغا چىقىپ،
سوخسۇرنى كۆرگەن بارمىدۇ؟
سۆيگىنىدىن ئايرىلىپ،
شەھرىگە يانغان بارمىدۇر؟

قايتارما:
جانەم بارمدۇ، ئايارەي، دەردىڭ يامان.

كىردىلەر شەرىنىڭ يولغا،
ھېچقايان باقمادىلا.
سالدىلا ھىجران ئوتىغا،
ئۇگالىدىن قوقمادىلا.

3. دەردىڭ يامان

دەرت-ئەلەملەر كېلىدۇ،
ئوغۇل بالانىڭ باشىغا.
سايدا تۈگمەن چۆگىلەيدۇ،
كۆزلەردىن ئاققان ياشىغا.

قايتارما:
جانەم ياشىغا ئايارەي، دەردىڭ يامان.

دەردى بار بوستاندا ياتسام،
چۆل-باياۋان ياخشىراق.
قەدىر بىلمەس ئادىمىدىن،
بىلسە ھايۋان ياخشىراق.

دەردى يوق دەمسەن مېنى،
دەردىم ئىچىمدە بەش تۈلۈم.
بەش تۈلۈم پۈل تاپقىچە،
بولدى ماڭا جەبرى-زۇلۇم.

دەردى باردىن كەلمىدى،
جانىنانۇ قاشىغا مېنىڭ.

نە ئالامەت تاغلىرى،
سېرىلدى باشمغا مېنىڭ.

4 . ھېچلا كىم شەيدا ئەمەس

دىلبىرىم سەندەك جاھاندا،
ھېچلا كىم رەنا ئەمەس.
شۇ سېنىڭ رەنالىقىڭغا،
مەندەك ساڭا شەيدا ئەمەس.

غەيۋەت قىپسەن سەن مېنى،
مەن سېنى شەيدا قىلاي.
كۆزۈڭگە كۆز ئويىنۇتۇپ،
توققۇز ئاشىق پەيدا قىلاي.

چاپىنىمنىڭ يېڭىنى،
باشمغا قويدۇم تېڭىنى.
ئارزۇلاپ تۇتقان يارىمنىڭ،
ئازلا قويدۇم جېنىنى.

چاپىنىمنىڭ يېڭىنى،
تاپالمىدىم، ساپالمىدىم.
ئارزۇلاپ تۇتقان يارىمنىڭ،
يېنىدا ياتالمىدىم.

5 . تەنگۇا يەي شىگۇا

يارىمنىڭ سارايىدا،
ئوتتۇرىسىدا يول بولسا.
ئادىل پادىشا بولسا،

سۆيگەن ياردىن ئايرىمىسا.

قايتارما:
تيەنگۇا يەي شىگۋا،
كىۋەز شاخى ئىرغاڭلايدۇ،
يارنىڭ قاشىدا كىم بار.

يار بولسا تۇتاي دەيمەن،
يارسىز يۈرۈپ بولماس.
كۆڭۈلدىكى يار بولسا،
بىردەم ئايرىلىپ بولماس.

يارىم بىلەن ئىككۈيلەن،
بىر مەلىدە چوڭ بولغان.
باشتا ۋەدىمىز شۇنداق،
ئايرىلماسقا دوس بولغان.

يار بار چاغدا ياخشى ئىدۇق،
يار كېتىپ يامان بولدۇق.
يار ئوتى يامان ئىكەن،
سارغىيىپ سامان بولدۇق.

6. ئايىرەي

يامان يولۋاس يولدا ياتىپ،
شىرغا يول بەرمەس.
ئاتاسدىن قارغىش ئالغان،
ئىلگىرى كەلمەس.

قايتارما:
ئايپرەي-جىنىمەي، ئىلگىرى كەلمەس.

يامان بىلەن شۇ ئۆمرۈمنى،
زايا قىلغانچە.
ياخشى بىلەن خىجالەتنى،
تارتسامچۇ شۇنچە.

تەيتۇللادا تون كىيىپسىز،
سىدەپتە ئىزما.
يارىڭىزنى كەلمىدى دەپ،
كۆڭلۈڭنى بۇزما.

7. دىلبىرىم

يار بۇ يەردىن ئۆتۈپتۇ دەپ،
تام ياقىلاپ ئىز باقتىلا.
ھەممە يەرنى باقتىلا،
گۈل تۈۋىنى باقمىدىلا.

قايتارما:
ئايپرەي، دىلۋە دىلۋىرىم، دىلۋىرىم يارەي.
دىلۋەرسەن بىلەن سەندەككىنە،
جان ئايلام جىنىمەي.

8. ئەلەمخان مەستانە

ئاتامغۇ ئۆلۈپ كەتتى،
ئانامغۇ ئۆلۈپ كەتتى.
بىر تۇققان قېرىنداشتىن،

كۆڭلۈم بۆلۈنۈپ كەتتى.

قايتارما:
ئەلەمخان مەستانە،
جىگەرلەر كاۋاپخانە.

ئاتام بولسا بىر كۆرسەم،
ئانام بولسا بىر كۆرسەم.
ئاتام بىلەن ئانامنىڭ،
ئاياغىدا مەن ئۆلسەم.

ئاتىلاردىن ئايرىلدۇق،
ئانىلاردىن ئايرىلدۇق.
بىر تۇققان قېرىنداشتەك،
سۆيگەن ياردىن ئايرىلدۇق.

9. سارىخان

مۇنداقمۇ بولۇرمەنمۇ،
شۇم تەلەي بولۇرمەنمۇ.
سۆيگەن ياردىن ئايرىلىپ،
تاسقىلىپ قالۇرمەنمۇ.

قايتارما:
ئايرىلغانغا ئۆلمەيمەن،
(سارىخان) ئەقىدەمگە يىغلايمەن.

يار دەردىدە ئەۋارە،
بولدى يۈرۈگۈم پارە.
ئۆزەڭ بىلسەڭ يارىم،

بۇ دەرتكە نىمە چارە.

قايتارما:
دەردىڭدە ئادا بولدۇم،
كويۇڭدا جۇدا بولدۇم.
غەم دەستىدە مەجنۇندەك،
ئۇتۇڭدا گادا[1] بولدۇم.

10. قاراكۆز

دەرت كەلگەندە تاتۇرمىز،
تەمكە دىگەن خۇمارنى.
پۇلغا سىتۋەپ بولماس،
كۆڭۈلدىكى شۇ يارنى.

قايتارما:
ئايرىلدۇق ئاداۋەتتە (قارىكۆز)
داۋايىم قىيامەتتە.

هاراق ئىچىدۇ دەيدۇ،
تەمكە تارتىدۇ دەيدۇ.
هەر كىم هەر نىمە دەيدۇ،
دەرت كەلگەننى بىلمەيدۇ.

11. ۋاي دەرت ئەلەم

هاراق ئىچتىم جوڭزىدا،
قايناپ تۇرامدۇ خۇيىدا.

---

[1] گادا — گاداي.

ئىچتىم مەن شۇ هاراقنى،
ئايلا جۇگاننىڭ كويىدا.

قايتارما:
هەققەي ئاللەيـهۇ،
قانداق ئاغرىيدۇ يۈرەك؟
ئوتقا چۈشكەن سالجىدەك،
كۆيۈپ ئاغرىيدۇ يۈرەك.

هاراق ئىچسە ئىچكۈلۈك،
ئاشىقلىرىدىن كەچكۈلۈك.
ئاشىقلىرى ئۇنىمىسا،
قوغلاپ يۈرۈپ ئەگەشكۈلۈك.

12. هەزرەت مازارىم بار.

يارىم كەلگىدەك ئەمدى،
كەلگەنلەردىن سورايمۇ؟
ياركەلگىچە تاقات يوق،
شاملىنى پۇرايمۇ؟

قايتارما:
هەزرەت مازارىم بار،
ئۆلمىسەم تامايىم بار.

يارىم بارمىغان تويغا،
مەن سورىماي بارالمايمەن.
يارنىڭ كۆڭلى بەك نازۇك،
چاي قۇيۇپ ئالالمايمەن.

13. شېرىن جانلار ئايلانسۇن

دەرتلەركەلدى باشمغا،
كىشى كەلمەيدۇ قاشمغا.
كىشى كەلسدى قاشمغا،
خەت بەرسەم ئاداشمغا.

قايتارما:
شېرىن جانلار ئايلانسۇن،
ساچلىرى بەلگە چىرمالسۇن.

بۇلۇت ئەگىپ كەتمەيدۇ،
ئېگىز تاغدىكى قاردىن.
ئون بەش كۆنلۈك ئالەمدە.
كۆڭلۈم ئاغرىدى ياردىن.

قايتارما:
ئاي... يارەي، ئا... داغىمەي،
شېرىن جانلار ئايلانسۇن،
ساچلىرى بەلگە چىرمالسۇن.

14. ئايارەي

مەن كەلدىم شۇندىن-شۇنچە،
خۇدانىڭ پەرمانچە.
رۇم شەرىدىن قىز ئالدىم،
ئىسمى سۇلتان بۇۋىچە.

ھاۋادا بۇلۇت كۆڭلۈم،

ياربدىن نۇمۇت[1] كۆڭلۈم.
يارىم ئەمدى كەتكىدەك،
يارنى ئۇنۇت كۆڭلۈم.

ئاتنىڭ ئوبدىنى تاغدا،
گۈلنىڭ ئوبدىنى باغدا.
كېلىڭ يارىم ئوينايلى،
كىشى-قارا يوق چاغدا.

2-چۇشۇرگە

1. مۇقام

لەھەت ئىچگە قويسام قەدەم،
ئىككى سورىغۇچى كىرگەندە.
ھەمدۇ-سانا بىلەن ئېرىتكىل،
دىلىمنى يا روسۇلىللا.

ئېتىمنى بەختىيار قويدۇم،
خۇدا بەرمەپتۇ بەختىمنى.
خۇدا بەرسىدى بەختىمنى،
بەخت قوينىدا ياتسامەن.

تامامى ئۆتكەن ئاشىقلار،
قىيامەت دەستىدە يىغلار.
بېشىمنى سەجدىگە قويۇپ،
دىگەيمەن رەببەل ئەلا.

---

① نۇمۇت — نائۇمۇت.

2. ئاي بىدەت

باغچىلارغا سۇ تۇگۇپتۇ،
مۇز بولۇپ تىپىلغىدەك.
مەنمۇ بىر گەپلەر ئىشىتتىم،
قورساق كۆپۈپ يېرىلغىدەك.

قايتارما:
ئاي. بى. بى. بى دەرت،
كۆپ بولۇپ يېرىلغىدەك.

يۈرۈگۈم غەلۋىرگە ئوخشار،
قۇيسىلا تۇرماس تېرىق.
جاراھەتكە يوقتۇر شىپا،
يارنىڭ چىرايى ساپ-سېرىق.

چىرايىڭ چىغىدىن[1] سېرىق،
ئىشقىڭ سىنىڭ ئولان تۇرۇر.
ئاشىق ئوتى يامان نىمە،
ئەجەپ سىنى تولغاندۇرۇر.

3. كەمبەغەل ناخشىسى

تاققا چىقتىم كىيىك ئاتتىم،
تاغچى پالگانلار بىلەن.
ئۆمۈرۈم شۇنداق ئۆتەمدۇ،
ئەقلى يوق باللار بىلەن.

---

① چىغىدىن — ئەسلىدىن.

تاقڤا چقىپ كىيىك ئۇلاپ،
بوز كىيىك ئاتالمىدىم.
ئارزۇلاپ تۇتقان يارىمنىڭ،
يىنىدا ياتالمىدىم.

4 . زىۋالىرەي

جانىۋارنىڭ ھالىنى،
قونغان تېرەكلەردىن سوراڭ.
بىز غېرىپنىڭ ھالىنى،
ھالى چوڭ ياردىن سوراڭ.

قايتارما:
زىۋالىرەي، زىلۋا قارا قاش يارلىرەي.

جانىۋار تاپسا تېرەكنى،
گايى ئۇچۇپ، گايى قونۇر.
ئارزۇلۇق يارنى كۆرسە،
ئۇسسۇزلۇق باغرى قانۇر.

قار بىلەن مەندىن يېغىپتۇ،
كەلمەڭ يارىم ئىز بولۇر.
ئاخشام كېلىپ ئەرتە يانساڭ،
بارچە خەلققە سۆز بولۇر.

5 . خانلارغا سالام

تام ئۈستىگە تام سالدىم،
شامالغا دالدا بولسۇن دەپ.

يار ئۇستىگە يار تۇتتۇم،
يۈرەككە پايدا بولسۇن دەپ.

قايتارما:
دۈشمەننىڭ سۆزى ئوغۇدىن ئاچچىق،
دوستلارنىڭ سۆزى ناۋاتتىن تاتلىق.

ئۆينىڭ ئارقىسى خارمان،
پۇر-پۇر ئۇچىدۇ سامان.
يېڭى يارنىڭ ئوتلارى،
دوزاق ئوتىدىن يامان.

6 . نادان يارەي

ئۆينىڭ ئىچىدە ئۆزۈم،
يىغلايدۇ قارا كۆزۈم.
دۈشمەن ئاڭلاپ قالدى،
ئۆتمەيدۇ مېنىڭ سۆزۈم.

قاشىڭ ئەسلى قارادۇر،
ئۇسما قويغىنىڭ يالغان.
مەن كۆيسەم ساڭا كۆيدۈم،
سېنىڭ كۆيگىنىڭ يالغان.

7 . خۇماكۆز ئاللەيھۇ

مۇزلاپ ئېرىگەن ياشنى،[1]
توغراپ سالامدۇ ئاشقا؟

---

[1] ياش — چامغۇر.

بىرلا كەلگەن دۆلىتىم،
قايتىپ كېلەمدۇ باشقا؟

كىم بىلەر قەدرىڭنى يارىم،
دەرتمەن كۆڭۈللەر بولمىسا.
ناز ئېتەر كىملەرگە گۈل،
قېشىدا بۇلبۇل بولمىسا.

8. ئوينىۋالاي نادان

بۇ چىنار، نازۇك چىنار،
ئەگمەڭ ئۇنى شاخى سۇنار.
شاخى سۇنغاندىن كېيىن،
بۇلبۇل كېلىپ نەگە قونار.

قايتارما:
ئوينىۋالاي نادان، سۆيۈپ ئالاي جوگان،
ئاشىق مەن بولاي، مەشۇغۇڭ مەن بولاي.

ئىشىك ئالدى چىناردۇر،
ئەگسەم شاخى سۇنادۇر.
يار ئۈستىگە يار تۇتسا،
ئوغۇل-قىزغا گۇنادۇر.

9. ئالمىخان

كۆرمىگەنلەر ئېيتىدۇ،
ئالمىخان قانداق نىمە؟
ئاغزى ئويماق، بىلى چۆمۈچ،
شۇنداق ئوبدان بىر نىمە.

قايتارما:
ۋاي جېنىمەي ئالمىخانەي،
قايسى باغنىڭ گۈلسەن؟
ۋاي جېنىمەي ئالمىخانەي،
يېڭى باغنىڭ گۈلمەن.

ئالمىخانىنىڭ يوللىرى،
ئۈچيۈز ئاتمىشنىڭ يولى.
ئالمىخانغا تولا قاتراپ،
تېشىلدى پىخەينىڭ سوڭى.

ئالمىخانىنىڭ دېڭى بار،
گۈل تۈۋىدە چېڭى بار.
ئالمىخانغا سەپ سېلىڭلار،
ئوڭ قېشىدا مېڭى بار.

ئالمىخانىنىڭ ئاقلىغى،
لەمجىندە ئاتقان پاختىدەك.
بەدىنىدە گۆشى يوق،
رەندە سالغان تاختىدەك.

ئالمىخانىنىڭ باغىدا،
بىر تۈپ ئۈزۈمى قاشقىرى.
ئالمىخانغا سەپ سېلىڭلار،
ئوتتۇر چىشى تاشقىرى.

باققا كىردىم كېچىلەپ،
ئالمىخانىنى يېتىلەپ.
ئالمىخان ئارقامدا قاپتۇ،

يول تاپالماي تەمترەپ.

ئالمىخان دەيمۇ سىنى،
رەۋىخان دەيمۇ سىنى.
باغدا باقىان پاخلىنىم دەپ،
ئۆلتۈرۈپ يەيمۇ سىنى.

10. ئايىسخان

هاراق ئىچتىم، شاراپ ئىچتىم،
ئايىسخان داڭلىق بىلەن.
ئاچچىقى كەلسە سوقادۇر،
ماشرەڭ ياغلىق بىلەن.

قايتارما:
ۋاي-ۋاي خېنىم ئايىسخان،
يارنىڭ ئوتى.
ۋاي-ۋاي جېنىمەي رەۋىخان،
يارنىڭ ئوتى.

ئايىسخانەي ئايىسخان،
داڭقى چىققان ئايىسخان.
باللىرىنى تاشلىۋېتىپ،
ئەرگە چىققان ئايىسخان.

چاپىنىمنىڭ يېڭى تار،
ساپسام قولۇم قانداق پاتار.
بىزنى كۆيدۈرگەن ئايىسخان،
ئۆيىدە قانداق ياتار.

جىغىر-جىغىر قالىغاچ،
قاناتلىرى ئالماچ.
ئىشىگىڭگە مەن كەلدىم،
ئايسخان قوغۇڭنى ئاچ.

11. مانا كەلدى گۇلزارەي

ئۆستەڭ بويىدا ئايمخان،
ماشرەڭدە گۇل قىسقان.
يارىم بىلەن ئىككۇيلەن.
خالى جايدا تىپىشقان.

قايتارما:
شەرلىرىڭدە گۇلزارەي.

ئۆستەڭ ياقىلاپ بارسام،
مىراپ ساپتۇ كۆۋرۈكنى.
مەن ئۆزەمچە كۆيگەنمۇ،
خۇدا ساپتۇ كۆيۈكنى.

12. يار-يارەي

قانداق قىلاي نىچۇك قىلاي،
بۇ ھەيرانلىقنى.
پىشانەمگە پۈتۈلگەن،
بۇ ھىجرانلىقنى.

قايتارما:
ئاقىنە كۈمبەز ئىچىدە،
ئاقرىپ ياتقان ئانام،

چۈرسگە گۈل تېرىپ،
بىزنى غېرىپ قىلغان ئانام.

قانداق قىلاي نىچۇك قىلاي،
يىتىم كۆڭۈلنى ئولىماي.
ئەر بولسام كېتەر ئىدىم،
يۈز-كۆزۈمنى بولىماي.

قانداق قىلاي نىچۇك قىلاي،
يارىم كەتكىدەك.
ئالتاي يازدىن ئەگەشكىنىم،
زايا كەتكىدەك.

قايتارما:
سەن تېرىق تېرىمساڭ،
قوشقاچ كېلىپ قونارمىدى.
سەن گۈمبەز قوپارمساڭ،
ئايلا جۇگان ئۆلەرمىدى.

توققۇزىنچى

دوگاھ مۇقامى

(كىچىك دەردى يامان مۇقامى)

توققۇزىنچى، دۇگاھ مۇقامى
(كىچىك دەردى يامان مۇقامى)

1. مۇقام

ئىلاھە بەرمىدىڭ توپىق،
ئەزەلدىن قاخشىغان قۇلمەن.
نەسھەت سۆزىنى ھەرگىز،
قۇلاققا ئالمىغان قۇلمەن.

دىلىم تاشتىن ئېرۇر قاتتىق،
نەسھەت كارى قىلمايدۇ.
ئېرىتكىل ئىشقى ئوتى بىلەن،
دىلىمنى يا رەسۇلىللا.

2. كىچىك دەردىڭ يامان

بۇ مېنىڭ مەيلىمچە بولسا،
كەتمىسەم يار قاشىدىن.
ئىككى ئالەم بولمىسا،
پەرۋانە بولسام يار باشىدىن.

قايتارما:
ئاي... يارەي، ئاي دەردىڭ يامان.

دۆگمۇ دۆڭ ئاراسىدا،
ئاتنى چېپىپ ھارغان ئەمەس.

خۇدايىم مۇنداق دەرتلەرنى،
بەندىسگە سالغان ئەمەس.

دەردى يوق دەمسەن مېنى،
دەردىم ئىچىمدە بەش تۇلۇم.
بەش تۇلۇم پۇل تاپقىچە،
سالدىڭ ماڭا جەبرى-زۇلۇم.

سەن تىرىك دەمسەن مېنى،
مەنغۇ تىرىك ئۆلگەندىمەن.
تىرىك ئايرىلغان يارىمنىڭ،
ئوتىدا كۆيگەندىمەن.

3 . تاماكى بايان

ئەجەپ بولدۇم، ئەجەپ بولدۇم،
ئەجەپ بولغانغا يىغلايمەن.
كىشىنىڭ شەھرىگە بېرىپ،
غېرىپ بولغانغا يىغلايمەن.

قايتارما:
ياھەق داغىمەي،
غېرىپ بولغانغا يىغلايمەن، ساچما يارەي.

ئەجەپمۇ كەلمىدىڭ يارىم،
يولۇڭغا بارغىدەك بولدۇم.
قولۇمغا قوش پىچاق ئېلىپ،
يۈرەكنى يارغىدەك بولدۇم.

4 . ئىسلام بېگىم

ئاخشام كەلگەن تۆت ئاتلىغىم،
تۆتىلىسى بوز ئاتلىغىم.
تۆت ئاتلىغىم ئاراسىدا،
ئىسلام بېگىم سۇمباتلىغىم.

قايتارما:
جۇگان ئۆلمەك نادامەت،
يىگىت ئۆلمەك قىيامەت.
بۇ دۇنيادا بارمىكىن،
قېرىنداشتەك خوش نېمەت.

ئىسلام سۇيى تۆۋەن ئاقار،
تاشلارنى تاشلارغا چاقار.
بىگۇاپا كىشىنىڭ يارى،
يۈرەككە ئوتلارنى ياقار.

ئىسلام بېگىم يېتىپتىمۇ،
يېنى يەرگە پېتىپتىمۇ.
ئاغزىنى ئاچ ئۇسسۇلۇق بېرەي،
تاماقلىرى قېتىپتىمۇ.

ئىسلام بېگىمنىڭ پوتىسى،
خۇيما كاتتا پوتىدۇر.
ئىسلام بېگىم ئۆلگەن يەر،
قانغا بويۇلۇپ ياتىدۇر.

5. ئەيۋا نادان

ھۆل پاختا، بۇزۇق چۇغرۇق،[1]
چىگىت چاقىنىنى ئەيتايمۇ.
سۆيگەن ياردىن ئايرىلىپ،
جاپا تارتقانغا يىغلايمۇ؟

قايتارما:
ئايرەي كۆيىدۇ جان،
ئەيۋا نادان مەستۇرىخان،
يارەي ۋاي-ۋاي يارەي.

سىنىڭ دەردىڭنى ئەيتايمۇ؟
ئۆزەمنىڭ ھالىغا يىغلايمۇ؟
قايغۇ-دەرتتە سارغايغان،
يىتىم ھالىمنى ئەيتايمۇ؟

دەردىم تولا ئەيتايمۇ؟
ھالىم تولا ئەيتايمۇ؟
ئىچىمدىكى دەردىمنى،
يارىم ساڭا ئەيتايمۇ؟

كىچىلەردە مەن باردىم،
ئىتلىرىڭگە ھاي بەردىم.
چىقمايسەن تالا-تۈزگە،
زەپىرەڭدەك سارغايدىم.

---

[1] چۇغرۇق — پاختىدىن چىگىت ئايرىيدىغان جابدۇق.

ئىگىزتەختتە سەن ياتساڭ،
ئاياغىڭدا مەن ياتاي مەشۇق.
ساڭا سۇنسام قولۇم يەتمەس،
كۆزۈمگە توتيا مەشۇق.

6 . شەرۋانوم

ئۆلۈپتۇ دەپ ئاڭلىدىم،
يەمشى دىگەن جايلاردا.
كۆز يېشىم دەريا بولدى،
ناماز دىگەر چاغلاردا.

قايتارما:
شەرۋانوم-بانوم،
ھېلىم بانوم بانوم.
گۈللەر قايدا بار ئايرەي.

تاغ تۈۋىدە ئۆيۈم بار،
تىزەك قالاپ چوغۇم بار.
ئايدا، يىلدا بىر كۆرسەم،
تەمكە سېلىپ مەيلىم بار.

سېنىڭ ئېتىڭ نىمدۇر؟
مېنىڭ ئېتىم مارىيە.
قارا پاخلان شورپىسى،
قاملاشمىسا دورا يە.

ئالتاي باقتىم قويۇڭنى،
كۆرسەتمىدىڭ بويۇڭنى.
كۆرسەتمىسەڭ كۆرسەتمە،

بۆرە يىسۇن قويۇڭنى.

شىلدىر-شىلدىر قومۇشقا،
شەبنەم چۈشتى نىمىشقا؟
قاملاشمىغان يىگىتكە،
مەيلىم چۈشتى نىمىشقا؟

ئېگىز تاغنىڭ باشىدا،
چىدىر تىككەن بوۋىسى.
ئاق شۇڭقارنىڭ يۇڭىنى،
پىلىك سوزغان مومىسى.

7. زالىم يارەي

ناماز دىگەر شام ئارىلاپ،
گۈل باغدا ئاخشام.
چولام تەگسە يار قاشىغا،
بارۇرمەن ئاخشام.

قايتارما:
ئايىرەي زالىم يارەي،
ئايىرەي مەگەش داغىمەي.

ئالتۇن پىچاق، كۆمۈش پىچاق،
بۆلسەم ئۆتمەس.
ئاشىق ئۇتى يامان ئىكەن،
سۇ قۇيسام ئۆچمەس.

8. بارسلا كەلمەيدىلا

مەن بارايمىكىن ئاندا،
يار كېلەمدىكىن مۇندا.
يارغا-يار كېرەك بولسا،
يورغىلاپ كېلەر مۇندا.

قايتارما:
بارسلا كەلمەيدىلا،
ئاھ ئۇراي خۇدايىمغا،
ئاھ ئۇراي خۇدايىمغا،
يەتكۈزۈڭ مۇرادىمغا.

بارسلا كەلمەيدىلا،
ياغلىقلىرى قالسۇن ماڭا.
يىغلىسام ياشمنى ئەرتەي،
ھەمرا بولسۇن ماڭا.

ئاخشام چىققان ئايدىڭدىن،
ئېرىقتىكى سۇ ياخشى.
سېنىڭدەك بىگۇپا ياردىن،
مېنىڭ تەنھالىغىم ياخشى.

9. تاجىخان

ئالتۇن غۇلۇپ توققۇز پەردە،
كىلىتى مەندە.
يارىم ئۆزى كەتكەن بىلەن،
خىيالى مەندە.

يارىم سەپەر ئاتلانىپتۇ،
مىنگىنى دۇلدۇل.
قاچارلارى قىزىل ئالما،
ساچلارى سۇمبۇل.

قارالسام كۆرۈنمەيدۇ،
كارىز دەرەخى.
بىزنىڭ يارنى كۆرسەتمىگەن،
يولنىڭ يىراقى.

قارالسام كۆرۈنمەيدۇ،
ساينىڭ قاراسى.
ئىككى جۇگان كېلىۋاتىدۇ،
بىزنىڭ يار قايسى.

10. زىۋا كوچا

ئەۋۋەل ئاخشام ئاي چىقتى،
تاڭ سەھەردە چولپان قىز.
سېنى ياقىلاپ تاڭ ئاتتى،
ئاچ قوغوڭنى چولپان قىز.

قايتارما:
قاراقاش يار بىلەن ئويناگەي.
خۇماركۆز يار بىلەن ئويناگەي.

يار باغدا جىنەستە،
تۆگەپ قەپتۇ يىمەستە.
كېلىڭ يارىم ئوينايلى،
كىشى-قارا كۆرمەستە.

11. شىڭشىڭشا

شىڭشىڭشا ئۆزى گوبى،
ئىككى تاغنىڭ ئاراسى.
قۇمۇل يولىغا قاراپ،
ئاقتى كۆزنىڭ قاراسى.

شىڭشىڭشاغا ماڭغاندا،
ئوڭ قولۇمدىن ئايرىلدىم،
ماڭماي دىسەم قورقمەن،
ئاتا-ئانامغا ئاغرىندىم.

شا مەخسۇتنىڭ «دۆلتى» ،
شىڭشىڭشانى كۆرسەتتى.
ئىككى تال قامچا بىرىپ،
دەڭگىرما[1]نى ھەيدەتتى

شىڭشىڭشانىڭ يولىدا،
ئاچتىن ئۆلدى ئاتلىرىم.
پۇتلىرىم تىشىلىپ ئاقتى،
كۆككە يەتتى ئاھلىرىم.

ئات ھارۋىنى بىز ھايداپ،
كۇشۇيگە[2]باردۇق كەچ بولدى.
ئاچچىق سۇنى بىز ئىچىپ،
تاڭ ئاتقۇزماق تەس بولدى.

---

① دەڭگىرما — ئورۇق ئات.
② كۇشۇي — ھازىرقى يامانسۇ كان رايونى ئەتراپى.

كۇشۇيىنىڭ سۇيى ئاچچىق،
مەنزىلى ئاندىن قاتتىق.
گەنچەيلەر[1]نى ھەيدەتكەن،
شاڭيو دىگەن مۇناپىق.

شىڭشىڭشانىڭ دەڭلىرىدە،
ئىككى قامچا چۇشۇردۇم.
ئەل تۆمۆر[2]دە ياتقاندا،
ئاتا-ئانامنى چۇش كۆردۇم.

شىڭشىڭشانىڭ ئۆزىدە،
ئىسسىق-ئىسسىق كاڭلار بار.
بەگ-غوجاملار ئۆزى يىتىپ،
بىچارىلەر تالادا.

شىڭشىڭشا ئۆزى گوبى،
تاغ ئىچىدىن يول ئاچقان.
زالىم ۋاڭنىڭ دەستىدىن،
ھارۋىنى تاشلاپ قاچقان.

---

① گەنچەي — ئۆلۈك ساندۇقى دىگەن مەنىدە بولۇپ، ۋاڭ ئوردىسىنىڭ ھارۋىلىرىنى دارىتىملىغان.
② ئەل تۆمۆر — ئۆتەڭ (جاي) ئىسمى.

ئونىنچى
دولان مۇشاۋىرەك
مۇقامى

ئونىنچى، دولان مۇشاۋرەك مۇقامى

1. مۇقام

يۈزى ئاقتۇر لېۋى غۇنچە،
قولى داندان چوكا گويا.
يا ئۇنىڭ شەنى-جامالىگە،
كۆيۈپ كۈل بولۇپ ئۆتتۈممەن.

تىشىڭنى ئۈنچىدىن دەيمۇ،
بويۇڭنى غۇنچىدىن دەيمۇ.
قول سېلىپ چىقىپ كەلسەڭ،
ئانار باغىنىڭ گۈلى دەيمۇ.

2. مەستانە قەلەم قاشلىق

مەستانە قەلەم قاشلىق،
بوينۇڭدا تۇمار بارمۇ؟
ئاخشام بولسا چىللايسەن،
خەلىدە ئۆيۈڭ بارمۇ؟

قېشىڭ دەيمۇ، كۆزۈڭ دەيمۇ،
سىياقىڭ قىلدى دىۋانە.
جاھان ئالەمدە بارمىكىن،
سېنىڭدەك ياخشى رەنانە.

بېلىق دالغاقاندا قاينايدۇ،
جوگان ئارقاڭغا باقساڭچۇ؟

ئېرىك سودىغا كەتكەندە،
مېنى ھوجراڭدا باقساڭچۇ؟

3 . كىچىك سايراك بۇلبۇلۇم

كەت دىسەڭمۇ كېتمەن،
كەتمە دىسەڭمۇ كېتمەن.
ئارىدا بىر كۈن قونۇپ،
يارىم قېشىغا يېتمەن.

قايتارما:
سايراك بۇلبۇلۇم، سايراك، (يارەي)
سايراپ شاخىڭدا. بۇلبۇلۇك بولاي،
ۋاي غوجام ئاللىيەي.

كەتتى دەپ كۆڭلۈڭنى بۇزما،
كۆڭلى سەككىز يارىغا.
جىگدىسى چوكان پۇرايدۇ،
ۋەدىسى يالغانىغا.

يارى باردىن كەلمدى،
جانىنانۇ قاشمغا مېنىك.
نە ئالامەت تاغلىرى،
سېرىلدى باشمغا مېنىك.

ئاتا-ئانام كۆيە تاغ،
ئۆلۈپ كېتەرىنى بىلمىدىم.
بۇ مېنىك ئۇلان بېشىم،
يېتىم قالۇرنى بىلمىدىم.

4. شەرۇللا سەنەم يارەي

جېنىمدىن ئېزىز يارىم،
كۆڭلۈمنى ئالالامسەن؟
باشمغا بىر بالا كەلسە،
هاجەتكە يارالامسەن؟

ئېگىز ئاسماندا تۈۋرۈك يوق،
ئېقىن دەريادا كۆۋرۈك يوق.
جېمى ئالەم گوۋا بولسۇن،
سېنىڭدىن باشقا يارىم يوق.

5. ئوڭ قولۇمدا جوڭزام

بارۇرۇڭنى باغدا كۆردۈم،
يانۇرۇڭنى كوچىدا.
كوچىدا باسقان ئىزىڭ،
بولدى كۆزۈمگە توتىيا.

قايتارما:
ئوڭ قولۇمدا جوڭزام، سول قولۇمدا خويۇم،
يارىڭ ئېتى خېدىسخان، بىركەلمىدى قاشمغا،
يارنى كىم باقسۇن.

كېلىدۇ قولنى سېلىپ،
باقىدۇ يارىم ماڭا.
بىر بېقىشى خالى ئەمەس،
نەزىرى باردۇر ماڭا.

ئوك قولۇمغا هاراق ئالدىم،
سول قولۇمغا شام-چىراق.
شام-چىراق ئۈچ كۈن كۆيەدۇر،
ئۈچ كۈن ئۆتسە دەرت-پىراق.

بىز كىرگەن قومۇشلۇققا،
يولۋاسلار كىرالمايدۇ.
بىز سۆيگەن جۇگانلارنى،
خان-بەگلەر سۆيەلمەيدۇ.

ئېگىز-ئېگىز ئالماڭنى،
ئالمىسى بار دەپ ئەگدىڭمۇ؟
بايۋەچچىنىڭ ئوغلىغا،
ئالتۇنى بار دەپ تەگدىڭمۇ؟

6. زىندان تېمى ئېگىز تام

زىندان تېمى ئېگىز تام،
ئۇنىڭ ئىچى گۇرۇستان.
ئەرەنلەرچە بەل باغلاپ،
شېھىت ئۆلگەن مەريەمخان.

خامى تىڭدا خوي ياتتۇق،
ئاتامنىڭ مىراسى دەپ.
جاپانى تولا تارتتۇق،
سۆيگەننىڭ كىراسى دەپ.

مەن بۇ يەردىن كېتەرمەن،
مەنزىلىمگە يېتەرمەن.

گۈلدەستىخاننى ئەپ قېچىپ،
مۇرادىمغا يېتەرمەن.

قارا تۆۋىچى گۈلدەستىخان،
بەكرىباي ئېلىپ قاچقان.
بەگ دادام تۇيۇپ قېلىپ،
ئارقىسىدىن قوغلاشقان.

7. ۋاي جېنىمەي

يار مېنى يامان دەيدۇ،
بىلمەيمەن يامانلىقنى.
كەچ يېتىپ، سەھەر قوپۇپ،
تىلەيمەن ئامانلىقنى.

يار مېنى يامان دەيدۇ،
يامان بولساق بۇلارمىكىن.
شەرىنى تاشلاپ بەرسەك،
كۆڭلى خوش بۇلارمىكىن.

قەنتىم بارغۇ-قەنتىم بار،
يانچۇغۇمدا قەنتىم بار.
يېگى يارچە يار تۇتتۇم،
ئايرىلماسقا شەرتىم بار.

8. يار ئاللا

چىراقلار ئۆچەي دەپتۇ،
پەرلەپ قويسا كۆيمەمدۇ.
ئۆزى كەلمگەن يارنى،

چىللاپ قويسا كەلمەمدۇ.

چىراقنى چىراق دەيدۇ،
كۆيگەننى پىراق دەيدۇ.
ئۈچ كۈن كەلمىسە يارنى،
كۆڭۈلدىن يىراق دەيدۇ.

9. ئايخان مەشۇق

ئۇڭ يانىمدىن ئۆتسەڭچۇ؟
سول يانىمدىن ئۆتسەڭچۇ؟
قېشى قارا مۇنايىم،
گۇنايىمدىن ئۆتسەڭچۇ؟

قايتارما:
ئايخان مەشۇق ئويناپلى،
قاراكۆز مەشۇق ئويناپلى.

يارىم ياتىدۇ غەمدە،
گۈلنىڭ تۈۋىدە نەمدە.
ھالداشقىلى يارى يوق،
ئۇخلالمايدۇ ئەلەمدە.

يارىم ئەيتىدۇ ناخشا،
تىڭشاپ ياتىمەن ئۆيدە.
چىقاي دىسەم چارە يوق،
يىغلاپ ياتىمەن ئۆيدە.

10. جەرەن يە[1]

ئالتاي ياتتۇق مڭگاڭدا،
سۆكسۆك بلەن ئوت قالاپ.
كۆزنىڭ خۇمرى ئاقتى،
قۇمۇل يولىغا قاراپ.

قايتارما:
ياهۇ يارەي، ياسەنچى،
بىلى ئۈزۈن پىرەنچى.
ئۆمرۈڭ ئۆتەر ئىرەنچى،
جەرەن يەمۇ جەرەن يە!

چولدىن جەرەن ئاتۇرمز،
بىرنى-بىرگە چاتۇرمز.
مۇساپىرنى خار كۆرمەڭ،
ئۈچ كۈن، بەش كۈن ياتۇرمز.

ئەتتىگىنى كۆچە ئىچىپ،
كۈندۈزى قۇماچنى يەپ.
مڭگاڭ تىغىدا ياتتۇق،
جىنىمزغا پانا تلەپ.

[1] 1931-يىلى قۇمۇل دىخانلار قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ بىرقىسمى هۆكۈمەت ئارمىيەسىنىڭ قوغلىشىدىن قېچىپ، قۇمۇل رايو-نى بىلەن مۇڭغۇل خەلق رىسپوبلىكىسى چېگرىداش بولغان مڭگاڭ تاغلىرىغا بېرىپ جەرەن ئولاش بىلەن جېنىنى باققان . بۇ قوشاق شۇ قاچقۇنلارنىڭ ئارسىدا ئېيتىلىپ يۈرگەن.

11. ئالتۇن پاشاخان

ئۇششاق باللار ئوينابدۇ،
تال چىۋىقنى ئات قىلىپ.
مۇساپىرلار يىغلايدۇ،
ئۆز يۇرتىنى ياد قىلىپ.

قايتارما:
جاننى ئالامالا دوس ئالتۇن پاشاخان.

ئىشىك ئالدى تال-تاللار،
شاخ-شىخىدا مارجانلار.
يىگى يارنىڭ دەردىدە،
كۆيۈپ كەتتى بۇ جانلار.

يارنى كەلسۇن دەپتىمۇ؟
بىزنى كەلسۇن دەپتىمۇ؟
يارنىڭ ئوتى يامان،
كۆيۈپ ئۆلسۇن دەپتىمۇ؟

لەپ-لەپ ئۇچىدۇ سارلار،
قارىمايدىغۇ يارلار.
قارىمىسا، قارىماس،
ئەسلى بىگۇپا يارلار.

ئون بىرىنچى

ئىراق مۇقامى

(چوڭ دەردى يامان مۇقامى)

ئون بىرىنچى، ئىراق مۇقامى
(چوڭ دەردى يامان مۇقامى)

1. مۇقام

گۇناھىم بىھساپ كۆپتۇر،
مەن ساڭا ئەرز ئېيتقىلى كەلدىم.
گۇناھ زەنجىرىدىن،
بوينۇمنى ئازات ئەتكىلى كەلدىم.

قايتارما:
جانام ئاھ بى... بى... بى... بى باقى ئالەم.

گورستان ئەھلىگە بارغىل،
پېقىر ھەم بايىنى كۆرگىل.
يېتىپتۇ بۇ داغ سۆڭەك،
قۇچۇپ خاكى مۇسەللەسىنى.

2. دەردىڭ يامان

تاغدا كىيىك بالىسىدەك،
سەنمۇ يېتىم، مەنمۇ يېتىم.
مەن سېنى يوقلاي دىسەم،
يوقتۇر مېنىڭ ئاق بوز ئېتىم.

قايتارما:
ئەي خېنىم دەردىڭ يامان.

ئات مىنىپ، كىمخاپ كىيىپ،
يارىم مېنى كۈيدۈرگىدەك.
ئىچمىسەم يار شارابىنى،
يارىم مېنى ئۆلتۈرگىدەك.

يارىمنى مەن باغدا كۆردۈم،
يار مېنى كۆردىمكىن؟
يۈرۈگۈمگە ئوت تۇتاشتى،
يار ئۇنى تۇيدىمىكىن؟

باققا كىرمەكلىك ئاسان،
بىرلا كىرگەندىن كېيىن.
يارنى سۆيمەكلىك ئاسان،
خۇيىنى بىلگەندىن كېيىن.

3 . جېنىمەي

قاپقارا بوران كېلىپ،
ئۇشاتتى گۈلنىڭ شاخنى.
كىمگە ئەيتىپ، كىمگە يىغلاي،
بىگۇپا يار دەردىنى.

ئاغرىۋىدىم ئۇ كۈنى،
يارىم كېلىپتۇ كۆرگىلى.
تۇرغىچە يوقتۇر ماجالىم،
يارىمغا تازىم قىلغىلى.

خوش خىياللار بار ئىدى،
يار ئاغرىسا بارايلى دەپ.
تالدىن چۆكەنلەر ئېلىپ،

بېشىدىن ئۆرۈلۈپ دەپ.

كۆيىدۇر جانىم مېنىڭ،
يوقتۇر خەۋەردارىڭ سېنىڭ.
رەھمە قىلىپ ئۇتىنى ئالغىل،
كۆيمىسۇن جانىم مېنىڭ.

4. مۇزاتتا يوق ئىكەن

مۇزاتتا يوق ئىكەن، مۇزنىڭ گاداسى،
كىشىگە يوق ئىكەن، كىشىنىڭ گۇپاسى.
گۇپايىڭ بارمۇ دەپ، چەندان يۈگەردىم،
گوپايىڭ يوق ئىكەن، ئەمدى تۈگۈندىم.

قاراقاش ئۇلتۇرۇر، ھوجرا ئىچىدە،
قىزىل گۈل ئاچىلار، باغلار ئىچىدە.
قىزىل گۈل ئېچىلىپ، بولدى نىشانە،
يار سېنىڭ كويۇڭدىمەن، تەلۋە-دىۋانە.

يارىم كېلىپتۇ، ماڭا ئىرادە،
سالغان ئۇتلارى، ھەددىدىن زىيادە.
يارىمنى كۆردۈم، مەستانە بولدۇم،
خەقتىن يوشۇرسام، ئاشكارە بولدۇم.
مەستانە قىلغان، سېنىڭ كۆزۈڭدۇر،
ئاشكارا قىلغان، سېنىڭ سۆزۈڭدۇر.

5. ئېمرىقىم

ئېمرىقىمنىڭ ئۆزىنى،
قايدىن تاپۇرمەن سۆزىنى؟

ياغلىغىمغا تۈگۈۋالدىم،
سايدا باسقان ئىزنىنى.

قايتارما:
نىمە بولدىلا، ۋاي-ۋاي، ئىمرىقىم.

يار بىلەن ۋەدە قىلغان،
خەلى ئۆيدە بىر كېچە.
شۇ خوشاللىق بىر كېچە،
چىقماس ئىچىمدىن ئۆلگىچە.

مەنمۇ ئۆلدۈم شۇ كېچە،
ئۆلۈپ تىرىلدىم بۇ كېچە.
قادىر خۇداغا يۈز قېتىم،
تۆۋە قىلدىم شۇ كېچە.

6 . ئەي هوت

يارى باردىن كەلمىدى،
شۇڭقارى باردىن كەلمىدى.
يارىمنىڭ ئاياغى سۇندى،
بانا بولدى كەلمىدى.

قايتارما:
ئەي هوت ئىكەن، مەي هوت ئىكەن.

بىر سېلىم تاماكىنى،
يارىم ئېۋەتىپتۇ ماڭا.
ئىچىگە چوغنى سېلىپ،
داغلاپ ئېۋەتىپتۇ ماڭا.

كۆك تىكەن گۈر-گۈر كۆيەدۇر،
ئاق تىكەنگە چارە يوق.
مەيلى بار ئوتتا كۆيەدۇر،
مەيلى يوقنىڭ كارى يوق.

يارغىنەم گۈل بېرىدۇ،
باغدا تۇرۇپ يەڭ ئىچىدە.
گۈلنى مەن قانداق ئالاي،
شۇنچە خالايىق ئىچىدە.

7. بەجىن پىچاق ئەينالەم[1]

ئاسمانغا چىقاي دەمسەن؟
بۇلۇتنى مىنەي دەمسەن؟
ئۆزى كەلمىگەن يارنى،
چىللاپ كەلتۈرەي دەمسەن؟

قايتارما:
بەجىن پىچاق ئەينالەم،
كۈمۈش پىچاق ئەينالەم.
ئەينالەمنى ئېلىۋالسام،
يانچۇغۇمغا سېلىۋالسام.
بەجىن پىچاق ئەينالەم.

قاشىنىڭ قارىسى سەندە،
ئاي يۈزۈڭگە مەن بەندە.
چىللىغاندا كەلمىگەن،

---

[1] ئەينالەم — ئەينىلاي.

ئۆزى كەلگەن شەرمەندە.

8. ئوتتۇك يامان نىياز خېنىم

سايدا يۈرگەن سېرىق تۈلكە،
سايىنىڭ تۈلكىسى.
ئۆلتۈرەمدۇ، تىرگۈزەمدۇ،
يارنىڭ كۆلكىسى.

قايتارما:
نىياز خېنىم، ئوتتۇك يامانەي.
نىياز خېنىم ئوتلۇرۇك يامان.

يارىم بولسا، يېقىن بولسا،
يىراق بولمىسا.
ئۈنى كىشى يارىم دەرمۇ،
هالىنى سورىمىسا.

يىراق بولۇپ، يېقىن بولۇپ،
داۋانى يوقتۇر.
ئىككى ياخشى بىر بولغانىنىڭ
يامانى يوقتۇر.

ئاتىم بولسا، ئاتىم بولسا،
توقۇسام مىنسەم.
يارىم بولسا، يېقىن بولسا،
ئوينىسام، كۈلسەم.

9. بىر كۆرسەم جامالىڭنى

ئاتنى مىنسەم ئايلىمچە،
يىقىتىپ ئۇردى يانىمچە.
قاراكۆزنى يار تۇتۇپ،
ئوينىاپ ئالدىم مەيلىمچە.

ئاتنى مىندى يۈگەنسىز،
پۇتى قولى كىپلەڭسىز.
بۇ ئالەمدە بارمىكىن،
ساڭا ئوخشاش بىلىمسىز.

ئات مىندىم كۆرەڭ قاشقا،
چاپتۇردۇم شىغىل تاشقا.
ھەركىمنىڭ يارى باشقا،
ئوخشامدۇ قەلەم قاشقا.

10. كىچىك ئايلا جۇگان

كىيىك بالىسى تاغدا،
تاغنى ئارىلاپ ياتسا.
ئون بەش كۈنلۈك ئالەمدە،
يارنىڭ قوينىدا ياتسا.

قايتارما:
ئايلا جۇگان ئايارەي.

ئاينى-ئايغا تارتايمۇ؟
كۈننى ئايغا تارتايمۇ؟

ئون بەش كۆنلۈك ئالەمدە،
يار دەردىنى تارتايمۇ؟

ئاتلارنى توقۇپ قويدۇق،
تۆش ئۇلاڭنى تارتماي.
بۇ دەرتلەرنى كىم تارتسۇن،
سىنىڭ بىلەن مەن تارتماي.

11. ھەق ئاللايىمەي

ھاۋامىكىن، بولۇتمىكىن،
يامغۇر تامچىلۇر.
يارنىڭ قوينى بېھىشمىكىن،
كۆڭلۈم ئاچىلۇر.

قايتارما:
ھەق ئاللايىمەي، دوس ئاللايىمەي.
مەن قانداق چىداي، يارنىڭ دەردىگە.
يار تۇرامدىكىن، قىلغان ۋەدىگە.

ئايى دەيدۇ، ئايى دەيدۇ،
چاقى پەلەكتە.
يارنىڭ كۆڭلى بۆلەك يەردە،
مەن بىر ئەمگەكتە.

يارىممىكىن، ئەمەسمىكىن،
كاڭشاڭدا ياتقان.
قاشنى ئېتىپ، كۆزنى سۈزۈپ،
جاننى قاخشاتقان.

12. شەدىياك[1]

ئۇ يان ئۆتىدۇ بىرگۇل،
بۇ يان ئۆتىدۇ بىرگۇل.
ئاقسۇنىڭ بازارىدىن،
سايراپ ئۆتىدۇ بۇلبۇل.

يار ئۇ يان ئۆتەشىم بار،
يار بۇ يان ئۆتەشىم بار.
سەن قارىمساڭ يارىم،
قۇرغۇيدەك ئاداشىم بار

قىزىل گۇل تارام-تارام،
دۆلىتىم ئاتا-ئانام.
يار دېگەن كۆكۈل خۇشى،
تىپىلمايدۇ ئاتام-ئانام.

13. ئىتىم شاڭتۇ

ئىتىم شاڭتۇ، كالام تارتماس،
قالدىم جاپاغا.
قىلماس ئىشنى قىلىپ قويۇپ،
قالدىم بالاغا.

قايتارما:
يارىم-يارىم شېرىن جانەي،
ئۇتۇڭ ياخشى، دەردىڭ يامانەي.

---

① شەدىياك — شادىيانە.

ئېتىم جەدە ئېتىم جەدە،
مىنگەنىم نەدە؟
غانجۇغامدا بەش جىلغ ھاراق،
ئىچكەنىم نەدە؟

14. گەپ بارەي نىمە گەپ بار

بۆگۈن كۈنگە چارشەنبە،
ئات ھارۋاڭنى قوش ئەمدى.
بىز يۇرتقا يانار بولدۇق،
سىز يارىمنى خوش ئەمدى.

قايتارما:
گەپ بارەي، نىمە گەپ بار،
شەرىڭدە ئامان گەپ بار.
بىزنى سورغان يارغا،
يار مۇندا ئامان دەپ بار.

بۆگۈن ئايغا ئۈن ئالتە،
يارىم كېلۇر ئەلۋەتتە.
يارىم كەلسە پات كەلسۇن،
مەن بۇندا خىجالەتتە.

يارىم كەتكىدەك ئەمدى،
كەلگەنلەردىن سورايمۇ؟
يارىم ماڭا باقمىدى،
شامىلنى پۇرايمۇ؟

ئون ئىككىنچى

راك مۇقامى

(سايراك بۇلبۇلۇم مۇقامى)

ئون ئىككىنچى، راك مۇقامى
(سايراڭ بۇلبۇلۇم مۇقامى)

1. مۇقام

ئانادەك مېھربان قايدا،
ئاتادەك غەمگۇزار قايدا.
سېنىڭدەك بىگۇاپا يارغا،
مېنىڭدەك ئىچكۆيەر قايدا.

قايتارما:
جانام بى... بى... بى ئاي يا روسۇلللا.

قىزىل گۈل تۈۋىدە سىنچاي،
ئىچىپ خۇمارى بولدۇممەن.
سېنىڭدەك بىگۇاپا يارغا،
ئەجەپ ئەۋارە بولدۇممەن.

2. سايراڭ بۇلبۇلۇم

ئاق تېرەكنىڭ تۈۋىدە،
مېنىڭ يارىم سازەندىدۇر.
سازىدا ئۈن بېرىدۇ،
دىدار كۆرۈشمەك نەدىدۇر.

قايتارما:
سايراڭ بۇلبۇلۇم، گۈلنىڭ بەرگىدە،
جانلار قاخشىسۇن، يارنىڭ دەردىدە.
دوستلىرىم ئامانەي.

باغدا بىرگۈل بار ئىدى،
ئالتۇن باھالىق گۈل ئىدى.
تۈگمىسى ئېچىلمىغان،
يارىمغا لايىق گۈل ئىدى.

گۈل بولۇپ يۈرسەڭ ئەگەر،
بۇلبۇل بولۇپ قونغۇم كېلۇر.
بىر قىيا باقساڭ ئەگەر،
تولغۇنۇپ سۆيگۈم كېلۇر.

بۇ چىنار نازۇك چىنار،
تەگمە ئۇنىڭ شاخى سۇنار.
چىنارىمنىڭ شاخى سۇنسا،
بۇلبۇل كېلىپ نەگە قونار.

ئەتىياز كەلمىگچە،
بۇلبۇل چىمەندە سايرىماس.
دەرت-ئەلەم كەلمىگچە،
بەندە خۇدا دەپ يىغلىماس.

3. كەكلىك

ئاتاڭ قىچقاردىمۇ كەكلىك،
ئاناڭ قىچقاردىمۇ كەكلىك.
قەپەزنىڭ قەدرىنى بىلمەي،
ئۇچۇپ كەتكەن نادان كەكلىك.

ئۇچۇپ ھاۋاغا چىققاندا،
لېچىن سوقسۇن سېنى كەكلىك.
يىنىپ دەرياغا چۈشكەندە،

لەھەڭ يۇتسۇن سېنى كەكلىك.

بېلىقچى تورىنى سېلىپ،
سۇزۇپ ئالسۇن سېنى كەكلىك.
يۇلغۇندىن زىخچا ياساپ،
كاۋاپ قىلسۇن سېنى كەكلىك.

قايتارما:
(ئايىرەي، جېنىمەي) كاۋاپ قىلسۇن، سېنى كەكلىك.

4 . شەرۋازى قۇربانىڭ بولاي

ئاتلىقلار، ئاتلىقلار،
دەستە-دەستە گۈل ئىكەن.
ئاتسىزلار-ئاتسىزلار،
كۆيۈپ ئۆچكەن كۆل ئىكەن.

قايتارما:
شەرۋازى قۇربانىڭ بولاي،
ئۆچكەن چىراقنى ياندۇراي.

باغچا-باغچا گۈل تېرىپ،
بىر باغچا گۈلگە توشمىدى.
شۇل خۇدانىڭ تەغدىرى،
بىزلەرنى يارغا قوشمىدى.

باغچىلارەي، باغچىلار،
گۈللەر ئېچىلغان باغچىلار.
سىز خېنىم قۇلاق سېلىڭ،
سىزلەرگە ئېيتقان ناخشىلار.

5. كىچىك شەرۋازى قۇربانىڭ بولاي

چوڭ چىراقنى ياندۇرۇپ،
كىچىك چىراقنى چاندۇرۇپ.
مەن يارغا نىمە قىلغان،
قاراڭغۇدا يول ماڭدۇرۇپ.

قايتارما:
قاراڭغۇدا يول ماڭدۇرۇپ،
شەرۋازى قۇربانىڭ بولاي،
شەرۋازى قۇربانىڭ بولاي،
ئۆچكەن چىراقنى ياندۇراي.

چىرىقىڭنى ياندۇرۇپ،
قويدۇم موراڭنىڭ بېشىدا.
ياغ قۇيۇپ پىلىك سالاي،
ئايلا جۇگاننىڭ ئىشىقىدا.

6. جان گۈلچەرىخان

ئالمىلىق باققا كىرىپ،
خام ئالمىنى يەمدۇ كىشى.
ئالمىدەك يارى تۇرۇپ،
باشقىنى دەمدۇ كىشى.

قايتارما:
جان گۈلچەرىخان، ئۇيىنىۋالامدىلا،
بىردەم بولامدىلا، يار بىلەن باغدا.

ئالمىدەك رەڭلىك ئىدىم،
رەڭگىمنى سارغايتتى پىراق.
نە گۇنايىم بار ئىدى،
قىلدى مېنى ياردىن يىراق.

7. مەستان داغىمەي

قاپقارا بوران كېلىپ،
ئۇشاتتى گۇلنىڭ شاخىنى.
كىمگە ئېيتىپ كىمگە يىغلاي،
بىگۇپا يار دەردىنى.

قايتارما:
مەستان داغىم (مەي) جانلار ئەلەم يارەي،
دوستلار ئەلەم داغەي.

دەرت-ئەلەمنىڭ دەردى بولسا،
دەردىنى ئېيتىپ بېرەي.
شۇ يىگىتنىڭ مەيلى بولسا،
جۇگاننى ئېلىپ بېرەي.

ساغىرىپتۇ، ساغىرىپتۇ،
شۇ جۇگاننىڭ دەردى بار.
دەردى بولمىسا ساغىرامدۇ،
يىراقتا كەتكەن يارى بار.

ئاق ئەلەم، قىزىل ئەلەم،
يارىمنىڭ قىشى قەلەم.
ھېچ كىشىگە كەلمىسۇن،
بىزگە كەلگەن دەرت-ئەلەم.

8. هايت قىلىدۇ، هۇيىت قىلىدۇ

يارىمنىڭ يارى تولا،
مەندىن بۆلەك تۆت-بەشچە بار.
مەن تېخى يار تۇتمۇدۇم،
تۇتاي دىسەم ئۇن بەشچە بار.

قايتارما:
هۇر قىلىدۇ، سۇرقىلىدۇ،
قۇشقاچلىرى تاغدا ئىكەن.

بىربالاغا سالدىلا،
ئىككى بالاغا سالدىلا.
قەپەزدىكى بۇلبۇلدەك،
ئىنتىزارغا سالدىلا.

قايتارما:
زوق كۈلدۇ، شوق كۈلدۇ،
جۇگانلىرى باغدا ئىكەن.

9. ئەسلەيخان

يارىمنىڭ ئېتى ئايخان،
خويما كۆيىدۇ بۇ جان.
كەيگەن كۆينىگى خانچۇ،
تۈگمىسى يالاڭ مارجان.

قايتارما:
ئاللەيـهۇ مەن هەيران،

ئەسلەيخان قوم شەھدان.

يار باغدا ئېچىلغان،
ئانارگۈلنىڭ نارى مەن.
ھەر تەرەپكە يول سالغان،
بىگۇپانىڭ يارى مەن.

ئاخشام بولسا ياتمايدۇ،
تېرەك باشىدا قارغا.
نىمە ئانچە يىغلايسەن،
ۋاپا قىلمىغان يارغا؟

10. گۈل مەشۇق

يىتىمنىڭ ئاتاسى يوق،
بىلىدە پوتاسى يوق.
ئىشەنمەگلەر بۇ دۇنياغا،
ئالەمنىڭ گۇپاسى يوق.

ئاتا دىگەن تاغ ئىكەن،
ئانا دىگەن باغ ئىكەن.
ئاتا-ئاناسى بولمىسا،
ئېتىبارى يوق ئىكەن.

ئاتامدىن كىچىك قېلىپ،
بىچارە ئانام باققان.
باشىمغا بەخت تىلەپ،
مازارلارغا چىراق ياققان.

11. لەتپە

تاغلار باشدا،
قوزىلار مەرەيدۇ.
ئايرىلىپ كەتكەن يارىمغا،
ئىچىم ئاغرىيدۇ.

قايتارما:
ئالتۇن جان لەتپە،
راست گېپىڭنى ئېيتىپ بەر.
بەرگىدە ئوينىاڭ، شاخىدا سايراڭ،
جانىم لەتپە.

يارىم ئۆيۈڭگە،
قونغىلى كەلدىم.
قونايمىكىن، قونمايمىكىن،
سورىغىلى كەلدىم.

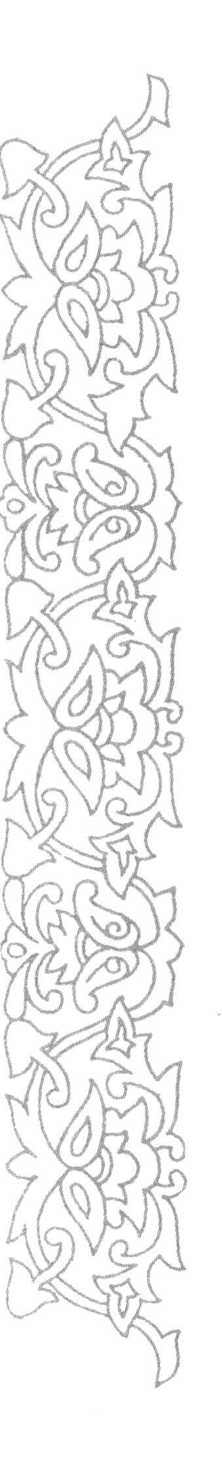
قولۇڭدىكى ئالمىنى،
كىمگە ئاقلاپ بېرىسەن.
ماڭا بەرمىگەن كۆڭلۈڭنى،
كىمگە ساقلاپ بېرىسەن.

گۈل ئېچىلسا نە بولۇر،
بەرگى سېچىلسا نە بولۇر.
ئېتىقاتلىق يار بىلەن،
داڭ كۆتەرسە نە بولۇر.

12. بۇلبۇل قىز

ئىتمنى چاپاي دۆڭگە،
ئۆزەمنى ئاتاي كۆلگە.
سەن يارىمنىڭ ئوتىدا،
مەيدەمنى ياقاي ھۆلگە.

كۆردۈڭمۇ قەلەم قاشنى،
چايناپ بىرىدۇ ماشنى.
ئۆلتەرسىمۇ ئىچمەيمەن،
يارىم ئەتمىگەن ئاشنى.

汉文歌词目录

七、穆夏威莱克木卡姆（医治你心病的良药）

一
琼都尔木卡姆

（我走遍天下）

一、琼都尔木卡姆
（我走遍天下）

第一分章

1. 散　序

穆斯林① 们啊，多少男儿离开了人间，
多少帝王将相在黄土下寂静地长眠。
多高明的医生找不到医治死亡的灵丹，
他们说：唉，生命的花坛已经凋残！

2. 我走遍天下

我问遍世人，走遍天下，
人人心头都有个疙瘩。
若问谁人心里没有烦恼，
只有造物主——至高的安拉②。

情人将要夺走我的生命，
我把“信条”③ 一遍遍哮诵。

---

① 穆斯林：伊斯兰教信徒。
② 安拉：伊斯兰教信奉的尊神，或称“真主”、“胡大”。
③ 信条：指伊斯兰教徒的箴言：“真主之外，别无尊神；穆罕默德是真主的使臣。”

待到复活日[1] 接受清算，
不知该如何回答审问！

离开我那心爱的情人，
已经有了八个月光景。
情人哪，遭受你的熬煎，
心田里已是累累伤痕。

3. 情人要了我的命

朋友们哪，情人要了我的命，
你可曾在花荫下将我问询？
花荫下是谁们在窃窃私语？
汗和卓的缠头巾上插着花枝。
汗和卓的公鸡在喔喔啼叫，
穆斯塔法伯克们在痛哭哀号。

我死后请把我埋在深山，
要不就把我埋在花园。
让我的脸儿面朝着西方，
采一枝鲜花插在我身边。

我死了之后，身名俱丧，
阵阵寒风吹过我身边。
思念着我的朋友们哪，
呼天抢地，泪水涟涟。

我死后躺在墓穴里边，
有谁能和我相伴相随？

---

① 复活日：伊斯兰教认为，有一天，整个世界会毁灭，躺在墓中的死人都在这天复活，接受真主的最后审判。这一天被称为“末日”、“复活日”或“最后审判日”。

当他举起手为我做祝福，
我的灵魂将得到安慰。

死的恐怖压抑我心灵，
不知黑墓中是何光景？
死神会光顾所有的人们，
他曾使阿丹① 长眠于地心。

4. 言而无信的负心人

黑眉毛的情人哪，
你好比花园里盛开的玫瑰！
我像关在笼子里的夜莺，
为了你的爱情而心魂迷醉。

黑眉毛的美人占据我心田，
画眉毛的美人不与我相干。
我只倾心于一个情人，
不需要和他人情意缠绵。

如果没有“黑眉毛”做伴，
喀什噶尔的路程多么遥远！
如果没有心灵和智慧，
月亮似的女人不值一钱！

两道浓眉连接在一起，
好似一条捆麦秆的草绳。
刚结识情人的小伙子呀，
好似患了神经病的疯人。

黑眉毛姑娘的花园里呀，
鲜花儿朵朵争奇斗妍。

---

① 阿丹：伊斯兰教传说中的人类始祖。

黑眉毛的结实小伙子呀，
脸儿像麦皮放射光焰。

5. 你的情火真厉害

我不愿去你的家门口，
你家的狗儿真厉害；
我不愿再见你的面，
你点的情火我难忍耐。

情人哪，你的情火太旺，
捡一块石头拿在我手上。
我要看你在敌友中间，
还能够玩出什么花样！

我在夜间去把你寻找，
沿着渠旁的弯弯小道。
小伙子的一双大手啊，
让大嫂的头发给缠住了。

你的黑眉毛真多情，
睫毛比眉毛更魅人。
像你一样的美人儿呀，
走遍天下也难找寻！

6. 害得人好苦

至高的安拉，至大的安拉，
　　创造了山岗；
又因为山峡里一片昏暗，
　　创造了月亮。

至高的安拉，至大的安拉，
　　我倒霉透了；

正要去见心爱的情人，
　　鸡儿又叫了。

甜美的冰糖含在你嘴里，
　　嘴角在流蜜；
番红花儿一朵朵开放，
　　沿着你足迹。

番红花呀多美的花，
　　常年在开放；
我要能天天见到你呀，
　　心儿多欢畅！

挑呀挑呀挑到了你，
　　柳树的枝儿；
走遍花园拣到了你，
　　番红花一枝。

7. 啊呼，亚莱

听那过路的人说，
我情人不愿回来。
不管他呆在哪里，
但愿他能够安泰。

情人离开我走了，
我不想再呆在这里。
白天我苦苦思念，
夜里我没有睡意。

手帕留给了情人，
情人在时时嗅它。
晚上她合不上眼睛，
白天她把我咒骂。

我已经烧成了灰烬，
请包在手帕里边；
当你想我的时候，
请打开手帕看看。

8. 让我神魂颠倒了

太初之时，并没有世界，
　　后来才出现；
是真主用黄土抟成泥巴，
　　创造了阿丹。

惹得我每日里神魂颠倒，
　　是你的风情；
烤得我在人世上半死不活，
　　是你的火种。

真主啊，愿你莫把灾难，
　　降给世人；
愿你莫让一朵鲜花，
　　插上牛粪。

身材端庄的月美人哪，
　　请问大名？
不知你名字叫什么呀，
　　请问尊姓？

9. 主啊，我怕你的威风

主啊，我真惧怕你的威风，
我真怕年轻轻的丢失生命。
年幼时犯下了不少罪孽，
我真怕地狱之火将我烧焚。

沙地上的西瓜是否发了芽儿？
枝枝蔓蔓是否已纠结一起？
请问一声那多情人的导师，
她是否已经满足了心意？

你亲手种下甜瓜，
却变成了一架葫芦；
你昨晚上将我邀请，
今天又改变了主意。

10. 真痛苦啊

沿着山岗，沿着山岗，
下起了毛毛细雨。
盼着你呀，盼着你呀，
望穿了眼睛的眸子。

我从高高的山顶之上，
溜到了平地，溜到了平地。
你可知道，你可知道？
我爱上了你，我爱上了你。

我从高高的山顶之上，
溜到了平地，溜到了平地。
我像那玫瑰花低着头儿，
向你致意，向你致意。

我爹不知道，我妈不知道，
不知道我的苦楚，我的苦楚。
至高的真主不知道，不知道，
不知道我已经萎黄凋枯。

我爹要问我，我妈要问我，
就说我流浪在山里，流浪在山里。

就说我一只眼流泪，一只眼流血，
在哀哀哭泣，在哀哀哭泣。

11. 晨　歌

你要走，让咱俩结伴同行，
离开你，我定会痛苦难忍。
尽管离愁要不了人命，
怕只怕在人间落下骂名。

你走了，你走了，一去不返，
请把手帕留在我身边。
哭泣时用它擦我的眼泪，
寂寞时让它为我做伴。

无意中结识了一位情侣，
想不到为此而断了手臂；
只怕用情人留下的手帕，
也难把断臂连接在一起。

夜幕降临，满天星斗，
该是我返回家里的时候。
情人哪，请送我一只苹果，
让它为我做伴，分担忧愁。

我打算迳直地向前走去，
眼前却横亘着一座山岗；
要想回过头朝后退去，
情火又燃烧在我的心房。

你使我把朋友当做朋友，
又使我把敌人也当做朋友。
你瞥了我一眼，莞尔一笑，
真让我舍不得和你分手。

当我有钱有势的时候，
朋友是朋友，敌人也是朋友；
一旦灾难降临我头上，
只有亲兄弟将我相佑。

朋友们已经离我而去，
但愿敌人也将我厌弃。
唉，在我寄托着希望的山上，
却见不到一只黄羊的影子。

12. 铁石心肠的情人

那是蓓蕾还是花，钭插在
　　你的头上？
黑天半夜看不清，谁躺在
　　你的身旁？

昨夜找你的不是我，敲门的
　　也不是我；
钻你被窝的不是我，吻你的
　　也不是我。

你何曾到我天窗口？我何曾
　　没有应声？
你难进来我难出，我只能
　　泪水滚滚。

自以为找到了心上人，却不料
　　情火烧身；
心头的烈火熊熊燃，却不能
　　熄灭火种。

情人情人好情人，你把火

撒在我心中；
请把火种快拿走，撒进那
别人的心胸！

我的心肝烤焦啦，请剖开
胸膛瞧瞧；
河水浇不灭心头火，请贴张
北京膏药。

（副歌）
铁石心肠的情人，
冷酷无情的情人！
我愿做你的一位，
宝石眼睛的情人。

13. 桃树枝儿垂得低低

若是知道你远行，
我会在路口等你。
与其为了你流泪，
还不如跟你同去。

你与其来了又走，
还不如一去不返；
与其为情人受罪，
还不如一命归天。

别指望我会再来，
我走了永不返回。
和情人玩乐开心，
我已经心愿得遂。

（副歌）
桃树的枝儿垂得低低，

累累果实垂得更低。
我向好心人求一件事情，
他决不会辜负我的心意。

14. 情人，我愿做你的乞丐

我把毛绳和丝线，
紧紧地束在腰间。
情人哪，你走之后，
孤零零谁和我做伴！

我一遍遍去到山中，
是为了柳树和鹞鹰；
烈火中燃烧了六月，
是为你负心的情人。

不管是六月，六年，
对于我，只好比六天；
天下的有情人无数，
对于我，最数你娇艳。

和山里的神射手一起，
猎获了一只只黄羊；
和不知情的情人一起，
白白地荒废了时光。

我不曾逗留在山上，
也不曾猎取过黄羊；
更不曾在情人的怀抱，
安眠过片刻时光。

那一天我去到山里，
见到了一只狐狸。
如蒙真主相佑，

有一天会和你相遇。

（副歌）
我愿做你的乞丐，
我已经做了乞丐；
追随你六年六月，
没从你门边离开。

15. 仙女啊，尽情地玩吧

我们说定了要去那儿，
我们说定了在那儿逗留。
苹果是我俩的定情之物，
你咬了一口，我咬了一口。

情人去何方我去何方，
我在大路口把他翘望。
等呀等呀不见他出来，
让我白白地遭受恓惶。

我的娇娇，魅人的娇娇，
魅人的娇娇离我而去；
为了我那魅人的娇娇，
失去了我的护身符箓。

我曾一遍遍翻腾瓜蔓，
企望着能把甜瓜找见。
离开了你呀，我的情人，
我只能孤零零一个人独眠。

分手仅仅有三天时辰，
离愁使得我痛苦难忍。
不知道这是什么遭遇，
我的脸已像黄花般凋零。

难道是我的命该如此，
蒙受这样的不幸遭遇？
失去了我那心爱的人儿，
在人世上遭受无尽屈辱。

我的痛苦如此巨大，
心房里已经容纳不下。
我那负心的情人哟，
对我的苦楚毫无觉察。

16. 情人呀，是你毁了我

我马不停蹄地向前飞奔，
是为了见到心爱的情人。
情人哪，别折磨我吧，
我对你抱着一片真心。

我打算迳直地走向前方，
眼前却横亘着一座山岗；
想要回过头朝后退去，
情火又燃烧在我的心房。

听说我的情人已经死去，
在那雅木西[1]沙滩之上；
我的泪水流成了江河，
就在人们做哺礼的时光。

你的名字叫什么？
我的名字叫玛丽洋。
羊肉汤不合你的口，
请你去把苦药尝！

---

① 雅木西：地名，属新疆鄯善县。

园子里的苹果熟了，
一个个掉落在地面。
想不到我把心儿，
给了个不成器的青年。

你的水渠已经干涸，
不知那鱼儿如何生活？
别人和你玩了又玩，
我玩上一次有何不可？

17. 陡峭的山岗上结了冰

我老把情人挂在嘴边，
情人并没有情义可言。
别再提那情人的名字，
他只能给生命带来灾难。

我曾半夜里挖过墙脚，
也曾光着脚蹚过河水；
从前的情人全都抛弃，
只为了和你相伴相随。

父亲母亲好比是大山，
想不到他俩会命丧黄泉；
想不到我这个娇惯的孩子，
孤零零一人飘泊在人间。

有爹的孩子，有妈的孩子，
好似人世上的鲜花一朵；
没爹的孩子，没妈的孩子，
好似熄了火的死灰一撮。

父亲好比是一座大山，

母亲好比是一座花园。
失去了父亲，失去了母亲，
只能在世上遭人白眼。

亲爱的好爸爸已经去了，
亲爱的好兄弟已经去了；
十月怀胎生下了我啊，
生我的好妈妈已经去了。

白色的坟墓里边，
躺着我清白的母亲。
墓旁有野花做伴，
我却孤零零一人。

18. 尊贵的太太们

你的黑眉毛多么魅人，
长长的秀发在风中飘动；
不知道你有什么心事，
眼睫毛之间泪水莹莹。

情人哪，你的长长秀发，
遮住了你那苹果似的面颊。
为了得到你火热的一吻，
我情愿死在棍棒之下。

我爱你那黑黑的眉毛，
我爱你那大大的眼睛；
我曾抱着你白白的脖子，
亲了亲你那红红的嘴唇。

你的眉毛是黑的，
染眉的蓝草是假的；
我对你的爱情是真的，

你对我的风情是假的。

你的眉毛又黑又浓，
你的眼睛黑白分明。
可惜真主那么无情，
不让咱俩相伴终生！

你的黑眉毛魅人心田，
人人都想多看你几眼。
我想到你家里去看你，
敌人却在暗地里窥探。

你的黑眉毛那么多情，
你的眼睫毛那么魅人。
我在你情火里熊熊燃烧，
你却不知道我的心情。

第二分章

1. 散　序

真主啊，你为何创造了世界，创造了人生？
又为何为世人创造了攫取生命的死神？

2. 苍天在旋转

月亮落在了西方，
太阳落在了西方；
我的心儿落在了——
巴依① 的女儿阿依汗身上。

---

① 巴依：财主，有钱人。

我的心儿落在你身上，
我的脚步跟在你身旁。
遭受着你的无尽折磨，
我的脑袋变成了颠狂。

如果说我有什么不是，
不该在上山时将你搀扶；
更不该听信你的甜言，
轻轻地亲了亲你的嘴儿。

情人姗姗地走过我身边，
把一团烈火撒进我心田。
想不到分了手，各奔东西，
再也见不到她美丽的容颜。

（副歌）
苍天的车轮在运行不已，
苍天的车轮在旋转不停。
阿勒同呀，你是谁的情人？
能不能让我把你亲亲？

3. 我快要死了

我只把手鼓敲响，
却不知怎么歌唱。
我不知如何倾吐，
心头的无尽忧伤！

谢谢了，我不会喝酒，
感谢你为我奉上酒盅！
刚刚成年的小伙子呀，
没有情侣怎么能生存！

年年月月流浪在山间，

世上的山岗我已走遍；
为了你呀，我的情人，
世上的苦药我都尝遍。

（副歌）
我快要死了，
我已在燃烧。
真主若见许，
愿望会达到。

4. 到处去玩吧

梯子高架在桑树巅，
我们在这儿是流浪汉。
莫要歧视我们异乡人，
有一天我们会回家园。

山头上没有雾霭笼罩，
我的爱心你全不知晓。
都怪那黑心肠的无信仰之人，
不让咱两个结成同好。

老羊死了，老羊死了，
莫要让羔羊咩咩哀号；
情人死了，情人死了，
莫要让小伙子泪水滔滔。

如今我要到山里去，
砍一条栒子做鞭杆。
心爱的情人分了手，
我躺在炕上受孤单。

5. 你好，我也好

你不要那样对待我，

你不要这样对待我；
我劝你不要甩了我，
有一天你会用着我。

我爱你好似玫瑰般嫣红，
你却把我烧成了灰烬。
我的爱情已达到了极限，
如今我再也不对你倾心。

身在远方的鹞子眼情人，
引得我对她一往情深。
至今还不曾亲过她一次，
却叫我在人世上背了名声。

情人哪，有幸和你单独相逢，
请你在我身旁多呆一阵；
你若起身，我肝花燃烧，
你若坐下，我心儿怦怦。

6. 巴拉汗

见到了你的身影，
颠倒了我的神魂。
心头的无尽痛苦，
瞒也瞒不过他人。

情人向着我走来，
莫不是命里注定？
情人点燃的心火，
比炭火厉害十分。

黄玫瑰开在我花园里，
别人的花园里难寻觅；
即令别处能找得到，

也没有像你般魅人的。

像你一样的红玫瑰，
呆在花园里多寂寞。
让我问一问看园人，
愿不愿把你卖给我？

7. 你老是在默默沉思

你老是在默默沉思，
莫非你有什么心事？
你老是在山坡上躺着，
莫非在放牧着羊儿？

都说我漆黑一团，
我却是洁白如玉；
黑草籽儿大的罪愆，
难在我身上寻觅。

（副歌）
她在烧烤着青玉米，
一个人坐在炕上玩；
一旦得到了心上人，
她定会喜悦满心田。

8. 新花园的花朵

走了一村又一村，
　　是为了散心；
情人到底爱不爱我，
　　让我来问问。

我骑的马儿是枣骝马，
　　桦木的马鞍。

黑眉毛姑娘的一把火，
　　烧在我心田。

你像我的父母一样亲，
　　是花中的精英；
你骑着马儿穿锦袍，
　　是情人的福分。

我的骅骝好骅骝，
　　没骑过一次；
马背上驮着五斤酒，
　　没喝过一滴。

9. 有情人的地方就有火

我将要离开这里，
穿过你家的园子。
每天在这里玩闹，
亏负了我的情侣。

纺车留在了院里，
耳环留在了家里；
从小结识的情人，
留在自己的城里。

10. 你总是喜欢调笑人

我不是这儿的常年住户，
不知道这儿的人情风土；
要是早知道这儿的人情，
绑住我也难以把我留住。

我不愿来到这里，
是他人把我带来。

一对儿情侣分飞，
全是真主的安排。

我为你量体裁衣，
我为你缝制嫁装；
我把你交给真主，
祝愿你新婚吉祥。

11. 猫头鞋上缀着缨子

情人给了我苹果，
我糊里糊涂收下了；
她没把心儿给我，
我当她给我真心了。

情人给了我五只苹果，
我把它们揣在了怀里。
我从梦里惊醒的时候，
情人正搂着我的脖子。

我把苹果塞进你手里，
我多么喜爱你的身姿。
三天来和你没有见面，
望你望穿了我的眸子。

12. 大姐，大姐，好大姐

我把苹果扔进河，
漂在水面上不沉没。
情人点燃的一团火，
火光闪闪不熄灭。

你要我给你个苹果尝尝，
但不知你要和何人分享？

你一点也不懂爱的价值，
甩了你，你会眼泪汪汪。

（副歌）
大姐，大姐，亲爱的大姐，
愿你能够把我收养；
愿你把我当一根树枝，
挂在你家的白杨树上。

13. 跳　蚤①

我的跳蚤是好汉，
在我被子里安眠；
我把它扔进水里，
它向我直翻白眼。
它留着两撇胡子，
蹄子是金刚宝石；
我向它瞥了一眼，
当即把耳朵竖起。
我把它当做公驼，
给它套上了鼻豢；
驮上六个月干粮，
和情人一起骑上。
左吆喝它也不走，
右吆喝它也不走；
松土上它要打滚，
烂泥里它栽跟头；
惹得我怒火上升，
割断了它的咽喉。
出了七十斤精肉，
出了六十斤肥油；
给这人送上一斤，

① 这是一首维吾尔族的传统诙谐歌。

给那人送上一斤；
下剩的散了布施，
皮子留给我自己。
我把那皮子送去，
交给了艾沙皮匠；
又从他那里要回，
交给了穆沙皮匠。
熟皮子用了六月，
裁皮子用了一年；
阿訇①们做了刀鞘，
大娘们做了针囊；
还剩了半张皮子，
我把它送了鞋匠。

14. 情人哪情人，我的朋友

我已经决心离开这儿，
不知我情人愿不愿同去？
但愿她能够为我做伴，
带着她那欢歌笑语。

愿你能和我同行，
去到那都尔贝津②；
在一起欢欢乐乐，
愉快地度过一生。

大渠畔的柳树，
不知被谁砍走了？
我心中的人儿，
不知被谁勾走了？

---

① 阿訇：对男人的尊称，意为“先生”，这儿泛指男人们。

② 都尔贝津：哈密市东郊的一个村庄。

天空里布满阴云，
见不到明媚的月亮；
心田里布满疑云，
见不到心爱的姑娘。

二

乌鲁克都尔木卡姆

（哈伊，哈伊，约兰）

二、乌鲁克都尔木卡姆
（哈咿，哈咿，约兰）

1. 散　序

美人啊，为了你，我的心儿在流丹飘红，
在情火中燃烧的心儿，一刻也不能平静。

美人啊，为了你的爱，我已经变成了疯人，
在这个无常的世界上，受尽了人们的嘲弄。

2. 迪丽威克江

我手上戴着金戒指一双，
却像乞丐般浪迹于人寰。
为了我形影不离的情人，
忍受着熊熊烈火的熬煎。

情人哪，我把你日夜想念，
哪怕你去了遥远的天边。
我会像花苞儿迎春开放，
只要你远远地看我一眼。

3. 多斯霍加木——阿里耶

是你呀是你，情人，
毁灭了我的生命；
你将我投进烈火，
把我烧成了灰烬。

当年在阿拉坦地方，
你曾是我的亲亲；
有我在给你做伴，
你却瞅上了他人。

4. 哈咿，哈咿，约兰[1]

哈咿哈咿约兰，哈咿约兰，
　　是你开了场；
你把鲜艳的一朵花，
　　扔在草坪上。
哈咿哈咿约兰，哈咿约兰，
　　鲜花何处有？
漂亮的女子配丑夫，
　　人间处处有。
哈咿哈咿约兰，哈咿约兰，
　　脚印留地上；
遮头盖面的新娘子，
　　来到婚礼上。
别遮脸了，别遮脸了，
　　谁会把你看？
头发梳得光溜溜，
　　谁来给你辫？

5. 耶　里

太初之时并没有人类，
是真主用泥巴创造了阿丹。
愿世人都能像优素福和祖莱哈[2]，

---

① 这一首《哈咿，哈咿，约兰》和下面的《耶里》、《亚尔赛乃姆》，都是哈密维吾尔族传统婚礼上的迎亲歌。

② 优素福和祖莱哈：古代东方传说中的一对坚贞不渝的情侣。

向他俩求得爱情的火焰。
优素福和祖莱哈已经过世，
把爱情的火种撒播在人间。

6. 亚尔赛乃姆

身材端庄的月美人，
　　请问你大名？亚尔赛乃姆。
不知你名字叫什么，
　　请问你尊姓？亚尔赛乃姆。
沙滩上跑过的小黄羊，
　　总共有八只；亚尔赛乃姆。
八位姑娘中挑一位，
　　做你的妹子。亚尔赛乃姆。
妹子妹子祝贺你，
　　我们来道喜；亚尔赛乃姆。
我们从远方赶了来，
　　参加你婚礼。亚尔赛乃姆。
妹子呀你的长辫子，
　　拖在了地上；亚尔赛乃姆。
女儿家辫子留长了，
　　就该配新郎。亚尔赛乃姆。
姑娘姑娘莫要哭，
　　今天是喜日；亚尔赛乃姆。
金花帐子金花屋，
　　做了你新居。亚尔赛乃姆。
新娘姗姗走来了，
　　陪伴着新郎；亚尔赛乃姆。
新娘的母亲在痛哭，
　　哭断了柔肠。亚尔赛乃姆。
红红的红红的洋葱头，
　　有多层皮肉；亚尔赛乃姆。
没有成亲的小伙子，
　　有不少朋友。亚尔赛乃姆。

剪刀泡在水里边，
　　生上了黄锈；亚尔赛乃姆。
给你的父亲和母亲，
　　增添了忧愁。亚尔赛乃姆。
箭一样飞翔的小沙鸡，
　　做了我旅伴；亚尔赛乃姆。
祝你们新婚幸福多，
　　让咱们再见！亚尔赛乃姆。
真主啊，莫给世上人，
　　降临下灾难；亚尔赛乃姆。
莫要把一个俏女子，
　　配给个恶汉。亚尔赛乃姆。

7. 安拉，你是主宰

太阳在后月在前，
　　悲愁在心间；
你把燃烧的一团火，
　　撒在我心田。

这一边拐拐，那一边拐拐，
　　拐到情人的家门口；
把你财富，统统地抛弃，
　　快快和坏人分了手。

你是我父亲，你是我母亲，
　　你是花儿的精英；
我骑的骏马，我穿的锦袍，
　　全是情人的福分。

8. 达赫——都古达克

紫羔皮缝制的大衣，
配着宝蓝色缎面。

那儿有我的情人，
名字叫康巴尔汗。

紫羔皮缝制的大衣，
寒冬时穿着舒服；
有情有义的美人，
跳舞时亲着舒服。

紫羔皮缝制的大衣，
最好配狸猫皮边子；
有情人住的屋子，
最好在旮旯巷里。

9. 情人哪，让我围着你转

听说我情人来了，
我连滚带爬去相迎；
我愿用我的泪水，
洒湿他踩过的路尘。

情人的一分情意，
我愿付千金代价。
情人的心病犯了，
头疼得不能说话。

感情打成的结子，
用手怎么能解开！
相连的两颗赤心，
钢刀怎么能劈开！

燕子呀燕子，轻轻飞吧，
请在我头顶上低低飞旋；
我在你翅膀上写一封信儿，
请把它送到我情人跟前。

燕子落在了天窗口上，
情人哪快快睁开眼睛！
睡大觉能有什么好处，
请你坐起来玩乐开心。

燕子身穿黑色的衣裳，
但愿它莫要折损了翅膀；
女儿家的心肠多么娇嫩，
但愿她莫要离开了亲娘！

（副歌）
情人哪，让我跟着你旋转，
情人哪，我对你多么倾心！
天黑啦，让咱俩快去睡吧，
有灾难让咱俩共同担承。

10. ［小］阿勒同江

情人送给我一只戒指，
我把它戴在右手之上。
即使他不幸离开了人世，
我也会对他永不相忘。

灯光暗了，灯光暗了，
拨一拨不就亮了么？
情人走了，情人走了，
请一请不就来了么？

11. 啊，亲爱的谢尔瓦兹汗

好碗出在北京城，

好烟出在连木沁①。
爱火已经熄灭了，
伤痛到死方有尽。

弹拨儿② 琴在铮铮作响，
琴腹里莫不是装了绿豆？
情人折磨得我悲愁满腔，
她心里莫不是长了石头？

艾捷克③ 琴的把儿上头，
雕饰着一个美丽的鸭头。
新近结识了情人的人哪，
无限喜悦荡漾在心头。

砍了柳条，砍了柳条，
放下柳条，再砍沙枣。
你刚来一阵，却又走了，
你的心儿怎么承受得了！

我给你苹果，你愿吃么？
我给你桃子，你愿吃么？
没有了苹果，没有了桃子，
悔恨的苦药，你愿吃么？

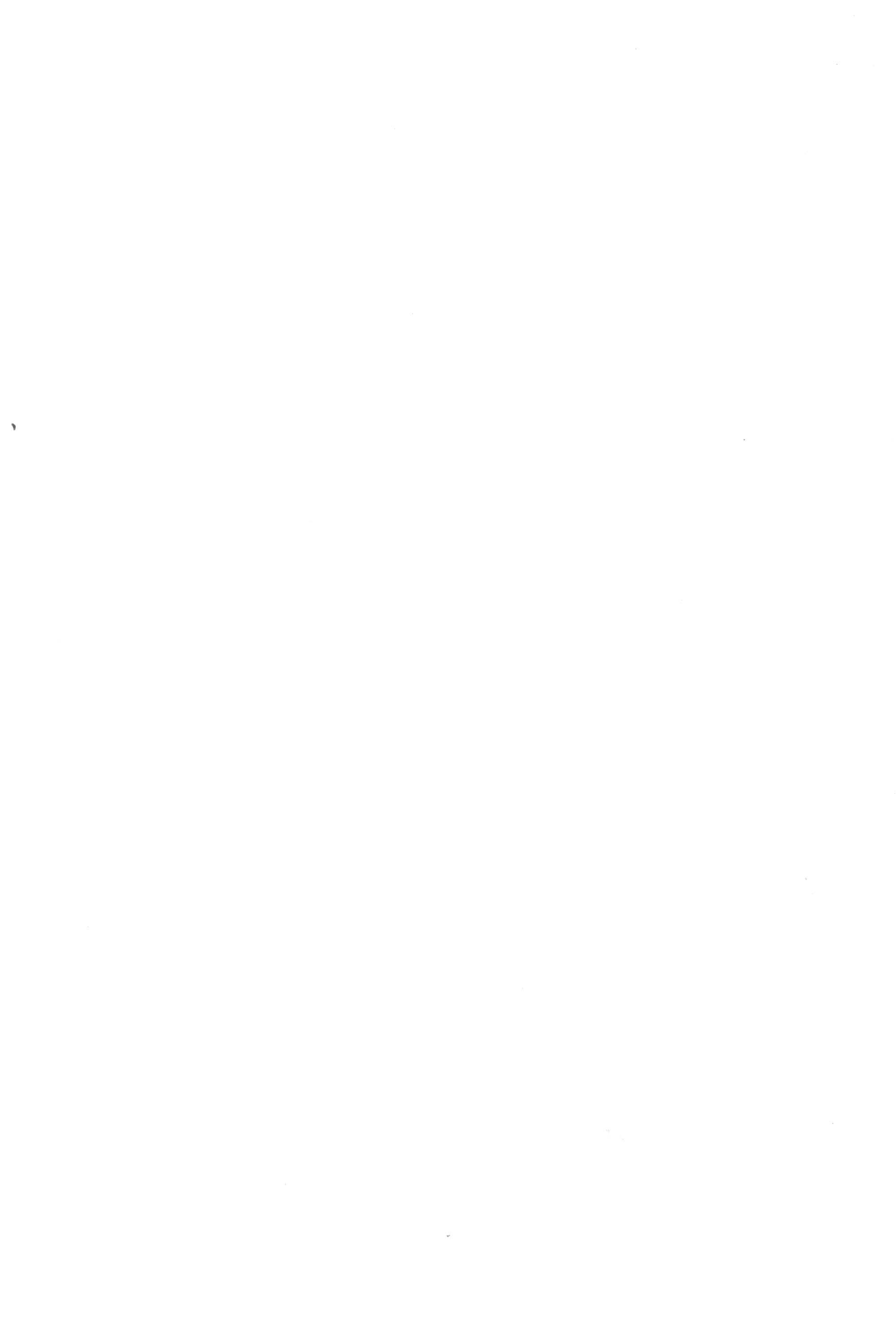
① 连木沁：地名，属新疆鄯善县。
② 弹拨儿：一种维吾尔族弹拨乐器。
③ 艾捷克：一种类似胡琴的拉弦乐器。

三

穆斯台赫扎特木卡姆

（亚勒吾孜托云）

三、穆斯台赫扎特木卡姆
（亚勒吾孜托云）

第一分章

1. 散　序

多少伟人，多少美人，
一个个离开这无常世界；
花坛里失去玫瑰的影踪，
失去了青枝，失去了绿叶。

多少贤才，多少大德，
一个个离开这无常世界。
死神来了，谁能奈何，
须知他是真主的使者。

我那位娇艳的情人，
是人间的鲜花一朵。
失去她，我多么伤心，
泪水流成了江河。

2. 嗜血的暴君

天空里轰隆震响，
那不是雷电轰鸣；
那是我悲愤的烈火，
在天穹上发出呼声。

3. 亚勒吾孜托云①

亚勒吾孜托云是一座大山，
高高的山峰连着云天。
它那么雄伟而又谦和，
把一片甘霖洒向人寰。

亚勒吾孜托云是一座大山，
高高的山峰插入云天。
在那儿好像割麦子一样，
砍倒了六十六位少年。

亚勒吾孜托云像一只盅子，
那儿安葬着一位小伙子；
长眠的地方是金色的冈子，
头顶上闪耀着银帽花子。

亚勒吾孜托云的后面，
是一片戈壁黑沉沉。
英雄吾麦尔的座骑，
是一匹神骏的菊花青。

吾麦尔骑在菊花青上，
征服了巴依② 一带地方。
一千一百名准噶尔士兵，
看到他急忙逃回家乡。

英雄吾麦尔是一条好汉，

---

① 亚勒吾孜托云：山名，位于哈密塔什贝里克区。这一首历史民歌歌颂了17世纪反抗准噶尔汗国入侵者的民族英雄吾麦尔。

② 巴依：地名，是新疆伊吾县的一个村庄。

可惜他已经离开了人世。
多少不可一世的男儿，
曾被他整治得俯首贴耳。

4. 安拉啊，你毁了我

自以为找到了心上人，
却不料情火烧心中。
心头的烈火熊熊燃，
却不知如何灭火种。

黑心肠的情人远走高飞，
不曾问一声：你来么不来？
也不曾把茶水斟在碗里，
问一声：情人，你喝么不喝？

他走了，你不必伤心，
他是个三心二意之人。
水性杨花的情人哪，
说了话哪会有个定准！

5. 阿依江

你的眉毛像濡墨的苇笔，
你的腰身像摇曳的柳枝；
你在千万个人们中间，
好似一轮圆月光耀熠熠。

太阳和月亮相爱相亲，
只有启明星孤零零一人。
我去请教了阿訇① 老人，

① 阿訇：这儿指伊斯兰教宗教职业者。维吾尔人结婚必须请阿訇念经，做证。

他说：有情人结伴无须我做证。

人人说我是多情之人，
说我是世上真正的情种。
也许他们不曾把谁爱过，
对我如此地不能相容。

6. ［小］迪丽拜尔

我的心上人远去天边，
一团情火留在我心田。
我痛哭哀号，泪水涟涟，
真主却听不见我的哀怨。

我的心上人远在天边，
我也和她离得远远。
一旦她回到我的身旁，
我会点燃起明灯一盏。

我的生命在燃烧，
再没有耐力承受。
我像只病弱的苍蝇，
再没有精力飞走。

我愿做一只苍蝇，
展翅飞向天空。
飞遍天涯海角，
寻找我的情人。

别以为你有浓黑的眉毛，
为你的眉毛而洋洋得意；
别以为你有巨大的财富，
为你的福气而不可一世。

7. 穿布衫的少妇

花园里长着一株玫瑰，
好像黄金般无比珍贵；
至今它没有绽开花蕾，
正好和我的情人相配。

大姐，你莫要把我埋怨，
是好是坏，准能够分辨！
两个好人儿同心相连，
会让戈壁滩变成花园。

长在沙滩上的枯柳，
哪会有如盖的绿荫；
哪会有灵丹妙药，
治得了燃烧的心灵！

冬天里出外打猎，
谁见过鸳鸯的影子！
谁曾舍弃了情人，
空身子返回家里！

（副歌）
大嫂，亲爱的大嫂，
身穿布衫的大嫂！
你把我害得好苦，
头戴鲜花的大嫂！

8. 派尔亚代

我的马儿是白鼻梁灰马，
骑着它蹿过乱石山岗。
每个人的情人风姿不同，

谁都比不了黑眉毛姑娘。

我的马儿是良种好马，
笼头上缀着金花银花。
可惜真主不为我做美，
没给我配个黑眉毛娇娃。

你莫非想要上天？
你莫非想要登云？
你莫非想用眼泪，
赢得情人的爱情？

我已经受够了痛苦，
不打算再卖去马儿。
今世里蒙受的苦难，
来世里莫再遭遇！

我骑在马上不鞴鞍子，
上山也不用把笼头勒住。
你有了情人又去找情人，
真是个没信仰的无耻东西。

9. 尊贵的大姐

天空里飞翔的青隼，
我愿把它抓到手中。
情人的乳房是良药，
愿乳汁流进我心胸。

天空里飞翔的青隼，
翅膀上不会有灰尘。
莫要把心给了美人，
美人儿不会有真情。

天空里朵朵白云，
环绕着积雪的山顶。
在这短暂的世上，
为情人伤透了心灵。

心儿像飘荡的白云，
对人世已失去信心。
情人已将我背弃，
心儿呀，快和他断情！

10. 头插鲜花的情人

那一天一起去登高山，
我曾把你的手儿相挽。
你呀玩的多么开心，
却要让我把罪过承担。

如果说我有什么不是，
不该在上山时将你搀扶；
更不该听信你的甜言，
轻轻地吻了你的嘴儿。

11. 友好的阿娜尔汗

阿娜尔汗呀真魅人，
　　她婆婆太凶。
我时时都想去看她呀，
　　她不守信用。

看呀看呀看不到，
　　坎儿井绿树；
走呀走呀走不尽，
　　情人的道路。

看呀看呀看不到，

　　世界的边际；

这世界是座老驿站哪，

　　我们是过客。

不管情人在远近哪，

　　心儿总不宁；

一旦看到好情人哪，

　　心儿会平静。

不管距离有多远哪，

　　并没有高山；

两个好人儿在一起呀，

　　有什么罪愆！

12. ［小］仙女呀，尽情地玩吧

说要来，说要去，没有定准，

许下了诺言却言而无信。

是他在来来去去的路上，

种上了刺儿草一丛又一丛。

有的人去了，有的人来了，

让我打听打听你的行踪。

不知道你日子过得怎样，

让我亲自去向你问问。

即使我去到河滩之上，

难以把石头一个个捡起；

一旦悲痛涌上我心头，

难以把泪水咽进肚里。

13. 你的城里有一丛花

我骑着马儿向前走，

它把我摔得翻跟头。
新近结识个心上人，
不让我和她玩个够。

能否见到我心上人，
在她的嘴上亲一亲？
若是有人在她身旁，
妒火会不会烧我心？

情人走过了我身边，
把一团烈火撒心田。
想不到活活分了手，
再和她见面难上难。

情人的歌声多魅人，
我呆在屋里静静听。
可惜我无法出家门，
躺在炕头上泪纷纷。

情人说是要分手，
不能看着让他走。
我在路上修座塔，
挡在他的马前头。

沿着水渠朝前跑，
农官修了一座桥。
是我自己在燃烧，
还是情人把我烤？

第二分章

1. 散　序

世界上一切痴情之人，
会在复活日泪水滚流。
我跪在地上频频叩头，
乞求真主能把我宽宥。

青春年华已离我而去，
暮年的忏悔有何用处！
我在荒唐中度过一生，
为虚度的光阴而痛哭流涕。

2. 月亮般的小姐，金子般的小姐

早就听说过你的芳名，
我也来瞻仰你的美容。
让世人都来把你看看，
让他们在情火中烧毁生命。

你若是跑来瞻仰我美容，
请在我身边多呆上一阵。
你若不愿呆在我身旁，
定会一辈子后悔不尽。

有幸和情人单独相逢，
愿她能和我多呆一阵。
她起来，我的肝花燃烧，
她坐下，我的心儿怦怦。

情人哪，你是来把我瞧瞧？

还是为了来把我烧烤？
莫不是要让我熄灭的情火，
又在心田里熊熊燃烧？

3. 淖毛湖之歌

情人哪，你让我受尽了磨难，
心儿已经裂成了碎片。
你知道除了你自己而外，
找不到医治心病的灵丹。

我们已经鞴好了马儿，
还没有给它勒上肚带。
这种痛苦让谁来承受，
除了你和我两个人之外。

灾难已经降临我的头顶，
没有一个人来把我访问。
但愿有人来到我身旁，
让他给我情人捎封书信。

淖毛湖① 是个荒凉地方，
长着无数的红柳和胡杨。
天气燠热，差事沉重，
人们已失去了生存的力量。

再别提起那淖毛湖吧，
淖毛湖是座苦难的监狱。
坑坑洼洼的路上长满荆棘，
老百姓都是王爷的差夫。

---

① 淖毛湖：位于新疆伊吾县的一片沼泽地，曾是哈密王流放罪人的地方。

快让我返回哈密去吧，
请把淖毛湖留给你自己。
我已经领受了你的恩德，
请你准许我离开这儿。

请你准许我离开这儿，
不必等着我苦苦地求你；
更不必等我翻了脸儿，
一拍前襟，扬长而去。

“你要走只管走吧，
请给我留个纪念物品。”
“最好的纪念品不就是么，
我的恩爱，我的风情？”

4. 年轻的朋友

我不该喝你的生米酒，
害得我心口多难受。
是那凶暴的黑势力，
逼着我和“黑眼睛”分了手。

我把一碗酒猛喝下，
想不到酒劲这么大。
我从天窗里跳下去，
想不到挨了一顿打。

吃了皮鞭怪自己，
心甘情愿没说的；
八十皮鞭我认了，
情人还是自己的。

5. 我在流浪中死去

我死后躺在墓穴里边，

有谁会把我再来惦念？
朋友会因为我泪水滚流，
敌人会因为我喜盈心田。

朋友们已经离我而去，
但愿敌人也将我厌弃。
唉，在我寄托了希望的山上，
看不见一只黄羊的影子！

大路上跑过去一只黄羊，
一道道脚印留在了地上。
我为那情人吃了棍棒，
一条条伤痕留在我身上。

不知你为什么满腹忧愁，
低垂着双手在路上行走。
好似那路旁跑累了的黄羊，
一阵儿东张西望，一阵儿回首。

6. 迪丽拜尔

当你骑马出外的时候，
我愿做马鞭将你相伴。
多少人的眼睛盯在你身上，
我愿做护身符挂在你胸前。

骑上骏马，穿上锦衣，
出猎放鹰算不了难事。
自己干的事自己担当，
才算是世上的一条汉子。

骑上骏马，穿上锦袍，
情人的火焰在把我烧烤。
我若是不用烈酒来浇愁，

悲愁会把我性命要掉。

眼睛魅人的美丽姑娘，
不知你究竟来自何方？
只怕你会中了我的毒舌①，
请你把护身符戴在身上。

不知你究竟来自何方？
我在哭泣，你却在欢笑。
你明明知道我的心绪，
却把我扔在情火里烧烤。

也许你以为我在活着，
我活着好比已经死了。
活活地死去的情人哪，
留下一团火把我焚烧。

7. 安拉啊，我是个愚昧之人

亲爱的父亲已离开人世，
亲爱的兄弟已离开人世；
十月怀胎生下了我啊，
可怜的母亲也离开了人世！

失去了我那亲爱的父亲，
失去了我那亲爱的母亲，
失去了亲爱的同胞弟兄，
孤零零一个人怎么生存！

---

① 毒舌：维吾尔人的旧俗，相信“毒舌”和“毒眼”；认为一件美好的东西，例如：美人，骏马，小孩，会因别人的赞扬而中了“毒舌”，或因别人的盯视而中了“毒眼”，从而遭到不幸。身戴护身符，会起到抵制“毒眼”、“毒舌”的辟邪作用。

亲爱的父亲已经死去，
亲爱的母亲已经死去。
一母同生的亲兄弟呀，
一个个和我心儿分离。

满腹的悲愁，满腹的忧伤，
我好似疯人在世上流浪。
不知是苦难，还是灾祸，
好似大山压在我头上。

她不该离去，她不该离去，
离别后至今毫无信息。
让我盼着她望穿了双眼，
那个该死的黑心肠媳妇。

8. 情人哪，你让我好苦

我爬到烽火台上，
纵情地放声歌唱。
心上的人儿去了，
谁把我的歌儿欣赏？

情人给了我苹果，
我当是她有真情。
她没把心儿给我，
我当她给了真心。

心头充满了忧伤，
心头充满了愁苦。
心头的无尽愁怨，
我愿向情人倾吐。

我将要远离开这儿，

从你的眼睛里消失。
不管我有多少罪过，
你还会把我记起。

心头的累累伤痕，
像头发难以数清。
我愿像天上的鹰隼，
舒畅地了结一生。

9. 派派里格扎尔

月亮似的美人，金子般的娇娇，
我在你的情火里熊熊燃烧。
请你把你的马儿停停，
让我看看你的花容月貌。

月亮似的美人，请看我一眼，
请你把眼睛大大睁开。
如果眼睫毛遮住了双眼，
愿你用绷子把眼睛撑开。

我在这儿，你在远方，
是真主让咱俩望穿了眼睛。
真主啊真主，我向你求告，
莫把离愁降给你的仆民。

当我处身在平安的花园，
朋友是朋友，敌人也是朋友；
一旦我遭受不幸之时，
只有亲兄弟将我相佑。

10. 年轻的大嫂

亲爱的大嫂，金子般的美人，

如今你做了谁的情人？
一早上没有见到你的影子，
这会儿你出现在我的眼中。

黑眉毛的美人，黑眉毛的美人，
你是我在花园里邂逅的情人。
从前咱俩的感情是假的，
如今让咱俩做真心的情人。

柳树枝儿般娇嫩的美人，
莫让我的舌头伤了你身心。
我若是撇下你另找新欢，
让我变成个无信仰的罪人。

眼睛魅人的美丽姑娘，
不知你究竟来自何方？
但愿你莫要中了毒舌，
愿你把护身符戴在身上。

11. 阿依莱

人世上有那么三样东西，
一旦失去了难以寻觅；
一是父亲，一是母亲，
一是亲爱的同胞兄弟。

多好的种子撒在地里，
也不会长出个亲生兄弟；
即使你的眼泪流成江河，
也不会浇得它发芽抽枝。

你是我父亲，你是我母亲，
你是花儿中间的精英。
我骑的马儿，我穿的锦袍，

全是你情人给我的福分。

12. 怀着怨仇分手了①

（铁木儿·海立派之歌）

天空里飘荡着乌云，
敌人想谋害我们。
只要诚心对真主，
定能够制服敌人。

磨出了三斗小麦，
人们都有了面粉。
铁木儿·海立派好汉，
做了十二道大山的首领。

铁木儿·海立派进军了，
好似天上的星宿；
钱大人② 的军队打散了，
好似戈壁上的野猪。

阿克楚克是一片洼地，
钱大人是一个麻子。
好汉们从山上冲下，
吓破了钱大人的胆子。

进行了一场激战，
就在那阔石图③ 山顶；

---

① 怀着怨仇分手了：这是历史民歌《铁木儿之歌》的一部分。铁木尔是民国初年哈密起义的首领，后被新疆督军杨增新招安诱杀。
② 钱大人：名钱广汉，是新疆督军袁大化派去镇压铁木尔起义的军事首领。
③ 阔石图：哈密的一道山口，或称“南山口”。

那一位镇台① 大人，
在山头送了老命。

官兵们的尸首，
城隍庙装不下了。
钱大人的兵丁，
没地方去睡觉了。

王爷② 下了道命令，
要我们解除武装。
铁木儿做了答复：
有本事请上战场。

袁大帅③ 曾来这里，
真有点不可一世。
山里的英雄好汉，
夺下了他们的武器。

铁木儿离开这儿，
去到了乌鲁木齐。
受了敌人的欺骗，
心头充满了愁绪。

通往乌鲁木齐的路上，
沿途有六十处泉水。
铁木儿被敌人押走，
每日里受审受罪。

铁木儿被敌人押走，
六十刀结果了性命。

---

① 镇台：指巴里坤总兵易盛富。
② 王爷：指末代哈密亲王夏木呼苏。
③ 袁大帅：名袁大化，曾任新疆巡抚。

无耻的夏木呼苏亲王，
剿灭了山里的英雄。

库拉依① 多么雄壮，
里面是一片墓场。
铁木儿离开了人间，
怀抱着无尽惆怅。

13. 你莫非是一朵月季花？

不知你究竟来自何方？
我在哭泣，你却在欢笑。
你明明知道我的心绪，
却把我扔进情火里烧烤。

眼睛魅人的美丽姑娘，
不知你究竟来自何方？
莫让你中了我的毒舌，
请你把护身符戴在身上。

哈拉湖的清清流水，
流进黑沉沉的果木林园。
无情无义的负心情人，
把一团烈火撒在我心田。

果园里的桃子熟了，
我没有去摘，它只有一株。
情人把我不当人了，
说明她是个年幼的傻子。

在我年幼无知的时候，
无意间做了你的情侣。

---

① 库拉依：哈密东部山区，或称“二道沟”。

未经过考验给了你真心，
为了你受尽了人间屈辱。

请你在宰牲节① 来我家里，
我愿为你献上生命。
我牺牲自己有何必要，
让你那情人做出牺牲。

宰牲节的那个月头上，
你把我请到了你的闺房。
你对我如此地热情相待，
谁也不曾得到这样的恩赏。

情人啊，莫要把我抛弃，
有一天我会对你有用处。
一旦敌人加害你的时候，
我会做你的有力支柱。

14. 加尼木亚拉多斯

你走来慢步姗姗，
在河上架起了桥梁。
回过头莞尔一笑，
把火种撒进我心房。

你走来慢步姗姗，
像河水流在河滩。
你真是铁石心肠，
没把我看上一眼。

情火在把我燃烧，
心儿已经被烧焦。

---

① 宰牲节：伊斯兰教节日，或称“古尔邦节”。

河水浇不灭情火，
请贴张北京膏药。

我愿把心儿分割，
把心儿分做两半。
用一半做成箱子，
把情人装在里边。

你是我心上的情人，
你是我心儿的一半。
可恨你那位婆婆，
不让我和你游玩。

15. 红柳花开在沙滩上

苹果花不是好花儿，
插在头上乱蓬蓬。
别人的情人你莫缠，
她会像刀子剜你的心。

苹果花不是好花儿，
别看它红得醉人心。
别人的情人你莫缠，
别看她张口笑盈盈。

请你到果园里吃苹果，
园中的苹果是我的。
请你把真心赋予我，
我生命的一半是你的。

我给你苹果你不吃，
我给你桃子你厌烦。
你没有情人哭鼻子，
却把我们看不上眼。

（副歌）
苹果花开在花园里，
红柳花开在戈壁滩。
正当沙枣花飘香时，
姑娘前面跑，小伙子后面赶。

16. 甜蜜的情人

你若是不把我当做情人，
我愿孤零零度过一生。
你若不相信我的爱情，
请剖开胸膛看我的真心。

我的心儿已不再爱你，
谁爱你，请你去做他的友伴；
谁若是真心把你当情人，
请你快快去做他的花坛。

你像羊肺子又白又胖，
你像缎褥子多么绵软。
只可惜你那种恶劣品行，
真能够气炸人们的心肝。

你家的房子修在路口，
你的身姿像婀娜的杨柳。
不知道你为何不再来见我，
是谁把你的心儿伤透？

（副歌）
甜蜜的情人，甜蜜的亲人，
不知你为何如此甜蜜！
你为我泡了一壶香茶，
又要去为我找来奶皮。

17. 我的情人

你为何出门不戴花儿，
莫非你家园里没有花枝？
你为何老是愁眉不展，
莫非你没有心上的人儿？

我把马儿拴在树上，
让咱们在园子里一起游玩。
有情有义的痴心之人，
值得我们把生命奉献。

愿你们在花坛边尽情游玩，
莫要把好情人撇在一旁。
对于那献出赤心的情人，
望你们莫要失去了希望。

要是咱俩能紧挨在一起，
我愿用舌头给你度食。
要是能亲近心爱的情人，
我愿在她的怀抱里死去。

四

恰尔尕木卡姆

四、恰尔尕木卡姆

第一分章

1. 散　序

我已经陷入了苦难深渊，
先知① 啊，愿你将我佑助。
愿你能用那至善正道，
为我指明前进的道路。

我的心儿好似顽石，
教诫已对它没有益处。
先知啊，愿你用正道之光，
将我昏昧的心扉开启。

2. 两个半花园

他是个毛拉②，你从何得知？
只因他缠头巾上别着支苇笔。
新情人让你受尽折磨，
老情人让你悔恨不已。

莫把新情人当做情人，
新情人个个言而无信。
比起我那新结识的情人，
老情人对我有一片真心。

---

① 先知：指伊斯兰教的创始人穆罕默德。
② 毛拉：学生，学者，宗教人士。

在那高高的白杨树下，
情人在轻轻拨动琴弦。
琴弦发出召唤的声音，
要见情人比登天还难。

3. 啊，我的小亲亲

香瓜的味道多么香甜，
夏天有它，冬天却没有。
新结识的情人多么香甜，
嘴上有我，心上却没有。

我把香瓜籽种进瓜田，
昨夜里结出了一个个瓜蛋。
我的情人去了远方，
不知道何时能回到我身边。

我像香瓜般变得枯黄，
你没有一次来把我看望。
我千遍万遍赞谢真主，
你没来我也还活在世上。

我像香瓜般变得枯黄，
时时出现在你的身旁。
但愿能有个僻静地方，
向你倾诉我的满腹哀伤。

4. 艾致莱提

番红花似的美人，
我四处把你找寻。
梦里见到你容颜，
醒后想把你亲亲。

番红花似的美人，
把花园修在沙滩。
不料她远走高飞，
把伤痕留在我心田。

蓝眼睛女人多有，
黑眼睛女人少见；
比起黑眼睛美人，
“蓝眼睛”不值一钱。

情人袖藏春色，
送一朵鲜花给我。
稠人广众面前，
我怎敢把它接过！

情人离开我身边，
情火留在我心田。
我想从身后追去，
她听不见我的呼唤。

5. 哎，傻小子

医生为病人诊脉，
只能捉一捉臂腕。
相思病埋在心窝，
有谁能把它看见！

三个纽扣一排，
一共凑成六个。
跟了你六月时光，
白白消磨了岁月。

让我如何是好？

情人要离开我了。
跟了她六月时光，
白白将生命消耗。

6. 赛普塔拉尕

兔鹰啊，我把你放开，
快去找猎取对象！
水湖里鸭子成群，
愿你去找寻鸳鸯。

与其做水中的鸳鸯，
不如做旱地的鸭子；
与其受敌友的责骂，
不如你莫将我背弃。

园里的斑鸠，水里的鸭子，
一个在飞翔，一个在游水。
听说我那负心的情人，
到处和别人成双配对。

7. 纤美的眉毛

情人啊，你是来把我瞧瞧？
还是来为了把我烧烤？
莫不是要让熄灭的情火，
又在我心田里熊熊燃烧？

你若是为了把我看望，
就请你乖乖坐在我身旁。
你若是不和我呆上一阵，
定会一辈子悔恨满腔。

河水顺着河道流淌，

修房子要用泥巴抹墙。
我和那黑心人呆在一起，
白白地消耗了青春时光。

8. 比代提

我的生命在燃烧，
你却丝毫不知情。
求你把火种拿走，
莫让我烧成灰烬。

我本像苹果般鲜艳，
情火烤得我枯黄。
你要我，我在你身旁，
不要我，我远走他乡。

我的心不是苹果，
由着你随意采摘；
想吃了咬上一口，
不想吃把它抛却。

9. ［小］你莫非是一朵月季花？

走进了苹果园里，
谁会把酸果子品尝？
有了如花的情人，
谁会把烂女人爱上？

走进了苹果园里，
你把苹果树摇晃；
你让看果园的大嫂，
直哭得眼泪汪汪。

你把苹果树摇晃，

让桃树沙沙作响。
你把一团烈火，
撒进小伙子的心房。

（副歌）
你是人间的月季？
你是花坛的玫瑰？
你是笼中的夜莺？
我为你心儿迷醉！

10. 舒舒畅畅地玩吧

园中的花儿放射光华，
巴扎① 上的绸缎耀眼欲花。
可叹你身上一文不名，
跑到巴扎上想要干啥？

三个人骑在一匹马上，
一起到园林里做客游玩。
孩子和旁人尽情玩乐，
害得他老爹羞愧难言。

我在炉灰里埋了颗鸡蛋，
也许这会儿已经烫了？
我的情人远在他乡，
也许这会儿把我想了？

灾难已在我头上降临，
没有一个人来把我访问。
但愿有人来到我身边，
让他给我情人捎一封书信。

---

① 巴扎：集市，街市。

我的心田里充满了悲痛，
好比我的头发难以数清。
我愿像天空里飞翔的鹰隼，
在人世上舒畅地了结一生。

第二分章

1. 散　序

父亲把我，母亲把我，
千辛万苦地抚养成人。
为了求得我一生平安，
曾在圣墓[①] 上点燃明灯。

朋友啊，我永远永远，
永远把至高的安拉追寻；
时刻在口中赞念真主，
时刻憧憬着他的尊容。

2. 萨依丽汗

去时走的是果园，
来时在乱石丛中。
为了黑眉毛情人，
我担了多少名声！

花儿是否开了？
叶儿是否落了？
难道这是你的诺言？
活活地分开手了。

---

① 圣墓：泛指新疆各地的圣徒陵墓。

花开有什么不好？
叶落有什么不好？
为了真心的情人，
担名声有什么不好？

你是否真心爱我？
你是否真心想我？
我在心里想你，
你在哪里想我？

3. 纳孜尔昆

你有乌黑的眉毛，
你有端庄的腰身。
晚上看到你身影，
夜里你来到梦中。

黑眉毛好似海龙，
你好比伴月的星星。
一旦我遂了心愿，
会日夜喜气盈盈。

黑眉毛好似弯弓，
一箭命中了我心。
受尽了你的折磨，
幸好没丢了性命。

你有乌黑的眉毛，
眼睛又黑白分明。
都怪真主不做美，
咱俩成不了情人。

4. 苦难岁月不会永世不变

苦难岁月，不可能永世不变，

玫瑰花儿，不会为荆棘做伴。

鸽子里最坏的，是斤斗鸽子，
女人里最坏的，是浪荡婆姨。

麻雀老了，会变得喊喊喳喳，
女人老了，会变得满嘴谎话。

鸽子老了，嘴头会变得光秃，
女人老了，奶头会变成袋子。

你瞧那公鸡，清晨时啼声喔喔，
它虽是禽鸟，却在把朋友惦记。

5. 黑八哥

一只黑八哥，呆在闺房里；
一朵红玫瑰，开在花园里。

穆扎特河里，不见有流澌；
世人千千万，谁能有情义！

你若有情义，我会爱上你；
舌头尖儿上，衔封信儿去。

看了你的信，心向你飞去。
寄语捎信人，代为问候你。

请把马鞴好，快快来这里；
咱俩骑上马，飞到和田去。

和田好地方，是个生财地。
骆驼八十峰，排成一溜儿。

骆驼排成行，那是你的事。
你的好眉眼，让我心着迷。

脸儿像明月，眉毛像苇笔。
把我扔进火，你是啥心思？

心头烈火起，骨头化成灰；
我这一条命，了结在今夕。

撒马罕[①] 路上，苇子像柳树。
他在那儿呆，这儿有啥事？

6. 我愿有一只火壶

我愿有一只火壶，
烧一壶滚烫的香茶。
一面喝着茶水，
一面和情人玩耍。

我是萨它尔[②] 琴弦，
我是大漠的飞雁。
和敌人拼死搏斗，
死了也心甘情愿。

在那座高山后面，
有真主建造的城市。
和敌人拼死搏斗，
有夺取军械的男儿。

---

① 撒马罕：即“撒马尔罕”，在今中亚乌兹别克共和国境内。
② 萨它尔：一种维吾尔族拉弦乐器。

7. 花样的美人

我是个可怜人儿，
请莫要把我欺侮。
你若不把我保佑，
有真主把我佑护。

人人说我是坏人，
我没干一件坏事。
每日里起早睡晚，
只求得平安如意。

墙外又修了围墙，
为的是遮挡寒风。
有恋人又找恋人，
为求得心儿安宁。

8. 傻瓜呀，傻瓜

玫瑰开了，玫瑰开了，
玫瑰开在红花丛中。
棉花枝儿在轻轻摇晃，
莫非她身旁另有情人？

玫瑰开了，玫瑰开了，
夜莺歌唱在玫瑰枝头。
两手各拿着绣花手巾，
这样的姑娘真够滑头。

玫瑰开了，玫瑰开了，
是何人使它大放光彩？
花骨朵儿红红绿绿，
是我的情人将它培栽。

我在平地上种了棉籽，
到秋天棉桃开了花儿。
你的眼睛盯在我身上，
我的眼睛在偷偷看你。

你从柳树上折下枝条，
莫不是想要将我抽打？
我是个没有爹妈的孤儿，
你是否想要将我欺压？

你从柳树上折下枝条，
永远也将我抽打不了。
莫以为我是可怜的孤儿，
永远也将我欺压不了。

我是否可以呆在这儿？
我是否可以去到那儿？
情人在那儿孤孤单单，
我是否去给他做个伴儿？

我也不能呆在这儿，
我也不能去到那儿；
情人在那儿孤孤单单，
我也不能去做他的伴儿。

9. 拜里江

黑眉毛的情人去赶巴扎，
让她的眉毛招摇过市。
一旦想起我心爱的情人，
手里干不成任何活计。

我如果一天不去巴扎，

一个星期也成不了集市。
情人若是不在我身旁，
一口饮食也咽不下嗓子。

我如果一天不去巴扎，
眉毛会向着巴扎跳动；
你若是不把大女儿嫁我，
小女儿会向我卖弄风情。

白色的旗幡，红色的旗幡，
情人的眉毛像苇笔一样。
但愿我俩遭受的苦痛，
莫要降临在他人头上。

10. 安拉，安拉，我的主

松开马儿的缰绳，
让它驰骋在平原。
见到黑眼睛情人，
请代我向她问安。

马儿一个劲腾跃，
摔坏了双头马鞍。
满腹的悲愁哀怨，
不吐出心儿不安。

我骑马，你能否骑马？
我奔跑，你能否奔跑？
我把你强搂在怀里，
你能否忍受得了？

11. 亲爱的莱依龙

刮起了一阵西风，

吹倒了我家瓜棚。
心儿好比是疯人，
没法子让它平静。

刮起了一阵西风，
吹折了玫瑰花枝。
真主许配的情人，
敌人怎么能分离！

12. 阿娜尔汗，我的情人

我们到吐鲁番去，
正赶上斋月① 时候；
受尽了流离之苦，
父母亲不能相佑。

当我上路的时候，
情人留在了门口。
问我何时能回来，
眼睛里泪水滚流。

那一日出外当差，
情人说：一路平安！
道别时亲她一下，
她说：我再无遗憾。

13. 走到哪儿都晕头转向

我和我的情人，
在一个村子长大；
我俩曾有约在先，

① 斋月：伊斯兰阴历第九月，伊斯兰教徒在该月封斋，故称“斋月”。

一辈子永不分离。

门前一座瓜棚，
结满了漂亮的葫芦；
世上的人儿千万，
数我的情人美丽。

你骑着飞快的马儿，
向着我身旁奔跑；
人世上最大的享乐，
只有在情人的怀抱。

五

胡甫提木卡姆

五、胡甫提木卡姆

第一分章

1. 散　序

清晨醒来的时候，
蛇一样辗转不安。
一旦想起了死神，
把真主声声赞念。

夜莺在清晨悲鸣，
莫不是向真主泣诉？
对异乡人表示关切，
岂不是莫大的善举？

2. 拜里莱

说着说着走到了，
　　戈壁滩上。
惦记我的好情人，
　　在城里流浪。

情人呀情人，难猜透，
　　你的心思。
你的脸儿像明月，
　　难以认出。

情人呀情人呀，难猜透，
　　你的念头。

在你走过的街道上，
别人难走。

情人呀情人，这草原，
怎么能走遍？
你自己寻欢又作乐，
把谁来埋怨？

情人呀情人，这草原，
怎么能走遍？
年轻的女子配老夫，
怎么能做伴？

3. 拜格里莱

黑毛黑鬃黑尾巴马，
黑色的绳子。
鞍鞴掉在了戈壁滩，
剩下了鞭子。

掉下鞍鞴的鬼地方，
丢了我大衣。
我对那黑心的薄情人，
再没有情意。

父亲母亲要问起我，
就说我平安；
就说我眼里流着泪，
把他们思念。

眼睛里血泪滚滚流，
染红了衣襟。
不管是敌人是朋友，
不把我相容。

4. 可怜的父亲

为了你呀，我的情人，
　　监狱里呆了三年。
三年对于我好比三天，
　　监狱好比是花园。

为了你呀，我的情人，
　　我已豁出了性命，
你的所做，你的所为，
　　我已经有所风闻。

5. 是花，还是灾难？

真主给你赋予的生命，
总有一天，他会收走。
千辛万苦修建的房舍，
一间也不会让你带走。

鸟儿找到了白杨树梢，
一会儿落下，一会儿飞起。
心怀愿望之人的心愿，
见到了情人才会满足。

若想知道鸟儿的处境，
请你去问它栖落的树顶；
若想知道流浪汉的心情，
请你去问他贴心的情人。

6. 我对情人满怀希望

情人托人捎来，
辛辣的黄烟一撮；

好似把一团烈火，
撒进我的心窝。

我愿意吸食黄烟，
我愿把痛苦忍受；
我愿和情人一起，
把黄烟吸上一口。

是你在吸食黄烟，
却让我遭受烟熏；
你和人打情卖俏，
却让我遭受苦痛。

听你一派胡言，
叫我忧心忡忡。
想吸没有黄烟，
想聊没有亲人。

我不曾和你谋面，
你要我给你装烟。
我不是你家的奴仆，
谁听从你的使唤！

7. 情人哪，亲爱的

好似两泓清清的水，
　　情人的双眼。
好似吐着甜甜的蜜，
　　情人的语言。

冰糖含在你嘴里，
　　嘴角在流蜜。
番红花儿朵朵开，
　　沿着你足迹。

番红花呀多美的花，
　　深秋才开放。
每天能见到情人的面，
　　心儿多欢畅！

8. 没有烦恼的情人

挑呀挑呀挑到了你，
　　柳树的枝儿；
走遍花园找到了你，
　　番红花一枝。

我的心绪多纷乱，
　　在这白天；
辗转反侧睡不着，
　　在这夜晚。

真主啊真主，我情愿，
　　收走我性命；
真主啊真主，我只求，
　　心灵的欢欣。

9. 惦记着我吧，安拉

你说我不懂生计，
家里人把我管着。
就像那沟里的浊水，
流逝了青春岁月。

你说我不懂生计，
谁能够日日开花？
昨天长出了瓜蔓，
今天怎么会结瓜？

10. 古丽瓦尼汗

我没带刀子火镰，
火镰留在了当铺。
我曾和情人睡在，
阿克萨莱的床铺。

阿克萨莱的床上，
我曾和情人同眠。
我想和情人分手，
怕辜负受过的磨难。

来到陌生地方，
叫我忧心忡忡。
想吸没有黄烟，
想玩没有情人。

听你一派胡言，
叫我忧心忡忡。
想吸没有黄烟，
想聊没有亲人。

11. ［小］唱吧，我的夜莺

黑心肠的情人远走高飞，
不曾问一声：你来么不来？
也不曾斟上一碗清茶，
问一声：情人，你喝么不喝？

“情人走了，不必伤心，
他是个三心二意之人；”
“我不该把心儿错给了他，
没想到他会言而无信。”

莫要把瓷碗交给傻子，
他会把瓷碗敲成齑粉。
反复无常的薄幸之人，
怎会让你的心儿得到平静！

莫要说瓷碗已被敲碎，
我的心儿也破成了碎片。
自从情人离开了这儿，
世界在我眼里一片昏暗。

12. ［小］哎，傻小子

我的心和你相连，
跟着你足迹周旋。
受尽了你的折磨，
好人变成了疯汉。

我给黑八哥喂食，
它不懂谷粒的价值。
我把心给了傻子，
他不懂爱情的意义。

我像黑八哥鸣啼，
望着你走去的大路。
为了你日夜流泪，
流穿了眼睛的眸子。

13. 养育万物的慷慨安拉

有两位大嫂到河边汲水，
就在昨天正午的时候；
水瓢掉在了烂泥里边，
一筐苹果被河水冲走。

那个小杂种在昨天傍晚，
和我的情人偷偷密谈。
我把他当客人由着他性子，
他却一点也不顾颜面。

真主给你赋予的生命，
总有一天，他会收走。
千辛万苦修建的房舍，
一间也不会让你带走。

14. 哎呀，哎呀，亲爱的

石榴花开在情人的果园，
我是那石榴的精英。
他在到处留下了脚印，
我是负心汉的情人。

我情人不去参加的婚礼，
未经他允许，我不能去。
他的心灵那样地脆弱，
一碗清茶赢不了他心意。

夜幕降临天黑了，
情人受了冤屈了。
假发辫子留长了，
变成鹞子似的媳妇了。

青隼的孩子是暴君，
鹞子的孩子是学者。
如今我爱上你了，
情人，你如何待我？

15. 我愿长上翅膀

一畦苜蓿，一畦苜蓿，
沙枣林中长着一畦苜蓿。
在那儿有我的一位情人，
每天为我向真主祈祝。

我在园子里见你走了，
我在大街上见你回程。
我愿把你踩过的路尘，
当做眼药来涂抹眼睛。

一丛沙枣，一丛沙枣，
沙路上长着一丛沙枣。
我那寄托着希望的情人，
不用我说出，人人知晓。

她家的窗户贴着金花，
她家的钉铞是金子做成。
她在脖子上挂着银铃，
发出一阵阵丁当之声。

请你把银铃送给我吧，
让我用它做一支银笔。
不知你长在哪一座花园？
让我去向那花园顶礼。

（副歌）
我愿长上翅膀，
飞向冥冥苍空；
向那万能真主，
倾吐我的苦衷。

16. 山里洪巴

我多么想见到父亲的容颜，
我多么想见到母亲的容颜。
我愿在二老双亲的脚下，
了结一生，离开这人寰。

亲爱的父亲已不在人世，
亲爱的母亲已不在人世。
一母同生的亲兄弟呀，
一个个和我心儿分离。

哪里来的骆驼客，
吐鲁番来的骆驼客。
骆驼跟前驮的啥，
花椒胡椒姜皮子①。

花椒胡椒啥价钱，
二两二钱二分半。
有钱的老爷炕上坐，
没钱的老爷地下坐。

17. 聂兹尔呀聂兹尔

聂兹尔呀聂兹尔②
走了这山走那山。
山山洼洼都走遍，
好似鱼儿到处窜。

---

① 这一节和下面一节原文是汉语。

② 本世纪30年代初，新疆政府实行“改土归流”政策，取消了哈密王的世袭特权。哈密王族聂兹尔率领一部人马进行暴动，被政府军打散，四处流窜。这首民歌即产生于当时。

为你放了六个月羊，
没见过你的好模样。
不让我见你算了吧，
让野狼把你的羊吃光。

我从山里来赴婚宴，
莫让灰尘盖了你的脸。
你的身腰像软柳，
你爹妈为你多喜欢。

18. 青牡丹

我的情人，我的乖乖，
有谁比得了你的情怀。
我的心儿冻成了冰块，
没有你，谁能把它化开！

我的眉毛在频频跳动，
也许情人已从喀什动身。
即令他一时间不能赶到，
也会给我捎来封书信。

我的情人又找了情人，
她是库拉依山的精英。
手里拿着条鲜红的手巾，
乌黑的眼睛里泪水滚滚。

19. 我向真主哀告

你说那么办，我也同意，
你说这么办，我也同意。
待到秋天，桃子熟了，
请你来我家，尝尝桃子。

你说去哪里，我就去哪里，
跟随着你到都尔贝津去。
让咱俩在一起尽情玩乐，
一直到生命结束的时日。

比起你家园子的苹果，
你家的桃子更为甜蜜。
你嘴里是否含着冰糖？
亲亲你的嘴唇甜透心脾。

20. 夏婉汗

那儿也有蜀锦葵一枝，
这儿也有蜀锦葵一枝。
你若是有心，快来我家，
父母不在家，好钻空子。

白色的蜀锦，红色的蜀锦，
到了夏季里，才会开花。
情人到底是爱我不爱，
全看她的心意是真是假。

那儿也有一株玫瑰，
这儿也有一株玫瑰。
在那园外的小路旁边，
夜莺在歌唱，心儿沉醉。

我的情人，名叫莱丽，
不知她对我有没有心意？
有心也罢，无心也罢，
我愿做她门边的乞儿。

21. 你是我的明灯

我家坐落在村子路口，
标志是一块黑色石头。
既然你对我毫无心意，
为什么当初交了朋友？

情人躺在屋旮旯里，
我从窗口扔了块石头。
我的心儿已化成了清水，
情人啊，请你瞅我一瞅。

你的黑眉毛多么魅人，
你的秀发在风中飘动。
不知你心头有什么伤痛，
只见你睫毛间泪水莹莹。

第 二 分 章

1. 散 序

在你的爱情市场之上，
多少人为你而疯疯癫癫；
多少人为你神魂痴迷，
在人间掀起了一阵骚乱。

真主创造了广阔的世界，
又在人间创造了爱情；
他在优素福心里播下火种，
让他见到了祖莱哈的美容。

2. 就这么对待一条生命吧

情人来了，抖动着眉毛，
情人来了，闪动着睫毛。
手里拿着酒壶酒盅，
是为我奉上美酒来了。

你像新月在天边露面，
想不到你会一闪而逝。
你在这儿做了六天客人，
想不到你会撇下我离去。

从不曾来过我家的美人，
对我表达了同情之心。
你是我从小结识的情人，
对我却没有她一样的温情。

3. 好朋友啊，亲爱的朋友

好朋友啊，亲爱的朋友，
阿依木汗是我的朋友；
阿依木汗要是死了，
谁又会来做我的朋友？

好朋友啊，亲爱的朋友，
谢谢你来把我慰问。
情人已经不再理我，
我愿喝毒药了结生命。

苦难已经降临我头顶，
没有任何人来把我访问。
要是有人来到我身旁，
让他给情人捎封书信。

山上流下了一股浑水，
哪一个男儿能把它滤清？
头上降下了无尽苦难，
哪一个情人能为我解闷？

4. 你折磨人真厉害

天空里朵朵云彩，
并没有降下雨水；
一对情侣在一起，
并没有心愿得遂。

天空里朵朵云彩，
下了有雨，不下没有；
黑了心肠的情人，
来了有他，不来没有。

天空里雷声隆隆，
雨水一点儿也没有；
情人的嘴上有我，
心上一点儿也没有。

5. 亲爱的呀，亲爱的

我在河滩里行走，
刺儿草扎进脚掌。
我为了情人奔波，
情人却没把我看上。

我把她当成了鲜花，
却不料踩着了刺草。
早知是这般光景，
悔不该受此煎熬。

莫道阿拉坦[1] 是一座花坛，
它好似天园出现在人间。
山头上终年白雪飘飘，
山底下葡萄长满果园。

巴格达什[2] 的巍巍群山，
层峦叠嶂，高插云天。
山头上终年白雪飘飘，
山脚下花园锦绣灿烂。

你不是我的情人么？
咱俩曾在阿拉坦缔结同心。
你明明是我的情人哪，
却又把心儿给了他人。

6. 亚尔哈·代斯卡莱

月亮在前面，太阳在后面，
　　忧愁在我心田。
你把火种撒在我的心头，
　　心儿在熊熊烧燃。

从那个村子到这个村子，
　　参加你的游玩。
不管你有情还是无情，
　　把我贴在胸前。

从那个村子到这个村子，
　　是否有路可通？
这场相思病害得我好苦，

---

① 阿拉坦：位于巴格达什山南麓的一片绿洲。
② 巴格达什：旧译"八大石"，位于哈密东北部的一座高山，山谷里曾是哈密亲王的夏宫。

是否有药可医？

7. 唢呐歌

苹果花不是好花儿，
插在头上乱蓬蓬。
别人的情人你莫缠，
她会用刀子剜你的心。

苹果花不是好花儿，
别看它红得醉人心。
别人的情人你莫缠，
别看她张嘴笑盈盈。

种了一园又一园，
没有开出一园花。
真主的注定太无情，
不让咱两个成一家。

8. 海拉依

青隼飞起了，青隼落下了，
　　它会抓兔子。
一旦我死了，我的青隼，
　　王爷会要去。

别看我的情人身材瘦小，
　　却笑颜常开。
找借口走过情人的家门，
　　把情人参拜。

9. 阿依丝汗坐在花坛边

情人他远走天边，

情火留在我心田。
我流着血泪呼告，
真主却不曾听见。

情人他远走天边，
我离得情人远远。
情人若回到身旁，
我会把明烛点燃。

夜莺叫了，飞走了，
杜鹃叫了，飞走了。
在这短暂的人世上，
谁的心愿曾实现了？

10. 阿勒同江

我已经失去了父亲，
我已经失去了母亲。
情人像玫瑰的花苞，
如今又失去了情人。

我为你收割小麦，
磨破了两只手心。
从小失去了父亲，
母亲抚养我成人。

我已经受够了苦难，
不愿把马儿再出售。
今世里遭受的折磨，
不愿到来世再承受。

11. 仁恕的安拉，请保佑

谁把我和情人分开，

但愿他也失去情人。
让他断了手，瞎了眼，
让他失去宝贵的生命。

天上飞翔的青隼，
是否会落在网中？
灾难是否会落在，
三尺男儿的头顶？

12. 你想吃白菜还是沙葱？

苦难降在我头顶，
没有人把我访问。
愿有人来我身旁，
给情人捎封书信。

痛苦来到了心头，
抽一袋黄烟消愁。
占据我心田的情人，
金钱也买不到手。

消失了多一半忧愁，
不愿把马儿再出售。
今世里遭受的折磨，
不愿到来世再承受。

13. 安拉，安拉，情人好么？

情人请我到花园里，
花园里不见他的面。
来吧情人，一块儿玩，
将来你后悔苦难言。

我把苹果扔进河，

漂在水面上不沉没。
新情人点燃的一团火，
火光闪闪不熄灭。

14. 哎呀，哎呀，傻瓜

我拣了棉花，我拣了棉花，
　　把好的挑拣。
相好的人儿，为了句闲话，
　　怎么能闹翻？

低垂的低垂的扁圆杏子，
　　黄了又熟了。
情人他来么，还是不来？
　　期限已到了。

说不上是今天，还是明天，
　　情人要走了。
我跟他转了六个月时光，
　　白费了心了。

六

切比亚特木卡姆

（加尼凯姆）

六、切比亚特木卡姆
（加尼凯姆）

第一分章

1. 散　序

主啊，你仁惠无边，
我的罪孽堆成了高山。
我功德甚少，罪过甚多，
愿你能原宥我的罪愆。

主啊，我干了错事，
我的生命在苦难中煎熬。
我干的坏事实在不少，
如今可叫我如何是好？

2. ［大］加尼凯姆

看呀看呀看不到，
　　坎儿井绿树。
走呀走呀走不尽，
　　情人的道路。

马儿瘦弱路途远，
　　追不上情人。
她骑的马儿肥又壮，
　　鸟儿般飞腾。

银灰色马儿吃麦茬，
　　怎么能不瘦？
心儿像烈火在燃烧，
　　怎么能忍受？

但愿有匹肥壮的马，
　　骑上它奔跑；
但愿情人在我身边，
　　有说又有笑。

3. ［小］加尼凯姆

看呀看呀看不到，
　　世界的边际。
这世界好比老驿站，
　　我是个过客。

为了你呀为了你，
　　我豁了性命。
你的所做和所为，
　　我已有风闻。

阿帕克苏丹的灵床上，
　　落下了夜莺。
月亮似的脸儿明星似的眼，
　　落满了灰尘。

我只要能见到你的面，
　　愿为你死去。
在情人身旁断了命，
　　只怨我自己。

4. 你带来了痛苦

这世界好比是一只轮子，

在人们的头上旋转不已。
你看它眼睛里布满血丝，
好像被金雕抓住的狐狸。

罪孽全部堆在我的身上，
真主啊，让我如何是好？
这一切全是我命里注定，
真主啊，我怎能逃脱得了！

朋友啊，莫要过分悲伤，
莫让气血淤结在你胸膛。
你死了，是你自己遭殃，
情人又去当别人的新娘。

5. 加 侬

他赶着马儿走过了，
　　冰大坂山路。
好人把折磨受够了，
　　和坏人相处。

叫吧，公鸡，喔喔叫，
　　把情人唤起；
让他在梦中醒过来，
　　把我能想起。

我的瞌睡快来了，
　　眯起了双眼。
脖子上挂的护身符，
　　带儿已扯断。

脖子上挂的护身符，
　　带儿是丝绸。
我怎么把你得罪了，
　　亲爱的朋友？

6. 我和情人同去了

从你家小小的窗口里，
　　咱俩个钻进；
不该干的事情干下了，
　　受尽了苦痛。

泪水在眼里滚滚流，
　　头昏又脑胀。
我死了你再好好哭，
　　心爱的情郎。

莫要听旁人的闲言语，
　　心儿会分离；
一旦你失去了心上人，
　　会变成疯子。

7. 再木——再木

情人在爱情园里，
养了一群鸽子。
心儿给了别人，
却对我甜言蜜语。

她是花中的精英，
让我伤透了心灵。
她像石榴花娇艳，
我怎能对她断情。

晚上你偶尔来找我，
是你太有点自负；
你一句话也不说，
是你不会用脑子。

多年来强忍饥渴，
没有把你摘取；
正因为约束了自己，
才没有把你失去。

我愿在情人的脖颈，
缠上一束丝带。
当我钻进她怀抱，
她像蛇一样扭摆。

花花蛇挡住了去路，
怎能用链子去拴住？
且让我念一段《亚辛》，①
把恶魔撒旦② 制服。

8. 我愿做你的红嘴唇

天空浩渺无边，
星儿疏疏点点。
我怎么得罪了情人？
她对我翻着白眼。

门前有一株石榴，
马夫，请把马栓好。
请他时他不愿来，
过后又跑来告饶。

门前有一株柳树，
树枝上缀满碧玉。
他是个黄口小儿，

---

① 《亚辛》：《古兰经》的一章。
② 撒旦：伊斯兰教传说中的魔鬼。

不懂得情人的价值。

苍鹰在空中翩跹，
情人已对我翻脸。
翻脸就让他翻吧，
他是个薄情的青年。

你想要飞上蓝天？
你想要登上云彩？
自己不愿来的情人，
你想要把他请来？

（副歌）
我愿做你的盈唇，
栖息在你的枝头；
就像你枝头的夜莺，
为你而纵动歌喉。

9. 请给我一剂良药

麻黄草长在深山中，
　　从不结果实；
它和松柏结同心，
　　常年不凋敝。

人人都说我有智慧，
　　它来自信仰。
我为了情人哭鼻子，
　　血泪在流淌。

遥想当年咱俩人，
　　曾互表心意；
曾像那空中双飞的鸟，
　　在一起觅食。

10. 去看花儿吧

高高的山头上雪花飘呀，
花坛布满阴云。
胸膛里烈火在燃烧呀，
心头布满疑云。

雪花飘飘北风吼呀，
我躺在雪中。
我受的苦难她也会受呀，
离开了情人。

在那高高的山头上呀，
灯火在闪耀；
那是情人点燃的火呀，
心火在燃烧。

11. 谢尔瓦兹

心头充满了忧伤，
心头充满了愁苦；
心头的无尽愁怨，
我愿向情人倾吐。

让我把苦水倾吐，
让我为自己哭泣。
我在苦难中萎黄，
说不尽孤儿的悲戚。

痛苦充满了心田，
我在一大早哭泣。
可惜我没有翅膀，
飞离开这座城市。

第二分章

1. 散　序

玫瑰花下泡一壶茶，
喝着喝着上了瘾。
遇到你这无情的人，
看着看着丢了魂。

你的眉毛和眼睛，
让我的神魂颠倒了。
像你一样的好美人，
走遍天下也难找到。

2. 威力无比的造物主

威力无比的造物主呀，
　　世界的主宰。
真主是否能听得到呀，
　　仆民的悲哀。

我们走过的高高山呀，
　　是巴格达什群山。
情人的手上金光闪呀，
　　是黄金的指环。

雪花飘飘天气冷呀，
　　是巴格达什山岭。
满腔的痛苦受不了呀，
　　我脆弱的心灵！

3. 亲爱的，我为你倾倒

西方天边的月儿落了，
鸡儿叫了，东方亮了。
怀抱着希望爱上她了，
睡了一宿，她又走了。

西方天边的月儿落了，
过了一会儿，天又亮了。
负心的情人得到手了，
她却叫我望穿眼了。

天空是否放声笑了？
云彩是否飘过来了？
有了情人又找新欢了，
你的头是否高过天了？

（副歌）
亲爱的大姐，我为你倾倒，
亲爱的大嫂，我为你着迷。
你俩人都有同样的美姿，
我不知该把哪一位舍弃！

4. 这是我的命运

巴格达什的巍巍群山，
层峦叠嶂，高插云天。
山头上终年白雪飘飘，
山脚下花园锦锈灿烂。

当我走上了祖尔克① 山顶，

---

① 祖尔克：山名，位于哈密西北地方。

远远看到了哈密城的园林。
我在山头上痛哭哀号，
哭声震塌了赛尔宛[1] 山峰。

我悲叹呀，我哀号，
让我的叹息声把你抓到！
我的眼泪流成了河啊，
让河里的鱼儿把你吞掉！

5. 嗨咿，嗨咿

天空里雾霭沉沉，
我的头脑在发昏。
莫要问我的心境，
我已失去了情人。

莫进花园，花园里有人，
莫折花枝，会招惹事情。
在我和你两个人中间，
有一个敌人从中作梗。

6. 你的脸儿多白净

大雁在空中排成一行，
乘着月色飞向远方。
我要能找到心上之人，
心儿一定会无比欢畅。

月色皓洁的美丽夜晚，
银白色月光铺满地上；
我和情人在月夜里相会，
玫瑰和罗芳散发着清香。

---

① 赛尔宛：山名，在新疆伊吾县。

种了一园又一园花儿，
没有能开出满园鲜花。
都怪真主他安排不当，
没让我和情人结成一家。

（副歌）
亲爱的，你的脸儿多么白净，
你的情火让我不得安宁。
每夜我坐在月光之下，
拨动琴弦，一直到天明。

7. ［小］吐然巴

红红绿绿的一条珠串，
　　戴在你手腕。
我愿像鱼儿畅快地游玩，
　　在你的心田。

遭受着你的无尽折磨，
　　我快要死了。
情人啊，不管你对我如何，
　　我爱上你了。

8. 阿莱依

我家坐落在水泉之旁，
褡裢留在了马儿背上。
为了我而获罪的情人，
如今被关在军法处的班房。

哐啷一声，大门开了，
“快去看看，是谁来了？”
跑去一看，不是别人，

是我心上的人儿来了。

9. 呼玛尔

醉人的情人，醉人的情人，
我已经失去了醉人的情人。
为了我那醉人的情人，
我又失去了手中的小鹰。

醉人的情人，醉人的情人，
你是我的护身符一条。
昨晚上喝了你的香茶，
今天早上茶瘾又犯了。

10. 古丽婉汗

我想把心儿分割，
把心儿分成两半；
用一半做只箱子，
把情人装在里边。

眼前的大路平平坦坦，
黑夜对于我好似白天。
你若放我，我就去啦，
情人在那儿多么孤单！

11. 愿你做我的小亲亲

砍土镘拿到手了，
你是否引来水了？
你嫌我不好走了，
新情人是否有了？

情人有满腔愁怨，
心儿得不到安闲。
我向她看了一眼，
再没有从前的容颜。

让我诉一诉满腹愁怨？
让我诉一诉遭受的痛苦？
情人撇下我远远走了，
让我诉一诉心头的委屈？

12. ［大］吐然巴

夜幕降临，满天星斗，
该是我返回家里的时候。
请你送给我一只苹果，
让它伴随我，为我分忧。

我何时才能长大成人，
能够和情人平坐平走；
能够回答她说出的话儿，
能够分担她心头的忧愁。

13. 亲爱的太太

你要走啦？再见！
你能否平安回还？
我把你的身子，
交给了真主照管。

莫要把沟里的污泥浊水，
引进水池，我的情人！
你若是还有一点头脑，
莫把我抛弃，我的情人！

我要是头戴你的帽子，
就像你了吗？我的情人！
我难道听信敌人的闲言，
抛开你了吗？我的情人！

14. 滚圆的媳妇

冰糖里有的是甜味，
马群里有的是好马。
你老把自己夸奖，
没比你更美的娇娃？

水沟里满是泥泞，
踏上去巍巍颤动。
见到了我的情人，
心儿在怦怦跳动。

玫瑰花儿朵朵开放，
当枝叶相连的时候。
懂得了爱情的价值，
当情人走远的时候。

你说要做我的情人，
就不怕情火烧身？
世上的人儿千万，
你是否识得真情？

15. 米尔赞花

我和我那位情人，
同一个村子长大；
我俩曾有约在先，
一辈子永不分手。

醉人的东西是烟草，
害人的东西是烟草；
一旦我心里烦闷，
解闷的又是烟草。

七

穆夏威莱克木卡姆

（医治你心病的良药）

七、穆夏威莱克木卡姆
（医治你心病的良药）

第一分章

1. 散　序

劝你莫要趾高气扬，
即令你的身子高达天际；
纵然你坐上了所罗门① 的宝座，
也要在人面前谦恭有礼。

当年撒旦② 曾不可一世，
终于变成了卑贱的东西。
你看那芦苇头儿高扬，
终于被人们做了席子。

2. 医治你心病的良药

你有什么痛苦？
你有什么愁怨？
我在你的面前，
犯了什么罪愆？

---

① 所罗门：或译做“苏莱曼”，古代以色列著名帝王，在东方文学中，是权力和财富的象征。
② 撒旦：恶魔。他本是真主的天使之一，真主创造了人祖阿丹，要他向阿丹叩拜，他却倨傲无礼，拒绝真主的旨意，因此被真主驱逐出天园。

我有什么罪愆，
在我情人面前？
不知所为何故，
她对我冷眼相看？

你能有什么痛苦？
你能有什么心病？
你对别人的情人，
为何要抱着贪心？

3. 真主和我相伴

走过了一山又走一山，
世上的山岗我都走遍；
为了你呀，我的情人，
世上的苦药我都尝遍。

4. 我是石榴花

黄杏树当做木柴烧了，
愿你用清水把烈火扑灭；
流浪汉心上起了火了，
愿你用笑声把情火熄灭。

情人们都在喝酒，
让我也喝了一口；
仆民犯下的过错，
真主定能够原宥。

人人都说我爱喝酒，
不喝酒的人何处有？
有幸和好人干一杯，
心里舒畅乐悠悠。

5. 狡猾的情人

燕子穿着黑色的衣装，
但愿它莫要折损了翅膀。
女儿家的心儿多么娇嫩，
但愿她莫要离开了亲娘。

燕子呀燕子，轻轻飞吧，
请在我头顶上低低飞旋。
我在你的翅膀上写一封信儿，
请把它送到我情人跟前。

燕子落在了天窗口上，
情人啊，请你睁开眼睛！
睡大觉能有什么好处，
请你坐起来玩乐开心！

（副歌）
燕子穿着黑色衣衫，
小小的胸脯黑白相间。
情人的心田漆黑一片，
好像烟囱里冒出的浓烟。

6. 一月只来一次的情人

杜鹃在山上歌唱，
歌声那样地伤悲！
愿咱俩交个朋友，
你我都无家可归！

听到杜鹃的歌声，
我从远路上赶来。
我在腰里边系上，

情人送我的腰带。

7. 高高的楼房

你家坐落在大路旁边，
谁也不能把它绕过。
你是位性情温和的大嫂，
谁也不能把你忘却。

这是一座高高的楼房，
麦姆迪汗的高楼大厦。
她腰里系着丝绸腰带，
身边睡着扎克尔霍加。

戈壁上提供饮水的葫芦，
比我的父母还要亲近。
我这可怜的一颗心哪，
一直盼着那薄幸的情人。

8. 你是帝王

纵然你是至尊的帝王，
也不该把穷人抛在一边；
即使你对我瞥上一眼，
也不会失去帝王的尊严。

一座座丘陵之间，
马不停蹄地奔走；
真主不曾给他人，
降下这样的罪受。

（副歌）
你是位帝王，
我是个乞儿；

愿你能同情，
乞儿的遭遇。

9. 阿拉依姆

麻田里有只锦鸡在飞，
我和好情人如鱼得水；
她把大辫子甩在右边，
拽着她辫子亲亲多美！

眉毛和睫毛之间，
爱上了你的眼睛；
搂抱着你的脖子，
亲了亲你的嘴唇。

你有乌黑的眉毛，
你有明媚的眼睛。
让我热爱上你的，
是真主降下的命运。

10. 年轻的大嫂

我在高山上修一座楼，
　　留给了山民。
我和“黑眉毛”交朋友，
　　引起了纷争。

情人呀，莫要上高山，
　　会说我们在幽会；
莫要躬下你柳条似的腰，
　　会说我们在亲嘴。

情人呀，莫要上高山，
　　你会被摔得粉碎；

莫要把心儿给漂亮人，
你会被情火烧毁。

11. 亚奇伯克①

在那动乱的岁月，
出了个亚奇伯克；
他和准噶尔人斗争，
抱恨离开了世界。

珲台吉② 的兵丁，
给人间带来灾难；
乡亲们纷纷逃散，
撇下亲爱的家园。

亚奇揭竿而起，
手里拿起武器；
向着山里进发，
后面带着勇士。

亚奇只身一人，
带着成千士兵。
谁若不听他指挥，
定难逃脱他手心。

亚奇多么威风，
长矛刺向敌人。
谁若和他作对，
棒子落在头顶。

---

① 这是历史叙事诗《亚奇伯克》的一部分。该诗的主人翁亚奇伯克，是公元17世纪领导哈密地区人民对准噶尔入侵者进行了英勇斗争的民族英雄。

② 珲台吉：准噶尔汗国汗王的称号。

准噶尔出动兵马，
为了把亚奇拿获；
套索套向他脖子，
抓住了亚奇伯克。

著名的好汉亚奇，
想飞没有羽翼；
可叹一代英雄，
落在萨曼奇手里。

亚奇怒火满腔，
眼盯在萨曼奇脸上：
“待到复活之日，
在真主面前算帐！”

敌人带走了亚奇，
下令把他处死。
亚奇的心爱儿子，
一路上哭哭啼啼。

亚奇呀多么湖涂，
火镰挂在你腰里。
留辫子的准噶尔人，
杀害了敬爱的亚奇。

乡亲们痛哭哀号，
为亚奇作了祈祷。
宰了萨曼奇叛徒，
皮壳里塞满麦草。

12. 情人呀，躬躬身

愿我的父亲，愿我的母亲，

莫把我当做儿男；
是真主让我走上这道路，
莫把我多加埋怨。

怪我的父亲，怪我的母亲，
把我生在这世上；
他们难道就没有料到，
我有这样的下场？

父亲让我做了车户，
是否得了元宝？
我死了，他从沙窝里边，
能否把我找到？

父亲不知道，母亲不知道，
我的悲惨景象；
只有天上的真主知晓，
我已凋零枯黄。

13. 大辫子小姐

你若有情，请你早上来，
莫要怕死神降下；
你若有意，请带上一枝，
你家园里的菊花。

她若有情，就该亲近我，
不该远离我身旁。
人人说她是我的情人，
不了解她的情况。

14. 燕子穿着黑衣裳

我为你望穿了秋水，

你却不看我一眼。
不看也随你去吧，
冤债要你来偿还。

能否见到我情人，
把她的嘴儿亲亲？
旁人若在她身边，
是否会烧毁我心灵？

燕子身穿着黑衣，
莫要折损了翅膀；
女儿家心儿娇嫩，
莫要离开她亲娘。

燕子身穿着黑衣，
胸脯儿黑白相间。
年幼时心给了他人，
一辈子遭受熬煎。

第二分章

1. 散　序

情人的无情利剑，
把我割成了千片；
为了瞻仰你的花容，
我死在凯尔巴拉[1] 荒原。

我要想和你相会，

---

① 凯尔巴拉荒原：位于伊拉克，先知穆罕默德的外孙、阿里的次子侯赛因曾在圣战中殉难于此。这儿借指苦难的荒原。

比登天还要困难；
只有师祖① 的祝福，
能让我和你相见。

2．谢姆西娃篇

当我唱起谢姆西娃之篇，
心儿化成了清水一滩。
我把心儿在歌会上点燃，
生命焚烧在烈火里边。

古兰西娃是多美的花儿，
红花垂挂在绿叶之间。
我那位情人多么无情，
活活地把我踢开她身边。

在这托乎奇② 地方一带，
没有谁更比你美丽动人。
你在人世上撒下情火，
用你的美貌颠倒了众生。

我的心儿在熊熊燃烧，
我的苦楚你全不知晓。
请你行行好把火种拿走，
莫让我的生命被情火烤焦。

我的花园，美丽的花园，
花园里的花儿多么鲜艳。
大姐呀，请你侧耳谛听，
我的歌声，多么哀怨。

---

① 师祖：指伊斯兰教神秘主义派别苏菲派教团的首领。
② 托乎奇：或称“三堡”。古代哈密五城之一。

不管唱上多少歌曲，
也不会伤了人的心灵。
自从情人离开我身边，
我的心里布满了伤痕。

种了一园又一园花儿，
没有能开出满园鲜花。
都怪真主他安排不当，
没让我和你结成一家。

3. 孜威黛篇

艾捷克琴的把儿上头，
装饰着一个美丽的鸭头。
新近结识了情人的人哪，
无边的喜悦荡漾在心头。

出外你穿着白布衣衫，
莫非把绸衫送进了当铺？
你交了一个又一个情人，
莫非已满足了你的情欲？

出外你穿着白布衣衫，
袖口上绣着漂亮花边。
你手拄下巴默默沉思，
莫非情人离了你身边？

4. 呼玛尔篇

你像新月在天边露面，
想不到你会一闪而逝。
你在这儿做了六天客人，
想不到你会把我抛弃。

我多么喜爱你的温情，
想不到你会播下火种；
你用情火烧毁了一切，
想不到你会那么无情。

5. 呼居尔吐篇

你的脸儿好似月亮，
你的眼睛像启明星一般。
你嘴里是否含着蜜糖？
吐出的话儿那么香甜。

原以为你把鲜花配给了鲜花，
你却把鲜花插上了牛粪；
没等我找到心上之人，
你把我配给了粗暴的恶棍。

6. 吐木尔克孜篇

我以为月亮只在天上，
想不到大街上也有月亮；
我以为情人美貌无双，
想不到有人比她更漂亮。

那是月亮，还是位大嫂？
月亮莫非被乌云遮了？
待到情人从远方归来，
我的眼泪要流成河了。

月亮失去了光辉，
只因天上有乌云。
情人已把我遗忘，
只因她另有了情人。

7. 伊沙噶篇

天空里罩着一片雾霭，
情人的火焰真够厉害。
死神来了，无可奈何，
活活儿分离，伤透心怀！

情人和我活活儿分手，
谁会想到有这种结果？
是真主让咱俩各奔东西，
对此我能有什么罪过？

天空里没有乌云，
露珠儿落在草上；
身边已没有情人，
骂名落在我身上。

我俩难道就这样，
白白儿担着名声？
还不如出场风头，
死了也会甘心。

8. 泡尔当篇

做情人有何好处，
夜里睡不上好觉；
白天是人间纠纷，
晚上是情人打扰。

情人走过我身边，
脸色多么难看。
她转身来到我跟前，
世界一片昏暗。

9. 加依——达洪

树叶青了，草儿绿了，
情人呀，快来我的身边！
我已经快要断了气了，
情人呀，快来把我看看！

柳树的枝梢相连在一起，
叶子却一片片各自分离。
我的心和你的连在一起，
两家的房子却各在东西。

路程多远也没有关系，
但愿两颗心没有距离。
但愿我俩发下的誓言，
不要因路远变成虚语。

这匹花花马是谁的马儿？
是买买提赛林侍卫的马儿。
他一个人呆在北京城里，
趴在金桌子上写着字儿。

我上山是为了砍伐柳枝，
还为了在那里捉一只鹞子。
六个月燃烧在情火里边，
只为了对你有真情实意。

我已经病得气息奄奄，
情人跑了来把我看望；
我想站起来向他致礼，
只可惜没有坐起的力量。

10. 哎呀，我的情人

愿你做一枝棉花秆，
　　让我做牵牛；
让我紧紧地缠着你，
　　挂在你枝头。

月亮太阳在天空里游，
　　车轮在天上。
情人的心儿往别处走，
　　我在受灾殃。

黑毛黑鬃黑尾巴马，
　　黑色的绳子；
鞍鞴掉在了戈壁滩，
　　剩下了鞭子。

11. 达赫——达古达克

悠悠岁月流逝了，
　　你为何不悲叹？
心上的人儿走远了，
　　你为何不思念？

都说我走了又来了，
　　我自己情愿。
为情人吃了皮鞭了，
　　我自己心甘。

12. 惦记着仆民的真主

你的眉毛又黑又浓，
你的睫毛多么魅人。

我在你的情火里燃烧，
你却不知道我的心情。

没有找到好马的时候，
愿你暂且把毛驴来骑。
没有找到好人的时候，
愿你暂且和坏人为伍。

情人呀，请你莫要着急，
让我先看看真主的意旨。
一旦真主见许的时候，
我定会对你表达情意。

13. 哎呀，情人，你原来有娘子

好人的留念之物，
应该在眼睛里保存；
是花儿，戴在头上，
是花苞，就该亲吻。

好人的留念之物，
应该保存在眼里；
坏人的闲言碎语，
应该远远地抛弃。

轮到你的小麦上磨，
莫要把麦梢子① 倒进。
得到你情人的许诺，
莫要让敌人知情。

---

① 麦梢子：指做为付给磨坊主的酬劳而留出来的少量小麦。

面貌像地狱般狰狞的敌人，
你应该远远躲开他身旁。
你若忍受不了情火的熬煎，
应该用衣襟把清水洒上。

八

乌孜哈勒木卡姆

（代尔迪里瓦）

八、乌孜哈勒木卡姆
（代尔迪里瓦）

第一分章

1. 散　序

我这愁苦的心魂啊，
从来没逃脱过爱的灾难。
心田里已是斑斑伤痕，
全因了心魂带来的骚乱。

美人啊，请听我的诉告！
我的心儿已经被烤焦。
敌人个个在拍手欢笑，
只为了你给我带来的苦恼。

2. 代尔迪里瓦丁

谁曾在冬天出猎，
看到过鸳鸯的影子！
谁曾离开了恋人，
空身子返回家里！

你向着城里走去，
不曾回过头看我。
你把我扔进情火，
就不怕造下罪孽？

3. 你让人吃尽了苦头

无尽的忧愁痛苦，
降在了男儿的头顶；
眼泪汇成了河流，
能把磨盘石转动。

与其在花园里受罪，
还不如在荒原上奔走；
不知情义的人类，
还不如知情的牲口。

莫要说我没有忧愁，
忧愁装满了皮囊。
为了五皮囊金子，
受尽了无穷灾殃。

只因她心怀忧伤，
没有来到我身旁；
一座苦难的大山，
掉下来落在我头上。

4. 谁也不像我神魂颠倒

美人啊，在这人世之上，
谁也比不了你多姿多娇；
面对着你的花容月貌，
谁也不像我神魂颠倒。

听说你在说我的不好，
我定要让你神魂颠倒。
在你的眼前我卖弄风情，
让你的心魂在火中烧烤。

我把袖子当做枕头，
一半儿枕在我的头下；
心爱的情人已精疲力尽，
经不住我的调弄玩耍。

匆忙中找不到外衣的袖子，
也不曾把它穿上胳膊。
我在我心爱的情人身旁，
不曾好好儿睡上一夜。

5. 甜瓜哟西瓜

情人的宫院里边，
中间该有条小路。
你若是公正帝王，
莫要把情人分离。

我愿找一位情人，
没情人怎能生存？
心心相印的人儿，
一刻也不愿离分。

我和我那位情人，
在一个村子长大；
我俩曾有约在先，
一辈子永不分手。

情人在时多好，
情人走后糟了；
情人点的烈火，
把我烧得枯焦。

6. 阿依莱

猛虎横躺在路上，
不愿给狮子让道。
受到父亲的诅咒，
永远得不到好报。

与其和坏人一起，
白白地消磨时间；
还不如和好人一起，
为他把羞愧分担。

你穿着金丝缎长袍，
系着海贝的纽扣。
莫因为情人没来，
让你的心儿伤透。

7. 我的心上人

情人匆匆走过了这儿，
你沿着墙脚找他的脚印。
你把四面八方都找遍，
却没有去到花丛中找寻。

8. 魅人的艾莱木汗

亲爱的父亲已经去世，
亲爱的母亲已经去世；
一母同生的亲兄弟呀，
一个个和我心儿分离。

我愿看到父亲的容颜，
我愿看到母亲的容颜；

我愿在二老双亲的脚下，
结束了生命，离开人间。

我已经失去了亲爱的父亲，
我已经失去了亲爱的母亲；
情人好像我的亲姐妹一样，
如今又失去了心爱的情人。

9. 莎蕾汗

难道我永远这样，
遭受厄运的捉弄；
失去心爱的情人，
在世上孤苦伶仃？

受到情火的熬煎，
心儿已破成碎片。
情人你也许知道，
治心病没有灵丹。

受尽了你的折磨，
我已经变成了疯人；
我在苦难的荒原，
像麦吉依[1] 一样飘零。

10. 黑眼睛

当我心烦的时候，
吸一锅黄烟消愁。
占据我心田的情人，
金钱也买不到手。

---

① 麦吉依：古代东方传说《莱丽和麦吉依》中的痴情男主角。

人人责怪我抽烟，
人人责怪我喝酒；
任他们议论纷纷，
不知我心里的忧愁。

11. 哎呀，好苦啊

壶里的烧酒滚了，
一盅酒喝得我大醉；
为了那年轻的大嫂，
我已经变成了醉鬼。

这壶酒我喝定了，
愿她把情夫甩掉。
她情夫要是不愿，
我将带着她逃跑。

12. 圣墓把我保佑

听说我情人要来，
问一声过往的行人。
我已经心急难耐，
闻一闻路边的清风。

我情人不去的婚礼，
不允许，我不能去。
情人的心灵脆弱，
一杯茶不能赢取。

13. 让生命为你倾倒

无尽的痛苦降临我头顶，
没有一个人来把我访问。

若是有人来到我的身边，
让他给我情人捎封书信。

白云在飘飘游游，
盘旋在积雪的山头。
在这短暂的世上，
心儿被情人伤透。

14. 阿亚莱

秉承真主的意旨，
我来到这里做客。
娶了位鲁姆城[1] 的姑娘，
名字叫苏丹·布薇切。

心儿像白云飘荡，
它已对情人失望。
听说情人要走了，
心儿呀，把她遗忘！

好花儿出在花园，
好马儿出在山沟。
情人呀，快来玩吧，
趁这会没人的时候。

第二分章

1. 散 序

世上的一切有情之人，
都会在复活日哀哀痛哭；

---

① 鲁姆城：泛指今土耳其阿那托里一带。

我跪在地上向你祈祷，
主啊，愿你将我宥恕！

当我把脚步迈向坟茔，
当两位初审者① 将我审问；
先知呀，愿你用对真主的颂赞，
融化我的昏昧心灵。

2. 唉，比代特

花园里的湖水结了冰，
　　可以溜冰玩了。
听说你另找了心上人，
　　让我气断肠了。

我的心儿像破筛子，
　　谷粒儿装上漏了。
心头的创伤无药医，
　　脸儿已变黄瘦了。

你的脸本来是黄的，
　　情思过了头了。
情人的烈火真厉害，
　　让你难忍受了。

3. 穷苦人之歌

我来到山上猎取了黄羊，
和山里的射手们一起。
我怎能这样虚度了时光，

① 两位初审者：伊斯兰教徒相信，人死后躺在墓穴里，要受到名叫蒙克尔和尼克尔的两位天使的预审。

和无知的孩子们一起？

我来到山上猎取黄羊，
没有把灰色的羚羊射倒。
我对情人怀抱着希望，
没有能睡在她的怀抱。

4．玫瓦利莱

你要想知道鸟儿的处境，
请去问问它栖落的树顶。
你要想知道可怜人的苦况，
请去问问那大架子情人。

鸟儿找到了白杨树梢，
一会儿落下，一会儿飞起。
当你见到了意中的人儿，
焦渴的心田会得到满足。

雪花和冰雹飘落纷纷，
情人你别来，会留下脚印。
你晚上来了，早上走了，
定会给人们留下话柄。

5．向情人们致礼

墙外又修了围墙，
是为了遮挡寒风。
有恋人又找了恋人，
为求得心儿安宁。

院子的后面是麦场，
麦草在纷纷飞扬。
新情人点燃的火焰，

比地狱的烈火更旺。

6. 愚蠢的情人

我呆在屋子里边，
黑眼睛泪水涟涟；
敌人夹在了中间，
他已经不听我言。

你的眉毛是黑的，
染眉的蓝草是假的。
我对你的爱情是真的，
你对我的风情是假的。

7. 魅人的眼睛

冻了又消了的蔓菁，
怎么能下到饭里！
只来一次的福气，
怎么会再来光顾！

谁能够赏识美人的价值？
如果没有情人为她而忧伤。
谁会去赏识玫瑰的风情？
如果没有夜莺落在它身旁。

8. 让我来玩玩，傻瓜

梧桐的枝儿多么娇嫩，
请莫要攀它，它会折损；
一旦树枝儿全折断了，
夜莺飞来在何处栖身？

门前长着一株梧桐，

望你莫要去把它攀折。
有了情人又去找情人，
对青年男女无疑是罪过。

（副歌）
让我玩玩，傻瓜！
让我玩玩，大嫂！
让我做你的情人！
让我做你的相好！

9. 阿拉木汗

没有见过阿拉木汗的人们，
都问她长着什么模样？
嘴像顶针儿，腰像芦苇，
婀娜的身姿举世无双。

阿拉木汗家住的地方，
三百六十里，多么漫长；
我为了常常跑去看她，
皮鞋的后跟已经磨光。

阿拉木汗的声名远扬，
花荫下支着一张木床。
请你看看她的面孔，
黑痣长在右眉毛上。

阿拉木汗的白净皮肤，
好像连木沁的棉花一般。
她身上仿佛没有肌肉，
好像用刨子刨过的木板。

阿拉木汗的果园里边，
长着一株喀什噶尔葡萄。

请你看看她的嘴脸，
两颗门牙露出了嘴角。

我在夜晚里走进果园，
和阿拉木汗手儿相牵；
阿拉木汗落在我后边，
摸不着出路心慌意乱。

我是否把你叫阿拉木汗？
还是把你叫做热外依汗？
我是否像宰杀羊羔一样，
宰了你慰疗我饥渴的心田？

10. 阿依丝汗

我喝了白酒，又喝了红酒，
在那美人儿阿依丝汗身旁。
一旦她怒火燃烧在心头，
豆绿色手帕打在我脸上。

阿依丝汗哪，阿依丝汗，
美名远扬的阿依丝汗！
撇下三个可怜的孩子，
另嫁男人的阿依丝汗。

衣裳的袖子又小又窄，
怎么能塞进去我的胳膊？
情火燎人的阿依丝汗哪，
一个人在家里怎能睡着？

燕子飞来了，唧唧鸣叫，
翅膀好似交差的剪刀。
阿依丝汗哪，快来开门，
我已经到你门口来了。

11. 你瞧，这不是花坛？

阿依木汗坐在水渠旁，
豆绿色花儿插头上。
我和情人结同心，
幽静的地方诉衷肠。

沿着水渠朝前跑，
农官修了一座桥。
是我自己在燃烧，
还是真主把我烤？

12. 亚尔——亚莱

我如何是好，我如何是好？
　　爱火燃烧心头。
这也许是我，命运的注定，
　　心里充满悲愁。

我如何是好，我如何是好？
　　无人慰疗我忧心。
我若是男儿，就应该出走，
　　带着满脸伤痕。

我如何是好，我如何是好？
　　情人就要跑了。
跟在他身后，六个月时光，
　　生命白消耗了。

九

都尕木卡姆

（[小]你让我好苦）

九、都尕木卡姆
（［小］你让我好苦）

1. 散　序

真主你不曾赋予我良知，
我的心灵在遭受痛苦。
我不曾听从良言告诫，
我是你昏昧无知的奴仆。

我的心儿像一块顽石，
教诫对于它毫无益处。
先知呀，愿你用爱的烈火，
熔化我顽石般坚硬的心扉。

2. ［小］你让我好苦

若是能顺着我的心意，
我决不愿离开情人的身边；
若不是阴阳两界相隔，
我愿像灯蛾绕着她飞旋。

苦难只有受苦人深知，
病痛只有久病者深知。
悲愁深深地藏在心底，
枯黄的面容已向人告知。

莫以为我没有痛苦忧伤，
伤痛已装满了五只皮囊。
为了得到五皮囊银钱，

你让我受尽了人世的灾殃。

我在那丘陵之间，
马不停蹄地奔走。
真主不曾让世人，
吃过这样的苦头。

你以为我还活着，
活着也等于死了。
活活地失去了情人，
在她的情火里燃烧。

3. 塔玛克巴颜

我多么不幸，我多么不幸！
我为遭受的不幸而痛哭；
只身流落在这他人的城市，
我为遭受的欺凌而痛哭。

情人哪，为何不见你到来？
我愿踏上你走去的路途。
我手里拿着两把刀子，
愿剖开胸膛把心儿掏出。

4. 伊斯兰伯克①

昨晚上来了四位骑士，
四个人都骑着灰色马儿。
在那四位骑士的中间，
伊斯兰伯克是心灵的欢愉。

---

① 这是长篇叙事诗《伊斯兰伯克》中的几段。伊斯兰伯克是一位曾和清朝的官兵做过斗争的英雄，该诗叙述了他的斗争事迹和牺牲经过。

伊斯兰的流水向南流淌，
激荡得石头一个个相撞。
忘恩负义的薄情之人，
把一团烈火燃在心房。

伊斯兰伯克倒在了地上，
身子的一侧贴着地面。
“请把嘴张开，我给你喂水！”
他的喉咙已不听使唤。

一条长长的搭包①，
系在伊斯兰伯克腰间。
在他牺牲的地方，
鲜血染红了地面。

5. 艾依瓦纳丹

棉花是湿的，纺车是坏的，
让我诉一诉纺线的苦恼？
失去了我那心爱的情人，
让我为遭受的痛苦而哀号？

让我诉诉你带来的痛苦？
让我为自己的境遇而哭泣？
我已在愁苦中萎黄凋枯，
让我诉一诉孤苦人的苦楚？

让我诉一诉满腔的痛苦？
让我诉一诉无尽的愁绪？
情人啊，是否让我向你，

---

① 搭包：一种宽腰带，即可束腰，又能装干粮之类的东西。

向你倾吐出满腹的委屈？

我每天夜晚去你家门口，
你家的狗儿已不再叫嚷。
始终不见你走出家门，
我已像番红花变得枯黄。

你睡在高高的宝座之上，
我愿意睡在你的脚下。
情人哪，你是我眼睛的良药，
只可惜我的手难以够着。

6. 谢尔瓦侬

听说你已经离开了人世，
在那名叫雅木西的地方。
我的眼泪流成了江河，
正当人们做晡礼的时光。

我家住在山脚下，
马粪烧锅又取暖。
一月你只能来一次，
我愿为你装一锅烟。

你的名字叫什么？
我的名字叫玛丽洋。
羊肉汤不合你的口，
请你去把苦药尝。

我为你放了六个月羊，
不让我见你的好模样。
不让我见就算了吧，
让野狼把你的羊吃光。

不知道露珠儿为了什么，
落在了沙沙作响的芦苇丛里？
不知道我的心为了什么，
爱上了不成器的毛小伙子？

在那高高的山顶之上，
是她的爷爷支了帐篷。
是她奶奶用白鹰的羽绒，
捻出了一支支漂亮灯芯。

7. 冷酷的情人

哺礼的时辰，昏礼的时辰，
　　我在园中翘盼。
只要我得空，就在这夜晚，
　　和你在园中相见。

金制的刀子，银制的刀子，
　　再磨也难以磨利。
情人的烈火，真够厉害，
　　河水也难以浇熄。

8. 您走了一去不返

你让我去你那儿？
还是你来我这儿？
你若还需要情人，
定会跑到我这儿。

你走了一去不返，
把手帕留在我身边。
哭泣时用它擦泪，
寂寞时让它做伴。

黄昏时出现的月光，
比不了渠沟的流水。
与其和负心人做伴，
还不如一个人受罪。

9. 塔吉汗

黄金锁子九道簧，
　　钥匙在我手上；
情人离我去远方，
　　影子在我身旁。

情人早上动了身，
　　骑着千里马；
面颊好像红苹果，
　　秀发多潇洒。

看呀看呀看不到，
　　坎儿井绿树；
走呀走呀走不尽，
　　情人的道路。

看呀看呀看不到，
　　河滩的影子；
两位少妇走来了，
　　谁是我妹子？

10. 孜瓦库恰

黄昏时月亮挂在天上，
黎明前启明星出现在东方。
明星似的姑娘，快开门吧，
等了你一夜，天已大亮！

情人的园子里有一株樱桃，
我没吃一颗，它已经光了。
来吧，情人，快来玩吧！
趁着人们没把咱俩看到。

11. 星星峡① 之歌

星星峡是座戈壁荒滩，
夹在两座大山的中间。
回头望着去哈密的大路，
望呀望呀望穿了双眼。

星星峡的长路多么难走，
在路上失去了我的右手。
要想不走又心里嘀咕，
只怕我的爹妈会有罪受。

夏木呼苏王爷多么残酷，
让我走上了星星峡之路。
他给我给了两条鞭子，
让我赶着瘦弱的马儿。

星星峡的路途多么艰难，
两匹瘦马饿死在路边。
石子路走得我磨破了双脚，
我的哭声高过了蓝天。

赶着马车慢慢儿行走，

---

① 星星峡：是甘肃和新疆交界之地，当年哈密王曾在那儿设置兵站，强迫穷苦的当差人为兵站运送粮饷。这是一首当年的赶车人创作的歌曲，表达了当差人的愤懑哀怨。

来到苦水驿，已是晚上。
一碗苦水，咽进肚里，
好不容易盼到了天亮。

苦水驿的泉水苦涩难咽，
赶到下一站更为艰难。
都怪那无耻的乡约① 老爷，
让我们赶车人颠簸在荒原。

当我来到星星峡的时候，
在店里丢失了两根鞭杆。
那天住在艾尔铁木儿②，
梦中见到了父母的容颜。

在那星星峡的驿站里边，
有火炕的屋子多么温暖。
伯克③ 老爷们全睡在炕上，
可怜人露宿在屋子外面。

星星峡是座戈壁荒滩，
两山之间开了条大道。
受不了王爷的残酷压榨，
只好把车扔下，转身逃跑。

---

① 乡约：清末民初地方基层官员。
② 艾尔铁木尔：驿站名，在哈密以东，汉语叫“长流水”。
③ 伯克：旧时代维吾尔族地方官吏。

十

多浪穆夏威莱克木卡姆

十、多浪穆夏威莱克木卡姆

1. 散　序

脸如明月，嘴似花苞，
手指像象牙筷子般白净。
我为她的美容神魂颠倒，
在她的情火里烧成了灰烬。

让我把你的牙齿比做珍珠？
让我把你的身子比做花枝？
当你姗姗走来的时候，
让我把你比做石榴花一株？

2. 苇笔一样魅人的眉毛

魅人的眉毛像一支苇笔，
你身上是否戴着护符？
天一黑你就把我召唤，
你家里是否有僻静去处？

你的眼睛，你的眉毛，
你的丰姿让我倾倒。
即使走遍整个世界，
找不到像你一样的娇娇。

鱼儿在铁锅里遭受煎熬，
大嫂，请回头把我瞧瞧。
你那位丈夫经商走了，
让我在你的卧室里逍遥。

3. ［小］歌唱吧，夜莺

你让我走，我也要走，
不让我走，我也要走。
中间只须借宿一晚，
明天就会和情人邂逅。

情人走了，你莫要伤心，
她是个三心二意之人。
水性杨花的情人哪，
说了话哪会有个定准！

情人不再来我身旁，
只因他另外找了情人。
苦难好似一座大山，
掉下来压在我的头顶。

父亲母亲是我的靠山，
想不到他们会离我而去。
想不到我这娇惯的孩子，
会在人世上颠沛流离。

4. 谢鲁拉，赛乃姆亚莱

比生命还要珍贵的情人，
你能否愉悦我的心魂？
有那么一天，我遭受不幸，
你能否慰疗我的忧心？

高高的蓝天没有柱子，
长长的流水没有桥梁。
世上的人们可为我做证，
除了你，我再没有情郎。

5. 我在右手里端着盅子

我在果园里见你走了，
我在街道上见你回还。
我愿把你踩过的路尘，
当做眼药来涂在双眼。

美人来了，慢步姗姗，
向我偷偷儿瞥了一眼，
秋波一转算不了什么，
她也许对我已情思缠绵。

我在右手里端着酒盅，
我在左手里端着烛台。
蜡烛只能着三天时间，
三天过后，苦难到来。

我进过的苇丛，
老虎也难进去。
我亲过的女人，
皇帝也难亲着。

高高的苹果树，
因为有果子你才攀它？
巴依的傻小子，
因为有金子你才嫁他？

6. 监狱四周围着高墙

监狱的四周围着高墙，
监狱的里边好似墓场。
争取自由的马丽艳汗，
意志好比男儿般坚强。

哈密厅① 里住了多年班房，
是为了把父亲的罪债抵偿。
在人世上受尽了痛苦艰难，
是为了把爱情的代价补偿。

我将要离开这个地方，
我定能走到前面的驿站。
只要我把古丽代丝汗带走，
定会实现多年的心愿。

哈拉吐威② 的古丽代丝汗，
让伯克尔巴依拐走了。
我家的老爷知道了，
紧跟在后面追去了。

7. 哎呀，我的亲亲

情人说我太坏，
我可没干过坏事。
每日里起早睡晚，
只求得平安如意。

情人说我太坏，
那我就当次坏人。
一旦我离开这儿，
她是否心里高兴？

我有一把糖果，
装在衣袋里头。
新近交了个朋友，

---

① 哈密厅：历史上的哈密曾一度是厅的建置。
② 哈拉吐威：哈密的一个村庄，汉语称“五堡”。

讲定了永不分手。

8. 亚尔安拉

灯光暗了，灯光暗了，
拨一拨不就亮了么？
情人走了，情人走了，
请一请不就来了么？

明灯一盏，灯光闪闪，
比不了情火燎人。
情人去了，已经三天，
也许他生了异心。

9. 情人阿依汗

请你从我的右边走过，
请你从我的左边走过。
性情温柔的“黑眉毛”呀，
请你能原谅我的过错。

情人的心头充满愁怨，
躺在花荫下的湿土上面。
没有人为他解解闷儿，
他辗转反侧，难以成眠。

情人的歌声多么魅人，
我在屋子里侧耳谛听。
只可惜无法走出家门，
我躺在床上泪流纷纷。

10. 吃黄羊肉吧①

在明岗上呆了半年时间，
我们用梭梭柴烧锅做饭。
翘望着通向哈密的大路，
望呀望呀望穿了双眼。

我们在戈壁上猎取黄羊，
一只只黄羊捆在马上。
请莫要欺凌异乡之人，
我们只呆三五天时光。

早上我们喝一碗糊糊，
白天吃一把炒熟的麦粒。
为了求得生命的庇护，
我们呆在了明岗山里。

11. 金子般的帕夏汗

年幼无知的小孩子呀，
折一枝柳条当马骑。
出门在外的流浪汉哪，
想起了家乡泪如雨。

大门前长着一株柳树，
树枝上缀满了片片碧玉。
新结识的情人把我摧残，
我的生命已为她而凋枯。

---

① 1931年，哈密农民起义的一支队伍为逃脱官兵的追捕，撤退到哈密边缘地区的明岗山里，以猎食黄羊为生。这首歌曲即产生于这群逃亡者中。

她是否要我再向她光临？
她是否要我再向她倾心？
她的情火那样地炽热，
是否想把我烧成灰烬？

苍鹰在空中翩翩飞翔，
情人已对我变了心肠。
变心就让她变心去吧，
她本来是个薄情的姑娘。

十一
伊拉克木卡姆

（［大］你让我好苦）

十一、伊拉克木卡姆
（［大］你让我好苦）

1. 散　序

主啊，我犯了无数的罪过，
我来是为了向你陈说。
恳求你能把我的脖子，
从那罪孽的链条上解脱。

请你去到墓场里看看，
看一看穷人和富豪的景观：
个个变成了一堆白骨，
怀抱着黄土在地下长眠。

2. 你让我好苦

就像那山里的黄羊羔子，
你是孤儿，我也是孤儿。
我本想跑去把你看望，
可惜我没一匹银灰色马儿。

骑着骏马，穿着锦袍，
情人想把我用火烧烤。
我若是喝她一杯浓酒，
她定会把我的性命要了。

我在果园里看到了情人，
情人她是否也把我看到？
我的心里烈火在燃烧，

情人她是否已觉察到了？

要进果园并不是难事，
只要你找着它的门路。
要亲情人也不是难事，
只要你摸着她的脾气。

3. 我的小亲亲

一阵狂风骤起，
摧折了玫瑰花枝。
让我向谁去倾诉，
负心人带来的痛苦？

我病得气息奄奄，
情人来把我看望。
想起身向情人致礼，
却没有坐起的力量。

一个主意我已经想好，
情人病了，我要去关照；
我从柳树上折根枝条，
在他的头边绕上三绕①。

我的生命在熊熊燃烧，
你却不知道我的苦衷。
请你行行好把火拿走，
莫让我的生命烧成灰烬。

4. 穆扎特河里没有流澌

穆扎特河水里边，

① 绕上三绕：这是一种民间的祛邪方法。

并没有流澌滚翻；
世人的心田里边，
并没有情义可言。

不知你有没有情义？
我来向你问询；
原来你没有情义，
我只好对你断情。

一位黑眉毛美人，
坐在闺房里边；
一枝红玫瑰花儿，
开在花园里边。

红玫瑰花儿谢了，
剩下了枯干枯枝；
为了你呀，情人，
我已变成了疯子。

听说情人要来了，
莫不是命里注定？
情人点燃的心火，
比炭火厉害十分。

见到了我的情人，
当即丢失了灵魂；
心头的无尽痛苦，
瞒也瞒不过他人。

让我丢了魂的，
是你的一双眼睛；
让秘密漏了底的，
是你的不慎言行。

5. 我心爱的人儿

我能从何处找到，
那位心爱的情人？
我愿用手帕包上，
他用脚踩过的路尘。

那一夜和我的情人，
在他家缔结同心。
那个欢乐的夜晚，
永留在记忆之中。

那一夜我已死去，
今晚我又复活。
向真主千遍万遍，
忏悔我的罪过。

6. 哎，胡特

情人走了，不再来了，
小鹰飞了，不再来了。
听说情人的腿摔断了，
做为借口，不再来了。

情人给我捎来，
一撮上等黄烟；
黄烟里面装着，
一星燃烧的火焰。

青刺草呼呼燃烧，
白刺草一旁逍遥；
有情人心头起火，
无情人一旁暗笑。

情人袖里暗藏春色，
花园里送我鲜花一朵。
在这稠人广众面前，
我怎么敢把花儿接过？

7. 北京刀子是我的伙伴

你莫非想要上天？
你莫非想要登云？
你莫非想要请来，
自己不来的情人？

我有浓黑的眉毛，
爱上了你的美貌。
请你时你不愿来，
自己又跑来卖臊。

8. 情火燎人的尼亚孜小姐

沙滩上游荡的黄狐狸呀，
　　沙滩的狐狸。
是否会要了我的命哪，
　　情人的笑语？

但愿情人能靠近我啊，
　　切莫要远离；
人人说她是我的人哪，
　　不知她心意。

不管距离有多远哪，
　　并没有高山；
两个好人儿心相连哪，
　　有什么罪愆？

但愿有一匹好马儿呀，
　　骑着它奔跑；
但愿情人在我身边哪，
　　有说又有笑。

9. 让我看看你的美容

我骑着马儿走向前方，
摔得我侧身倒在地上。
新近结识的“黑眉毛”呀，
玩得我心里无比舒畅。

你骑在马上不套笼头，
显得那样地笨脚笨手。
走遍天下也难以找到，
像你一样的无知蠢牛。

我骑的马儿是白鼻梁灰马，
骑着它蹿过了乱石山岗。
每个人的情人风姿不同，
谁也比不了黑眉毛姑娘。

10. ［小］年轻的大嫂

黄羊羔子生长在山里，
但愿它能在山中游憩。
在这短暂的尘世之上，
愿它能安眠在情人怀里。

我能把月亮和月亮拴在一起？
我能把月亮和太阳拴在一起？
让我在这短暂的尘世之上，
永远遭受情人带来的忧戚？

我们已经把马儿鞴好，
还没有给它勒上肚带。
这痛苦还能让谁来受，
除了你和我二人之外？

11. 安拉啊，我的主宰

莫不是彩云，莫不是蓝天，
　　洒下了雨点？
你的屋子莫非是天国，
　　愉悦了心田？

一轮明月在苍穹上游走，
　　车轮在天上。
你的心儿在别处游走，
　　我在受灾殃。

是我的情人，还是他人，
　　斜躺在炕上？
抖动着眉毛，也斜着眼睛，
　　折磨我心房。

12. 欢　庆

那儿也有一株玫瑰，
这儿也有一株玫瑰。
夜莺飞过阿克苏街头，
优美的歌声令人迷醉。

我也可以去到哪儿，
我也可以来到这儿。
情人，你若不再理我，
我会找到鹞子般的情侣。

玫瑰花儿一束又一束，
父亲母亲是我的福气。
情人只是心灵的欢愉，
父亲母亲再也难寻觅。

13. 蹩脚马

马儿蹩脚，牛儿不走，
　　真让人受罪！
无意中干了不该干的事儿，
　　真够倒霉！

我的马儿是枣红马儿，
　　没骑过一次；
马背上驮着五斤好酒，
　　没喝过一滴。

14. 有什么要说的

今天已经是星期三啦，
请你快把马儿鞴好。
我们就要回故乡啦，
情人哪再见，祝你安好！

今天已经是十六号啦，
该是我情人回来的时候。
情人你要来，赶快来吧，
我一个人在这儿多么难受。

听说情人就要走啦，
让我问问过往的行人；
情人已经不理我啦，
让我闻闻路边的清风。

十二

拉克木卡姆

（唱吧，我的夜莺）

十二、拉克木卡姆
（唱吧，我的夜莺）

1. 散　序

母亲一样的贴心人哪里去找？
父亲一样的知心人哪里去找？
对你那样的忘恩负义之人，
像我这样的热心人哪里去找？

玫瑰花下泡一壶清茶，
喝着喝着上了瘾了。
为了你这负心的情人，
我日夜奔走，白费心了。

2. 唱吧，我的夜莺

在那高高的白杨树下，
我的情人在拨动琴弦；
琴弦发出召唤的声音，
要见情人比登天还难。

花园里长着一株鲜花，
它有金子一样的身价。
至今花蕾还没有绽开，
用黄金也难把它买下。

假若你是朵鲜艳的玫瑰，
我愿做枝头嘤鸣的夜莺。
即使你不愿看上我一眼，

我也要拽着你，把你亲亲。

梧桐树枝儿多么娇嫩，
莫要攀它，枝儿会折损；
一旦树枝儿全折断了，
夜莺飞来在何处栖身？

美丽的春天到来之前，
夜莺不会在花坛里鸣啼；
难忍的苦难到来之前，
仆民不会向真主泣诉。

3. 锦　鸡

你爹在呼唤你吗，锦鸡？
你妈在呼唤你吗，锦鸡？
一点也不知笼子的情义，
挣脱笼子飞走的锦鸡！

当你在天空飞翔的时候，
让青隼逮住你，锦鸡！
当你在河畔栖落的时候，
让鱼儿吞了你，锦鸡！

当你在河里泅水的时候，
让渔夫捞到你，锦鸡！
让他用红柳枝把你串起，
做烤肉吃了你，锦鸡！

4. 谢尔瓦兹，让我为你献出生命

有爹的孩子，有妈的孩子，
好似人世间的鲜花一朵；
没爹的孩子，没妈的孩子，

好似熄了火的死灰一撮。

种了一园又一园花儿，
没有能开出满园鲜花。
都怪真主他安排不当，
没让我和你结成一家。

一座花园，两座花园，
花园里鲜花朵朵开放。
大姐，大姐，请你谛听，
我在为你而纵情歌唱。

5. ［小］谢尔瓦兹，让我为你献出生命

你把大灯点着，
却把小灯熄灭。
不知我有何罪，
让我夜里奔波？

我把你灯盏点着，
放在你烟囱上头；
为了大嫂的情意，
换了灯芯又添油。

6. 亲爱的古丽切莱汗

走进了苹果园里，
谁会把酸果子品尝？
有了苹果般的情人，
谁会把他人爱上？

我本像苹果般鲜艳，
情火烧得我枯黄。
不知我有何罪过，

和情人天各一方。

7. 麦斯坦——达格麦

一阵狂风骤起，
摧折了玫瑰花枝。
负心人带来的痛苦，
不知向谁去倾吐！

脸儿枯黄，脸儿枯黄，
大嫂的心头定有忧伤。
没有忧伤，怎会凋枯，
她那位情人去了远方。

白色的旗幡，红色的旗幡，
情人的眉毛像苇笔般漂亮。
但愿咱俩遭受的灾难，
莫要降临在他人头上。

8. 哈咿，呼咿

我的情人，另有情人，
除我之外，还有五个。
我可不想去另找情人，
要找，也能找十个八个。

你让我遭了一重灾难，
一重不够，又遭一重；
你让我像那笼子里的夜莺，
日夜盼着你，哀号悲鸣。

（副歌）
唧唧的叫声，喳喳的叫声，
莫不是麻雀们落在了树巅？

格格的笑声，哈哈的笑声，
莫不是大嫂们来到了花园？

9. 艾丝莱汗

情人名叫阿依汗，
情火撒在我心田；
杭州缎子穿身上，
珊瑚纽子系胸前。

我是情人的石榴花，
开在他家的果园里。
情人是个负心汉，
四面八方留足迹。

白杨树上一窝鸦，
夜里不睡叫哇哇。
情人对你变了心，
何必为他泪花花！

10. 花一样的美人

孤儿没有父亲母亲，
哪有搭包系在腰间！
莫要相信这无常世界，
它对你哪有情义可言！

父亲好比是一座大山，
母亲好比是一座花园。
没有父亲，没有母亲，
只能在世上遭人白眼。

从小失去了亲爱的父亲，
是母亲把我抚养成人。

她为了求得我一生平安，
曾在圣墓前点燃明灯。

11. 莱提派

羊羔咩咩叫了，
在那高高山头。
情人远远走了，
心里多么难受！

我来情人家里，
想在她家借宿。
让我问声情人，
叫我住么不住？

你那手里的苹果，
不知要削给谁吃？
你没把心儿给我，
不知是留给谁的？

花开有什么不好？
叶落有什么不好？
为了真心的情人，
担名声有什么不好？

（副歌）
金子般的美人莱提派，
请你把真心话讲出来。
愿你做枝头的小黄鹂，
唱呀，跳呀，乐开怀。

12. 夜莺姑娘

让我骑上马奔向高地，

让我把自己投进水湖。
情火烧得我难以忍受，
让我把胸膛贴在湿土。

看到了吧，那位黑眉毛美女？
她把绿豆度给情夫嘴里。
她做的饭让人倒了胃口，
就是打死我，我也不吃。

قۇمۇل مۇقامچىلىرنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇش

ئاتاقلىق مۇقامچى-ئاخۇنبەك

ئاخۇنبەكنىڭ ئەسلى ئىسمى مۆمىن سۇبۇر، مىللىتى ئۇي-غۇر. ئۇ، 1901-يىلى قۇمۇل شەھەر ئىچى يېزىسىدا دۇنياغاكەل-گەن. ئۇنىڭ دادىسى سوبۇرئاخۇن قۇمۇل ۋاڭ ئوردىسىنىڭ باش نەغمىچىسى ئىدى. ئۇ، بالىلىق چاغلىرىدىن تارتىپلا، قۇمۇل مۇقاملىرىنى تىرىشىپ ئۆگىنىپ، تولۇق ئىگىلىگەنلىكى، قۇمۇل غىچىگىنىمۇ ئىنتايىن مۇڭلۇق، تەسىرلىك چالىدىغانلىقى ئۈ-چۈن، خەلق ئارىسىدا مەشھۇر مۇقامچى بولۇپ، «خوش-خوش ئاخۇنبەك» دىگەن لەقەم بىلەن كەڭ يۇرتقا تونۇلغان.

ئازاتلىقتىن كېيىن، ئۇ، خەلقىنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان سەنئەتكارى بولۇپ، خەلقىمىزنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى جانلاندۇ-رۇش ۋە بېيىتىشتا مۇئەييەن رول ئوينىغان. بولۇپمۇ بىر قىسىم ياش مۇقام ھەۋەسكارلىرىنى تەربىيلەپ، ئۇلارنى قۇمۇل مۇقام-لىرىنىڭ ۋارىسلىرى قىلىپ يېتىشتۇرۇپ چىقىشتا ئۆچمەس تۆھپە قوشقان. قۇمۇل مۇقاملىرىنى پىلاستىنكىغا ۋە ئۈنئالغۇ لېنتىلى-رىغا ئېلىشتا، ئۇ، باشتىن ئاخىرى قاتنىشىپ، ئۆزى غىجەك چې-لىپ، ئۆزى مۇقاملارنى ئورۇنلىغان. ئۇنى قۇمۇل مۇقاملىرىنىڭ پېشىۋاسى، غىجەك سەنئىتىنىڭ پىرى دىسەك ھېچقانچە مۇبالىغە بولمايدۇ.

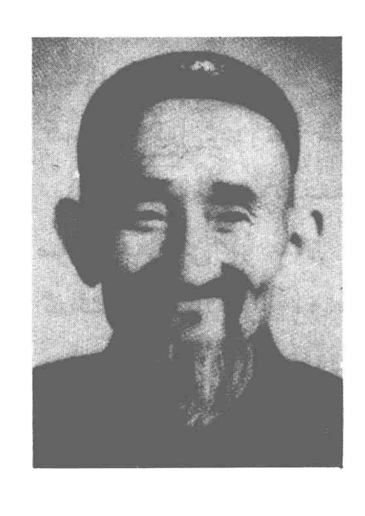
ئاخۇنبەك، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئەدەبىيات-سەنئەتچىلىرى جەمىيىتىنىڭ ئەزاسى، قۇمۇل شەھەرلىك سىياسى كېڭىشنىڭ ئە-زاسى بولغان. ئۇ، كېسەل سەۋەبى بىلەن 1988-يىلى 1-ئاينىڭ 4-كۈنى ئالەمدىن ئۆتكەن.

ئاتاقلىق مۇقامچى-ئاق پاشا

ئاق پاشانىڭ ئەسلى ئىسمى ئابلەت قادىر، مىللىتى ئۇيغۇر. ئۇ 1915-يىلى قۇمۇل شەھەرئىچى يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەن. «ئاق پاشا» ئۇنىڭ بالىلىق چېغىدىكى ئەركىلەتمە ئىسمى بولۇپ، كېيىن ئەل-يۇرتتا شۇ ئىسىم بىلەن ئاتىلىپ كەلگەن. ئۇ، كېچىك-دىنلا مۇقام سەنئىتىگە ئىشتىياق باغلىغان بولۇپ، پېشقەدەم مۇقامچىلارنى ئۇستاز تۇتۇپ، قۇمۇل مۇقاملىرىنى بىرقەدەر تولۇق ئۆگىنىۋالغان ۋە شۇ يىللاردا قۇمۇل ۋاڭ ئوردىسىدا ناخشىچى بولغان. ئازاتلىقتىن كېيىنمۇ خەلق ئاممىسىنىڭ ياخشى كۆرىدىغان مۇقامچىسى ۋە قوشاقچىسى بولۇپ قالغانىدى. ئۇنىڭ 1954-يىل-لىرى ئېيتقان «ئاللىيەي شەرۋازە»، «داغى پەريادە» قاتارلىق ناخشىلىرى ئاپتونوم رايونلۇق رادىئو ئىستانسى تەرىپىدىن پىلاس-تىنكىغا ۋە ئۈنئالغۇ لېنتىلىرىغا ئېلىنىپ كەڭ ئاممىغا ئاڭلىتىل-غان. قۇمۇل مۇقاملىرىنى ئۈنئالغۇغا ئېلىش خىزمەتلىرىگە باش-تىن-ئاخىر قاتناشقان. ئۇ، پۈتۈن ئۆمرىنى قۇمۇل مۇقاملىرىنى ئېيتىشقا بېغىشلىغان بولۇپ، بۇ مەدەنى مىراسنى ئومۇملاشتۇ-رۇش، تەرەققى قىلدۇرۇشتا ئۆچمەس تۆھپە قوشقان ئاتاقلىق مۇقامچى ئىدى.

ئاق پاشا ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمى-سى 3-نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى، ئاپتونوم رايونلۇق مۇزى-كانتلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى بولغان. ئۇ، كېسەل سەۋەبى بىلەن 1988-يىلى 1-ئاينىڭ 28-كۈنى ئالەمدىن ئۆتكەن.

民间艺人简介

著名木卡姆艺人——

阿洪拜克

原名莫明·苏比尔，维吾尔族，1901 年出生于哈密回城。

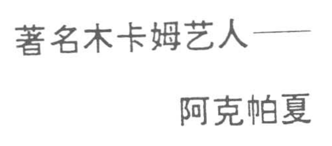
他父亲苏比尔阿洪是哈密回王府内的领唱民歌手，阿洪拜克从小就向父亲和其他民间乐师们学唱哈密木卡姆，学习演奏哈密艾介克，自幼受到民间音乐的薰陶。成年后他成了哈密民间有名的艾介克乐师和木卡姆艺人，他本人也曾经是哈密回王府的乐手和歌手。

新疆解放后，他仍是维吾尔人民最喜爱的木卡姆艺人，为丰富人民的精神生活起了一定的作用。他培养了许多年轻的木卡姆爱好者，为哈密木卡姆的普及和继承付出了很大的心血。他一直是每次录制哈密木卡姆音响资料的主要演奏者和演唱者，他不愧为哈密木卡姆演奏家和演唱家。

他是新疆维吾尔自治区民间文艺家协会会员，哈密市政协委员。

1988 年 1 月 4 日因病去世。

著名木卡姆艺人——阿克帕夏

原名阿不来提·哈德尔,1915年出生于哈密回城,幼年时的爱称叫阿克帕夏。

他从小就喜欢唱民歌,跟着民间艺人们学唱哈密木卡姆,由于他的聪明好学,很快就掌握了哈密木卡姆全部曲目的演唱,30年代他曾经是哈密回王府内演唱木卡姆的歌手。

新疆解放后,他曾经是哈密维吾尔人民最热爱的民歌手和木卡姆艺人。50年代他演唱的哈密民歌“谢尔瓦兹”和“达赫帕里亚代”等,由新疆人民广播电台录音,中国唱片社出版唱片,他的名字随之传到了全疆各地。60年代以来,他先后数次自始至终地参加了录制哈密木卡姆的录音工作。他是哈密木卡姆承前启后的重要艺人,为哈密木卡姆的继承发展作出了很大的贡献。

他是新疆维吾尔自治区音乐家协会会员,是自治区文联第三次代表大会的代表。阿克帕夏终生以演唱木卡姆为职业,把一生献给了木卡姆事业。

1989年1月28日病故。

ئاخىرقى سۆز

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن بۇيان، قۇمۇل ۋىلايىتىنىڭ پارتىيە-ھۆكۈمەت رەھبەرلىك ئورگانلىرى قۇمۇل مۇ-قاملىرىنى توپلاش، رەتلەش ئىشلىرىغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپ كەلگەن ئىدى. ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت باشقۇرۇش ئورۇنلىرى مۇ-قاملارنى توپلاش، رەتلەش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان بولۇپ، كۆپ يىللاردىن بۇيان بىرنەچچە قېتىم قۇمۇل مۇقاملىرىنى ئۈنئال-غۇ لېنتىسىغا ئېلىش خىزمىتىنى ئۇيۇشتۇرغانىدى.

1963-يىلى خەلق ئەلنەغمىچىلىرىدىن: ئاق پاشا (ئابلەت قادىر)، ئاخۇنبەك (مومىن سۇبۇر)، سەيدۇللا ھەمدۇللا، سالى تۆمۈر قاتارلىقلار ئىككى ئايدەك ۋاقىت چىقىرىپ ئېيتىش ئار-قىسىدا، قۇمۇل مۇقاملىرى تۇنجى قېتىم ئۈنئالغۇ لېنتىلىرىغا ئېلىنغان ئىدى. ئەپسۇسكى قۇمۇلدا ساقلانغان بۇ ئۈنئالغۇ لېنتى-لىرى «ئون يىللىق مالىمان» دەۋرىدە پۈتۈنلەي ۋەيران بولۇپ كەتكەن ئىدى. جۇڭگو سەنئەت ئاكادېمىيىسى مۇزىكا تەتقىقات ئورنىدا ساقلانغان نۇسقىسىمۇ يىللارنىڭ ئۆتىشى بىلەن سۈپىتى ئۆزگەرگەن ئىدى.

1982-يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ مۇئا-ۋىن نازىرى مەي مياۋ، ئاپتونوم رايونلۇق مۇزىكىچىلار جەمئىيىتى-نىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ۋەن تۇڭشۇ ئەپەندىلەر قۇمۇلغا كېلىپ ۋىلا-يەتلىك مەدەنى-مۇئارىپ باشقارمىسى بىلەن بىرلىكتە قۇمۇل مۇ-

قاملىرىنى ئۇنئالغۇ لېنتىسىغا ئېلىش گۇرۇپپىسى تەشكىل قى-
لىپ، لېنتىغا ئېلىش خىزمىتىنى قايتىدىن باشلىدى. لېنتىغا
ئېلىش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى ۋەن تۇڭشۇ بولۇپ، ئەزالىرى
جاڭ گوچۇەن، بەكرى، جېڭ يۇخۋادىن ئىبارەت بولدى. خەلق
ئەلنەغمىچىلىرىدىن ئاق پاشا، ئاخۇنبەك، سەيدۇللا ھەمدۇللا قا-
تارلىقلار مۇقام ئەيتىپ بەردى. سالى تۆمۈر تەڭكەش قىلدى.
ئىبراھىم شاھى ياردەملەشتى ۋە ساداقەت شۇ خىزمەتكە تەرجىمان
سۈپىتى بىلەن قاتناشتى. بىر ئاي ئىچىدە قۇمۇل مۇقاملىرىنىڭ
12 يۈرۈش مۇقامى (19 چۇشۇرگە) ئۇنئالغۇ لېنتىسىغا تولۇق
ئېلىندى. بۇ قېتىمقى ئۇنئالغۇلېنتىلىرى 1963-يىلى ئىشلەنگەن
ئۇنئالغۇلېنتىسىنىڭ ئاساسىدا 14 ناخشا ۋە بىر قىسىم ناخشا تې-
كىستلىرى قوشۇلۇشى بىلەن بىر قەدەر تولۇقلانغان بولدى. مەز-
كور كىتاپنىڭ ناخشا تېكىستلىرى ۋە نوتىلىرى شۇ قېتىمقى ئۇن-
ئالغۇ لېنتىلىرىغا ئاساسەن خاتىرىلىنىپ رەتلەندى. 1983-يىلى،
جاڭ گوچۇەننىڭ مەسئۇللىقىدا بىر قىسىم خادىملار تەشكىللىنىپ،
1982-يىلى ئىشلەنگەن ئۇنئالغۇ لېنتىلىرىغا ئاساسلىنىپ، قۇمۇل
مۇقاملىرىنىڭ پۈتۈن تېكىستلىرى خاتىرىگە ئېلىنىپ ۋە شىپوگى-
رافتا بېسىلىپ، پىكىر ئېلىش ۋە پايدىلىنىش ئۈچۈن مۇناسىۋەت-
لىك مۇتەخەسسىس ۋە ئورۇنلارغا ئېۋەتىپ بېرىلدى.

1987-يىلدىن باشلاپ، قادىر ئابلىز «قۇمۇل مۇقاملىرى»
نى نەشرگە تەييارلاش ئۈچۈن، كەسپىي خادىملارنى نوتىغا ئېلىش-
قا، تېكىستلەرنى رەتلەش ۋە تەرجىمە قىلىشقا ئۇيۇشتۇردى ۋە رەھ-
بەرلىك قىلدى. 1990-يىلى ئۇنىڭ مەسئۇللىقىدا ئەلنەغمىچىلەر-
دىن ئەسەت مۇختار، ئەمەت ئىسما ئىل، يۈسۈپ خېلىل، ھېلىم
شېخ، ئەدەبى-سەنئەت خادىملىرىدىن سالى تۆمۈر، ئايەتخان سەئى-
دىدىن ۋە شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتىدىن ئابلىز ئىسمائىلنىڭ
ئىشتىراك قىلىشى بىلەن، ئۇنئالغۇ لېنتىلىرىغا ئاساسەن 1983-

يىلى ئىشلەنگەن شىپوگىراف نۇسقىسى ئاساسىدا پۈتۈن تېكستلەر قايتىدىن تەكشۈرۈلۈپ رەتلەندى. تېكستلەر ئىچىدىكى تەكرارلاندى-غانلىرى، زورمۇ-زور قۇراشتۇرۇلغانلىرى چىقىرىپ تاشلاندى. بەزى سۆزلىرى ئېنىق بولمىغان، مەنىسى مۇجمەل بولغان، ياكى سۆزلىرى كەمتۈك بولغان سۆز-ئىبارىلەر، مىسرالار قايتا-قايتا مۇھاكىمە قىلىنىپ تۈزىتىلدى. تېكستلەردە ئۇچرىغان شىۋە، دىئالىكت ۋە قەدىمى سۆزلەرگە ئىزاھات بېرىلدى. يەنە خەلق ئارىسىدا كەڭ تارقالغان ۋەكىل خاراكتېرلىك قىسمەن تېكستلەر قوشۇلدى. شۇنىڭ بىلەن قۇمۇل مۇقاملىرىنىڭ تېكىستلىرى تېخىمۇ مۇكەممەل بولدى. تېكستلەرنى تەكشۈرۈش، رەتلەش جەريا-نىدا، ئابلىز ئىسمائىل جىق ئەجىر سىڭدۈرگەن، تەكشۈرۈش، رەتلەش خىزمىتىنىڭ مۇۋاپپىقىيەتلىك ئورۇنلىنىشى ئۇنىڭ تىرى-شچانلىق كۆرسىتىشىدىن ئايرىغىلى بولمايدۇ.

«قۇمۇل مۇقاملىرى» نىڭ تېكىستلىرى ۋە كىرىش سۆزىنى شىنجاڭ خەلق ئەدەبىيات-سەنئەتچىلىرى جەمىيىتىدىكى ئالى تەرجى-مان خاۋ گۇەنجۇڭ خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان. ئۇنىڭ تەرجىماز-لىق ئىشلىرىغا بولغان ئەستايىدىل، جىددى قاراش پوزىتسىيىسى، ئۇيغۇر ۋە خەنزۇ تىل-ئەدەبىياتلىرىدا پۇختا ئاساس ھەم يوقۇرى سەۋىيىگە ئىگە بولغانلىقى، خەنزۇچە تەرجىمىسىنىڭ توغرى، جانلىق چىقىشىغا ۋە بەدىئىلىگىنىڭمۇ يوقۇرى بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلدى.

«قۇمۇل مۇقاملىرى» نىڭ نوتىغا ئېلىش خىزمىتىنى جاڭ گوچۈەن، ئىساق سۆفى، ما چېڭشياڭ ئۈستىگە ئالغان. نوتىغا ئېلىشتا 1982-يىلدىكى ئۈنئالغۇ لېنتىلىرى ئاساس قىلىندى. شۇ-نىڭ بىلەن بىللە 1963-يىلى ئىشلەنگەن ئۈنئالغۇ لېنتىلىرىدىن پايدىلىنىلدى. نوتىغا ئېلىش جەريانىدا قومۇل ئۇيغۇر خەلق مۇزى-كىسىدا كۆپ ئۇچرايدىغان ئۆزگۈرۈشچان ئاھاڭ، تىترەڭگۇ ئا-

ھالىغ، ئالاھىدە تېمپا ۋە ئالاھىدە ئۇدارلار قايتا-قايتا تەكشۈرۈلۈپ،
ئەستايىدىللىق بىلەن تەھلىل قىلىنىپ، بىرقەدەر توغرى بېكى-
تىلدى. نۆۋەتتە بېكىتىلگەن نوتىلار خەلق نەغمىچىلىرىنىڭ ئېيتى-
شىغا ئاساسى جەھەتتىن ئۇيغۇن كېلىپ، ئۇلارنىڭ ئورۇنلاش ئۇس-
لۇبىنى ئوبدان ساقلىغان.

نوتىغا ئېلىش خىزمىتى 1980-يىلىنىڭ بېشىدا تاماملاندى.
بۇنىڭ ئىچىدىكى «چوڭ دۇر»، «چەبىيات»، «چارگاھ»، «دۇ-
گاھ»، «ئۇزھال»، «راك» مۇقاملىرىنى جاڭ گوچۈەن نوتىغا
ئالغان. «دولان مۇشاۋرەك»، «ئۇلۇق دۇر»، «خوپتى»نىڭ
1-چۈشۈرگىسى قاتارلىق مۇقاملارنى ما چېڭشياڭ نوتىغا ئالغان.
«ئىراق»، «مۇشاۋرەك»، «مۇستەھزات»، «خۇپتى»نىڭ 2-
چۈشۈرگىسى قاتارلىق مۇقاملارنى ئىساق سوپى نوتىغا ئالغان.

شىنجاڭ ئىجتىمائى پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ تەتقىقاتچىسى ئاب-
دۇررېھىم ئۆتكۈر ئەپەندى كىتاپنىڭ كىرىش سۆزىنى يېزىپ
بەردى ۋە كىتاپ ئىشلىشىمىزگە نۇرغۇن قىممەتلىك پىكىرلەرنى
بەردى.

كىتاپتىكى نوتىلارنى شىنجاڭ مۇقام سەنئىتى ئۇمىگىنىڭ
2-دەرىجىلىك كومپوزىتورى ۋاڭ بىڭلىيەن ۋە شىنجاڭ ناخشا-ئۇس-
سۇل ئۇمىگىنىڭ 1-دەرىجىلىك كومپوزىتورى نۇسرەت ۋاجىدىن
تەكشۈرۈپ بېكىتتى. بۇنىڭ ئىچىدىكى «ئۇزھال» مۇقامىنىڭ 1-
چۈشۈرگىسىنى نۇسرەت ۋاجىدىن تەكشۈرۈپ بېكىتكەن. قالغانلى-
رىنىڭ ھەممىسىنى ۋاڭ بىڭلىيەن تەكشۈرۈپ بېكىتكەن. ۋاڭ بىڭ-
لىيەن ئەپەندى نوتا خاتىرىسىنى ئىلگىرى كېيىن ئىككى قېتىم
ئەستايىدىل ئىنچكە تەكشۈرۈپ تۈزەتتى. ئۇنىڭ جاپالىق ئەجىر-
سىڭدۈرۈشى نەتىجىسىدە، «قومۇل مۇقاملىرى»نىڭ نوتىلىرى تې-
خىمۇ مۇكەممەللەشتى. كىتاپ ئىچىدىكى «بەلگىلەرگە ئىزھات»
نى شىنجاڭ ناخشا—ئۇسسۇل ئۇمىگىدىكى ئابدۇشۈكۈر خەنزۇچى-

دىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلدى.

شىنجاڭ سەنئەت تەتقىقات ئورنىنىڭ تەتقىقاتچىسى جۇجى ۋە شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتىنىڭ مۇزىكا پروفېسسورى شاۋ گۇاڭچېڭ نوتا خاتىرىسىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، نوتىدا ساقلانغان مۇھاكىمە قىلىشقا تېگىشلىك بىرمۇنچە مەسىلە ھەققىدە قىممەتلىك تەكلىپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. خەلق مۇزىكا نەشرىياتىنىڭ مۇئاۋىن ئالى مۇھەررىرى چاڭ شۇپىڭ ۋە جۇڭگو مۇزىكا تەتقىقات ئورنىنىڭ ماگىستىر ئاسپىرانتى ۋاڭ زىچۇ 1990-يىلىنىڭ ئاخىرى ئۈرۈمچىدە يىغىنغا قاتناشقان مەزگىلدە ۋاقىت چىقىرىپ قىسمەن ئۈنئالغۇلېنتىسىنى ئاڭلاپ تەكشۈرۈپ، قىسمەن نوتا خاتىرىسىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، كۆپلىگەن ئىجابىي پىكىرلەرنى بەردى.

خەلق مۇزىكا نەشرىياتى جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مۇنەۋۋەر مەدەنىيىتىنى روناق تاپقۇزۇش نۇقتىسىدىن چىقىپ، ئىقتىسادىي قىس بولغان ئەھۋال ئاستىدا مەزكۇر كىتاپنى نۇقتىلىق كىتاپلار قاتارىدا نەشر قىلىش پىلانىغا كىرگۈزۈپ، ئۇنىڭ يۇقۇرى سۈپەتتە نەشردىن چىقىشىغا كام بولسا بولمايدىغان شەرت-شارائىتنى يارىتىپ بەردى، ياڭ چاڭلىن، نى خېۋېن، زۇ جيېڭشېڭ، چاڭ شۇپىڭ ئەپەندىلەر مەزكۇر كىتاپنىڭ نەشر قىلىنىشىغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلدى. ئۇلارنىڭ چىگرا رايۇندىكى ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەت ئىشلىرىغا بولغان تولۇپ-تاشقان قىزغىن مۇھەببىتىگە ئاپىرىن ئوقۇشقا ئەرزىيدۇ، ئۇلار ۋە خەلق مۇزىكا نەشرىياتىدىكى باشقا يولداشلارنىڭ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى ئارقىسىدا مەزكۇر كىتاپ تېز ئارىدا كەڭ كىتاپخانلار بىلەن يۈزكۆرۈشۈشكە مۇيەسسەر بولدى.

يۇقۇرىدا زىكىر قىلىنغان ئورۇنلار ۋە كەسىپداش مۇتەخەسسىسلارنىڭ «قومۇل مۇقاملىرى» نى تەھرىرلەش ۋە نەشر قىلىشقا يېقىندىن يار-يۆلەكتە ۋە قىزغىن ياردەمدە بولغانلىقىغا چىن كۆڭ-

لۇمىزدىن مىننەتدارلىق بىلدۈرىمىز. قۇمۇل مۇقاملىرىنى رەت-
لەش جەريانىدا تېكست كۆچۈرۈش، نوتا كۆچۈرۈش، يېزىپ بې-
سىش. تولۇقلاپ لېنتىغا ئېلىش خىزمەتلىرىگە ۋاقىتلىق قاتناشقان
كۆپلىگەن يولداشلارنى بىر-بىرلەپ ئاتاپ ئۆتۈشكە ئىمكانىيەت
ياربەرمىدى. بۇيەردە ئۇلاردىن ئەپۇ سورايمىز.

مەزكۇر كىتاپنىڭ ئومۇمى يۈزلۈك تەھرىرلەش خىزمىتىنى
قادىر ئابلىز ۋە جاڭ گوچۈەن ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ، كىتاپتىكى
پۈتۈن تېكستلەر، نوتا، ماقالىلارنى ئىنچىكىلىك بىلەن قايتا-قايتا
ئوقۇپ تەكشۈردى. پىشىقلاپ ئىشلەش، تۈزىتىش، تولۇقلاش،
ئىملانى بىرلىككە كەلتۈرۈش، نوتىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش خىز-
مەتلىرىنى ئاخىرغىچە ئېلىپ باردى. قۇمۇل مۇقاملىرى كەڭ
خەلق ئىچىدە ئېغىزدىن-ئېغىزغا كۆچۈپ تارقالغان خەلق ئەدەبى-
يات-سەنئەت ئەسىرى بولۇپ، ئۆتمۈشتە ئۇنىڭ ھېچ قانداق شەكىل-
دىكى خاتىرىسى يوق ئىدى. ئۇنى توپلاش ۋە رەتلەشنىڭ خىزمەت
دائىرىسى ئىنتايىن كەڭ، خىزمەت مىقتارى ئىنتايىن كۆپ. شۇ-
ڭا، بىز قۇمۇل مۇقاملىرى ھەققىدە ھازىرغىچە ئىگىلىگەن ماتېرى-
ئاللار تولۇق بولدى دېگىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە خىزمەت
تەجرىبىمىز يېتەرلىك بولمىغانلىقتىن كىتاپ بەزى سەۋەنلىك ۋە
نوقسانلارنىڭ سادىر بولۇشىدىن خالى بولالمىغان بولۇشى مۇم-
كىن. ئەدەبىيات-سەنئەت ساھەسىدىكى كەسپداشلارنىڭ ۋە كەڭ
كىتاپخانلارنىڭ تەنقىدي پىكىر بىرىشىگە ئىنتىزارمىز.

مۇھەررىرلەردىن

1993-يىلى 15سىنتەبىر

后　　记

中华人民共和国建立以来，哈密地区党政领导部门很重视哈密木卡姆的搜集整理工作，地区文化主管部门具体承担了搜集整理任务，多年来，曾先后数次组织采录哈密木卡姆的音响资料。

1963 年，由民间艺人和文艺工作者阿克帕夏(阿不来提·哈德尔)，阿洪拜克(莫明·苏比尔)，赛都拉·艾木都拉，沙力·铁木尔等人演唱，用了两个月的时间，首次录制了哈密木卡姆的全部音响资料。遗憾的是，保存在哈密的这部录音资料已在“十年动乱”中全部毁损，现只有保存在中国艺术研究院音乐研究所的录音，但部分磁带也因年久而变形。

1982 年，自治区文化厅副厅长麦苗、自治区音协副主席万桐书来哈密，和哈密地区文教处联合组成采录工作组，重新录制哈密木卡姆的音响资料。采录工作组由万桐书先生领导，成员有张国权、白克力、郑毓华等，由民间艺人阿不来提·哈德尔、莫明·苏比尔、赛都拉·艾木都拉演唱，沙力·铁木尔伴奏，伊不拉音·夏依协助工作，沙达海帝担任工作翻译，历时 1 个月，重新录制了全部哈密木卡姆共 12 套、19 分章的音响资料。这次录音在 1963 年录音的基础上回忆增补了 14 首曲目和许多段歌词，是比较完整的一部录音资料。本书的歌词和曲谱，就是依据这部录音资料记录整理的。

1983 年，由张国权负责，组织专人根据 1982 年的录音，抄录出

了哈密木卡姆的全部维吾尔文歌词，刻印了油印本，送给有关专家和单位，用于征求意见和参考。

1987年以来，哈德尔·阿不列孜为《哈密木卡姆》一书的早日出版，领导并组织了专业人员开展了记谱、整理歌词和译词工作。1990年他负责组织了部分民间艺人和文艺工作者艾色提·木合塔尔、艾买提·司马义、沙力·铁木尔、玉素甫·海力力、艾里木·谢克、阿也提·赛一丁等，邀请了新疆艺术学院阿不列孜·司马义，根据录音，在1983年的油印本基础上，重新校订和整理全部维文歌词，将歌词中部分重复的、勉强拼凑的段落予以删除，对有明显语病、发音不清楚、含义不准确的字、词、句，以及维吾尔语的方言、俗语、古语等，都反复推敲，仔细进行了修改校订和整理。同时补充了在民间有一定代表性的部分歌词，使哈密木卡姆的歌词更加准确完整。在歌词校订整理过程中，阿不列孜·司马义做了大量的工作，校订工作的圆满完成和他的努力分不开。

《哈密木卡姆》一书中的歌词和序言，由新疆民间文艺家协会译审郝关中翻译成汉文。他认真严谨的翻译作风，深厚扎实的维语、汉语的语言文学素养，保证了汉文译文的准确生动和较高的文学水平。

《哈密木卡姆》的乐谱记谱工作由张国权、伊沙克·索皮、马成翔三人担任。记谱主要依据1982年的录音资料，同时参考了1963年的部分录音资料。记谱过程中，对于哈密维吾尔民间音乐中大量存在的变化音、游移音、特殊调式和特殊节拍等都反复审听，认真仔细地比较鉴别，做到了较准确的认定。目前定稿的谱面，基本上符合民间艺人演唱的原貌，保持了他们演唱的应有风格。全部记谱工作于1988年初完成。其中：

"琼都尔"、"切比亚特"、"恰尔尕"、"都尕"、"乌孜哈勒"、"拉克"等套木卡姆由张国权记谱。

"多浪穆夏威莱克"、"乌鲁克都尔"、"胡甫提第一分章"等套木卡

姆由马成翔记谱。

“伊拉克”、“穆夏威莱克”、“穆斯台赫扎特”、“胡甫提第二分章”等套木卡姆由伊沙克·索皮记谱。

新疆社会科学院研究员阿不都依木·乌铁库尔为本书写了序言，他还给我们的工作提出了不少珍贵的意见。本书的乐谱记录稿由新疆木卡姆艺术团二级作曲王秉琏和新疆歌舞团一级作曲努斯来提·瓦吉丁校订，其中“乌孜哈勒木卡姆”第一分章由努斯来提·瓦吉丁校，其余各套由王秉琏校。王秉琏先后两次对乐谱记录稿做了认真细致的校对修改，通过他费时费力的辛勤劳动，使得《哈密木卡姆》一书的乐谱记录更趋完善。本书中的“符号说明”由新疆歌舞团阿不都西库尔由汉文翻译成维文。

新疆艺术研究所研究员周吉、新疆艺术学院音乐系教授邵光琛等审阅了本书的乐谱记录稿，对记谱中许多需要探讨的问题提出了宝贵的建议。人民音乐出版社副编审常树蓬、中国音乐研究所硕士研究生王子初二同志，于 1990 年底在乌鲁木齐开会期间，抽出时间审听、审阅了本书的部分录音和乐谱记录稿，提出了不少建设性的意见。

人民音乐出版社从弘扬中华民族优秀文化的角度出发，在出版经费紧张的情况下，仍将本书做为重点书稿列入出版计划，为本书的高质量出版提供了必不可少的条件。杨昌霖、倪和文、祖振声、常树蓬诸位先生对本书的出版极为关心，他们对繁荣边疆少数民族文艺事业的满腔热情，令人非常钦佩。由于他们以及人民音乐出版社其他同志的共同努力，才使得本书能尽快和读者见面。

对于上述各单位及有关方面的专家同行，为《哈密木卡姆》一书的编纂出版所给予的大力支持和热忱帮助，借此一并表示衷心的感谢。对于在哈密木卡姆整理过程中临时参加抄词、抄谱、刻印、补录等工作的许多同志，在此未能一一列名，特作说明，并致歉意。

本书由哈德尔·阿不列孜和张国权二人统稿总纂，对全部歌词、乐谱、文章等做了多次详细的通校通审，进行了最后的加工、修改、补充以及文字统一和谱面统一的工作，直至完稿。

“哈密木卡姆”是流传于民间的口头文艺作品，以往没有任何形式的资料记载，采录整理的工作范围和工作量都很大，因此我们目前掌握的哈密木卡姆各方面的资料还不够全面，再加上我们工作经验的欠缺，本书中难免有遗漏、谬误和不足之处，恳切期望文艺界同行和广大读者批评指正。

编　者

1993年9月15日